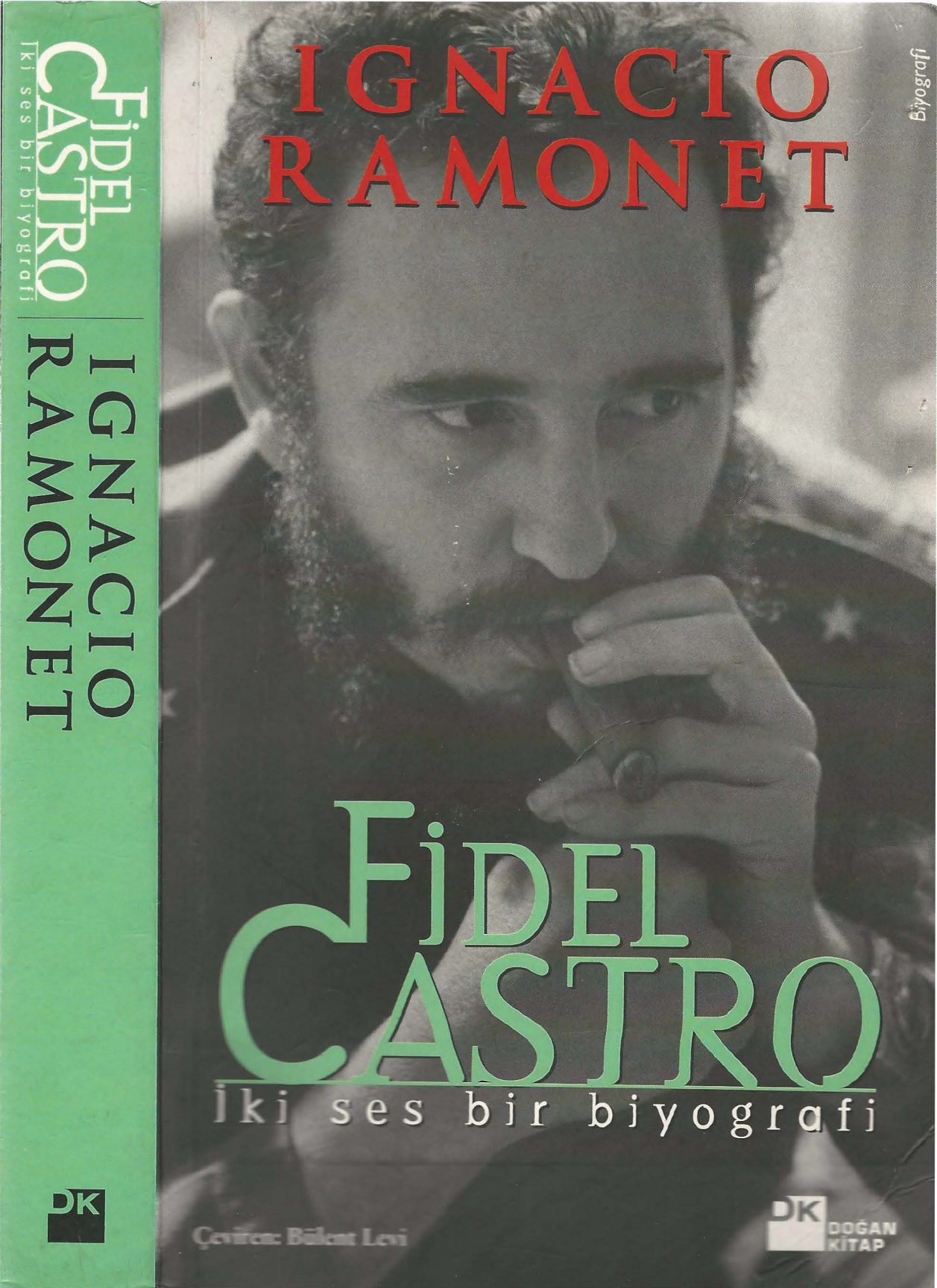

IGNACIO RAMONET
Biyografi
FİDEL CASTRO
İki ses bir biyografi
Çeviren: Bülent Levi
DK
DOĞAN KİTAP
FİDEL CASTRO
İki ses bir biyografi
IGNACIO RAMONET
DK

Fidel Castro

İki Ses Bir Biyografi

FİDEL CASTRO
İki Ses Bir Biyografi

Orijinal adı: *Fidel Castro, Biografía a dos voces*
© Ignacio Ramonet, 2004
© Grupo Editorial Random House Mondadori S. A., 2004
Yazan: Ignacio Ramonet
İspanyolca aslından çeviren: Bülent Levi

Türkçe yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ
1. baskı / ekim 2006 / ISBN 975-293-502-8
Bu kitabın 1. baskısı 4 000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut
Baskı: Mega Basım, Çobançeşme Mah.
Kalender Sok. No: 9 Yenibosna - İSTANBUL

Doğan Kitapçılık AŞ Hürriyet Medya Towers, 34212 Güneşli-İSTANBUL
Tel. (212) 449 60 06 - 677 07 39 Faks (212) 677 07 49
www.dogankitap.com.tr

Fidel Castro

İki Ses Bir Biyografi

Ignacio Ramonet

Çeviren: Bülent Levi

DK DOĞAN KİTAP

Alfredo Guevara'ya
Çocuklarım Tancrède ve Axël'e

İçindekiler

Fidel'le yüz saat 11

1. Devrim öncesi 21
2. Bir liderin çocukluğu 38
3. Bir asi şekilleniyor 74
4. Siyasete atılırken 83
5. Moncada kışlası baskını 98
6. "Tarih Beni Beraat Ettirecektir" 123
7. Che Guevara 132
8. Sierra Maestra'da 141
9. Gerilladan alınacak dersler 156
10. Devrim: ilk adımlar, ilk sorunlar 164
11. Komplolar başlıyor 182
12. Girón sahili 193
13. Ekim 1962 krizi 203
14. Che Guevara'nın ölümü 212
15. Küba ve Afrika 225
16. ABD'yle göçmen krizleri 246
17. Sovyetler Birliği'nin çöküşü 260
18. Ochoa Vakası ve idam cezası 270
19. Küba ve neoliberal küreselleşme 284
20. Başkan James Carter'ın ziyareti 299
21. Mart 2003'te muhaliflerin tutuklanması 321
22. Nisan 2003'teki kaçırma olayları 343
23. Küba ve İspanya 361
24. Latin Amerika 380
25. Günümüz Kübası 391
26. Ya Fidel sonrası? 415

Teşekkür 461
Dipnotlar 463
Fidel Castro'nun hayatındaki ve
Küba Devrimi'ndeki önemli tarihler 497
Dizin 525

Fidel'le yüz saat

Sabahın ikisi olmak üzereydi, saatlerdir konuşuyorduk. Özel ofisindeydik. Sade, geniş, yüksek tavanlı bir oda; açık renk perdelerle kaplı büyük pencereleri var. Bunlar, Havana'nın anacaddelerinden birinin görüldüğü büyük bir terasa açılıyor. Geride, devasa bir kütüphane, kitap ve belgelerle dolu masif ahşaptan bir çalışma masası duruyor. Hepsi çok düzenli. Bir kanepenin iki yanında küçük masalar var. Üzerlerindeki raflara bronz bir biblo, "havari" José Martí'nin ve Abraham Lincoln'ın birer büstü, Simón Bolívar ile Sucre'nin birer heykelciği yerleştirilmiş. Köşelerden birinde, Rocinante'ye binmiş Don Kişot'un telden bir figürü. Duvarlardaysa, Castro'nun Sierra Maestra'daki teğmenlerinden Camilo Cienfuegos'un büyük bir yağlıboya portresi ile üç tane çerçeve var sadece: Bolívar'ın el yazısı bir mektubu, Hemingway'in devasa bir kılıçbalığıyla görüldüğü imzalı bir fotoğrafı ("Doktor Fidel Castro'ya, Cojimar'ın kuyusuna böyle bir tane saplaması dileğiyle. Sevgilerimle, Ernest Hemingway") ve 1895 civarında uzak Galicia'lardan gelmiş babası Bay Angel'in bir resmi...

Fidel uzun boyu, iri bedeni, neredeyse bembeyaz sakalı ve o her zamanki kusursuz zeytin yeşili üniformasıyla ilerleyen saate rağmen en ufak bir yorgunluk belirtisi göstermeden, sükûnetle yanıtlıyordu sorularımı. Bazen o kadar alçak –neredeyse fısıltıyı andırır– bir sesle konuşuyordu ki dediklerini zar zor duyuyordum. 2003 ocağının son günleriydi. İlerleyen aylarda sık sık Küba'ya dönmemi gerektirecek ve 2005'in aralık ayına kadar sürecek uzun konuşmalarımızın ilk kısmı başlıyordu.

Bu sohbet fikri bir yıl önce, 2002 şubatında atılmıştı ortaya. Havana'ya, Kitap Fuarı çerçevesinde bir konferans vermek üzere gitmiştim. 2001 Nobel İktisat Ödülü'nü almış Joseph Stiglitz de oradaydı. Fidel, onu bana tanıştırırken şöyle dedi: "Hem iktisatçı hem de Amerikalı ama gördüğüm en radikal insan. Onun yanında ben ılımlı sayılırım." Neoliberal küreselleşmeden ve Porto Alegre Dünya Sosyal Forumu'ndan konuşmaya başladık. Ben oradan geliyordum. Her şeyi öğrenmek istiyordu: tartışma konularını, seminerleri, katılımcıları, görüşleri... Alternatif Küreselleşme Hareketi'ne olan hayranlığını dile getirdi:

"Yeni bir asi nesil yetişti, çoğu Amerikalı; yeni yöntemler, farklı protesto şekilleri uyguluyorlar; dünyayı yönetenleri tir tir titretiyorlar. Fikirler silahtan daha etkilidir. Küreselleşmeye direnmek için şiddet dışında her türlü yönteme başvurulmalı."

Her zamanki gibi, fikirler âdeta fışkırıyordu Fidel'in ağzından. Görüşleri evrenseldi. Zekice ve son derece modern savlarla küreselleşmeyi, sonuçlarını ve ona direnme yollarını irdeliyor, bunu yaparken de pek çok biyografi yazarının altını çizdiği vasıflarını bir kez daha gözler önüne seriyordu: stratejik zekâsı, durum belirleme kapasitesi ve hızlı çözümleme yeteneği. Önderlik yaparak, direnip çatışarak geçirdiği uzun yılların deneyimi de ekleniyordu bunlara.

Fidel'i dinlerken, yeni nesillerin onun hayatını etraflıca bilmemelerinin eksiklik olduğunu düşündüm. Alternatif Küreselleşme Hareketi'ne bağlı pek çok dostum, özellikle de Avrupalı gençler, bitmek bilmez Küba karşıtı propagandaların masum birer kurbanı olarak onu salt bir Soğuk Savaş adamı, modern tarihin işlevini yitirmiş dönemlerine ait bir yönetici, XXI. yüzyıl mücadelelerine fazla katkısı olamayacak biri olarak görüyorlar bazen.

Havana yönetimi bugün pek çok insanda, hatta solun bağrındakilerde bile şüphe, eleştiri ve muhalefet tetikliyor. Küba Devrimi hâlâ heyecan uyandıran, ama aynı zamanda, insanları ayıran ve bölen bir konu. İster Küba yanlısı ister karşıtı olsun, bir muhasebe yapmak gerektiğinde, ölçülü ve serinkanlı fikir yürütebilecek birilerini bulmak her geçen gün daha da zorlaşıyor.

Meksikalı Zapatistlerin romantik ve olağanüstü kahramanı Subcomandante Marcos'la yaptığımız söyleşileri küçük bir kitapta yayımlayalı fazla olmamıştı. Fidel kitabı okumuş, ilgilenmişti. Kübalı öndere kendisiyle buna benzer ama daha kapsamlı bir çalışma yapmayı teklif ettim. Fidel hatıralarını hiç kâğıda dökmedi, büyük olasılıkla da zamansızlıktan dolayı artık yazmayacak. Bir cins "iki sesli biyografi", siyasi bir vasiyet olacaktı yani. Devrim yolundaki destanının başlangıcı sayılabilecek, 1953'teki Santiago Moncada kışlası baskınından yarım yüzyıldan fazla zaman geçtiği ve seksen yaşına merdiven dayadığı şu günlerde bizzat kendisinin yapacağı bir hayat muhasebesi.

Henüz hayattayken tarihe geçmenin ve efsaneleşmenin görkemini yaşamak pek az insana nasip olur. Fidel onlardan biri. Uluslararası politikanın son "kutsal yırtıcı"larından biri. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ve Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki soğuk savaşın damgasını vurduğu yıllarda, bir adalet ülküsü peşinde, eşitsizlik ve ayrımcılıkla inleyen bir dünyayı değiştirme hırs ve umuduyla politik harekete atılmış efsanevî asiler neslinin simgelerinden biri o: Nelson Mandela, Ho Şi Minh, Patrice Lumumba, Amilcar Cabral, Che Guevara, Carlos Marighela, Camilo Torres, Turcios Lima, Mehdî Bin Berke. Dün-

yadaki binlerce aydın ve ilerici gibi, bu nesil de komünizmin ışıltılı bir gelecek vaat ettiğini, adaletsizlik, ırkçılık ve yoksulluğun yeryüzünden on yıldan daha kısa bir sürede silinebileceğini düşünüyordu.

O dönemde Vietnam'da, Cezayir'de, Gine-Bissau'da, gezegenin neredeyse yarıdan fazlasında, ezilmiş halklar başkaldırıyordu. İnsanlık, büyük ölçüde sömürgecilik denilen yüzkarasının boyunduruğu altındaydı hâlâ. Afrika'nın neredeyse tümü ve Asya'nın büyük bir bölümü Batılı eski imparatorluk kalıntılarının hüküm ve baskısı altındaydı. Sözümona yüz elli yıldan uzun bir süredir bağımsız olan Latin Amerika halklarıysa ayrıcalıklı azınlıklar tarafından sömürülüyor, sık sık Washington'ın koruması altındaki zalim diktatörlerin eline bırakılıyordu (Küba'da Batista, Dominik Cumhuriyeti'nde Trujillo, Haiti'de Duvalier, Nikaragua'da Somoza, Paraguay'da Stroessner...).

Fidel teklifimi dinlerken hafifçe gülümsedi, eğleniyor gibiydi. Bana delici bakışlarla baktı, iğneli bir ses tonuyla sordu: "Benimle konuşarak vakit kaybetmeyi istiyor musunuz gerçekten? Yapacak daha önemli bir işiniz yok mu?" "Yok" diye cevap verdim tabii ki. Dünyanın her yerinden, en ünlüleri de dahil, onlarca gazeteci yıllardır onunla görüşme fırsatı kolluyor. Bir basın çalışanı olarak, XX. yüzyılın ikinci yarısının ve içinde bulunduğumuz yüzyılın şimdiye kadarki bölümünün en kayda değer kişilerinden biriyle sohbet etmekten daha önemli ne olabilir?

Fidel Castro en uzun süredir görev başında bulunan devlet başkanı değil mi? Dile kolay, tam *on* Amerikan başkanıyla baş etmesi gerekti (Eisenhower, Kennedy, Johnson, Nixon, Ford, Carter, Reagan, Baba Bush, Clinton ve Oğul Bush). 1945'ten itibaren dünyanın gidişatını belirleyen liderlerin belli başlılarıyla ilişkileri oldu (Nehru, Nâsır, Tito, Kruşçev, Olof Palme, Bin Bella, Bumedyen, Arafat, İndira Gandhi, Salvador Allende, Brejnev, Gorbaçov, Mitterrand, Jiang Zemin, II. Johannes-Paulus, Kral Juan Carlos vb). Günümüz aydın ve sanatçılarının önde gelenleriyle tanıştı (Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Ernest Hemingway, Graham Greene, Arthur Miller, Pablo Neruda, Jorge Amado, Oswaldo Guayasamín, Henri Cartier-Bresson, Julio Cortázar, Jose Saramago, Gabriel García Márquez, Eduardo Galeano, Oliver Stone, Noam Chomsky ve daha pek çokları).

Onun yönetimi altında, küçük ülkesi (100 000 kilometrekare, 11 milyon nüfus) dünya çapında etkili bir politika izledi, hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne kafa tuttu. Buna karşılık Birleşik Devletler yöneticileri Fidel'i düşüremedi, yok edemedi, Küba Devrimi'nin rotasını değiştirmeyi bile başaramadı.

1962 ekiminde üçüncü bir dünya savaşının patlak vermesine ramak kalmıştı. Nedeni, Küba'ya nükleer başlıklı Sovyet füzelerinin yerleştirilmesine itiraz eden Amerikan hükümetiydi. Bu füzelerin yerleştirilme amacı her şeyden öte, 1961'de Domuzlar Körfezi'nin Girón sahiline ya-

pılan çıkarmanın tekranru (bu kez, Küba rejimini devirmek amacıyla doğrudan Amerikan silahlı kuvvetlerince yapılacak) önlemekti.

Washington, kırk yılı aşkın bir süredir Küba'ya yıkıcı bir ticarî ambargo (1990'da Helms-Burton ve Torricelli yasalarıyla daha da güçlendirilmiş) uyguluyor. Bu, ülkenin normal gelişimine engel oluyor, zor ekonomik koşullarını daha da ağırlaştırıyor, halkı için trajik sonuçlar doğuruyor. Amerika bir yandan da, Florida'da konuşlanmış Radio Martí ve Tele Martí aracılığıyla Havana'ya karşı ideolojik ve medyatik bir savaş sürdürüyor, adayı soğuk savaşın en kötü dönemlerini anımsatan bir propaganda sağanağına tutuyor.

Diğer yandan, Küba rejimine düşman çeşitli terörist gruplar –Alpha-66, Omega-7 ve diğerleri– Miami'yi üs edinmiş. Burada eğitim kampları var ve Amerikalı yetkililerle sessiz bir işbirliği içinde suikastlar düzenlemek üzere adaya durmadan komando timleri yolluyorlar. Küba, son kırk yılda teröre en çok kurban veren (2 000'den fazla) ve terörden en çok zarar gören ülkelerden biri.

Amerika Birleşik Devletleri'nin –bizzat Fidel'i de hedef alan pek çok girişimin de dahil olduğu– ısrarlı tecavüzlerine rağmen, 11 eylül 2001'de New York ve Washington'a düzenlenen nefret uyandırıcı saldırılardan sonra Fidel şunları söyledi: "Bu olaylardan hiçbiri 11 eylülde Amerikan halkına karşı düzenlenen terörist saldırılardan derin bir acı duymamıza engel olamaz. Dedik ki: Washington hükümetiyle ilişkilerimiz ne olursa olsun, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı terörist faaliyetler yürütmek üzere buradan asla kimse harekete geçemez." Sonra ekledi: "Amerikan halkını aşağılayıcı tek bir cümle sarf ettiğimi kanıtlayabilirlerse, elimi keserim. İki hükümet arasındaki farklılıkların suçunu Amerikan halkına yıkarsak, bağnaz birer kara cahil oluruz."

Rejim, aralıksız devam eden dış kaynaklı saldırılara bir tepki olarak, ülke içinde ölümüne bir birlik oluşturmuş. Tek parti ilkesini devam ettirmiş, Aziz Ignacio de Loyola'nın ünlü düsturunu ("Kuşatma altındaki bir kalede, her türlü fikir ayrılığı luyanettir") kendine göre uygulayarak fikir ayrılıklarını katı bir şekilde cezalandırma eğilimine girmiş. Bu yüzden de Uluslararası Af Örgütü yıllık raporlarında yetkililerin özgürlük alanındaki (ifade özgürlüğü, fikir özgürlüğü, siyasi özgülükler) tutumunu eleştiriyor, Küba'da onlarca "fikir suçlusu" olduğunu hatırlatıyor.

Nedeni ne olursa olsun içler acısı, savunulması imkânsız bir durum. Tıpkı günümüzde, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi istisnalar dışında, gelişmiş ülkelerin çoğunda kaldırılmış olan ölüm cezasının savunulamayacağı gibi. Hiçbir demokratik rejim fikir suçunun ve ölüm cezasının varlığını normal kabul edemez.

Yine de, Uluslararası Af Örgütü'nün eleştirel raporlarında Küba'da işkence, "kayıplar", siyasi cinayetler ya da güvenlik güçlerince şiddete başvurularak bastırılmış gösteriler olduğuna dikkat çekilmiyor. Rejime

karşı bir halk ayaklanması da kayda geçmiş değil. Devrimin kırk altı yıllık tarihinde tek bir vaka bile yok. Buna karşılık, "demokratik" olduğu varsayılan komşu ülkelerin bazılarında (Guatemala, Honduras, Dominik Cumhuriyeti ve hatta Meksika'da –Kolombiya'dan hiç söz etmeyelim–) sendikacılar, muhalifler, gazeteciler, din adamları, sivil toplum liderleri hâlâ öldürülüyor; failler cezasız kalıyor ve adice işlenen bu cinayetler uluslararası basında fazla yankı bulmuyor.

Bu ülkelerde ve dünyadaki yoksul ülkelerin büyük çoğunluğunda yaşayan milyonlarca insanın ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının sürekli ihlaline; kabul edilemeyecek seviyedeki çocuk ölümlerini, cehaleti, evsiz barksızlığı, işsizliği, sağlık hizmetlerinden yoksunluğu, dilencileri, sokak çocuklarını, gecekondu mahallelerini, asayişsizliği ve türlü suçları da eklemek gerek. Bunlar Küba'da duyulmamış, neredeyse var olmayan şeyler.

Resmî bağlamda, kişiyi putlaştırma da söz konusu değil. Fidel'in görüntüsü basında, televizyonda ve sokaklarda sık sık yer aldığı halde, ona ya da devrimin hayattaki önderlerinden birine ithaf edilmiş resmî bir portre, heykel, para, cadde, bina ya da eser yok.

Bitmek bilmez dış kaynaklı tacizlere rağmen, egemenliğine son derece bağlı bu ufak ülke insanî gelişim alanında yadsınamayacak sonuçlar elde etmiş: ırkçılığın kaldırılması, kadın-erkek eşitliği, cehaletin kökünün kazınması, çocuk ölümlerindeki gözle görülür düşüş, genel kültür seviyesinin yüksekliği... Küba, eğitim, sağlık, tıbbî araştırma ve spor alanlarında en önde gelen ülkelerin seviyesini yakalamış durumda.

Küba diplomasisi dünyadaki en faal diplomasilerden biri. Rejim, 60'lı ve 70'li yıllarda pek çok Orta Amerika (El Salvador, Guatemala, Nikaragua) ve Güney Amerika (Kolombiya, Venezuela, Bolivya, Arjantin) ülkesinde gerillalara destek oldu. Silahlı kuvvetleri dünyanın diğer ucundaki birçok önemli askeri harekâta, özellikle de Etiyopya ve Angola savaşlarına katıldı. Angola'da gerçekleştirdikleri müdahale Güney Afrika Cumhuriyeti'nin seçkin birliklerinin yenilgisiyle sonuçlandı. Bunun, ırkçı *apartheid* rejiminin düşüşünü hızlandırdığı da yadsınamaz bir gerçek.

Fidel Castro'nun esin kaynağı ve karizmatik lideri olduğu Küba Devrimi, başarıları sayesinde ve bariz eksikliklerine (ekonomik zorluklar, bürokratik konularda ileri derecede deneyimsizlik, küçük çaptaki yolsuzlukların yaygınlığı, yoksulluk, elektrik kesintileri, ulaşımdaki yetersizlikler, karne sistemi, günlük hayatın zorluğu, kimi özgürlüklerin sınırlandırılması) rağmen gezegenimizdeki milyonlarca yoksul insan için bir örnek oluşturuyor hâlâ. İster Latin Amerika'da ister başka bölgelerde olsun, dünyanın dört bir yanında kadın ve erkekler Küba modelinin gerçekleştirmeyi başardığı sosyal hedefleri elde etmek için gösteriler yapıyor, mücadele veriyor, bazen de bu uğurda ölüyor.

Küba başkanı günü gelince aramızdan ayrıldığında ne olacak? Değ-

şiklikler olacağı aşikâr, çünkü iktidar bünyesinde (devlette, Parti'de, silahlı kuvvetlerde) onun kadar otorite sahibi biri daha yok. Bu otoritesini dörtlü kişiliğine borçlu: devlet kurucusu, devrim teorisyeni, muzaffer askeri lider ve kırk altı yıldır Küba politikasının önderi.

Kimi analistler, Doğu Avrupa'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra olduğu gibi, bugünkü rejimin çabucak çökeceğini öngörüyor. Yanılıyorlar. Küba'da buna benzer bir geçiş yaşanması çok zayıf bir olasılık. Doğu Avrupa'daki rejim dışarıdan dayatılmış, halkın önemli bir bölümünün nefret ettiği bir rejimdi, kısa sürede yıkıldı gitti.

Fidel Castro karşıtları kabul etmese de, Kübalıların büyük çoğunluğunun devrime olan bağlılığı tartışılmaz bir politik gerçek. Küba'daki durum Doğu Avrupa'daki komünist ülkelerden farklı. Devrime olan bağlılığın kökleri ise –ABD'nin ilhakçı ve emperyalist emellerine karşı sürdürülmüş tarihi direnişe dayanan– bir milliyetçiliğe uzanıyor.

Muhaliflerinin hoşuna gitsin gitmesin Fidel Castro, sosyal adalet için en çok mücadele etmiş ve dünyanın ezilmiş halklarıyla en büyük dayanışmayı göstermiş kişiler katında yerini almış durumda.

İşte tüm bu nedenlerden ötürü (2003 yılının mart-nisan aylarında, yetmiş barış yanlısı muhalifin ağır cezalara çarptırılması ve gemi kaçıran üç kişinin kurşuna dizilmesi konusundaki görüş ayrılığını da eklemeliyim bu nedenlere) pek çok Batılı yayın organının şiddetle eleştirdiği böylesine önemli bir önderin kendi görüşlerini dile getirmemesi, varlığını şekillendirmiş çatışmalar ve hâlâ içinde bulunduğu mücadeleler hakkında kendi tanıklığını dillendirmemesi düşünülemez göründü gözüme.

Fidel sık sık söylev verir ama hayatı boyunca çok az röportajı kabul etmiştir. Son elli yılda onunla yapılmış üç uzun sohbet yayımlandı sadece: Gianni Mina, Frei Betto ve Tomás Borge'yle. Neredeyse bir yıllık bir beklemeden sonra, teklifimi kabul ettiğini ve beşinci uzun sohbetini benimle yapacağını bildirdi. Bu, şimdiye kadarkilerin en uzunu ve en kapsamlısı oldu sonunda.

Titizlikle, bir maratona hazırlanır gibi hazırlandım. Onlarca kitap, makale, rapor okudum ya da tekrar gözden geçirdim; Küba Devrimi'nin çetrefilli güzergâhını benden daha iyi bilen dostlara danıştım. Bana farklı içerik, konu ve eleştiriler önerdiler. Bu sohbet-kitapta ortaya atılan soruların yaratacağı ilgiyi onlara borçluyum.

Özel ofisinin sükûnet, loşluk ve sessizliğinde çalışmaya oturmadan önce –görüşmenin bir kısmı bir belgesel için filme alınıyordu– karşımdaki insanı daha iyi, daha yakından tanımak; günlük işlerini yürütür, olağan konularını idare ederken keşfetmek istiyordum. O ana kadar onunla sadece kısa süreli ve sınırları belli konuşmalar yapmıştım: adadaki bazı röportajlar ya da daha önce de sözü geçen Havana Kitap Fuarı gibi etkinlikler, kongreler vesilesiyle.

İsteğimi olumlu karşıladı, birkaç gün boyunca Küba (Santiago, Hol-

guín, Havana) ve yurtdışındaki (Ekvador) gezilerine katılmaya davet etti beni. Arabada, uçakta, yürürken, öğle ya da akşam yemeklerinde güncel sorunlardan, geçmiş deneyimlerinden, şimdiki endişelerinden konuştuk... Akla gelebilecek her türlü konudan ama teybe kaydetmeden. Sohbetlerimizi hafızamdan, defterimden toparlayacaktım.

Samimi, nerdeyse çekingen bir Fidel keşfettim. İyi eğitimli ve çok centilmendi; karşısındaki kim olursa olsun ilgileniyor, sade bir dille, gösterişe kaçmadan konuşuyordu. Geçmişe ait bir görgü ve nezaketi vardı; insanlara özellikle de çalışma arkadaşlarına, korumalarına hep sevecen davranıyordu; sesini asla yükseltmiyordu. Emir verdiğini hiç duymadım. Ama baskın kişiliği sayesinde çevresine mutlak bir otorite yayıyor. Bulunduğu yerde tek bir ses duyuluyor: onunki. Büyük küçük tüm kararları o alıyor. Parti yöneticilerine danışıp onlara saygı ve ciddiyetle yaklaşıyor ama son karar hep onun. Che Guevara'nın ölümünden bu yana yakın çevresindeki iktidar odaklarında onunla zihinsel olarak boy ölçüşebilecek kimse yok. Bu bağlamda, yalnız bir adam hissi uyandırıyor. Yakın arkadaşı, kendi entelektüel seviyesinde bir ortağı yok. Görebildiğim kadarıyla, mütevazı, neredeyse sıradan bir hayat tarzı var: lüksü yok; mobilyaları sade, beslenmesi sağlıklı ve harcamalarında tutumlu. Giyim kuşamı askerlere özgü. Görevini servet sahibi olmak için kullanmayan ender devlet başkanlarından biri olduğunu düşmanları bile kabul ediyor.

Haftanın yedi günü çalışıyor. Çalışmaları sabahın beş ya da altısında başlıyor, gün doğarken son buluyor. Pek çok kereler, gecenin iki ya da üçünde, katılması gereken "önemli toplantılar" olduğu için gülümseyerek ve yorgun bir ifadeyle kesti sohbetimizi. Dört saatten az uyuyor. Bazen, günün farklı saatlerinde bir ya da iki saat daha uzanıyor. Çok fazla sözü edilmiyor ama erkenci biri. Yolculuklar, kısa geziler, toplantılar, konuklar ve denetlemeler dur durak bilmeden, yoğun bir tempoyla birbiri ardına sıralanıyor. Günün sonunda –hepsi de genç, otuz yaşlarında ve başarılı– yardımcıları bitap düşüyor. Bitkin halde ayakta uyuyor, yorgunluk nedir bilmeyen bu seksenlik delikanlının çalışma temposuna ayak uydurmakta zorluk çekiyorlar. Notlar, raporlar, iletiler, ulusal ve uluslararası basından haberler, istatistikler, televizyon ve radyo yayınlarından özetler, telefon bağlantıları, durmaksızın yapılan ulusal araştırmalarda dile getirilmiş görüşler sürekli olarak Fidel'in uğraş alanı içinde yer alıyor. Sonsuz bir merakı var; hiç durmadan kafa yoruyor, fikirleri tartıyor, danışmanlarını yüreklendiriyor. Tam bir dogma düşmanı. Dogmalara, emrivakilere, tabulara yönelenlerle taban tabana zıt bir kişiliği var. Yaradılıştan bir kural ihlalcisi ve –söylemeye her ne kadar gerek olmasa da– her daim başı dimdik bir insan. Yardımcılarından oluşan küçük kurmay ekibinin başında hep tetikte, hareket halinde yeni bir savaş veriyor. Devrimi azimle sürdürmek ve yaymak için.

Hep yeni fikirler üretiyor; düşünülemeyecekleri düşünüyor, hayal edilemeyecekleri hayal ediyor. Olağanüstü bir çaba sarf ediyor ve olağanüstü bir yüreklilik sergiliyor. Gerçekten de, muazzam olmayan bir fikir ortaya koymaktan âciz!

Bir proje tartışılıp tanımlandıktan sonra hiçbir engel tanımıyor. Gerçekleşmemesi, onun için imkânsız. De Gaulle, "Mücadele devam edecek" derdi. Fidel de böyle düşünüyor. Bir şeyi söylemesiyle hayata geçirmesi bir oluyor. Yaptığı şeye yürekten inanıyor. Onun şevki çevresindekilerin iradesini harekete geçiriyor. Fikirler, bir sihirbazlık numarası gibi gözümüzün önünde hayata geçiyor. Olaylar elle tutulur hale geliyor. Söz gerçeğe dönüşüyor. Karizma dedikleri bu olmalı.

Fidel Castro etkileyici derecede uzun boylu; insan ilişkilerinde yadsınamayacak bir yeteneği, büyüleyici bir kişiliği var. Halkla iletişim kurma konusunda duygulara dayalı bir beceriye sahip. Dinleyicilerin dikkatini çekmeyi, onları saatlerce cezbetmeyi, büyülemeyi ve alkış fırtınalarıyla coşturmayı ondan iyi bilen yok. Fidel'i çok iyi tanıyan yazar Gabriel García Márquez, kalabalıklara hitap etme tarzını şöyle anlatıyor: "Duyulması zor bir sesle başlar hep, nereye varmak istediği belirsizdir; ama en ufak bir kıvılcımı fırsat bilip adım adım ilerler, sonunda öyle bir hamle yapar ki dinleyiciler büyüleniverir. Sadece bunu yaşama şerefine erişmemişlerin yadsıyabileceği bir esin kaynağı, dayanılmaz ve göz kamaştırıcı bir mükemmellik." Hitabet sanatına inanılmaz bir hâkimiyeti var. Halka verdiği o ünlü söylevlerden değil, örneğin yemek üstüne edilen sıradan bir sohbetten söz ediyorum. Basit, fakat etkileyici bir sel gibi akan kelimelerden. Havada dalgalandırdığı ince ellerinin dansı andırır hareketlerle eşlik ettiği sözel bir heyelan.

İçinde yer etmiş derin bir tarih anlayışına, milli kimliğe değgin aşırı bir duyarlılığa sahip. Sosyalist hareketin ya da işçi eylemlerinin tarihi önderlerinden çok Küba'nın bağımsızlık kahramanı José Martí'den alıntılar yapıyor. Martí onun en büyük esin kaynağı. Yazılarını tekrar tekrar okuyor. Bilime ve bilimsel araştırmalara hayran. Tıp alanındaki gelişmelerden büyük heyecan duyuyor. Çocukların, bütün çocukların sağlıklı olmalarını istiyor. Binlerce Kübalı doktor fakir ülkelerdeki muhtaçlara sağlık hizmeti veriyor. İnsanî yardım ve uluslararası dayanışma fikrine dayalı, binlerce kez dile getirdiği bir tutkusu var: tüm gezegene sağlık, bilgi, tıp ve eğitim tohumları serpmek. Kuru bir hayal mi? En sevdiği edebî kahramanın Don Kişot olması boşuna değil. Asil emellerle, adalet ve hakkaniyet ülküsüyle hareket eden biri olduğu belli. Onu görünce, Che Guevara'nın şu sözü geliyor akla: "Büyük devrimler büyük bir aşk duygusundan doğabilir ancak."

Hassaslığı, hatasızlığı, dakikliği seviyor. Baş döndürücü bir hızla hesaplar yaparak davranıyor her konuda. Hayatında tahmine dayanan harekete yer yok. En ufak ayrıntıları bile anımsıyor. Üstün nitelikli tarihçi

Pedro Álvarez sık sık yanında. Bir veriye, bir tarihe, bir isme ya da bir olaya açıklık getirmede gerekirse yardımcı oluyor ona. Bazen bilmek istediği ayrıntı kendi geçmişi hakkında ("Moncada baskını arifesinde, Siboney çiftliğine kaçta vardım?" "Şu şu saatte *Comandante*" diye yanıtlıyor Pedro). Bazen de uzak bir olayın önemsiz ayrıntılarından biriyle ilgili ("Che'ye yardımcı olmak istemeyen, Bolivya Komünist Partisi'nin şu iki numaralı yöneticisinin adı neydi?" "Bilmem kim" diye cevap veriyor Pedro). Kendi olağanüstü hafızasının yanında, eşi görülmemiş güçte ikinci bir bellek.

O kadar zengin bir hafıza ki bazen sentezci düşünmesine engel oluyor. Düşünce tarzı bir ağacı andırıyor. Her şey birbirine bağlı. Dallara ayrılıyor. Her şey her şeyle ilgili. Sürekli olarak konudan konuya geçmeler. Durmadan açılan parantezler. Bir konunun deşilmesi, fikir çağrışımı, şu ya da bu olayın veya kişinin hatırlanmasıyla paralel bir konuyu açıyor; sonra bir başkasını, bir diğerini ve yenisini. O kadar ki, karşısındaki bir an için ipin ucunu kaçırdığı endişesine kapılıyor. Ama sonra Fidel kat ettiği yolu gerisingeriye yürüyüp tekrar ana fikre dönüyor.

Fidel, toplam yüz saatten fazla süren sohbetimiz boyunca değineceğimiz konuların hiçbirine sınır koymadı. Bir aydın olarak tartışmaktan çekinmiyor. Tersine buna gereksinim duyuyor, bunu istiyor, insanı buna yüreklendiriyor. Kimle olursa olsun mücadeleye her zaman hazır. Ortaya koyduğu kucak dolusu kanıtla. Etkileyici belagat ustalığıyla. Karşısındakine gösterdiği büyük saygıyla. İncelikle. Çözüm yolunda müthiş bir tartışmacı. Kültürlü. Tiksindiği şeyler, art niyet ve nefret.

Bu kitapta eksik kalan bir soru ya da konu varsa bunun nedeni onun, uzun politik deneyiminin şu ya da bu yönüne değinmek istememesi değil, benim bir görüşmeci olarak yetersizliğimdir. Bilindiği üzere, bazı sohbetler, soru soran ile onları yanıtlayan arasındaki zihinsel eşitsizlik yüzünden bir monoloğa dönüşür aslında. Ama soru soran haklı olma sorumluluğuna sahip değildir. Bu sohbetlerde amaç polemik yaratmak ya da tartışmak değil (gazeteci devlet adamı değildir) artık tarih olmuş biyografik ve politik bir güzergâh hakkında onun kişisel yorumunu almaktı. Özel, duygusal hayatını, eşini, çocuklarını anmak bir an olsun aklımdan geçmedi. Bazı çizgilerin aşılmaması gerektiğine inanıyorum. Ne kadar ünlü olurlarsa olsunlar, kamuya mal olmuş insanların da çiğnenemez mahremiyet sınırlarına sahip olma hakkı vardır.

2003'teki uzun çalışma oturumları bu kitabın ilk müsveddesini oluşturdu. Ancak aylar geçiyor, metin basıma hazır hale gelmiyordu. Bu sırada, hayat ve olaylar seyirlerine devam etti. 2004 eylülünde Havana'ya geri dönüp Fidel'le birkaç saat görüşme fırsatı çıktı karşıma. İlk sohbetlerimizden kalan bazı konuları tamamlamak ve güncellemek için yararlandık bu fırsattan. 2005'te onunla tekrar saatlerce sohbet ettim; ortak amacımız kitabı güncellemek ve bitirmekti. Bunu büyük oranda

başardık ama beraberce şuna karar verdik: görüşmeci röportaj metnine ek notlar koymakta serbestti. Amaç, okuyucunun sohbetimiz boyunca değindiğimiz konulardan bazılarının –2005 sonuna kadar– nasıl geliştiğinden, bu sırada neler olup bittiğinden haberdar olmasını sağlamaktı. Okuyucu bunu göz önünde bulundurmalı. Bu "güncelleştirme" notlarını sadece kaçınılmaz durumlarda kullandım.

Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılışı ve otoriter devlet sosyalizminin tarihi başarısızlığı Fidel Castro'nun hayallerini değiştirmemişe benziyor: ülkesinde eşitsizliklerin daha az olduğu, daha sağlıklı, daha iyi eğitimli, özelleştirme ve ayrımcılığın olmadığı, bağımsız ve evrensel bir kültüre sahip yeni tarz bir toplum yaratmak. Başkan Hugo Chávez'in Venezuela'sıyla oluşturduğu yeni ve yakın ittifak da bu inançlarını pekiştiriyor.

Hayatının sonbaharında çevrenin korunması için mücadele ediyor, Neoliberal globalleşme ve ülke içi yolsuzluklara karşı seferber oluyor; hâlâ siperlerde, en ön saflarda inandığı fikirlerin savaşını veriyor. Görünüşe göre hiç kimse ve hiçbir şey onu bu fikirlerinden vazgeçirtemeyecek.

Ignacio Ramonet
Paris, 31 aralık 2005

1

Devrim öncesi

Bolívar - Özerklikçiler ve Amerikan yanlıları - Bağımsızlık savaşları - Carlos Manuel de Céspedes - Máximo Gómez - Antonio Maceo - José Martí

Comandante, *** 2003 yılında sadece José Martí'nin doğumunun 150. yıldönümünü değil aynı zamanda Moncada baskınının 50. yıldönümünü de kutluyoruz. Küba Devrimi'nin 26 temmuz 1953 günü başladığını söyleyebilir miyiz?**

Bu tam anlamıyla doğru olmaz, çünkü Küba Devrimi 1868'deki ilk bağımsızlık savaşıyla başlamıştır. Savaş, o yılın 10 ekiminde Oriente'de başladı ve çok donanımlı bir Kübalı olan Carlos Manuel de Céspedes[1] tarafından yönetildi. O bölgede kölelik çok yaygın değildi. Kölelik, önce büyük kahve plantasyonlarının, sonra da bunların yerini alan şekerkamışı plantasyonlarının bulunduğu batı bölgelerinde çok yaygındı. Kölelerin başkaldırısıyla bu plantasyonlar büyük önem kazandı.

1791 Haiti[2] başkaldırılarıyla mı?

Evet, Haiti'dekiler. Oradaki pek çok Fransız yerleşimci Küba'ya, Haiti'ye yakın olan Oriente bölgesine taşındı; ikisinin arasında sadece Rüzgârlar Geçidi dediğimiz yer var.

Küba ile Haiti'nin bulunduğu bölge arasında (eski Saint-Domingue Adası) hep bir el değiştirme olmuştur, yerli halk zamanında bile; bu Karayip kabileleri daha savaşçıydı, İspanyollara epey direndiler, kimisi de bu tarafa geçti.

Dolayısıyla Küba'nın fetih ve sömürgeleştirilmesi başladığında burada Saint-Domingue yerlisi göçmenler vardı, o bölgede bir direniş örgütlediler. Birinin ismi Hatuey'di, Küba'nın tarihi kişilerinden, ilk direnişçilerinden biridir; çünkü ülkemizin asıl yerlileri çok barışsever topluluklardan oluşuyordu. İşgalciler yanlarında at, kılıç, arbalet ve arkebüzler getirmişti, yerli halkın direnecek durumu yoktu ama bir kısmı her şeye rağmen direndi.

Teknolojik gelişim seviyeleri epey farklıydı.

İspanyollar 800 yıldır savaşıyordu ve buraları iyi eğitilmiş savaşçılar-

* "Komutan" anlamına gelen bu kelime, Fidel Castro'yla özdeşleşmiş bir unvan olduğu için, orijinal haliyle bırakılmıştır. (ç.n.)

la doldurdular. Bağımsızlıkları için Arap işgalcilerle savaşmış, cesur ve mücadeleci insanlardı.

"Bir an geldi, Haiti'deki köleler başkaldırdı" diyordunuz...

1791'de, Toussaint-Louverture'ün başını çektiği köle başkaldırısı sırasında oralarda neredeyse 400 000 köle vardı. Yüzlerce –belki de binlerce, ama yüzlercesi zaten yeter– Fransız yerleşimci Küba'ya kaçtı. Kimisi kölelerinin bir kısmını da getirdi ve Küba'nın doğu bölgesine yerleşti.

Adanın geri kalanında kölelik yok muydu?

Köleliğin en yaygın olduğu bölgenin ülkenin batısı olduğunu söylemiştim. Eski Oriente eyaletinin geri kalanında da kölelik vardı ama daha küçük ölçekliydi, çünkü bu bölgede daha çok hayvancılık ve bostancılık yapılırdı. En çok özel mülk sahibi bu bölgede vardı. Ardından, hayvancılığa ayrılmış büyük arazileriyle Camagüey gelirdi; köle sayısı burada da azdı.

Adanın merkezinden batısına doğru olan bölgedeyse köleliğe dayanan kahve ve şekerkamışı plantasyonları yer alıyordu, evet. Matanzas ve Havana'da 1 000'den fazla küçük şekerkamışı işletmesi vardı, çoğu hayvan gücüyle çalışırdı. Küba zaten dünyanın en büyük kahve üreticisi ve ihracatçısıydı; o dönemde bir zamanlar Haiti'nin elinde olan pazarları da ele geçirmişti.

1840'lı yıllarda iki büyük kasırga kahve plantasyonlarını yerle bir etti ama şekerkamışı, kasırga ve kuraklığa karşı daha dirençli, daha elverişlidir. Kuvvetli bir kasırga, hasadı yüzde 20 ya da yüzde 25 azaltabilir ama plantasyon yok olmaz. Daha uygun bir üründü ama bir yanda da daha çok köle gerektiriyordu.

İlk bağımsızlık savaşının başladığı bu dönemde, yani 1868'de, Küba'da 300 000 civarında köle vardı.

Toplam nüfus ne kadardı?

Tam olarak yanıtlayamam ama köleler dahil yarım milyon, belki de bir milyon olduğunu düşünüyorum. Nüfusun geri kalanı sömürgeciliğin ilk döneminde gelmiş İspanyolların soyundandı, bunlara *criollo* denirdi. Toprağın, plantasyonların sahibi onlardı. İber Yarımadası'ndan gelen İspanyollarsa yönetimde, ticarette, ülkenin iç işlerinde ve savunmasında söz sahibiydi.

En çok köle, sahipleri *criollo* olan şekerkamışı plantasyonlarında vardı. Bunun büyük bir etkisi olmuştur, çünkü Güney Amerika'daki bağımsızlık savaşlarının ardından İspanya'nın elinde sadece Küba ve Porto Riko kalmıştı. Bir dönem Hispaniola Adası'nı tekrar işgal ettiler. Oradaki iki kesim arasında, Haiti ile Santo Domingo arasında savaşlar olmuştu. Yaklaşık 1850 ile 1860 arasında, bizim ilk bağımsızlık savaşı-

mızdan önce, bazı Dominikliler buraya geldi; çünkü orada savaş daha çok Haitililerle oluyordu. Kimisi İspanyol ordusunda görevliydi ve Küba'ya Dominik kökenli İspanyol vatandaşları olarak geldiler. Askeri deneyimleri vardı, sonrasında –bunlar köylüydü, çiftçiydi– Kübalı yurtseverlere katıldılar.

Bu ilk bağımsızlık savaşı nasıl başladı?

1868 savaşını toprak sahipleri başlattı. Belli bir donanımları vardı, kültürlüydüler. Çoğu avukattı ya da başka bir meslek sahibiydi. Düşünceleri liberaldi, bağımsızlık yanlısıydılar. Az sayıda da olsa köleleri vardı, çünkü şekerkamışı plantasyonu sahibiydiler. Çok köle çalıştıran büyük kahve plantasyonları sadece Haiti yakınlarındaki Guantánamo bölgesinde yer alıyordu.

Bağımsızlık hareketinin başı, çok seçkin ve kültürlü bir adam olan Carlos Manuel de Céspedes'ti ve bu şeker işletmelerinden birinin sahibiydi. Doğudaki Camagüey bölgesinde uzun süredir bazı komplolar kurulmaktaydı. Bu komplolar şu ya da bu şekilde hep duyulur. Yetkililer tutuklama emri bile yollamıştı ama bunların posta idaresinde arkadaşları vardı. Manuel de Céspedes tutuklama kararından haberdar oldu ve 10 ekim 1868'de kendine ait şekerkamışı işletmesinde isyanı başlattı. Kölelerini de azat etti. Hepsini. Çok sayıda değillerdi ama hepsini azat etti.

O dönemde köle azat etmek sık sık görülen bir şey miydi?

Değildi; bu da –Güney Amerika'da olanların tersine– büyük bir jest olmaktan öteye gidemedi. Çünkü 1810'da Güney Amerika'da –İspanya'nın Fransa tarafından işgali ve Napolyon'un, ağabeyi Joseph Bonaparte'ı kral ilan ederek yeni bir hanedan kurması üzerine– başlayan bağımsızlık savaşında İspanyol sömürgeleri, İspanya'ya değil İspanya'ya dayatılan Napolyoncu monarşiye başkaldırıyorlar. Buna bağlı olarak da hem Güney Amerika'da hem de batı yarımküredeki diğer İspanyol sömürgelerinde yurtsever birlikler kuruluyor. İlki Venezuela'da; bir de öncüsü var: Miranda.[3] Ünlü bir kişiliği var, Birleşik Devletler'in bağımsızlık savaşına bile katılmış. Çünkü III. Carlos İspanyası, Washington'la omuz omuza savaşmak üzere, zenci, melez ve İspanyollardan oluşan Güney Amerika ve Küba kökenli askerler yollamış. Bu 1776'da olmuş, 1789'da başlayan Fransız Devrimi'nden önce. O dönemde bu insanlar savaşmış; Fransız La Fayette de pek çok İspanyol gönüllünün[4] yanı sıra bu savaşa katılmış. Yani pek çok Kübalı, Küba kökenli insan Birleşik Devletler'in bağımsızlığı için savaştı.

Venezuelalı Miranda Fransa'ya göç eder, devrimci önderler emrinde önemli bir komutan olur. Belçika'nın Flandres bölgesinde savaşırken kendini belli eder. Ama bir an gelir, o zamanlar sık sık olduğu gibi gözden düşer, kurşuna dizilmesine ramak kalır. Zaten Avrupa'yı baştan ba-

şa kat etmiştir, ünü duyulur; Güney Amerika bağımsızlığının öncüsü odur. Hatta kendi ülkesine çıkarma yapıp mücadele başlatmaya bile yeltenir.

Tüm bunlar, Simón Bolívar'ın İspanyol Amerikası'nın bağımsızlık savaşını başlatmasından önce oluyor...

Çok daha önce. İspanya'da Napolyoncu bir kral soyunun işbaşına gelmesi gibi olaylar baş gösterince, bir sadakat göstergesi olarak burada birlikler kurulur. Gerçi bu birliklerde bağımsızlık yanlısı olanlar da vardır. İşte bunlardan biri, Venezuela'da Simón Bolívar'dır. Miranda orada değildi, onu daha sonra çağırırlar; ama köle sahibi bazı *criollo*'lar vardı. Birliği bunlar kuruyorlar; bağımsızlık ilan etmeye ilk orada karar veriyorlar. Yönetim farklı kişilerin elinde ama aralarında çok genç bir subay olan Bolívar da var. Bolívar'ın ustası Simón Rodríguez de aralarında; herkes ona "Robinson" diyor. Bolívar Fransa'da bulunmuş, Napolyoncu birliklerin İtalya'daki geçit törenine tanık olmuştu. Napolyon'un devrimci yiğitliklerinden çok etkilenmişti. İşte orada –16 ağustos 1805'te, Roma'daki Sacro tepesinde– Simón Rodríguez'le birlikte Venezuela'nın bağımsızlığı için savaşmaya ant içti. Fransız Devrimi ve Napolyon'dan esinlenmişti. İhtişamından, yüceliğinden, savaşlarından ve kurtarıcı kişiliğinden. O dönemde Napolyon, Fransız Devrimi'ne ait fikirleri savunuyordu çünkü.

Ancak bu kurtarıcıların büyük kısmının kölelerini azat etmeye niyeti yoktu diye düşünüyorum, doğru mu?

Hayır, onlar, *criollo*'lar köle azat etmiyor. İşte tam bu sırada José Tomás Boves[5] adlı zeki bir Asturias'lı, büyük ihtimalle bu yarımküredeki ilk sınıf savaşlarından birini başlattı. Boves, Venezuela'da, *Llanero*'lara gitti. Bunlar Kızılderili ve melezdi; vahşi atlarla dolu geniş ovalarda yaşayıp etrafa korku salan binicilerdi. Boves orada bir tür tarım reformu uyguladı. Topraklar başkaldıran *criollo*'lara ait olduğundan bunlara el koydu; toprağı, çiftlikleri dağıttı, *Llanero*'ların bunların sahibi olmasını sağladı diyelim. Sonra İspanyol yanlısı bir birliğin başına geçti, karşı konulamaz bir güçle, Venezuelalıları yok ederek ovalardan ilerledi.

Arturo Uslar Pietri[6] adında Venezuelalı ünlü bir yazar vardır; harika kitaplar yazmıştır. Bunlardan bir tanesinin adı *Las lanzas coloradas*'dır (Renkli Mızraklar). Ovalarda ilerleyen atlı birliklerin gürlemesini olağanüstü bir biçimde tasvir eder. İşte bu köle ve yarı kölelerden oluşan fakir *Llanero*'lar ordusu durdurulamaz atlı birlikleriyle bağımsızlık yanlısı Venezuelalıları alt etmiş, ilerleyip Caracas'ı ele geçirmiştir. Bu İkinci Cumhuriyet kurulduğu sırada meydana geldi.

Birincisi kurulduğunda lider henüz Bolívar değil, "Öncü" diye anılan Miranda'dır. Miranda, bu yenilgi karşısında barış imzalar. La Guaira'da

bir İngiliz gemisine binmek üzeredir ki "Öncü"nün imzaladığı barış antlaşmasıyla hemfikir olmayan Bolívar ve bir grup subay gelip onu tutuklar. Miranda, kıyafet ve banyo alışkanlıkları, seçkin ve asil insanların hayat tarzı konularında Fransız geleneklerini özümsemiştir. İngiliz gemisine binmektense gece dinlenmeyi tercih etmiş, böylelikle diğerlerine kendisini tutuklamaları için zaman kazandırmıştır. Onu yakalayıp tutuklarlar, çünkü teslim olmasını bir ihanet olarak yorumlamaktadırlar.

Ama *Llanero*'ların harekete geçmesi sayesinde güç tekrar İspanya'nın elindeydi...

Öyle. Tesadüfe bakın ki, *Llanero*'lar ya da hâkimiyeti tekrar ele geçiren İspanyol güçleri gelir gelmez, Bolívar ve arkadaşları kaçmak zorunda kalırlar. Bir gemiye binmeyi başarırlar. Miranda esir düşer. Bolívar batıya, Hollanda'ya ait Bonaire Adası'na doğru gider; daha sonra Magdalena Nehri'nden inip az sayıdaki adamlarıyla bir saldırı başlatır; bu harekâta "Takdire şayan sefer" denir.

Kolombiya bölgesinde hâlâ bir kısım yurtsever birlikler vardır. Bolívar gelir, bunları toplar, savaşı yeniden başlatır; sonra tekrar Caracas'ı ele geçirip bir kez daha yurtsever iktidarı kurar. Ama köleler hâlâ azat edilmemiştir. İşte o anda –Paskalya perşembesi olan– 26 mart 1862'de bir deprem olur ve Bolívar o ünlü sözünü söyler: "Doğa hedefimize set çekmeye kalkışırsa ona karşı da savaşır, bize boyun eğmesini sağlarız." Korkunç bir deprem; ünlü bir deyiş.

Venezuela'dan çekilip Jamaika'ya gitmesi, Cumhuriyet'in ikinci yenilgisinden sonra olur. Ünlü *Jamaika Mektubu*'nu orada yazar; Haiti başkanı Pétion'la[7] irtibata geçmesi de 1816'da, orada olur. Pétion, Bolívar'ı köle özgürlüğüne yandaş fikirleriyle etkilemeye başlar; silah yardımında bulunur. Bolívar da köleleri azat edeceğine söz verir. Birinci Cumhuriyet döneminde olanlardan büyük ders almıştır. Aslında iki cumhuriyet vardır, o sırada da üçüncüsü için savaşmaya koyulur. Venezuela topraklarına girer, Orinoco Nehri üzerinden bugün Ciudad Bolívar kentinin bulunduğu bölgeye ilerler. Anayasa hakkındaki fikirlerini orada, Angostura'da geliştirir, köleliği yasaklar. Kızılderili ve melez *Llanero*'ların pek çoğu yurtsever bir *Llano*'lu olan José Antonio Páez'in peşine takılır. O andan itibaren zafer artık kesindir. Kölelik ile bağımsızlık arasındaki ilişki işte budur.

Küba'da köleleri ilk azat eden Céspedes mi olmuştur?

Evet. Carlos Manuel de Céspedes'in mücadeleyi başlatmasıyla birlikte, bu yasa tüm Camagüey bölgesinde de uygulanır. Azat edilen kölelerin pek çoğu yurtseverlere katılır. Savaş on yıl sürer. Üstün yeteneklere sahip Dominikli bir liderin, Máximo Gómez'in[8] ortaya çıkması da bu sırada olur. Bir de zenci lider vardır. O da çok yeteneklidir.

Antonio Maceo mu?[9]

Maceo. Babası, bağımsızlık savaşı sona erdiğinde göç etmiş bir Venezuelalı'ydı. Sonra burada, Kübalı bir kadınla evlenmiş, pek çok çocuğu olmuş. En parlak askerimiz Antonio Maceo'ydu, zenciydi, 1845'te Santiago'da doğmuştu.

1868'de İspanya'ya başkaldıran *criollo*'ların bir kısmının bunu Amerika Birleşik Devletleri'yle birleşmek amacıyla yaptığı söyleniyor. Doğru mu?

Bağımsızlık fikri XVIII. ve XIX. yüzyıllar boyunca pek çok akımla mücadele etmek durumunda kalmıştır; reformcu akımlar, özerklikçi akımlar gibi. İspanyol sömürgeciliği Britanya'nınkinden farklıydı. İspanyollar İngilizler gibi değildir. Sömürgecilikleri aynı olmamıştır, farklı tarzdadır, kölelere bile farklı davranılmıştır. Bakın İspanyolların olumlu bir tarafı şudur örneğin: Afrikalı kölelere dini ayinlerini yapma izni verirlerdi, hoş görürlerdi. Hatta bu şekilde kölelerin sakin kalmasını sağlıyorlardı; çünkü bu yerlerde, bu bölgede kölelerin maruz kaldığı sömürü ve kötü muamele sonucu pek çok başkaldırı oldu. Köleler kaçardı, kaçanlar kovalanırdı ama dini duygularına hiçbir zaman el atılmazdı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ne kadar farklıydı, bir düşünsenize. Amerika Birleşik Devletleri'nde Afrika kökenli Kuzey Amerika kültü yoktur. Genel anlamda, –Katoliklik dahil– Hıristiyanlık yaygındır. Hatta Müslümanlık, Yahudilik, Budizm gibi başka dinler de görülür ama Afrika kökenli kült yoktur. Buradaysa Katoliklik vardı; diğer Hıristiyan mezheplerinden neredeyse eser yoktu ama köle toplulukları içinde kültler vardı. Kölelerin dini bu kültlerdi, çeşitli inanışların karışımıydı; kendilerine ait, kendilerinin inandıkları tanrılardan yola çıkarak Katolik kilisesinin bazı ayin usullerini de, başka isimlerle Afrika ayinlerine dahil ettiler. İşte bu büyük bir farktı.

Bazı *Criollo*'ların Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmak istemesinin nedeni de buydu belki...

Bu yurtseverlerin bazıları ilhak yanlısıydı. Kuzeylilerin kazandığı 1861-1865 Amerikan İç Savaşı daha çok yeniydi. Abraham Lincoln çok parlak bir kişilik olarak çıkmıştı ortaya.

Küba'da pek çok *criollo* toprak sahibi arasında ilhakçı bir düşünce, ABD'yle bütünleşme isteği vardı zaten. Özellikle de batı bölgesinde. İngilizler köle ticaretini yasaklamıştı; *criollo*'lar, bütün Karayipler'de köleliğin men edilmesinden korkuyordu. İngilizler insan ticaretini zaten yasaklamıştı, yani Afrika'dan köle taşınmasını. Böylelikle Kuzey Amerika'daki Güneylilerin teşvik ettiği ilhak yanlısı bir görüş doğdu. Güneyliler Kuzeylilere karşı çıkıyor, Senato'da onlarla oy yarışına giriyor-

lardı. Güneyliler Güney'de köleci bir eyalet kurunca, Kuzeyliler de bunun tam tersi bir eyaleti Kuzey'de kuruyordu. Ta ki ekonomik sebepler ve daha liberal fikirler yüzünden köleci sisteme karşı olan Kuzeyliler çoğunluğu elde edene kadar. Köleliliğin kaldırılıp iç savaşın başlaması o zaman oldu. Yıl 1861'di.

Kuzey'in lideri Abraham Lincoln'ın imajı zaten çok hayranlık uyandırıcıydı; ama o ana kadar Küba'nın batı bölgesindeki tüm köle sahipleri –ya da bunların büyük çoğunluğu; istisnalar, sıra dışı insanlar hep vardı– Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyiyle birleşmeyi arzuluyordu. İlhakçı bir görüş gelişti, batı bölgelerine egemen oldu; doğuya fazla yayılmadı. Bağımsızlık savaşı da doğu bölgelerinde başladı.

Bu insanlar gerçekten de İspanya'dan ayrılıp Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmayı mı düşünüyordu?

Carlos Manuel de Céspedes ve başkaldıranların büyük çoğunluğu bunu düşünmüyordu ama Camagüey bölgesinde, ilhakçı fikirleri olan insanların belli bir etkisi vardı. Bence bunun nedeni İspanya'ya karşı duyulan nefretti. Köleliğin büyük bir savaşın ardından kaldırıldığı, Lincoln gibi önemli ve parlak bir kişiliğin ortaya çıkıp sonra da suikasta kurban gittiği yerin Amerika Birleşik Devletleri olması da bunda etkili olmuştu. 1868'de bağımsızlık savaşımız başladığında bu ilhakçı görüşün kökü bu insanların bazılarından tamamen sökülüp atılmamıştı. Bunlar Céspedes'i bir önder olarak görüyorlardı. Olağanüstü bir adamdı. İlk büyük ayaklanmayı başlattı, köleleri azat etti, general rütbesini üstlendi ve Birleşik Devletler'inkinden epey farklı bir bayrak benimsedi. Bu insanlar çok şekilciydi; bir kurucu grup topladılar, uzun uzun tartıştılar, bayrağı bile. Kuruculardan bazılarının Céspedes'le olan bariz rekabeti ve çekincesi yüzünden, onun mücadeleyi başlattığı bayrak kabul görmedi.

Sonunda Narciso López'in[10] 1850 ortalarında getirdiği bayrağı benimsediler. Neredeyse Texas bayrağıyla aynıydı: üçgen içinde bir yıldız. Uzun yıllar boyunca Küba'da General Narciso López'e kahraman muamelesi yapıldı. 1824'te Venezuela'nın bağımsızlığını kesinleştiren Carabobo'daki son savaşın İspanyol askeri önderlerinden biriydi.

Bolívar'ın yanında mı savaşmıştı?

Hayır. Narciso López İspanyol ordusunun önde gelen subaylarındandı. İspanyolların safında, Bolívar'a *karşı* savaşmıştır. İspanya'ya döner, sonra Küba'ya gelip yurtseverlere katılır. Kaçmak zorunda kalır, Amerika Birleşik Devletleri'ne gider. ABD kaynaklı bir gücün başında bir kurtarıcı olarak ortaya çıkmış olması çok şaşırtıcıdır. Narciso López oradan Küba'ya yapılan çıkarma harekâtını örgütler. Malî destek Güney'deki kölecilerden gelir. Texas'ınkinden esinlenen bayrak fikrinin

kaynağı da budur zaten. Tarihi bir karmaşanın içinde baskıcı güçlere karşı dalgalandırılan ilk bayrak olduğu için, bağımsızlık savaşının bir simgesi haline geldi. Halbuki bu aslında ilhakçı bir savaştı.

Tarih sonradan bunları tek tek ortaya döktü; ama uzun süre, hatta sözümona bağımsız Küba Cumhuriyeti kurulduğunda bile, bu savaşın yurtsever özellikler taşıdığı düşünüldü. Bu dönemi açıklığa kavuşturmanın emperyalizmin ve onun müteffiklerinin çıkarına olmadığı da bariz tabii.

1868-1869 Kurucu Meclisi'nde, parlamento kurulurken –düzensiz bir savaşın ortasında gezgin bir parlamentoydu, nasıl bir durum olduğunu tahmin edersiniz artık– Carlos Manuel de Céspedes'in bayrağı değil, bu bayrak benimsendi.

Gelgelelim, aslında kaynağı kuşkulu olan bu bayrak Küba'nın bugünkü bayrağı haline geldi.

Öyle, çünkü bu bayrak şanla süslendi. Kurucu Meclis'te benimsenen bu bayrak, yiğit halkımızın savaşlarının bayrağıdır. Geçmişteki bitmek bilmez bağımsızlık savaşlarında ve günümüzün sosyalizm mücadelesinde, yüz otuz beş yıl boyunca Kübalıların şanlı bayrağı oldu. Dünyada tek yürektenmiş gibi akmış en duru kanla binlerce kez yıkanıp o garip kaynağından arındı. Küba bu kan sayesinde var ve insanlık tarihinin en güçlü imparatorluğuyla mücadele ediyor. Sonrasında ulusal bayrağımız oldu ve bugüne kadarki tüm mücadelelerimizin başını çekti.

Doğru anladıysam, Kübalı *criollo*'ların pek çoğu Küba'nın bağımsız olmasını değil, İspanya'dan ayrılıp bir eyalet olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmasını istiyordu; özellikle de köleliğin yasaklanmasına karşı olan, köleci Güney eyaletlerinin arasına.

Küba toplumu köleciydi; varlıklı kesimin büyük çoğunluğu köleliğin yasaklanmasından korkan kölecilerdi, ilhak yanlısıydılar. Doğu bölgelerinde durum farklıydı; tek istisna güçlü bir köleciliğin hüküm sürdüğü Guantánamo'ydu. Dolayısıyla da ilk yıllarda –Kurucu Meclis oluşturulduktan ve Máximo Gómez önder olarak kabul edildikten sonra– yavaş yavaş göze çarpmaya başlayan zenci lider Maceo, Guantánamo'yu istila etmek zorunda kaldı. Köleleri azat etmek için kahve plantasyonlarındaki İspanyol güçlerine karşı kanlı bir savaş verdi. Santiago'da hâlâ pek çok Fransız adı vardır, çünkü kölelere plantasyon sahiplerinin adı verilirdi. Günümüzde pek çok Fransız soyadı taşıyan kişi bulunmasının nedeni de budur.

1868'deki bu ilk savaşı yurtseverler kaybetti...

Doğru. Özetle, savaşın son aşamasında, birlik içinde olamama yüzünden.

Bu savaş kaybedildi ama siz Küba Devrimi'nin bu savaşla başladığını söylüyorsunuz...

Biz devrimin o anda başladığını söylüyoruz –ben de size öyle dedim. Bize göre büyük mücadele orada başladı, çok uzun sürdü: on yıl! İspanyollara karşı gösterilen direniş inanılmaz düzeydeydi. İspanyollar güçlü ve inatçıydı; bir de bağımsızlık karşıtı olan *criollo*'lar ve plantasyon sahipleri vardı. Dolayısıyla, ABD'de köleler 1864'te azat edildiği halde, burada kölelik 1868'e kadar devam etti. Ama adanın doğu yarısında, hatta yarısından daha ötede, Matanzas yakınlarında, yurtsever birliklerin girdiği her yerde köleler, bağımsızlık savaşına katılıyorlar, genellikle daha hazırlıklı ve daha kültürlü insanlar tarafından yönetiliyorlardı. Liderler arasında pek çok zenci asıllı subay da vardı. Santiago doğumlu Maceo'dan söz etmiştim. Mütevazı bir aileden geliyordu, son derece yurtseverdi. Yetenekli bir komutandı. Çok zeki ve kültürlü bir adamdı.

Bu savaştan sonra neler oldu?

On yıl süren bu savaştan sonra bir ara dönem yaşandı. Ülke perişan haldeydi. Sonra küçük bir savaş oldu: birkaç çıkarma harekâtı ve birkaç başka harekât. Ama yeterli güce sahip değildiler, Küba on yıllık yıkıcı savaşın sarsıntısını henüz atlatamamıştı. İkinci savaş 1895'te başladı.

Bu savaşın en önemli kahramanı José Martí'ydi, değil mi?

Evet, yüz elli yıl önce, 1853 ocağında doğmuş Martí... 1868'deki ilk bağımsızlık savaşında Martí on beş yaşındaydı, daha on altısına basmamıştı. Bir İspanyol subayın, bir İspanyol yüzbaşının oğluydu...

Bu subay savaşa katılmış mıydı?

Hayır, katılmamıştı; orada Havana garnizonunda görevliydi. Martí doğduğunda savaş yoktu. 1853'te doğmuştu, savaş başladığında da on beş yaşındaydı.

José Martí'nin kendine has devrimci düşünceleri vardı, bu yüzden daha çok genç yaşta hapse atıldı, zincir vurulup taşocaklarına yollandı. Bir hocası vardı, bağımsızlık yanlısı fikirleri ondan alıyordu. Sıra dışı bir insandı, olağanüstü yetenekliydi Martí. Taşocaklarında çalışırken çarpıcı şeyler yazdı: "Küba'nın Politik Mahpusları". Sonra İspanya'da "Küba Devrimi Karşısında İspanyol Cumhuriyeti"ni kaleme aldı. İspanya'da 1874 Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayan bir akım gelişmişti. Bağımsızlığını isteyen Küba'ya karşı kanlı savaşı sürdüren işte bu cumhuriyetti. Martí buradaki çelişkileri çözümlüyordu: "Küba'nın Politik Mahpusları" ve "İspanyol Cumhuriyeti." Olağanüstü belgeler! On altı-on yedi yaşındayken yazıyor, inanılmaz bir şey.

Martí sonra ne yaptı? Bir süre İspanya'da mı kaldı?

Sonra mı? Orada öğrenim gördü. Sağlığı iyi değildi, üstelik çok genç yaşta yabancı bir ülkedeydi. Sonra Meksika'ya göç etti, oradan da Guatemala'ya ve ardından Venezuela'ya geçti. 1880'de ABD'ye gitti.

José Martí'ye hayranlık duyduğunuz belli oluyor...

Bakın şimdi; Martí'nin marifeti, en önemli marifeti şudur: 1868-1878 savaşı bittiğinde genç ve yurtsever bir aydındır. Şairdir, yazardır, bağımsızlık yanlısı fikirlere sahiptir; yirmi beş yaşına geldiğinde On Yıl Savaşı'na katılanları bir araya getirmeye çalışır. Dünyada bu işi başarabilmek kadar zor bir şey yoktur, hele bunu yapmaya çalışan savaşa katılmamış, İspanya'da bulunmuş bir aydınsa... Bu ne yetenek, o ne büyük bir güç! O fikirler, o kararlılık! Bir de öğretisi vardır, bağımsızlık felsefesini, olağanüstü hümanist bir düşünce akımını geliştiren de odur. Martí, çok kereler nefretten söz etmiştir: "İspanyollara karşı nefret beslemeyelim..." Bu konuda çok anlayışlıydı.

En önemli marifeti bu muydu?

Bence en önemli marifeti ünlü generalleri bir araya getirip yönetmiş olmasıdır. Çok karakterliydi, tartışmayı bilirdi; hatta bazı generallerle yeri geldiğinde tüm bağları koparmıştır. Ama Kübalı göçmenleri bir araya getirmiş, devrimci bir parti çatısı altında toplamıştır; söylevler vermiş, para toplamıştır. Çeşitli yerlerde bulunmuştur; Bolívar'ın, Juárez'in[11] ve Latin Amerika halkları için mücadele veren tüm bağımsızlık savaşçılarının büyük hayranıdır.

Bir gün Venezuela'ya gider. Kendi anlattığına göre daha yolculuğun tozunu üzerinden atmadan Caracas'taki o harika Bolívar heykelini ziyaret eder. Düşüncelerinin daha iyi tanınmaması çok yazık.

Martí zamanla daha çok tanınmıştır tabîi. Generalleri bir araya getirmeyi başarmış, davasına ve partisine katılmalarını sağlamıştır. Savaşa hazırlanır ama çatışma başlayacağı sırada Amerika Birleşik Devletleri'nde, silahlarına el konulur.

Ama her şeye rağmen savaşı başlatma planlarını devam ettirir, değil mi?

Evet. Silahlarına el konulmuştur ama buna rağmen emir verir, gelir. Mücadeleye başlama kararından geri dönmez, emir verilmiştir bir kere. Parası kalmamıştır, biraz daha toplar, Santo Domingo'ya gider, ileri gelen strateji uzmanlarından Máximo Gómez'le bir araya gelir. Maceo, Orta Amerika'dadır. Önemli liderler farklı yerlere dağılmıştır, kimisi ABD'dedir. Martí çıkarma harekâtını planlar. Savaşı, şekerkamışı plantasyonlarının ve çok sayıda kölenin bulunduğu Matanzas bölgesi ile başkaldırı geleneğinin hâlâ devam ettiği doğu bölgelerinden başlatır.

Santo Domingo'ya gider ve "Montecristi Manifestosu" olarak anılan ve bağımsızlık devriminin programına şekil veren bir bildiri hazırlar. Olağanüstü bir çabayla, fırtınalı bir gecede, civarda seyretmekte olan bir Alman gemisine binmeyi başarır. Altı yedi kişiyle birlikte Playitas denen bir yerde karaya çıkar.

Maceo gibi Orta Amerika'dan gelenler de aynı bizim 1956 *Granma* çıkarmamızda olduğu gibi, zor şartlara maruz kalmışlardır. Eski savaşçılarla karşılaşırlar. Bir de İspanyollar tarafından beyinleri yıkanmış, korku salan yerli baskı gruplarıyla... Maceo, Baracao'ya vardığında kendini tecrit edilmiş bulur ama Santiago'ya yakın bölgelere ulaşmayı başarır. Sadece birkaç hafta sonra Martí ve Gómez geldiğinde, Maceo'nun elinde binlerce süvari vardır.

Bu savaş, savaşın taktikleri ve gerilla teknikleri 1956 sonrasında Sierra Maestra'da size örnek oluşturdu mu?

1895-1898 savaşında Kübalıların karşısında askerler ve *criollo*'lardan oluşan 300 000'den fazla İspanyol savaşçısı vardı. Korkunç bir savaştı, XIX. yüzyılın Vietnam'ıydı. Düzensiz bir savaş sürdürmek durumundaydılar. O döneme ait eski bir yaklaşımla, batının zengin yörelerini ele geçirmek istiyorlardı. Her şeyi yakıp yıkıyorlardı. Biz bu konuda farklıydık, ufak bir yenilik getirdik: şekerkamışı işletmelerine hiçbir zarar vermedik.

Eğer sanayiye zarar verirsen ne vergi toplama ne erzak ikmal etme şansın kalır; hatta mermi ve silah da alamaz, bu sanayiyi korumak için devriye gezen birliklere baskın düzenleyemezsin. 1895'teki savaşçıların yaklaşımı ise meşalelerdi: Her şeyi, şekerkamışı plantasyonlarını ve fabrikaları yakıyorlardı. Adanın bir ucundan diğerine kadar ne kadar işletme varsa hepsini yaktılar, çünkü savaşı finanse eden para İspanyollara şekerden geliyordu ve bu koloni en büyük şeker ihracatçısı sıfatıyla İspanya'ya sonsuz kaynak sağlıyordu. ABD'ye, Avrupa'ya, her yere şeker ihraç ediliyordu. O savaşçıların yaklaşımı da, bu gelirin kökünü kurutmaktı.

Biz ise şeker işletmelerine zarar vermedik, toplayabildiğimiz kadar vergi topladık. Sonunda, o kadar çok topladık ki savaş bittiğinde 8 milyon dolar nakit paramız vardı. Kimisi ödemelerini daha sonra tamamladı; ama sonuçta ödediler.

1895 savaşında, Maceo ve Máximo Gómez gibi liderler ile Martí arasında bir rekabet var mıydı?

Bu savaşın hazırlık ve başlangıç macerasını Martí tuttuğu günlüklerde anlatır. Yazdıkları harikulade şeyler. Şunu da eklemek gerek: Maceo, Küba'ya çıkarma düzenlemek üzere kendisine yollanan parayı yeterli bulmayınca Martí, görevi var olan kaynaklarla gerçekleştirebilecek başka bir lidere vermek durumunda kalır. Maceo'nun gelişi böyle olur. Li-

derlerin en önde geleni, en deneyimlisi, en saygınıdır; demin de söylediğim gibi çok zor şartlarda Baracoa'ya gelir, binlerce adamın başına geçer. Arazi üzerinde yönetim onun elindedir. Bu sırada Máximo Gómez ve Martí kampa gelirler. Maceo onları karşılar, ama neredeyse misafir durumundadırlar. Martí'nin günlüğünde anlattığına göre, bir an gelir Maceo'nun keyfi kaçar. Geldikleri ilk gün kamp dışında yatarlar, sonra gelip tartışırlar. Görünen o ki tartışmalar gergin geçer. Martí, Maceo'nun kendisine gösterilen dışlayıcı davranış yüzünden kırıldığını anlatır. Hâlâ biraz kızgındır. Ama sonunda Maceo karara boyun eğer. Maceo dürüst, zeki, asil ve disiplinli bir adamdı, sonuna kadar da öyle kaldı.

Martí savaşa katıldı mı? Bir aydın olarak, savaş deneyimi var mıydı?

Bu konu tartışmalara yol açtı. Maceo'nun kampından ayrıldıktan birkaç gün sonra, mayıs ayında –19 mayıs 1895'te– Martí'nin bulunduğu yerin yakınlarında hareket halindeki bir İspanyol birliğiyle beklenmedik bir çatışma olur. Máximo Gómez otoriter bir tavırla Martí'ye şöyle der: "Hayır, siz burada kalacaksınız." Bu askerlere özgü bir alışkanlıktır, bir sivil askeri bir işe karışınca "Siz bu işten anlamazsınız, burada kalın" derler. 1948'de, Bogotá'da benim de başıma geldi.

1948'de Gaitán öldürüldüğünde mi?[12]

Evet bana da: "Hayır, siz burada kalın" dediler. Bunlar konsolosluktaki Kübalı askerlerdi. Konsolosluğun kapısında silahlı bir çatışma olmuştu. Ama bu başka bir hikâye.

İnsanlar Martí'yi büyük bir sevecenlikle karşılıyor, ona "başkan" diyorlardı: "Yaşasın başkan! Yaşasın Martí!" Herkesle iletişim kurardı, çok tanınıyordu. Her şeyi o düzenlemişti. "Başkan" diyorlardı; onların gözünde Martí'den başkası yoktu.

Máximo Gómez bu durumdan hoşnut muydu?

Konu bu değil. Dominik asıllı general Máximo Gómez saygın, harika bir adamdı ama çok sertti; aşırı disiplinli ve huysuzdu. Şöyle diyordu: "Ona 'başkan' demeyin, –Martí'yi yoldan çıkaracaklarından korkarcasına– ben yaşadıkça Martí asla başkan olmayacak." Ama bunu başkanlık mevkiinden ve başkanlardan pek hoşlanmadığı için söylüyordu. Onun gözünde Martí olağanüstü arılıkta bir insandı.

İşte o gün, 1895 mayısında, beklenmedik bir çatışma çıktığında Martí'ye, La Guardia adındaki bir yardımcısıyla orada kalmasını söyler. Martí dinlemez, savaşa gider ve ölür.

Bunu anlatan La Guardia'dır. Martí günlüğünde her şeyi anlatır; bunları bitiremediği bir mektuba dökmüştür. Mektup eski bir dostu olan Meksikalı Manuel Mercado'ya yazılmıştır (onun yazıları da incelenme-

ye değer): "Bugüne kadar yaptığım ve bundan sonra yapacağım her şey Küba'nın bağımsızlığı aracılığıyla ABD'nin, Amerika'nın diğer ülkelerine yayılmasını önlemek içindir." Ardından da şunu ekler (kelimesi kelimesine değil ama önemli olan fikir): "Tüm bunlar sessizce olmak zorunda, çünkü bazı şeyler olduğu gibi duyulursa zafer imkânsızlaşır." Bunu o son ve bitmemiş mektubunda söylüyor.

Bu Martí'nin yazdığı son şey...

Müthiş şeyler söylüyor. Küba ile Porto Riko'nun bağımsızlığı aracılığıyla ABD'nin Amerika kıtasındaki halkaların üzerine daha fazla yüklenmesini ve yayılmasını engellemek için. "Bugüne kadar yaptığım ve yapacağım her şey" diyor, "sessizce olmak zorunda" diye ekliyor. "Bugüne kadar yaptığım ve bundan sonra yapacağım her şey, bunun içindir" ve nedenini açıklıyor. İşte bu adamın bize bıraktığı miras bu.

Bu sözler sizi çok etkilemiş görünüyor. Politik proje bağlamında, siz de özümsediniz mi bunları?

Evet. Benim politik kültürümü edinmem böyle, buna benzer sözlerle olmuştur. Bu, liseyi bitirdikten sonra gerçekleşti, çünkü öncesinde hep dini okullarda okumuştum: Önce, beşinci sınıfın ortalarına kadar Fransız kökenli La Salle; lise ikiye kadar Cizvitlere ait Dolores; sonra da Havana'daki Belén. Bunlar de Cizvit'ti (İspanyol Cizvitleri). İnsanların birbirlerini kurşuna dizdikleri o korkunç İspanya İç Savaşı henüz bitmişti.

Liseyi bitirdikten sonra çok kitap okudum. Küba yurtseverlerine mücadeleleri yüzünden hayrandım. Okulda bunu az çok öğretirler. Ama o dönemde, bu ülkeye bağımsızlığını verenlerin Amerikalılar olduğu söylenirdi. Bu yüzden de yurtseverlerin bağımsızlık savaşımızda ne gibi bir rol oynadığını bilmeme imkân yoktu.

Bu arada, Santiago'da El Morro'yu görmeye giderdim; o ünlü deniz savaşının yapıldığı Morro'yu ve o körfezi.[13] Savaşın nasıl geliştiğini ve nedenlerini bilmeme imkân yoktu. Farklı yerlerde devasa top mermileri görürdüm; savaşı hatırlatır gibiydiler (bombardımanı sonradan öğrendim). Ama bunun ne tür bir savaş olduğunu anlayamazdım. O dönemde bir dördüncü, beşinci ya da altıncı sınıf öğrencisinin bir yol göstericisi, olayları kendisine açıklayan bir yakını olmadan bunları bilmesine, savaşın nedenlerini öğrenmesine imkân yoktu.

Ama siz daha ilk gençlik çağındayken Martí okumaya ve onun politik önemini anlamaya başlamıştınız...

İlk gençlik çağındayken ilk okuduğum şey bağımsızlık savaşları ve Martí'nin yazılarıdır. Eserlerini okumaya başlayınca Martí yanlısı oldum. Martí öngörülüydü; emperyalizmden, o sıralar yeni gelişmekte olan emperyalizmden ilk söz eden oydu. Yayılmacılık, Meksika savaşı ve her tür-

lü diğer savaş hakkında bilgi sahibiydi, tüm bunlara çok karşıydı, olaylara eleştirici bir gözle bakıyordu. Bir öncüydü. Martí Lenin'den bile önce, devrimi gerçekleştirmek amacıyla Küba Devrimci Partisi'ni kurmuştur. Bu sosyalist bir parti değildi, çünkü o dönemdeki toplum, bir avuç özgür ve yurtsever adamın bağımsızlık uğruna mücadele verdiği köleci bir toplumdu. Buna rağmen partinin dünya görüşü çok ileridir: kölecilik karşıtı, bağımsızlık yanlısı ve tam anlamıyla hümanist.

Martí Marx'ı okumuş muydu?

Marx'tan bir şeyler okumuştur sanırım, çünkü eserlerinde ondan söz eder. Marx'a atıfta bulunurken kullandığı iki üç tane müthiş cümle vardır; anımsadığım bir tanesi şöyledir: "Mademki yoksulların yanında durmuştur, şerefi hak etmiştir."[14] Marx'ı öven, buna benzer başka sözleri de vardır.

Sizce Marx'ın savları Martí'nin düşüncelerini bir şekilde etkilemiş olabilir mi?

Marx'ın savları gelişmiş kapitalist ülkelerdeki üretici güçlerin gelişimine dayanır. Bu kapitalist sistemi alaşağı edecek olan şeyin işçi sınıfının ortaya çıkması olacağını düşünür. Bunları tam da ABD'nin Meksika'yı istila edip, Texas'ı ilhak ettiği sırada, 1846'da yazar. Emin değilim, bu makaleyi bizzat görmedim, bana anlatıldı ama Marx bu ilhakı olumlu bir şey olarak gördüğünü yazar. Çünkü bu, Marx'ın savlarına göre, üretici güçlerin hızla gelişmesini sağlayacaktır. O dönemde henüz sömürge sorunundan konuşulmamaktadır. Sömürge sorununu ilk ele alan Lenin olacaktır.

Peki Marx'ın Martí üzerinde ne gibi bir etkisi olmuştur?.. Martí'nin fikirleri konusundaki en büyük uzmanların bile onun Marx hakkında neler öğrendiğini bildiğinden emin değilim ama Marx'ın yoksullar için mücadele veren bir savaşçı olduğunu biliyordu mutlaka. Unutmayın ki Marx Komünist Enternasyonal'i kurarak işçileri örgütleme mücadelesi veriyordu. Martí de bunu biliyordu.

Burada Martí'yi en çok etkileyen şeylerden biri 1871'de, sekiz tıp öğrencisinin korkunç bir şekilde ve haksız yere kurşuna dizilmesi oldu. O zamanlar –kurşuna dizildikleri 27 kasım günü– on sekiz yaşını doldurmuştu. Daha önce sözünü ettiğim yazılardan başka sarsıcı bir de şiir yazmıştı: "27 Kasımda Katledilmiş Kardeşlerime". 1 mayıs 1886'da Chicago'da işçilerin kurşuna dizildiğini de biliyordu (bu tarih daha sonra Uluslararası İşçi Bayramı oldu). Martí mücadele ediyordu. Savaşa 1895'te başladı ve aynı yılın mayıs ayında öldü.

Savaşırken, çarpışmada mı öldü?

Bir aydın olmasına rağmen, çatışma esnasında, inançları uğruna öldü. Hayalleri vardı. O kadar büyük bir heyecan içindeydi ki! 27 kasım-

ları ve 10 ekimleri (1886 yılında ilk bağımsızlık savaşının başladığı) kutlardı. Tüm o büyük yurtseverlerin yazarı, onların eylemlerinin savunucusuydu. Çok özel bir üslubu vardı. Söylevlerini anlamak zordur, çünkü fikirlerden oluşurlar, bir fikir denizidirler âdeta.

Ben bazen şöyle ifade etmişimdir: "Sözlerden oluşan küçük bir derede, bir fikir şelalesi." Sarf ettiği her bir cümlede, kelimelere tüm bir evreni sığdırırdı. Önemli tarihlerin yıldönümlerinde verdiği çok ünlü söylevleri vardır.

Bütün Batı hümanist düşüncelerinde olduğu gibi onun fikirlerinin içeriğinde de Hıristiyan ahlakı vardır. Ahlak sahibi bir adamdı... Dindar olduğuna dair bir bilgi yok; ama önde gelen değerler, bu yarımkürenin bağımsızlık savaşları, Avrupa'daki mücadeleler ve Fransız Devrimi onu derinden etkilemişti. Gazeteciydi, yazardı, şairdi, devlet adamıydı, ileri görüşlüydü.

Bağımsızlık savaşını yönetmek, hâlâ var olan ilhakçı akımlara karşı durmak için Parti'yi kurdu. Dediğim gibi bunu Lenin'in Parti'yi kurmasından bile önce yaptı. Eski ilhakçıların özerklik yanlısı akımlarına karşı da mücadele ediyordu. Onlarla çetin fikir ayrılıkları vardı, çünkü onlar özerklik, kendisi bağımsızlık yanlısıydı. Barış yanlısı, samimi barışçıl duygular besleyen bir adamdı. Bir yandan da savaşı destekliyordu ama istediği "gerekli ve hızlı bir savaş"tı. Savaşın, kurban sayısını en aza indirgeyecek şekilde yapılmasını istiyordu. Kölecilik ve ırkçılığa kesinkes karşıydı; bu konuda olağanüstü şeyler yazmıştı.

Bir cumhuriyet kurmaktan söz ediyordu. "Herkesin dahil olduğu ve herkesin yararına" olan bir cumhuriyet yanlısıydı: Kübalıların, İspanyolların, çeşitli etnik grupların. Muazzam bir manifestodur. Sonradan ordunun başına geçecek olan Maxímo Gómez'le birlikte Santo Domingo'da hazırlar. Cumhuriyetin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini yazar. O koşullar altında tasavvur edilebilecek en ileri cumhuriyettir. Ama Marksist olduğunu söylemek doğru olmaz. İşçi yandaşı olması dolayısıyla Marx'a hayranlık beslediğine şüphe yoktur.

Her konuda, ekonomi hakkında da bilgi sahibiydi. ABD, ALCA'ya[15] (Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) benzer bir ekonomik birlik kurmayı ilk teklif ettiğinde kaleme aldığı yazıları, makaleleri vardır. Siz ki küreselleşme ve ALCA üzerine çok sayıda yazı yazdınız, bunları hiç duydunuz mu bilmiyorum. Martí bu ALCA benzeri fikre karşı savaştı. Çok daha gelişmiş bir ülkeyle yapılacak bu ekonomik birliğin, bu ittifakın, bu uluslararası ortaklığın Latin Amerika ülkeleri için neden uygun olmayacağını açıklıyordu, engin bir bilgelikle.

Martí serbest kambiyo bölgesini peşinen reddediyor...

Serbest ticaret bölgesini... Martí, günümüzde ALCA'ya karşı çıkmak için tekrar yayımlanabilecek müthiş makaleler yazmıştı. Bakın, bazı fi-

kirlerin kökleri nerelere dayanıyor. Bu kadarı bile fikirlerinin ne kadar evrensel olduğunu kanıtlıyor.

Üstelik Martí yalnızca Küba'nın değil, Porto Riko'nun da bağımsızlığını istiyordu, değil mi?

İkisinin de. Amacı iki adanın da bağımsızlığıydı. Savaşa başlama emri vermesine yakın; savaşın tarihini belirlemiş, Tampa'daki işçilerin büyük fedakârlık göstererek verdikleri paralarla silah satın almışken... O bir işçi lideriydi bir yandan da. Tampa'daki tütün işçilerinin, bağımsızlık fonlarına en çok katkıda bulunanların ilahıydı.

Bu tütün işçileri göç edip Florida'da çalışan Kübalılardı...

Orada çalışan Kübalılar. Martí'nin göçmenler, özellikle de Tampa'dakiler arasında çok sağlam bir yeri vardı. Bu işçiler burada Küba tütünü sarma konusunda uzmanlaşmıştı. Çok kolaydı: Küba tütünü buradan yollanıyor, onlar da orada sarıyorlardı. Martí söylevlerinin büyük bölümünü orada vermiştir. Partisi işçi temelliydi, en çok da o insanlardan oluşuyordu. Oralarda sosyalist bir cumhuriyetten söz etmek imkânsızdı ama programı olabildiğince insancıl, olabildiğince ileriydi. Ben bunu Yeni Ahit'e ve Hıristiyan öğretilerine benzetirim. İsa'nın öğretilerinden yola çıkarak radikal bir sosyalist program geliştirilebilir.

Özellikle de "Dağ Vaazı"yla, değil mi?[16]

Bu vaazları, meselleri ve düşünceleri toplayanlar okuma yazma bilmeyen balıkçılardı. Bazen şunu söylerim: İsa suyu şaraba dönüştürdü, balıkları ve ekmeği çoğalttı. İşte biz de aynen bunu yapmak istiyoruz: balıkları ve ekmekleri çoğaltmayı.[17] Zengin bağ sahibi dört saat çalışana da sekiz saat çalışana da aynı parayı verdi.[18] Bu sosyalist bile değil, komünist bir dağıtım. Hatta zaman geldi, İsa şiddete bile başvurdu, tacirleri kırbaçlayıp tapınaktan attı.[19] Gelgelim sonradan birtakım akımlar doğdu. Bunlar, zenginleri kayıran, pek de Hıristiyan sayılmayacak akımlardı doğrusu.

Siz aslında iyi bir Hıristiyan'sınız...

Geçen gün Venezuela Başkanı Chávez'e söylüyordum. Hugo Chávez Hıristiyan'dır ve bu konuda çok konuşur. Şöyle dedim: "Bana dini bakış açısından değil de sosyal bakış açısından Hıristiyan derlerse, o zaman ben de Hıristiyan olduğumu kabul ederim." Kendi inanç ve amaçlarıma dayanarak.

O dönemde, o barbar dönemde ortaya çıkan ilk doktrinlerden biridir ve bu doktrinden çok insancıl fikirler doğmuştur. Bu düşüncenin doğurduğu ahlakî ve sosyal adaletçi değerleri anlayabilmek için dini anlamda Hıristiyan olmaya gerek yok.

Ben tabii ki sosyalistim, Marksist'im, Leninist'im. Hep öyle oldum, hep öyle olacağım.

Ve tabii, Martíci de, değil mi?

Tabii ki, ilk önce Martíci'ydim. Sonra Martíci, Marksist ve Leninist oldum.

Fikirlerinizi Martí'nin fikirlerinin bir uzantısı olarak mı tanımlıyorsunuz?

İlk politik fikirlerim Martíci'ydi, ama 1953'teki Moncada baskını sırasında sosyalizm hakkında okumuşluğum, gelişmiş Martíci düşüncelerim ve ayrıca radikal sosyalist fikirlerim vardı. Bu yüzden de siz devrim 26 temmuz 1953'te başladı deseniz de bizler 10 ekim 1868'de başladığını ve tarih boyunca yayıldığını söylüyoruz.

Size Martí'nin rolünü ve bizim neden Martíci olduğumuzu anlattım... Bu kadar uzattığım için kusura bakmayın, ama hazır konuya değinmişken birkaç şey eklemek istedim.

2

Bir liderin çocukluğu

Birán'da geçen çocukluk - Bay Ángel - "Açlık Evi" - La Salle Lisesi - İspanya savaşının yankıları - Dolores Lisesi'nin Cizvitleri - Politik ortam - Machado ve Batista diktatörlükleri

Tarihi kökenler önemlidir, ben de size şunu sormak istiyordum: siz göreceli olarak varlıklı bir ailenin oğlusunuz, zenginlerin gittiği dini okullarda okudunuz, sonra da hukuk tahsili gördünüz. Böyle bir eğitimden sonra, siz aslında muhafazakâr bir lider de olabilirdiniz değil mi?

Kesinlikle, çünkü insan kaderini tam anlamıyla belirleyemez. İnsan aynı zamanda olayların, zorlukların ve mücadelenin evladıdır... Bir metal parçası tornada nasıl işlenirse, sorunlar da insanı öyle işler. İnsan devrimci doğmaz bile diyebilirim.

Sizin içinizdeki devrimci nasıl ortaya çıktı peki?

Ben devrimciye *dönüştüm*. Bunda nelerin etkisi olmuş olduğunu düşünmüşümdür ara sıra. Doğduğum kırsal bölgenin ve büyük çiftliğin durumundan başlayabiliriz.

Doğduğunuz yeri anlatabilir misiniz?

Ben bir çiftlikte doğdum. Eski Oriente ilinin orta-kuzeyinde, Nipe Körfezi civarlarında, Marcané şeker işletmeleri yakınında. Kasaba değildi, köy bile denemezdi. Birkaç ev sadece. Çiftliğin ismi Birán'dı. Evimiz orada, eski *Camino Real*'in kenarındaydı. Bölge merkezinden güneye giden toprak ve balçık yola öyle denirdi. O zamanlar yollar hep balçıktı. Atla ya da sığırların çektiği arabalarla yolculuk edilirdi. Henüz motorlu araç yoktu. Elektrik bile yoktu. Ben küçükken mumla ve gaz lambalarıyla aydınlanırdık.

Doğduğunuz evi anımsıyor musunuz?

İspanyol, daha doğrusu Galicia mimari tarzında bir evdi. Babamın İspanyol olduğunu belirtmem gerek. Lugo ilinden bir Galicialı'ydı, ebeveynleri fakir köylülerdi. Galicia'da hayvanları evin altında barındırmak gibi bir gelenek vardı. Bizim ev de bu Galicia mimarisinden esinlenilerek, kazıklar üzerine kurulmuştu. İki metrelik kazıkları vardı, Galica'da gelenek buydu. Hatırlıyorum, üç ya da dört yaşındaydım, sığırlar

evin altında kalırdı. Günbatımında oraya götürülürler, geceyi evin altında geçirirlerdi. İnekler kazıklara bağlanır, orada sağılırlardı. Yine Galicia'da olduğu gibi, evin altında bir domuz ağılı ve bir kümes vardı. Etrafta tavuklar, ördekler, Gine tavukları, hindiler hatta kazlar dolanırdı.

Birán'ı ziyaret ettim. Doğduğunuz evi gördüm; gerçekten de kendine özgü bir mimarisi var.

Ahşap bir evdi. Kazıklar çok sert bir ağaçtandı, üstlerinde de ev vardı. Sanırım ev önceleri kare şeklindeymiş. Sonradan bir bölüm eklenmiş: köşelerden birine bir tür yazıhane yapılmış. Ardından da bir banyoya; yemek yeme ihtiyacı için bir alana, bir yemek odasına ve mutfağa doğru genişletilmiş. Evin kare alanı üzerinde "cumba" dediğimiz daha ufak bir ikinci kat vardı. İşte ben 13 ağustos 1926 günü, gecenin ikisinde orada doğmuşum. Bu ortamda, küçük yaşlardan itibaren kırsal bölge manzaralarına ve oradaki çalışma hayatına alıştım; ağaçlara, şekerkamışına, kuşlara, böceklere...

Birán'ın insanı en etkileyen tarafı babanız Bay Ángel'in girişimci kişiliğinin orada bariz bir şekilde hissedilmesi.

İradesi çok güçlü bir adamdı. Okuma yazmayı büyük çabalar sonucu, kendi kendine öğrenmişti. Hiç kuşku yok ki çok faal bir adamdı; çok hareketliydi, girişimciydi ve doğuştan gelen bir düzen kurma yeteneğine sahipti.

Babanız Küba'ya hangi şartlar altında geldi?

Babam son derece yoksul bir köylü ailesinin oğluydu. 1992 yılında Galicia'yı ziyaret ettiğimde köyünü, Láncara'yı gezdim, doğduğu evi gördüm. On metre uzunluğunda, altı metre genişliğinde küçük bir ev. O yörede çok bulunan, Galicia köylülerinin geleneksel olarak ev inşasında kullandıkları büyük ve yassı taşlardan yapılmış. Tüm aile bu köy evinde yaşarmış; sanırım hayvanlar da onlarla birlikte. Tek göz bir ev, yatak odası ile mutfak bir arada. Bir metrekare bile toprakları yokmuş.

Babamı daha çok genç yaşta –on altı-on yedi yaşındayken– askere alıp 1895'te başlayan bağımsızlık savaşına, Küba'ya göndermişler. Buraya ne şartlar altında geldiği bilinmiyor. Artık aklımın erdiği yaşlarda babamla bu konuyu hiç konuşmadım. Bazen yemeklerde ya da arkadaşlarıyla olduğunda bunlardan söz ederdi. Ama hâlâ hayatta olan ablam Angelita ve onun bir ufağı ağabeyim Ramón bir şeyler biliyorlardır sanırım, çünkü babamla daha çok konuşmuşlardır. Ben devrimci faaliyetlerle ilgilenir, Moncada baskınını düzenlerken; hapse girdiğimde ve daha sonra *Granma* çıkarması sırasında, kardeşlerim, benden dört yaş kadar ufak Raúl ve kız kardeşlerim Emma ile Juana evdeydi-

ler. Babamla bol bol konuşurlardı. Belki o sıralarda bu konulardan daha çok söz etmiştir ama benim dinleme fırsatım olmadı.

Bazı şeyleri onların aracılığıyla öğrendim. Onların tahmini şu: babam Galicia'da zenginlerin bir miktar para verip kendi yerlerine askere gönderdiği fakir gençlerdenmiş. Babamın askere alınan o fakir köylülerden olması çok mümkün. O zamanki savaşların nasıl olduğunu siz de çok iyi bilirsiniz.

Askere alınacaklar kurayla belirlenirmiş. Zenginler, para karşılığı fakirleri kendi yerlerine askere ya da savaşa gönderme olanağına sahipmiş.[1]

Evet, öyleydi sanırım. Kura bir zengine çıktığında, adam para buluyor, parası olmayan, ufacık bir toprak parçasında yaşayan ya da herhangi bir tarım işinde çalışan yoksul birine veriyordu; böyle olaylar çok vardı.

Babamı İspanyol askeri olarak buraya yolluyorlar, Júcaro'dan Morón'a giden geçitte konuşlanmış bir birlikte görev veriyorlar. Geçit Maceo ve Maxímo komutanındaki doğulu istilacılar tarafından aşılmakta o sırada, Martí'nin ölümünden kısa süre sonra.

Geçidi aşmak çok zor ama ne olursa olsun başarmak gerek. Kuzeyden güneye inen bir yol, ülkenin orta bölgesinin en dar yerinde, uzunluğu kilometrelerle ölçülüyor. Morón'dan güneydeki liman kenti Júcaro'ya yüz kilometreden fazla mesafe var. Babamın orada görevlendirildiğini biliyorum ama Maceo geçerken henüz varmanuştı sanırım. Kübalılar devamlı olarak o bölgeden geçiyormuş ya da kuzeyden dolanıp Morón'a bataklık bir bölgeyle bağlı Turiguanó denilen yere gidiyorlarmış. İşte babam orada, o geçitte asker olarak görev yapmış. Ben bu kadarını biliyorum, belki kardeşlerim daha fazlasını biliyordur.

Babanızla bu hikâye hakkında sohbet ettiğinizi hiç anımsamıyor musunuz?

Pinares'teki işçi kamplarına gittiğim sıralarda bu konu hakkında konuştuğunu duymuştum. Evde durmayı hiç sevmezdim. Çünkü ev demek otorite demekti, başkaldırıcı ruhum da artık şekillenmeye başlamıştı.

Çocukken de başkaldırıcı mıydınız?

Başkaldırıcı olmak için pek çok nedenim vardı. İspanyol tarzı otoriteye karşıydım, hele hele söz konusu İspanyol, kontrolü elinde tutuyorsa. Babam da kendisine itaat edilmesini isterdi. Ben otoriteyi sevmezdim, çünkü o dönemde kafaya vurmak, kemerle dövmek gibi fiziksel cezalar da olurdu. Biz de risk altındaydık ama yavaş yavaş kendimizi savunmayı da öğreniyorduk.

Babanız otoriter miydi?

Asabîydi. Güçlü bir karakteri olmasa onun yaptıklarını yapmak imkânsız olurdu: o genç yaşında önce savaşmak; sonra ailesinden ve yurdundan uzakta, meteliksiz, kimseyi tanımadan, başlarda okuma yazma bile bilmeden kendini yoktan var etmek; sadece kendi çabasıyla bir çiftlik edinmek, zengin olmak. Galicialı göçmenlerin büyük çoğunluğu gibi o da alçakgönüllü ve çalışkandı. Büyük bir irade gücü ve sağlam bir kişiliği vardı. Ama asla adaletsiz olmadı. Kendisinden yardım isteyen birini asla geri çevirmedi. Başkalarının karşılaştığı zorluklarla her zaman yakından ilgilendi. Kendisi de çocukken büyük sıkıntılar çekmiş, küçük yaşta öksüz kalmış. Babası tekrar evlenmiş; çocukluğu güçlükler ve huzursuzluk içinde geçmiş. Ama Galicialı göçmenlere özgü o soylu erdemleri, iyilikseverlik, misafirperverlik ve eli açıklık gibi erdemleri taşıyordu içinde.

Pek çok kişi eli açık biri olduğu konusunda hemfikir. Hatta çok iyi bir insan. Çok iyi kalpli. Arkadaşlarına, çalışanlarına, zor durumdaki insanlara hep yardım etmiş biri. Ne zaman biri ondan bir şey istese, hep bir çare bulurdu. Hep ali açıktı. Bazen yakınır, homurdanırdı ama yine de çare ararda. İş bulmanın zor olduğu, hasat kaldırma işinin bittiği ölü dönemlerde biri gelir "Çocuklarım var, zor durumdayım, bir iş bulmam lazım..." derdi. O zaman bir anlaşma yapılırdı: "Şu kadar para veririm, siz de buraları temizlersiniz." Bu, Küba'da uygulanan ve amacı masrafları toprak sahipleri lehine düşürmek olan anlaşma çeşitlerinden biriydi. Bir aileyle ya da bir grup insanla bir kontrat yapılır onlar da şekerkamışı tarlalarını temizlerdi; siz de *caballería*[2] ya da *roza* başına belli bir fiyat öderdiniz, hektar kullanılmazdı. Sanırım bir *caballería* 18 *roza*'dan oluşuyordu. Güney Amerika'daki her ülkede farklı bir ölçü birimi vardı. Bereket versin Fransız Devrimi'yle metrik sistem icat edildi. Bir kontrat imzalanırdı: "20 peso karşılığı sana şu işi veririm" denirdi. Babam iş dağıtmak için –hiç de hesaplı olmadığı halde– yeni bir temizlik işi ya da gerekli olmayan birtakım görevler uydururdu. Biraz büyüyüp tatillerde ofiste çalışmaya başladığımda bunun farkına vardım. İş anlaşmaları olmasa bile çalışanlara dükkânlardan mal almaları için satın alma emirleri verirdi. İyi kalpli ve asil bir adamdı.

1898 bağımsızlık savaşından sonra babanız Küba'da mı kalmaya karar verdi?

Hayır, 1898'de, savaştan sonra İspanya'ya geri gönderilmiş. Gelgelim Küba'yı beğenmişti sanırım. Pek çok Galicialı göçmenle birlikte bir yıl sonra geri dönmüş. 1899'da Havana limanına vardığına dair belgeler var. Tek bir kuruşu, tek bir tanıdığı bile olmadan çalışmaya koyulmuş. Nasıl olmuş bilmiyorum ama kendini doğu illerinde bulmuş. O dönemlerde büyük Amerikan plantasyonları değerli kereste ormanlarına yayı-

lıyor, ağaçları kesip şeker işletmelerinde yakıt olarak kullanıyordu. El Escorial Sarayı, başka ünlü yapılar ve gemiler de bu değerli kerestelerle inşa edilmiştir; örneğin, İngilizlerin 1805 Trafalgar Savaşı'nda batırdığı, dönemin en büyük ve dayanıklı gemisi Santísima Trinidad. Amerikalılar ağaçları kesip yerine şekerkamışı dikmek için insan çalıştırıyorlardı. Ormanlık araziler çok verimlidir, ilk hasatlar hep iyi olur.

Babanız Amerikalılara mı çalışıyordu?

Babam Küba'da çalışmaya başladığında Oriente'nin kuzeyindeki ünlü United Fruit Company'de işçiymiş. Sonra işçi toplayıp kendi altında çalışanlarla bir *yanki* şirketine taşeronluk yapmış. Sanırım bir ara babamın emrinde üç yüz adam çalışıyormuş, anlatırken duydum; bu da kârlı bir işti tabii. Organizasyon yeteneği varmış ama okuma yazma bilmiyormuş; büyük zorluklarla öğrenmiş. Şekerkamışı dikmek ya da işletmelere odun sağlamak üzere ormanda ağaç kesimi yapan ufak bir şirket kurmuş. İşçileri organize ederek kâr sağlamaya başlaması da böyle olmuş.

Sonunda kendine ait ne kadar toprağı oldu?

Kendine ait 900 hektar toprağı oldu. Ardından, Kübalı iki bağımsızlık savaşı generalinin torunlarından binlerce hektar toprak kiraladı. Bu toprakları nereden buldukları hâlâ bilinmez. Görkemli çamlıklar, çoğu bâkir... Topraklar vadiler ve dağlar boyunca uzanıyordu. Üzerinde çamlar yetişen büyük bir yayla, doğal bir ormandı. Babam Mayarí çamlıklarını işletiyordu. Her gün on beş-yirmi kamyon çam kerestesi gelirdi oralardan. Şekerkamışı, hayvan derken, büyük gelir elde ediyordu. Ovada, dağda, her yerde toprağı vardı... Aşağı yukarı 10 000 hektar.

Olağanüstü bir miktar.

Bir yandan kendi malı toprakları, diğer yandan da kiraladıklarını toplarsanız, babamın 11 000 hektar arazisi vardı..

Hatırı sayılır bir miktar.

Evet, hatırı sayılır bir miktardı. Şunu söylemek mümkün; ben bu şartlar altında "göreceli"den de varlıklı bir aileden geliyordum. O zamana göre çok varlıklıydılar. Bunu övünmek için değil açıkça belirtmek, her şeyi açık açık anlatmak için söylüyorum.

Demek siz milyoner çocuğusunuz.

Milyoner sayılmaz. Babam hakkında milyoner dendiğini asla duymadım. O dönemde milyonerlik muazzam bir şeydi. Gerçekten çok parası olan birine denirdi. Ortalama işçinin günde bir dolar kazandığı o dönemde, milyoner demek bir insanın bir günde kazandığının bir milyon katına sahip olmak demekti mesela. Babamın mallarına o kadar yük-

sek bir değer biçilemezdi. Babamın milyoner olduğu söylenemez ama çok varlıklıydı ve ekonomik seviyesi yüksekti.

Babanız Birán'da bir ev inşa etmekle kalmadı, zamanla Camino Real'in kenarına başka binalar da ekledi: ekmek fırını, pansiyon, meyhane, okul, Haitili işçiler için lojmanlar... Âdeta ufak bir köy.

Yaşadığımız yerde köy yoktu, sadece birtakım binalar vardı. Ben küçükken, evin altında süt satılırdı. Sonra evin kırk metre ötesine bir sütçü dükkânı açtılar. Evin karşısında da tarım aletlerinin, sabanların vesaire tamir edildiği bir atölye vardı. Çok yakınına da bir mezbaha inşa edildi. Diğer tarafa doğru kırk metre ötede fırın bulunuyordu. İlkokul da o civardaydı, küçük bir devlet okuluydu. Yolun kenarında bir de dükkân vardı, karşısında da postane ve telgraf istasyonu. Yine yolun yakınlarında derme çatma barınaklar vardı; bunlar zemini toprak, damı palmiye yapraklarıyla örtülmüş barakalardı; içlerinde sizin de dediğiniz gibi, şekerkamışı dikimi ve kesiminde çalışan Haitili göçmenler, çok zor şartlar altında yaşardı; o çiftliğin en önemli ürünü şekerkamışıydı. Evin yanında bir de büyük bir portakal bahçesi vardı, 10-12 hektar kadardı; içinde daha başka meyve ağaçları da bulunurdu; muz, papaya, hindistancevizi, her türlü ağaç. Bir de içinde İspanya arıları bulunan, dört yüz küsur kovandan oluşan ve bol bol balmumu ve bal elde edilen bir arılık.

Bir de görkemli bir horoz kümesi vardı. Horoz dövüşleri olur muydu?

Evet. Evin yüz metre kadar ötesinde, yine o yolun kenarında bahsettiğiniz o horoz kümesi vardı. Hasat, Noel, yılbaşı ve Paskalya zamanı horoz dövüştürülürdü. Kırsal alanın etkinliklerinden biri de buydu.

Yerel bir eğlence...

Evet, çünkü eğlence çok azdı. Domino oynanırdı. İskambil de oynanırdı. Babam gençken ve askerken iskambil oynamayı çok severmiş, çok iyi bir oyuncuymuş. Bizim eve, ben üç yaşındayken bir de gramofon girdi. Hani şu yayı kurulanlardan. Markası RCA Victor'du sanırım. Müzik dinlerdik. Kimsenin radyosu yoktu. Sanırım bir tek babamın vardı; eve radyo geldiğinde ben büyüktüm, yani yedi sekiz yaşındaydım. Yok, daha büyüktüm! On-on iki yaşındaydım, 1936 ya da 37 yılıydı. Radyo ve kısa bir süre dayanan batarya geldiğinde İspanya İç Savaşı başlamıştı.

Tüm bunlar babanıza mı aitti?

Okul ve postane hariç –onlar devlete aitti– gerisi aileme aitti. 1926 yılında ben doğduğumda babam belli bir servet edinmişti, toprak sahibi olarak çok varlıklıydı. Ona Bay Ángel, "Bay Ángel Castro" derlerdi. Çok saygın biriydi. O senyörlük benzeri yerde büyük otoritesi vardı.

Ben toprak sahibi bir aileden geliyorum derken bunu kastediyordum. Babam bunları yıllarca azar azar satın almıştı.

Annenizden söz edin.

Adı Lina'ydı. Kübalı'ydı. Occidente bölgesindeki Pinar del Río ilindendi. Ataları Kanarya Adaları'ndan geliyordu. Onun da kökenleri köylü ve çok fakirdi. Annemin babası arabacıydı, sığırların çektiği bir arabayla şekerkamışı taşırdı. Birán bölgesine taşındıklarında annem yedi sekiz yaşlarındaydı. Babası ve kardeşiyle birlikte sığır arabası üzerinde neredeyse bin kilometre kat etmişler. Annem kara cahilken, o da babam gibi okuma yazmayı tek başına sonradan öğrendi. O da çok çaba, büyük irade gücü gösterdi. Okula gittiğini anlattığına hiç tanık olmadım. Kendi kendini yetiştirmişti. 6 ağustos 1963'te öldü, devrim zaferinden üç buçuk yıl sonra.

Babanız ne zaman öldü?

O daha önce öldü. Annemden epey büyüktü. 21 ekim 1956'da öldü. Ben otuz yaşımı doldurduktan iki ay sonra, *Granma* seferiyle gittiğimiz Meksika'dan dönmemden iki ay önce.

Babanız Galicia dilini bilir miydi?

Bilirdi ama asla kullanmazdı.

Siz hiç Galicia dilinde konuştuğunu duydunuz mu?

Birkaç kez, sanırım Galicia dilinde bir şeyler söylediğini duymuştum. Orada başka Galicialılar da vardı; babamın onlarla Galicia dili konuşuyor olması çok mümkün. Ama diğer illerden, Asturias'tan da İspanyollar vardı. Bunlar Galicia dilinde konuşmazlardı, İspanyolca'ya alışmışlardı. Galicialılar da artık İspanyolca öğrenmiş, bu dilde daha iyi anlaşıyorlardı. Üstelik Kübalılarla Galicia dilinde konuşamazlardı, çünkü kimse anlamazdı onları. İşçilerle, herkesle İspanyolca konuşmaları gerekiyordu, hatta kız arkadaşları ya da karılarıyla da İspanyolca konuşmaları gerekiyordu, çünkü Galicia dilini bilmezlerdi. Bu yüzden de babamı Galicia dili konuşurken hiç duymadım neredeyse. Olduğu gibi anlatıyorum size.

İspanya İç Savaşı başladığında siz on yaşındaydınız...

Daha on yaşımı doldurmamıştım. Ben 13 ağustos 1926'da doğdum, İspanya'da savaş 18 temmuz 1936'da başladı. Dokuz yaşımı on bir ay geçmiştim; okuma yazmayı biliyordum tabii ki.

Peki babanızın bu savaş yüzünden kaygılandığını ya da İspanya İç Savaşı hakkında konuştuğunu anımsıyor musunuz?

Birán'da, orada çalışan on üç-on dört kişilik İspanyol grubu iki fraksiyona bölünmüştü.

Bunlar babanızla toplanan, evinize gelen İspanyollar mıydı?

Babamla çalışırlardı. Diğerleri işçiydi. Orada çalışan bir Asturiaslı vardı, hesaplara bakardı, kültürlü sayılırdı. Yedi dil bildiğini söylerdi, ben inanıyorum, çünkü eve radyo geldiğinde İngilizce hatta Almanca yayınlar olur, o da tercüme ederdi; Latince bilirdi, çok güzel gotik bir el yazısı vardı. Bu ufak Asturiaslı –ufak diyorum, çünkü kısa boylu sayılırdı– oralardaki en bilgili, en kültürlü kişiydi. Antik Yunan'ı bilirdi, Demosthenes'ten alıntılar yapardı. Demosthenes'i, o büyük hatibi ilk ondan duymuştum; Demosthenes çok büyük adammış, kekemeliğini tedavi etmek için ağzına ufak bir taş alırmış... Bana bu tür şeyleri anlatan o Asturiaslı olmuştur.

Bu grup ve birkaç kişi daha, savaş çıktığında asilerden yanaydılar.

Francoculardan yana mı?

Evet. Bir de Cumhuriyetçi bir grup vardı. İşçilerden oluşurdu; bazıları okuma yazma bile bilmezdi. Gerçi postanede çalışan, telgraf bölümünün şefi Valero da aralarındaydı. O da o insanların çoğu gibi Cumhuriyetçi'ydi. Aralarından biri aşçıydı; sığır çobanıyken, romatizma yüzünden yürüyemez hale gelmiş, evin aşçısı olmuştu. Doğrusu, anısına saygısızlık etmek istemem, çok da severdim ama iyi bir aşçı değildi; en azından bizim evde bu konudan çok şikâyet edilirdi. Adı García'ydı, kara cahildi.

Cahil miydi?

Evet. Sizi temin ederim ki ben çocukken Birán'dakilerin en fazla yüzde yirmisi okuryazardı; onlar da büyük zorluklarla okuyup yazarlardı. Çok azı altıncı sınıfa kadar okur, ilkokulu bitirirdi. Cahillerin ne kadar acı çektiğini ben orada öğrendim. Anlaması çok zordur; özsaygı denen bir şey var... Cahil ne demek? En alt basamakta duran, kız arkadaşına mektup yazmak için arkadaşından yardım isteyen biri. Birán'da yazı yazmayı bilmeyenler bilenlerden, gözlerine kestirdikleri bir kıza mektup kaleme almalarını isterlerdi. Ama sevdiğine mesaj yollamak isteyen köylü sözgelimi, "Bütün gece rüyamda seni gördüm, hâlâ seni düşünüyorum, seni düşünmekten dolayı yemeden içmeden kesildim" diye mektup yazdırmazdı. Okuma yazma bilene "Hayır hayır, sen ne yazılması gerektiğini düşünüyorsan onu yaz" derdi. Halbuki amacı kızın gönlünü fethetmek! Abartmıyorum. Çok aşağılayıcı bir durumdu. Ben orada işlerin böyle yürüdüğü bir dönemi yaşadım.

Sizin birinci elden anımsadığınız İspanya İç Savaşı tartışmaları var mı?

Ben 1936'da Santiago'da yatılı okuyordum. Yaz gelip de savaş başladığında Birán'da tatildeydim, on yaşındaydım, herhalde üçüncü sınıftaydım...

Neler mi oluyordu? Okuma yazma bildiğim için, Santiago'dan Bi-

rán'a tatile geldiğimde, tek ayağı sakat aşçı Antonio García –çok çalışkan bir adamdı, postaneye yakınlarındaki evlerden birinde otururdu–, hemen kendisine gazete okumamı isterdi. Öfkeli bir Cumhuriyetçi'ydi –sınıf ruhu nedir işte böyle bir şey; çok kereler kendi kendime sormuşumdur neden bu kadar öfkeliydi diye; doğrusunu söylemek gerekirse Kilise'ye de karşıydı–, ben gazete okur, ona İspanya'daki savaş hakkında bilgi verirdim. İşte daha on yaşımı doldurmadan o savaş hakkında bilgilenmem böyle oldu. Farklı gazeteler okurdum. Birán'a *Información* diye bir gazete gelirdi –yanlış hatırlamıyorsam–, başka gazeteler de vardı: *El Mundo*, *El País* ve *El Diario de Cuba*. Ama gelen gazetelerin en önemlisi *Diario de la Marina*'ydı.

Havana gazetesi miydi?

Hayır Havana gazetesi değildi, ulusal bir gazeteydi. Bağımsızlık savaşından beri İspanyol yanlısıydı, devrimin zaferine kadar ülkedeki gelmiş geçmiş en sağcı gazeteydi. Rotatif baskı yaparlardı, pazar günü yayımlanırdı. Çok ünlüydü. Bir sürü reklam olurdu, hacimli bir gazeteydi. Aşçının ahşap evine gelirdi, ben de okurdum. Her şeyi okurdum: *"asiler"*, onlara asi derlerdi...

Francoculara mı?

"Milliyetçiler"e. Milliyetçilere "asi" de diyorlardı. Diğerleri "Kızıllar"dı, "Kızılcıklardı"; ara sıra gazete kibar davranır, "Cumhuriyetçiler" derdi. Elimize ulaşan en önemli, en kayda değer gazeteydi, hacimliydi. Bir sürü haber ve reklam yayımlardı. Ben de aşçıya okurdum. Gerçi ara sıra başka gazeteler de gelirdi ama İspanya'daki savaş hakkında en çok haberi *Diario de la Marina* verirdi.

Cumhuriyetçilerin Teruel'i ele geçirdikleri zamanı anımsıyorum.

Peki ya Ebro cephesini?

Ebro daha sonraydı, sonlara doğru.

Madrid çatışmasını?

Evet. Madrid kuşatma altındaydı. Cumhuriyetçilerin Mussolini'nin ilerlemekte olan askerlerini Guadalajara'da bozguna uğratışı. Sonra da dediğim gibi Cumhuriyetçilerin ilerleyip Teruel'i almaları. Burgos'ta, Francocuların başkentinde General Mola ve diğerlerinin karşı saldırı başlatması... Francocuların kuşatma altında kaldıkları yerin adı neydi?

Toledo Kalesi.

Toledo Kalesi. García'ya Toledo Kalesi çatışması hakkındaki her şeyi okudum, onun tarafını tutuyordum. Hatta onu teselli ediyordum. "Bakın, Teruel'de çatışıyorlar" diyordum –iyi hatırlıyorum– "İyi gidiyor-

lar, bakın neler yapmışlar; bakın her tarafta savaşıyorlar" diyordum. Cumhuriyetçiler hakkında verebildiğim tüm iyi haberleri veriyordum. Oradaki durum böyleydi, aynı anlattığım gibi.

Babanız taraflardan birini tutuyor muydu, yoksa kayıtsız mıydı?

Hayır. Babam Cumhuriyet'e karşıydı.

Cumhuriyet'e karşı mı?

Evet, evet, başkaları da vardı; Asturiaslılar ve daha başka birileri. Oradakilerin neredeyse yarısı... Sanırım Birán'daki İspanyolların çoğunluğu bu görüşteydi, Cumhuriyet'e karşıydı. Ama aralarında telgrafçı Valero'nun da olduğu bir on-on bir kişi ölümüne Cumhuriyetçi'ydi. İki taraf ara sıra domino oynardı.

Domino savaşı yapıyorlardı yani...

Cumhuriyet karşıtları ve yandaşları toplanır, ateşli domino karşılaşmaları yaparlardı. Guareschi'nin ünlü *Don Camilo* romanındaki rahip ile komünist gibi. İster yazın olsun ister Noel'de, tatildeyken on beş gün boyunca okuyuculuk yapardım; Paskalya'da da aynı şey. Ben okuldayken García'ya haberleri kim okurdu bilmiyorum.

García sayesinde İspanya'daki savaşı yakından takip ettiniz, öyle değil mi?

Evet. Bu yüzden de iç savaşı çok iyi hatırlıyorum; İkinci Dünya savaşı öncesinde "cumhuriyetçi" akımlar ve Batılı "demokratik" akımlar –bunları tırnak işareti içine alıyorum– Alman Nazizmi'nin soykırımcı, hegemonyacı ve emperyalist akımlarıyla karşı karşıyaydı. İspanya'da neler oldu, İspanyol Cumhuriyeti neden devrildi, en baştan beri Hitler ve Mussolini'nin müdahalesine karşı oluşturulan cephe nasıl bir "müdahale etmeme" cephesiydi? Tüm bunların anlamı neydi? Bu, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında etkili olmuştur.

İlk çatışmalar orada, İspanya'da oldu. Solcular ve sağcılar oradaydı; bir yanda Mussolini ve Hitler'in desteklediği sözde "Milliyetçiler", diğer yanda "demokratik sistem" içine karışmış sol ve İspanyol Cumhuriyeti. Yine de, o dönem için akla gelebilecek en ileri, en adil, en popüler sistemdi. Çünkü İspanyol Cumhuriyeti henüz derebeylik düzeyindeki bir toplumda, uzun süre sömürge gelirleriyle yaşayıp, sanayileşememiş bir toplumda gelişimi savunuyordu. İspanyollar çok kavgacı bir millettir.

Orada çatıştılar, birbirlerini kurşuna dizdiler. Cumhuriyet yanlısı din adamları olduğu gibi, asi ya da "Milliyetçi" yanlısı, Francocu din adamları vardı (bunlar çoğunluğu oluşturuyordu herhalde). O sıralar Santiago'da, okulumdaki öğretmenler bu savaştan söz ederlerdi. Politik olarak hepsi istisnasız Milliyetçi'ydi; doğrusunu söylemek gerekirse Fran-

cocu'ydu. Hemen hepsi İspanyol'du, savaşın korkunç yüzünden, kurşuna dizilmiş Milliyetçilerden, hatta din adamlarından söz ederlerdi. Ama kurşuna dizilen Cumhuriyetçilerin adını bile ağızlarına almazlardı. İspanya İç Savaşı çok kanlı geçmiş, iki taraf da çok acımasız davranmıştır.

Hatırlıyorum, savaştan sonra öğretmenlerimden biri iç savaş sonrası İspanya'da kurşuna dizilen Cumhuriyetçi esirleri uzun uzun anlatmıştı. Ben Havana'daki Belen Cizvitleri okulunda okuyordum. Peder Llorente (savaşta sağlık hizmetlisi olarak görev almıştı) savaş sonrası binlerce insanın nasıl kurşuna dizildiğini anlatırdı. Sağlık personeli olarak ölü mü diri mi olduklarını kontrol edermiş. Bana orada olanları, kurşuna dizilmeleri anlatırdı. Cumhuriyet yanlısı Katolik Hıristiyanlar da vardı; sayıları hiç de az değildi.

En önemli çatışmaları, önemli olayları anımsıyorum. Tabii sonrasında çok kitap okudum, ama size o sıralar bildiklerimi anlatıyorum. Ebro savaşı 1938 civarındaydı. Cumhuriyetçi saldırılarının sonuncusu... Bu konu hakkında pek çok film, bir sürü şey yapıldı. Ama ben on yaşımdan itibaren, gazete okuyarak savaşın nasıl geliştiğini kendi çabamla izledim.

Bu kadar küçük yaşta İspanya'daki savaşla ilgilenmiş olmak, gelişiminizi etkilemiş midir sizce?

Evet. Uluslararası konuların önemini anladım. Ama tüm erkek çocuklar savaşla ilgili konulardan hoşlanır. Herkes gibi ben de kovboy filmlerini severdim. Üstelik çok da ciddiye alırdım.

Ama o dönemde bu filmler çok ırkçıydı, Kızılderili karşıtıydı, değil mi?

Tüm bunları çok ciddiye alırdım. Daha doğrusu, küçükken ciddiye alırdım. Sonraları, yetişkin, olgun yaşlarımda gülmek için seyredip, eğlenirdim: adamın barın arkasındakini yumruklamasını, o kızıla çalan viski şişelerini. Tüm bu ayrıntıları anımsıyorum. Silahların mermisi hiç tükenmez, ancak gerektiğinde biterdi. O dönemde makineli tüfek yoktu, hiç durmadan ateş ederlerdi. Atlı biri takip edildiğinde ağaç dallarına asılırdı... Bütün erkek çocuklar bu filmleri seyrederdi. Yetişme çağındaki erkek çocuklara bu kadar çok şiddet öğretilmesinin nedeni bu. Çocuklar savaş ve şiddet bağımlısıdır; hepsi. Öyle olmayanlar çok azdır. Ben de savaş haberleri okuyordum. Dünyada sonradan olacakları nasıl bilebilirdim ki?

Sonra İkinci Dünya Savaşı başladı...

Dünya savaşının başlamasını çok iyi anımsıyorum, 1 eylül 1939'du. Biraz daha büyüktüm, on üç yaşındaydım, her şeyi okuyordum: Ruhr bölgesinin ele geçirilmesi, Avusturya'nın ilhakı, Südetler'in işgali, Molotov ile Ribbentrop arasında yapılan antlaşma, Polonya'nın işgali... Olayların öne-

minin tam olarak bilincinde değildim ama her şeyden haberim oluyordu.

Savaşın başlamasından, 1945'te Japonya'ya atom bombası atılmasına kadar her şeyden söz edebilirim. Bu konu hakkında bol bol konuşabilirim, çünkü çok ilgimi çekerdi. Ama öncesinde Etiyopya Savaşı olmuştu, ben daha ilkokulun ilk sınıflarındayken.

Etiyopya Savaşı'nı anımsıyor musunuz?

Evet. İçinde İtalyanların Habeşistan'daki[3] savaşlarının resimleri olan bisküviler satılırdı.

"Habeşistan Savaşı" denen çatışma.

O zamanlar "Habeşistan" derlerdi. Çocuklar alsın diye bisküvilerle beraber bir resim koleksiyonu hediye edilirdi. Resimlerin on-on iki tanesi hiç bulunmazdı. Çocuklar bisküvi alıp ana babalarını iflas ettirsin diye bazılarını basmamışlardı bile bence.

O resimleri biriktirip onlarla oynarken, Habeşistan Savaşı üzerine uzman olmuştum neredeyse. Santiago'daki La Salle Lisesi'nde okuyordum; bisküvi markalarıyla satılan resimlerle oynamayı öğrenmiştim. Duvara yapıştırır sonra bırakırdın... Benim kerterizlerim vardı, epey etkili bir teknikti. Kaç tane resim biriktirdiğimi Tanrı bilir.

Etiyopya Savaşı hakkında bir sürü resmim olmuştu, kaç tane hatırlamıyorum. Makale çatışmasından uçakları hatırlarım hâlâ, resimlerde vardı. Bütün çocuklar koleksiyonlarını tamamlamaya çalışır ama başaramazdı.

Hep eksik mi kalırdı?

Bazı markalar, çocuklar ne kadar bisküvi varsa satın alsınlar diye resimlerin hepsini koymazdı. Bir keresinde bir çocuk geldi; çok güzel bir Napolyon albümü vardı. Renkli baskı değil, fotoğraf gibi resimlerden oluşmuş bir albüm, hâlâ bende durur, Eusebio Leal[4] geçenlerde buldu. Elimdeki bütün resimleri verip onunla değiş tokuş ettim ve bir savaşçının, Napolyon'un hikâyesini anlatan bir albüm sahibi oldum. Tam bir hazine.

Savaş çok ilginizi çekiyormuş besbelli.

Düşünsenize, Kutsal Kitap savaşla başlar. Daha birinci sınıfta, din tarihi tersinde, Babil'e verilen ceza anlatılır; Yahudilerin ya da oradaki ismiyle İsrailoğullarının köleliği, Kızıldeniz'in aşılması, Yeşu'nun Eriha surlarını yıkması, Samson ve onun bir tapınağı elleriyle yerle bir edecek herkülvarî gücü, On Emir'in yazılı olduğu levhalar, insanların tapındığı altın buzağıdan söz edilir... Ben bunu *Tarih Beni Beraat Ettirecektir*'de* sosyalist bir fikri ifade etmek için kullandım. Şöyle dedim:

* Fidel Castro, *Tarih Beni Beraat Ettirecektir*, Yöntem Yayınları, İstanbul, 1975.

"Altın buzağılara inanmıyoruz." 26 temmuz olayları konusunda kendimi savunurken. Bu 1953'te olmuştu, ama şu anda 1936'dan söz ediyoruz. Ben aşağı yukarı on yaşındaydım.

Habeşistan Savaşı İspanya İç Savaşı'ndan önceydi, siz daha da ufaktınız.

Doğru, İspanya İç Savaşı'ndan önceydi. Ben Habeşistan Savaşı resimleriyle oynuyordum. Öyle bir savaş ki, bisküvi satmak için resim basılmasına esin kaynağı olmuş. Uzun süre devam etti. Bu sayede harika bir Napolyon albümüm olduğunu anlatmaya çalışıyorum; hâlâ duruyor, tüm savaşlar var: Napolyon'un bayrağı kapıp köprüyü geçtiği Arcole Savaşı, "Generalinizi takip edin!", Austerlitz, bütün önemli savaşlar. Tabii çok eğleniyor, bu öndere yakınlık duyuyordum. Annibal'e, Büyük İskender'e duyduğum gibi. O zamanlar, Annibal'in Roma'yı ele geçirmiş olmasını isterdim. Belki Alp Dağları'nı filleriyle aşma cesaretini gösterdiği için, belki de daha zayıf olduğu için. Kaçıncı sınıftaydım bilmiyorum ama Ispartalıların Termopilai geçidini nasıl savunduklarını okuduğumda onlar da hoşuma gitti.

Savaşçı liderleri beğeniyormuşsunuz...

Bütün çocuklar beğenir. Diyorum ya, din tarihiyle başlar, Eriha kuşatmasından söz edilir. Hep savaş vardır. Eski Ahit savaşlarla, benzersiz olaylarla doludur: Nuh'un gemisi, tufan, yağmurlu günler... Hatta Yaratılış'ta evrensel tufandan sonra Nuh'un bağ diktiği, üzüm yetiştirdiği, şarap ürettiği anlatılır. Şarabı biraz fazla kaçırınca oğullarından biri onunla dalga geçer, Nuh da ona lanet okur, köle ve zenci olmaya mahkûm eder![5] Bu Kutsal Kitap'ta yazıyor; bence Kilise bir gün bunu düzeltmeli, çünkü zenci olmak Tanrı'nın bir cezasıymış gibi algılanıyor... Aynı kadın olmanın, bu gözyaşı vadisinde kadın olmanın da bir ceza, bir suç olarak algılanıyor olması gibi. Kadın eskiden de şimdi de ayrımcılık kurbanı olmuştur.

Katolik kilisesinden bunu düzeltmesini mi talep ediyorsunuz?

Doğrusu inanç bağlamında düzeltilmesini ya da değiştirilmesini talep etmiyorum. Ama bazı konularda cesur ve kararlı bir adam olan Papa II. Johannes-Paulus evrim teorisinin yaratım öğretisiyle uzlaşabileceğini söylemişti.

Bu konu hakkında kardinallerle, piskoposlarla konuşmuşluğum vardır. İki nokta var: İki bin yıldır var olmanın verdiği bilgeliğe sahip bir kurum, dünyada kadınlara eşit gözle bakılmasına yardım etmelidir bence. Dünyadaki tüm acıların suçu kadına atılmamalı. Zenci olmak da, babasıyla biraz dalga geçti diye Nuh'un oğluna verilen bir Tanrısal ceza değildir.

Siz de ilk olarak babanıza başkaldırdınız, öyle değil mi?

Ona başkaldırmadım; bunu yapmak zordu, çünkü çok iyi kalpli bir adamdı. Ben otoriteye başkaldırıyordum.

Otoriteye tahammüllünüz yoktu...

Bunun daha öncesi var. Ben on-on iki yaşımdayken başlamadı. Ben başkaldırmaya daha önce, birkaç yıl öncesinde, aşağı yukarı altı yedi yaşlarında başladım.

Kişiliğinizin oluşmasında sizce başka neler etkili oldu?

Ayrıcalık ve şans. Ben bir toprak sahibi oğluydum, toprak sahibi *torunu* değildim. Zengin torunu olsaydım asil bir ortamda doğmuş olurdum. Tüm arkadaşlıklarım, tüm kültürüm üstünlük vesaire üzerine kurulu olurdu. Gelgelelim benim doğduğum yerde herkes yoksuldu; tarım işçilerinin, son derece yoksul köylülerin çocuğuydu... Anne tarafından kendi ailem de yoksuldu. Babamın Galicia'dan gelen kimi kuzenleri de yoksuldu, babamın Galicia'daki ailesi de...

Birán'daki çocukluğunuzu etkilemiş başka ne gibi anılarınız var?

Fazla bir şey anımsıyorum. Bazıları beni etkilemiştir mutlaka. Ama sözgelimi, ölüm çocukluğumda iz bırakmamıştır. Bir teyzemi, Antonia'yı kaybetmiştim. Ben daha üç yaşında bile değilken, doğum sırasında ölmüştü. O hüznü, o trajik ortamı hâlâ hatırlarım. Annemin kardeşiydi. Çiftlikte çalışan Soto isimli bir İspanyol'la evliydi. Cenazesini anımsıyorum. Şekerkamışları arasındaki toprak bir yoldan ahşap bir eve doğru yürümüştük. Herkes ağlıyordu. Anımsıyorum ama beni fazla etkilememiş olmalı. Ne olduğunu anlamıyordum, bilincinde değildim.

İlk kez bir lokomotif gördüğüm zamanı da anımsıyorum. Buharlı lokomotiflerin her şeyi etkileyicidir; tekerlekleri, gürültüsü, gücü, ışığı. Komşu işletmeye şekerkamışı almaya gelirlerdi. Olağanüstü canavarlar gibi görünürlerdi gözüme.

İlkokul öğrencisiyken –altı yedi yaşındaydım herhalde– Barberán ve Collar'ın[6] yolculuğu hakkında konuşulduğunu duymuştum. Birán'da şöyle deniliyordu: "Buradan Barberán ve Collar geçti." Bunlar Atlantik'i aşıp Meksika'ya kadar uçmuş iki İspanyol pilottu. Bir daha onlardan haber alınamadı. Nereye düştükleri hâlâ tartışma konusudur. Pinar del Río ile Meksika arasında denize mi düştüler, Yucatán'a mı, başka bir yere mi? Henüz yeni icat edilmiş pervaneli bir uçakla Atlantik'i aşma cesaretini gösteren bu adamların akıbeti bilinmiyor. Benzin deposu dolu küçük bir uçakta öldüler. O zamanlar tek yöntem buydu. Havalandılar, Atlantik'i aşmak gibi gözü pek bir eylemde bulundular. İspanya'dan çıkıp Küba'ya vardılar. Sonra tekrar yol çıktılar, Meksika'ya vardılar; ama o ülkeye vardıklarında ölmüşlerdi.

Küçük yaştan itibaren fırtınalar gördüm. Boralar, sağanak yağmurlar, kasırgalar. Dört beş yaşındayken bir deprem bile yaşadım. Evimiz sarsılmaya başladı.[7] Bütün bu doğal olaylar, bende bir şekilde iz bırakmış olmalı.

Ama hiç kuşku yok ki beni en çok etkileyen şey, doğduğum yerde çok mütevazı insanlarla yaşamış olmaktı. Şekerkamışı tarlalarının yakınlarında bekleşen cahil işsizleri anımsıyorum. Kimse onlara bir yudum su, bir parça ekmek, biraz yemek, barınacak bir yer vermez, ulaşım imkânı sağlamazdı. Yalınayak dolanan çocukları da unutamıyorum. Birán'da birlikte oyun oynadığım, oraya buraya, her tarafa gittiğim bütün arkadaşlarım olabildiğince yoksuldu; hatta yemek saatinde bazılarına bize fazla gelen konservelerden –buna "artıklar" da diyebiliriz– götürürdüm. Atla ya da yayan nehre, her yere giderdik. Yanımızda benim köpeklerim de olurdu; taşla kuş avlardık. Bu kötü bir şey ama sapan kullanma alışkanlığı vardı... Buna karşın Santiago'da ve sonrasında Havana'da, seçkin okullarda okudum. İşte orada toprak sahiplerinin çocuklarıyla birlikteydik.

Onlarla da yaşadınız...

Varlıklı insanların çocuklarıydı. Tabii onlarla arkadaşlık ediyordum; oynardık, spor vesaire yapardık. Ama zengin mahallelerinde, onlarla bir arada yaşamazdım.

Aklımız başka yerdeydi. Daha çok sporu, dersleri, gezileri vesaire düşünürdük. Ben çok spor yapardım; bir de dağa tırmanırdım. Bunlar benim kendiliğinden gelişen iki hobimdi. La Salle Lisesi'nin Santiago'da bir çiftliği vardı; bugün rafineri olarak kullanılan bir yarımadada; adı Renté'ydi. Kaplıcaları vardı; şu büyüklükte, palmiye ağacından kazıklar koymak gerekirdi; çünkü orası bir körfezdi ve köpekbalığı olacağı düşünülürdü. Bu doğruydu ama göründükleri kadar tehlikeli değillerdi. Tramplenler vardı, önce birinciden atlanırdı, sonra ikinciden ve üçüncüden... Ben atlamacı olmalıydım; ilk vardığımızda en yüksekten atladığımı anımsıyorum; hani şu "Atlayan yok mu?" diye meydan okumalar olur ya, ben de güm diye atladım. Doğrusunu söylemek gerekirse, çivilemeydi. Bereket versin balıklama atlamamışım. Epey yüksekti ama yine de atladım.

Yüzme biliyor muydunuz?

Ben Birán'daki derelerde, gölcüklerde öğrenmiştim yüzmeyi, o sözünü ettiğim insanlarla.

O mütevazı, yoksul arkadaşlarınızla...

Evet, onlarla; arkadaşlarımla, dostlarımla. Ben burjuva kültürü almadım. Babam aslında dış dünyadan kopuk bir toprak sahibiydi. Annem ve babam pek dışarı çıkmazlardı ve çok ender misafir kabul eder-

lerdi. Zengin sınıfa özgü bir aile kültürümüz yoktu. Devamlı çalışırlardı. Bizim de sadece orada, Birán'da yaşayanlarla ilişkimiz vardı.

Beraber oynadığınız o çocuklar arasında hiç zenci var mıydı?

Evde bana asla "Onunla ya da şununla beraber olma!" denmedi. Ben hep Haitililerin barakalarındaydım, hatta bu yüzden azarlandığım olurdu. Kızmalarının nedeni sosyal bir mesele değil, sağlıkla ilgili konulardı. Çünkü oraya kızarmış mısır yemeye giderdim. Beni Guanajay'a, Havana'daki bir ıslahevine yollamakla tehdit ederlerdi.

Asi çocuklar için bir ıslahevi miydi?

Evde şöyle derlerdi: "Haitililerin barakalarında mısır yersen seni Guanajay'a yollarız!" Aklım ermeye başladığında, okulların en iyisi zihnimdeydi: kırsal alanda geçirdiğim çocukluğum ve yaşadığım yer. Kırsal alan özgürlük demekti...

Sonraları, zengin çocuğu olduğum için sömürü kurbanı oldum.

Sömürü kurbanı mı?..

Sömürü kurbanı.

Ne anlamda?

Çok basit olarak anlatayım. Çocukken çevrem, Birán'daki devlet okulundan ibaretti. Ablam ve ağabeyim, Angelita ve Ramón da bu okula giderlerdi. Yaşım tutmadığı halde beni de aynı okula yollayıp sıuftaki ilk sıraya oturttular. Aşağı yukarı yirmi beş öğrenci vardı; çoğunlukla yoksul ailelerden geliyorlardı. Tarihler hâlâ aklımda. Yazı yazmayı nasıl öğrendim bilmiyorum. Büyük olasılıkla, zorla oturtulduğum o ilk sıradan etraftakileri izleyerek öğrenmişimdir.

Hatırlıyorum, yıl 1930'du sanırım.

Dört yaşındaydınız...

Dört yaşındaydım. Okuma yazmayı diğerlerini görerek öğrendim; orada da toprak sahibi çocuğuna yaraşır yaramazlıklar yapardım. Öğretmen hep eve gelirdi, bizim evde yemek yerdi. Ara sıra cezalandırıldığımı, cetvelle dövüldüğümü anımsıyorum. Bazen dizüstü oturturlar, üzerimize ağırlık koyarlardı. Fazla uzun sürmezdi ama yine de... Bazen de mısır taneleri koyarlardı.

Dizinizin altına mı?

Evet. Ben okul işkencesi nedir, iyi bilirim.

Her şeyi olduğu gibi söylemek gerek: bunun adı da işkence.

Ben daha o zamanlardan çok asiydim, anlatılacak uzun hikâyeler

var. İsterseniz sonra bahsederim, devrimci olmama, başkaldırmama yardımcı olmuş şeyleri anlatırım. Küçük yaştan itibaren, kendimi sorun çözmeye mecbur durumda buldum. Bu da, haksızlık ve o dünyada olup bitenler hakkında bilinçlenmeme yardımcı oldu. Ama konumuz bu değil, bunlar pek ilginizi çekmez.

Çok ilgimi çeker.

Vakti geldiğinde anlatırım isterseniz. Ortaya attığımız konulara bir de şunu ekleyeyim. Beni devrimci olmaya iten neydi? Toprak sahibi oğlu olmak gibi bir sosyal konumdan geliyordum. Çocuklar genel olarak bencil ve kibirlidir; sosyal konumları hakkında az da olsa bilinç sahibidirler. Tüm bunlara rağmen benim hayatımı etkileyen faktörler hangileriydi?

Birán'daki okulda tek zengin siz miydiniz?

Bir tek ben vardım. Orada –az da olsa– varlıklı hiç kimse yoktu. Dükkân sahibi olan bile yoktu. Hepsi küçük topraklarda çalışan gündelikçi işçilerdi. Çok çok yoksul insanların çocuklarıydı hepsi.

Aileniz, değişik sosyal seviyeden gelen çocuklar tanıyasınız diye mi sizi Santiago'ya yollamaya karar verdi?

Böyle bir şeyin akıllarından bile geçtiğini sanmıyorum. Ailem ne mi yaptı? Çok akıllı bir çocukmuşum masalıyla altı yaşındayken beni Santiago'ya yolladılar. Benden en az dört yaş büyük ablam Angelita'yı Birán'daki öğretmenle beraber –adı Eufrasia Feliú'ydu–, kadının Santiago'daki evine yollamaya karar vermişlerdi zaten. Ben altı yaşındaysam ablam dokuz ya da on yaşında olmalıydı. Onu oraya götürüyorlar beni de araya kaynatıyorlar: ufaklık da Santiago'ya gitsin ki öğretmenin evinde daha iyi bir eğitim alsın. Ben de gidiyorum.

Kırsal alandan gelen biri olarak, Santiago sizde ne gibi bir izlenim uyandırdı?

Santiago o zamanlar küçük bir kentti ama ben çok etkilendim, olağanüstü bir yer gibi göründü gözüme. Üzerimde büyük bir etki uyandırdı. Buna benzer hisleri daha sonra, on beş-on altı yaşlarındayken Cumhuriyet'in başkenti Havana'yı gördüğümde duyumsadım. O zamanlar burada büyük evler, gözüme devasa gelen dört beş katlı binalar gördüm. Benim tanıdığım kentte, Santiago'da evler tek katlıydı; birkaç katlı binalar istisnaydı. Dolayısıyla da, Havana'yı gördüğümde çok etkilendim. Ama şunu eklemem gerek: denizi ilk kez Santiago'da gördüm, altı yaşındaydım. Ben kırlardan, dağlardan, iç bölgelerden geliyordum. Santiago Körfezi'nin çıkışında ilk kez denizi gördüğümde ağzım açık kaldı.

Öğretmenin evi nasıl bir evdi?

Loma del Intendente'nin yoksul sayılabilecek Tivoli Mahallesi'nde ahşap bir evdi... Dar, karanlık, rutubetli ve ufaktı. Piyanolu bir salonu, iki odası, bir banyosu ve çok güzel Sierra Maestra manzaralı bir balkonu vardı –Sierra Maestra kaderime yazılmış sanki–; Santiago Körfezi de çok yakından görünüyordu.

Evin duvarları kerestedendi; çatısı rengi solmuş, kırık kiremitlerle örtülüydü. Cephesi tamamen toprak, ağaçsız bir meydana bakıyordu. Yanı başında bir yatakhane vardı... Bir sonraki blokta küçük bir dükkân yer alıyordu; beyaz hindistancevizli, esmer şekerli kozhelva satardı. Karşıda, meydanın öte tarafında, Yidi'ye, Arap Yidi'ye ait olduğunu anımsadığım büyük bir ev vardı. Çok zengin bir adamdı. Arkasında da ortaokul bulunurdu. Orada birçok acı verici olaya tanık oldum. Machado[8] döneminde, tüm öğrenciler orada diye askerlerin okula girdiğini anımsıyorum. Askerlerin işgal ettiği okulda tanık olduğum bir sahne hâlâ gözlerimin önünde: askerler herhalde kendilerine bir şey söylemiş olan bir sivili dipçikliyordu. Böyle sahneleri çok iyi anımsıyorum, çünkü orada yaşıyorduk ve kendi gözlerimle gördüm.

Ortam gergindi; askerler yoldan geçenleri tutukluyordu. Birán'daki makine tamircisini –adı Antonio'ydu– o dönemde hapse attılar. Sonradan komünist fikirleri için tutuklandığını öğrendik. Anımsıyorum; eşi cezaevine ziyaretine gitmiş, o ufacık yaşımda beni de yanında götürmüştü. Cezaevi, Santiago sahil yolunun sonundaydı. Kasvetli, karanlık bir yerdi; duvarları leş gibiydi. Nöbetçileri, parmaklıkları, mahkûmların bakışlarını ürpertiyle anımsıyorum.

Yağmur yağdığında, evin tavanı akardı; her şey ıslanırdı. Yağmur dışarıdan çok içeriye yağardı. Akan yerlerin altına leğenler konulurdu. Korkunç bir rutubet vardı. Beni ve ablamı işte oraya götürdüler. İçinde bir döşek serili ufak bir odada öğretmenin babası Néstor otururdu. Diğer odada kız kardeşi Belén kalırdı, piyanistti. Piyanistti ve çok asil ruhluydu ama tek bir öğrencisi bile yoktu.

Elektrik var mıydı?

Evet vardı ama çok kullanmazlardı. Gaz lambasıyla aydınlanırlardı; sanırım daha ucuzdu.

Evde kaç kişi yaşıyordu?

Bir kere, üç kız kardeş vardı. Ana babaları Haitili'ydi sanırım. Fransa ya da Haiti'den gelmişlerdi, bilmiyorum. Melezdiler. Kızlardan birisi öğretmen, diğeri piyano hocasıydı. Üçüncüsü de doktor olmuş ama kısa süre önce ölmüştü. Babaları Néstor'la yaşıyorlardı, adam duldu. Ablam vardı, ben vardım. Yani öğretmeni de sayarsak –okullar açıkken Birán'da ders verir, tatillerde gelirdi– beş kişiydik.

Bir de köylü bir kadın, bir *guajirita* vardı. Adı Esmérida Marcell'di, hizmetçilik yapardı. Onunla birlikte altı kişiydik. Sonraları ağabeyim Ramón'u da kalmaya ikna ettim, yedi kişi olduk. Küçücük bir yerde yaşıyorduk.

Bu hangi dönemde oluyor?

"Machadato" denilen, Machado diktatörlüğü dönemi. Büyük açlık vardı. Machado'yu asıl deviren açlık olmuştur. 1929'da ekonomik kriz meydana geldi. Amerika ilk yıllardan başlayarak bize ticarî bir antlaşma dayatmıştı. Buna göre bir sürü şeyi yetiştirmemiz yasaktı, ithal etmeye mecburduk. Onlar da bizden şeker satın alıyordu. O dönemde, 29 krizi yüzünden şekere gümrük vergisi koydular. Dolayısıyla şeker ihraç edilemez oldu, fiyatı çok düştü. Ekonomi daha da çöktü, Küba'da açlık baş gösterdi.

Hem ekonomik kriz hem de politik baskının olduğu bir dönemdi...

Başlarda Machado hükümeti iyi kötü destek görüyordu; milliyetçi fikirleri vardı. Bazı yatırımlar, fabrikalar yaptı ama otoriterdi; rejim kısa sürede kanlı bir hal aldı. Öğrenciler baştan beri Machado'ya muhalifti. Özellikle de Üniversite Öğrencileri Federasyonu'nun ve Komünist Parti'nin kurucusu Julio Antonio Mella.[9] Sanırım yirmi-yirmi bir yaşlarındaydı. Mella çok öne çıkmış bir isimdi. Daha sonra, Machado hükümeti sırasında, Meksika'da öldürüldü.

Olağanüstü derecede yetenekli ve erken yaşta başarı göstermiş biriydi. Martí'den sonra sivrilenlerin en önemlilerinden. Bir "işçi üniversitesi"nden söz ederdi, dâhiyane bir fikirdi. Öğrenciler üniversiteye gelir, kahramanların geçmişini anlatmasını dinlerlerdi. O çok ünlü 1917 Bolşevik Devrimi gerçekleşmişti. Mella'nın Komünist Parti'yi, bu devrimin radikalliğinden ve sosyal kurallarından esinlenerek kurduğu, kuşku götürmez. José Martí'den de esinlenmişti. Sıkı bir Martíci, büyük bir Bolşevik Devrimi hayranıydı. Herhalde Martí'nin arkadaşı, Marksist Carlos Baliño'yla birlikte Komünist Parti'yi kurmasında bunun da etkisi olmuştur.

Machado 1933'te devrildi değil mi?

Evet. Machado, 1933 mücadelesinde devrildi. Sonra da, eylül ayında "Çavuşlar Ayaklanması" oldu. Ben yedi yaşındaydım. Çavuşlar, Machado'yla işbirliği yapan subaylara karşı olduklarını belirten bir tavırla çıktılar ortaya. Bunun üzerine herkes, farklı örgütler, gizlendiği yerden çıktı; solcusu vardı, az çok Mussolini'nin fikirlerinden esinlenmiş olanları vardı, her türlüsü vardı. Kimisi bombalı eylem bile yapıyordu, bin bir türlü şey yapıyorlardı.

En önemlileri, üniversite çevrelerindeki öğrencilerdi. Bir yönetim

oluşturmuşlar, dikta rejimine karşı savaşmışlar, kurban vermişlerdi; aralarında öğretim üyeleri de vardı. Guiteras isimli bir lider çıktı ortaya. Profesyoneldi, bir örgüt kurdu. Çok cesur bir adamdı, ataktı, gençti. Olaylara katılmış, bir karargâhı ele geçirmiş, silahlı mücadeleler gerçekleştirmişti. İçişleri bakanı oldu.

Antonio Guiteras mı?[10]

Antonio Guiteras. Telefon şirketine ve bazı *yanki* hizmet kuruluşlarına da müdahale etti sanırım. Sendikalara izin veren, günlük mesaiyi sekiz saatle sınırlayan yasaları o çıkarttı; bunlar ilerici önlemlerdi. Bir tanesi vardı ki, bir amaca hizmet ediyordu ama adilane değildi. Adı "Emeğin Millileştirilmesi Yasası"ydı ve asıl amacı bu değildiyse de Haitililerin acımasızca ülkeden atılmasına yol açtı. En güçlü ve en kararlı bakanı Guiteras denilen bu adam olan hükümet, bu yasayı Kübalı işçileri –yurtdışından kendi yakınlarını getiren İspanyol tüccarların dışlamasından– korumak için çıkarmıştı.

En önemli lider oydu. Hükümet beş kişiden oluşuyordu; çok geçmeden bir başkanlığa dönüştü ve başkan fizyoloji profesörü Grau San Martín oldu. Bu yasalar üç ay içinde çıktı ama *yanki*'ler, büyükelçi Summer Welles aracılığıyla Batista üzerinde etkili olmaya başlamışlardı. Halbuki o sıralarda Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı Franklin Delano Roosevelt'ti ve o dönemde Latin Amerika'yla "iyi komşuluk diplomasisi"ni savunuyordu. Bence o ülkenin gelmiş geçmiş en iyi devlet adamlarındandı. Hatta kendimi yakın hissettiğim bir insandı. Söylevlerini içten bir sesle verirdi. Özürlüydü. Bir keresinde, Dolores Lisesi'nde okurken ona bir mektup bile yazmıştım.

Roosevelt'in faziletlerinden biri "Platt Yasa Değişikliği"ni[11] durdurmasıydı; bir diğer fazileti de Amerikalıların belirsiz amaçlarla işgal altında tuttuğu Pinos Adası'nın –günümüzdeki adı Juventud Adası– bize geri verildiği Hay-Quesada Antlaşması'ydı.

Ada, Amerikalıların askeri işgali altında mıydı?

Amerikalılar Pinos Adası'nı 1898'den beri işgal altında tutuyorlardı.

Cumhuriyet hükümetinin yönetimi altında değil miydi?

Hayır. Platt Yasa Değişikliği yıllarından beri Amerikan toprağıydı. Geri alındı. Guantánamo kaldı. Platt Yasa Değişikliği, Amerika Birleşik Devletleri'ne Küba'nın tüm iç işlerine karışma yetkisi veriyordu; bu anayasal bir haktı.

Bu yasa değişikliği 1902'de imzalanmıştı...

1902'de imzalandı, 1934'te yürürlükten kalktı, tam tarihini anımsamıyorum. Ama 1933'te –Guiteras'lı hükümet üç ay gibi bir süre dayan-

dı– bu yasalar çıktı, 1934'te de Fulgencio Batista onları deviriverdi. Antonio Guiteras 1935'te öldürüldü.

Bu dönemde bazı çatışmalar oldu; bir tanesi Havana'da, Nacional Otel'de gerçekleşti. Bir grup devrik Machado yanlısı subay oraya sığınmıştı; aralarında çok iyi silah kullanan, iyi yetişmiş kişiler vardı. Sonunda çavuşlara yenildiler ama orada sıkı bir çatışma oldu.

ABC isimli, Machado karşıtı bir grup da vardı; aslında yarı faşisttiler. Başkaldırdılar, karakolları ele geçirdiler, çatıştılar. Son çatışma Atarés'te oldu. Tüm bunlar ilerici bir hükümete ve Guiteras yasalarına karşı yapılıyordu. Batista ordunun yönetimini ele geçirmeyi başardı. Ordu artık onundu.

Sonraları Batista, ABD'nin baskısıyla hükümeti feshedip sivil bir kişiyi başkan atadı. Batista albaylığa yükseldi, birtakım kişiler de çeşitli rütbeler aldı. General yoktu, eski subayların bazıları ve çavuşların hepsi yarbay, binbaşı, yüzbaşı vesaire oldular. Sanırım tek albay, başka var mıydı bilmiyorum, ordunun başındaki Fulgencio Batista'ydı.

Bunlar 1934'te oluyor. Batista, 1940 Kurucu Meclisi'ne kadar yedi yıl hükümette kaldı. Tüm bu dönem boyunca ben Santiago'daydım; önce öğretmenin evinde, sonra La Salle Lisesi'nde ve bilahare Dolores Cizvit Lisesi'nde. 1942'de, on altı yaşımı doldurmuştum ve Havana'daki Belén Lisesi'ne geçtim. Orası da Cizvitlerindi, ülkenin en iyi okulu olarak ün salmıştı. 1945'te liseyi bitirdim.

Entelektüel olarak şekillendiğiniz yıllar iki trajik dönemle çakışıyor demek: Fulgencio Batista'nın diktatörlüğü ve İkinci Dünya Savaşı.

Tüm bunlar şüphesiz benim yetişmemde etkiliydi ama en büyük etkileri politik ve devrimci güçlerin oluşumu ile gelişimi üzerinde oldu. Çünkü 1930'ların sonunda Fransa'da, İspanya'da ve bazı başka ülkelerde ünlü Halk Cephesi örgütlenmeleri ortaya çıkmıştı.

Burada da Stalin'in etkisi, hatta yöntemlerinin parmağı vardı: Moskova'dan, faşizme karşı ittifaklar kurulmasını emretmişti. Sonra (Molotov ile Ribbentrop arasında yapılan antlaşmanın ardından), Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyası arasında yapılan antlaşmadan doğan çelişkiler. Bunun öncesindeyse, SSCB'de her türlü güç istismarının yer aldığı bir arındırma politikası güdüldü. Silahlı kuvvetler başsız bırakıldı, hem politik hem askeri alanda pek çok stratejik hata yapıldı.

Büyük istismar ve hatalarına rağmen hızlı sanayinin gelişimini Stalin'e atfedebiliriz; özellikle de savunmaya yönelik olanların ve silah fabrikalarını doğuya taşıma amacı güdenlerin. Bu, 1941'den önce başlamıştı, çünkü Hitler'in Sovyetler Birliği'nde yaşama alanı arama planları biliniyordu. Batı'nın da bundan hoşlanmadığı söylenemezdi. Bu sanayinin önemli bölümünün, savaş sırasında ve çetin bir kışın ortasında

taşınması muazzam bir yiğitlikti. SSCB, bu çabası ve faşizme karşı mücadele uğruna canlarını veren 20 milyondan fazla işçi ve köylünün kahramanca savunmasıyla insanlığa büyük bir hizmet vermiştir.

Ben olsam bir Enternasyonal'e karşı çıkmazdım, her zaman devrimci bir disiplin ve işbirliğine yandaş olmuşumdur. Ama Komintern bir Enternasyonal değildi. Stalin'e özgü yöntemlerden kaynaklanan çok ağır sonuçlara maruz kalmış sadık ve son derece fedakâr komünistlerden oluşan bir kurumdu.

Molotov ile Ribbentrop arasında yapılan antlaşmanın faturası; Polonya'nın 1 eylül 1939'da işgali; Sovyet birliklerinin Nazi işgalinin ortasında Brest-Litovsk'a kadar ilerlemesi –faşist ve Nazi müteffiki olmasına rağmen– Mareşal Mannerheim'in[12] savunduğu Finlandiya'ya karşı açılan "küçük savaş" büyük siyasi ve askeri hatalardı.

Bu savaşın SSCB'ye ne kadara mal olduğuna dair veriler var elimde. Uluslararası komünist hareket bunlar için çok yüksek bir bedel ödedi. Burada, Küba'da da. Çünkü burada da Halk Cephesi oluşturulmuştu. Küba Komünist Partisi, Batista'nınki gibi kanlı, baskıcı ve yoz bir hükümetle ittifak kurmaya mecbur edildi.

Komünistler Batista'yla ittifak mı kurdu?

Evet. Hatta daha sonra dünya savaşı ve faşizm karşıtlığının pekiştirdiği milli birlik ortamında, Batista hükümetinde bakanları bile oldu.

Kübalı komünist bakanlar mı?

Evet. İki bakan.

Buna rağmen Küba'da büyük bir sosyal çalkantı olduğunu tahmin ediyorum.

Büyük Buhran'ın bir sonucu ve Machadocu zorbalığa karşı yürütülen halk mücadelesinin bir parçası olarak, 1933'te büyük bir işçi grevi olmuş, buna tüm komünist ve devrimciler katılmıştı. Grev kan ve barutla, acımasızca bastırıldı.

Sonra mart 1935 grevi oldu, bu grev hükümeti devirmeyi amaçlıyordu. Bu da askerler tarafından kan ve barutla bastırıldı. Havana'da ve bütün ülkede terör estirdiler. Batista artık önderdi; orduyu yöneten ve onun şartsız desteğine sahip askeri bir diktatördü. Terfi ettirilmiş çavuşlardan oluşan subaylar her şeylerini ona borçluydu. Batista'nın mutlak idaresi altında bir tür mafya diyebiliriz. Sonra, 10 mart 1952'de, subaylarını kendi yetiştirdiği ve onlara pek çok ayrıcalık tanıdığı için ikinci darbeyi gerçekleştirebildi.

Sonuç olarak, her şeyin altüst olduğu bu "Machadocu" dönem zor ve karmaşık bir dönemdi. Öğretmenlere maaşlarının ödenemediği bir dönemdi; yoksulluk ve açlık vardı.

Öğretmenler arasında bile mi?

Evet. Benim yanında yaşadığım öğretmenin evinde gelir bazen sıfırdı. Ama onlar, öğretmen ve ablası, bir şeyler uydururlardı. Onları suçlayamam; böyle bir toplumdan başka ne beklenebilirdi ki? Toprak sahibi birinin oğlu olmanın bedelini ödemek zorunda kaldım. Beni Santiago'ya götürdüler; babamlar o zamanlar ayda benim için kırk, ablam Angelita için de kırk dolar ödüyorlardı. O dönemde bir doların değeri neydi tam olarak bilemem, ama bugünün en azından elli dolarına eşitti.

O zamanlar peso ile doların değeri aynıydı; bugün Panama'da olduğu gibi. O ünlü parite vardı. Rezerv bile yoktu. Küba'da rezerv 50'li yıllarda, Milli Banka kurulduğunda oluşturuldu. Bankanın 500 milyon dolarlık bir rezervi vardı. Batista 1959'da hepsini götürdü. Peso-dolar paritesi bire birdi. Dolar, benim yatılı okuduğum sıralarda, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte değer kaybetti. Evet, bir pesoyla çok daha az şey satın alındığını anımsıyorum ama peso da dolar da dolaşımdaydı, değerleri eşitti.

Öğretmenin evinde ne gibi bir eğitim alıyordunuz?

Bana hiçbir şey öğretmiyorlar, hiç ders vermiyorlardı. Okula da yollamıyorlardı. Neden oradaydım bilmiyorum. Evde radyo bile yoktu. Tek duyduğum şey piyanoydu: do, re, mi, fa, sol, la, si, pa, pa, pa... Her gün iki saat boyunca o piyanoyu duyduğunuzu düşünebiliyor musunuz? Müzisyen olmalıydım aslında.

Öğretmenin ablası, piyanist olan, bana ders verirdi. Görüyor musun, hikâyeye başladım ama tam anlatmadım. İstersen sonra anlatırım. Şimdi toplama, çıkarma, çarpma, bölmeyi nasıl tek başıma öğrendiğimi anlatayım; kabının içinde toplama, çıkarma, çarpma, bölme tabloları olan o kırmızı kaplı yazı defterlerinden. Tek başıma uğraşıp işlemleri oradan öğrendim, başka bir şey de öğrenmedim. Bunu bile öğretmediler çünkü. Ders demek, defter kabındaki tabloları tek başıma öğrenmek demekti. İşin özü, orada iki yıldan fazla zamanı boşuna harcadım.

O küçük yaşta ailenizi özlüyordunuz herhalde.

Beni pek bir şey öğrenmediğim ve açlık çektiğim bir yere yollamışlardı. Açlık olduğunu anlamadan bin türlü zorluk yaşadım, ben bunu iştah sanıyordum çünkü.

İnanılmaz bir şey.

Çok ciddi şeyler yaşandı. İlk başkaldırım orada, çok küçük yaşta oldu; sekiz yaşındaydım herhalde. Artık yatılı değildim; tüm bunlar iki farklı aşamada yaşandı çünkü...

Bu deneyimden sonra anne ve babanıza duyduğunuz sevgiden bir azalma olmadı mı?

Hayır, ikisini de seviyor, en azından saygı duyuyordum, hem babama hem anneme karşı. Anneme karşı daha fazla bağlılık içindeydim, bu normal bir şey, anne insana daha yakın.

Sizi Santiago'ya yatılı göndermiş olmalarına rağmen mi?

Yatılı gönderdiler diye mi? Hayır, öyle değil. Ben yerimden yurdumdan uzaktım, açtım, açlık ile iştahı birbirine karıştırıyordum!

Tüm bunların suçlusu kimdi sizce?

Ben ne annemi ve babamı ne de başkalarını suçlayacak durumda değildim. İlk başlarda ne olup bittiğini bile anlamıyordum aslında. Birán'da mutluydum, bir anda ailemden, evimden, o çok sevdiğim kırsal bölgeden uzaklara yollandım. Ailem olmayan birtakım insanların bakımı altına girdim.

Oyun arkadaşınız var mıydı?

Bereket versin vardı; çocuğun adı Gabrielito'ydu, Gabrielito Palau. Babası esnaftı, daha iyi durumdaydılar, meydanın yakınlarında daha iyi bir evleri vardı. Orada, civar sokaklarda onunla ve başka çocuklarla oynardık. Uzun süre, devrimin zaferinden sonrasına kadar televizyon işi yaptı. Sanırım hâlâ televizyon işi yapıyor. Ondan uzun süredir haber almadım.

Oradayken çok zorluk çektim. Kısa sürede o hayattan, o evden, o aileden ve o kurallardan bezdim.

Hangi kurallar?

Bu insanlar Fransız eğitimi almıştı. Kusursuz Fransızca konuşurlardı, çok iyi eğitimliydiler. Daha çok küçük yaşta bize tüm bu kuralları öğretip bu terbiyeyi verdiler. Çok kibar konuşmak gerekirdi, sesini yükseltemezdin, yersiz tek bir kelime edemezdin. Ara sıra baskı kurmak için döverlerdi de. Yaramazlık yaptığımda beni yatılı okula yollamakla tehdit ederlerdi.

Yani özetle, kötü muameleye maruz kalmış bir çocuktunuz...

Korkunç bir şeydi doğrusu. İlk zamanlarda ayakkabılarımı bile kendim tamir etmeye mecburdum... Bir iğneyi kırdım diye işittiğim azarı bilseniz... Ayakkabılarım yırtılmıştı, bir iğne bulup diktim. Tepesinden, ucundan bağlanan; şöyle açılan; kunduracı iğnesiyle dikilmiş ayakkabılardı. İğneyi kırdım diye başım belaya girdi, dikiş iğneleri işe yaramıyordu çünkü, ama benim ayakkabılarımı tamir etmem gerekiyordu...

Tabii abartmayayım, toplama kampında gibi değildim. Hafifletici se-

bepler de vardı: öğretmenin ailesi yoksuldu. Sadece kadının maaşıyla geçiniyorlardı. Dedim ya, hükümet de o dönemde öğretmenlerin maaşını ödeyemiyordu. Paralarını almak için bazen üç aydan fazla beklemeleri gerekiyordu. Bu durumda beslenmeye ayıracak fazla bir kaynakları yoktu.

"Açlık çektim" diyordunuz, değil mi?

Orada açlık çektim. Birán'da insana zorla yemek yedirirlerdi. Orada, Santiago'daysa yemek yemeyi çok seviyordum. Bir anda pirincin ne kadar lezzetli olduğunu keşfettim; ara sıra pirinçli yerelması hazırlanır, içine biraz et de atılırdı. Ekmek verdiklerini anımsamıyorum. Sorun, altı yedi kişiyi doyuran bu yemeğin sabah, öğle, akşam aynı olmasıydı.

Her gün öğle vakti, biraz erzak gelirdi, bununla yedi kişi beslenirdik. Yemeği "Cosita" dedikleri bir kuzinlerinin evinde pişirirlerdi. Çok şişman bir kadındı, neden Cosita dediklerini bilmiyorum, sanırım bütün yemekleri o yerdi. İşte yemek orada pişerdi ve bu erzakı Marcial isimli bir kuzen getirirdi; biraz pirinç, fasulye, yerelması, muz; bunlar paylaştırılırdı; çatalın kenarıyla son pirinç tanesini bile sıyırdığımı anımsıyorum. Üstelik pirinç ucuzdu.

Madem durum bu kadar tatsızdı, nasıl oldu da ağabeyiniz Ramón da oraya yerleşti?

Evet, Ramón bir gün Santiago'ya geldi, neden olduğunu anımsamıyorum; yanında deri bir kese vardı, şu içinde para taşınanlardan. Kesenin içinde de birkaç peseta, birkaç real, birkaç tane beş sentlik, hatta bir sentlik bozuk para. O zamanlar dondurma bir sentti; esmer şekerli hindistancevizi tatlısı da. Ben diğer çocuklara gıpta ederdim –çocuklar epey bencil olur–, çünkü komşular yoksuldu ama çocukların her zaman üç beş sentleri olurdu. Ama bizi eğitenler Fransız eğitimi veriyordu ya... Öğretmen ve ablası aldıkları bu eğitimi bana da dayattılar; istemek ayıptır diyorlardı. Çocuklar benim bu kuralımı biliyordu; aralarından biri dondurma ya da kozhelva aldığında eğer ben biraz istersem, gidip öğretmene söylüyorlardı.

Hatırlıyorum, bir keresinde öğretmenin ablasından bir sent istedim. Çok iyi ama çok yoksul bir insandı. Beni reddedişini hiç unutamıyorum, "Şimdiye kadar sana 82 sent borç verdim" dedi ve bir daha para vermedi.

Aylar sonra, Ramón bozuk para dolu bir keseyle gelince, ben bunun büyük bir servet olduğunu düşünüp onu kalmaya ikna ettim. Dolayısıyla yoksulluk daha da arttı, çünkü artık aynı miktar erzakla karnı doyacak bir kişi daha vardı.

Sonradan bunun bilincine vardım. Yaklaşık bir yıl kadar sonraydı, annem ve babam bir gün tüm bu olup bitenlerden haberdar oldular.

Anne ve babanız sizin yaşadıklarınızın farkında değil miydi?

Bir gün babam geldi, ben kabakulaktan yeni kalkmıştım. Saçlarım uzundu, çünkü kesmiyorlardı; tahmin edilebileceği üzere zayıftım; ama babam hiçbir şey fark etmedi! Ona bunun yeni geçirdiğim hastalığa bağlı olduğunu anlatmışlardı.

Bir başka gün annem geldi –o sırada öğretmen, ablası ve babası taşınmıştı, durumları düzelmişti; üç öğrenci olmuştuk, her ay 120 pesoluk bir gelirleri vardı– zayıflamış ve aç olduğumuzu gördü. O gün bizi alıp en iyi lokantaya götürdü; sanırım oradaki bütün dondurmayı bizler bitirdik. Lokantanın ismi Nuviola'ydı. Mango mevsimiydi; bir torba *mango toledo* aldı, hani şu ufak olanlarından; hemen bitti. Dondurma da öyle, hepsini yedik. Sonra da eve, Birán'a yollandık.

Geçenlerde ablam Angelita'yla konuşuyorduk, onu eleştirdim. Okuma yazma biliyordu, benim anlamadığım bu şeyleri neden şikâyet etmedi ki? Ben Birán kırlarından geliyordum. Birán bir bolluk cennetiydi, insanlara zorla yemek yedirilirdi. "Şu nohutları ye, sonra da şunu." Bütün gün şekerleme yerdik, masada yemeye mecbur edilirdik. Ablam şikâyet etmeliydi, ben de bu yüzden onu suçluyordum. Geçenlerde bana şöyle dedi: "Mektup yollamama izin vermiyorlardı, el koyuyorlardı."

Doğrusu ayda 40 pesodan üç öğrenciyle, bu artık kârlı bir işti herhalde.

Evet, o dönemde –ne zaman olduğunu anımsamıyorum– durumları oldukça düzelmişti; Birán'dan üç kişiydik; 40, artı 40, artı 40: 120. Az gelişmiş bir ülkede, bugünün binlerce doları gibi bir şeydi bu. Bir de piyano hocası Haiti konsolosuyla evlendi... O zaman durumları iyice düzeldi.

Gerçekten de, öğretmen para biriktirdi, hatta Amerika'ya, Niagara şelalelerine bir gezi yaptı. Hatıra bayraklardan getirmişti... Ne kadar çok Niagara şelalesi hikâyesi dinlediğimi tahmin edemezsiniz. Şelalelerden nefret etsem yeriydi, çünkü şelale hakkında tekrar tekrar aynı şeyler anlatılıyordu, Heredia'nın "Niágara"[13] şiirinin tam tersine. Öğretmen döndüğünde, artık Niagara şelaleleri burama gelmişti. Kadın mobilya da satın almıştı. Bunları açlık çekerek bizler ödedik. Her şeyi açık ve dürüstçe anlatıyorum. Sonunda başkaldırdık.

Öğretmene mi başkaldırdınız?

Ben suçun bilincine Birán'a döndüğümde vardım. Herkes üçümüzün de açlık çektiğini anlamıştı. Geri döndüğümüzde öğretmenin azılı düşmanları olmuştuk. Kadın hâlâ Birán'da bizim evde öğle yemeği yiyor, en güzel parçaları kendine alıyordu... Annem bizi Birán'a geri götürdüğünde okul zamanıydı, öğretmen orada ders veriyordu. Ona karşı ilk eylemimizi düzenledik.

Bir isyan...

Hayır, isyan değildi. İlk intikamımız denebilir ya da başka türlü söylemek gerekirse bir rövanş. Bunu bir sapanla gerçekleştirdik; çünkü okulun damı çinkodandı. Yakında bir ekmek fırını vardı, oradaki odunlardan siper yaptık. Neredeyse yarım saat süren bir bombardıman düzenledik... Odun ve taşlar çinkonun üzerine düşüyordu... Öğretmen orada yaşıyordu... Yaramazlık işte; ama bu kez bir amacımız vardı.

Ebeveynimizin daha sonra öğretmenle barışacağı ve bizi yine Santiago'ya onun evine yollayacakları o anda aklımızdan bile geçmiyordu.

Gerçekten mi?..

Evet, ama artık açlık yoktu, büyük bir rezalet kopmuştu. Yine de ben orada vakit kaybediyordum. Neredeyse bir yıl kaybettim, çünkü, dediğim gibi, çarpım tablosunu öğreniyordum; her gün. Beni okula bile yollamıyorlardı.

Machado'nun devrilmesi, Batista'nın eylemleri ve mart 1935'teki büyük grev gelip geçmişti bile. Karşımızda ortaöğretim okulu vardı, lise diploması verirlerdi. Ordunun işgali altındaydı; liseler kapatılmıştı. Orada dipçik darbeleri ve daha pek çok şey gördüğümü anlatmıştım. Sonraları, "26 Temmuz Hareketi"nden yoldaşlar, Meksika'dan gelip karaya çıktığımız 30 temmuz 1956'da oraya saldırıya geçtiler.

O liseye mi?

Evet aynı binaya ama artık bir okul değildi. Batista tekrar iktidara geldiğinde orayı kışla ya da benzer bir şeye dönüştürmüşlerdi. Eskiden bir polis merkeziydi. Ben öğrenciyken ortaöğretim okulu oldu; ama daha sonra tekrar kışlaya dönüştü; bahtı açık bir yerdi. Askerler etrafta dolanıyordu, ordu okulu işgal etmişti. Şunu biliyorum: 30 kasım 1956'da, "26 Temmuz Hareketi"nden[14] arkadaşlar –Oriente'de başlarında Frank País[15] vardı– oraya saldırdılar. Bizim karaya çıktığımız ana rastlamasını istiyorlardı. Gün hesabı yapıp 30 kasımda saldırıya geçtiler. Ama bu karaya çıkmamızdan iki gün önceydi. Deniz ve gemi yüzünden kırk sekiz saat geç kaldık, onlar 30'unda saldırıya geçti. Hesaplarına göre *Granma*'ya o gün varıyor olacaktı. Ben eşzamanlı olmasını istemiyordum. Karaya daha önce çıkılması taraftarıydım.

O yıllardan başka neler anımsıyorsunuz?

O dönemde öğretmenin piyano hocası ablası ile Haiti konsolosu arasında duygusal bir ilişki doğdu. Hoş, melez insanlardı, kusursuz Fransızca konuşurlardı. Böylelikle eve yeni bir şahsiyet eklenmiş oldu: Haiti konsolosu; adı Luis Hilbert'ti. Durumda değişiklikler yapıldı; hemen yandaki başka bir eve taşındılar. Daha iyi bir evdi. Damı akmıyordu, daha büyüktü. Orada açlık da azaldı. Dediğim gibi, gelirleri artmıştı. Belki de

artık maaşlarını almaya başlamışlardı. Abla Haiti konsolosuyla evlendi; onun da bir maaşı vardı. Yemekler biraz düzeldi ama yine de...

Beni vaftiz ettiren onlardır. Bana "Yahudi" derlerdi. Vaftiz olmamışlara böyle denirdi. Ama düşünüyordum da, "Yahudi" yakıştırması dinsel, Yahudi düşmanı önyargılara dayanıyor. Bana "Yahudi" derlerdi, ben nedenini bilmezdim. Şu tarihi önyargıya bir bakın.

Vaftiz edilmemiş miydiniz?

Hayır, sekiz yaşımda vaftiz ettiler. Rahip ve ben, vaftiz babam olacak olan –babamın arkadaşı– milyoner adamı beklerken yıllar geçti. Kardeşlerim birer teyzenin "vaftiz çocuklarıydı". Beni de o yaşta, sekiz yaşlarında vaftiz ettiler. Vaftiz babam olacak o milyoneri bekleyecekleri tuttu. İsmi Fidel Pino Santos'tu. Adımın kökeni budur, dolayısıyla da fazla övünemem. Ben 13 ağustosta doğdum. Aziz Fidelis günü 24 nisandır. Aziz Fidelis von Sigmaringen. Sonradan kim olduğunu araştırdım...[16] 13 ağustos ise Aziz Hippolytus günüdür... Ama bana Fidel adını vaftiz babama atfen koymuşlar. Çok zengin bir adamdı; ara sıra köye, Birán'daki eve gelirdi.

Demek, asıl vaftiz babanız Haiti konsolosuydu.

Evet. Haiti konsolosu, öğretmenimin piyano hocası ablasıyla evlendi. Onlar benim vaftiz annem ve babam oldular. Anımsıyorum, vaftiz babam Haiti konsolosuyla bir gün çok büyük bir yolcu gemisine gittik. Adı *La Salle*'dı. İki bacalı bir transatlantikti. Haitililerle doluydu, çünkü binlercesini sınır dışı ediyorlardı.

Küba'dan mı sınır dışı ediliyorlardı?

Evet. Şeker bolluğu yıllarında, yüz binlercesi şekerkamışı yetiştirmeye ve hasat etmeye gelmişti. Tarlalarda âdeta köle gibi, büyük zorluklar içinde çalışırlardı; ücretleri çok düşüktü. Bana sorarsanız XIX. yüzyıldaki kölelerin hayat şartları bu Haitililerinkinden iyiydi. Köleler, en yoksul bölgelerde barakalarda yaşardı. Halbuki bağımsızlık savaşlarımızda –1868 ve 1895'te– savaşanların yüzde 80'i zenciydi.

Kölelik son bulduğunda, eski kölelerin çoğunun durumu daha kötüye gitti. Daha önce bir kapitaliste aittiler. O da onlara hayvanlarına baktığı gibi bakardı. Kapitalist, hayvanın sağlığıyla ilgilenir, onu besler. Ama sözümona özgür işçisinin, eski kölenin sağlığıyla, onların beslenmesiyle ilgilenmezdi. Bunlar en yoksul olanlardı.

Sonraları, 1933 Devrimi diye anılan ve gerçekten de istismarlara karşı bir mücadele teşkil eden devrim sırasında, emeğin millileştirilmesi ve iş konusunda Kübalılara öncelik tanınması istendi. New York Borsası'nın 1929'da, o ünlü Kara Perşembe günü çökmesinden sonra Küba'da bir milyondan fazla insan işsiz kaldı. Bu Millileştirme Yasası

İspanyollar akrabalarını getirtip işleri onlara vermesin diye çıkarılmıştı. Küba'da işsiz ve açlık çeken pek çok Kübalı vardı.

Ama bu yasa zalimce önlemler doğurdu ve otuz yıl önce doğu bölgelerinde şekerkamışı plantasyonlarında çalışmak üzere buraya gelmiş binlerce Haitili'nin sınır dışı edilmesi için uygulandı çoğunlukla... Nüfus artmış, Haitililer fazla gelmeye başlamıştı. Onları zalimce, acımasızca o lıuncahınç dolu gemiye bindirip Haiti'ye yolladılar. Gerçekten insanlık dışı bir şeydi... Beni de bunu görmeye götürdüler.

Öğretmenin evinde kaç yıl geçirdiniz?

Orada üç Müneccim Krallar yortusu geçirdim. Ben müzisyen olmalıydım aslında, çünkü vaftiz annem piyanistti, bütün gün piyano çalardı. Müneccim Krallar her seferinde bir borazan hediye ettiler bana. İlki kartondandı, ağızlığı metaldi. İkincisi yarı karton yarı alüminyumdu. Üçüncüsü tamamen alüminyumdandı, üç tuşu vardı... Üç Müneccim Krallar yortusu üç yıl demek değil ama eğer beni eylülde yolladılarsa, ilk yortu ocakta olmuştur. Sonra bir ikincisi ve üçüncüsü. Bu da son yıldı zaten.

Ben Müneccim Krallar'a çok uzun mektuplar yazardım. İçine develeri için ot ve bir bardak su koyar, bir çocuğun aklına gelebilecek her şeyi isterdim: tren, bir projeksiyon makinesi... Ama her seferinde, tek armağan ettikleri şey borazan olurdu.

Yeni evde bir sarmaşık vardı, yaprakları biraz gölge yapardı. Onun altına, pembe taşların üzerindeki bir iskemleye oturur, ders çalışır, çarpım tablosunu ezberlerdim... Kendi kendime ders görürdüm yani. Çok zaman kaybettim; ta ki La Salle Lisesi'ne gündüzlü kaydolana kadar.

Bu yeni evde beni sokağa bakan bir koridorda yatırırlardı. Sepet örgüsünden yapılma küçük bir yatacak yer vardı sadece. O dönemde Santiago'da her gün bombalar patlardı, bir gece otuzdan fazla bomba art arda patlamıştı. Her an orada, koridora yapışık o ara sokakta "bom" diye bir bomba patlayacak sanırdım. Bomba sesleriyle uyumak zorundaydım. Ben bombanın ne demek olduğunu tam olarak kavrayamaz sadece o gürültüyü bilirdim. Bir tanesi de sanki orada patlayacaktı. İşte ben o koridorda kalırdım. Bombaların nedenini, neden patlatıldıklarını bilmezdim. Ama "Bom! Bom!" diye seslerini duyardım, onu biliyorum. Ara sıra, korkunç bir infilak.

Bu bombaları kim koyuyordu?

Machado ve Batista karşıtı devrimciler sanırım.

Machado'ya karşı mı?

Evet, Machado'ya karşı, sonra da Batista'ya. Darbe 4 eylül 1933'te olmuştu. Bu bombalar Machado'ya karşı yürütülen mücadelenin sonla-

rına denk gelmiş olmalı. Hemen ardından devrimci diye anılan üç aylık bir hükümet oluşturulmuştu.

Dediğim gibi "Çavuşlar Ayaklanması" devrimci sayılabilecek bir hareketti. Ama öncesinde siviller, büyük bir krizin ortasında ikinci kere seçilmiş Machado hükümetine karşı mücadele etmişti; 1933 ağustosuna kadar. 1929'da patlak veren Büyük Buhran dönemiydi. Ülkede çok büyük açlık olduğunu belirtmiştim. Machado'ya karşı mücadeleye girişildi ama düştüğü zaman bir tür ateşkes ilan edildi. Eylül ayında, orduda çavuş olarak görev yapan Fulgencio Batista bir darbe gerçekleştiriyor. Bu darbeyi başkası düzenlemişti ama lider Batista oldu. Yönetimi ele geçirdi. Ama çavuşlar, öğrenciler ve diğer devrimci güçlerle birlik oldular.

O dönemde "Abececiler"le –ABC grubunun faşist elemanlarıyla– çatışmalar tekrar başladı. Belki de 1933'ün bu son üç ayında, ekim, kasım ve aralıkta bombaları "Abececiler" koyuyordu. Sanırım aralık sonları ya da ocak başlarında durum değişti, Batista'ya karşı mücadele başladı. Ben bir gecede otuza yakın bombayı kimin koyduğunu söyleyemem, çünkü bu konu biraz belirsiz... 1933'te o ünlü Millileştirme Yasası çıkarılıp Haitililer sınır dışı edildiğinde ben öğretmenin ikinci evindeydim. Bundan kesinlikle eminim. Bu sayede de Santiago'ya yaklaşık olarak 1932 sonlarında gitmiş olduğumu anımsayabiliyorum. Kesin tarih veremem ama izlenimlerimden ve Küba'da olan olaylardan bu sonuca varıyorum.

Altı yedi yaşlarındaydınız...

Hayır, altı. Altı olduğuna eminim. Altıdan fazla yoktum, çünkü öğretmenin ilk evinde bir yıldan az bir süre kaldım.

Şimdi anımsıyorum, o evde geçirdiğim aylardan sonra diğer eve gittim ve hâlâ yoğun bir bombalama devam ediyordu. Bu 1933 sonlarında olmalı. Machado 1933 ağustosunda düştü. Ardından Batista hareketi başladı; bir birlik, üç ay kadar süren bir tür barış; alaşağı edilen devrimci bir hükümet. Faşist eğilimli, ABC gibi gruplar vardı. Daha sonra Batista'yla ittifak kurdular. Ben de kendime soruyorum işte: o dönemde bombaları koyan kimdi?

1932'de...

Hayır. 1932'de kimin koyduğunu biliyoruz. Soru şu: sonrasında kim koyuyordu? Büyük olasılıkla devrim düşmanlarıydı bu kez. 1933 sonlarında ABC grubu o üç ay süren devrimci hükümete (Grau San Martín ve Antonio Guiteras hükümeti) tavır almaya başladılar. Belki de bu kadar çok bomba koyabilecek güce bir tek onlar sahipti.

Santiago'da üniversite yoktu. Öğrencilerin elinde benim anımsadığım o otuz bombayı koyacak ne altyapı ne de kaynak vardı. Belki de daha az bomba konmuştur ama bana çok gibi gelmişti. Bu yüzden de,

sesini duyduğum bombaların –ki bu ağustostan önce değil sonraydı– 1933 sonlarında konduğu tahminine varıyorum.

Bunlar Santiago'da ilk isyanı sahnelediğim zamana denk geldi; bunu orada yaptım. La Salle Lisesi'ne gündüzlü yollanmıştım, gidip geliyordum. Tüm bu eziyet sırasında birinci sınıfta gündüzlüydüm.

Yürüyerek ve yalnız mı gidiyordunuz?

Evet. Gidip geliyor, öğle yemeğini evde yiyordum. Yemekler iyileşmişti, çünkü o dönemde Fransız âdetlerine uygun olarak sebze yeniyordu. Sebze ve başka şeyler vardı. Artık kumanya benzeri yemekler yoktu. Yemek ucuza çıkıyordu ve dediğim gibi, bizim evden her ay 120 dolar yollanıyordu. O dönemde, bugünün binlerce doları gibiydi.

Öğle yemeğine eve gelip öğleden sonra tekrar dönmem gerekiyordu. Tüm bunlardan bıkkınlık gelmişti. Kendi başıma çalışıyordum. Üçüncü bir Müneccim Krallar yortusu geçmişti. Şubattı herhalde. Bunu teyit edecek bir belge var mı, aramak gerek. Beni yatılı vermekle tehdit ediyorlardı. Oysa benim istediğim de buydu.

O evden kaçmak için...

Ben önceki olaylardan dolayı bilinçlenmiş, Fransız kurallarından da sıkılmıştım. Bir gün bütün Fransız kurallarına, terbiyesine bir nokta koydum. Zorla sebze yediriyorlardı: pancar, havuç, *chayote*. Bunlardan bazılarını yıllar sonra bile yemedim. Bunlar Fransız disiplin ve âdetleriydi. Bir gün bütün Fransız âdetlerine isyan ettim: "Falanı yapmayacağım, canım istemiyor... Filanı yapmayacağım, canım istemiyor..." İsyanım aslında Fransız âdetlerine değil, kurbanı olduğum istismara karşıydı.

Demek isyan ettiniz.

Başka çare kalmamıştı, içgüdüsel bir şeydi. Bu ilk isyanım oldu... İstediğimi elde ettim. Beni doğrudan La Salle Lisesi'nin birinci sınıfına yatılı verdiler; birinci sınıfın ikinci döneminde. O zaman mutlu oldum işte. Orada diğer çocuklarlaydım; oynuyor, perşembe ve pazar günleri deniz kıyısına ve serüven dolu yerlere gidiyordum. İlk başkaldırım bu oldu.

O aileye karşı içinizde bir kin var mı?

Aslında onları suçlamıyorum. Onlar da o toplumda yaşıyorlardı, kötü olduklarını söyleyemem. Büyük zorluklarla karşı karşıya kalmış bir toplumdu; büyük eşitsizlikler vardı. İnsanların büyük fedakârlıklar yapması gerekiyordu. Bu da büyük bir bencilliğin gelişmesine yol açıyor, insanları her şeyden kâr elde etmeye çalışan çıkarcılara dönüştürüyordu. İnsanlarda iyilik ve cömertlik hissi oluşmuyordu. O ailenin de hayatta kalması gerekiyordu ve bir sömürü yolu olduğunu keşfettiler: eninde sonunda bir zengin çocuğunu sömürüyorlardı. Onlarınsa hiçbir

şeyi yoktu. Ben, ebeveynimin orada kalmam için verdiği paranın temsil ettiği gelirin sömürü kurbanı oldum. Sonuçlarına ben katlanmak zorunda kaldım.

Daha sonra, Dickens'ı okuduğunuzda –örneğin *Oliver Twist*'i ya da *David Copperfield*'i– tüm bunları yaşamış olduğunuz hissine kapılmışsınızdır herhalde.

Öyle değil. Bu kitapların bazılarını mezun olduktan sonra okudum. Okullarda hiçbir şey öğretmezlerdi. Shakespeare'in bir kitabının en fazla adı geçerdi. Bütün kitaplar İspanyol kitabıydı. Ne Fransız ne de Amerikan edebiyatı vardı. Ünlü *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni[17] neredeyse okulu bitirdikten sonra okudum. Bizler ayrıcalıklıydık; lüks, üst sınıf okullarında okuyorduk. Yine de sanat, resim, müzik konularında büyük boşluklarımız vardı. Yaptıkları en büyük şey, üçüncü sınıftayken beni bir koroya koymak oldu. Nasıl oldu bilmiyorum, sesimin bir hayli kötü olduğunu anladıklarında da korodan atıldım. Görüyor musunuz? Sanat diye bir şey hiç yoktu.

Şunu unutmayın: öğretmenlerin hemen hepsi İspanyol'du ve "milliyetçi"ydi. Sağcı, Francocu ve gerici bir ideolojileri vardı.

Üstelik dindardılar...

Tanıdığım insanlardı. Disiplinli olmayı severlerdi. Özellikle de daha sonra yanlarında okuduğum Cizvitler. Kişilikli, donanımlı insanlardı. Paralı bir okul olmasına rağmen ticarî bir yaklaşımları yoktu. Buna karşın paranın saygınlığına bir ilgi mevcuttu. Rahipler maaş almazdı. Gösterişsiz bir hayatları vardı. Titiz, fedakâr ve çalışkandılar. Bana yardım ettiklerini söylemem gerek. Gezginlik eğilimlerimi onlar canlandırdı. Dağa tırmanmayı severdim. Bir dağ gördüğümde bu aşılması gereken bir zorluk gibi gelirdi bana. O dağa tırmanma, onun doruğuna ulaşma duygusu her yanımı sarardı. Bazen ben dağa tırmanıyor olduğum için minibüs üç dört saat beklerdi. Yalnız ya da başkasıyla giderdim. Bazen geri dönmem üç dört saati bulurdu. Asla azar işitmedim. O öğretmenler öğrencinin hoşuna giden –fedakârlık, çaba, risk alma gibi– bir kişisel özellik fark ettiklerinde, bunu teşvik ederlerdi. Öğrencinin kişiliğiyle ilgilenirlerdi.

Cizvitlerin yanında uzun yıllar eğitim aldınız değil mi?

Evet. Ama ilk sınıflarda değil. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar "La Salle rahipleri" denilen, La Salle Lisesi'ndekilerleydim. Üçten beşe atlamıştım. Yaklaşık dört yıl kaldım orada. Yatılı olmaktan keyif aldım. Dediğim gibi, perşembe ve pazar günleri bizleri kırlara ve denize götürürlerdi. Rente'ye, Santiago Körfezi'ndeki küçük bir yarımadaya giderdik. Orada bir kaplıca ve spor tesisleri vardı. Top sahasına, oyuna, öz-

gür hayata giderdim. Yüzmeye, balık tutmaya, yürümeye, spor yapmaya. Haftada iki gün orada mutluydum. Sonra Dolores Lisesi'nde, Cizvitlerin böyle bir yeri yoktu. Sadece okul vardı. Ben de daha büyüktüm.

Hepsi varlıklı ailelerden gelen okul arkadaşlarınız arasında hiç zenci öğrenci var mıydı?

La Salle Lisesi'ne zenci öğrenci kabul ediyorlardı; ama sayıları çok azdı. Benim sınıfımda tek siyahi Larriñaga'ydı. Çok hareketli bir çocuktu. Hiç unutmuyorum. Diğer iki Cizvit okulunda, Dolores ve Belen liselerinde tek bir zenci hatta melez bile yoktu. O okullarda zenginler okurdu. Oradaki herkes sözümona beyazdı.

Hiç zenci olmaması size garip gelmez miydi?

Ben birtakım sorular sordum. Bunu bilinçli olduğum için değil garibime gittiği için yapıyordum. La Salle Lisesi'nde bir siyahi vardı. Daha önce bahsettiğim Larriñaga. Ama Cizvitlerde, yüksek burjuvazi mensubu kişilerin o seçkin okullarında ne zenci ne de melez vardı. Yetkililer buna birtakım gerekçeler uyduruyordu ama açıklaması çok zordu.

Seçmeleri onlar mı yapıyordu?

Buralar varlıklıların okuluydu ve zencileri almıyorlardı. Ücretini ödeyebilecek durumda birisi olsa bile, almazlardı. Okula giren öğrencilere kan tahlili yapmıyorlardı tabii ki; bunu ancak Naziler isteyebilirdi. Ama görünüşü beyaz olmayan öğrencileri hiç tartışmasız okula almıyorlardı.

Parasını ödeyebilecek durumda olsalar da mı?

Öyle. Almıyorlardı. Cizvitlerin haksızlığa tahammülü yoktur, çok kereler başkaldırmışlardır. Buna rağmen almazlardı.

Son zamanlarda, Latin Amerika'da gözü pek, muhalif Cizvitler oldu.

Son zamanların baskılara direnç gösteren kişilerinden bazıları Cizvit rahipler oldu (El Salvador Üniversitesi rahipleri ve diğerleri gibi). Çok cesur insanlar. Bu özellik onlarda var... Aziz Ignacio askerdi. Ona atfedilen marşı anımsıyorum: "Kraliyet ordusunun kurucusu ve generali sensin Ignacio..." Sözler ve müzik ses yansımasıyla yazılmıştır. Meleklerin savaşlarını ve diğer savaşları tasvir eder. Bir savaş marşıydı, Aziz İgnacio da bir generaldi. Bu yüzden Cizvitleri eleştirsem de La Salle'dekilerden daha donanımlı olduklarını kabul etmem gerek. Ebedi yemin etmişlerdi, çok okumaları gerekiyordu. Fazladan üç yıl okurlardı. Buranın ileri gelen botanikçileri Cizvit'ti. Peder Viñes gibi, kasırgaların oluşumunu inceleyen meteorolojistler de. Diğerleri de kusursuz birer İspanyolca öğretmeniydi.

Cizvitlerin bir de çok gelişmiş bir organizasyon anlayışları var, değil mi? Gerçekten de askeri bir disiplin anlayışları.

Çocukların kişiliğini şekillendirmeyi biliyorlar. Riskli ve zor etkinlikler yapan olursa bunu girişimin ve azmin bir kanıtı olarak görürler. Şevkini kırmazlar. Üstelik, benim girdiğim okullardakiler İspanyol'du. Cizvit gelenekleri –askeri ruh ve düzen– ile İspanyol karakterini birleştirirlerdi. İspanyol Cizvitleri haysiyet ve onur duygusu aşılamayı bilir. İnsanın kişiliğini, dürüstlüğünü, doğruculuğunu, cesaretini, fedakârlıklara katlanma yetisini takdir eder. Bu değerleri yüceltmeyi bilir.

Özetle, bir devrimci için iyi bir okul mudur?

Zencilere ayrımcılık yapmaları ve bir yüksek burjuvazi okulu olmaları dışında, benim işime yaradı. Bir keresinde "Bir Asi Şekilleniyor"[18] adlı bir kitap okumuştum. Bir devrimciden değil, bir asiden söz ediyorum. Kısmen hayat kısmen de kişisel deneyimleri şekillendiriyor onu. Tabîi insanın kişiliğinin, mizacının da bir etkisi var. Sanırım benim mizacım da, kısmen doğuştan gelmesine rağmen, orada Cizvitlerle şekillendi.

Aziz Ignacio'nun kendisi de iyi bir örnek. Zihinleri fethetmek için askeri strateji kullanan biri.

O askerdi; askeri bir düzen kurdu. Daha fazlasını anımsamıyorum ama marşlarını biliyorum. Hâlâ kullanırlar. Bir savaş marşıdır. Meleklerin çatışmalarını anlatır. Melekler ile şeytanların. Ama Cizvitler yurtseverliği teşvik etmezler.

Her halükârda, siz sporu yeğliyordunuz...

Lisede okurken en çok sporla, özellikle de dağcılıkla ilgilenirdim. Başlıca etkinliğim spor ve keşif gezileriydi. Bayılırdım! Turquino Doruğu'na tırmanmamıştım, bunu yapmam benim için çok iyi olurdu... Bir keresinde az kalsın tırmanacaktım; Peder Amado Llorente isimli bir rahiple. Henüz mezun olmamıştı, staj dönemindeydi. Bir başka Llorente'nin, Alaska'da misyoner olarak Eskimoların arasına giren ve "ebedi buzlar ülkesi" hakkında fevkalade ve çok ilginç röportajlar yapan Segundo Llorente'nin kardeşiydi. Bir yaz, o Turquino bölgesine gitmek üzere Santiago limanındaydık. Ama guletlerden biri arızalandı; tamir etmek imkânsızdı, plan bozuldu. Peder Amado Llorente bir Cizvit'ti, gençti. İspanya'nın León bölgesindendi. Sporu ve keşif gezilerini çok sevdiği için arkadaştık.

Beni keşifçilerin başı atamışlardı, çünkü Pinar del Río ya da Yumuri vadisindeki ilk gezilerden başlayarak bütün gece uyumaz, nöbet tutardım. Keşifçilerin bir üniforması vardı, kırlarda, çadırlarda özgür bir hayat yaşarlardı. Ben bunlara, kendi girişimimle dağ tırmanmak gibi birtakım etkinlikler eklemiştim... Sonunda da, öne çıktığım için beni şef atadılar, keşifçilerin generaliydim. Okuldaki ilk hiyerarşik rütbem bu oldu.

Ama diğer bütün sporlara da katılırdım ve nihayet, son sınıfta –okulda binden fazla öğrenci vardı– okulun en iyi sporcusu seçildim. Basketbol, futbol, beysbol ve neredeyse her türlü spor dalında göze çarpıyordum.

Tabii spora çok zaman ayırıyordum: derslere girerdim ama asla dikkatimi vermez, daha sonra çalışırdım. Öğrencilere yapmamalarını önerdiğim ne varsa yapardım. Sonuç olarak, kendi kendimi yetiştirdiğim söylenebilir. Matematik, cebir, fizik, geometri problemleri konusunda bile. Bir de şansım vardı, çok iyi notlar alırdım, sınıfın en iyilerinden bile yüksek. Ders yılı boyunca Cizvitler kimseye bir şey söylemezlerdi. Bitirme sınavı yaklaştığındaysa, velimi –babamın bir arkadaşıydı, vaftiz babam olacaktı: meclisin tefecisiydi ve benim velim sayılırdı– evden ararlar, bütün derslerden kalacağımı bildirirlerdi. Ama bu, orada kaldığım üç yıl boyunca hep son anda oldu.

Derslerle ilgilenmiyor gibi görünüyordunuz çünkü...

Düşünsenize, hiçbir derse girmezdim; bir tek tarım dersine girerdim. Neden bilmem, bu dersi veren öğretmen konuya olan ilgimi tetiklemişti... Ben kitaplardan çalışırdım. Üstelik gece geç saatlere kadar ayaktaydım. Beni bilmem ne atamışlardı: gün sonunda ışıkları söndürme sorumlusu. Herkes uyumaya çekildiğinde ben kalır gecenin ikisine, üçüne kadar okur, sonra yatardım. Dolayısıyla da matematiği ve diğer konuları kendi başıma öğrendim. Ben bunu savunuyordum.

Kardeşiniz Raúl da sizinle birlikte miydi?

Bunun bir hikâyesi var. O, orada, Birán'daydı; benden dört beş yaş küçüktü. En küçüğümüzdü, evde hep kavga ederdik. Beş yaşındayken La Salle'de bizimle yatılı okudu. Dört kişilik bir odada Ramón, ben, o ve Cristobita birlikte kalırdık. Cristobita'nın babası yabancı bir şirkete, Bahaman Cuban Company'ye ait bir kereste fabrikasının yöneticisiydi. Babamla birlikte Mayari çamlıklarının bir kısmını işletirlerdi. Raúl o zamanlar biraz şımarıktı, bazen azarlamam gerekirdi. Ama Ramón onu hep savunurdu.

Ramón en büyüğünüzdü...

En büyüğümüzdü. Raúl de bizimle La Salle'de yatılı okurdu.

Raúl'u siz mi eğittiniz?

Tatile gittiğimde, annemden ve babamdan sadece eleştiri duyardım. Bir gün dedim ki: "Bana sorumluluk verin, onunla ilgileneyim." Bunun üzerine ilgilenmeye başladım. Oralarda özgürce yaşıyordu.

Sonraları, ona okuması için bazı kitaplar verdim, ilgilendi. Onda okuma merakını uyandırdım ve bunun üzerine belli bir zaman kaybetmiş olduğunu fark ettim. Üniversite öğrenimi yapabilirdi. Bunun bir

yolu da kamu yönetimi okumaktan geçiyordu. Çok zor değildi. Bunu okuyanlar daha sonra sosyal bilimler, siyasal hukuk hatta avukatlık eğitimi alabilirdi. İşte aklıma bu fikir geldi, annem ile babamı ikna ettim ve Raúl Havana'ya taşındı. Ama o dönemde ben artık herkese yeni fikirler aşılamakla meşguldüm. Bunun da bir hikâyesi var ama daha sırası gelmedi.

3

Bir asi şekilleniyor

Diğer asilikler - Dayak - Eğitim görme mücadelesi - Notlarla oynama - Çocuksu eğlenceler - Roosevelt'e mektup

Öğretmenin evindeki ilk isyanınızı anlatnuştınız. Diğerleri ne zaman gerçekleşti?

İki kez daha oldu, neredeyse bir dördüncüsü de olacaktı. Altıncı sınıftan, ders yılının ortasından girmiştim... Beni öğretmenin okulundan alıp La Salle Lisesi'ne yolladılar. Artık yatılıydım. Orada birinci, ikinci ve üçüncü sınıfları okudum. Üçüncü sınıftan beşinci sınıfa atladım. Bir gün Santiago'da öğrenci müfettişiyle aramızda büyük bir kavga koptu. İkinci isyanım işte orada oldu. Bana tekrar okul değiştirttiler. Haksızca şeyler oldu ve okulumu değiştirttiler. Ailem, ceza olarak, beni okutmaktan vazgeçti. Müdürün yüzünden...

Anlatayım. Orada iki farklı müdür oldu. Biri Peder Fernando'ydu, çok iyiydi. Diğeri Neon Mari. Yatılılardan sorumlu müfettiş Peder Bernardo'nun dayakları yüzünden de... Beni üçüncü dövmesiydi... Son ikisi hafifti ama ilki korkunçtu. Perşembe ve pazar günleri yatılıları denize götürdükleri sandalda, başka bir çocukla ettiğim kavga yüzünden. Koyu geçmiştik; bulvarı aşıp yokuş tırmanmaya başlamıştık; okul tepede, Céspedes Parkı'ndan sonraydı. Tırmanmakta olduğumuz sokak "hoşgörü" yani fuhuş bölgesindeydi. Kadınlar, rahip elbisesi içindeki öğretmenleri taciz etmeye başladılar: "Hey, rahip, gelsene" ve daha neler neler. Çocuklar da bu rezalet karşısında gülüyordu.

Kavga Rente kaplıcaları dönüşünde başladı ama bir sonuca bağlanmadı... Bereket versin, sandalda motorun üzerine düşmedik. Motorun kapağı yoktu çünkü... Çocukla kavgamızı yol boyunca, okula varana kadar sürdürdük... İyi bir çocuktu. Yıllar sonra ondan haber aldım. Taşralıydı ama şu garip nedenlerden dolayı –daha fazla ayrıntıya girmeyeceğim– müfettişin gözdesiydi, hep şımartılırdı. Bazı öğrencileri kayırma eğiliminden söz ediyorum. Doğrusu bu rahipler Cizvitler kadar haksever değildi.

Aramızdaki kavga devam ediyordu, "Dur artık!" dedim. O devam etti. Ben de bir sağ attım, sonra birkaç tane daha... Ayırdılar. Beşinci sınıftaydım. Müfettiş Peder Bernardo beni üçüncü kez dövdü.

Bunun dışında, okulda mutluydum. Spor, deniz, balık tutma gibi özgürlüklere sahiptim.

Peki ama, tam olarak ne oldu?

O müfettişin gözdesi, gözbebeği olan biriyle bir çatışmam oldu, ayrıı anlattığım gibi.

La Salle Lisesi'nde büyük bir sarnıç vardı; dar ama uzun bir avlunun en yüksek bölümünü oluştururdu. Avlunun o kısmının altında su vardı. Bu yüzden de okulun o tarafı iki seviyelidir. Yukarı kısım tek katlıdır; yemekhane, köşedeki şapel, kilisenin deposu buradadır. Sağa doğru bir etüt salonu, diğer köşeyi dönünce de solda sınıflar vardır. Bu tesisler ve tamamen ahşap tavanlı bir koridor da avluyu çevreler.

O gün, neredeyse akşam olmuştu. Şapelde ayin vardı. Çocukla yumruk yumruğa kavga ettikten sonra, temkinli ve dikkatli bir şekilde kilise deposundan geçip ayine katıldım. O sırada, ben içerideyken, büyük yeşil kapı açıldı, Peder Bernardo belirdi. Bir parmağıyla böyle yapıyordu. Ayine aldırmadan, beni çağırıp koridordan götürdü. Köşeden sağa döndük, biraz ilerledik ve dedi ki: "Falancayla ne oldu?" Ben de "Şu şu oldu..." dedim. Karşısında ayakta duruyordum. Yanıtlamama izin vermedi. Sağ eliyle aklınıza gelebilecek en sert şaplağı indirdi... Sonra bir tane de sol eliyle. İki kuvvetli sille.

İki tokat...

Size şak şuk vurduğumu düşünün. Sonra, şurama vurduktan sonra, sol elini hissettim... Beşinci sınıfın ilk döneminde okuyan bir çocuğun üstünde bir yetişkin eli. Üstelik bütün gücüyle vurmuştu, sonra da sol eliyle tekrar etti; yine tüm gücüyle. Suratımın iki yanını da gaddarca tokatladı; her iki yanağımı. Afallamış haldeydim, artık gece olmuştu. Üstüne üstlük bir de itti beni. Kalakaldım... Korkunçtu. Rezil ve insafsızcaydı.

Birkaç gün sonra, yatakhane merdivenlerinden çıkarken, sırada konuşuyorum diye bir kez daha vurdu; bu kez o kadar sert değildi. Ama içten içe daha çok acı veriyordu.

Küçük düşürüldüğünüz için...

Fiziksel saldırı ve şiddet içeren yöntemleri aklım almıyordu. Üçüncü seferinde –bu en son pataklamaydı– yemekhaneden çıkıyordum. Tek sıra olmuştuk, soğutma yoktu. Elimde üç dilim ekmek vardı –açlık dönemi devam ediyordu hâlâ– bir dilim ekmeği yemek için birkaç dakika gerekiyordu, hepsini yemek için on dakika kadar. Yeşil kâselerde tereyağı vardı. İki üç dilim ekmeği çabucak yer sonra iki üç tanesine daha tereyağı sürerdik. O yaşlarda insan iştahlı olur... Ben sırada tartışıyordum.

Küçük bir avlu vardı; daha önce sözünü ettiğim su deposunun üstü. Sütuna dokunma yarışı yapardık. İlk dokunan –orada top oynamak için on-on iki dakikamız vardı– vuruşçu olurdu... Öyle bir oynardık ki top bazen oraya, bazen aşağı, her yere düşebilirdi. La Salle'de futbol sahası yoktu. Bir tek top vardı, o kadar. Orada oynuyorduk ki iki tane şaplak

yediğimi hissettim. Yine ayru müfettişti... İşte son şaplak bu oldu. Sonra da arbede başladı. O öfkeyle bütün ekmekleri alıp tüm gücümle müfettişin suratına fırlattım, vahşi bir hayvan gibi üzerine yürüdüm –şu ufak köpekler gibiydim– ve onu ısırdım, tekmeledim, ona ne yapabiliyorsam yaptım. Bu ikinci isyanımdı. Ben öğrenciydim o ise bir yetkili.

Çocuklar ara sıra, ayranları kabardığında, "Kafasına hokka atacağım..." Gör bak ona neler yapacağım..." diye tehditler savururlardı. Ben kimseye hokka filan atacağım demezdim. Ama üçüncü keresinde artık sineye çekmeye razı değildim. Sonra müdürü, Neon Mari'yi gördüm. Yakınlarda, etüt odasındaydı -olay sabah, kahvaltı saatlerinde oluyor- ona dedim ki: "Bakın...". Sözümü kesti. "Sadece seni biraz iteledi". Ama bütün didişmeyi, tekmeleri, yumrukları, müfettişin beni böyle nasıl ittiğini görmüştü... Hakkımı ancak bu kadar alabildim.

Beşinci sınıfın ilk üç ayındaydık, üç not veriyorlardı: uslulara beyaz karne, yaramazlara –çok az sayıda– kırmızı karne, çok yaramazlara da yeşil.

Size de yeşil karne verdiler...

Hayır. O an geldi, ben de beklemeye koyuldum. Beyaz karne: falanca, filanca, fişmanca. Kırmızı karne: falanca, filanca, fişmanca. Yeşil karne... Bana hiçbir karne vermediler. O an beni görmezlikten geldi. Ben de onu görmezlikten geldim. Hiçbir zaman o kadar uslu olmamıştım. Noel'e bir buçuk-iki ay kalmıştı; tam tarihleri araştırmak gerek. Zaman dolduğunda ebeveynim, annem ve babam beni almaya geldi. Müdür de onlara dedi ki –buna güleceksiniz–, anneme ve babama dedi ki –İspanyolların ne kadar duygusal olduğunu bilirsiniz– üç çocukları da "okulun gördüğü en azılı haydutlar"mış.

Raúl, haydutmuş. Daha birinci sınıftaydı. Ramon da aziz gibi çocuktu. Benim haydutluğumun ne olduğunu da anlattım size. Bunun üzerine ebeveynimiz bizi Birán'a götürdü.

Ebeveyniniz söylenenlere inandı mı?

İşin en kötü tarafı da inanmış olmaları. Özellikle de babam. Bütün arkadaşlarına anlattığını öğrendim. Asturiaslı ofisteydi. Oraya vardığımızda bana "Problem çözmeye başla" dedi. Problem çözme cezası. Ama bizim de afacanlık yapmamız lazımdı. Cevap kitabı elimizdeydi. Öğretmenlerin kullandığı, problemlerin cevap kitabı. Kitabı nasıl ele geçirdik bilmiyorum. Ama saatlerce cezalı kaldık. Kulağıma çalındığına göre, babam, oralarda toprakları olan ve bizi ziyarete gelen aile dostlarına "trajediyi" ve La Salle'in müdürünün söylediklerini anlatıyormuş. Bizi bir daha okula yollamamaya karar verildi.

Ramón traktörleri, kamyonları severdi, çok mutlu oldu. Raúl'un bir fikri olamazdı zaten. Yaralanan, kendini haksızlık edilmiş hisseden

bendim. Bana yüklenen şeylerin ne kadar haksızca olduğunu görüyordum çünkü. Bir daha okula gitmemeye mahkûm edilmiştim.

İşte bunun üzerine üçüncü isyanımı gerçekleştirdim. Bizi okula yollamalarını söyledim. Beni öğrenim görmekten engellememeleri gerektiğini bildirdim. Bu kez okumak için savaş verdim. Evimde bir isyan başlattım. Dedim ki: "Beni okulsuz bırakmanızı kabul etmiyorum." Bu isyan, söylediğim bazı şeylerden ötürü biraz sert oldu. Bunları gerçekleştirecektim demek istemiyorum, ama söyledim.

Kime söylediniz, babanıza mı?

Anneme söyledim o da babama iletiyordu. Müneccim Krallar günü geçti, 7 ocak geldi. Müneccim Krallar gününden sonra bizi okula geri götürürlerdi. Bu kez hiç ses çıkmadı. Gidecek hiçbir yerim yoktu. Sadece ceza vardı. Sert çıkıştım.

On bir yaşında mı?

Evet, öyle olmalı. Beşinci sınıftaydım. Bunun üzerine çok sert bir şey söyledim.

Ne dediniz?

Evi yakacağımı söyledim.

Kendi evinizi mi?

Evet. Ahşap bir evdi.

Ama böyle bir niyetiniz yoktu, değil mi?

Yapacağımı sanmıyorum. Büyük olasılıkla yapmazdım. Çok öfkeli olduğum doğru ama yapmazdım, buna eminim. Ama söyledim ve çok ciddi söylemiş olmalıyım.

Anneniz sizi ciddiye aldı mı?

Annem hep avukatlığını yapmıştır. Babam çok iyiydi ama yine de... Sonuç olarak beni yeniden okula yollamaya karar verdiler. Bu kez arabayla. Kurak mevsimdeydik. Bir steyşınla Santiago'ya kadar götürdüler. Bu 1938 yılında, milletvekili seçimlerine yakın bir zamanda oluyor. Beni bir tüccarın evine yolladılar. Adı Martin Mazorra'ydı, La Muñeca diye bir dükkânı vardı. Carmen Vega adında, Santiagolu, uzun boylu melez bir kadınla evli bir Galicialı'ydı. Kadının boyu onun iki katıydı ama adama söz geçiremezdi... O ufak tefek Galicialı'nın hiç şakası yoktu, kafa tutmak gerektiğinde... Kimse ona söz geçiremezdi. Bir giyim mağazası vardı. Bu, ikinci evliliğiydi. Kadının, önceki evliliğinden bir, bu adamdan da Martincito adında bir başka oğlu vardı; Birleşik Devletler'de pilotluk eğitimi alıyordu. Bir keresinde bir talihsizlik, bir kaza ol-

du. Uçak arızalandı. Çocuk paraşütle atladı. Hikâyeyi tahmin edebilirsiniz herhalde... Bir de kız çocuğu vardı. Adı Riset'ti, lise üçe gidiyordu. Mavi eteğinde o üç beyaz kurdeleden vardı. O da ortak çocuklarıydı. Buğday tenli, tatlı bir kızdı; beğenirdim. Bilirsiniz, o yaştaki öğrenciler, bir kız kendilerinden büyük de olsa ona âşık olurlar: Öğretmene, bir başkasına; neredeyse herkese.

Bu konu hakkında başka bir şey anlatmayacağım. Politikadan konuşuyoruz, değil mi? İşte son isyanımı da orada gerçekleştirmek durumunda kaldım.

Tüccara karşı mı?

Tüccar Mazorra yaşadığımız evin sahibi ve aile reisiydi. O sıralarda radyoda Joe Louis ile Max Schmeling'in boks maçını dinledim. Büyük bir karşılaşmaydı, çok kısa sürdü, değil mi? Diğerini bir ya da iki rauntta nakavt etti.

Joe Louis kazanmıştı, değil mi?

Joe Louis kazandı.[1] Sonraları, bu Max Schmeling denen adam, İkinci Dünya Savaşı sırasında, SSCB işgalinden hemen önce Girit Adası'na saldıran Alman paraşütçüleri arasında tekrar girdi tarih sayfalarına.[2] Paraşütçüydü ve "Alman ırksal üstünlüğünün" sembolüydü. Joe Louis gibi bir zenci karşısında yenilmekten dolayı son derece küçük düşmüştü. Ancak bu kadarını anlatabilirim.

Dördüncü isyanı anlatıyordunuz.

Dördüncüde artık o evden bıkkınlık gelmişti. Ama size yaptığım bazı yaramazlıkları anlatmam gerek önce.

Anlatın yaramazlıkları.

Anlatayım mı?

Evet.

Peki ama bu geceki son hikâye olsun. Olay şuydu. Tüccar Mazorra sosyal basamaklardan tırmanıyordu. Melez, uzun boylu, güçlü eşiyle orta sınıf olmayı başarmışlar, Santiago'nun aristokratik mahallesi Vista Alegre'de kendilerine bir ev yaptırıyorlardı.

Beni, aristokrat çocuklarının okuduğu, Cizvitlere ait Dolores Lisesi'ne yolladılar. Kadın evlerindeki pansiyoner çocuğun orada okumasından çok memnundu, çünkü çocuklarını orada okutan zenginlerle düşüp kalkabiliyordu. İspanyol kocasıyla birlikte Vista Alegre'deki evi yaptırıyorlardı... Ben hep evin hikâyesini dinliyor, onu görmeye götürülüyordum. Hâlâ anımsıyorum. O zamanlar, her saygıdeğer ailenin yanında o okulda okuyan bir pansiyoner kalmalı ve bu pansiyoner de

okulun en iyi öğrencisi olmalıydı. Ama pansiyoner çocuk... Pansiyoner çocuğun başına bir şeyler gelmişti.

Neler gelmişti?

Ablam Angelita lise girişine hazırlanıyordu. Yedinci sınıftaydı; Emiliana Danger isimli zenci bir kadın ablamı lise girişine hazırlıyordu. Ben o tatilde Birán'daki eve gitmedim, beşten altıya geçtim. Ama altıncı sınıfın sonunda ortaokula geçemeyecektim, çünkü belli bir yaşta olmak gerekiyordu. Sanırım on üç gibi bir şeydi. Bunun üzerine Danger adlı öğretmen benimle ilgilendi, çünkü dikkatli bir öğrenciydim. Bütün soruları yanıtlıyor, lise girişi için gerekli böyle kalın bir kitabı baştan sona biliyordum. Kadın beni çalıştırmaktan çok mutluydu. Beni hayatta bir şey için ilk şevklendiren odur. Benim altıncı, yedinci sınıflar ile lise bir sınıfına çalışmamda, gerekli yaşa geldiğimde de hem yedinci sınıfın hem de lise bir sınıfının sınavlarına girmemde diretiyordu.

Ben çok şevklenmiştim ama ders yılı başında şanssızlığım tuttu; sözümona bir apandisit teşhisi kondu bana. O dönemde herkes apandisit ameliyatı olurdu. Tabii ki ben de oldum; küçük, önemsiz bir ağrı yüzünden... Aynı ABD'deki uygulamaydı. İnsanları gerekmediği halde ameliyat ederlerdi. Ameliyat olmak zorunda kaldım. İspanyol Kolonisi adında iyi bir kooperatife üyeydik. Binlerce İspanyol vardı ve buraya bir ya da bir buçuk peso gibi düşük bir aidat ödemekle, klinikte ameliyat olmak mümkündü. Böylelikle orta sınıf ailelere bile sağlık hizmeti verirlerdi.

Buradaki İspanyol sağlık hizmet kooperatiflerinin, sosyalist kooperatiflere çok benzediğini eklemem gerek. Belli bir sayıda doktor, hemşire, oda vesaireleri vardı ve sağlık hizmeti için yeterli miktar para toplayabiliyorlardı. Benimki gibi bir aile bir buçuk-iki pesoyla sağlık hizmet alabilmeyi garantilerdi. Düşünsenize, ne kadar ucuz. İki pesoyla gerekirse ameliyat ederler, üstelik ilaçlarını da verirlerdi. Sadece normal ilaçları değil, ne gerekiyorsa... Beni lokal anesteziyle ameliyat ettiler –eskiden anestezi ya lokal ya da belkemiğinden olurdu. Bugün bile ne demeye lokal anestezi uyguladıklarını bilmiyorum... Ameliyatı unutmam mümkün değil. Ama en kötüsü, yedinci gün... O dönemde insanı bir hafta boyunca kıpırdatmadıklarını biliyorsunuz herhalde.

Bilmiyordum.

Şimdi, kanın pıhtılaşarak bir damar tıkanıklığına yol açmaması için kısa sürede hareket ettiriyorlar. Ama o zamanlar tıp geri kalmıştı... Yedi gün sonra ayağa kaldırdılar, dikişlerimi aldılar ve kısa süre içinde yaram iltihaplandı. Bereket versin yüzeyseldi, daha derine ulaşmadı... Çünkü o dönemde penisilin ya da benzeri bir şey yoktu. Yara bütünüyle açıldı, üç ay hastanede kalmak zorunda kaldım. Danger öğretmenimin planını da unutmam gerekti. Beşinci sınıfın ortalarında girdiğim

Dolores Lisesi'nde altıncı sınıfa gitmek zorunda kaldım. Altıncı sınıfın ilk üç ayını klinikte geçirdim...

Okula da gidemediniz...

Okula da gidemedim. Peki ben beşinci sınıfta ne yapmıştım? İyi notlar alamıyordum ama kadın, velim, tüccar Mazorra'nın karısı en iyi notları almamı istiyordu. Bunun üzerine sahtekarlık yapmak zorunda kaldım.

Düşündüm, bir şeyler yapmalıydım; karneyi götürmem kaçınılmazdı. Evde velime imzalattırmam, sonra da okula götürmem gerekiyordu... Değişik notlar vardı: pekiyi, iyi, orta, geçer, zayıf. Beş değişik not vardı ve onlar sosyal hırsları yüzünden benim en iyi notu almamı istiyorlardı. Hepsi pekiyi olmalıydı. Yoksa, gazeteciden *El Gorrión*[3] isimli çizgi romanı satın almam için verdikleri beş sentlik haftalığımı keseceklerdi.

Çizgi roman sever miydiniz?

Çok. O dönemde *De tal palo, tal astilla*[4] diye ufak bir roman okumuştum, gerisi hep çizgi roman. Her perşembe beş sent, pazarları da yirmi sent harcıyordum: on sinemaya; beş dondurmaya; beş de küçük, çok ucuz bir jambonlu sandvice. Toplam, yirmi beş. Gel gör ki beni uyardılar: bütün derslerden en iyi notu almazsam, yirmi beş sentimi keseceklerdi.

Bunun üzerine ben de sahtekârlık yaptım. Bunu gayet rahat, üstelik yapmış olmaktan da memnun söylüyorum. Kendi kendime dedim ki: karne kaybolsa ne olur? Eski karneyi götürdüm, imzaladılar. Ama bununla kalmadım, okulda dedim ki: "Karnem kayboldu." Yeni bir karne verdiler. Artık iki tane karnem vardı: bir tanesinde gerçek notlar –zayıf yoktu ama onların istediği notlar değildi–, bir tanesinde de benim koyduğum notlar yer alıyordu.

Sahte not mu yazıyordunuz?

Evet, sahteydiler. İki karnem vardı; birine kendi notlarımı yazıyor velime imzalatıyordum. Diğerinde gerçek notlar vardı, ben imzalıyordum. Asıl olay ders yılı sonunda koptu. Velim, beni okul tarihinin en başarılı öğrencisi sanıyordu. Bana siyah, uzun bir kostüm diktirdi. Bütün zengin çocukları oradaydı ve ben...

Bütün ödülleri alacaktınız...

Aferin!

Kendinize en iyi notları mı veriyordunuz?

Hepsi ondu. Bir tek dokuz bile yoktu, en yüksek notu almam gerekiyordu. Ders yılı bittiğinde tüm bunları nasıl temizleyeceğimi planlamamıştım. Yıl sonunda ödüller, takdirnameler, teşekkürler törenle verilir-

di. Hangi konuda olduğunu anımsamıyorum, bir dersten teşekkür aldım. Coğrafyaydı sanırım, severdim çünkü. O akşamüstü ödülleri dağıtmaya başladılar. Takdirname: Enrique Peralta, adını anımsıyorum. Dil, ilk teşekkür; filanca, ikinci teşekkür... Şaşkın bir ifade takınmaya başladım, ben ki o kadar "olağanüstü" notlar almıştım. Elimde mantıklı bir açıklama da yoktu. Şaşkın bir ifade takındım: ben takdirname almayacak mıyım yani? Tören bitti, ben takdirname filan almadım, hiçbir listede yoktum, bir teşekkür aldım sanırım... Bunun üzerine, o an geldiğinde cevabı buldum: "Ne olduğunu şimdi anladım. Ders yılı ortasında geldiğim için, ilk dönemden notum yok. İşte bu yüzden de..." Az çok bir teselli oldu, velim rahatladı, herkes mutlu oldu. Bir şeyler uydurmam gerekmişti, unutmam imkânsız.

Altıncı sınıfta apandisit ameliyatı oldum, üç ay kaybettim. Bu not hikâyesinden, anlattığım masallardan ve bu kibirli insanlardan usanmıştım. Oradan ayrılmaya karar verdim. Aslında ben ders çalışmıyordum. Çünkü o koşullar altında insanın aklı hep başka şeylerde oluyordu. Tutup aynı şeyi yapınca beni yatılı vermekle tehdit ettiler... Vaftiz annemim evinde La Salle Lisesi'ne yatılı verdikleri zamanki formülün aynısını uyguladım: isyan ettim, her şeye baş kaldırdım, hiç söz dinlemedim. Beni doğrudan yatılı yollamak durumunda kaldılar. Yatılı okulda, önceden iyi bir deneyimim olmuştu. Notlarım düzelmeye başladı, yedinci sınıfta da takdirname aldım.

Normal bir şekilde, sahte notlar uydurmaya gerek kalmadan.

Normal bir şekilde, fazla çalışmadan. Biraz dikkat ederek ve spor yaparak. O dönemde İngilizce öğreniyordum. Sanırım savaştan hemen önce, 1939'daydı. İşte Roosevelt'e, daha önce sözünü ettiğim mektubu o zaman yolladım. İngilizce'yi Santiagolu bir öğretmenin kitabından öğreniyorduk. Blake isimli bir aileden söz ederdi. Evi, isimleri, para birimlerini öğreniyorduk... On dolarlık bir banknot: *a ten dollars green bill.*[5] Sanırım Başkan'a madenlerden, zırhlılar için Mayari çamlıklarından ve daha bir sürü şeyden söz ettim. Bir cevap geldi. Bilirsiniz Amerikalılar organizasyon konusunda çok iyidir. Yollayan da Başkan'ın bir yardımcısı. Sonra bir gün okula geldim ki kıyamet kopmuş... Sözümona Roosevelt bana mektup yazmış... Amerikalılar sonradan o mektubu bulup yayımladılar. Bu sayede elimde bir kopyası oldu, ben saklamamıştım çünkü. Kimisi de şaka yollu der ki: Roosevelt bana o on doları yollasaymış ben Amerika'nın başını bu kadar ağrıtmazmışım.

On dolara bir dost kazanabilirlerdi.

Neyse, size çok şey anlattım. Zaman sınırı koymadık. Her şeyi tamı tamına anlatmam gerek.

Bana çocukluğunuzdaki dört isyanı anlattınız. O zamanki tutumunuzdan ne gibi bir ders çıkarılabilir?

Ben tabii ki devrimci olarak değil, dediğim gibi, asi olarak doğdum. Çok erken yaşlarda, okulda, evde adil olmayan şeyler gördüm ve yaşadım sanırım. Ben büyük bir varlığın içine doğmuştum ve bunun nasıl bir şey olduğunu biliyordum. Kırsal alanda kapitalizmin nasıl bir şey olduğuna dair asla silinmeyecek görüntüler var kafamda. Birán ve yakın çevresindeki o yoksul, aç, ayağı çıplak onca insanın görüntüsü gözümden asla silinemez. Amerikalılara ait şeker şirketlerinde çalışanların durumu en kötüsüydü. Babama gelir, bir çare bulmasını isterlerdi. Dedim ya, babam bencil bir mal sahibi değildi.

Bazı durumlarda da kurban ben oldum. Hak ve onur kavramlarının, birtakım değerlerin bilincine varmaya başladım. Kişiliğim de böyle oluştu. Yaptığım işlerden, aşmak zorunda kaldığım zorluklardan, karşı karşıya kaldığım çatışmalardan, aldığım kararlardan, isyanlardan... Ben tek başıma, tüm toplumu sorgulamaya başlamıştım. Bu normal bir şeydi; belli bir mantıkla düşünme, olayları çözümleme alışkanlığıydı. Kimsenin yardımı olmadı. Tüm bu deneyimler, çok erken yaşlarda başka bir insanı istismar etmenin, haksızlığa uğratmanın ya da onu aşağılamanın kabul edilemez bir şey olduğunu öğretti bana. Bilincim açılmaya başladı. İstismar karşısında asla baş eğmedim. Derin bir adalet, ahlak ve eşitlik bilinci edindim. Tüm bunlar ve hiç kuşku yok ki asi bir tabiat, benim siyasi ve devrimci eğilimlerimi belirlemede çok etkili olmuş olmalı.

Özetle, siz çocukluğunuzda asilik mesleğini öğrenmişsiniz...

Belki de hayatımdaki özel bazı durumlar beni böyle tepki vermeye itmiştir. Çok erken yaştan itibaren çalıştım ve belki de asiliğim bu yüzden gelişti gerçekten. "Sebepsiz asiler"den söz edilir hep. Ama düşününce, benim âsi olmak için hep bir sebebim oldu. Hep asi kaldığım için hayata müteşekkirim. Bugün bile böyle. Belki de böyle olmalı. Çünkü daha çok fikrim, daha çok deneyimim var; kendi mücadelemden çok şey öğrendim; üzerinde doğduğumuz şu toprakları ve içinde yaşadığımız şu dünyayı daha iyi anlıyorum.

4

Siyasete atılırken

Havana - Belén Lisesi - Üniversite - Eduardo Chibás - Cayo Confites - "Bogotazo" - Moncada'yı düşünürken

Sanırım, sonraları, üniversite eğitiminiz sırasında, insanları daha iyi tanımanıza yarayan birtakım hayal kırıklıkları yaşadınız.

Öyle. İspanya İç Savaşı'ndan söz ederken adı geçen Birán'daki Cumhuriyetçi telgrafçı Valero'nun oğlu da bize ilk ihanet edenlerden biri oldu. Batista'ya karşı mücadele etmeye başladığımızda bize ilk ihanet edenlerden biri telgrafçının oğluydu. O da bir yoldaştı. Burada, Havana'da yaşıyordu. Ben geldim, okudum, üniversiteyi bitirdim. O da arkadaşımdı. Aynı parti içinde bize destek verir, duygularımızı paylaşırdı. Ona güvenirdim... Bu bir hataydı. İnsan sadece arkadaşı olduğu için birisine güvenmemeli.

Size nasıl ihanet etti?

Stensıl baskı tekniğiyle bildirge niteliğinde gizli bir gazete çıkarıyorduk. Gizli bir yayın yapmaya, kısa dalga bir radyo istasyonu kurmaya çalışıyorduk... Halkçı bir partiden, Ortodoks Parti'den yola çıkmıştık. Partinin çok yandaşı vardı, Eduardo Chibás[1] adlı siyasi bir lider tarafından kurulmuştu. Bütün gençler onun arkasındaydı. İşçiler, ırgatlar. Sınıf bilinçleri yoktu ama hepsi de Batista'ya karşı müthiş bir nefret besliyordu. Bu nefretin nedeni yolsuzluklar, hırsızlıklar ve 10 mart 1952'de, başkanlık seçimlerinden birkaç hafta önce –Batista artık kaybedeceğini anladığında– gerçekleştirilen darbeydi.

Valero'nun oğlu –yanlış anımsamıyorsam– baskı makinemizi Batista'nın güvenlik güçlerine teslim etti. Orada *El Acusador* adını verdiğimiz küçük bir gazete basıyorduk. İlk bildirgemi orada hazırladım. Dağıtmaya başladığımda Chibás'ın, 16 ağustos 1952'de, Batista'nın askeri darbesinden dört ay sonraki ölümü üzerinden bir yıl geçmişti.

Chibás'ın sizin üzerinizde siyasi bir etkisi oldu mu?

Dediğim gibi, Chibás halkçı bir partinin lideriydi. Hırsızlıklarla, spekülasyonlarla, yolsuzluklarla savaşırdı... Dur durak bilmeden suçlardı. Batista'yı sık sık suçlardı.

Prestijini haftalık bir radyo programına borçluydu. Pazar günleri ak-

şam sekiz ile sekiz buçuk arası yayınlanırdı. Yıllarca devam etti. Büyük bir saygınlık kazandı. Ülkemizde radyonun ilk siyasi yaratısı oldu. Chibás radyodan doğdu. Her pazar yarım saat konuşurdu. Çok geniş bir dinleyici kitlesi vardı.

Chibás yolsuzlukları açığa çıkarıyordu...

Çoğunlukla. Hükümeti hırsızlardan temizlemek istiyordu. Ara sıra da vurgunları açığa çıkarırdı: elektrik idaresinin, telefon şirketinin... Fiyatlara zam geldiği zaman. Yine de, fikirleri komünizme karşı eleştireldi. Yurttaşlık konusunda ileri görüşleri vardı ama önde gelen amacı sosyal değişim değildi. Soğuk savaş, McCarthy dönemiydi. Komünizm karşıtlığı tüm siyasilerde vardı.

Ben Chibás yandaşlarını Havana'da, üniversitenin birinci yılında tanıdım. Hukuk okuyordum. Chibás, Batista karşıtlığı ve yolsuzlukları açığa çıkarmasıyla bilinirdi.

30'lu yıllarda Machado'ya karşı mücadele veren öğrencilerle birlikte Küba Devrimci Partisi (Gerçek) ortaya çıktı. Amaç, Martí'nin kurduğu Küba Devrimci Partisi'ni çağrıştırmaktı ama sonuna "Gerçek" eklendi. Çünkü başka bir KDP de vardı. İşte Eduardo Chibás 1934'te Grau San Martín tarafından kurulmuş ve 1944 seçimlerini kazanmış bu Gerçek Parti'nin bir üyesiydi, senatördü. 1947'de Küba Halk Partisi'ni, diğer bir adıyla Ortodoks Parti'yi kurup, yıllarca ait olduğu partinin tüm ahlaksızlıklarını açığa çıkarmaya başladı.[2] O zamanlar parti nasıl kurulurdu biliyor musunuz?

Hayır.

Bazen, eğer devrimci bir işçi partisiyse, on-on iki kişi yeterliydi. Lenin, Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te partiyi kaç kişiyle kurmuştu? Yirmi civarındaydı yanlış anımsamıyorsam. Bu Bolşevik partisinin tarihinde var. Biz, sonradan bir örgüte dönüşecek olan birliğin tohumlarını üç ya da dört kişiyle attık. Gariptir ama en baştan beri üç kişilik bir yönetici ve icra kadromuz oldu. Chibás'ın partisi, hükümetteki Küba Devrimci Partisi'nin içindeki eğilimlerden ortaya çıktı.

Chibás intihar mı etti?

Chibás intihar etti ama bu bambaşka bir hikâye.

Bana Chibás'ın neden intihar ettiğini anlatmanızı isterdim. Yani, amacı ülkesinin kaderini değiştirmek olan bir yönetici nasıl oldu da intihar etti? Burada bir çelişki yok mu?

Ağır bir depresyon geçirdi. Nedeni neydi? Chibás, eğitim bakanını itham ettiğinde intihar etti. Bakanın belli bir siyasi kültürü vardı. Öğrencilik yıllarında ve profesör olarak görev yaptığı dönemde Machado ile

Batista'ya karşı mücadele vermişti. O zamanlar solcuydu. Aslında siyasi olarak en donanımlı insanlar Marksistler ya da Marksizm yanlıları olmuştur. Pek çok insan toplum nedir, onu bile bilmezdi.

Bu zat artık yolsuzluklara bulaşmış, saygınlığını yitirmiş bir hükümetin eğitim bakanıydı. Chibás onu Guatemala'da çiftlik sahibi olmakla itham etti. Bakan da Chibás'ı bunu kanıtlamaya davet etti büyük bir şamatayla. Görünüşe göre Chibás'ın güvendiği bir kaynak gerekli kanıtları göstermeden ulaştırmıştı bu bilgiyi. Chibás büyük bir baskı altında kaldı; yalancılık ve iftirayla itham edildi. Depresyona girdi. Pazar günkü radyo programının ardından karnına ölümcül bir kurşun sıktı. Kimse bir şey yapamadı.

Ben aylar sonra "Guatemala'ya kadar gitmeye gerek yok" diye iddia ettim. Tartışma götürmez belgelerle hükümet ileri gelenlerinin Küba'da, kaynağı belirsiz paralarla onlarca çiftlik aldıklarını ve başka ahlaksızca rezaletleri kanıtladım. Buna cumhurbaşkanı da dahildi. Bu yüzden de hükümettekiler, bu şok edici açıklamalarım üzerine anayasal hükümeti baltalamakla itham ettiler beni.

Chibás'ın radyo programına José Pardo Llada devam etti. Yönetimin yüksek kademeleriyle ilişkileri vardı. Chibás'ın düzenli olarak yaptığı gibi Batista'ya saldırmıyordu. Chibás ondan ve adamlarından "keneotu ve firar yasası albayları" diye söz ederdi. Keneotu, tohumundan hintyağı elde edilen bir bitkiydi. Mussolini faşistlerinin de kullandığı işkence araçlarından biriydi. Firar yasası da, hükümlüleri kaçmaya çalıştıkları uydurmasıyla öldürmek demekti.

Chibás'ın trajik ölümü partisine büyük bir güç kazandırdı ama onun teşhir edici açıklamaları ortadan kalkınca, Batista'nın darbe yapması kolaylaştı. Devamlı olarak Batista'nın kirli çamaşırlarını ortaya dökerdi çünkü. Chibás, darbeye karşı güçlü bir direniş başlatabilecek bir halk simgesiydi.

Sizin bir radyo programınız var mıydı?

Darbeden haftalar önce, Batista'nın marifetlerini açığa vurmak için Chibás'ın programını sürdürmeyi talep etmiştim. Askeri bir darbe yapmak istediğine dair sağlam kanıtlar vardı elimde. En çok satan gazete *Alerta*'yla bağlantılarım vardı ama –Chibás'ın partisinden senatör adayı olan– yazı işleri müdürünün Batista'yla eskiye dayanan ilişkileri, adamın böyle hassas meselelere bulaşmayacağını düşündürdü bana. Radio Álvarez'de bir saatlik kısa bir programım vardı ama yerel nitelikliydi. Ortodoks Parti yönetimini konu hakkında bilgilendirdim, ilgileneceklerine söz verdiler. Ancak, bazı üyeleriyle konuşmakla yetindiler. Bunlar, yüksek rütbeli askerlerin eğitim gördüğü bir akademide profesördü. Yanıt "Her şey yeterince sakin" oldu. Radyo yayınını elde etmeme yardımcı olmadılar, konu ortaya dökülmedi. Ne yazık ki birkaç haf-

ta sonra olaylar beni haklı çıkardı. Chibás'ın programı, gençliğinde belli bir Marksizm bilgisi edinmiş José Pardo Llada'ya kaldı... Adını, günde iki kez yayınlanan bir radyo haber programı sayesinde çok duyurmuştu. Haberlerin sonunda kısa bir yorum bölümü de vardı. Grevleri ve işçi mücadelelerini savunuyordu... Bu adam, başkanlık seçimlerinde 71 000 oy aldı. İnanılmaz bir şey! Kitle iletişim araçlarının etkisi o zamandan görülüyordu.

Chibás o yarım saat sayesinde ulusal bir öndere dönüşmüştü. Her pazar akşamı sekiz ile sekiz buçuk arasında; yıllarca. Pardo denilen adam da günde iki kez yayınlanan o programla devleşmişti. Üstelik herkes, sendikalar ve diğer kuruluşlar, onu ziyarete gidiyordu. Ondan daha fazla söz etmek istemiyorum. Ama Pardo Llada, Chibás değildi. Chibás'ın yaptıklarını yapmıyordu. Chibás Batista'nın marifetlerini ortaya döker, dediğim gibi, firar yasasından, keneotundan ve albaylardan söz eder, eskileri hatırlatır, her şeyi açığa vururdu. Pardo Llada'da bu cesaret yoktu. Chibás ölmeseydi darbe olmazdı. Olaylara öznel bir etkisi oldu.

Chibás 1951 ağustosunda intihar etti. Siz yirmi beş yaşındaydınız ve hukuk eğitiminizi bitirmiştiniz, değil mi?

Evet. Chibás'ın ölümü 1951'de, 1952 başkanlık seçimlerinden yaklaşık on ay önce oldu. Chibás, Machado'ya karşı mücadele ettiği zamanlardan itibaren göze çarpmaya başlamıştı. Guantánamo bölgesinden, Orienteli zengin bir ailenin oğluydu. Gariptir, o da benim okuduğum okullarda Cizvitlerle eğitim görmüştü: Santiago'daki Dolores ve burada, Havana'daki Belén'de. Machado karşıtıydı ve o hükümet 1944'te zafere ulaştığında senatördü... 1933'te, o fizyoloji öğretmeninin başkanlık seçimlerini kazanıp sonradan Batista'nın devirdiği hükümette üç ay görev yaptığı yıl, ben lise son sınıftaydım.

Grau San Martín mi?

Evet. 1944'te, dünya savaşının bitmesine az kala seçildi. Dünya, demokrasi yanlısı propagandaya ve savaş yılları boyunca verilen siyasi vaazlara doymuştu. Bunun üzerine Batista, biraz da baskılar yüzünden geri çekildi. Zaten 1940'ta Anayasa onaylandıktan sonra başkan seçilmişti. Bu anayasa, o sıralar Halk Cephesi'nde Batista'yla müttefik olan komünistlerin etkisi sayesinde epey ilericiydi.

Münih'te[3] dünyanın en büyük iki sömürgeci gücü Fransa ve İngiltere, Hitler'i SSCB'ye saldırtmaya çalıştılar. Bence emperyalistlerin Hitler'i SSCB'ye saldırtma planları, Hitler-Stalin yakınlaşmasını asla haklı çıkarmazdı. En büyük özellikleri disiplin olan komünist partiler Molotov'un Ribbentrop'la imzaladığı Alman-Sovyet Paktı'nı savunmaya ve siyasi anlamda kan kaybetmeye mecbur kaldılar. Bunlar çok zorlu gelişmelerdi; birbiri ardına geliyorlardı. Dünyanın en disiplinli komünist-

leri de –bunu en içten saygı duygularımla söylüyorum– Latin Amerika komünist partileriydi. Bunların arasında Küba Komünist Partisi de vardı. Onları her zaman çok takdir etmişimdir. Hâlâ da ederim.

Bu pakttan önce, faşizm karşıtı mücadeleye katılma gereksinimi, Küba'da komünistlerin Batista'yla ittifak kurmasını gerektirdi. Batista nisan 1934'teki o ünlü grevi bastırmıştı. Bunu 1933'teki geçici hükümete karşı bir darbe düzenledikten sonra yaptı. O hükümetin devrimci bir nitelik taşıdığı, büyük oranda işçi hareketinin ve Kübalı komünistlerin kahramanca mücadelesinin bir eseri olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu faşizm karşıtı ittifaktan önce Batista, kim bilir kaç kişiyi öldürmüş, kim bilir ne kadar parayı zimmetine geçirmişti. *Yanki* yayılımcılığının bir piyonuydu. Ama emir Moskova'dan geldi: faşizm karşıtı cepheler kurulacak, şeytanla işbirliği yapılacaktı. Komünistler burada faşist ABC ve Batista'yla anlaştı. Batista da bir tür faşistti. Bir suçluydu, devlet hazinesini talan ediyordu.

Batista hükümetinde komünistler vardı...

Evet. Yine de, söylemem gerek, bunlar olağanüstü insanlardı. Bazıları –örneğin Carlos Rafael Rodríguez[4] bakanlık yaptı, başka sorumluluklar aldı. Enternasyonal'in, Komintern'in emirlerine uyan bir partinin disiplinli üyeleriydiler. 1944'te hâlâ beraberdiler. Faşist ABC'yle hükümette bir aradaydılar. Halk Cephesi hırsız, haydut, faşist, komünist, herkesi bir araya toplamıştı. Dediğim gibi, bu her iki cepheden de gelen ve uyulması gereken bir emirdi. Küba'da bunun siyasi bedeli, Molotov ile Ribbentrop arasında imzalanan antlaşmadan, 1939 yılından (23 ağustos 1939) önce ödenmeye başlandı. O andan itibaren de uluslararası alanda sürdü. Ta ki Hitler SSCB'yi istila edene kadar.

1941'de...

22 haziran 1941'de gündoğumunda saldırıya geçtiler. Bu tarihin en büyük ve aynı zamanda en affedilmez sürprizi olmuştur.

Barbarossa Harekâtı...

Evet. Ama Avrupa, Latin Amerika ve tüm dünyadaki komünist partiler Komintern'in dayattığı bu ittifakın siyasi bedelini 1939'dan başlayarak ödemeye başladı.

1944 yılında Profesör Grau San Martín'in Gerçek Parti'sinden olan Chibás, kısa sürede Küba'daki yolsuzluk ve spekülasyonun farkına varmaya başladı. Domuz yağı kıtlığı vardı. Ve daha bir sürü şeyin. Ve bu "gerçek" yöneticiler milyoner olma yolundaydılar. "Devrimci" diye nam salmış ve 1944 seçimlerini kazanmış herkes.

Batista bu seçimlere katılmadı. Kendi adayını dayattı ama 1944 haziranında bu aday seçimlerden yenik çıktı. Henüz dünya savaşı bitme-

mişti. Savaş, herkesin hatırlayacağı gibi, 1945 ağustosunda, Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombalarıyla son bulmuştur.

1945 eylülünde ben üniversiteye girdim. Grau San Martin hükümetine bağlı mafyanın egemenliği altında bir kurumla karşılaştım. Chibás'ın pazar radyosundaki o yarım saatlik programdan destek alarak kurduğu harekete dahil olan muhalifler de oradaydı. Bu hareket hükümete karşıydı, halkın sevgisini kazanmıştı ama henüz bir partiye dönüşmemişti.

Sonra, 1950 eylülünde, hukuk eğitimini bitirdim; yirmi dört yaşındaydım. 1952 haziran seçimlerinde –bu seçimler, Batista'nın o yılın 10 martında gerçekleştirdiği darbe yüzünden yapılamadı– ben Havana ilinin bir ilçesinden milletvekili adayıydım. Ama bunu kendi adıma, öğrenci olarak verdiğim mücadelelere dayanarak yapıyordum.

Ortodoks Parti adına değil mi?

Üniversite eğitimimin ilk yıllarında başlayarak Chibás'ın kurmuş olduğu Ortodoks Parti'nin yandaşlarıyla bağlarım oldu. Başından beri bu hareketin sempatizanıydım. Sonraları hoşuma gitmeyen şeyler görmeye başladım, daha radikal bir siyasi bilinç edindim; Marx ve Lenin hakkında daha çok şey öğrendim. Engels'i, ayrıca pek çok felsefi eseri de okuyordum ama daha ziyade siyaset, siyasi görüş ve Marx'ın siyasi teorileri hakkındaki kitapları yeğliyordum.

Marx'ın hangi eserlerini biliyordunuz?

Marx'ın *Manifesto* dışında en çok beğendiğim eserleri şunlardı: *Fransa'da İç Savaş*, *18 Brumaire* ve siyasi nitelikli çözümlemeleri. Mütevazılığı, özgeci hayatı ve araştırmalarının titizliği beni etkiliyordu. Lenin'den de *Devlet ve Devrim* ile *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. Bunlardan başka, farklı konulardaki eleştirel düşünceleri. Bir de Engels'in bir kitabını anımsıyorum, hem de çok iyi: *Doğanın Diyalektiği*. Bir gün güneşin söneceğinden, bizleri aydınlatan o yıldızı besleyen yakıtın tükeneceğinden ve gün ışığının yok olacağından söz ederdi.

10 mart 1952'de darbe olduğunda, pek çok insanın Lenin'in "Ne yapmalı?" makalesini okumaya koyulduğunu anımsıyorum. Bu gibi durumlarda ne yapılması gerektiği hakkında bir formül arıyorlardı. Ben, Curzio Malaparte'nin[5] *Darbe Yöntemi*'ni bile okudum bir gün. Ama o sırada değil, daha sonra, cezaevindeyken. Sadece meraktan. Pek çok etkenin bir sonucu olan darbelerin ya da yönetime el koymaların basit bir yöntem meselesi olarak algılanması çok saçma geldi. Darbe, bazen pek çok şart ve etkenin bir araya gelmesiyle olur. Malaparte bir hayal kurmuş, bir roman yazmıştı: posta, demiryolu, telefon ve iletişim ağlarının stratejik noktalarına egemensen, devletin sahibi sen olursun diyordu. Venezuela'da olanlar, 11 nisan 2002'de Chávez'e karşı yapılan darbe böyle değil-

di. Sarı sendikacılar, sermaye sahipleri, önde gelen televizyon ve gazetelerin patronları, yozlaşmış eski siyasi partiler, her türlü hırsız bir araya gelmişti. Bolívarcı süreci yıkmaya kararlı, faşist fikirli ve son derece büyük imkânlara sahip bir güç. Ama bundan şimdi söz etmeyelim...

O dönemde, burada darbe olduğunda...

10 mart 1952'de...

Evet, o bin iki yüz adamın çoğunu bir araya 1952'de topladım. Çok temiz insanlardı. Bizzat kendim bulup örgütledim.

Moncada baskını için mi?

"Hareket", kendi adımıza bir devrim yapma amacıyla değil, bir fikre dayanarak başlamıştı: herkes bir araya gelecek ve 10 mart öncesi duruma geri dönülecekti. Ben, herkesin bir olup Batista'nın zorba yönetimine son vereceğini düşünüyordum. Batista'yı silah kullanarak devirmek ve anayasal rejime dönmek gerektiği apaçıktı. Bütün partilerin 10 marttaki kalleş darbeye karşı birleşmeleri gerekiyordu. Bundan en ufak bir kuşku duymam mümkün değildi. Anayasa tamamen yürürlükten kalkmıştı. Küba'da yapılması gerekenler hakkında epey kapsamlı fikirleri olan ben, o güne kadar bunun yasal yollardan uygulanması gerektiğini düşünüyordum. Ama fikirlerim beni iktidarı devrimci yollarla elde etme amacına götürdü. Darbe bu planı ortadan kaldırdı. Bu yeni durumda, bütün siyasi partilerin çıkarının, başlangıç noktasına geri dönülmesi olduğunu düşünmeye başladım.

Politikaya olan ilginiz, üniversitede, hukuk öğrenimi görür ken mi başladı?

Üniversiteye başladığımda siyaset konusunda kara cahildim. Dediğim gibi, üniversite Grau San Martín'le sıkı bağları olan bir grubun hâkimiyeti altındaydı. Üniversiteye başlamamla birlikte, ilk yıl, bir güç, korku ve silah ortamı gözlemledim. Tamamen iktidar yanlısı grupların kontrolü altında olan bir üniversite polisi vardı. Hükümetin elindeki bir kaleydi. Üniversite yöneticileri de hükümetin tüm kaynaklarına, makam ve mevkilerine sahipti. Tam bu sırada Chibás'ın "gerçek"lere isyanı başladı; bunun bir sonucu olarak da Küba Halk Partisi ya da Ortodoks Parti kuruldu. Ben üniversiteye başladığımda bu yeni baş gösteren hareket zaten vardı.

Üniversiteye ne zaman başladınız?

4 eylül 1945 günü başladım. Toprak sahibi oğluydum; altıncı sınıfı, sonra da yedinci sınıfı geçtim, liseye girebildim. Babamın olanakları vardı, Havana'ya gelebildim. Bu sayede liseyi bitirdim, şansım oldu üniversiteye gidebildim. Ben o yüzlerce yoksul çocuktan daha mı iyiy-

dim? Büyük çoğunluğu altıncı sınıfa bile gelemedi, hiçbiri lise öğrenimi göremedi, hiçbiri üniversiteye giremedi.

Liseyi bitirmeyen üniversiteye giremezdi. Köylü, işçi çocukları, şekerkamışı işletmelerinde ya da Santiago, Holguín, Manzanillo ve birkaç başka kent dışında yaşayanların öğrenimi görme imkânı yoktu. Lise öğrenimi bile! Çünkü o zamanlar liseden sonra Havana'ya gelmek gerekiyordu. Havana Üniversitesi de yoksullara göre değildi. Toplumun orta sınıfına, ülkenin zenginlerine uygun bir yerdi. Buna rağmen, bu genç insanlar ait oldukları sınıfın fikirlerini aşmıştı. Çoğu, mücadele etme becerisine sahipti ve Küba tarihi boyunca da mücadele ettiler.

Üniversiteye geldiğimde asi bir ruha ve bazı temel adalet kavramlarına sahiptim. Devrimci, Marksist-Leninist oldum. Yeni hisler edindim ve yıllar yılı bu hislerden en ufak bir sapma göstermeme ayrıcalığına sahip oldum. Bu yüzden de asla sapmayacağımı söylemekten korkmuyorum.

Siyasi eğitiminiz üniversite ortamında başladı...

Evet. Gördüğümüz ne varsa hepsine tepki göstermeye başlıyordum. Bu şekillenmiş bir düşünce değil, tam tersine, fikre susamış, öğrenme arzusuyla dolu bir düşünceydi. Asi, hayallerle dolu bir ruhtu belki de. Bunlar devrimci hayallerdi diyemem. Hayal ve enerjiyle dolu demek daha doğru olur. Bir de mücadele arzusuyla.

Eğer size "Üniversitede devrimci oldum" dersem bu, orada karşıma çıkan bazı kitaplar sayesinde gerçekleşmiştir. Olaylara karışmadan önce, henüz bu kitapların hiçbirini okumadan, kapitalistlerin ekonomik politikasını sorguluyordum kendi kendime. O dönemde bile bana mantık dışı geliyordu çünkü. Birinci sınıfta profesör Portela'dan ekonomi politik dersi alıyordum –900 teksir sayfası. Çok zordu, herkes sınıfta kalıyordu. Dehşet salan bir hocaydı. Kapitalizmin kurallarını öğreten, değerin kaynakları hakkında farklı savlardan söz eden, Marksistlerden, komünistlerden, ütopyacılardan da bahseden bir ekonomi. Özetle, farklı ekonomi teorileri. Kapitalist ekonomi politika öğrenmek beni büyük kuşkulara sürükledi. Sorgulamaya başladım. Üstelik ben bir çiftlikte yaşamış, pek çok şey görmüştüm. Dünyadaki tüm ütopyacılar kadar benim de doğaçlama fikirlerim vardı.

Ne tür bir öğrenciydiniz?

Ben çok kötü bir öğrenci örneğiydim, hiç derse girmezdim. Daha önce de anlatmıştım, lisede hiç derse girmez, hayallere dalar, son dakikada çalışırdım. Üniversitede de hiç derse girmedim. Parka, Patio de Los Laureles'e (Havana Üniversitesi'nde, içinde tarihi tropikal ağaçların bulunduğu avlu [ç.n.]) giderdim. Orada, banklara oturur, arkadaşlarla sohbet ederdim. Özellikle de kız arkadaşlarla. Konuşmalarıma kızlar daha fazla ilgi gösterirdi. Birçok kişi olurdu ve ben fikirlerimi

açıklardım onlara. Üniversitenin üçüncü sınıfında, artık resmi lider olamıyordum. Dışarıdan kayıt yaptırmıştım çünkü. Ama yine de orada, üniversite öğrencileri arasında çok sözüm geçerdi.

O andan itibaren dışarıdan okudum. Dışarıdan okuduğunuzda, yani belli bir fakülteye bağlı olmadığınızda, istediğiniz bütün derslere yazılabilirdiniz. Ben elli derse yazıldım.

Elli mi?..

Elli ders. Dışarıdan. Kendimi gerçekten derslere vermem üniversitenin son aşamasında oldu. Üç ayrı dalda okuyordum: hukuk, diplomasi hukuku ve sosyal bilimler. Üç diplomayı birlikte almayı başaranlara burs veriliyordu. Benim siyasi görüşlerim artık çok belirgindi ama biraz daha okumak, ekonomi konusundaki bilgilerimi derinleştirmek istiyor, Avrupa'da hatta ABD'de okumamı sağlayacak bir burs alabilmeyi planlıyordum.

Babanız sağcıydı, tüm eğitiminizi dini ve muhafazakâr okullarda aldınız. Üniversite sırasında solu keşfetmeniz ne zaman oldu?

Önceleri anlatmıştım. Üniversiteye geldiğimde sol fikirli insanlar beni garip bir kişilik olarak görüyordu. Diyorlardı ki: "Toprak sahibi oğlu, hem de Belén Lisesi'ni bitirmiş. Bu adam dünyanın en gerici insanı olmalı." İlk günler, lisede de yapmış olduğum gibi, kendimi spora verdim. Ama birinci sınıfın ilk haftalarından itibaren politikayla da ilgilenmeye başladım; ilk adımlarımı attım. Ama bunlar ülke politikası değil, üniversite politikasıyla ilgili adımlardı. Sınıf temsilciliğine aday oldum. Seçildim: 181 oya karşı 33 oyla.

Bu konuya gittikçe daha çok zaman ayırıyordum. Hükümetin Üniversite Öğrencileri Federasyonu (Federación Estudianti Universitaria-FEU) adayına muhalefete başladım. Bu da, üniversiteye hükmeden mafya yüzünden, benim için çok tehlikeliydi.

Ne tür tehlikeler?

Fiziksel baskı ve tehditler çok şiddetliydi. FEU seçimleri yaklaştığında –Hukuk Fakültesi burada belirleyici bir rol oynuyordu– mafya, itaatsizliğime öfkelenip üniversiteye girmemi bile yasakladı. Tesislere giremiyordum.

Ne yaptınız peki?

Ağladım. Bir plaja gidip düşündüm. Yirmi yaşındaydım, ağlamaya başladım. Ağladım ve dönmeye karar verdim. Bunun bir ölüm fermanı olabileceğinin bilincindeydim. İşte kendine özgü ilk silahlı mücadelem orada başladı. Bir arkadaşım bana bir silah buldu. On beş atışlık, Belçika malı bir tabanca. Hayatımı pahalıya satmaya kararlıydım.

Silah kullanmayı biliyor muydunuz ki? Silahlarla ne gibi bir deneyiminiz vardı?

İyi bir nişancıydım. Deneyimim de kırsal bölgede doğmaktan ve kimseden izin almadan evdeki tüfekleri çok kereler kullanmış olmaktan kaynaklanıyordu: Bir Winchester, Browning marka bir av tüfeği, tabancalar, akla gelebilecek her türlü silah vardı... Tatile gittiğimde de...

Atış talimi mi yapardınız?

Bir hikâye uydurmuştum. Sözümona mantarlı akbabalar... Daha doğrusu, ben uydurmadım da... Mantarlı akbabaların yumurtaları, civcivleri yediği söylenirdi. Evin yakınlarında radyo anteni gibi bir direk vardı. Oraya konarlardı. Ara sıra, civcivleri korumakla görevlendirilirdim. Mantarlı akbabaların zararlı olduğu düşünülürdü çünkü. Ama bu doğru değildi. Aslında temizlik yaparlar, yaşlı bir hayvan öldüğünde leşini yerlerdi.

Bunlar leşçil kuşlardır. Canlı hayvanlara saldırmazlar.

Ben küçük yaştan beri oralarda hep silahlı dolaşırdım. Evde şu beş mermi alan tüfeklerden vardı. Nişan alıp beş kere ateş edebilirdin. Biraz eski model, ama modern mermilerle kullanılabilecek üç tane silah daha vardı. Bunlara Mauser denirdi. Bir de 44 kalibrelik, Buffalo Bill'in kullandıklarına benzer, şarjöründe pek çok mermi olan iki tüfek vardı.

Üniversiteye götürdüğünüz Browning marka silahı hiç kullandınız mı?

O seferinde değil. Ulusal FEU için yürüttüğümüz mücadele mucize eseri olaysız atlatıldı ama ciddi risk altındaydım. Bu üniversitenin özelliği buydu işte. Pek çok iniş çıkış, zorlayıcı şartlar, bir sürü güçlük ve anı. Ama bu çok uzun bir hikâye.

Tüm bu olaylar sırasında da, Dominik Cumhuriyeti diktatörü Trujillo'ya[6] karşı gerçekleştirilen Cayo Confites seferi oldu...

Evet. 1947'de, yirmi bir yaşımdayken Trujillo'yu devirmek amacıyla Cayo Confites seferine katıldım. Daha en başlarda, FEU'da Dominik İçin Demokrasi Komitesi'ne başkan atanmıştım. Bir yandan da, üniversitenin birinci ya da ikinci yılında, Porto Riko'nun Bağımsızlığı İçin Komite'nin başkanı seçilmiştim. Bu sorumluluklarımı çok ciddiye alıyordum. 1947 yılından söz ediyoruz. O zaman bile kuraldışı mücadele fikrini barındırıyordum zihnimde. Küba'daki deneyimlere –bağımsızlık savaşlarına ve Martí'nin fikirlerine– dayanarak bir orduya karşı savaşılabileceğine inanıyordum. Dominik Cumhuriyeti dağlarında bir gerilla savaşı verilebileceğini düşünüyordum. Ama Dominik Cumhuriyeti'nin istilası başarısız oldu.

Cayo Confites'in son aşamalarında, seferdeki kargaşa ve düzensizliği görüp kendi birliğimle dağa çıkmayı planladım. Bu olayda bir grubun başı olmuştum sonunda. Cayo Confites 1947'deydi, Moncada baskını 1953'te, altı yıl kadar sonra. Ama ben bu tür mücadele fikrine daha o zamandan sahiptim. İçgüdüsel olarak kuraldışı savaşa inanıyordum; çünkü kırsal bölgede doğmuştum, dağları biliyordum; Cayo Confites seferinin bir fiyasko olduğunun farkındaydım. Bir manga kadar küçük bir kuvvetle savaşı dağlarda sürdürmek, kuraldışı bir savaş yürütmek gerektiğini düşünüyordum. Ordunun elinde gemi, uçak, her şey vardı. Onlarla karşı karşıya gelerek çarpışılamayacağını düşünüyordum. Bunu görmezden gelmek aptallıktı.

1948 nisanında, sevilen siyasi önder Jorge Eliécer Gaitán öldürüldüğünde Bogotá'daydınız. Orada "Bogotazo"[7] diye adlandırılan başkaldırıyı yaşadınız. Bu nasıl bir deneyim oldu?

Bu, siyasi anlamda son derece önemli bir deneyimdi. Daha yirmi iki yaşını doldurmamıştım. Gaitán bir umuttu. Ölümü, bir patlamanın tetikleyicisi oldu. Halkın, adalet arayışı içinde bir halkın ayaklanması, kalabalıkların silahlanması, düzen eksikliği, polislerin onlara katılması, binlerce ölü. Ben de katıldım; saldırıya geçen kalabalık karşısında teslim olan bir polis karakolundan bir silah aldım. Beklenmedik şekilde gerçekleşen bir halk ayaklanmasına tanık oldum. Bu deneyimi daha önce bütün ayrıntılarıyla anlattım. Alape[8] adındaki Kolombiyalı bir tarihçinin kitabında var.

Ama şunu söyleyebilirim: Bu deneyim sayesinde halkın davasıyla daha çok özdeşleştim. Marksist fikirlerin bununla hiçbir bağlantısı yoktu. Bu bizlerin, yayılımcılık ve sömürgecilik karşıtı, demokrasi yanlısı gençlerin doğaçlama bir eylemiydi.

O günlerde, Gaitán cinayetinden hemen önce, Panama'da bulunmuş, pek çok kayıp vermiş öğrencilerle toplanmıştım. Protesto gösterisi yapıp Kanal'ın geri verilmesini talep ederken makineli tüfek ateşine tutulmuşlardı. Orayı, geçtiğimiz uzun sokağı anımsıyorum; barlarla doluydu, kilometrelerce uzanan görkemli bir genelev gibiydi. Kimi gençler hastanedeydi, kimisi ölmüştü. İçlerinden biri felç olmuştu. Acısını paylaşmak için ziyaret ettim onu.

Öncesinde Venezuela'ya gitmiştim. Rómulo Betancourt oradaydı. Ülkede büyük bir huzursuzluk mevcuttu. Venezuela Devrimi[9] Küba'da büyük bir memnunluk yaratmıştı. Carlos Andrés Pérez o zamanlar, iktidar partisinin resmi gazetesinde çalışan bir delikanlıydı. Rómulo Gallegos[10] o sıralar halkın oylarıyla başkan seçilmişti. Alçakgönüllü ve dürüst bir adamdı. Saygın bir siyasi ve edebi kişilikti.

Gaitán, Kolombiya'da liberalleri birleştirmişti; üniversitelerde son derece etkiliydi. Bizler öğrencilerle iletişime geçtik. Hatta onunla, Gaitán'la

tanıştık, bir araya geldik. Düzenlemeye çalıştığımız Latin Amerika Öğrenci Konferansı'na destek olmaya karar verdi. Açılışı kendisi yapmak istiyordu. Çabalarımız, tamamen şans eseri olarak o günlerde Bogotá'da Amerikan Devletleri Örgütü (OEA) kuruluşuna denk geldi.

Bir Latin Amerikalı öğrenciler federasyonu kurma amacıyla orada bulunduğumuz dönemde Arjantinlilerin Falkland Adaları için verdikleri mücadeleye, Porto Riko'nun bağımsızlık çabasına, Trujillo'nun devrilmesine, Panama Kanalı'nın iadesine ve batı yarımküredeki Avrupa sömürgelerinin bağımsızlığına destek verdiğimizi anımsıyorum... Bunlar bizim daha çok yayılımcılık ve diktatörlük karşıtı etkinliklerimizdi.

10 mart 1952'de Batista'nın darbesi gerçekleştiğinde, üniversitedeki mücadelelere, Cayo Confites deneyimine, Bogotá'daki katılımlarınıza, Ortodoks Parti içindeki etkinliklerinize dayanarak bir toplum teorisinin tohumlarına, yönetimi ele geçirme amaçlı bir teoriye sahip miydiniz artık sizce?

Küba'daki bağımsızlık savaşları üzerine yazılmış pek çok kitap okumuştum. Üniversiteye girince, ekonomi politik hakkındaki fikirlerle çok daha yakın bağlarım oluştu. Kısa sürede, orada dağıtılan metinler sayesinde kapitalist toplumun mantıksızlıklarının bilincine vardım.

Daha sonra Marksist fikirlerle tanıştım, anlatmıştım. Siyasi konulara karışmıştım artık ama birinci yıl "siyasi ekonomi" dersini derinlemesine incelememiştim. Adı yüzünden ilgilenmedim bile. Çok sert bir hoca olan Profesör Portela tarafından verilirdi. İçeriğinin uzun ve okunması kısmen zor dokuz yüz teksir sayfasından oluştuğunu söylemiştim size. Bundan söz etmiştim. Derinlemesine öğrenmeye karar verdiğimde, değer teorisi ve farklı yorumlarla karşılaştım. Burjuva gençlerine öğretilen bir siyasi ekonomi teorisiydi. İşte sistemi sorgulamaya o zaman başladım.

Kendi kendime kapitalist ekonominin mantıksız olduğu sonucuna vardım. Daha önce de söylediğim gibi, Marksist ve Leninist fikirlerle tanışmadan önce ütopik bir komünisttim. Ütopik komünist, bilimsel ya da tarihsel bir temelden yola çıkmaz. Gözüne kötü görünen, işe yaramaz bir şeyler vardır; yoksulluk, adaletsizlik, eşitsizlik vardır... Tabii bir de insanın ahlaki değerleri var. Ahlaki değerlerimizin esas itibariyle Martí'ye dayandığını söylemiştim.

Hayat, onu yaşama şeklim, yaşadıklarımı nasıl gördüğüm de bana çok yardımcı oldu. "Üretim fazlası krizi"nden, "işsizlik"ten ve diğer sorunlardan söz ettiklerinde bu sistemin işe yaramadığı sonucuna varıyordum. Solcu ve Marx'ı bilen bir hoca olan Raúl Roa'nın[11] "sosyal öğreti tarihi" dersi ve yine solcu bir profesör, Aureliano Sánchez Arango tarafından verilen "işçi yasaları" dersi bu düşüncelerimi derinleştirmeme yardımcı oldu.

Marx'tan okuduğum ilk metinlerden biri, daha önce de söylediğim gibi, *Komünist Manifesto*'dur. Beni çok etkilemişti. Bazı şeyleri anlamaya başlamıştım. Bir çiftlikte doğmuştum çünkü. Etrafım da devasa çiftliklerle çevriliydi. Oralarda insanların nasıl yaşadığını biliyordum. Yayılımcılığın, hâkimiyetin, boyunduruk altındaki yolsuz, baskıcı hükümetlerin ne olduğuna dair birinci elden deneyimim vardı denilebilir. Ortodoks Parti'de bu istismar, bu yozlaşma açığa vuruluyordu. Ama ben Ortodoksların da solundaydım.

O andan itibaren Marksist öğretiyi şevkle okudum; gittikçe daha çok cezbediyordu beni. Adalet ve kimi ahlaki değerler içimde kök salmıştı artık. Eşitsizlikten, istismardan tiksiniyordum. Bu öğretinin beni fethettiğini hissediyordum. Bu, kendi kendime varmış olduğum sonuçların politik bir keşfi oldu. Bir zamanlar şöyle demiştim: Odysseus sirenlerin şarkılarına kapılmıştı, ben de Marksizmin ortaya koyduğu tartışma götürmez gerçeklerine kapıldım. Önceleri ütopik fikirler geliştirmiştim. O andan itibaren sağlam zemine bastığımı hissetmeye başladım.

Marksizm bana toplumun ne olduğunu öğretti. Ben ormandaki bir geyik ya da ormanda hiçbir şey bilmeden dolanan bir insan gibiydim; kuzey neresi, güney neresi, bundan bile haberim yoktu. Sınıf mücadelelerinin tarihini ya da en azından toplumun zenginler ile yoksullar arasında bölünmüş olduğu fikrini gerçekten anlamazsan, ormanda kayıpsındır, hiçbir şey bilmiyorsundur.

Sizin çevrenizde bu tarz düşünceler pek sık görülmüyordu herhalde.

Toplumun o hali dünyanın en doğal şeyi gibi geliyordu pek çoğuna doğrusu; tıpkı içine doğduğun aile ya da yaşadığın köy gibi. Bunlar çok tanıdık, eski alışkanlıklardı. İnsan tüm hayatı boyunca "Bu adamın bir atı, bu adamın bir barakası var; bu adam tüm bu uçsuz bucaksız toprakların ve üzerindeki her şeyin sahibi" gibi şeyler duyarsa, bunu asla garipsemez. Mülkiyet kavramı evrensel, her şeye uygulanabilir bir kavramdı, insanın çocuklarına bile. Bu falancanın oğludur, bu filancanın karısıdır. Yani her şey birisine ait. Ama bu mülkiyet kavramı her şeye uygulanıyordu: ata, kamyona, çiftliğe, fabrikaya, okula; kamu malları hariç her şeye.

Yurttaşlar kapitalist ve boğazına kadar mülkiyet kavramına batmış bir toplumda doğuyor. Ona sorarsanız, her şey mülkiyet. Okuma yazması bile olmayan insanlar, ağzına bir parmak bal süren ve kendisine küçük bir iş verme lütfunda bulunan bir yöneticinin idaresi altındaki –patrona ait– fabrikayı, ayakkabısı, oğlu, karısı kadar benimsiyor. Kapitalistler, sosyalistlerin tersine sık sık psikolojiye başvurur. Sosyalist yönetici bunların işçinin görevi olduğunu düşünür. Kapitalist ise işçinin bir artıdeğer yarattığını bilir.

Ama kapitalist, artıdeğerin ne olduğunun tam bilincinde değildir. Ona

göre her şey doğaldır: kendisi organize etmiş, para bulmuş, iş kurmuş, zengin hatta son derece zengin olmuştur. O dönemde insanlar o kadar mütevazı şartlar altında yaşar, kendini o kadar değersiz görürdü ki zengin ve ahlaksız olduğunu bildiği o politikacılara bile hayranlık beslerdi.

Karl Marx'ın var olduğunu, sosyalizmin var olduğunu, Marksistlerin var olduğunu, komünistlerin var olduğunu, ütopyacıların bir zamanlar var olmuş olduklarını ekonomi eğitimine başlayıp teoriler geliştirmeye koyulduğumda anladım. Sonra da bu ütopyacılardan biri olduğumu fark ettiğim an geldi. Anlıyor musunuz?

O dönemde artık eğitiminizi tamamladığınızı ve sizi politik hayata itecek unsurlara sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Beni beslemiş üç ana şey nedir? Martí'den esin, iyi bir örnek ve daha pek çok şey aldım. Ama ondan asıl aldığımız şey ahlaktır, her şeyden çok ahlak. Asla unutamayacağım şu sözü söylemiştir: "Dünyanın tüm ihtişamı bir mısır tanesine sığar." Dört bir yanı sarmış o kibir ve lursın ortasında bu bana olağanüstü derecede çarpıcı gelmişti. Ahlak, son derece gerekli bir tutum, muhteşem bir zenginliktir. Bir de yurtseverlik, tarih, gelenekler var; bunlardan biraz söz etmiştim.

Marx'tan insan toplumlarının ne olduğunu öğrendik. Bunu okumamış ya da kendisine bunlar anlatılmamış bir insan, gece vakti ormanın ortasına bırakılmış biri gibidir. Kuzeyi, güneyi, doğuyu, batıyı bilmez. Marx bize toplumun ne olduğunu ve insan toplumunun gelişim tarihi fikirlerini öğretti. Marx olmadan, tarihi olayları, eğilimleri ve gelişmesini tamamlamamış bir insanlığın konumunu tam olarak yorumlamanızı sağlayacak bir formül oturtamazsınız. Siz bunu çok iyi bilirsiniz, Ramonet, hem de çok iyi!

Siz ve dünyadaki pek çok kişi, bugünlerde çok moda olan neoliberal küreselleşmeden endişe duyuyoruz. Bu, sömürgecilik döneminde yaşayan bir insanı da dehşete düşürürdü; Küba'nın İspanyol sömürgesi olduğu zamanlarda Martí'yi dehşete düşürürdü; çok değil otuz yıl önce tüm insanlığı dehşete düşürürdü. Çok önemli ve bilincinde olduğumuz şeyler. Dolayısıyla da, insanlık tarihi...

Ve sizin kişisel tarihiniz, değil mi?

Daha önce de anlattığım gibi, kırsal bölgede doğmuş olmamın ve toprak sahibi *torunu* değil de *oğlu* olmamın da etkisi olmuştur. Ben tüm bunları yaşadım. Marx'ı okuduğumda bunları biliyordum. O çiftliklerde hayatın nasıl olduğuna kendi gözlerimle tanık olmuştum. Babaminki büyük olasılıkla hepsinden daha insancıldı. Babam olduğu için söylemiyorum. O, hep oradaydı. İnsanlarla konuşuyor, kendisinden bir şey istemeye geldiklerinde nasıl acı çektiklerini görüyordu. Bir karar vermesi mümkündü.

Diğer şirketlerin çiftliklerinde hissedarlar New York'taydı. Sahadakiler kâhya benzeri yöneticilerdi. Kimseye yardım etme şansları yoktu. Bir bütçeleri vardı, ona bağlı kalmak zorundaydılar. Che Guevara –Che'yle ilgilendiğinizi biliyorum– bu uluslarötesi şirketlere ait plantasyonların nasıl yönetildiğine dair belgeler bulup, nasıl işlediğini incelemişti: "Birisine yardım etmek için bir sent bile yoktu." Babam –size ne kadar çok toprağı olduğunu anlatmıştım– oradaydı; dışarı çıkar, her gün insanların içinde olurdu. Ona yaklaşırlardı. Koruması, onunla ilgilenen kimsesi yoktu. Yalnız başına dolaşır, kilometrelerce yol kat ederdi. İnsanlar ona yaklaşırdı, ulaşabilirdi. United Fruits ya da New York'taki benzer bir şirketin başkanına ise ulaşamazlardı. Bu yüzden de babamın çiftliğinde koşullar daha insancıldı. Ben tüm bunlara tanık oldum ve bu, eğitimime çok yardımcı oldu.

Açlık çektiğimi anlatmıştım size; çektiklerim hakkında pek çok şey anlattım. Eşitsizlik ve adaletsizliklerle dolu bir toplumda yaşamakta olduğumuzu anlamak benim için çok kolay oldu.

Teoriden pratiğe geçmeye ne zaman karar verdiniz?

Benim yarı enternasyonalist olduğumu unutmayın. 1948'de Bogotá'da bulunmuş, öğrencilere katılmıştım, o zamandan bir programımız vardı. Falkland Adaları mücadelesi, Panama Kanalı'nın iadesi ve benzerleri de vardı, hatırlayın. Cayo Confites seferinde ve başka görevlerde bulunmuştum. Ama en önemlisi şuydu: 1952'de artık tamamen inanmış bir Marksist-Leninist'tim. Bunu, edindiğim değerler ve o yıllarda öğrendiklerim bağlamında söylüyorum. Bunlar olmadan hiçbir rol oynayamazdım.

Kristof Kolomb'un pusulası olmasa hiçbir yere varamazdı. Ama benim bir pusulam vardı: bunu Marx ve Lenin'de buldum. Bir de –tekrar ediyorum– Martí'de bulduğum ahlak. Belki başka faktörlerin de etkisi olmuştur; sporcuydum, dağlara tırmanırdım. Olaylar insanları etkiler, hayat bana yardımcı oldu.

1952'de Batista darbesi gerçekleştiğinde ben geleceğe yönelik bir strateji geliştirdim: devrimci bir program oluşturup bir halk ayaklanması başlatmak. O andan itibaren zihnimde bir mücadele kavramı ve temel devrimci fikirler gelişti; *Tarih Beni Beraat Ettirecektir*'deki fikirler.[12] İktidarın devrim yoluyla ele geçirilmesi gerektiği fikrine sahiptim. O yıl yapılacak 1 haziran seçimlerinden sonra olacakları temel alıyordum. Hiçbir şey değişmeyecek, sonuç bir kez daha düş kırıklığı ve hoşnutsuzluk olacaktı. Bu laçkalaşmış, hiçbir yere çıkmayan yollara geri dönmek mümkün değildi artık.

5

Moncada kışlası baskını

Hazırlık - Adamlar - Silahlar - Strateji - Küçük Çiftlik Siboney - Saldırı - Geri çekilme

Moncada kışlasına saldırmaya ne zaman karar verdiniz?

Batista'nın bir darbe yapacağından kuşkulanıyor, buna dair birtakım işaretler alıyordum. Bunu haber verdiğimde, bazı yöneticilerden soruşturmaları istendi. Geri dönüp benim üyesi olmadığım Ortodoks Parti yönetimine bir tehlike bulunmadığını, her şeyin sakin olduğunu söylediler. Anlatmıştım.

Peki, Moncada'ya saldırmaya ne zaman karar verdik? Kimsenin hiçbir şey yapmayacağından, Batista'ya karşı mücadele edilmeyeceğinden ve var olan grupların –bu gruplara pek çok kişi üyeydi– silahlı bir mücadele için yeterince hazır ve örgütlenmiş olmadığından emin olduğumuzda.

Rafael García Bárcena adındaki bir profesör benimle konuşmaya geldi. Havana'daki Columbia kışlasına saldırmak istiyordu. Şöyle dedi: "İçeride bana destek olacak adamlarım var." Ben de sordum: "Size yol açacakları için mi Columbia kışlasına saldırmak istiyorsunuz? O zaman başka gruplarla konuşmayın, bizde yeterince adam var." Ah, tam tersini yaptı. Otuza yakın örgütle konuştu. Birkaç gün içinde bütün Havana, hatta ordu bile profesörün hazırlıklarından haberdardı. İyi, kibar bir adamdı. Ders verirdi. Yüksek rütbeli askerlerin eğitimlerinin bir parçası olarak aldıkları derslerden. Bárcena o profesörlerden biriydi. Bekleneceği üzere, profesör dahil herkes tutuklandı.

Bárcena'yla yaptığım konuşmadan birkaç hafta sonra gerçekleşen bu beklenen sondan önce, kendi imkânlarımızla harekete geçmeye karar vermiştik. Diğer tüm güçlerin toplamından daha kalabalık, disiplinli ve hazırlıklıydık. Kabullenmek zor, ama böyleydi.

Bu örgütler arasında en ciddi, en çatışmacılarından biri Üniversite Öğrencileri Federasyonu'ydu. Ama örgütün, üniversiteye yeni girmiş José Antonio Echeverría'nın[1] ve Devrimci Kurultay'ın yönetiminde en parlak sayfalarına imza atmasına daha zaman vardı.

Durumu çözümleyip bir plan geliştirdik. Mücadeleye başlamak için Santiago'yu seçtik. Profesörle bir daha konuşmadım. Bir gün, bir yolculuktan karayoluyla Santiago'ya dönerken radyoda Bárcena ve sivil-

lerden oluşan değişik grupların Columbia kışlası yakınlarındaki bir sokağın köşesinde yakalandığını duydum.

Moncada'ya saldıracak militanları bir araya getirmeyi nasıl başardınız?

Ben önceden bir fikir yayma ve telkin çalışması yapmıştım. Devrimci fikirlerim ve gönüllü savaşçıları tek tek inceleme alışkanlığım vardı. Güdülerini anlamaya çalışır, örgütün ilke ve işleyişlerini açıklar, onlara her şeyi anlatırdım. Böyle bir anlayış olmadan Moncada planı tasarlanamazdı. Dayanaklarımız neydi? Elimizde ne gibi bir güç vardı? Yoktan bir ordu mu var edecektik? Korkunç şekilde sömürülmüş ve acı çekmiş bir ülkede eğer işçi sınıfını, köylüleri, yoksul halkı yanına alamazsan hiçbir şeyin anlamı kalmaz. Sınıf bilinci yoktu; buna karşılık benim sınıf içgüdüsü olarak tanımladığım şey vardı. Sosyalist Halk Partisi'ni (bunlar komünistti) bunun dışında tutuyorum. Onlar siyasi anlamda epey eğitimliydiler. Mella adında genç, zeki bir üniversite öğrencisi vardı. 1922 yılında, bağımsızlık savaşında çarpışmış biriyle Küba Komünist Partisi'ni kurmuştu. Ancak 1952'de, –McCarthy döneminin tam ortasında ve komünizm kokan her şeye karşı elindeki tüm olanakları kullanan vahşi bir emperyalist kampanyanın etkisiyle– bu parti siyasi olarak tecrit edilmişti. Büyük bir siyasi cehalet söz konusuydu.

Bütün bu adamları toplamak çok zamanınızı aldı mı?

Göreceli olarak çabuk oldu. Ben de şaşırıyordum. Doğru tezler savunulup örnekler verilince insanlar toplumsal düzenin bozuk olduğuna ve değiştirilmesi gerektiğine çok çabuk ikna oluyorlardı. Bu göreve bir avuç insanla başladım. Hırsızlığa, hortumlamaya, işsizliğe, istismara, adaletsizliğe karşı olan pek çok insan vardı ama bunun kötü politikacılardan kaynaklandığına inanıyorlardı. Buna yol açanın aslında sistem olduğunu göremiyorlardı. Kapitalizmin kuralları sıradan insanlar tarafından görülemez. Bu kurallar, birey farkına varmadan onun üzerinde etkili olurlar. Pek çok insan, gökten deneyimli bir melek inse ve Cumhuriyet'i yönetmeye koyulsa, onunla birlikte idari dürüstlüğün de geleceğini, daha çok okul açılacağını, kimsenin kamu sağlığı ve başka zorunlu ihtiyaçlar için ayrılmış paraları iç etmeyeceğini düşünürdü.

Meleğin işsizliğe, yoksulluğa, adaletsiz toprak dağılımına ve diğer felaketlere çare bulamayacağını anlayamazlardı. O devasa çiftlikler ve üretim sistemi sorunları çözmeye izin vermiyordu. Sistemin kökten kurutulması gerektiğine tüm kalbimle inanıyordum.

O gençler Ortodoks Parti'dendi, Batista'ya kesin biçimde karşıydılar. Çok temiz yürekliydiler ama derin bir siyasi eğitimden yoksundu-

lar. Sınıf bilincinden çok sınıf içgüdüsüne sahiptiler denilebilir.

Bizler, başta da anlattığım gibi, adam almaya ve eğitmeye başladık. Devrim yapmak için değil, diğerleriyle bir olup 1952'deki anayasal düzeni tekrar kurma amaçlı bir mücadele vermek için. Bu çok temel bir şey gibi görünüyordu. Anayasal düzen seçimlerden iki ay yirmi gün önce Fulgencio Batista tarafından kesintiye uğratılmıştı. Batista, askerler üzerinde çok etkiliydi. Seçimleri kazanma şansı olmadığına inandığı için de darbeyi tasarladı.

Biz eğitilmiş bir güç olarak örgütlendik. Tekrar ediyorum, devrim yapmak için değil, diğer güçlere katılmak için. Çünkü 10 mart 1952'den sonra bütün güçlerin bir araya gelmesi son derece önemliydi. Hükümet partisi, "gerçek" parti, çok yozdu ama Batista daha kötüydü...

Bir anayasa vardı, bir yasal süreç vardı. Haziran seçimlerinden seksen gün önce, 10 mart 1952'de Batista darbeyi gerçekleştirdi. Seçimler 1 haziranda olacaktı. O da partisinin adayıydı ama anketler kazanma şansı olmadığını söylüyordu. Darbe olunca, herkes örgütlenmeye ve planlar yapmaya başladı.

Elinizde ne gibi bir güç vardı?

Elimizde tek kuruş yoktu, hiçbir şeyimiz yoktu. Benim Ortodoks Parti'de bağlantılarım vardı. Partide Batista'ya karşı bilenmiş gençler vardı. Batista'yla taban tabana zıttılar. Yurtseverdiler; buna benzer bir başka örgüt yoktu. Daha önce de anlattığım gibi, politik, devrimci ya da sınıfsal bir bilince sahip oldukları söylenemezdi. Parti yönetimi eninde sonunda –bir aydın grubunun olduğu Havana dışında– zenginlerin ve toprak sahiplerinin eline geçiyordu.

Ama partinin büyük çoğunluğu iyiydi, emekçi sınıftan, hatta orta sınıftan temiz insanlardı. Fazla yayılımcı karşıtı değillerdi. Bu tartışılan bir konu değildi çünkü. Bu sadece komünist çevrelerde ve Komünist Parti'de tartışılan bir konuydu.

Moncada baskını için kaç adam hazırladınız?

Bin iki yüz genç hazırladık. Küçük bir ordu yaratmıştık. Her biriyle tek tek konuştum. Canla başla, uzun saatler boyunca çalışıyordum. Birkaç ay içinde bin iki yüz kişi toplamıştık. Arabayla elli bin kilometre kat ettim! Araç, Moncada'dan birkaç gün önce dağıldı. Bej bir Chevrolet'ydi, plaka numarası 50 315'ti. Hâlâ anımsıyorum. Bunun üzerine, kiralık bir arabaya geçtim.

Başka örgütlere de sızdık. Bir tanesi eski yolsuzluklar hükümetin partisiydi, ellerinde bol bol silah vardı, her şey vardı. Ama adamları yoktu. O hükümetin eski askeri önderleri birlik arıyor ve örgütlüyorlardı. Abel'in[2] kişiliğini, enerjisini ve zihin kıvraklığını kullanarak, eğitim almış yüz yirmişer kişilik üç grup bulabileceğimize inandırdık onları.

Bunları başkentin farklı noktalarında, kırklık gruplar halinde bizzat teftiş ettiler, çok etkilendiler. Başka bir şey istemiyorlardı. Ama çok ileri gitmiştik. Hırsımıza yenildik. Kuşkulanıp ilişkiyi kestiler. Bütün gençler ve önderler yeniydi. Belki de çevirdiğimiz dolabı anlamışlardı. Benim adım bile geçmiyordu. Son derece ciddi ve önemli olayları açığa çıkaran makaleler yazmıştım. En çok satan gazete de bunları bütün kanıtlarıyla birlikte, pazartesi günleri çıkan özel sayısında arka arkaya yayımladı. Bu Chibás'ın ölümünden aylar sonra oldu. Bu yüzden de beni hükümeti zayıf düşürmek ve darbeyi tetiklemekle itham ediyorlardı.

Bizler adam toplayıp eğitiyorduk. Dedim ya, bir yıldan kısa bir sürede, bin iki yüz genç. Hemen hepsi Ortodoks Parti'nin gençlik kollarındandı. Büyük bir disiplin ve ölçüt birliği kurmayı başardık.

Demek hepsi çok gençti.

Hepsi, hepsi. Gençtiler; yirmi, yirmi iki, yirmi üç, yirmi dört yaşlarında. Otuz yaşını aşmış belki bir kişi vardı; Gildo Fleitas, Belén Lisesi'nin idaresinde çalışırdı; o zamanlardan tanırdım. 1945'te o okulda liseyi bitirmemin üzerinden yedi yıl geçmişti... Diğerleri farklı bölgelerde örgütlediğimiz hücrelerin önde gelen gençleriydi. En çok da Artemisa'dan adam aldık. O zamanlar Pinar del Río iline bağlıydı. Yirmi ya da otuz kişi kadar. Çok iyi bir gruptu. Başkaları da vardı. Başkentin her yerinden ve eski Havana ilinin farklı ilçelerinden. Burası, bugün artık iki ayrı ili kapsayan bölgeleri içeriyordu o zamanlar.

O dönemde farklı tarzda pek çok örgüt vardı. Pek çok genç önce birine, sonra öbürüne, sonra bir başkasına giriyordu.

Ben tanıdıklarımdan bazılarını almıştım ama çoğunu tanımıyordum, çünkü Ortodoks Parti'nin yöneticileriyle görüşmüyordum... Daha doğrusu, bazılarıyla görüşürdüm. Max Lesnik'le, Ribadulla'yla, hatta sonradan Venezuela'ya gitmiş ve orada milyoner olmuş Orlando Castro diye biriyle. Başlarda pek çoğu başıboş dolanıyordu; politika şarlatanlığının bir parçasıydılar.

Ortodoks Parti'nin Havana'daki bürolarını kullanırdım, çünkü pek çok insan sohbet etmek ve haber almak amacıyla oraya giderdi. Bu yararlı oluyordu. Küçük bir odada beşli, altılı ya da yedili genç gruplarıyla toplanırdım. Bu işi anlatmıştım zaten. Görevimiz onları ikna etmek ve yolsuzluklara karşı eğitmekti. Ortodoks Parti bir orta sınıf partisiydi; mütevazı, çalışan kesimden insanlardı; memurlar, zanaatkârlar ve köylüler vardı. İşsizler de. Kimisi dükkânlarda, kimisi Marrero gibi fabrikalarda, kimisi de fotoğrafçı Chenard gibi serbest çalışırdı. Gómez kardeşler gibi bazıları da Belén Lisesi'nin aşçılarıydı. Gildo Fleitas'ı da o okulda tanımıştım. Harika insanlardı.

10 mart 1952 darbesini izleyen günlerde ilk topladıklarım, daha doğrusu ilk katılanlar arasında Jesús Montané[3] ile Abel Santamaría vardı.

Guanabo'da Marksizm eğitimi vermek üzere bir grup toparladım. Burada bir ev tahsis etmişlerdi. Malzeme olarak da Mehring'in Marx biyografisini kullanıyordum. O kitabı severdim, çok güzel bir hikâye anlatır. Abel ve Montane de kursa katılıyorlardı. Bir şey keşfettim: böyle bir durumda, dünyanın en kolay şeyi bir insanı Marksist yapmaktır. Benim vaaz verme alışkanlığım vardır.

Hıristiyan eğitiminizden kaynaklanıyor olmalı.

Belki de. Ben daha Marx'ı ve diğer sosyalist yazarları okumadan ütopik komünist dönemini aşmıştım. Daha önce de dediğim gibi, siyasi seçimimin bu evresinde doğduğum yer ve yaşadığım özel deneyimler çok işime yaradı.

Toplum kargaşa içindeydi. Her türlü mantıktan yoksundu.

Bu dönemde siz avukat mıydınız?

Ben hareketin ilk profesyonel devrimcisiydim. Bu durumda da, geçimimi militanlar sağlıyordu. Onlar çalışıyor, ben profesyonel devrimcilik yapıyordum. Avukat olarak yoksul insanları savunuyor, para almıyordum. Başka bir işim de yoktu.

Montané'nin bankada hesabı bile vardı. Fazla bir şey değil, iki bin ya da üç bin peso. Bir de para karşılığı çalıştığı bir işi. Abel ise o zamanlar için iyi bir maaş alıyordu. Vedado'da bir binada bir dairesi vardı. Orada ablası Haydée'yle[4] kalıyordu. Üçünü de Batista darbesinden sonra tanıdım.

Bazı tarihçiler, Moncada baskınına katılanların pek çoğunun İspanyol ailelerin, özellikle de Galicialıların çocuğu olduğunu gözlemlemiş. Bunu teyit edebilir misiniz?

Evet, bu benim de dikkatimi çekti. Bir gün tesadüfen, Moncada'nın önde gelen düzenleyicilerini gözden geçirmeye başladım. Pek çoğumuzun İspanyol ailelerin çocukları olması dikkatimi çekti. Öncesinde bağımsızlık kahramanımız José Martí gibi saygın bir örnek de vardı. Annesi de babası da İspanyol'du. Şunu de eklemem gerek. Pek çok İspanyol ve Galicialı tarih boyunca bağımsızlık mücadelelerimize katılmıştır. Sanırım Kübalılarla aynı amacı paylaşan yüzden fazla Galicialı vardı. Bazıları çok öne çıkmıştı.

Bizim 26 Temmuz Hareketi'nde de, az önce sözünü ettiğim cesur yoldaş, olağanüstü insan Abel Santamaría da bir Galicialı oğluydu. Raúl da önemli bir rol üstlenmişti. Tabii ki onun babası da Galicialı'ydı.

26 Temmuz Hareketi'nin diğer tarihi yöneticilerinin de –örneğin Frank País ve kardeşi Josué País– ailesi Galicialı'ydı. Devrim sürecimizde, Sierra Maestra'daki mücadelede Camilo Cienfuegos gibi Galicialı ya da İspanyol ailelerden gelen kimi askeri liderler ön plana çıkmıştı.

Hepiniz kendinizi Marksizm'e yakın mı hissediyordunuz?

Önde gelen yöneticiler böyle düşünüyorduk: Abel, Montane ve ben. Raúl henüz yönetici değildi, çünkü çok gençti, üniversiteye başlayalı çok olmamıştı. Dördüncü bir yönetici vardı; Martínez Ararás.[5] Çok yetenekliydi. Ama o eylem sever, teoriyle pek ilgilenmezdi.

Biz Marksizm okumasaydık –bu daha uzun bir hikâye ama şu kadarını anlatayım– Marx'ın politik teorilerini kitaplardan öğrenmeseydik, Martí, Marx ve Lenin'den esinlenmeseydik Küba'da bir devrim fikrini tasarlamayı bile başaramazdık. Çünkü hiçbiri bir askeri okuldan geçmemiş bir insan topluluğuyla düzenli, iyi silahlanmış, iyi bir askeri eğitim almış bir orduya karşı savaşıp sıfırdan başladığın halde zafer kazanmak mümkün değildir.

Kardeşiniz Raúl, o zamanlar Komünist Parti'nin bir kolu olan Sosyalist Gençlik'e üyeydi değil mi?

Raúl sıkı bir solcuydu; onu Marksist-Leninist fikirlerle tanıştıran ben oldum aslında. Benimle Havana'ya geldi, orada küçük bir *penthouse*'da yaşıyorduk. Bugün ünlü Cohiba Oteli olan bir kışlanın karşısındaydık.

Meliá Cohiba Oteli mi?

Küba'nın öz kaynaklarıyla inşa ettiği ve Meliá'nın idare kontratıyla işlettiği Meliá Cohiba Oteli. Orada bir kışla vardı. Tam önümüzde. Binaları yüksek değildi, deniz kenarında yüksek bina yoktu. Raúl'un yaptığı da, öğretileri yorumlama şekliyle tutarlı olarak Komünist Parti'nin gençlik kollarına katılmaktı.

Kendi iradesiyle mi katıldı?

Evet. Onun her zaman kendi görüşleri olmuştur.

Siz hiç Komünist Parti'ye üye olmadınız mı?

Hayır. Bu iyi hesaplanmış ve çözümlenmiş bir karardı. Ama bu başka bir hikâye. Zamanı gelirse anlatırım.

Baskına nerede hazırlandınız?

Üniversitede hazırlandık. Komando birlikleri bile hazırladık. Devrimcilerin etrafında gezinen uzman bir kişi de bizimle işbirliği yaptı. O kadar garipti ki bizde güven duygusu yerine kuşku uyandırıyordu. Ama planlarımızı bilmiyordu, asla ateşli silah da görmedi. Yaptıklarımız sportif bir etkinliği andırıyordu daha çok.

Havana Üniversitesi'nde mi?

Evet orada. Pedrito Miret de oradaydı, eğitmenimizdi.

Havana Üniversitesi'nde atış talimi mi yaptınız?

Hayır, hayır. Bunu başka yerde düzenledik. Havana Üniversitesi'nde Pedro Miret'le boş tabancayla çalışırdık. Pedrito, eğitim merkezini Salón de los Mártires'te kurdu. Üniversite bir hayli özerkti, öğrenciler sık sık sokağa dökülürdü. Üniversite yerleşkesinin belli bir noktaya kadar dokunulmazlığı vardı; en azından ilk zamanlarda. Bu yüzden de göstericiler oraya giderdi.

Miret mühendislik okuyordu. Benim çok arkadaşım vardı, onunla da tanıştım. Sonra gruplar örgütlemeye başladım; mücadele amaçlı altı, sekiz ya da on-on iki kişilik hücreler; hepsinin birer önderi vardı. Ben işin siyaset ve örgütlenme kısmını üstlendim. O yerlerde yüzüm bile görülmezdi.

Miret'in özel bir askeri deneyimi mi vardı?

Hayır, hiçbir deneyimi yoktu. Kimse, bu mücadeleye katılanların hiçbiri askeri okula gitmemişti. Sadece bir asker almıştık aramıza o da Havana kışlasındaydı zaten... Tüfekle atış talimini nerede yaptık biliyor musunuz?

Havana çevresinde bir yerlerde mi?

Hayır. Havana'daki atış kulüplerinde. Bazılarımız burjuva, tüccar kulığına girerdi. Ya da tipine, tarzına ve yeteneklerine göre bir başka kuliğa. Kimisi av kulüplerine üyeydi ve bizi davet ediyordu. Tamamen yasal yollardan bin iki yüz adamı eğittik aslında. Pek dikkatlerini çekmiyorduk, çünkü tek kuruşumuz olmadığını, hiçbir şeyimiz bulunmadığını biliyorlardı.

Hükümetinse milyonları vardı, harcıyordu; dışarıdan getirttiği silahları vardı, her türlü olanağa sahipti.

Siz "Bogotazo" sırasında askeri eğitim almıştınız.

Evet öyle, "Bogotazo" olduğum sırada almıştım. Ama asıl eğitimi Birán'daki evimizde, on-on bir yaşımdan başlayarak aldım. Hep tabancayla dolaşırdım, iyi bir nişancıydım.

Cayo Confites'te de epey eğitim almıştınız değil mi?

Evet. Havan topunu ve başka silahları kullanmayı öğrendim. Orada savaş benzeri bir şeye katıldığım doğru. Unutmayın ki pek çok düşmanım oradaydı, buna rağmen gittim. Ama tek gitme nedenim, Dominik İçin Demokrasi Komitesi'nin başkanı olmamdı. Bundan söz etmiştik. Bunun da bir hikâyesi var: o sefer nasıl düzenlendi, kim düzenledi, ne zaman yapıldı. 1947'deydi. İkinci Dünya Savaşı sona ermişti. Trujillo uzun süredir iktidardaydı. Kübalı öğrenciler tarafından hiç sevilmezdi.

Bu maceradan bir askeri deneyim elde ettiniz mi gerçekten?
Orada ne taktik vardı ne de strateji.

Üstelik başarılı olmadı.
Bu uzun bir hikâye. Bin adamı nereden buldular? Sokaktan topladılar.

Biraz lümpen miydiler?
Hazırlıklı bir lümpen yararlı olabilir. Bunu aşağılamak amacıyla söylemiyorum. Ama ideolojik hazırlıktan yoksundular. Cayo Confites'ten öğrendiğim en önemli şey, bir şeyin nasıl düzenlenmemesi gerektiği, insanların nasıl seçileceği.

Bu, birtakım hatalar yapmanızı önlemiştir.
O andan itibaren kuraldışı savaşı düşünmeye başladım. O, ordu olmayan bir orduydu çünkü. Uçakları bile vardı ve Dominik Cumhuriyeti kıyılarında karaya çıkacaklarını, binlerce kişilik, düzenli, hazırlıklı bir orduyla, üstelik elinde uçak ve savaş gemileri olan bir orduyla çarpışabileceklerini düşünüyorlardı. Tam bir kargaşaydı. Yetkileri siyasi olarak dağıttılar. Önde gelen herkese bir yetki verildi. Aralarında Rolando Masferrer adında ünlü bir haydut vardı. Bir süre solcu, komünist olmuş, İspanya İç Savaşı'na katılmıştı. Belli bir entelektüel donanımı vardı. Sonradan Batista'nın en büyük canilerinden biri oldu. Paramiliter gruplar örgütledi, pek çok suç işledi. Bunu anlatmak saatler alır. Bu süreçlerin hikâyesini anlatırsam, söyleşimizi asla bitiremeyiz.

Moncada baskınından söz edelim. Sizce, bu baskın başarısızlıkla sonuçlandı denilebilir mi?
Moncada ele geçirilebilirdi. Moncada'yı ele geçirseydik Batista'yı devirirdik, tartışma götürmez. Elimize binlerce silah geçerdi. Büyük bir şaşırtmaca hareketiyle düzenlenmiş bir baskındı. Hepimiz çavuş üniforması giyindik. Batista'nın yönettiği 1933'teki çavuşlar darbesini taklit ediyorduk. 1933 darbesini asıl düzenleyen o değildi ama diğerlerinden biraz daha hazırlıklıydı, kurnazdı, orduda stenocuydu; "çavuşlar darbesi"nin önderi olmayı başardı. Bu kaos ve kargaşa ortamında askerlerin kendilerine gelmeleri saatler alır; bu da bize sonraki adımları atabilmek için zaman sağlamış olacaktı.

Sizce saldırı planı iyi bir plan mıydı?
Eğer bir kez daha Moncada'yı ele geçirmek için bir plan geliştirecek olsaydım tıpatıp aynı şeyleri yapar, hiçbir şeyi değiştirmezdim. Orada işlerin ters gitmesine neden olan şey deneyim eksikliğiydi. Bunu sonradan öğrendik.

Tasarım, örgütlenme, gizlilik ve başka yönlerden gerçekten kayda de-

ğer bir plandı ama basit bir şekilde çözülebilecek bir ayrıntı yüzünden başarısız kalmasında şansın da belirleyici bir etkisi oldu. Bu yüzden de bugün "Ne daha iyi yapılabilirdi?" diye sorsalar farklı bir formülden söz ederdim. Çünkü –şunu da eklemem gerek– Moncada'da zafer kazansaydık bu fazla erken kazanılmış bir zafer olurdu. Her ne kadar her şey hesaplanmıştıysa da, 1959 zaferinden sonra SSCB'nin desteği kilit bir rol oynadı. Bu, 1953'te böyle olmayacaktı. SSCB'de Stalinci ruh ve politika hâkimdi. Gerçi 1953'te Stalin öleli birkaç ay oluyordu ama –mart 1953'te– devir hâlâ Stalin devriydi. Stalin de Kruşçev değildi. Zaten bizim planlarımızda da dış yardım öngörülmemişti, beklenilmiyordu.

O dönemde, ben henüz İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirilmiş gözü pek eylemler hakkında hiçbir şey okumamıştım. Buna karşılık, kendi tarihimizden pek çok şey okumuştum. Gerillaya tesir eden etmenleri ve mücadelemiz sırasınca kullanılan yöntemleri anlatabilirim size. Bazı şeyler karşısında hayrete düşebilirsiniz. Ama İtalya'da faşist siyasi rejim çöktüğü sırada, Mussolini'nin Skorzeny[6] tarafından nasıl kurtarıldığının hikâyesini okumamıştım örneğin. İkinci Dünya Savaşı hakkında elime geçen her türlü Sovyet ve Alman kitabını okuduğumu söylememe gerek yok. Özellikle de Küba Devrimi'nin zaferinden sonra. Moncada ve Sierra Maestra öncesinde de epey kitap okumuştum. Ama belli bazı durumlarda yapılması gerekenler hakkında birtakım kurallar vardır. Bu küçük engel uygun yollarla aşılsa, Moncada hiç kuşkusuz düşerdi.

Sadece Moncada'ya mı saldırdınız yoksa eşzamanlı başka hedefler de var mıydı?

İki kışlaya saldırdık: Moncada'dan başka bir de Bayamo vardı. Bunu, olası bir karşı saldırıyla mücadele edecek bir öncü birlik olarak tasarlamıştık. Bayamo'ya birkaç kilometre mesafedeki Cauto Nehri köprüsünü havaya uçurmayı ya da kullanılmaz hale getirmeyi düşündük, çünkü önce Holguín'den sonra da ülkenin diğer bölgelerinden takviye birlikleri gelebilirdi. Hava güçleri yoktu; başka bir olasılık demiryoluydu ama bu yolu engellemek çok daha kolaydı. Bir treni raydan çıkarmak için birkaç rayı yerinden oynatmak çelik ya da beton bir köprüyü etkisiz hale getirmekten çok daha kolaydır. Bayamo kışlasını ele geçirmek için kırk adam ayırdık. Amaç düşmanın Merkez Karayolu'ndan olası bir ilerleyişine Santiago'dan iki yüz kilometre ötedeki bir noktada engel olmaktı.

Karşı saldırı karadan olacaktı. Hava bombardımanlarından etkilenmemek için kışlayı hemen terk etmeyi ve silahları Santiago'da farklı yerlere paylaştırmayı düşündük. Bunları halka dağıtacak, toplumun mücadeleci ve bağımsızlık yanlısı geleneklerinden yararlanacaktık. 10 Mart darbesine başta katılmayan –ama sonunda buna yine de dahil

olan– alayın bulunduğu şehirde halk o gün kaleye yürümüştü; o darbeye karşı özel bir nefret duyuyordu.

Bu baskını titizlikle hazırladınız. Saldırı arifesinde, saldırıya katılacak olanlar Santiago'nun dışında, Siboney çiftliğinde, dikkat çekmeden buluştular...

Hepimiz bir gün önce, saldırıya birkaç saat kala geldik. Her şey Havana'da planlanmıştı. Çiftlikten Moncada'ya doğru yola çıktık.

Çiftliğe vardığınızda adamlarınızın çoğu henüz hedefin ne olduğunu bilmiyordu, değil mi?

Her bir grup, kendi lideriyle Havana'dan oraya gitti. Yola en son ben çıktım; 25 temmuz gecesi, sabaha karşı 2.40'ta. Dolayısıyla da saldırı öncesindeki kırk sekiz saat boyunca hiç mi hiç uyumadım. Aynı günün gecesi çiftliğe vardım. Abel Santamaría beni bekliyordu. Diğerleri pansiyonlardaydı. Herkesin, zamanı geldiğinde harekete geçmek üzere bir arabası vardı... Çiftlikten kimsenin haberi yoktu. Orayı sadece Abel, Renato Guitart ve ben biliyorduk. Bir de Elpidio Sosa, Melba[7] ve Haydée.

Çiftlik 1953 yılının nisan ayında kiralandı. Saldırıdan üç ay önce. Tüm bu işlemleri Renato yapmıştı. Santiagolu bir delikanlıydı. O şehirden olup da hedeften haberdar olan bir o vardı. Çok zekiydi –bir deri sorunu vardı, leke gibi bir şey–, çok iyi, cesur ve kararlı biriydi. Santiago'yu ve çevresini iyi tanıyordu. Önemli bir sırrın önde gelen koruyucusu oldu.

Occidente'den gelenlerin, şehre taşınıp temelli olarak orada çalışmaya başlayanlarının ilki Abel'di. Sonra, aynı amaçla Elpidio Sosa geldi. Çarpışacak olanların hepsi zihnen hazırdı. Onlara haber verilecek, her şey baskın tarzında uygulanacaktı. Pek çok kereler adamları değişik yerlere götürüp olası bir harekât tatbikatı yaptırdık. Sonra herkes kaldığı yere döndü. Ama bu kez asıl saldırı yapılacaktı; adamlarımızı daha iyi tanıyorduk. Her bir grubun kendi lideri vardı. Onları başkentten getirecek arabalar kiralandı. Neredeyse bin kilometrelik bir mesafeydi.

Arabalar Santiago'da mı kiralandı?

Hayır, Havana'da. Santiago'ya kadar olan bin kilometrelik mesafeyi kat etmek üzere Havana'dan yola çıktık. Saldırı 26 temmuz günü, sabah başladı. Ben Havana'dan ayın 25'i gecesi, kararlaştırılan saatte çıktım. Santa Clara'dan geçtim. Oradan gözlük aldım. Biraz miyoptum; miyopluk yaş ilerledikçe azalır.

Gözlüklerinizi mi unutmuştunuz?

Hayır, hayır. Unutmamıştım. Gözlüklerimi unutmam çok zordu. Ama ne olduğunu –bir sorun mu vardı, iki tane olsun mu istiyordum, başka

bir şey mi– anımsamıyorum. Her halükârda, Santa Clara'da bir gözlük almam gerekti. Yolculuğa devam ettim. Bayamo'da durdum. Amacım bu tarihi şehirdeki kışlaya saldıracak olanları görmekti. Palma'da mola verip davaya bağlı bir doğuluyu, Aguilerita'yı gördüm. 25'i akşam vakti, Santiago dışındaki Siboney çiftliğine vardım. Saldırıdan birkaç saat önce. Diğer herkes Merkez Karayolu'ndan, arabayla gitmişti. Pek çok arabada Batistacı bayraklar vardı; hani şu 4 Eylül devriminin bayrakları. Benimkinde yoktu, çünkü ben daha fazla tanınıyordum. Biri beni 4 Eylül bayrağıyla görse "Neler oluyor?" derdi.

Siboney çiftliğini seçmemizin nedeni çok stratejik bir nokta olmasıydı. İnsanların toplanabileceği yerler arasında en az dikkat çekeni ve elverişlisi olarak görünmüştü bize. Oradan denize, 1898'de Amerikalıların karaya çıktıkları noktaya ulaşılıyor. Siboney karayolu var; oradan da bugün Guantánamo yakınlarına kadar gidilebilir. Uygun bir yerdi; ağaçlar, bol yapraklı mangolar vardı. Orada bir tavuk çiftliği kurar gibi yaptık, civcivine kadar her şey hazırdı. Binanın yakınındaki bir kuyuya silahları sakladık. Ama silahların çoğu bizimle aynı zamanda geldi. Santiago'dan sadece bir kişi olduğunu söylemiştim; Renato Guitart. Diğerleri, kuşku uyandırmamak için, Occidente'den geldi.

Ama sizin arabanızı kullanan da Santiagolu değil miydi?

Hayır. Arabayı kullanan kişi Havana'dan gelmişti.

Siz Havana'dan geldiğinizde mi?

Evet, ben Havana'da geldiğimde. Şoförün adı Mitchel'di; Teodulio Mitchel. Neyse, çiftliğe günbatımında vardık. Şehre yaklaşırken hava kararıyordu. Hemen Abel Santamaría'yla iletişime geçtim. Grupların hepsi, oraya vardıkça yerleştikleri evlerdeydi.

Karnaval zamanıydı. Bu yüzden o günü seçmiştik. Çok kalabalıktı; Santiago'ya akın akın insan geliyordu. Bu ünlü karnavalın ortamı bize çok uygundu. Ama beklenmedik şekilde zarar verdi. Çünkü karnaval yüzünden kışlada bazı önlemler alınmıştı; sonradan karşılaştığımız zorlukların asıl kaynağı buydu. Çiftlikten çıkıp arabalarla kışlaya gidecektik. Her şey hazırdı. Arabaları gizledik.

Arabaları nasıl kamufle ettiniz?

Barakalara koyduk, zaten fazla yoktu. On altı tane araba vardı; kimse araba kalabalığını görmesin diye uygun yerlere bitkiler dikmiştik. Oradan geçenler sadece kümesleri görüyordu.

Silahları nereye gizlediniz?

Kullanılmıyor gibi görünen bir kuyuya. Üzerine de bir ağaç koyduk. Silahların çoğunu oraya gizledik. Çoğu son dakikada gelmişti. Kimisi

cuma günü Havana'dan alınmış, saldırıdan birkaç saat önce varmıştı oraya. Bütün ayrıntılar öngörülmüştü.

Ayın 26'sı pazar günü yapılacak saldırıda kullanılacak olan silahlar mı?

Pazar günü sabah 5.15'te gerçekleştirilen eylemlerde kullanılan silahların büyük bölümü ayın 24'ü cuma günü alınmıştı. Bazılarını da Santiago'da normal satış yerlerinden, satışın yasal olduğu yerlerden aldık. Oraya ulaştıklarında artık kuyuya saklamak olmazdı. Cumartesi gelenler evin odalarına ve diğer bölümlerine yerleştirildi.

Bunlar çoğunlukla hafif silahlar mıydı?

Anlatayım. Elimizdeki en iyi silah Belçika malı bir av tüfeğiydi. Birán'daki evde babamda da bir tane vardı, bu yüzden tanıyordum; anlatmıştım. Hafif, yarı otomatik bir Amerikan M-1 tüfeği, bir de yine Amerikan malı sürgülü bir Springfield vardı. 45 kalibrelik, şarjörlü makineli tabanca. Hafif, yarı otomatik, Amerikan malı M-1'i de kullanmayı biliyordum. M-1 herkesin beğendiği bir silahtı; hafifti, küçüktü, etkili ve yarı otomatikti. Ama bizim gerçekleştireceğimiz tür bir eylem için en uygun silahlar 12 kalibrelik Belçika malı av tüfekleriydi. Kartuşlarında dokuzar tane kurşun olur, birkaç saniye içinde beş fişek ateşlenebilirdi. Bende bunlardan bir tane vardı. Kısa mesafeli çatışmalar için makineliden çok daha etkiliydiler. Tek atışta ölümcül dokuz kurşun saçabilirlerdi. Bunlardan elimizde birkaç düzine vardı. Uzun namluluydular.

Kısa namlulu silahlar da var mıydı?

Siyasi eylemler tarihine bakınca –buna Küba da dahil– çok kereler suikastlarda kısa namlulu tüfek kullanıldığını görürüz. Kimisi tek mermilidir, büyük hayvanları avlamak içindir; ama elimizde bunlardan çok az vardı.

Bir de 22 kalibrelik tüfeklerimiz vardı. 22'lik tüfek belli bazı durumlar için çok iyi bir silahtı. Ama başka durumlarda, 150 metreden uzak mesafelerde, 22'lik tüfeklerin 30,06 kalibrelik savaş tüfeklerine karşı hiçbir şansı yoktur.

Tesir mesafesi kısa...

Hedef gerçekten uzaktaysa etkili olmazlar. Bu gibi durumlarda, çifte de etkili değildir.

Menzilleri mi yetersiz kalır?

Biraz daha uzak çatışmalarda 22'lik bir tüfek kullanılabilir. Ama bir kışlaya saldırmak için ideal silah çiftedir. Bir de el makineli tabanca; otomatik bir silahtır. Ama elimizde sadece bir tane vardı ya da iki.

22'lik yarı otomatik tüfeğin menzili iyidir. En etkili olacak silahları almaya çalışır, bulduğumuzla yetinmek zorunda kalırdık.

Silahları nasıl aldınız?

12 kalibrelik yarı otomatik çifteleri silah satış yerlerinden aldık. Burada her şey o kadar sakindi ki dükkânlarda silah satılırdı. Silahları almak ve kaynak aramakla tek tek ben ilgilendim. İnsanları burjuva ve sporcu kılığına sokmamız, satıcılara karşı kurnaz davranmamız gerekiyordu. Tüm bunlar ticari işlemler olarak algılanmalıydı. Santiago'daki bir silah dükkânından bile alışveriş yaptık; anlatmıştım.

Sizde hangi silah vardı?

Ben 12 kalibrelik bir Belçika çiftesi taşıyordum. Kartuşunda çok sayıda kurşun bulunan bir silahtır. Çok iyi çalışıyordu. Elimizdeki tek M-1 Pedrito Miret'inkiydi. Bir ya da iki tane Thompson marka makinelimiz vardı; bir Springfield, üç tane de Mauser. Bunların kapağı yandan açılırdı, Springfield'le aynı kalibredeydiler. 30,06'lık mermiler kullanılırdı. Mauser'ler Birán'daki evden geldi. Oradaki evimizde çifteler vardı. Dört beş tane silah. Oralarda bu olağan bir şeydi. Orada olduklarını biliyordum. Korkunç bir silah sıkıntısı çekiyorduk, nereden olsa temin etmemiz gerekiyordu.

Kardeşiniz Raúl'a göre, bir tane de 45 kalibrelik Browning marka makineliniz varmış.

O kalibrede bir ya da iki tane Thompson vardı. Sadece bir tane vardı diye anımsıyorum, üniversiteden bulmuştuk. 45 kalibrelik Browning marka makineli yoktu. Benim hatırladığım bu tür otomatik silah, şarjörlüydü, 30,06 kalibrelikti. Bunlar orduda kullanılıyordu. Bizde bir tane bile yoktu.

Özetle, elimizde bir M-1, bir Thompson, bir Springfield, üç Mauser vardı. Gerisi, 22 kalibrelik yarı otomatik ya da otomatik tüfekler ile 12 kalibrelik çiftelerdi. Buna bazılarımızın üzerinde taşıdığı tabancaları da eklemek gerek. En korkunç silah, 12 kalibrelik yarı otomatik çifteydi. Fişek yatağında ve namluda, içinde dokuz kurşun bulunan beş fişeği vardı. Birkaç saniye içinde hedefe 45 kurşun gönderebilirsin, hepsi de ölümcüldür. Göğüs göğüse bir çatışmada kimi olsa alt edebilirsin. Biz de böyle bir çatışma tasarlamıştık. Kışlanın içinde, askerlerin çok yakınında olacaktık çünkü. Ölümcül bir silahtır.

Bu silahlarla Moncada'yı sorunsuz ele geçirebilirdik; elimizde daha az adam olsaydı bile. Bu yaptığımız hesaplarla apaçık ortadaydı. Orada bir alay asker ve bir bölük jandarma vardı: tamı tamına bin beş yüz adam. Gündoğumunda ani bir baskınla bunların karargâhlarını ve koğuşlarını ele geçirecektik.

22'lik yarı otomatik tüfek orta mesafelere uygun bir silahtır. Aradığımız da buydu; garnizonu zapt etmek ve bütün silahlarına el koymak. Etkili silahlar onların elindeydi. Bizim hedefimiz silahları ele geçirmekti; yoksa neden bir kışlaya saldıralım ki? Moncada'yı zapt edersek, binlerce silah edinecektik. Askerlerin silahlarından başka, yedeklerinkilere, donanmanınkilere ve polisinkilere de el koyacaktık. Polisler çok daha zayıftı; alay etkisiz bırakıldığında, direnmeye çalışmayacaklardı büyük olasılıkla.

Moncada'daki askerlerin elinde ne gibi silahlar vardı?

Her türlüsü vardı. Farklı cins silahlardı: beş mermilik Springfield'ler, yarı otomatik Garand ve M-1'ler, Thompson marka makineli tabancalar, otomatik tüfekler ve tripotlu, 30,06 ya da 50 kalibrelik makineli tüfekler, havan topları vb.

Saldırıya kaç kişi katıldı?

Yüz altmış adam. Kırkını Bayamo'daki kışlayı ele geçirmek ve Merkez Karayolu'ndan gelecek bir karşı saldırıyı önlemek için kullandık; yüz yirmisini de Moncada baskınında. Ben doksan kişiyle, kışlanın içine girecektim.

Hepsi silahlı mıydı?

Hepsi, hepsi.

Üniformalı mıydılar peki?

Herkes Batista ordusunun üniformasını giyiyordu, herkes çavuş rütbesindeydi.

Üniformaları nereden buldunuz?

Havana'da imal ettik. Hâlâ hayatta olan yoldaş Melba Hernández'in evinde. Yeyé (Haydée Santamaría) ve daha başkaları da yardım etti. Bir de, daha önce de söylediğim gibi, kışlanın içinde bir adamımız vardı. Havana merkez kışlasına sızmış, bizden biri. Bu adam üniformaların aksesuvarlarını satın aldı. Bunu nasıl başardı, hâlâ anlamış değilim. Çok başarılı bir çocuktu. Belli bir görev için birini ararsan, bulursun... Bu çocuk, kasketleri, kepleri ve belli bir sayıda hazır askeri üniformayı bulma konusunda çok yardımcı oldu.

Peki garnizondaki askerlerin arasında birbirinizi nasıl tanıyacaktınız?

Nereden anlıyorduk biliyor musunuz? Elimizdeki silahların cinsinden başka bir de ayakkabılardan. Bizim ayakkabılarımız askeri değildi. Hepimizde sivil ayakkabılar vardı. Kasketimiz, her şeyimiz tamamdı.

Üniforma, kasket ve diğer her şeyi bulmanın ne kadar zor bir iş olduğunu tahmin edersiniz. Melba Hernández'in ailesi çok yardımcı oldu. O zamanlar çok genç olan Yeyé de. İkisi akraba değil, arkadaştı. Abel adanın merkez bölgesindendi; Las Villas ilinden. Kız kardeşiyle Havana'ya gelmişlerdi, çünkü Abel oradaki araba bayilerinden birinde muhasebeciydi. Maaşı en azından üç yüz küsur dolardı. Montané'nin de benzer bir işi vardı.

Peki çiftlikte yüz yirmi kişiye yatacak yer var mıydı?

Hayır, hayır. Orada toplandılar ama uyuyacak vakitleri olmadı.

Nerede uyuyorlardı?

Geldiklerinde, önceden kiralanmış pansiyonlarda kaldılar. Tüm bu ayrıntıları Abel organize etti. İki ya da üç tane vardı; şu şu pansiyon. Herkes kendi grubuna ayrılana gidiyordu. Olayın, pek çok ziyaretçi çeken karnavala denk gelmesi, rahat hareket etmemizi kolaylaştırıyordu.

Gelip gece vakti harekete geçtiler. Gece on ile on bir arası vardılar. Saldırı sabahın beşinde olacaktı, burada olmalarına gerek yoktu. Talimatları çiftlikte aldılar.

Siboney çiftliğine vardığınızda yoldaşlarınız için artık kritik bir andı. Hedefin ne olduğunu biliyorlar mıydı?

Zihnen hazırlıklıydılar. Onlara 22'lik silah talimi ya da başka amaçlarla daha önce birkaç kere tatbikat yaptırdığımızı anlatmıştım.

Moncada kışlasına saldıracaklarını biliyorlar mıydı peki?

Hayır. Hedefin ne olduğunu çiftlikte öğrendiler. Bunu bilmeden harekete geçecekleri fikriyle eğitilmişlerdi zaten. Birkaç kere başka şeyler için eylemlere katılmışlardı.

O sırada bir sorun çıktı. Beş "delifişek" öğrenciden oluşan bir hücre vardı. Onlara bu adı takmamızın nedeni çok gözü pek olmaları, kendilerini en cesur sanmalarıydı. Moncada'yı ele geçireceğimizi öğrendiklerinde caydılar. Onları neredeyse ayıp olmasın diye çağırmıştık. Onları biz hazırlamıştık. Beşi de üniversite öğrencisiydi. Pedrito Miret yüzlerce öğrenciyi eğitmişti. Faaliyetlerimizden bu sayede haberi olanlar olurdu. Üniversitedeki asıl örgütten değildiler, bir tür bağımsız militandılar. Kanları kaynıyor, dünyaya hâkim olmak istiyorlardı.

Bize katılıp geldiler. Bir tür ittifaktı. Bu ufak grupla yaptığımız küçük bir ittifak. Etkili birer Batista karşıtıydılar. Harekete geçmek için can atar gibi bir halleri vardı. İşte bu yüzden geldiler; çok "gözü pek" oldukları ya da "gözü pek" göründükleri için. Diğer öğrenciler de çok cesurdu.

Çiftlikte, baskının hedefinin kışla olduğunu öğrenince, sizinle gelmediler mi?

Hayır. Olan biteni görünce... Koca bir birlik geldiğini görünce –bu sırada bizim birlik art arda gruplar halinde geliyordu; hepsi çarpışma için eğitilmişti... Sabaha karşı nihayet planın ne olduğunu açıklayıp, üniforma, silah ve diğer her şeyi dağıtmaya başladığımızda, caydılar... Bu kanı kaynayan, pek "gözü pek" delikanlılar grubu baskına katılmamaya karar verdi.

Ben de dedim ki: "Peki, geride kalın ve bizim ardımızdan, birliğin en sonunda çıkın. Sizi baskına gitmeye zorlamayacağız."

Saldırı planı neydi?

Benim amacım kışla karargâhını ele geçirmekti, bu kolay bir işti. Nereye birini yolladıysak büyük bir şaşkınlık yarattı, tam bir sürprizdi. Belirlediğimiz gün, 26 temmuz, en önemli gündü. Çünkü 25 temmuz Santiago'da bayramdı. Karnavaldı.

Yüz yirmi adamım vardı. Üç gruba ayırdım. Bir grup önden gidip kışlanın bitişiğindeki reviri ele geçirecekti. Bu en kolay hedefti; örgütün ikinci lideri Abel'i yolladım. Harika bir çocuktu. Çok zeki, hızlı devrimci. Kızlar, Haydée ve Melba, onunlaydılar. Birliğimizin doktoru Mario Muñoz da oradaydı. Onun görevi yaralılarımızla ilgilenmekti. Dipte bir duvar vardı; kışla koğuşlarının arka tarafını kontrol altında tutmak için kusursuz bir noktaydı.

İkinci grup bir delikanlının liderliğinde birkaç katlı Adliye'yi, Adalet Sarayı'nı ele geçirecekti. Kardeşim Raúl da onlarlaydı. Onu aramıza almıştık, ön saflarda çatışacaktı.

Ben üçüncü gruptaydım. Amacımız karargâhı ele geçirmekti. Yedi adamım vardı. Gerisi koğuşları işgal edecekti. Ben durduğumda, diğer arabalar koğuşların önünde duracaktı. Askerler uykudayken etkisiz hale getirilecek, avluya çıkartılacaklardı. Abel'in bulunduğu bina ile Adliye avluya yukarıdan hâkimdi. Askerler don gömlek olacaktı, çünkü ne giyinecek ne de silahlarını alacak vakit bulabileceklerdi. Bunun başka çözümü yoktu. Bizler de çavuş kılığında olacaktık. Bizi diğerlerinden ayıracak şey buydu.

Teorik olarak, hiç tehlike yokmuş gibi duruyor.

Abel orada, dipte daha az tehlike altındaydı. Adliye'ye gidenler de fazla sorun yaşamayacaklardı. Ben, ölmem halinde yerime Abel'in geçeceğinin bilincindeydim tabii ki. Onu bu yüzden oraya yolladım. Raúl aramıza yeni katılmıştı. Onu göreceli olarak daha tehlikeli bir görevi olan grupla yolladım. Bu önemli ama bana kalırsa fazla karmaşık olmayan bir görevdi. Onu o yaşta bu cüretkâr ve riskli göreve katmış olmanın –ebeveynime karşı– sorumluluğunun tüm yükünü hissediyordum

üzerimde. Ben ise, görevim ve ihtiyaçlar doğrultusunda, en karmaşık görevi üstlendim zevkle. Yanımda Jesús Montané, Ramiro Valdés ve Artemisa grubundan pek çok kişi vardı. Bunlar, girişi ele geçirecek ve araçlara engel olan zincirleri sökeceklerdi.

Çiftlikten kaçta çıktınız?
Aşağı yukarı 4.45'te.

Saldırı kaçta başladı?
Tam 5.15'te saldırıya geçtik. Çünkü o saatte askerler uyuyor olacaktı; onlar uyanmadan başlamalıydık. Saat 5.15'te saldırıyı başlattık. Belli miktar ışığa ihtiyacımız vardı, bir yandan da askerler hâlâ uyuyor olmalıydı.

Gün ışımış mıydı?
Santiago ülkenin doğusundadır. Yazın, gün başkentten yirmi dakika önce doğar. Saldırıya geçmeye yetecek kadar aydınlıktı. Her şey hesaplanmıştı. Öyle olmasa bu tarz bir eyleme kalkışamazdık. Hiç de kolay bir görev değildi. Adamlarımız her ne kadar küçük gruplar halinde eğitilmiş de olsalar, hiç birlikte hareket etmemişlerdi. Her bir parçayı bulmak, yapbozu oluşturmak, herkese bir amaç belirlemek gerekiyordu.

Saldırı 5.15'te başladı. Nasıl gerçekleştirildi?
Dediğim gibi, bu operasyonda yüz yirmi adamım –cayan o beş öğrenciyi düşmek gerek– ve on altı arabam vardı. Her arabaya en azından sekiz kişi bindik. İki araba eksildi: biri yolda kaldı, diğeri parçalandı. Ama devam ettim. İlk araba önden gidiyordu; girişteki nöbetçi kulübesini ele geçirecekti. Ben ikinci arabada, yüz metrelik mesafedeydim. Siboney'den Santiago'ya giden karayolundaydık. Gün ışımak üzereydi. Bizler, askerlerin kalkma saati gelmeden, çok ani bir baskın yapmayı düşünüyorduk. Temmuz ayıydı. Oriente'de güneş daha erken doğar. Dolayısıyla vardığımızda artık aydınlıktı. Şehrin girişinde dar, tek şeritli bir köprüyü aşmamız gerekiyordu. Tek sıra halinde, birer birer geçmek zorunda kaldık. Bu bizi biraz geciktirdi.

Birkaç yüz, belki de bin metre ileride –bunu dikkatli ölçmek gerek– kışla yakınlarına doğru giden Garzón Caddesi'nden ilerleyen ilk araba, birkaç blok ötede sağa döndü. Sonra benim arabayla birlikte diğer arabalar döndü. Ama saldırıya katılmamaya karar verenlerin bulunduğu araba heyecandan araya girmiş, diğerlerinin önüne geçmişti. Sollananlardan bazıları –en etkin silahları taşıyanlar– sapmak yerine yanılıp bunların peşinden gitti... Sonradan hatalarını anlayıp geri döndüler. Tabii ki ben bu aksiliği o anda fark etmedim, sonradan öğrendim.

Kışlaya yaklaştığımda yirmi ya da otuz adam eksiğim vardı. Tabii he-

defin arkasındaki binaya yolladıklarımı da saymak gerek; en azından yirmi kişi. Bir de Adliye'yi işgal etmek üzere birkaç dakika erken çıkmış olanlar var. Peşimden gelen grup güçlüydü, çünkü görevimiz karargâhı ele geçirip koğuşlara girmekti.

Önden Ramirito Valdés, Jesús Montané ve Renato Guitart'ın adamları gidiyordu... Montané girişi tutma görevini gönüllü üstlenmişti. Onların arabası benim önümden gidiyordu, ben seksen metre kadar gerideydim. Bu, kışla girişindeki nöbetçi kulübesini kontrol altına alacak, kapının açılmasını sağlayacak ve araçların askeri tesislere girmesini engelleyen zincirleri sökecek kadar vakit kazandıracaktı onlara.

Bu ilk araba, uygun mesafede biraz yavaşladı, hedefe vardığında durdu. Adamlar, nöbetçileri etkisiz hale getirip silahlarına el koymak üzere aşağı indiler. İşte tam bu sırada, benim arabamın yaklaşık yirmi metre ilerisinde, ellerinde Thompson makineli tabancalarla devriye gezen iki asker gördüm. Kışladan çıkmış, bizim bulunduğumuz ve doğrudan kışla girişine varmak için üzerinden saptığımız caddeye doğru, sol kaldırımdan yürüyorlardı. Nöbetçi kulübesinde bir şeyler olduğunu fark ettiler, Ramirito ile Montané'nin grubunun üzerine ateş açmak üzere pozisyon aldılar. Bizimkiler nöbetçilerin silahlarına el koymuştu bile ya da bana öyle geldi.

Bir anda aklımdan iki fikir geçti: biri çok isabetliydi, diğeri hiç isabetli değildi. İkisine de yeltenmemeliydim. Askerlerin makinelileriyle bana sırtlarını dönüp girişe doğru döndüklerini gördüğümde arabayı yavaşlattım, onları etkisiz hale getirmek üzere yanlarına yaklaştım. Hem araba kullanıyor, hem silah tutuyordum; buramda (sol tarafını gösteriyor) bir tüfek, buramda (belinin sağ tarafını gösteriyor) bir tabanca vardı, üstelik araba kullanıyordum. Onlara yaklaştım; iki amacım vardı: Ramirito, Montané ve Renato'nun adamlarına ateş etmelerini, diğerlerini uyarmalarını önlemek ve makinelilerini ele geçirmek.

Başka türlü hareket etmek mümkündü. Sonradan, biraz daha okuyup bilgi edindiğim zaman çok iyi anladım bunu. Yapmam gereken şey, boş verip yoluma devam etmekti. Askerler bir araba, bir tane daha ve bir tane daha görünce ateş etmeyeceklerdi. Ama bu insanları korumak istiyordum; askerlere yaklaştım, onları arkadan yakalamak için arabadan inecektim. Tam yanlarına varıyordum ki –iki metre kalmıştı sanırım– beni fark ettiler, arabamı gördüler, dönüp silahlarını bana doğrulttular. Bunun üzerine, hâlâ hareket halinde olan arabayı kaldırıma, ikisinin üzerine sürdüm. İnmek üzere kapıyı açmıştım bile; sağ elimde tabanca vardı.

Peki ne oldu? Yanımdakiler arabadan indi. Arkamızdan gelenler de aynı şeyi yaptı. Kışlanın içinde olduğumuzu düşünüyorlardı. Onların amacı koğuşları basıp askerleri yarı çıplak durumda avluya sürmekti. Askerler uyuyor olacaktı, sorun yoktu: yalınayak, don gömlek ve silahsız bir şekilde etkisiz kılacaktık onları.

Bu sırada ikinci grup Adalet Sarayı'nı ele geçirdi... Abel, yirmi adam, iki kadın ve doktorla birlikte Saturnino Lora sivil hastanesinin kışlaya bakan tarafını işgal etmişti. Abel ikinci liderdi. En tehlikesiz bölgeye gitmişti, çünkü gerektiğinde benim yerime geçecekti. Benim öldürülmem halinde, hareketin idaresini üstlenmeliydi.

Dediğim gibi, biz askerleri avluya dolduracaktık. Diğer grup her şeye hâkim olacaktı, çünkü daha yukarıdaydılar. Hastane avluya hâkim bir yerdeydi, Adalet Sarayı ve subay gazinosu da öyle. Onları tamamen kontrol altına alacaktık.

Ters giden ne oldu peki?

Şanssızlığımız ne mi oldu? Hiç beklemediğimiz bu devriye. Karnaval yüzünden bizim bilmediğimiz bu önlem alınmıştı anlaşılan. Şehirde bu kadar çok insan, eğlence ve kargaşa olacağı için bir devriye çıkaracaklarını hesaba katmamıştık. Bunlar, kışla girişi ile bizim Moncada'ya gitmek üzere saptığımız cadde arasında dolaşıyorlardı. Tesadüfe bakın ki, o sırada geri dönmekteydiler.

Ramirito, Montané ve diğerleri nöbetçi kulübesini ele geçirmişti. O anda makineli tabancalı, bize sırtları dönük bu iki adam geldi, bir gariplik olduğunu görüp ateş etmeye hazırlandılar. İkinci araba benimkiydi. Amacımız, daha önce de belirtiğim gibi, karargâhı ele geçirmekti. Aklıma bu iki amaç geldi, biri isabetliydi: adamlarıma ateş etmelerini önlemek. Seksen metre kadar ilerideydiler. Benden önceki araba –Ramirito'nunki– yüz metre kadar önden gidiyordu. İnecek, nöbetçilerin silahlarını alacak ve görevlerini tamamlayacak zamanları olmuştu.

Durum şöyle gelişti: benim arkamdaki arabalarda gelenler, bu olay üzerine indiler. Yanımdakilerden biri, iner inmez ateş etti. Arkamdan gelenlerin hepsi, o günün gecesinde, Siboney çiftliğinde aldıkları talimatı yerine getirmek üzere arabalarından indi. Herkes ateş etmeye başladı.

Çok kötü oldu. Gafil avlamayı başarmıştık. Üç dakika içinde karargâh ve tesislerin ana noktalarını ele geçirebilirdik. Bunu Siboney'den benimle yola çıkan doksan adamın yarısıyla bile gerçekleştirebilirdik. Olaylardan elli yıl sonra bile, buna gönülden inanıyorum.

Adamlarınızın ilk atışta arabadan inmeleri mi gerekiyordu?

Hayır, bu bir kaza kurşunuydu; makineli tabanca taşıyan askerler görününce atılmıştı... Kimisi sağdan indi, kimisi soldan; ben soldan indim. Arkadakiler de indi. Arka arabadakilerin hepsi indi, göreceli olarak büyükçe bir binadan içeri girdiler. Bunun mimarisi de kışladaki diğer askeri binalarınkine benziyordu. Askeri hastaneydi burası; ele geçirmeleri gereken bina sanıp içeri daldılar. İlk kurşun atılıp bunu diğer kurşunlar izlediğinde, Ramirito ile Montané'nin grubu nöbetçi kulübesini ele geçirmiş, zinciri çıkarmış, koğuşlardan birine girmiş, cephane-

liğe doğru ilerliyordu. Vardıklarında bandocuları orada uyur buldular. Silahlar merkez karargâha götürülmüş meğerse. Ortalık karıştı.

Abel'in adamları da hedefleri olan binayı işgal etmişti; Abel planı çok iyi biliyordu. Raúl'un içinde bulunduğu grup da Adalet Sarayı'nı ele geçirmişti.

İşte bu sırada, askerlerle yaşadığımız aksilik baş gösterdi. Bunun üzerine hedeflerine ulaşmış olan Ramirito, Abel ve Raúl'un grupları o şiddetli çatışmayı duydular ama ne olup bittiğini bilmiyorlardı. Tek duydukları müthiş bir kurşun sağanağının sesiydi. Askerler alarma geçmiş, her yöne ateş etmeye başlamıştı. Verdun Savaşı'nı andıran bir çarpışmaydı.

Sorun şuydu: Kışlanın *içerisinde* gerçekleşmesi gereken çatışma, *dışında* yapılıyordu. Bu kargaşanın ortasında, adamlardan bazıları yanlış binayı ele geçirdi. Biz arabadan indiğimizde devriye yok olmuştu. Birisi kapıyı şöyle açıp, sağ kulağımın yanında sağır edici bir kurşun sıktı. Hedef, karşımızdaki binada pencere açmış, asker görünümlü biriydi. Ben, yanlışlıkla içeri girmiş adamları çıkarmak üzere hemen hastane binasına gittim.

Bu bina sizin hedeflerinizden biri değil miydi?

Hayır. Yanlışlıkla girildi. Bütün yoldaşları dışarı çıkardım, alt kattaydılar. Bunu epey hızlı bir şekilde gerçekleştirebildim. Altı yedi arabayla yeniden bir kol düzenlemeyi başarıyordum neredeyse. Her şeye rağmen, girişteki nöbetçi kulübesi ele geçirilmişti çünkü.

Ama artık herkes ateş ediyordu...

O ilk anlarda askerler henüz giyinmekteydi; ayakkabılarını giyiyor, koşuşturup kendilerini toparlamaya çalışıyor, silahlarını alıyor, daha kim bilir neler yapıyor, bir yandan da adamlarımıza ateş ediyorlardı. Jandarmalar, o koğuşlardan birinde, alayın içinde kalıyordu. Uyurken yanlarında tüfekleri yoktu; ilk anlarda görünürde bir komutanları da yoktu. Komutanlardan bazıları evlerindeydi; bunlar ve birliğin geri kalanı olan bitenden haberdar değildi.

Çatışma kışla dışında gelişiyordu, ani baskının sağlayacağı büyük ve yaşamsal avantaj, kaybedilmişti. Dediğim gibi, hastane binasına girdim; az sayıda yoldaşı oradan çıkarıp birkaç arabaya bindirmeyi başardım. O sırada aniden arkadan gelen bir araba yanımızdan hızla geçti, kışla girişine yaklaştı ve bu arada benim arabama çarpmıştı. Aynen böyle. Birisi, gittikçe artan kurşun yağmurunun ortasında, kendi inisiyatifiyle öne geçmiş, geri gelirken de benim arabama çarpmıştı. Bunun üzerine arabadan indim... Başka yolu yoktu. Bu aksiliklerle dolu ve beklenmedik olayların ortasında insanlar fevkalade kararlılık ve cesaret gösteriyordu. İnisiyatiflerini kahramanca kullanıyorlardı ama geli-

nen duruma bir çare bulmak imkânsızdı. Çatışma devam ediyordu, korkunç bir kargaşa vardı...

Nöbetçi kulübesini ele geçiren arabadaki grupla iletişimimiz kesildi. Zaten iletişimimiz olmayan Abel ve Raúl'un gruplarına da silah sesleri yol gösteriyordu ancak. Bu gürültünün bizden gelen kısmı azalmaya başlamıştı. Düşman şaşkınlığını atlatmış, derlenip toparlanmış, mevkilerini savunuyordu. Devriyeyle çarpıştığımız noktaya yakın bir binanın köşesinde büyük bir soğukkanlılıkla duran Gildo Fleitas adlı yoldaşla birlikte –ondan daha önce söz etmiştim– umutsuz durumumuzu gözlemliyor, ilk anlardan itibaren hiç kuşkuya yer vermeyecek şekilde hedefe ulaşma olasılığımızın kalmadığını anlıyordum. Eğer askerler uyuyorsa bir avuç adamla bir kışlayı zapt edebilirsin. Ama binden fazla uyanık ve tepeden tırnağa silahlı askerin bulunduğu bir kışlada bu artık imkân dışıydı. Sıkılan kurşunlardan çok, planımızı suya düşüren sağır edici ve acı alarm gürültüsünü anımsıyorum.

Bu artık başarılması imkânsız bir hareketti...

Zapt edebilirdik. Yeniden bir plan yapacak olsam, aynısını yapardım. Ama bir tek şeyi değiştirirdim... Bizler silaha açtık, bu doğru. Bu beklenmedik devriyeyi görünce ilk aklıma gelen insanları korumak oldu; ama bir yandan da, hazır fırsat çıkmışken, nöbetçilerin makinelilerini almak istedim. Her neyse, böyle şeyler saniyenin onda biri gibi bir sürede geçer insanın zihninden. Asıl amaç, tehlike altındaki yoldaşları korumaktı.

Benim arabam hiç durmadan geçmiş olsa, sonra bir başka araba ve bir başkası geçse, nöbetçiler kalakalır, ateş etmezlerdi. Ramirito ile Montané'ye ateş etmemeleri için ardı ardına arabalar geçtiğini görmeleri ve gelişimizden şaşkınlığa düşmeleri yeterliydi. Kışlayı güle oynaya zapt ederdik. Biri çavuş kıyafetiyle ve elinde silahla arabadan inip "Herkes aşağı! Herkes yere yatsın!" diye bağırsa, komutayı ele geçirirdi. Abel ve diğerleri hedeflerini ele geçirmişlerdi zaten. Koğuşların arkasındaki avluları kontrol altında tutabilirlerdi.

Geri çekilme emri vermeye ne zaman karar verdiniz?

Çatışma bütün şiddetiyle sürüyordu. Olan biteni ayrıntılarıyla anlattım zaten. Ama tüm dürüstlük ve nesnelliğimle söylüyorum, amaca ulaşmanın imkânsız olduğu gerçeğini kabullendiğimde aradan belki otuz dakika, belki de daha az zaman geçmişti. Bütün ayrıntıları ve muhakeme öğelerini herkesten iyi ben biliyordum. Planı tasarlamış, tüm ayrıntılarıyla geliştirmiştim. Bir an geldi, geri çekilme emri vermeye başladım. Ne yaptım? Sokağın ortasında durdum; elimde 12 kalibrelik çifte vardı. Kışla binalarından birinin çatısında 50 kalibrelik bir ağır makineli gördüm. Sokağı silip süpürebilirdi. Tam bulunduğum noktaya doğrultulmuştu. Si-

lahı kullanmaya çalışan bir adam vardı. Tek başınaydı. Makineliyi ateş etmeye hazırlarkenki hareketleriyle bir maymunu andırıyordu. Onunla ben ilgilenmek durumunda kaldım. Bu sırada diğerleri arabalara binip geri çekiliyordu. Çatıdaki adamın silaha her yaklaşışında ona ateş ediyordum. Benim ruh halimi zaten tahmin ediyorsunuzdur.

Artık kimse, çatışan tek bir kişi bile görünmüyordu. En son arabaya bindim. İçeri, sağ arka tarafa oturduktan sonra adamlarımızdan biri belirdi. Oraya gelmişti, dışarıda kalacaktı. İndim ve yerimi ona verdim. Arabaya uzaklaşmasını emrettim.

Orada kaldım. Sokağın ortasında tek başıma, yapayalnız. Bu gibi durumlarda inanılması güç şeyler olur. Orada, kışla girişinin karşısındaki sokakta tek başımaydım. O anda ölüme karşı tamamen kayıtsızdım sanırım... Sonunda bir otomobil kurtardı beni. Nasılını, nedenini bilmiyorum, bir araba bana doğru geldi, yanımda durup beni aldı. Artemisa'dan bir delikanlıydı. Birkaç yoldaşla arabada giderken bulunduğum yere gelip beni kurtardı. Sonradan bütün ayrıntıları soramadım, vakit olmadı. O zamandan beri o adamla konuşup, nasıl olup da o kurşun cehennemine girdiğini sormak istemişimdir. Ama pek çok başka durumda da olduğu gibi, insan bunu yapmak için önünde yüz yıl olduğunu düşünür... Ama ne yazık ki o adam öleli on yılı geçti.

Sizin gruptan mıydı?

Evet, bizimkilerden biriydi. İsmi Santana'ydı. Benim geride kaldığımı fark etmiş, almaya gelmiş sanırım. Dışarı çıkmış olanlardan biriydi. Ama bir an gelmiş, farkına varmış, beni kurtarmak üzere geri dönmüş. Bu olay hakkında yazılmış bir şeyler, birtakım tanıklıklar vardır mutlaka.

Orada yapayalnızdım... Bir tek 12'liğim vardı. Nasıl bir çarpışma olurdu, sonu neye varırdı bilmiyorum... Belki de ara sokaklardan birine girip kaçmaya çalışırdım.

Siz ateş ettiniz mi?

Evet. Tetiği çekemeyen, 50'lik makinelisiyle damdan bize ateş etmeye çalışan adama. Tek bir kurşun bile atamadı.

Ateş etmesine siz mi engel oldunuz?

Evet. Adam hareket ediyor, makineliyi kullanmaya çalışıyor, ben ateş ettikçe de kendini yere atıyordu. Kısa bir süre sonra tekrar makineliye ulaşmaya çalışıyor, ben aynı şeyi tekrar ediyordum. Çok kereler denedi. Sonra, ne bileyim, vazgeçti sanki, ulaşamadı. Size tüm bu anlattıklarım harfiyen hatırladıklarım. Ben ağır makineli tüfekli adamla uğraşırken, bizim arabalar geri çekiliyordu. Kışlayı zapt etmek amacıyla benimle gelen adamlar da arabaların içindeydi.

Bu gibi durumlarda insanlar kendi inisiyatiflerini kullanır. Sonradan

beni almaya gelen bu Santana da, büyük olasılıkla bunu kendi inisiyatifiyle yapmıştı. İçeri girdi, geldi ve beni aldı. Araba doluydu; "El Caney'e gidelim" dedim. Caddede bekleyen pek çok araba vardı. Onlara da bu talimatı verdik. Önde gidenlerden biri El Caney'in neresi olduğunu bilmiyordu. Dosdoğru El Caney'e gideceğine sağa, Siboney yönüne saptı. Üç dört araba vardı. Beni alan, bu küçük konvoyun ikinci ya da üçüncü arabasıydı.

Ben El Caney'i iyi bilirdim. Burada, 1898'deki İkinci Bağımsızlık Savaşı'nın sonunda önemli bir çarpışma olmuştu. Orada göreceli olarak küçük bir kışla vardı. Ani bir baskınla orayı ele geçirmeyi düşünüyordum. Bayamo'dakilere destek olmak için istiyordum ele geçirmeyi. Bayamo'da neler olup bittiğini bilmiyordum. Kışlayı zapt ettiklerini sanıyordum. O anda asıl endişem buydu. Ama adamlarımız ağır bir darbe yemişti, tekrar harekete geçirmek zordu.

Diğer gruplar ne yaptı?

Geri çekildiğimizde benim grubumdan kimse ortalıklarda görünmüyordu. Sonradan bazılarının, örneğin Pedro Miret'in, bir yerlerde başlarının çaresine baktığını öğrendik ama ne bundan haberimiz ne de onlarla bir iletişimimiz vardı.

Adalet Sarayı'nı ele geçiren grup olanların farkına varmış, önderleri, aralarında Raúl'un da bulunduğu birliğiyle aşağı inmiş. Çıkışta, yanında adamlarıyla bir çavuş, onları teslim olmaya çağırmış. Grubun önderi silahları teslim etmiş. Er olan Raúl ve diğerleri de öyle. İşe tam bu sırada Raúl hem bu insanları hem de kendini kurtarmış. Çabucak, büyük bir hızla hareket etmiş. Çavuşun titreyerek bir tabanca tutuğunu görmüş; tabancayı elinden kapmış ve onları teslim almış. Sonra da geri çekilmişler. Kendilerini teslim almaya çalışanları onlar teslim almışlar. Yoksa, herkesin başına gelen onların da başına gelirdi: işkence ve idam... Geri çekildikten sonra gidecek, üstlerini değiştirip rahat hareket edebilecekleri bir yer aramışlar sonra da dağılmışlar.

Bunu öngörmüş müydünüz?

Hayır, böyle bir şey öngörmemiştik.

Olası bir geri çekilme için bir plan yapmamış mıydınız?

Hayır, ne demeye plan yapacaktık ki? Böyle bir harekette geri çekilme nasıl planlanır ki?

Ama bir şey ters gidecek olsaydı, geri çekilmek için bir çözüm öngörmemiş miydiniz?

Hayır, hayır. Size açıkladığım gibi tasarlanmış bir harekette nasıl geri çekileceksin ki? Kışlanın içindesin ve askerlere hâkim olmayı başa-

ramıyorsun. Tüm giriş ve çıkışlarda nöbetçi kulübeleri var. Nereden geri çekileceksin?

Asıl önemli şeyi, çok ani bir baskın gerçekleştirmeyi başarmıştık; ta ki öngörülmesi imkânsız ve tesadüfi bir şekilde, devriyeyle karşı karşıya gelene kadar. İnsan olayların nasıl gelişmiş olabileceğini bilememekten büyük sıkıntı duyuyor. Askerlerin hepsi teslim olacaktı, bundan en ufak bir kuşkum yok. Hem de birkaç dakika içinde, aynen anlattığın gibi. Korkunç bir karmaşa yaşayacaklar, üniformaların da bu kargaşaya büyük katkısı olacaktı.

Abel'in adamları olanları görünce kaçmaya mı çalıştılar?

Hayır, orada kalıp beklediler. Hastanedekiler onları korumaya çalıştı çünkü. Başarısız olduğumuzu anlayıp hepimizin ölmüş olduğunu düşündüklerinde hastanedeki herkes onlara destek oldu, farklı kılığa soktu, korumaya çalıştı. Ben onlar hakkında hiç endişe etmiyordum. Abel planı en ince ayrıntısına kadar biliyordu. Araba beni kırtarmaya geldiğinde beni asıl endişelendiren konu Bayamo kışlasına saldıran birliğe nasıl destek olacağımızdı.

Bunu Melba'yla konuşmak gerek, o hâlâ anımsıyor. Tüm bunlar, nadir olarak bu konu hakkında anlattıklarım, yazılı zaten. O ilk zamanlardaki tarihçinin adı neydi? Onda bütün hikâye var, herkesle konuştu çünkü. Neydi adı, hani hikâyeyi yazan şu Fransız?

Robert Merle. Harika bir kitap yazdı.[8] Ama beni ilgilendiren sizin yorumunuz, sizin kişisel yorumunuz.

Evet. Bu anlattıklarımı Merle'e anlatma fırsatım asla olmadı.

Kaç kayıp verdiniz?

Çarpışma sırasında beş kişi öldü. Elli altı kişiyi de katlettiler. Çarpışmada ölen beş kişi şunlar: Gildo Fleitas, Flores Betancourt, Carmelo Noa, Renato Guitart ve Pedro Marrero. Hemen hemen hepsi ilk arabada gidiyordu. Köşede durup girişteki nöbetçi kulübesini ele geçirenler. Ama Gildo orada değil dışarıda benimleydi; kışlaya girmek üzere arabalarla tekrar bir kol düzenlemeye çalışıyorduk.

Bu durumdan dolayı yıkılmış olmalısınız...

O anda, olanlar yüzünden korkunç bir acı çektim. Ama mücadeleyi sürdürmeye hazırdım. Dedim ki: "Bayamo'dakiler yalnız kalacak." Kışlayı ele geçirdiklerini varsayıyordum. Bunun üzerine, daha önce de anlattığım gibi, Bayamo'dakilere destek olmak, Santiago bölgesinde de bir çatışma cephesi açmak üzere El Caney kışlasına gitmeye karar verdim. Doğrudan El Caney karayoluna çıkan bir caddeye girmeyi düşünüyordum. Yirmi kişi kadardık. Ama dedim ya, öndeki araba yanılıp

saptı. Bunun üzerine arkasındaki de saptı. İlkine yetişip, askerler farkına varmadan önce El Caney hareketini gerçekleştirmek imkânsızdı artık. O sırada arabayı kullanan ben değildim, beni başkası almıştı.

Üzerinizde hâlâ üniforma mı vardı?

Evet, üniformalıydık.

Peki ya silahlar?

Silahlar da üzerimizdeydi. Hepsi. Son ana, bu olaylardan günler sonrasına kadar.

Siz çiftliğe mi döndünüz?

Evet. Baskının ardından tekrar toparlanmak üzere Siboney çiftliğine geri gittik. Başka arabalar da dönmüştü. Orada her türlü durumla karşılaştım: kimisi devam etmek istiyor, kimisi kıyafet değiştiriyor, kimisi silahlarını yerine kaldırıyordu. Yapamayacak olanlar vardı; yaralılar, yürüyemeyenler... Moral bozucu bir durum.

Oraya varıp bir grup adamı ikna ettim. On dokuz kişiyle birlikte dağa çıktık. Bayamo'dakilere destek vermem imkânsızdı artık. Teslim olmak, boyun eğmek ya da benzeri bir şey söz konusu değildi. Bu anlamsız olurdu. Bizi öldürecek oldukları için değil, teslim olma fikrini hayalimiz almadığı için.

6

"Tarih Beni Beraat Ettirecektir"

Yakalanma - Yüzbaşı Sarría - "Fikirler öldürülemez" - Mahkeme - Savunma - Cezaevi

Siboney çiftliğinden dağlara doğru yola çıktınız.

Ben mücadeleyi sürdürmek üzere dağa çıktım. Yoldaşlarıma da bunu söyledim: dağa çıkıyoruz. Gerçi bunun için fazla hazırlıklı değildik. Liderler arasından en iyi durumdaki sekiz adamı aldım yanıma.

Artık haberler almaya başlamıştık; aklıma bir fikir geldi: körfezi geçip Sierra Maestra'ya ulaşmayı düşündüm. Ama ne oldu? O sekiz kişinin arasında farklı sorumluluk duygusu taşıyan ve farklı fiziksel yetenekte kişiler vardı. Sekiz kişinin sekizi de ideal durumda olmaktan uzaktı. Bu durum karşısında, aralarından beşinin kilisenin arabuluculuğuna sığınmalarına karar verdik. Batista'nın adamları ellerine geçirdiklerini sorgusuz sualsiz öldürüyordu. Kimisine feci işkenceler yapıyor sonra katlediyorlardı. Santiago başpiskoposu, başka ileri gelen kişilerle birlikte harekete geçip baskından hayatta kalanları kurtarmaya çalıştı.

Bu beş kişi belli bir noktaya kadar bizimle geldi; orada, o yerde, gece vakti silahlarını bıraktılar. Ben oradaki toprak sahibi bir köylüyle konuştum. Başpiskoposla temasa geçip bu beş kişiyi gelip almalarını sağlayacaktı.

Bunların artık silahı yoktu, silahlarını orada bırakmışlardı. Bizler silahlarımızla gelmiştik. Köylüyle bu işi nasıl gerçekleştireceğini konuştuk. Saat kaçtı acaba? Gecenin on biriydi herhalde, bilmiyorum. Ay biraz yükselmişti; evet ay vardı. Ne yapacaklarına, adamın nasıl hareket edeceğine karar verdik. O andan sonra bildiğim kadarıyla artık kimse öldürülmedi. Belki istisnai vakalar olmuştur. Tabii bizim ne yapacağımız başka bir meseleydi. Beşini orada bıraktık ve üçümüz, Alcalde,[1] Suárez[2] ve ben geri döndük.

Dağlara çıkmayı, diğer tarafa geçmeyi düşünüyorduk. Ama askerler geldi, çevremizi kuşattı. Bir kuşatmanın nasıl yarılacağı konusunda fazla bir deneyimimiz de yoktu. Başarabilirdik sanıyorum... Ama askerler erken davrandı. Daha çok gündüz yürüyorduk, arazi ormanlıktı çünkü. Pek çok kere askerleri gördük. Ben farklı düzende konuşlanmış askerler gördüm... 30,06 kalibrelik silahlarının menzili, bizim 12'liklerden ve çifteden çok daha fazlaydı.

Karayolunu gece aşmayı ve –Santiago'da okumuş olduğum için– iyi bildiğim bir yere varmayı düşünüyordum. La Chivera adlı ufak bir yerdi. Oradan da bir sandalla körfezi geçip Sierra Maestra'ya ulaşacaktık. Üçümüz; yani iki lider ve ben. Sierra Maestra'da daha çok kuvvet toplayıp mücadeleye devam edecektik.

Ancak iki üç kilometre yürüdükten sonra bir hata yaptık: her zaman yaptığımız gibi gecenin geri kalanını bir ormanda geçirmek yerine... Orada bir ev, bir *varaentierra* vardı. *Varaentierra*, içinde köylülerin palmiye ürünleri ya da benzeri şeyler sakladığı küçük bir kulübe, bir kır evidir; buna *varaentierra* derler. Günlerdir üşüyorduk, açtık. *Varaentierra*'da uyumaya karar verdik. Bu büyük bir hataydı! Silahları gizlediğimiz yerin yakınlarında bir yerde. Beş arkadaşımızın silahlarını saklamıştık çünkü. Daha önce de söylediğim gibi, bu tarz bir savaşa uygun olmasalar da bütün silahları muhafaza ediyorduk. Sonra uyuduk; üşümeden, sis altında kalmadan.

Hatırladığım kadarıyla uyanmama yakın –beş ya da altı saat uyumuştuk– bir atın ayak seslerini hissettim. Birkaç dakika sonra aniden kapıya bir dipçik darbesi geldi, bam! Kapıyı açtılar, biz uyuyorduk. Uyandığımızda askerlerin namluları göğsümüze dayanmıştı. İşte böyle yakalandık. Hüzün verici derecede şanlı bir direnişten yoksun bir şekilde. Gafil avlanan biz olduk.

Silahınız yok muydu?

Kendi silahlarımız vardı ama benimki bir çifteydi. Sonradan, 1956'da Alegría de Pío'da, *Granma*'dan inip karaya çıktığımızda az çok aynı şey oldu ama bu kez önlemimi almıştım: tüfeğin namlusu böyle, çenemin altında uyuyordum. Uyuyakalıyor, buna engel olamıyordum. Korkunç bir hava saldırısı yaşamıştık. Her biri 50 kalibrelik sekizer makineli taşıyan altı avcı uçağı otuz dakika boyunca ateşe tutmuştu bizi. O seferinde de sadece üç kişiydik... Ama bu başka bir hikâye.

Şimdilik şunu anlatayım: askerler bizi yakaladı. Neden? Beş yoldaşımızı emanet ettiğimiz köylü telefonla piskoposu aramıştı ya da başka birini. Farklı şeyler düşünülebilirdi: ya köylü bizi ihbar etmişti ya da bir olay olmuştu. Ya da köylünün telefonlarını dinliyorlardı. Benim gittiğimi de biliyorlardı. Askerler erkenden iz sürmeye başlamıştı. İçlerinden biri gelip tam da benim uyumakta olduğum yeri bulmuştu. Yakalandık.

Bir manga kadar asker vardı; öfkeden kudurmuşlardı. Bakın, damarlarını, şişmiş atardamarlarını anımsıyorum: beni öldürmek istiyorlardı. Bağırıp çağırmaya başladılar, bizi hemen bağladılar, bağlı halde oturtup adımı sordular. Başka bir isim söyledim. İçinde ad geçen bir fıkra hatırlıyordum. Sanırım "Francisco González Calderin" dedim çabucak. Orada adımı söylesem, askerleri kimse tutamazdı. İlk andan itibaren bağırmaya başladılar. "İyi dinleyin, bizler Libertador (Kurtarıcı [ç.n.])

Ordu'nun vârisleriyiz" diye haykırıyorlardı ve daha neler neler. Biz de onlara dedik ki: "Libertador Ordu'nun devamı bizleriz."

Öyle mi dediniz?

Evet, evet. "Devamı bizleriz. Siz birer zorba ve katilsiniz." Ortalık çok gergindi. Yüzbaşı "Ateş etmeyin, durun!" dedi, ortalığı yatıştırmak amacıyla. Zenci, uzun boylu bir adamdı. Adı Pedro Sarría'yaydı.[3] Sanırım biraz hukuk okumuştu; otuz küsur ya da kırk yaşlarındaydı. O iriyarı, güçlü, iyi beslenmiş, bizi silindir gibi ezip geçebilecek askerleri kontrol altında tutuyordu. Askerler ayakta duruyor, tüfeklerini böyle, işlevini yerine getirmeye hazır tutuyorlardı. Benim kim olduğum akıllarına bile gelmiyordu tabii. Yüzbaşı mırıldanır gibi "Ateş etmeyin, ateş etmeyin. Fikirleri öldüremezsiniz, fikirleri öldüremezsiniz!" diyordu. Birkaç dakika geçti, bir talihsizlik daha geldi başımıza.

Bu öfkeli askerler çevreyi aramaya başladılar. Talihsizlik de, diğer beş kişinin silahlarını bulmaları oldu. Hey Tanrım! Bu çok kritik bir andı, rezalet, silahlar. Bunun üzerine geri geldiler, yüzbaşının işi artık zordu... Ama ısrar etti: "Ateş etmeyin!" Fazla bağırmıyordu. Bu durumda bağırmak doğru değildi çünkü. "Ateş etmeyin. Hayır, hayır, gençler, rahat durun." Ateş etmemelerini emretti. Ellerine geçirdikleri herkese bunu yapmaya can atıyorlardı oysa. Nasıl yaptı bilmiyorum ama onları sakinleştirmeyi başardı. Önemli olan şu: "Ateş etmeyin, fikirleri öldüremezsiniz!"

Güzel bir söz.

"Fikirleri öldüremezsiniz" diye mırıldanıyordu, kendi kendine konuşuyormuş gibi. Ama duyuluyordu. Sanırım askerlerden çok ben duyuyordum. Neyse, hayattaydık. Karayoluna doğru gitmek üzere ayağa kaldırdılar bizi.

Yüzbaşı sizin Fidel Castro olduğunuzu bilmiyordu...

Henüz bilmiyordu, birazdan anlatacağım. Bizi ayağa kaldırdılar –o beş silahı buldukları an çok zor bir andı, bir kez daha kan beyinlerine sıçramıştı–, yürüyerek dışarı çıktık. Bir anda uzaktan silah sesleri geldi. Köylünün askerlerle irtibata geçtiği ve kilisenin koruması altına girecek o beş kişinin yakalandığı andı sanırım; silah sesleri duyuldu. Tüm bunların, bizim üzerimize ateş açacak bahane yaratmak için numaradan sıkılmış kurşunlar olduğu geçti aklımdan hemen.

Askerlerin öfkeden kudurmuş olduğunu anımsıyorum –bu dakikalarca sürdü, ne bileyim, sekiz, on, on beş dakika–; askerler durmadan ateş ediyordu, kurşunları yanımızdan geçiyor gibi hissediyordum. Bir çalılığın yanına geldik, herkes kendini yere attı. "Yere yatın!" diyorlardı, ben de "Ben yatmam, yere yatmam. Öldüreceksiniz, burada öldürün" dedim. Kesinlikle reddettim. Orada hareketsiz durdum. Bunun

üzerine Yüzbaşı Sarría şöyle bir hareket yaptı ve dedi ki: "Gençler, siz çok cesursunuz."

Ortalık sakinleşti. Yüzbaşının tavrını görünce ona dedim ki: "Yüzbaşı, size söylemek istediğim bir şey var: ben falancayım." Adamın bana nasıl davradığını görünce, dedim ki: "Ben falancayım." Dedi ki: "Kimseye söyleme, sakın söyleme." Beni götürürken artık biliyordu yani. Ne yaptı biliyor musunuz? Bir eve vardık, önünde bir kamyon duruyordu. Beni içinde askerlerin olduğu o kamyona bindirdiler. Bu askerlerin orada bulunma amacı... Şoför direksiyona geçti, ben ortaya oturdum, yüzbaşı da sağa oturdu. O sırada, komutan Pérez Chaumont geldi arabayla. Bir katildi. Az önce adam öldürenlerin başıydı. Yüzbaşıdan beni kendisine teslim etmesini istedi.

Pérez Chaumont, onun komutanıydı; o sadece yüzbaşıydı...

Komutanıydı ama yüzbaşı reddetti. "Bu benim tutuklum" dedi ve daha neler neler. Reddetti, sorumluluğun kendisinde olduğunu ve beni Vivac'a götüreceğini söyledi. Bir düşünsenize, komutan adamı bir türlü ikna edemedi, adam beni alıp Vivac'a götürdü. Moncada kışlasına götürseler, kıymamı çıkarırlardı, tek parçam kalmazdı geriye. Oraya gittiğimi bir düşünsenize!

Chaumont Moncada'ya bir emir gönderdi. Oraya götürülürsem benimle ilgilenilecekti. Bunun üzerine Sarría, Garzón Caddesi'nden geçirmeye karar verdi. Arkadan dolanacak ve beni askerlere değil polise teslim edecekti. Beni Santiago'daki Vivac'a götürdü, bütün halk görsün istiyordu. Vivac, şehrin merkezindeki sivil bir cezaeviydi, mahkemelerin yetkisi altındaydı. Tüm yapılanlardan sonra Moncada'ya gitmek imkânsızdı. Beni de öldürürlerdi. Bunlar birer haydut, kana susamış canavarlardı. Chaumont oranın en azılı katillerindendi.

Her şey öngörülmüştü. Gazetelere ölüm haberimi bile duyurmuşlardı.

Bu *Granma* çıkarmasından sonra olmamış mıydı?

O zaman da oldu. Ama bu seferinde, 28 temmuz 1953'te, bu haber yayımlandı. Ben henüz dağlardaydım, yakalanmamıştım. *Ataja*'da ve başka gazetelerde yayımlandı. Birkaç kere öldüm ben.

Yüzbaşı Sarría büyük zorluklar yaşamıştır herhalde.

Yaptıklarını affetmediler. Bütün bunların başı Albay Chaviano, Vivac'a geldi. Burada ayakta bir fotoğrafım var. Pek çok fotoğraf var. Bir tanesinde konuşuyorum, arkamda Martí'nin bir portresi var; sorgu sırasında bu fotoğrafı alıp önüme atıyorlar. Korkmuyordum, sorumluluğu üstlendim... "Tüm sorumluluk benim" dedim.

Operasyonun eski başkan Carlos Prío Socarrás'ın parasıyla gerçekleştirildiğini söylüyorlardı. Ne Prío'yla ne de başkasıyla bir bağımız ol-

duğunu, yanıldıklarını söyledim. Her şeyi açıkladım. Hiçbir endişem yoktu, tüm sorumluluğu üstlendim: silahları dükkânlardan almıştık. Kimsenin sorumluluğu yoktu, tek sorumlu bendim. Bunun üzerine gazetecileri aldılar içeri. Bir gazeteci geldi, ben de bir demeç verdim. Ertesi gün gazeteyi toplattılar, çünkü o coşkuyla "Yakalandı!" haberini yayımlamışlardı. Artık o kadar kolay öldüremezlerdi beni.

Önce birkaç kişiyle beraber kaldım. Sonra sorguya çektiler, alıp bir hücreye kapattılar.

Sonradan Yüzbaşı Sarría'yla tanıştınız mı?

Tabii. Savaş devam etti, o istenmiyor olmasına rağmen hâlâ ordudaydı. Beni o yakalamıştı, onun devriyesi yakalamıştı. Ondan nefret ediyorlardı... 1959'da savaş bittiğinde onu terfi ettirdik ve cumhurbaşkanı yaverliğine atadık. Ne yazık ki fazla yaşamadı. Kötü bir hastalığa yakalandı, kör oldu ve öldü bu olağanüstü adam. İnsan ne kadar anlatsa da her şeyi ifade edemiyor.

Ona hayatınızı borçlusunuz...

Hem de üç kere. İlk önce bizi öldürmelerine engel oldu; sonra...

Kim olduğunuzu söylemedi ve sizi üstüne teslim etmedi...

Ben adamın ne kadar mertçe davrandığını görünce durdum ve "Ben falancayım" dedim. O da "Söylemeyin, söylemeyin" dedi. Diğerini sonradan öğrendim. Beni teslim etmeyi nasıl reddettiğini. Kamyonda da şoförü oraya, beni ortaya oturttu, kendisi de buraya. Bütün bunlar ne gösteriyor? Okumuş, aklı başında bir adamdı. Benim yakalanmamın, yargılanmamın nedeni budur. Yani... Öldürülmedim.

Sarría'nın üçüncü kez hayatımı kurtarması da beni Moncada kışlasına götürmeyi reddetmesiyle oldu. Vivac'a götürdü. Orada, Boniato il hapishanesinde tutuklu kaldım. Sonra, 21 haziran 1953'te mahkeme başlayınca, ben avukat kimliğimle konuştum. Ve avukat olarak da bütün haydutları, bütün tanıkları sorguladım. İnanılmazdı... Yapamadılar, beni mahkemeden çıkardılar, çünkü suçlamalarımı gizlemeleri mümkün değildi. Dolayısıyla beni tek başıma, bir yaralıyla birlikte hastanenin bir odasında yargıladılar.

Kendi kendinizi mi savundunuz?

Tabii ve ne varsa anlattım.

Sonunda da ünlü savınızı yani *Tarih Beni Beraat Ettirecektir*'i dile getirdiniz.

Ben her an korkunç bir şeyler yapabileceklerini düşünüyordum. Tutuklu bulunduğum Boniato il hapishanesinde açlık grevine başladım.

Yemek getirdiklerinde "Yemek istemiyorum" dedim. Beni tecrit etmişlerdi. Yetmiş beş gün boyunca bir hücrede tecrit edildim. Kimse benimle konuşamıyordu.

Nöbetçileri bile değiştirdiler, çünkü arkadaş olmuştuk. Yeni haydutlar getirdiler, bunlardan biriyle de arkadaş oldum. Sonra 1958 El Jigüe çarpışmasında esir aldım onu. On gün direnen bir taburu teslim aldığımızda esir düştü. Lanet olası, güçlü bir taburdu. Oradakilerden biri de oydu. Boniato cezaevinde arkadaş olmuştuk. Başımıza koydukları o haydut takımından bir köylüydü. Bana yemek getirdiğinde, "Bu yemeği istemiyorum. Chaviano'ya söyleyin –garnizonun komutanı oydu– alıp kıçına soksun, ben istemiyorum..." dedim. Çılgınlık gibi gelebilir ama insanın ruh halini anlamak gerek. Tüm yapılanları, işlenen tüm suçları bilince...

Biz uzun zamandır ölüydük, kaybedecek bir şeyimiz yoktu, ben de açlık grevi başlattım. Sonuç olarak, bu işe yaradı ve konuşmama izin verdiler. Tabii ben bir şeyler yazıp sağa sola ulaştırıyordum zaten. Başımda hep bir asker vardı ama iletişim kurmuştuk yine de. Sonunda yemek yemem için kabul ettiler. O katil gardiyanlar buna sadece yirmi dört saat izin verdiler. Sonra tekrar bildiklerini okudular. Ama onları bir kere alt etmiştim. Şöyle düşündüm: "İkinci bir açlık grevine gerek yok." İstediğimi elde etmiştim.

Bakın, askerlerin komutanlarından biri bile gelip benimle konuştu. Ne dedi biliyor musunuz? Dedi ki: "Siz dürüst bir adamsınız, eğitimlisiniz, inanılmazsınız. Böyle şeyler söylemeyin." Bağırıp çağırmalarım açlık grevinden daha çok endişelendiriyordu onları. Bütün cezaevi duyuyordu; askerler, herkes. Biliyor musunuz, bu en iyisi. Eğer kırbaç sesi duyulmazsa, aslan terbiyecisine saldırır. Ses yoksa, aslan üstüne atlar. Bu psikolojinin bir kuralıdır.

İzin vermedikleri halde birkaç kitabım vardı. Bütün siyasi öğretileri, her şeyi inceliyordum. Martí'den de bir şeyler götürmüştüm. Birkaç kitabım vardı.

Moncada düşseydi, ne yapacaktınız?

Moncada düşseydi üç bin silahımız olacaktı... Başlarda "çavuş" olacaktık. Ortalığı heyecanlandırmak için bir "asi çavuşlar" bildirisi yayımlayacaktık. Ele geçirdiklerimizden bazıları, adları ve rütbeleriyle ildeki bütün amirlerine mesaj yollayacak, "çavuşların başkaladırısı"nı anlatacaktı. Bunun Küba Cumhuriyeti'nin geçmişinde çok açık ve eşsiz bir örneği var. İki üç saat boyunca amacımız şaşırtmak olacaktı.

Hemen ardından Moncada'yı ele geçirenlerin kimliklerini açıklayacaktık. Kim olduğumuzu söyleyecektik yani. Bu sırada tüm silahlar şehre dağıtılmış olacak, böylelikle de olası bir hava saldırısı önlenebilecekti. Orada askerlerin olup olmaması onlar için hiç önemli değildi.

Planımız, silahları hemen Moncada'dan çıkarıp şehirdeki çeşitli binalara dağıtmaktı. Muhtemel karşı saldırı ancak havadan olabilirdi. Demiryolunu dert etmiyorduk, kolayca önlenebilirdi. Merkez Karayolu ise bizi endişelendiriyordu. Karşı saldırı için destek birlikleri gelebilirdi oradan; Holguín alayından ve bölgenin geri kalanından. Bayamo'ya bu yüzden sadırmıştık. Bayamo Merkez Karayolu için yaşamsal önem taşıyordu. Halk da ayaklanacaktı, hiç kuşkunuz olmasın. Batista'ya kim başkaldırsa anında destek bulurdu çünkü.

Başta "çavuş"tuk. Kimsenin neler olup bittiğini bilmediği ilk anlarda, Moncada'dan ildeki tüm askeri birliklere mesaj yollayacaktık.

Onların muhabere hatlarını kullanarak...

Evet, onların olanaklarını kullanarak. Altlarına imzalarını atacak, moralleri bozuk bir şekilde mesajlar yollayacaklardı: "Falanca yerde çavuşlar hükümete başkaldırdı" ve daha neler neler. Amaç, biz silahları oradan çıkarırken, kafa karıştırmaktı.

İlk başlarda çavuşların bir eylemi olarak görülecek, tüm silahlı kuvvetlerde bir kargaşa ortamı yaratılmış olacaktı.

İki, üç, dört saat sonra kimliklerimiz belli olacaktı. Elimizde o parti liderinin bildirisi vardı.

Eduardo Chibás'ın.

Önder Chibás. Radyo istasyonundan başlayacaktık yayınlamaya...

Radyo istasyonunu ele geçirmeyi mi düşünüyordunuz?

Tabii ki. Bu yaşamsal önem taşıyordu. Moncada'yı ele geçirdikten sonra.

Eşzamanlı olarak değil mi?

Hayır, hayır. Buna gerek yoktu. İlk olarak kışla ele geçirilmeliydi. Sonra diğer hedefler bir şekilde ele geçirilebilirdi.

Başta daha halka dönük bir eylem olacaktı. Ramirito ile Montané'nin ele geçireceği kışladaki muhabere hatları kullanılacak; başta onların, komutanların kafaları karıştırılacaktı.

Sonra, ikinci olarak, herkes nöbetçilerin aralarında çarpıştığını sanacaktı. Asıl etki gösterecek olan buydu. Askerler arasında bir çatışma çıktığının, birbirleriyle çarpıştıklarının sanılması...

Sonra, radyo istasyonuna gidecektik. Bütün her şey hazırdı: bildiri –konuşmaya başlamak yeterliydi–, sonradan *Tarih Beni Beraat Ettirecektir*'de sözü edilen yasalar, halkın uyarılması, genel greve çağrılması. Gerekli ortam hazırdı, hiç kuşkunuz olmasın.

1 ocak 1959'da, yenildikleri halde, başkentte bir darbe yaptıklarında aynen bunu uyguladık.

Moncada baskınını başlattığınızda, kazandığınız takdirde nasıl bir rejim kuracağınızı düşünmüş müydünüz? SSCB'yi düşünmüş müydünüz mesela?

Biz SSCB ya da benzeri bir şey düşünmemiştik. Bu daha sonra oldu. Bizler egemenlik diye bir şeyin var olduğunu düşünüyorduk. Bu, elli bin ölüye mal olan iki bağımsızlık savaşı ardından elde edilmiş gerçek ve riayet edilmesi gereken bir haktı. Buna inanıyorduk; bir devrim gerçekleştirme hakkımıza saygı duyulacağına inanıyorduk. Bu henüz sosyalist bir devrim değildi ama sosyalit bir devrimin habercisiydi. Bunu anlamak için savunmamı okumak gerek. *Tarih Beni Beraat Ettirecektir* olarak bilinen bildiriyi. Sosyalist bir rejim öncesinin öğeleri orada vardı. Bu rejimin hemen gerçekleşmesine gerek yoktu. Ama fikirlerimiz bu yöndeydi.

Moncada baskınının bir sonucu olarak pek çok yoldaş işkence gördü, öldü; siz ve diğerleri cezaevine girdiniz. Nasıl oldu da bu başarısızlıktan, silahlı mücadelenin imkânsız olduğu sonucuna varmadınız?

Tam tersine. Moncada'ya saldırdığımızda, eğer rejim devrilmezse, kışlada ele geçirdiğimiz silahlarla dağa çıkmayı öngörmüştük. Ama devrilecekti, emindim.

O dönemde Latin Amerika'da başka gerilla yoktu değil mi?

Bogotá'da bulunduğum 1948 yılında Kolombiya'da birkaç düzensiz grup vardı sanırım ama bu bildiğimiz anlamda bir gerilla değildi. Yine de Latin Amerika'da pek çok silahlı hareket ve eylem olmuştur. Bize esin kaynağı olmuş Meksika Devrimi vardı. Bir de Sandino.[4]

30'lu yıllarda, Nikaragua'daki Sandino...

"Özgür adamların generali..." Bunlar tarihi örnekler.

Sandino'nun o dönemdeki kahramanlıkları hakkında bilginiz var mıydı?

Fazlasıyla. Sandino hakkındaki her şeyi neredeyse ezbere bilirdim. Elinde küçük bir ordu vardı; kitaplar "küçük deli ordu" derlerdi buna. Tabii buradakileri de okumuştum, Maceo'yu, Máximo Gómez'i; bütün çarpışmaları, istilayı, her şeyi, her şeyi.

Küba savaşlarını iyi biliyordunuz...

Evet. Farklı bir strateji geliştirmemize yarıyordu. Çünkü hem Maceo'nun hem de Máximo Gómez'in atlı birlikleri vardı. Bu, serbest hareket edebilen, özgürce dolaşmanı sağlayan bir araçtır. Neredeyse bütün çarpışmalar ani olarak başlıyordu. Halbuki bizim bazı çarpışmalarımız planlanmış, siperler hazırlanmıştı. Onlar, tüm bağımsızlık savaşı boyunca tek bir siper kazmadılar; Pinar del Río'da bir kez kazmışlardı

sanırım. Ama hayır, hepsi birdenbire başlayan çarpışmalardı, bizimkilerse planlıydı.

Başta bin iki yüz metre yükseltisi olan ve ormanla kaplı bir dağdaki savaşa uygun gördüğümüz taktiği sonradan ovalarda, yollarda, kahve plantasyonlarında, mango tarlalarında ya da sazlıklarda uyguluyorduk. Her şey öğrenmemize yarıyordu. Batistacıların elinde uçaklar vardı. Bu çok zor bir öğrenme süreciydi, aramızda büyük bir güç farkı bulunuyordu. İşte bu fark bize taktikler, fikirler geliştirmeyi öğretti. Bir daha hata yapmadık.

Az kalsın ihanet yüzünden ortadan silinecektik. Ama bir an geldi, ihanete uğramamız, gafil avlanmamız mümkün değildi artık. Hiçbir şey yapamazlardı bize. Birliklerimiz asla pusuya düşmedi. Bazen biz onları pusuya düşürürdük. Örneğin, karşımızda üç yüz kişilik bir askeri birlik, neredeyse bir tabur kuvveti olurdu; bizimse sadece yetmiş seksen adamımız vardı.

Giap'ın,[5] Ho Şi Minh'in,[6] Mao'nun[7] devrimci savaş hakkındaki ilkelerini biliyor muydunuz?

Bakın. Vietnamlıların olağanüstü savaşçılar olduğunu bilirdik. 1954'te Dien Bien Phu savaşında Fransızları alt ettiler. Ama bu başka türlü bir savaştı; ellerinde geniş halk kitleleri ve ağır silahlar vardı. Gerçek bir orduydu. Bizler sıfırdan başladık, ordumuz yoktu.

Mao 1935'te, Çin'de Uzun Yürüyüş'ünü gerçekleştirdiğinde... Biz bunu sonradan okuduk. Uzun Yürüyüş burada bir işe yaramazdı. Mao bunu her şeyin mümkün olduğunu kanıtlamak için yapmıştı. On iki bin kilometre yürüdüler, nehirler aştılar, bir sürü şey yaptılar...

Bizim sorunumuz ise, mücadele şartlarımızın çok farklı olmasıydı.

7

Che Guevara

Meksika - Che'yle ilk karşılaşma - Fikri yakınlık - Kişilik ve irade - Gerilla hazırlıkları - Talimler

İki yıl Pinos Adası'nda hapis yattıktan sonra Meksika'ya sürgüne gittiniz. Oraya vardığınızda da Ernesto Guevara'yla ilk defa karşılaştınız. Sizden, onunla nasıl tanıştığınızı anlatmanızı rica ediyorum.

Tamam. Ben Che'den söz etmeyi severim, gerçekten.[1] Che'nin Arjantin'de okurken yaptığı gezileri, herkes bilir; ülkesinin iç kesimlerinde,[2] sonra öteki Latin Amerika ülkelerinde, Bolivya'da ve başka yerlerde[3] motosikletle yaptığı yolculukları. 1952'de, 1951 askeri darbesinin ardından Bolivya'da güçlü bir işçi ve köylü hareketi gerçekleştiğini, epey ses getirip etkili olduğunu unutmayın.[4] Che'nin doktor olarak mezun olmaya az kala arkadaşı Alberto Granado'yla birlikte yaptığı yolculuklar da bilinir. Pek çok hastaneyi ziyaret ettiler, sonunda da Amazon bölgesinde bir cüzam hastanesinde doktor olarak çalıştılar. Latin Amerika'da her yeri gezdi. Şili'de, Chuquicamata'daki bakır madenlerine gitti, Atacama Çölü'nü aştı, Peru'daki Machu Picchu antik kentini gördü, bir başka yolculukta Titicaca Gölü'nde tekneyle seyretti. Yerlileri tanıdı, onlarla çok ilgilendi.

Kolombiya ve Venezuela'ya da gitti. Tüm bu yerlerle yakından ilgileniyordu. Öğrencilik döneminden başlayarak Marksizm ve Leninizm'le de ilgilenmişti. Sonra geri döndü. Doktor olarak mezun olduktan sonra, yine arkadaşı Alberto Granado'yla birlikte pek çok hastane gezip sonunda Amazon bölgesindeki bir cüzam hastanesinde doktor olarak çalışmaları da ünlüdür.[5] Oradan da Arbenz[6] döneminde Guatemala'ya gittiği bilinir.

Başkan Jacobo Arbenz o sıralarda Guatemala'da hayli ilerici reformlar gerçekleştiriyordu.

Evet. Orada ilginç, hayranlık uyandırıcı bir tarım reformu süreci yaşanmaktaydı. Büyük bir uluslarötesi Amerikan şirketinin işlettiği geniş muz plantasyonları da bundan etkilenmişti... Askerler ABD'nin desteğiyle darbe yapıp bu tarım reformunu hemen yürürlükten kaldırdılar. O dönemde tarım reformu yasalarından söz etmek neredeyse günahtı. Kennedy henüz tarım reformundan söz etmemişti... Tarım reformundan söz etmek komünist işiydi. Bu sözleri –"tarım reformu"– telaffuz etmek kendini komünist olarak tanımlamak demekti.

Orada, Guatemala'da bir reform yapıldı ve her yerde olduğu gibi güç odakları buna karşı koymaya başladı. Kuzey komşuları ve bunların uzman kurumları, seçilmiş başkan Jacobo Arbenz'i devirip iktidarı ele geçirme ve karşıdevrim planları geliştirmeye başladılar. Bu, bir askeri harekâtla gerçekleştirilecekti. Kolay olacaktı, çünkü sınır bölgelerinden ve eski ordudan askeri gruplar kullanılarak yapılacaktı.

Bizler 26 temmuz 1953'te Moncada kışlasına saldırdıktan sonra, bir kısım yoldaşlar ülkeden kaçmayı başardı. Antonio "Ñico" López[7] ve birkaç kişi daha Guatemala'ya gitti. Che oradaydı ve Jacobo Arbenz'in devrilmesi gibi acı bir olaya tanık oldu. Yoldaşlarımızla tanıştı ve onlarla birlikte Meksika'ya geçti.

Kardeşiniz Raúl onunla sizden önce mi tanıştı?

Evet, çünkü Küba'dan Meksika'ya ilk gidenlerden bir Raúl'dur. Onu bomba koymakla itham ediyorlardı, ben de "Ülkeden çıkman gerek" dedim. Meksika'ya gitti ve oradaki yoldaşlarımız aracılığıyla hemen Che'yle tanıştı. Henüz adı "Che" değil, Ernesto Guevara'ydı. Ama Arjantinliler herkese "Che!" (Bazı Latin Amerika ülkelerinde "Hey" anlamında kullanılan sözcük [ç.n.]) derler ya, Kübalılar da ona "Che" demeye başladılar, bu isimle tanındı.

Benim çıkmam vakit aldı. Ben kaldırılması daha ağır bir yüktüm. Ama sonunda benim de Meksika'ya gitmem gereken an geldi. Hapisten çıkmamızı takip eden haftalar süresince fikirlerimizi ve amaçlarımızı yaymak üzere yoğun bir kampanya başlatmıştık. Kendi devrimci örgütümüzü –26 Temmuz Hareketi– yapılandırmış, mücadeleye bize açık ve yasal yollardan devam etmenin imkânsızlığını kanıtlamıştık. İşte Meksika'ya da bu mücadelenin bir sonraki aşamasını dışarıdan hazırlama niyetiyle gittik.

Che sizin fikirlerinize yakın mıydı?

O zaten Marksist'ti. O dönemde hiçbir partiye üye değildi; düşünce olarak Marksist'ti. Meksika'da Hareket'in yöneticilerinden biriyle, Ñico López'le birlikteydi. Ñico, iyi, alçakgönüllü bir delikanlıydı; Ortodoks Parti'den geliyordu. Çok radikal, çok cesurdu. Bayamo kışlası saldırısına katılmıştı.

Moncada'ya saldırdığımızda düşüncelerimizin ne olduğunu size uzun uzun anlattım. Ben ütopik komünisttim. Bu Che'yle yakınlaşmamızın nedenlerinden biridir. Pek çok fikrimizin örtüşüyor olması Che'yle yakınlaşmamıza yardımcı olan nedenlerden biridir sanırım.

İlk tanıştığınızda Che'nin farklı olduğunu anlamış mıydınız?

İnsanlar onu severdi. Doğallığı, sadeliği, dostluğu, özgünlüğü ve diğer tüm faziletleriyle herkesin hemen yakınlık duymaya başladığı insanlar-

dandı. Doktordu, sosyal sigortalar kurumunda araştırma yapıyordu. Kalple mi alerjiyle mi ilgili olduğunu bilmiyorum. Onun alerjisi vardı.

Astımlıydı.

Bizim grup, oradakiler –çok kalabalık değillerdi– onu sevmişti. Raúl onunla tanışmıştı bile. Ben de gelince tanıştım. Yirmi yedi yaşındaydı, ben henüz yirmi dokuzumu doldurmamıştım...

Onun bizzat anlattığına göre[8] 1955'in temmuz ayında, gece vakti, Meksika'da, Emparan Sokağı'nda tanışmışız. Yanlış anımsamıyorsam Kübalı bir arkadaşımızın, María Antonia González'in evinde. O yolculuklar yapmıştı; Guatemala'yı görmüş, ABD'nin müdahalesine tanık olmuştu. Bizim kışlaya saldırdığımızı biliyordu; *Tarih Beni Beraat Ettirecektir*'deki programdan haberdardı, nasıl düşündüğümüzü biliyordu. Gerçi o gece fikirlerimizin nerelere uzandığını fazla belli etmedik, bunun taktik olarak hiçbir faydası olmazdı...

Onun orada farklı bir niteliği vardı. Bir an geldi, onun kişiliği ve davranışları yüzünden hem onun hem de bizim durumumuz zorlaştı. İsterseniz bunu daha sonra anlatırım. Neyse, oraya geldik, sohbet ettik ve o da bizlere katıldı...

Onun gibi tüm bu deneyimleri yaşamış, devrime bu derece bağlı, böylesine mücadeleci bir ruha sahip biri, yayılmacılıktan onun kadar derinden nefret eden biri, yaptıklarımızı, planladıklarımızı, fikirlerimizi biliyordu ve bizimle tamamen hemfikirdi. Hareketimizde küçük burjuvalar ve her türlü insan olduğunu da biliyordu; bir ulusal kurtuluş devrimi, yayılmacılık karşıtı bir devrim görüyor, henüz sosyalist bir devrim görmüyordu. Ama mutluydu, hemen aramıza katıldı.

Maceraya dahil oldu...

Bana tek söylediği şu oldu: "Fidel, sana tek bir şey söyleyeceğim –ne kadar öngörülü olduğuna bir bakın; üstelik çok özel nitelikleri olan bir adamdı; asla hayatta kalıp kalmamayı önemsemedi, kendine bakmadı–: tek istediğim, Küba Devrimi başarıya ulaşınca, devlet politikaları yüzünden Arjantin'e gidip orada devrim yapmama engel olmamanız."

Kendi ülkesinde mi?

Evet, kendi ülkesinde. Bana bunu söyledi. Bizler enternasyonalist sayılırdık; Bogotá'yı, Cayo Confites'i ve katıldığımız diğer olayları anımsayın. Ben de "Tamam" dedim. Çok açıktı, o da güvendi. Tamamen güvendi. Ben onun bu huyuna hayrandım.

Sizinle askeri eğitim almaya mı başladı?

Bizimle birlikte taktik derslerine katılırdı. Eğitimi İspanyol bir general, Alberto Bayo[9] veriyordu. 1892'de, 1898'deki bağımsızlıktan önce

Küba'da, Camagüey'de doğmuş, 20'li yıllarda Fas'ta, hava kuvvetlerinde savaşmıştı. Sonra da Cumhuriyetçi bir subay olarak İspanya İç Savaşı'nda çarpışmış, Meksika'ya sürgün gelmişti. Che, taktik derslerinde çok gayretliydi. Bayo onun için "en iyi öğrencim" derdi. İkisi de satranççıydı; kampta her gece büyük satranç karşılaşmaları yaparlardı.

Bayo'nun dersleri gerillaların bir kuşatmayı yarmak için neler yapması gerektiğinden öteye gitmiyordu; bunlar Abdülkerim yandaşı Faslıların Rif savaşı sırasında İspanyol kuşatmasını yarmalarına dayanıyordu. Bayo strateji geliştirmiyordu; bir gerilla kuvvetinin orduya dönüşebileceği, bu ordunun başka bir orduyu alt edebileceği fikri aklından bile geçmiyordu; bunlar bizim düşüncelerimizdi.

Sizin yapmak istediğiniz bu muydu?

Ordu derken, başka bir orduyu alt edecek bir ordudan söz ediyorum. Düşüncemiz buydu. Tahmin edebiliyor musunuz?

Gerillayı orduya dönüştürüp yeni tarz bir savaş gerçekleştirmeyi mi düşünüyordunuz?

İki tarz savaş vardır: düzensiz savaş ve geleneksel düzenli savaş. Biz Batista'nın ordusuna karşı koymak için bir formül geliştiriyorduk; onların uçakları, tankları, topları, muhabere araçları, her şeyi vardı. Bizimse ne paramız, ne silahımız... Bir formül bulmamız gerekiyordu ve başarılı olduk. Hepsi bizim marifetimiz değildi tabii, şans da önemli rol oynadı. İnsan hata yapabilir... Her şeyi elinden geldiğince kusursuz yapmaya çalışır, şans eseri riskler alır. Bazı durumlarda şans yardım etti, bu yüzden her şeyin bizim marifetimiz olduğu söylenemez... İnsan çaba gösterir, her şeyi en iyi şekilde yapmaya çalışır; biz de öyle yaptık, çünkü bir fikrimiz ve planlarımız vardı.

Meksika'da Bayo'yla bunun için çok iyi hazırlandık. Benim bir yandan da organizsyon çalışmaları yapmam ve çok seyahat etmem gerekiyordu. Talim saatlerinde orada olmam çok zordu... Yine de Che, Raúl ve diğerleriyle hep atış alanındaydık.

Che derslere düzenli olarak katılıyor muydu?

Evet, teorik derslere, atış talimlerine katılırdı. Çok iyi nişancıydı. Meksika'da atış talimini sekiz kilometreye on altı kilometrelik bir alanda yapıyorduk. Pancho Villa'nın eski bir yandaşına ait bir yerdi, kiralamıştık. Koyunlarla talim yapardık, atış alanında üç yüz metre öteye salarlardı... Elli beş tane optik nişangâhımız vardı, altı yüz metre ötedeki bir tabağı kenarından parçalardık. Adamlarımız çok iyi nişancıydı. İki yüz metre öteye bir adam koyardık, yanına da bir tavuk. Optik nişangâhla tabii, başka türlü yapılmaz. Nişangâh isabetli atış yapmanı sağlar... Yüzlerce, binlerce atış yapardık; bu insanları tâbi tuttuğumuz bir testti; güven-

lerini sınardık. Koreli de oradaydı.[10] Bir yoldaşın ayağının yakınına şişe koyardık. Yoldaşla şişe arasına asla bir mermi düşmezdi. Üstelik iki yüz metre uzakta olurdu. Silahı dayayıp nişan alırdık. Tabii bu çıplak gözle yapılmaz. En ufak bir oynama olsa, karşındakini yaralarsın.

Ateş etmeyi biliyorduk. Ama bu neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmekten çok farklı. Sonradan bir taktik geliştirdim.

Oraya geldiğinde, Che'nin hiç askeri deneyimi yok muydu?

Hayır, hiç. Hiçbir deneyimi yoktu.

Orada mı öğrendi?

Öğrendi ve uyguladı. Ama o aynı zamanda birliğimizin doktoruydu. Çok başarılı bir doktor olduğu çıktı ortaya. Yoldaşlara bakardı. Onu tanımlayan bir niteliği vardı. Benim, onun takdir ettiğim pek çok niteliği arasında en çok takdir ettiklerimden biri. Che'nin astımı vardı. Mexico'nun hemen yanı başında Popocatépetl volkanı bulunur. Her hafta sonu oraya tırmanmaya çalışırdı. Malzemelerini hazırlar –yüksek bir dağdır, 5 482 metre; her zaman karlıdır– tırmanmaya başlardı. Büyük çaba gösterir ama zirveye ulaşamazdı. Astım, amacını gerçekleştirmesine engel olurdu. Bir sonraki hafta –kendi deyimiyle– tekrar "Popo"ya tırmanmaya çalışır, başaramazdı. Asla yukarı varamazdı; Popocatépetl'in zirvesine asla ulaşamadı. Ama tekrar tekrar çıkmayı denerdi; tüm hayatı boyunca denemeye devam edebilirdi. Zirveye ulaşamasa da yılmadan çaba gösterirdi. Şu kişiliğe bir bakar mısınız. Ne kadar güçlü bir karakteri olduğunun, azminin bir kanıtı. Azim onun niteliklerinden biriydi.

Güçlü bir iradesi...

İnanılmazdı. Bu onu çok iyi tanımlardı. Zorlukları önemsemezdi. Denerdi, başaracağından emindi. Che'nin başka ne gibi nitelikleri vardı? Bizler henüz çok ufak bir grupken, ne zaman belli bir iş için gönüllü gerekse ilk öne çıkan Che olurdu.

Bir başka niteliği de öngörüsüydü; bana o söyledikleri.

Arjantin'e gitmek istediğini söylemesi mi?

Evet... Sonra, bizim savaşımız sırasında, ben büyük bir çabayla onu hayatta tutmaya çalıştım. İstediğini yapmasına izin versem, öldürürlerdi. İlk anlardan başlayarak hep öne çıktı... Ne zaman zor bir görev için gönüllü gerekse –ani bir hareket, beklenmedik şekilde ortaya çıkan bir tehlike– ilk gönüllü Che olurdu.

En zor görevlere gönüllü mü olurdu?

Her türlü zor görev için ilk o gönüllü olurdu. Olağanüstü bir gözü peklik, tehlikeyi küçümseme onun en önemli özellikleriydi; üstelik ara

sıra çok daha zor, çok daha tehlikeli şeyler yapmayı öneririrdi... Ben de "Hayır" derdim.

Fazla risk aldığı için mi?

Bakın; bir adamı bir baskına yollarsınız, ikincisine, üçüncüsüne. Dördüncü keresinde, beşinci ya da altıncısında, birkaç mangalık bir çarpışmada ölür; yazı tura gibidir. Her zaman beklenmedik bir direniş, bir çarpışma olabilir.

Kübalı olmaması bir sorun yaratıyor muydu?

Evet. Meksika'da onu bir kampın başına getirmiştik; kimisi Arjantinli olduğundan yakınmaya başladı; karşılarında beni buldular. Bir gün adlarını da söylerim size. Şu anda söylememe gerek yok; sonradan görevlerini yerine getirdiler. Evet, Meksika'daki o kampta... Burada, bizim savaştaysa... Doktordu, cesurdu diye onu komutan yaptık, bir grubun başına getirdik. Onu öne çıkaran pek çok niteliği vardı.

İnsani nitelikler mi, siyasi mi, askeri mi?

İnsani ve siyasi. Kişi olarak, insan olarak olağanüstüydü. Üstelik son derece kültürlü, çok akıllı biriydi. Askeri nitelikleri de vardı. Che doktorken asker olmuş, bunu yaparken bir an için bile doktorluktan vazgeçmemiştir. Pek çok çarpışmada beraber olduk. İkimizin birliklerini birleştirirdim, bir hareket gerçekleştirir, baskın yapardık.

Biz savaş sanatını orada öğrendik; mevzide bulunan düşmanın güçlü, hareket halindeki düşmanın zayıf, çok zayıf olduğunu keşfettik. Üç yüz kişilik bir birliğin gücü, öndeki iki manganınki kadardır; çarpışmalarda diğerleri zor ateş eder. Bu temel prensibi çok kullandık: düşmana hareket halindeyken saldırma. Mevzilerine saldırınca kayıp veriyorduk; düşman rahatça ateş ediyor, siperlerde korunuyordu. Taktikler geliştirdik; bunlardan söz etmeyeceğim ama zamanla tüm taktikleri öğrendik; bu ilk talim yeri bizim okulumuz oldu.

Bir an geldi, Meksika'da talim görürken, tutuklandınız. Bunu anımsıyor musunuz?

Evet. Bunun bir hikâyesi var. Tutuklandık. Ben neredeyse bir şanssızlık sonucu tutuklandım. Etrafta dolaşan birtakım kâğıtlar yüzünden Meksika polisi bizi fark etmeye başladı. Bizden hiç kimse en ufak bir bilgi vermedi; sınırdışı etmekle tehdit ettiler.

Şansımız yaver gitti: karşımıza çıkan polisler ciddiydi. Bir de subay vardı, bu birimin başındaydı. Bizi kaçakçı ya da benzeri bir şey sandı; kuşku uyandırıyorduk çünkü. Bizi öldürmemeleri bir mucize...

Batista'nın eli kuvvetliydi; emrinde bir teşkilat, gizli polis vardı. Bizi Meksika'da öldürtmeyi planlıyordu. Önlem almamız, tehlikeli durum-

larda ev değiştirmemiz gerekiyordu. Bir an geldi, kuşku uyandırdık. Polisler arabalardan şüphelenmişti. Zekice hareket ettiler. Ben bir köşeye sığındım. Ramirito Valdés'e arkamdan gelmesini söyledim. Ben başkasıyla, Universo Sánchez'le inşa halindeki bir binaya doğru gidiyordum. İkisini sokakta arkamı kollamak üzere bıraktım, Sütunlardan birinin arkasından bir arabanın yaklaşıp durduğunu gördüm. "Bunlar bizi öldürmeye ya da kaçırmaya geliyorlar!" dedim kendi kendime. Elimde bir makineli tabanca var; sütunun arkasındayım. Tam makineli tabancayı doğrulturken burama, enseme bir darbe vuruyorlar.

Ne olmuştu peki? Bu ikisini, Ramirito ile Universo'yu yakalamışlardı. Ben onları arkamı kolluyor sanıyor, kendimi arabaya karşı savunmaya hazırlıyordum –ateş etsem ne kadar hayatta kalabileceğimi tahmin edebilirsiniz. Tam silahı doğrulttuğum anda gelip beni tutukladılar. Kaçakçı ya da benzeri birilerini tutukladıklarını düşünüyorlardı –o sırada uyuşturucu diye bir şey yok gibiydi, sadece kaçakçılık vardı–; bizi alıp götürdüler.

Bizi kurtaran sohbete dalmaları oldu... Kararlı, sert insanlardı; öyle bir tarzları vardı ki... Çok yetenekliydiler. Ellerine aldıkları en ufak kâğıt parçasının peşine düşüyorlar; bir telefon numarası bulup... Yoldaşlardan birinin, Cándido González'in, cebinde yedek olarak tuttuğumuz evin telefonu vardı; o kadar kötü oldum ki. Bereket versin bütün ipuçlarının peşine düşen bu polislerin aklına o telefon numarasını almak gelmedi; bu çok büyük bir darbe olurdu. Bir miktar silahımıza el koydular. Ama bize saygı duydukları belli oluyordu.

Tutuklandığınız zaman, Che sizinle değil miydi?

Hayır. Che'yi eğitim gördüğümüz kampta, Chalco'daki Santa Rosa çiftliğinde tutukladılar. Polisler araştırma sırasında, "Durun bir dakika! Kampın nerede olduğunu öğrendik, onu bulduk..." dediler. Çok uzun süre araştırdılar; nasıl oldu bilmem, bir kâğıt parçası buldular, birisinin anlattıklarıyla birleştirdiler ve bana çiftliğin tam yerini söylediler. Şehrin dışında sayılırdı; yirmiye yakın yoldaşımız oradaydı, silahları vardı. Ben de tutup şöyle dedim: "Tek bir şey istiyorum; izin verin oraya gideyim; çarpışma olmasını önleyeyim." O subay uygun gördü. Ben de gittim, tek başıma içeri girdim. Yoldaşlar salıverildiğimi düşünüp sevindiler... Dedim ki: "Hayır, hayır, sakın kıpırdamayın!" Sonra olup biteni anlattım.

Che'yi işte orada tutukladılar. Kırlara dağılmış bir grup vardı, onlar kurtuldu. Bayo yakalanmadı... Yirmi günlük grevi işte o zaman yaptı. Bayo İspanya İç Savaşı sırasında Francoculardan kurtarmak üzere Balear Adaları'na sefere katılmış bir İspanyol Cumhuriyetçisi'ydi... Her olaydan sonra bir kitap yazardı. O sırada da bir tane yazıyordu: *Başarısız Küba Seferim*... Küba'da doğmuş, Kanarya Adaları'nda büyümüş bu İspanyol, ölene kadar hiç değişmedi.

Onu tutuklamadılar mı?

Hayır. Bayo yakalanmadı ama bir miktar silahımıza el koydular. Bunlar orada bulunan ve yoldaşlarımızın atış talimi yaptığı silahlardı. Bir keçi sütü işlenen mandıra vardı, orada gizlerdik ama burası komşulara aitti.

Tabii Meksika'da pek çok silahlı insan vardı... Ama polis, günlerce yaptığı istihbarat sonucu bizi bulmuştu. Che orada tutuklandı.

Cezaevinde beraber miydiniz?

Evet iki aya yakın birlikte hapis yattık. Bizim başımıza ne zaman bela açtı? Che'yi sorguya çektiklerinde ona "Komünist misiniz?" diye sordular. "Evet, komünistim" diye yanıtladı. Meksika'daki gazeteler de bizim komünist bir örgüt olduğumuzu, komplolar kurduğumuzu ve daha neler neler yazdılar... Che'yi götürdüler, savcı tarafından sorguya çekildi. İnsanları putlaştırma, Stalin'i eleştirme gibi konular hakkında tartışmaya koyuldu... Stalin'in hataları konusunda bir tartışmaya girdi. Bu, 1956 temmuzunda oluyor. Aynı yılın şubat ayında Kruşçev Stalin'i eleştirmişti.[11] Che'yi tartışırken bir görsen... "Şu, şu, şu konularda hata yaptılar" diyor, kendi komünist savlarını, komünist fikirlerini savunuyordu. Düşünsenize, Arjantinli'ydi, daha büyük risk altındaydı.

Bunun bir sonucu olarak en son o ve ben salıverildik. Hatta sanırım beni ondan bir gün önce salıverdiler. Lázaro Cárdenas[12] araya girdi, pek çok şeyler oldu... Meksika'da hiçbir bağlantımız yoktu, ikimiz de orada hapis yattık.

Che'nin Troçki'ye yakınlık duyduğu söylenir. Siz o anda bunu algıladınız mı?

Hayır, hayır. Size Che'nin gerçekte nasıl biri olduğunu anlatayım. Dediğim gibi Che'nin zaten siyasi bir birikimi vardı. Karl Marx'ın, Engels'in, Lenin'in kitap ve öğretilerini okumuştu tabii... Marksist'ti. Troçki'den söz ettiğini asla duymadım. O, Marx'ı, Lenin'i savunur, Stalin'i eleştirirdi. Daha doğrusu, kişinin putlaştırılmasını, hataları eleştirirdi... Ama Troçki'nin lafının geçtiğini asla duymadım. Che Leninist'ti, hatta bir yere kadar Stalin'in kimi icraatlarını fazilet olarak bile kabullenirdi. Sanayileşme ve bunun gibi birtakım konularda.

Ben kendi vicdanımda, hataları yüzünden Stalin'e karşı daha eleştireldim. O ülkenin 1941'de milyonlarca Alman askeri tarafından istila edilmesinin en büyük sorumlusu... Stalin siyasi ve taktik hatalar yaptı. İçeride yaptıklarından söz etmiyorum, bunlar zaten bilinir: güç istismarı, baskı; onun kişisel özellikleri, insanın putlaştırılması. Ama bir komplocu olarak büyük marifetleri olmuştur ve tabii sanayileşme, sanayii art bölgelere taşıma gibi yararlıkları da vardır. Öngörüsü vardı, bazı yararlıkları oldu ama otoriter, gaddar ve baskıcı yöntemler kullanmıştır.

Dolayısıyla da ben Stalin'i hem faziletlerini hem de büyük hatalarını göz önüne alarak çözümlerim. En büyük hatasını da bir Nazi entrikası sonucu Kızıl Ordu'da tasfiyelere girişerek yapmıştır.

Kendi kendini silahsızlandırdı.

Silahsızlandı, zayıf düştü ve Molotov'a Ribbentrop'la o talihsiz Alman-Sovyet paktını imzalattırdı ve daha pek çok şey. Bu konuyu konuşmuştuk, yeni bir şey eklemeyeceğim.

8

Sierra Maestra'da

Granma - Alegría de Pío - İlk zaferler - Çarpışmalar sırasında Che - Raúl ve Camilo - Savaş stratejisi - Batista'nın yenilgisi - Devrimin zaferi

2 aralık 1956'da karaya çıktınız ve kısa süre sonra, Alegría de Pío'da yıkıcı bir saldırıya maruz kaldınız.

Bu ayın 5'inde oldu. Biz tüm önlemlerimizi boş bir gemiye göre almıştık. Denizcilik hakkında fazla bilgimiz yoktu. *Granma*'ya seksen iki adam, silahlar ve diğer tüm ağırlığı yüklediğimizde hız kaybetti ve yolculuk beş gün yerine yedi gün sürdü, depoda bir parmak yakıt kalmıştı. İki gün geciktik. Karaya çıktıktan üç gün sonra saldırıya uğradık.

Alegría de Pío'da bir hata yaptık. Bir hat oluşturmuştuk, bize saldıran birliği ateş altına alabilirdik. Ama adamlarımızdan bazıları taştandı, kayadandı, inatçıydı. Bazı yoldaşların yüzünü anımsıyorum, mahvolmuşlardı, geceyi beklemek gerekiyordu. Dedim ki: "Biraz daha şey bir yer arayalım..." Bir yoldaşın inatçılığından oldu. Ben de yanlış davrandım, çünkü çok öfkelendim, dedim ki: "Buradan mı? Buradan gidelim o zaman." Ona hatasını kanıtlamak için. Ne çılgınlıktır, asıl tepenin yüz metre ötesindeki küçük bir tepeye doğru ilerledik. Ruh halleri çok tehlikeli olabilir, insan bu durumlarda soğukkanlılığını korumayı bilmeli.

Bu durum karşısında dağıldık. Dağılmanın bir hata olduğu sonucuna vardık. Deneyimin ne kadar önemli olduğunu tahmin edemezsiniz. İnsan istediği kadar eğitim alsın, arazi hata kaldırmaz, hata yapmamayı öğrenmek gerek.

Ben iki adamla tek başım kaldım. Çarpışmanın ve dağılmamızın ertesi günü, tepede kalmamızın daha iyi olacağına düşünüyor olmama rağmen, yoldaşlarımın biri beni sazlıklara gitmemiz gerektiğine ikna etti. Orada bitkilerle açlık ve susuzluğumuzu giderebilecektik. Ama ben, sazlığın daha tehlikeli olduğunu biliyordum; düşman devriyeleriyle karşılaşabilir, uçaklar tarafından görülebilirdik. Gerçekten de böyle oldu. Küçük bir uçak bizi gördü, birkaç dakika sonra da Batista ordusunun avcı uçakları tarafından makineli tüfek ateşine tutulduk. Uçaklar art arda geçiyordu; bizler otuz metre ötedeydik. Bizi gördükleri bölgeden uzaklaşamamış, küçük bir çalılığa girmiştik. Sonraları uçağa bindiğimde merak etmişimdir, o mesafeden bir insanı görmek mümkün mü diye.

Korkunç bir olaydı. Sayımız azalmıştı. Makineli tüfek ateşinden son-

ra, öğle vakti, tekrar uyudum. Orada uyudum. Uykuya karşı koyamadım... Bir tüfeğim vardı. Tabancam olmasını yeğlerdim. Çünkü tabancayı böyle doldurursunuz, sonra da "Dan! Dan! Dan!" diye ateş etmeye başlarsınız uyandığınızda.

Sazlıkların altında, bizi taradıkları yerin otuz metre ilerisinde uykum geldi; çok uykum geldi. "Keşfe gelecekler" diyordum. Gittiklerinde biraz daha ilerledik. Kırk ya da elli metre gitmişizdir. "Bunlar buraya keşfe gelecekler" dedim. Öldürdüklerini görmeye, yaptıklarını görmeye. O saatte miydi bilmiyorum; öğle vaktinden biraz sonra olmalıydı.

Sazlıkların altında olduğumuzu biliyorum. Sürekli gözlem uçuşu yapan küçük bir uçak bırakmışlardı. Sazlıklara gömülmek gerekiyordu. İşte orada, sazların altında, önceki günün tüm gerginlikleri insanın üstüne çöküyor...

Bu yaşadığınız en dramatik olaylardan biri mi?

Yaşadıklarım arasında en dramatiği budur, o öğleden sonra, o saatte yaşananlar. Başka hiçbir olay bu kadar dramatik olmadı. Moncada baskınında yakalandıktan sonra Sarría'yla olanları anlatmıştım.

Evet, ama bu daha dramatikti, değil mi?

Nasıl uyandığımı anımsıyorum. Tüfeğimin iki tetiği vardı: biri gevşemişti, diğeriyse son derece hassastı, dokunmak yeterdi. On kat büyütme gücü olan optik bir nişangâhım vardı. Bu, hedefi vurmada kesin bir şaşmazlık demek. Optik bir nişangâh kesinlikle şaşmaz. Aslında bunu söylememem gerek; sonra bana karşı kullanabilirler... Düşman tüm bunları bilseydi, beni kolayca öldürebilirdi. Herhangi bir binadan, tek bir silahla. Öyle anlar oldu ki bazukalar, makineliler, daha neler neler vardı ellerinde. Benimse iki tetikli bir tüfeğim ve iyi yerleştirilmiş optik bir nişangâhım vardı: ateş etmeyi bekliyordu.

Alegría de Pío'da ne yaptım? Bombardımandan sonra... Tüfeği şöyle koyup bekledim. Dipçik kıvrık bacaklarımın arasında duruyor, namlunun ucu çenemin altına dayanmış... Beni canlı ele geçirmelerini istemiyordum. Bir tabancam olsaydı çıkarır kendimi vururdum. Ama böyle bir silahla, bir tüfekle, uyurken çıkagelirlerse bunu yapamazsın. Sazların altındaydık, uçak tepemizdeydi... Hareket edemiyordum, uyuyakaldım. Üç saat kadar uyudum, o kadar yorulmuşum demek...

Bu trajik çıkarmaya ve verdiğiniz kayıplara rağmen cesaretiniz kırılmamış mıydı?

Hayır. İki tüfekle yeniden toparlanmaya başladık: biri bir yoldaşta, diğeri bendeydi. Tüfeği olmayan bir yoldaş ile Raúl ve ekibi de oradaydı. Raúl beş tüfekle geldi; benim de iki adamım ve iki tüfeğim vardı. Toplam yedi tüfek ediyordu. Ve ben dedim ki: "Bu sefer savaşı kazana-

cağız." Ignacio Argamonte'nin sözünü anımsıyordum –kimisi bunu Carlos Manuel Céspedes'in söylediğini iddia eder. On iki adamı kaldığında, karamsarlara cevap olarak şöyle seslenmiş: "Cesaretsizleri dikkate almayın, on iki kişiden bir millet yaratılır." Raúl ve ben de böyle düşünüyorduk: Sierra'ya ulaşıp savaşı sürdürecektik.

Bir an geldi, mücadeleyi yedi tüfekle sürdürdük. Sonra, katledilmiş bazı yoldaşlarımızın silahlarını almış ya da silahları bir yerlere saklamış köylülerin yardımıyla on yedi silah topladık ve ilk zaferimizi kazandık.

Neydi bu ilk zafer?

İlk çarpışma bir devriye koluyla oldu. Kırk altı gün sonra, 17 ocak 1957'de gerçekleşti. 2 aralık 1956'da karaya çıkmıştık. Bu, zaferle biten ilk çarpışmamız oldu, ilk "çarpışmacığımız". Sonra korkunç anlar yaşadık, ilk iki çarpışmayı anlatmak mümkün değil. Ama bu deneyimlerden sonra... Sonra yirmi adamımız oldu, otuza çıktı, ardından yirmiye düştük; daha sonra on ikiye indik... Baştaki zorluklardan dolayı.

Bu ilk dönemde, en zor şey neydi?

En zor şey ne miydi? Deneyim kazanma süreci. Eğer o 82 adamla karaya, çıkmanuz gereken yerde çıksaydık savaş yedi ayda bitebilirdi. Neden mi? Deneyim sayesinde. O birlikle ve deneyimimizle savaş yedi ay bile sürmezdi. 55 tane dürbünlü tüfeğimiz, olağanüstü nişancılarımız vardı... Bu 55 tüfeğin ayarını bizzat kendim *Granma*'da yaptım. Üç farklı model tüfeğimiz vardı. Her birinin ayarı farklıydı, çeliğine vb'ye göre değişiyordu. *Granma*'da, on metrelik bir mesafede ve geometrik bir formül kullanarak, bütün tüfeklerin ayarını yaptım. İki günümü tüfek ayarlamaya ayırdım.

Che'nin astımı vardı. Bu, gerillada çarpışmak için bir pürüz oluşturuyordu herhalde. *Granma* yatına gelecek adamları seçerken bazılarını elediniz, ama Che'yi elemediniz. Astımı sonradan bir sorun çıkardı mı?

Che *Granma*'ya geldi doğal olarak... Tabii her şey olması gerektiği gibi hazırlandı... Herkes, nereye olursa olsun gitmek üzere hazır olmalıydı... Kimse ne zaman gideceğimizi bilmiyordu. 24 kasım 1956 gecesi, harekete geçtiğimizde, Che de geldi ama astım ilaçlarını getirmemişti... Ama yine de *Granma*'ya bindi.

Astım ilaçları olmadan mı?

Evet. Birkaç ay sonra, Sierra'daydık. 1957 şubatında *New York Times*'dan Herbert Matthews'la[1] yaptığımız görüşmeden sonra da zor bir durumla karşı karşıya kaldık. Güçlü bir birliğin saldırısına uğradık. Che'nin astım krizi tuttuğu için geç kalmıştık. Çıkacağımız noktadan

geç çıktık. Bir yamacı tırmanmamız gerekiyordu. Tırmanırken, üç yüz kişilik bir birlik bize havanlarla, tüfeklerle ateş açtı. Bizler tırmanıp bir tepeye vardık. Günbatımı yaklaştığında korkunç bir sağanak bizi öbür tarafa attı. İki köylü vardı. Che kıpırdayamıyordu.

Astım krizi mi tutmuştu?

Evet, çok sert bir kriz. Bizi korkunç bir duruma soktu. İlacı yoktu. Matthews'la buluştuğumuzda Manzanillo'dan getirtebilirdi. Yapmamıştı ve o anda bir şeyler yapmak gerekiyordu gerçekten. Che kıpırdayamıyordu, arkamızda askerler vardı, üstümüze doğru geldikleri barizdi.

Bunun üzerine kendimi köylülere tanıttım. Batistacı bir albay olduğumu söyledim. Kendi kendime diyordum ki: "Bu iki adamı incelemem gerek. Birini ilaç getirmesi için göndermenin yolunu bulmalıyım." Kendimi tanıtıp saatlerce konuştum bu iki adamla. Biri Batistacı'ydı. Soyadını söylemeyeceğim. "Batista'ya selam söyleyin ve şunu iletin." Bana nasıl da saygı gösteriyordu! Diğeri ise farklı konuşuyordu. Ben ona "Ne düşünüyorsunuz, gerçekten fikriniz bu mu?" diyordum, o da "Ama Batista'nın yaptıklarına bir bakın..." diyordu. Yaktığı evler, yarattığı dehşet, öldürdüğü insanlar. Adamın nasıl biri olduğunu anladım; çok iyi inceledim. Adı José Isaac'tı. Batista yandaşı değildi. Dedim ki: "Bakın ben albay değilim, falancayım." O kadar sevindi ki.

Sonra ekledim: "Zor durumdayız. Yoldaşlardan birinin durumu böyle, Manzanillo'ya gidip ilaçlarını almak, onu güvenli bir yere gizlemek gerek." İlaç almaya Manzanillo'ya gitmesi için para verdik. Gitti.[2]

Gözden uzak bir yer aradık, Che'yi bir adam ve iki tüfekle orada bıraktık. O sıralar grubun geri kalanı, ben dahil on sekiz kişiydik. Askerlerin geçmesi gerekecek bir yoldan tırmandık; Minas del Frío'ya giden bir yoldu.

O dönemde artık hızlı yürüyorduk ama ilk çarpışmalardan aldığımız derslerin bir sonucu olarak Guillermo García çavuş üniforması ve miğfer giyiyordu. Bizler psikolojik silah kullanıyor, önden birini yollayıp ortam hazırlıyor, etraf karıştığında da yukarıda beliriveriyorduk... Özetle: on sekiz kişiden altısı –ki bunlar köylülerdi– ayrıldı. Sadece on iki kişi kaldık; hepimiz *Granma*'dandık.

Rastlantıya bakın ki, tam da o gün, Batista ordusunun komutanı bir beyanat verip şöyle diyor: "Köklerine kibrit suyu dökeceğiz. On iki kişi kaldılar. Ya teslim olacaklar ya da kaçacaklar. Tabii kaçabilirlerse." O sırada Che yoktu, durumu iyi değildi çünkü.

Ama o köylü, José İsaac, görevini başarıyla yerine getirdi.

İlacı getirdi mi?

İlacı getirdi. Ben de Che'ye bir görev verdim. Frank País'in Santiago'dan yolladığı takviye birliklerini karşılayacaktı, onları eğitip koor-

dine edecekti. Acemi adamların bir dezavantajı vardı: daha az deneyimliydiler, kuracağımız pusuyu berbat edebilirlerdi. Ama daha kararlıydılar. Diğerlerinin bir yılda yaptığını duydukları şeyleri bir ayda, iki ya da üç ayda gerçekleştirmek istiyorlardı. Bu gibi durumlarda iyi bir komutanın yanına acemi er vermek en iyisidir.

Che'nin Arjantinli olması orada da sorun çıkardı, birtakım zıtlaşmalar oldu.

Che'yi hâlâ Arjantinli olarak mı görüyorlardı?

Henüz komutan değildi. Birliğin doktoruydu.

Bir gerilla doktoru olarak nasıl bir tutum izliyordu?

Che yaralıların başında duruyor, onlara bakıyordu. Bu onun bir özelliğiydi. Doktor olarak hastaların yanında kalırdı. Bazı durumlarda, doğanın ortasında, ormanlık dağlarda farklı yönlerden takip edilirken, birincil güç diyebileceğimiz birlikler hareket etmek zorundaydı. Doktor ve onun baktığı insanlar daha yakın bir bölgede gizlenebilsin diye epey görünür izler bırakırlardı. Bir ara, sonradan başka doktorlar da mücadelemize katılana kadar, tek doktorumuz Che'ydi.

Anlattığım o ilk çarpışmadan sonra paraşütçü birliklere bir pusu kurduk; neredeyse otuz adamımız vardı. İlk çarpışmada hiç yaralımız olmamıştı; ikincide de. Che'nin doktor olarak müdahale etmesine gerek kalmadı.

Ama en çetin çarpışma, sahildeki Uvero kışlasına yaptığımız ihtiyatsız saldırıda oldu, anımsıyorum.[3] Herkes için son derece riskli bir eylemdi. Dağda bulunduğumuz yere, ilin kuzey bölgesinde gerçekleşen bir çıkarmanın haberi gelmişti. İlk günlerdeki maceralarımızı, çektiğimiz acıları anımsayıp, çıkarmayı yapanlara destek olmak üzere –yapılması askeri yönden doğru olmayan– cüretkâr bir eylem gerçekleştirmeye karar verdik: deniz kıyısında çok iyi mevzilenmiş bir birliğe saldıracaktık.

Cesurca ve maceraperest bir girişimdi; dediğim gibi bunu bizimle hiçbir ilişkisi olmayan bir gruba yarım etmek için yaptık. Ama çıkarma yapmışlardı ve bizler bu zor deneyimi daha önce yaşamıştık. Destek olmak için de kendi öğretilerimizden saptık. İhtiyatsız bir saldırı düzenledik; katılanların üçte biri öldü ya da yaralandı. Yaralıların hepsini gün boyunca tedavi ettik. Bereket versin daha ilk atışta haberleşme ağlarını bertaraf ettik de ne savaş gemileri ne de uçaklar gelebildi yardımlarına. Haberleşme ağları felç olmuştu.

Bende, size gösterdiğim o dürbünlü tüfek vardı.[4] O dönemde, bütün eylemlerde ilk atışı ben yapardım. O seferinde o kadar çok ateş edildi ki kışladaki yedi papağandan beşi isabet alarak öldü. Yedekte iki manga kadar adamımız daha vardı. Düşmanın nasıl tepki vereceğini görmemiz gerekiyordu. Etrafta tomruklar vardı. Orası orman işletmeciliği ya-

pılan bir bölgeydi, gemilere tomruk yüklenirdi. Tomruktan kalelerin arkasında siper aldılar, dört tane vardı. Hedefi vurmak imkânsızdı.

Che'yi takviye olarak yolladık, çünkü makineli tüfeği vardı. Bizim gruptaydı, çarpışmayı çok istediğini gördük. Küçük bir birlikle sol kanada doğru yolladım; düşmanın takviye birlikleri gönderebileceği bölgeyi güçlendirmek istiyordum. Gerçi birliklerinin nerede olduğunu ve gelmelerinin ne kadar süreceğini biliyorduk.

Şansımız yaver gitti, uçaklar gelmedi. Uçaklardan ya da gemilerden açılan ateş altında çarpışmak çok vahim olurdu... Geri çekilme emri vermek zorunda kalırdık kuşkusuz. Onların yarı otomatik silahları vardı, çok çetince savundular kendilerini. Altmış kişilik bir askeri birlikti.

Che görevini yerine getirmek üzere uzaklaştı. Çarpışma neredeyse üç saat sürdü. Korkunçtu. Onlar mevzilerinde siper almış, ateş ediyorlardu. Bu yüzden hem onlardan hem de bizden çok kişi yaralandı. Onları tedavi ettik. Che ilk önce kışlanın askeri doktorunu tedavi etti. Kafasından yaralanmıştı. Sonra ikisi birlikte sayıları bizimkilerden fazla olan yaralı askerlere baktılar, daha sonra da bizimkilere. Che düşmanlarımızı tedavi etti. Bu adamın ne kadar duyarlı biri olduğunu tahmin edemezsiniz! Bizim yaralı yoldaşlarımıza da baktı.

Bütün silahlara el koyduk. Bizim için büyük bir ganimetti; pek çok otomatik silah ele geçirdik. Belli bir miktar da esir aldık. Kendi yaralılarımızdan kıpırdayamayacak olanlarıysa orada bırakmanız gerekti.

Yaralılarınızı terk mi ettiniz?

Anlatayım. Kışlada kalan yaralılarımızı öldürmeyeceklerinden emin olmak için bir miktar esir aldık. Misilleme yapacağımızdan değil ama bir baskı aracı olarak. Elinde on beş-on altı esir varsa belli bir garantin olur. Hem onların hem de bizim hareket edemeyen yaralılarımız orada kalmıştı. Yanımızda götürebildiğimiz kadar esir götürdük.

Che yaralıları tedavi ediyordu; içlerinden biri –Che'nin anlattığına göre harika bir delikanlı– ölümcül yaralıydı. Che ne yaptı? Ölüm döşeğindeki o çocuğa bir öpücükle veda etti... Bunu bana anlattığında çok etkilendim. Çocuğu kurtarmanın mümkün olmadığı o anı anımsıyor, anlatırken acı çekiyordu. Üzerine eğilmiş; ölümün kaçınılmaz olduğunun bilincindeki yaralı yoldaşın alnına bir öpücük kondurmuştu... Sonra, Che son araca binip bizimle geldi. Ben birliği önden yollamıştım, ardından en son bizler geri çekildik. Bölgeden uzaklaştık; daha yüksek ve ormanlık bir alana varmamız gerekiyordu; düşmanın takviye birlikleri her an gelebilirdi... Gerçekten de, kaçmayı başarmış, esir düşmemiş bir asker haber vermiş, saldırı duyulmuştu.

Che'yi, fazla iz bırakmamak için az sayıda asker ve hareket edebilen yaralılarla birlikte köylük bir bölgeye yolladık. Köylüler onlara baktı, kimisi de aramıza katıldı. Che bu az sayıda insanla birlikte yaralıların

yanında kaldı. Yaralıları yanında taşıyamazsın. Düşman birlikleri yaklaşıyordu ve bizim ihtiyatsız saldırımıza bir karşılık vermeleri olasıydı.

Bizler ise zorlu bir yürüyüşe koyulduk; düşman birlikleri arasından batıya doğru ilerledik. Bizi o yöne doğru izlemeleri gerekiyordu, hiç de kolay olmadı bu yürüyüş. Che yaralılarla orada kaldı; onun tekrar bize katılması haftalar sonra oldu. Yanında iyileşen yaralılar ve bize katılmış bazı köylüler vardı. Bunun üzerine, atadığımız ilk komutan Che oldu. Öne çıkan iki kişi vardı: Che ve Camilo.

Camilo Cienfuegos...

Evet. Camilo Che kadar entelektüel değildi ama o da çok cesurdu; saygın bir liderdi; çok gözü pek, çok insancıldı. İkisi de birbirini sayar, çok severdi. Camilo, Che'nin birliğinde öne çıkmıştı. Ovaya saldırılar düzenlemiş, orada bir cephe açmıştı; bu çok zordu. Orada çok öne çıktı.

O sırada, Che, Camilo ve kardeşiniz Raúl'la farklı gerilla cephelerini oluşturdunuz, değil mi?

Birliğin o çarpışmadan benimle geri dönen kısmını, bazı subayları, bazı iyi askerleri –aralarında Camilo da vardı– Che'yle birlikte doğuya, çok da uzakta olmayan bağımsız bir kanata, Turquino tepesinin doğusuna yolladım. Bu, ilk bağımsız takımla açılmış Birinci Cephe'ydi; Che'nin cephesi.

O dönemde takımların uyguladığı savaş taktiği, saldırmak ve geri çekilmekti; kalıcı bir üsleri olmazdı. Bu savaş boyunca benim hep bir takımım oldu. Diğer tüm takımlar bu 1. Takım'dan çıktı; Che'ninki ilk takımlardan biriydi; sonra dağlık doğu bölgesini aşan Raúl'unki geldi. Bunu elli adamla yaptı. Bu, ovanın ilk kez aşılmasıydı, kusursuzca uyguladılar; İkinci Doğu Cephesi'ni açtılar. Gelişip yeni takımlar oluşturdular; komutan atama yetkileri vardı.

Camilo ve Che'nin Sierra'daki takımları; Raúl'unki, Juan Almeida'nınki;[5] saldırıdan sonra kurulan Santiago Cephesi... Hepsi 1. Takım'dan çıktı.

Che terfi ettikten sonra bir dizi çarpışma oldu.

Bu sırada artık Che Guevera'nın istisnai bir önder olduğundan şüpheniz kalmamıştı herhalde?

Örnek alınacak biriydi, birliklere güven aşılardı; onlar üzerinde büyük etkisi vardı. Ben onun örnek bir insan olduğunu düşünüyorum. Artık bir teorisyen olmuştu; fedakâr biriydi; her türlü sorumluluğu yüklenmeye hazırdı.

Risk almaya fazla yatkın bir kişiliği olduğu söyleniyor

Çok gözü pekti. Bazen, birliklerine mayın ve çok sayıda silah taşıt-

maya öncelik verirdi. Halbuki o sırada birliğin hafif olması daha önemliydi belki de. Camilo hafif birliklerle daha başarılıydı. Che fazla yük almaya meyilliydi. Bazen, kaçınabileceği bir çarpışma olur ama kaçınmazdı. Bu, Camilo'yla farklı olduğu bir başka noktaydı. Che cesurdu ama bazen fazla risk alırdı... Ben de derdim ki: "Bu birliklerin sorumluluğu sana ait."

Bazen fazla mı ihtiyatsız davranıyordu?

Gözü karalığı ve ihtiyatsızlığa olan eğilimi kontrol altında tutulmamış olsa, Che bu savaştan canlı çıkmazdı. Bakın; düşmanın son saldırısı başladığında, ne Camilo, ne Che, ne de diğer önderler ön saflardaydı. Che'yi acemi eğitimine yolladım; yüzlerce acemi asker vardı. Bölgede Ramiro Valdés ve Guillermo García kalmıştı. Sonra onları da buraya getirdik. Ama Che okuldaydı. Bir yandan da düşmanın batı bölgelerindeki saldırısını kontrol altında tutuyordu.

Bunu fazla risk almamaları için mi yaptınız?

Evet, çünkü onlar önderdi. Onları stratejik konularda kullanabilmek için yaptım. Takım stratejik bir birliktir; Almeida cephedeydi; Raúl İkinci Cephe'de; Che, Villas'ta; Camilo da Pinar del Río'da. Bu önderler... Önde gelenlerden kimisini kaybetmiştim. Neredeyse komutansız kaldım. Ama bu adamlar çok güvenilirdi. Gittikleri her yere aynı ekolü götürüyor, halka, düşmana aynı politikaları uyguluyorlar, Batista birliklerini nasıl hareket etmeye zorladığımızı, onlara kurduğumuz bütün tuzakları biliyorlardı.

Che'yi ilk kez takviyeli bir takımın komutanı olarak yüz kırk adam ve en iyi silahlarla Las Villas'a yolladık. Ele geçirdiğimiz bazukalardan birini de yanına almıştı –bizim elimizde kalan diğerlerini sonradan tanklar imha etti–; iyi silahları, iyi askerleri vardı. Camilo'yu da aynı şekilde yolladık. Yani iki olağanüstü önder seçmiştik. Gerçi Camilo daha güvenilirdi; Che, kişiliği yüzünden bazen... Yanında fazla ağırlık taşıyordu; antitank mayını götürmek istiyordu... Araç kullanmak istiyordu; kullanabilirdi de; ona izin verebilirdik. Ama tam yola çıkarken bölgede bir kasırga koptu; korkunç bir fırtınaydı. İki takım da Camagüey ovalarından geçmek zorunda kaldı. Çarpışma cephesi olmayan, 26 Temmuz Hareketi'nin zayıf olduğu dört yüz kilometrelik bir mesafeyi aşmaları gerekiyordu. Batista'nın bu bölgede hava birlikleri vardı. Korkunç bir açlık çektiler... Camilo ile Che'nin günlükleri duruyor.

Bu tank ve uçak devrinde bu adamların bataklıklardan ilerleyebilmiş olmaları büyük bir yiğitlikti. Bazı yerlerde çarpışmaları gerekti. Yaptıkları büyük bir yiğitlikti, hepsi yazılı. Camilo beni her şeyden haberdar etti; Che de bilgilendirdi. Hepsi günlüğünde var; bu günlüğe dayanarak *Savaş Anıları* (Pasajes de la guerra revolucionaria) adlı bir

kitap yazdı. Günlük tutma alışkanlığı ve yazı yeteneği vardı. Çok özlü ve sentezciydi; olağanüstü bir yazardı. Bolivya'da yazdığı diğer günlük harikuladedir. Çok gözü pekti.

Bir parantez açıp size şunu sorayım: Başkaldırının bir simgesi olarak sakal bırakmaya ne zaman karar verdiniz?

Sakal hikâyesi çok basit: Bu, gerillayken maruz kaldığımız zor şartlardan kaynaklandı. Tıraş bıçağımız, usturamız yoktu. Kendimizi dağ başlarında bulduk, herkesin saçı sakalı uzadı; sonunda bu bir kimlik haline geldi. Köylülerin, herkesin, basının, gazetecilerin gözünde biz "sakallılar"dık. Bunun olumlu bir yanı da vardı: Aramıza casus sızdırmak için çok önceden hazırlanmak gerekiyordu; casusun en az altı aylık sakalı olması lazımdı. Sakal hem bir kimlik hem de koruma görevi görüyordu; sonunda da gerillacıların bir simgesine dönüştü. Devrim nihayet zafere ulaştığında da bu simgeyi muhafaza etmek için sakalımızı kesmedik.

Ayrıca, sakalın pratik bir yararı da vardır: her gün tıraş olmanız gerekmez. Günlük on beş dakikalık tıraş zamanını bir yıldaki gün sayısıyla çarparsanız bu işe yaklaşık beş bin beş yüz dakika ayırdığınızı görürsünüz. Bir günlük mesai dört yüz seksen dakika olduğuna göre, tıraş olmayınca yılda on gün kazanırsınız. Bu zamanı da işinize, okumaya, spor yapmaya, ne isterseniz ona ayırabilirsiniz.

Tabii jilet, sabun, krem, sıcak sudan yaptığınız tasarrufu hiç saymıyorum... Yani sakal bırakmanın pratik bir yararı var, üstelik bedava... Tek dezavantajı beyazların ilk olarak sakalda çıkıyor olması. Bu yüzden de sakal bırakanların kimisi, beyazlar çıkar çıkmaz tıraş oldular. Yaşını gizlemek sakalsız olunca daha kolay.

1958 nisanında Batista'ya karşı genel greve gidildi. Ama siz Sierra'dan buna destek olmadınız. Neden?

9 nisan 1958'de genel grev yapıldı ve başarısız oldu. Biz henüz grev yapılması taraftarı değildik. 26 Temmuz Hareketi'nin yönetimi bizi eleştirdi. Ulaştıkları olgunluk seviyesinin "bilincinde" olmadığımızı söylediler hatta... Yine de Hareket'in yönetimindeki yoldaşlar kendilerinden bu kadar emin olunca ben de grevi onayladım. Kendi bölgemizdeki düşman güçlerine karşı askeri eylemlerde bulunarak destek de verdik.

Ayrılıklar, dışlamalar vardı. Örneğin, sendikalar komünist liderlerin elinde olmasına rağmen komünistlere karşı önyargılıydılar; bizim ise dağlarda böyle bir düşüncemiz yoktu. 26 Temmuz Hareketi'nin kendisi bile bizleri kışkırtıcı olarak görüyordu. Saygınlığımız artıyor, Batista'nın işini zorlaştırıyorduk. Yönetim bunun sivil-askeri bir hareketle, bir genel grevle sonlanması gerektiğini düşünüyordu. Bizler bu fikirde değildik; biz kendimizi küçük bir ordu olarak görüyorduk. Büyük bir orduya dönüşecek, düşmanın hakkından gelecektik.

Sonunda da bu oldu.

Bu oldu; ama 1958 nisanındaki bu grev korkunçtu. Çünkü başarısız olunca moraller bozuldu; düşmanlara cesaret verdi ve bize karşı son saldırılarını başlattılar.

On bin adamla hücum ettiler; on dört tabur ve bir sürü bağımsız birlik... On bin kişiye karşı direnemeyeceğimizi düşünüyorlardı... Bu, kendi bölgemizi ilk savunmamızdı; üç yüz kişi bile değildik. Yetmiş gün çarpıştık! Birlik aramaya adam yolladım. Ovada faaliyet gösteren Camilo'yu, Almeida ve birliklerinin bir kısmını çağırttım. Almeida, Santiago yakınlarında, Sierra'nın doğu kısmında yeni bir cephe açmıştı. Çağırtmadığım tek birlik Raúl'unkiydi; fazla uzaktaydılar. Bu belirleyici oldu.

Bu son saldırı bittiğinde, dokuz yüz silahlı adamdık artık. Neredeyse bütün ülkeyi işgal ettik. Takımları tekrar düzenledik. Önce takviyeli iki takım yarattık; yüz kırk adamla Che'nin takımı, doksan adamla da Camilo'nunki. Adanın yarısını istila ettik. Takımlardan bir tanesi Pinar del Río'ya kadar gidecekti ama Santa Clara'da durdurduk.

Neden?

Camilo'yu neden durdurduk ve Pinar del Río'ya yollamadık? Çünkü hafızamızda 1895 bağımsızlık savaşlarının istila tarihi ve bu tarihin etkileri vardı. O anda istilayı oraya kadar götürmek stratejik olarak anlamsızdı. Diğer yandan, Las Villas'taki bazı durumlar Che'nin bu bölgede yürüttüğü harekete Camilo'nun destek vermesini gerekli kılıyordu. Pinar del Río'yu istila etmenin anlamsız olduğunu fark ettik. Bir an geldi, Camilo'ya "Dur ve Che'ye katıl" dedik.

Batista'nın son saldırısı başarısız olunca, karşı saldırıya geçmeye mi karar verdiniz?

Başkaldıran birlikler ülkenin her yönünde ilerliyor, hiçbir şey ya da hiç kimse onları durduramıyordu. Çok kısa bir sürede her yeri hâkimiyetimiz altına almış ve kuşatmıştık. Oriente bölgesinde on yedi bin –belki de daha fazla– asker elimizdeydi. Kaçış imkânları yoktu, Santiago Körfezi'ne kısılmışlardı, kaçamazlardı. Körfez çıkışını sekiz makineliyle kontrol altına almıştık. "Bunlar buradan çıkamaz. Makinelilerimiz ortalığı allak bullak eder" dedim.

Sonra savaş gemilerini ziyaret ettim. Karaya oturmuşlardı, başlarında kimse ve üzerlerinde top yoktu. Bunlar üç dört mil mesafeden açık denizde çarpışmak üzere üretilirler, üç metre ötedeki makinelilerle çarpışmak üzere değil... Yani orada bir işe yaramıyorlardı.

Bu şartlar altında hasımlarınıza "zarif bir çıkış" teklif ettiniz. Teklifiniz neydi?

Karşı kuvvetlerin komutanı General Cantillo, 28 aralık 1958'de benimle ve birkaç kişiyle daha Palma Soriano yakınlarında Ingenio Oriente adlı eski bir işletmede toplandı. Adam haydut ya da yolsuzluklara bulaşmış biri değildi; saygın bir kişilikti. Batista'nın akademi kökenli az sayıda adamından biriydi. Katil değildi. Son saldırıyı başlattığında bana bir mektup bile yazmıştı. Ben de yanıtlamıştım. Neredeyse olanlardan özür diliyor, bizim değerli insanlar olduğumuzu söylüyordu çünkü... Teşekkür edip kalıplaşmış bir yanıt verdim. Ama asıl demek istediğim bizi yenmeyi başarırsa başımıza gelenlerden dolayı üzülmemesiydi; tarihe şanlı bir sayfa yazacaktık... Centilmence yanıt verdim.

Kuşatma altındaki garnizonlarla belli aralıklarla yazışır ya da –esir değiş tokuşu olduğunda– karşılıklı tartışırdım. Bu yüzden gelip benimle konuştu. Tek başına helikopterle geldi. Ne kadar güvendiğine dikkatinizi çekerim. Bana "Savaşı kaybettim" dediğini anımsıyorum. Son vermek için bir formül geliştirmemi istedi. "Pek çok askeri kurtarabiliriz; ortak bir harekât düzenleyelim; başkaldırı birlikleri ile Santiago'daki garnizon birlikte hareket etsin" dedim. Sonra da "Şu tarihte –gününü kararlaştırdık– sivil-askeri bir isyan başlatalım" dedim. Diyordum ki, "Yirmi dört saat içinde Batista'nın yerinde yeller eser."

Son harekât üzerinde anlaştık. Subay olan bir kardeşini görmek bahanesiyle Havana'ya gitmek istedi... "Neden Havana'ya gideceksiniz ki? Neden risk alacaksınız ki?" dedim.

Yanımda bir subay vardı. El Jigüe'de kuşatma atında kalmış bir taburun komutanı, Binbaşı José Quevedo. 11-21 temmuz 1958 tarihleri arasında on gün boyunca bizimle kıran kırana çarpışmışlardı. Sonra bize katılıp yardım etti. Bu saygın asker bugün silahlı kuvvetlerimizde generaldir. Birçok kitap yazmıştır;[6] olayları hatırlamak için okumaya değer.

İsyan Ordusu'na mı katılmıştı?

Kuşatma altında kalmıştı, ben o zaman tanıştım; El Jigüe'de. Onu kuşatma altında tutan birliğin başında ben vardım; son düşman saldırısının ortasındaydı. Etrafımızı çevirmiş çok sayıda birlik vardı, biz de o taburu kuşatmıştık. Bizim kuşatmamız çok dardı, onlarınki ise daha çok stratejikti. Bu taburu etkisiz hale getirerek dengeyi bozduk. Pek çok esir aldık, çok kayıp verdiler. Karşımızdakiler olup bitenden haberdar olmasın diye zafer bile ilan etmedik.

Kırk sekiz saat sonra duyurduk. Adamlarımızı silahlandırmış, diğer birliklerin üzerine yürümeye başlamıştık. Bir dakika bile kaybetmeden diğerlerini kuşatmaya başladık. Bir dakika bile kaybedilmemeliydi çünkü.

Santiago'ya saldırmaya mı hazırlanıyordunuz?

Santiago saldırısını ertelemiştik. Santiago'ya bin iki yüz adamla saldırmaya karar vermiştik. Güç dengesi ilk kez bu kadar lehimizeydi; aynı

Sierra Maestra'daki taktikleri kullanacaktık: kuşatma ve kuşatma. Bu harekât beş gün sürecekti. Körfez üzerinden Santiago'daki savaşçılara yüz silah ulaştırmıştık, çünkü beşinci gün artık harekât başlayacaktı. Dört tabur, dört çarpışma. Savunmadaki her tabura karşı orada kullandığımız taktikleri kullanacaktık. En sonunda da harekât olacaktı.

Bu çarpışma en fazla altı gün sürecekti. Ama geciktirmiştik. Aşağı yukarı 30 aralık günü başlayacaktı. Düşman operasyon birlikleri komutanının onayını bekliyorduk. Camilo ile Che ise Santa Clara'ya yaklaşmaktaydılar.

Savaşa son vermek için düşman komutanıyla anlaşmayı mı bekliyordunuz?

Evet. General Cantillo sonunda Havana'ya gitti. Ama benim üç şartım vardı; o da kabul etti. Dedim ki: "Peki, madem gitmek istiyorsunuz, gidin. Ancak, ABD büyükelçiliğiyle temas istemiyoruz." Özel bir nedeni yoktu ama bu tür olayların nasıl yürüdüğü konusunda deneyimliydik. "Başkentte darbe istemiyoruz." Belki de bunu, başkentte darbe meselesini ilk şart olarak öne sürmüştük. "Batista'nın kaçmasına yardım etmenizi istemiyoruz." Üç şartımız buydu, general kabul etti ve Havana'ya doğru yola çıktı.

Günler geçti, ondan hiç haber almıyorduk. Beni Santiago'daki garnizonun komutanıyla temasa geçirmişti. Mektuplar yazıldı. Özetle, ne dediysek tersini yaptı: ilk olarak, 31 aralık 1958 günü Batista'yla akşam yemeği yedi; bir sürü generalle birlikte kaçmak üzere bindiği uçağa kadar ona eşlik etti. İkinci olarak, başkentte bir darbe yaptılar ve hükümetin başına Yüksek Mahkeme'nin en yaşlı üyesini, Carlos Piedra isimli bir yargıcı getirdiler. Üçüncü olarak da, tabii ki ABD elçiliğiyle temasa geçmişlerdi... Alçakça bir ihanet!

Bunun üzerine siz ne yaptınız?

1 ocak 1959 günü ne yaptık? 26 temmuz 1953'teki Moncada baskınından yedi yıl, yedi ay ve yedi gün sonraydı. Bunlar kesin tarihler. Moncada baskınından sonra geçen zaman bu: iki yıl cezaevinde, iki yıla yakın yurtdışında, iki yıl da savaşarak.

1 ocak günü radyodan Batista'nın kaçtığını ve başkentte darbe yapıldığını duyduğumuzda hemen kendi radyo istayonumuza gittik ve "Devrimci genel grev!" sloganını ileri attık. Birliklerimize talimat verdik: "Kesinlikle durmak yok, ateşkes yok!" Sıfır ateşkes. Bütün takımlara ilerleme ve çarpışma emri verildi.

Herkes, radyo ve televizyonlarda çalışanlar bile bizim kısa dalga, bir kilovatlık Radyo Rebelde (İsyan Radyosu [ç.n.]) istasyonumuza bağlanıyordu. Böylelikle, ülkenin tüm radyo ve televizyonlarında zincirleme konuştum. Bütün güçlere talimatlarını biz veriyorduk. Şu sıralar Venezu-

ela'da karşıdevrimcilerin yaptığını yapıyorduk. Onlar da adamlarına en önemli dört televizyon kanalından talimat veriyordu. İşte ben de bütün ulusa böyle talimat verdim. Böylelikle de tüm halkın sempatisini kullanabildik.

İşçi sendikalarının çoğu o sıralar sarı grupların elindeydi –bugün de Venezuela'da sarı sendikaların elinde olduğu gibi– buna rağmen, herkes greve destek verdi.

Şehrin kuzeyine girmek üzere geri döndüm. Yolda insanlarla karşılaştım, bize katılıyorlardı. Söz verdiğim için, birliğin komutanıyla temasa geçtim... Birkaç mektup teati etmiştik ama belirsiz kalan bir şeyler vardı. Söylediğim bir şey doğru yorumlanmamıştı: "30'unda sözünüzü yerine getirmediyseniz, saldırınız ve garnizon teslim olana kadar ateşkes olmaz." O da bana bir cümleyle yanıt vermişti: "Askerler savaşmadan teslim olmaz, silahlarını şerefsizce teslim etmezler."

Haber yolladım. Ben ona "teslim olun" değil, "çarpışmaya başlarsak ateşkes olmaz" demiştim.

Bana bir helikopter teklif etti: "Generale güvenin"; Santiago'da bir tur atmamı teklif ediyordu. Ben karşı çıktım, çünkü iki delikanlıyı öldürmüşlerdi; benim de helikoptere ihtiyacım yoktu. Şehrin kuzeyindeki El Caney kışlasına gittim; şu Moncada'dan sonra saldırmak istediğim kışla. Beni garnizon karşıladı. Hiçbir yerde asla karşılanmadığım gibi karşıladılar. Üç yüz subayla toplandım. Santiago garnizonundan üç yüz subayla! Onlarla fikir alışverişinde bulundum. General Eulogio Cantillo'yla yaptığımız ve onun yerine getirmediği anlaşmayı anlattım. Onlara ihaneti açıkladım. Bize destek oldular, bizden yana çıktılar. Hatta Santiago garnizonunun komutan vekilini orada komutan atadım.

Raúl'un dediğine göre, Albay Rego Rubido'yu garnizon komutanı atayacağımızı duyurduğumda disiplini bozmamak için kabul etmiş ama anlayamamış. "Ne yaptığını biliyordur herhalde" demiş kendi kendine. Rego Rubido da komutan oldu.

Bu sırada Camilo ile Che Havana'ya mı giriyorlardı?

Hayır. Che Santa Clara şehrine saldırıyordu. Polis karakolunu ele geçirmekteydiler. Zırhlı, son derece iyi korunmuş bir tren geldi. Demiryolundan rayları söktüler. Tren geri giderken raydan çıktı, bütün silahlarına el koydular.

General Cantillo sözünde durmamıştı. 1 ocak günü Camilo ile Che'ye "Havana'ya doğru ilerleyin" dedim. Camilo'ya dedim ki: "Sen Columbia'ya gidiyorsun." Che'ye de "Sen La Cabaña'ya". O sıralarda Santa Clara'yı ele geçirmekle meşguldüler. Ama tabii, planlar suya düşüp genel grev başlayınca, organize olmak için neredeyse tam bir güne ihtiyaçları oldu. Sanırım gece vakti çabucak çıktılar yola. O sırada onlara şöyle dedim: "Olabildiğince çabuk Merkez Karayolu'ndan ilerle-

yin." Batista'nın adamlarının morali son derece bozuktu... Che ile Camilo iki takım oluşturup Havana'ya vardılar. Varmaları zaman aldı ama hedeflerini ele geçirdiler. Kimse direnmedi, tek bir kurşun bile sıkmaları gerekmedi. Havana'daki adamlarımız neredeyse her yeri ele geçirmişti. Rakibimizin morali tamamen çökmüş, tüm ülke durmuş, şehir başkaldırmıştı. Her yerde başkaldırılar oluyordu.

Columbia ve La Cabaña Havana'nın iki büyük kışlasıydı değil mi?

Evet. Bakın, Havana'nın ilk kalesi Columbia'ydı. Camilo oraya gitti. Ordu merkez karargâhı oradaydı. Diğer büyük kaleye, La Cabaña'ya da Che gitti. Çok iyi bir zamanlamaydı. İki iyi komutan ve iki güçlü birlik. Camilo daha çok temaslarla ilgilendi, çünkü orada Amerikalı danışmanlar vardı, fazla sorun çıkarmadılar.

Che ise, hemen köylülere ders vermeye, okullar kurup insanları eğitmeye başladı. Bir komutan olarak ilk yapmak istediği, insanlara okuma yazma öğretip hepsini eğitmekti.

Camilo, Columbia kışlasında esir düşmüş büyük saygınlık sahibi birkaç subayı ve bir albayı salıverdi. Bunlar hâlâ bir birlik toparlayıp oradakilerin moralini düzeltmek istiyorlardı. Bunları merkez karargâha getirdiler. Benimle konuşmak istiyorlardı. Onlara şöyle dedim: "Albay Barquin'e söyleyin –saygın bir albaydı, ABD'de okumuştu– Columbia'da Camilo'dan başkasıyla konuşmam. La Cabaña'da da Che'yle konuşurum sadece." Onlar yine bir yolunu bulmaya çalıştılar ama en küçük bir fırsat tanımadık. Bir dakika, bir saniye bile kaybedilmedi. Bütün halk bizimleydi.

General Cantillo'ya ne oldu?

Cantillo tutuklandı, birkaç yıl hüküm giydi, sonra salıverdik.

Siz Havana'ya ne zaman girdiniz?

Ben Santiago'dan çıktığımda bize karşı çarpışmış ordudan iki bin adam, El Caney'deki üç yüz subayla birlikte bizlere katıldı. En ideal durum size katılmalarıdır. Ben bu iki bin adamı orduda tutmaya çalıştım, çok zor bir işti. Ama sonunda bizimle geldiler.

Bunun üzerine bu iki bin adamı silahlarıyla birlikte – bizim kullanmayı bilmediğimiz Sherman tankları, topları vardı– bize katılmaya davet ettim... Çünkü durum henüz belirsizdi... Bin asi asker ve Batista'nın en iyi birliklerinden iki bin adamla Havana'ya vardım. Asiler ölmeye hazırdı, diğerleri de öyle. Benimle geldiler. Tankları kullanıyorlardı –bizimkilerden hiçbiri tank kullanmayı bilmiyordu– çok mutluydular. Bir insan seli vardı, çok kalabalıktı.

Havana'ya sekiz günde vardım, çünkü her bir il merkezinde durup

bir konuşma yapmam gerekiyordu. Ancak tankla ilerleyebiliyorduk, kamyonla veya benzeri şeylerle ilerlemek imkânsızdı. Artık direniş kalmamış, birkaç gün içinde bitmişti. Grev devam etti. İnsanlar, artık greve gerek kalmadığı halde grevden çok memnundu. Ama herkes bayram havasındaydı artık.

Havana'ya 8 ocak 1959'da vardım. Tüm yol boyunca konuşmalar yapmıştım. Öğrencilik yıllarımda tutuklu bulunduğun Cienfuegos'a gittim. Camilo ve Che burada bekliyorlardı. 26 Temmuz Hareketi Havana'daki tüm polis karakollarını ele geçirmişti.

1 ocaktan itibaren mi?

Evet. Bizim kendi adamlarımız, daha Camilo ve Che oraya varmadan bütün polis karakollarını ele geçirmişti. 26 Temmuz Hareketi, Eylem ve Sabotaj'dan adamlar. Pek çok insan öldü; çok cesurdular. Ama dağ deneyiminden yoksundular. Şehrin risklerini dağ tepe tırmanmaya yeğleyen pek çok insan vardı. Şehirde son derece iyi savaşan pek çok insan, gerilla olarak son derece yetersizdi, çünkü gerillada zor olan dağ tepe tırmanmaktır... Gerilla ve insanlar böyledir işte. Ama zamanla daha güçlü daha dayanıklı oluyorlardı. Durum buydu.

Savaş böyle son buldu...

Ordumuz sonlara doğru çok çabuk büyüdü. 1958'in aralık ayında silahlı, savaş silahına sahip üç bin adamım vardı sadece. 1 ocak 1959'da, tüm silahlara el konulduğundaysa asker sayımız birkaç hafta içinde kırk bin kişiye yükseldi. Ama savaşı üç bin adam kazandı, hem de iki yıldan az bir süre içinde.

9

Gerilladan alınacak dersler

Şiddet ve devrim - Köylülere etik yaklaşım - Esirlere karşı tutum - Sierra'da savaş adaleti

Sizce bu savaşı askeri taktikler sayesinde mi, siyasi strateji sayesinde mi kazandınız?

İkisi de. Ben, cezaevinden önce Sierra Maestra'daki savaş planını yapmıştım; bütün planı. Biz harekete dayalı bir savaş geliştirmiştik. Anlattığım gibi: saldırıp geri çekilmek. Düşmanı şaşırtmak. Saldırmak ve tekrar saldırmak. Pek çok psikolojik silah da kullandık. Ekonomik savaş da: Batista'yı şeker rantından yoksun bırakmak için şekerkamışlarının yakılması; iletişim ve taşıma ağlarına sabotaj. Ama gerilla bizim için bir sürecin tetikleyicisi oldu. Bunun doruk noktası da devrimci genel grev ve halkın topyekûn ayaklanmasıydı.

Siz düzensiz savaşı seçtiniz. Neden?

Ben düzensiz bir savaşın başarılı olacağına inandım hep. Tarih boyunca, İskender ve Annibal'den beri bütün savaşlarda zafer, insan yönetiminde, silah, arazi ve taktik yönetiminde şaşırtma hareketlerini gizlilik içinde kurnazca yapanların olmuştur. Bu stratejistler kaç kere güneşi ve rüzgârı kullanmışlardır düşmanlarına karşı! Kendi olanaklarını, hatta bazı durumlarda doğanın sunduklarını en iyi kullanmasını bilen olmuştur kazanan.

Biz hayal gücümüzü çalıştırdık. Çok iyi silahlanmış seksen bin kişilik bir ordu tarafından desteklenen bir hükümetin oluşturduğu engelleri aşabilecek fikirler geliştirmemiz gerekti. Çok az kaynağımız vardı; onlardan en iyi şekilde yararlanmak şarttı; insan ve silah kullanımı da öyle. En temel sorunumuz buydu.

Ama kısa sürede rakip güçlerin kafasını karıştırma sanatını geliştirdik. Böylelikle onları yapmalarını istediğimiz şeyleri yapmaya zorluyorduk. Düşman kuvvetlerini kışkırtıp onları hareket etmeye zorlama sanatını geliştirdik diyebilirim. Rakibin mevziinde, siperlerinde güçlü olduğu, buna karşılık, dışarı çıkıp yer değiştirdiğinde zayıf düştüğü ilkesinden yola çıkıyorduk. Düşmanı harekete geçmeye zorlayıp en zayıf olduğu yer ve anda saldırma sanatını geliştirdik.

Şunu anlamak lazım. Dört yüz kişilik bir birlik dağlarda birerlekol

düzeninde ilerler. Bazı yerlerde arazi bu düzende ilerlemeye izin verir ancak. Tek sıra halindeki bir birliğin çarpışma kapasitesi çok düşüktür, kolay toparlanamaz. Biz, seçtiğimiz arazide, öncülerini yok eder, ortadakileri bozar, sonra da arkadan saldırıya geçerdik. Beklenmedik bir şekilde ama kendi seçtiğimiz bir yerde. Bu sayede, bu taktikle epey etkili olmaya başladık.

Pusuya düşürme sanatını geliştirdiniz...

Evet. Bizler farklı pusular kuruyorduk. İlkini hep öncülere karşı yapardık. Bu, düşman birliğinin topyekûn çekilmesini sağlar. Bunun üzerine ikinci pusuyu kurardık. Geri dönerlerken, üslerine yakın bir yerlerde. Morali bozuk bir birliğin kışlasına yaklaştığı an saldırmak için en iyi andır. Kendini güvenlikte hisseder, temkini elden bırakır.

Belli bir yerde, gece vakti saldırırsın; iki, üç kere. Düşman gece çıkmamaya başlar. Bunun üzerine gündüz, yayayken saldırırsın. Askerlerini kamyonlara bindirir. Yokuş tırmanırken, çok yavaş giderken saldırırsın. Saldırırsın ve başarılı olursan silahlarına, makinelilerine el koyarsın. Zırhlı araç mı kullanıyorlar? Mayınlar var. Eğer onları artık şaşırtamıyorsan başka taktikler geliştirmen gerekir. Hep bir adım önde olmalı. Şaşırtmak ve daima şaşırtmak. Hiç beklemedikleri bir yer ve şekilde saldırmak.

Ama sizler için işin askeri yönü siyasi yönüne göre ikinci plandaydı sanırım. En önemli şey politik strateji miydi?

Eğer bizim önerdiğimiz politik cephe –Batista karşıtı güçlerin birliği– gerçekleşmiş olsaydı rejim kendiliğinden yıkılırdı; tek bir damla bile kan dökülmeden belki de. Bizim fikirlerimiz bu yöndeydi, taktiklerimiz buydu. Taktiklerden ve bir savaşın nasıl kazanılacağından söz ediyoruz. Taktiklerimizin siyasi olarak en doğru taktikler olduğu kanıtlandı. Bu yüzden de her zaman söylemişimdir: Hem halka yönelik hem de rakibe yönelik politikalara sahip olmak gerekir. Masum insanları öldüremezsin. Düşman güçleriyleyse çarpışarak mücadele etmelisin. Şiddete başvurmanın başka bir mazereti olamaz. Benim görüşüm budur.

Siz gayri resmi bir savaş verdiniz. Savaş kurallarına uymaya mı karar verdiniz yine de?

Evet. Çünkü bu son derece önemli psikolojik bir etkendir. Eğer düşman rakibine hayran olursa bu psikolojik bir zaferdir. Onu yendiğiniz, ona darbe indirdiğiniz için size hayrandır; ona saygı duyduğunuz, askerlerine vurmadığınız, küçük düşürmediğiniz, hakaret etmediğiniz, katletmediğiniz için. Bir an geldi, çok büyük nüfuzumuz oldu. Bize saygı duyuyorlardı. Çünkü tarih boyunca savaşların genelde nasıl olduğunu biliyorlardı.

Esirlere saygıyı ilke mi edinmiştiniz?

İşkence karşıtlığını da. Çünkü rejime karşı mücadelede bize esin kaynağı olan şey onların işkence yapması, adam öldürmesiydi.

Bizi insan haklarını ihlal etmekle suçlayanlara kimi zaman şunu söylerim: "Yargı dışı tek bir idam vakası bulun, tek bir işkence vakası bulun."

Devrim var olduğundan beri mi?

Devrim zafere ulaştığından beri; hatta daha önceden, 1956'da karaya çıkıp mücadeleyi başlattığımızdan beri. Anımsıyorum, 60'lı yıllarda bir keresinde haydutlara karşı mücadele verirken, birtakım korkutma yöntemleri kullanmaya başlamış bir komutanımız vardı. Bazı esirleri bir havuza koymuş, kimisini helikoptere bindirmiş... Atma niyetiyle değil. Ama olay kulağıma geldi ve hemen oraya gittim. Çok sert bir eleştiri aldı. Fiziksel olarak bir şey yapmamışlardı, psikolojik işkenceydi ama kabul edilemezdi. Asla!

Üstelik işkence yapan polis ya da haberalma teşkilatı gelişemez. Bizim teşkilatımızın geliştirdiği yöntemleri –psikolojik yöntemleri; sızma, kanıt arama yöntemlerini– geliştiremez. Tutuklanan biri belli bir gün nerede olduklarını anımsayamadığında bizim haberalma örgütümüz bunu bilirdi; ellerinde yazılı olurdu çünkü. Size "Geçen yıl mayıs ayının şu pazar gününde ne yaptınız?" diye sorsalar anımsayamazsınız. Onlar da anımsamıyordu. Kiminle toplanmışlar? Silahları kimden almışlar? İnsanlar sadece reddedilemeyecek kanıtlar olduğunda tutuklanırdı. İşe yarayan şey fiziksel şiddet yöntemleri değil içlerine sızma olmuştur her zaman.

Köylülerden çalmama, kadınlara tezavüz etmeme, esirlere işkence yapmama fikrini ilk geliştiren gerilla sizler miydiniz?

Hayır, hayır. Böyle bir şey söylemek kesinlikle imkânsız. Mücadelelerine bizden önce, 1946 yılında başlamış Vietnamlı yurtseverlerin kadınlara tecavüz ettiğini, köylülerden çaldığını sanmıyorum. Bu ilkelere uyulan pek çok mücadele olmuştur.

Sovyet-Alman cephesinin arka saflarında Alman askerlerine direnenlerin işkence yaptığını, kadınlara tecavüz ettiğini sanmıyorum. Çünkü tecavüz eden, çalan, öldüren ve yakanlar, devrimcilerin mücadele ettiği zorba rejimler olmuştur her zaman. İkinci Dünya Savaşı'nın çeşitli cephelerinde neler olduğunu kimse bilemez. Birbirlerini kurşuna diziyorlardı herhalde. Nazilerin, Bolşeviklerin hayatını bağışlamadığı kuşku götürmez. Bolşeviklerin de esir düşen Almanlara nasıl davrandığını bilmiyorum.

1910'da Meksika'da büyük bir devrim oldu. İspanya'da da 1936'da bir iç savaş yaşandı.

İki taraf da vahşice şeyler yaptı.

İspanya'da cephe dışında da savaşlar oldu. Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'una[1] esin kaynağı olan buydu. İspanya İç Savaşı'nda cephe dışında olanların hikâyesi bizim çok işimize yaradı. Francocu birliklerin arka saflarında duran Cumhuriyetçi gerillaların, ordunun silahlarını nasıl ele geçirdiklerini bilmek. Bu kitap düzensiz mücadele fikrini geliştirmemde bana çok yardımcı olmuştur.

Hemingway'in romanı mı?

Evet. Çünkü ben Sierra'dayken o kitap sık sık aklıma geliyordu... Bir gün konusu açılırsa anlatırım.

Neden şimdi anlatmıyorsunuz?

Peki, madem istiyorsunuz... Bakın, ben *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'u öğrencilik yıllarımda okudum ilk kez. Sonradan üç kere daha okudum sanırım. İleriki yıllarda yapılan filmini de biliyorum. Bu kitap ilgimi çekiyordu, çünkü dediğim gibi konusu düzenli bir ordunun arkasında verilen savaştı. Arka saflardaki savaştan söz eder, gerillayı ve gerillanın sözümona düşman kontrolü altındaki bir bölgede nasıl faaliyet gösterebileceğini anlatır. Hemingway'in İspanya'daki savaşla ilgili ayrıntılı anlatımlarından söz ediyorum.

Biz düzensiz bir mücadelenin askeri ve siyasi açıdan nasıl olacağını sezgisel olarak biliyorduk. Çünkü Hemingway bütün kitaplarında bunu büyük bir gerçekçilikle, duru ve açık olarak anlatır. Her şey çok gerçekçidir, her şey inanılırdır. İnsan okuduğunu unutamaz, çünkü yaşamış gibidir: Hemingway'in, okuyucuyu bu acımasız İspanya İç Savaşı'na taşımak gibi bir becerisi vardır çünkü. Sonra Sierra Maestra'daki etkinliklerimiz sayesinde gerilla hayatını bizzat tanıdık. Dolayısıyla da bu kitap bildiğimiz bir şey haline geldi. Danışmak ve esinlenmek için hep ona döndük; artık gerilla olmadığımızda bile. Bir etik anlayış yerleştirmeye çalışıyorduk.

Tekrar söylüyorum: Etik anlayışa sahip tek gerillanın bizler olduğu söylenemez.

Ama sizler bu etik anlayışı temel bir ilkeye dönüştürdünüz.

Eğer bu yaklaşım olmasaydı burada esirleri sağda solda kurşuna dizer, her türlü şeyi yaparlardı.

Sizler Batista güçlerine karşı terörizme başvurdunuz mu, suikast düzenlediniz mi?

Ne terörizm, ne suikast, ne de yöneticilerin öldürülmesi. Biliyorsunuz, bizler Batista karşıtıydık ama asla ona suikast düzenlemeye çalışmadık, yapabilirdik halbuki. Buna müsaitti. Dağlarda onun ordusuyla mücadele etmek çok daha zordu; bir alayın savunduğu kışlayı ele ge-

çirmeye çalışmak çok daha zordu. O 26 temmuz 1956 günü Moncada garnizonunda kaç adam vardı? Bine yakın...

Batista'ya saldırı düzenleyip onu ortadan kaldırmak on kere, yirmi kere daha kolaydı ama asla yapmadık. Bunun bir zorbanın katli olacağını düşünüyorduk. Bunu, bu adamı öldürmeyi, siyasi açıdan değerlendirdiğinde ne yaparsın? Yerine başkası gelir; daha gaddar, daha vicdansız biri olabilir.

Moncada kışlasına saldıran adamlar Batista'yı çiftliğinde ya da Trujillo'nun öldürüldüğü gibi yolda öldürebilirdi; ya da herhangi başka bir yerde. Ama bizim görüşümüz çok açıktı: Baştakini öldürmek çözüm değildir. Yerine başkasını koyarlar, ölen de onların kahramanı olur. Bu, devrimci öğretinin uzun zaman önce geliştirdiği eski bir kavramdır.

Uluslararası komünist hareketin çok tartışılan bir konusu da banka soygunuyla mali kaynak aramanın doğru olup olmadığıydı. Sovyetler Birliği tarihinde Stalin'i böyle soygunlar düzenlemiş olmakla itham edenler var. Bu bizim etik anlayışımızla tamamen zıt düşüyordu. Devlet ileri gelenlerini öldürmek de, mali kaynak için banka soymak da.

Peki masum insanlara zarar verebilecek terörist saldırılar düzenlemek?

Bizim böyle bir eylemimiz olmadı. Ben yirmi beş ay boyunca Sierra'daydım. Hep bir birliğim oldu. Diğer bütün birlikler ve subaylar da bu birlikten çıktı. Tüm o çarpışmalarda ölmüş tek bir sivil olduğunu anımsamıyorum. Diğer komutanlara sormak lazım, anımsıyorlar mı diye.

Masum insanların feda edilemeyeceği ilkesi bizim felsefemizdir. Bu her zaman bizim ayırıcı özelliğimiz olmuştur. Burada Llanosluların bomba koyduğu bazı vakalar oldu; bir hareket vardı... İstisnai olarak bomba koydukları birtakım vakalar oldu. Ama bizler istemiyorduk, buna karşıydık. Sivillerin feda edilmesine gelince, tek bir çarpışma bile anımsamıyorum... Aslında hiçbir vaka anımsamıyorum. Sivillerin de bulunduğu çarpışmalarda onlara dikkat ederdik.

Moncada'yı gördünüz. Size planını da gösterdik. Orada risk altında tek bir sivil yoktu. Risk altındaki siviller silahlı devrimcilerdi.

Batista'nın askerleri da dahil, ölü sayısının sınırlı olması için talimat verdiğiniz söyleniyor. Doğru mu?

Bunu yapmazsan zafere ulaşamazsın. Savaşta ve politikada çok temel birtakım ilkeler vardır. Etik sadece ahlaki bir mesele değildir. Etik meyvesini de verir.

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde tedhiş örgütleri siyasi amaçlarına suikastlar ve terörizmle ulaşmaya çalışıyor. Siz bu yöntemlere karşı mısınız?

Terörizmle hiçbir savaşın kazanılamayacağını söylüyorum, bu kadar basit. Çünkü savaşı kazanmak için ihtiyaç duyduğun insanların tepkisini, düşmanlığını üstüne çeker, seni reddetmelerine yol açarsın.

Bizim, halkın yüzde 90'ından fazlasının desteğine sahip olabilmemiz de bundandır. Bu desteği bomba koyarak elde edebilir miydik? Bomba koyup asker öldürerek, sivil öldürerek, silah elde edebilir miydik? O kadar çok hayat kurtardık ki!

Uvero'daki çarpışmada olanları anlatmıştım. Deniz kıyısındaki bir garnizona saldırmıştık. Son derece tehlikeli bir eylemdi. Ele geçirdik. Bu en sert çarpışmalardan biriydi. Katılanların üçte biri öldü ya da yaralandı. Orada ölenler, yaralananlar oldu. Düşmanlarımızdan pek çoğunu tedavi ettik. Yaralılara baktık, sonra da askerlerin bakması için orada bıraktık. Bazı esirleri yanımızda götürdük.

İlk çarpışmadan itibaren ilaçlarımız bütün yaralıların tedavisinde kullanıldı; ayrım gözetmeksizin; hem bizim, hem onların yaralılarının. Bizim on yedi adamımız vardı. Bu ilk çarpışma, denizci ve karacılardan oluşan karma bir devriye koluyla oldu. İlk zaferimizdi. Bittiğinde hepsi ölmüştü, sanırım tek bir yaralı vardı. Biz hiç kayıp vermemiştik. Bu çarpışma gece 2.40'ta oldu, neredeyse bir saat sürdü, çünkü direndiler. Teslim olurlarsa onları öldüreceğimizi düşünüyorlardı. Her şey bittiğinde yaralıya ilaç verdik, tedavi ettik. Bizimkilerden biri orada, başında kaldı. Diğerleriyle silahlarımızı alıp gittik.

İlaçlarımızı ilk olarak yaralı askerlere verirdik. İki yaralı olunca ikisine de bakıyorduk demek istemiyorum. Bir yoldaşımızın hayatı ile başkasınınki arasında seçim yapmak zorunda kalsak, yoldaşımızınkini seçerdik doğal olarak. Ama kendi yaralımız yoksa, elimizdeki az sayıda ilacı onlara bırakırdık. İlk çarpışmadan sonuncusuna kadar.

Elimizde ne varsa verirdik. Gerçi o dönemde ülkede insanın fazla bir şeyi olmazdı. İdam edilmiş ya da dövülmüş tek bir asker vakası bulamazsınız.

Çok baskıcı, işkenceci, insanları zalimce öldüren bir rejime karşı mücadele ettiğimiz için, 2 aralık 1956 günü *Granma*'dan indiğimizden beri, kırk dokuz yıldır bu fikirler değişmedi. 2005 aralığında kaç yılın dolacağını siz hesap edin.

Kırk dokuz yıl.

Çıkarmanın üzerinden kırk dokuz yıl geçmiş, sözünü ettiğimiz öğretiler hâlâ geçerli: yönetici öldürmek yok, sivil kurban yok, terör rejimi yok. Neden olsun ki? Asla aklınıza bile gelmedi.

Anlattıklarımı unutmayın; bizler Marksist-Leninist bir eğitim almıştık, düşündüklerimi söyledim size. Bu, stratejiler üzerinde etkili olur. Yönetici öldürmek gereksizdir; bunun anlamsız olduğunu iyi anlamak gerek. Mali kaynak için her türlü yola başvurulabileceği savı –banka ya

da başka kurumları soyarak– bu fikirleri kim çıkardı bilmiyorum ama ne bizim bağımsızlık savaşımızın kuramcıları, ne de Marksist-Leninist kuramcılar bunu savunuyordu. Diğerleriyse –suikastlar, masumların ölebileceği eylemler– hiçbir devrimci harekette yok.

İktidardayken yapılan hatalar başka bir konu, bu başka bir şey. Ben size tarihimizi anlatıyorum ve bizim bu tarihte eşsiz bir sayfa açtığımıza inanıyorum; özellikle de tüm bu süre boyunca çok zor ve vahim olaylar yaşamamıza rağmen tutumumuzu korumuş olma konusunda.

Kuşatıldıktan sonra teslim olmuş birlikler vardı. Bunlara hoşgörülü davranıyorduk: askerleri tamamen serbest bırakırdık. Savaş suçlularına da ağır bir ceza vermemeye özen gösterirdik. Onlarla yaptığımız anlaşmalarda subayların silahlarını almazdık. Rakibimize karşı saygılı bir politika izlerdik. Öldürürsen, geride kalanlar ölene kadar savaşırlar. Üstelik mermiye, insan hayatına mal olurlar. Kısacası, savaşı kazanamazsın.

Bazı askerler üç kere teslim oldu, üçünde de serbest bıraktık. Üstleri onları sonradan başka bir bölgeye, başka bir ile yolluyor; mücadele oralara da ulaşıyordu... Köylüler bizim silah kaynağımız, destekçilerimizdi. Batista'nın siyasi temsilcileriyse hırsızlık yapıyor, evleri yakıyor, insanları öldürüyordu. Köylüler bizim kendilerini saydığımızı görüyordu. Yediklerimizin parasını fazlasıyla ödüyorduk. Bir tavuk, bir domuz aldığımızda, kimse yoksa, geldiklerinde bulmaları için bir not yazıp parasını bırakıyorduk. Civardaki hiçbir dükkâna borcumuz yoktu. Halka karşı izlediğimiz politika buydu. Yoksa kazanmamız imkânsızdı. Köylülerin devrimci eğitim aldıklarını sanma. Hiçbirimiz Sierra'yı iyi bilmiyorduk. Savaşı başka türlü nasıl kazanabilirdik ki?

Sadece bu politika sayesinde mi kazandınız?

Bunlar ve bazı kavramlar olmadan bu savaş kazanılamazdı.

Buna rağmen, Sierra'da "devrimci bir adalet" sistemi kurmanız gerekti. Bu da sizi idam cezası uygulamaya götürdü, değil mi?

Sadece ihanet vakalarında. Çok az sayıda kişi bu cezayı aldı. Cezanın uygulandığı bir iki vaka oldu, bu doğru. İsyan Ordusu'nun içinde haydutluğun baş gösterdiğini anımsıyorum. Henüz küçük bir birliktik, iki yüz kişi bile değildik. Evet, daha azdık, yüz elli kişi kadar. Kendini savunabilecek, yok edilmemeyi başarabilecek bir hareket olmuştuk bile. Ama her şey halkla olan ilişkimize dayanıyordu. Daha önce söylediğim gibi onlara karşı tutumumuz kusursuzdu. Kısıtlı kaynaklarımızla, tükettiğimiz her şeyin parasını ödüyorduk köylülere. Onlar istemese de fazlasıyla ödüyorduk; sizi temin ederim. Ailelere, çoluk çocuğa sevgi ve saygıyla yaklaşıyorduk. Batista'nın ordusu ise yakıyor, öldürüyor, yağmalıyordu.

Haydutluğun baş göstermesi bizim için ölümcüldü. Kurşuna dizmemiz gerekti. Ev ya da dükkân soyanlardan pek çoğu mahkemeye çıktı. Ve bu seferinde, savaş sırasında, bu ceza uygulandı. Etkili de oldu, çünkü o andan itibaren İsyan Ordusu'ndan hiç kimse dükkân yağmalamadı. Bir gelenek oluştu. Bir etik, bir saygı yerleşti.

10

Devrim: ilk adımlar, ilk sorunlar

Geçiş dönemi - Hizipçilik - İşkencelilerin halk önünde yargılanması - Devrim ve eşcinseller - Devrim ve Afrokübalılar - Devrim ve kadınlar - Devrim ve erkek egemen toplum - Devrim ve Katolik Kilisesi

Ocak 1959'da, devrimci değişimi ilk günden uygulamaya koymadınız. Bir geçiş dönemi yaşandı, öyle değil mi?

Biz bir hükümet atamıştık. Ben başkanlıkta gözüm olmadığını söylemiştim. Bu, kişisel çıkarlarım için mücadele etmediğimin bir kanıtıdır. Bir aday aradık ve daha önce Batista'ya muhalif olmuş, devrimcileri beraat ettirmiş bir yargıç bulduk.

Manuel Urrutia mı?

Urrutia. Saygınlık kazandı. Biraz daha kararlı olmamış olması çok yazık.

Siz o sırada başkan olmak istemiyor muydunuz?

Hayır, ilgilenmiyordum. Benim istediğim devrim, ordu, mücadeleydi. Bir gün gelir seçimler olabilir, aday olabilirdim. Ama o anda aklım bunda değildi. Ben devrimci yasalarla, Moncada hareketinin uygulamasıyla ilgileniyordum.

Bütün bu savaşı hemen ardından başkan olmak gibi kişisel bir hırs olmadan mı verdiniz yani?

Sizi temin ederim, gerçekten de böyle oldu. İlgisizlikten başka faktörlerin de etkisi olmuş olabilir. Belki biraz da gururun. Ama özetle, ilgilenmiyordum. Ben kendimi uzun zamandır ölü sayıyordum, unutmayın. Bir devrim mücadelesi veriyordum, mevkilerin önemi yoktu. Mücadelenin, başarının, zaferin verdiği tatmin, herhangi bir mevkiden çok daha büyük bir ödüldür. Başkan olmak istemediğimi söylediğimde bunu düşünüp tartarak yaptım. Urrutia'yı başkan atadık. Yetkilerine saygı gösterdik. O ve 26 Temmuz Hareketi bir araya gelip bakanlar kurulunu seçtiler. 26 Temmuz yönetiminde orta sınıftan ve sağcı denilebilecek insanlar da vardı.

Bunlardan bir kısmı anılarını yazdı. Pek çoğu devrime bağlı kaldı. Neler düşündüklerini, Che ve Camilo'yla yaptıkları tartışmaları anlatan geniş kapsamlı şeyler yazdılar.

Che'nin güvenmediği yöneticiler var mıydı?

Che çok kuşkucuydu, bazılarına hiç güvenmiyordu. 1958 nisanındaki grevde birtakım şeyler görmüştü. 26 Temmuz'un bazı yöneticilerinin burjuva eğitiminden geldiğini düşünüyordu. Che tarım reformu yanlısıydı. Onlar ise çok ılımlı bir tarım reformu üzerinde konuşuyorlar, tazminattan vesaire söz ediyorlardı. Yasaları önlerine koyduk. Bu tip sorunlar yaşanıyordu.

Che fazla siyasal birlik yanlısı değildi. Bir yandan komünizm karşıtlığı vardı. Güçlü ve etkiliydi. McCarthy döneminde, bütün olanaklar kullanılarak zehir ve önyargı tohumları ekilmişti burada. Burjuva kökenli insanlarımızın komünizm karşıtlığının dışında bir de hizipçilik vardı.

Aşırı sol hizipçiliği mi?

Hayır, Komünist Parti'nin, Sosyalist Halk Partisi'nin (Partido Socialista Popular-PSP) adamlarının.[1] Stalinci yöntem ve öğretiler de vardı çünkü. İstismar etme anlamında değil ama sürekli olarak kontrol etme anlamında. Partide çok yetkin bir adam vardı, ismi Aníbal Escalante'ydi. Az kalsın partinin tarihi lideri, olağanüstü insan Blas Roca'yı yönetimden düşürüyordu. Blas mütevazıydı. Manzanillolu'ydu; ayakkabıcılık yapmış, çok mücadele etmişti. Komünistler çok mücadele etmişlerdir.

Blas Roca'nın yurtdışına gitmesi gerekiyordu. Aníbal Escalante partiyi ele geçirdi. Dediğim gibi, çok yetkin, akıllı bir adamdı; örgütleme yeteneği vardı. Ama bir alanda iliğine kadar Stalinci'ydi: kontrol. Kontrol kelimesini kullanacağız; tüm bunlar kontrol çünkü. Bir politika geliştirmişti: "Küçük burjuvaları ölüme terk edin; biz komünistlerle ilgileneceğiz." Komünistleri mümkün olduğunca risk altına sokmamak istiyordu. Süzgeçten geçirme takıntısı vardı. Komünizm tarihinin belli bir dönemine ait bütün kötü alışkanlıklara sahipti: dışlama, gettolaşma, getto zihniyeti; her şeyi süzgeçten geçirme. Bunlar kontrolü elinde tutmak için uygun yöntemlerdi ama dürüst ve fedakâr insanlar üzerinde uygulanıyordu.

Aníbal Escalante çok büyük bir hizip sorunu yarattı. Ama birlik bozulmadı. Bunun bir nedeni var: bu tür abesliklerden etkilenmeyen çok az siyasi lider vardır bence. Ciddi hizipçilik hataları yapıldı ama kibir yoktu. Devrim vardı, birlik ihtiyacı vardı, güven vardı. Çok zor durumlarda bile birliği savundum; bugüne kadar. Aníbal hain değildi.

Komünist Enternasyonal ve oradan gelen emirler, komünistleri Sovyetler Birliği'nin rağbet görmeyen yanlarını savunmaya itti. Daha önce de söylemiştik, Molotov-Ribbentrop paktı, Polonya'nın bir kısmının işgali ve Finlandiya'yla savaş. Bunlardan konuşmuştuk. SSCB, her türlü istismara ve suça kapıyı aralayan bir politika izliyordu... Partinin sonunu getirdiler diyebiliriz. Küba'da, bu emirler hatalara yol açtı. Hata değil de, partiye pahalıya mal olan politik çizgilere. Partinin bir öğretisi,

militanları vardı; işçilerin çıkarı için savaşıyordu ve bundan asla vazgeçmedi. Ama bir an geldi, Sovyet komünistlerinin Nazi rejimiyle birleştiği izlenimini yaratan bu ittifaklardan dolayı... Tüm bunların bir bedeli oldu ve komünizm karşıtlığına bahane olarak kullanıldılar. Ama komünistler en fedakâr ve güvenilir insanlardı.

Savaş bittiğinde, Batista'nın baskıcı düzeneğinin parçası olanları yargılayacağınıza ve idam edeceğinize söz vermiştiniz. "Devrim Mahkemeleri" kurdunuz. Bunlar pek çok gözlemcinin aşırı bulduğu bir temizlik hareketine girişitiler.

Yargılandılar, cezalandırıldılar; birkaçı da kurşuna dizildi.

Sizce bu bir hata mıydı?

Hangisi?

Zaferi izleyen haftalarda halka açık yürütülen bu mahkeme ve idamlar.

Şekilde bir hata olmuş olabileceğini düşünüyorum. Bu sorunların halk önünde ele alınması hataydı. Ama bu insanlar, devrim öncesinde yazılmış yasalara göre yargılandı.

Burada ve başka yerlerde, ne zaman bir devrim olsa... Daha önce de anlattığım gibi, ben "Bogotazo"ya katıldım; isyan etmiş bir halk nasıl olurmuş, dükkânlar nasıl yağma edilirmiş gördüm. Neyse; burada 1933'te Machado düştüğünde, Machadocular sokaklarda sürüklendi, linç edilenler oldu, evlere girildi, halk intikam aldı... Biz, tüm savaş boyunca insanları bu konuda uyardık. Bizim küçük bir dağın tepesinde bir kilovatlık bir kısa dalga vericimiz vardı. Belli saatlerde *rating*'i diğer bütün radyoların toplamından çoktu. İnsanlara buradan ve Hareket aracılığıyla, sokaklarda sürüklemeler, kişisel intikamlar istemediğimizi söylüyorduk.

Bunun, belki de ev basmayan, insanları sokaklarda sürüklemeyen, kendi elleriyle intikama soyunmayan tek devrim olduğunu kimse anımsamıyor. Burada kimse linç edilmedi. İsteklisi çoktu halbuki. Batista'nın –kendilerini dokunulmaz sanan– adamlarının işlediği suçlar dehşet vericiydi. Eğer kimse linç edilmediyse, etraf kan gölüne dönmediyse bunun nedeni ettiğimiz telkinler ve verdiğimiz bir sözdür: savaş suçluları yargılanacak ve ibret verici şekilde cezalandırılacaktı.

Bizler Moncada programını uyguluyorduk. Bu yayımlanmış ve dağıtılmıştı. Herkes biliyordu. Ama bir mesele, savaş suçlularının cezalandırılması, başımıza sorun açtı. Kimse sokaklarda sürüklenmedi, bir elektrik direğine asılmadı ama yargılandı; suçlular ve işkenceciler cezalandırıldı. Bir hata yapıldı ve çok insanın katıldığı bir mahkeme kuruldu. Gerçekten de bu, adalet fikriyle örtüşmeyen bir sirk gösterisine dönüştü.

Spor salonunda halka açık bir mahkeme oldu.

Evet ama buna gösterilen tepki de var. Canice suçlar işlemiş haydutlar vardı.[2] Herkes bunlara sert cezalar verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu suçlunun hüküm giydiği ve idam edileceği an gelinceyse, buna merhamet duygusuyla tepki veren insanlar oldu.

Merhametle...

İnsanların, bir cezanın hak edildiğine olan inancı ile idam cezasının uygulanmasının canavarca bir şey olduğunu düşünmeleri arasında hiçbir bağlantı yoktur. Nazi savaş suçluları Nürnberg Mahkemesi'nce yargılandı. Burada eski yasalar yoktu, unutmayın; müebbet hapis ve idam cezaları verildi. Sanığın Rudolf Hess –hani şu paraşütle İngiltere'ye atlayan– bilmem kaç yıl hapis yattı; kimisi öldü. Bu Naziler olimpik vahşet şampiyonuydu üstelik...

Bizim şöyle bir durumumuz vardı: ağır ihanet ve casusluk vakalarında, idam cezası uygulamak gerektiğinde sanığı yargılıyorduk. Ama iki yıllık savaş süresince çok az vaka oldu.

Ne oluyordu biliyor musunuz? Adamlarımız bu görevden tiksiniyordu. Gönüllü bulmak gerekiyordu; neredeyse bir zorunluluktu. İdam etmekten tiksiniyorlardı. İdam cezasını uygulamak gereken çok az sayıdaki vakada, bu bir sorun oldu.

Sierra'da idam cezasını uygulamak zorunda kalmış mıydınız?

Evet. Çünkü her şeyi tehlikeye atan kişiler oldu. Orduyu bulunduğumuz yere üç kere getiren ispiyoncular oldu. Aramıza ilk katılanlardan birini yakalayıp haine dönüştürdüler...[3] Bir de geçiciler vardı; şu aramıza girip çıkan, bazen esir düşen. Pusuya düşüp yakalanan bazı dürüst adamlar vardı. Gelip beni öldürme teklifi aldıklarını anlatırlardı. Batista'nın adamları bazen kalıplaşmış yönetmler uygulardı. İhanete yatkın gördükleri insanların hayatını bağışlar, onları öldürmezlerdi. Hayatlarını bağışlarlar, bizi ele vermeleri ya da beni öldürmeleri için kırk türlü şey teklif ederlerdi.

Ama doğru, Sierra'da bir ceza yasası ilan edildi. Yargılamak ve idam etmek zorunda kaldık. Bunlar oldu. Bu ciddi bir sorundu. Adamlarımız idama karşı hep tepkili oldu. İdama karşı gerçek bir tepki vardı.

Sonradan, Havana'daki mahkemelerde olanlarsa bir hataydı. Ama masum bir hataydı diyebiliriz. Onlarca köylüyü öldürmüş bir adam yargılanmalı tabii. Ama bu, binlerce insanın bulunduğu bir mahkeme salonunda olmamalı.

Bir stadyumda değil mi?

Bir Roma sirki, bir futbol stadyumu değildi. Bir spor salonuydu ve çok itici bir izlenim yarattı. Mahkemeler vardı, insanları yargılıyorlardı.

Orada yargılanan adam (Jesús Sosa Blanco) herkesin nefret ettiği biriydi. Ama insan bir adamın binlerce kişi önünde yargılandığını görünce –isterse katillerin en kanlısı olsun– ona acıyor... Bu bir hataydı ve bize karşı yürütülen kampanyada çok işe yaradı.

İbret verme amaçlı gibiydi.

Sonradan telafi edildi.

İlk yıllarda devrime yöneltilen eleştirilerden biri de eşcinsellere karşı saldırgan ve baskıcı bir tutum izlemesiydi. Eşcinsellerin kapatıldığı ve sindirildiği toplama kampları olduğu söyleniyordu. Bu konu hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Eşcinsellere sözümona zulüm edildiğinden söz ediyorsunuz kısacası.

Bunun, bu eleştirinin nereden kaynaklandığını açıklayacağım size. Ama eşcinsellere asla zulüm edilmediği, eşcinseller için toplama kampları kurulmadığı konusunda sizi temin edebilirim.

Ama bu konunun pek çok tanığı var.

Nasıl bir sorun çıktı ortaya? Bizler o ilk yıllarda ülkeyi topyekûn seferber etmek zorunda kaldık. Tehlikelerle karşı karşıyaydık; hatta ABD'nin saldırması riski bile vardı: kirli savaş, Girón'un işgali, ekim krizi... Bu dönemde pek çok insan tutuklandı. Zorunlu askerlik getirildi.

Bunun üzerine üç sorunla karşı karşıya kaldık: Silahlı Kuvvetler'de hizmet verebilmek için iyi bir eğitim almış olmak gerekiyordu. İleri teknoloji kullanılıyordu çünkü. İkinci, üçüncü ya da altıncı sınıftan terk birisi bu hizmeti göremezdi. En azından yedi, sekiz, dokuzuncu sınıfı ya da daha fazlasını okumuş olmalıydı. Üniversitede okuyanları ya da mezunları almak zorundaydık. Yerden havaya füzeleri idare edebilmek için üniversite mezunu olmak gerekiyordu.

Fen bilimleri bölümünden herhalde.

Siz de çok iyi bilirsiniz. Yüz binlerce adam vardı; tüm bunlar farklı alanları etkiliyordu; sadece eğitim kurumlarını değil, ekonominin kimi alanlarını da. Kimi insanların yeterliği düşüktü; ülkenin onlara ihtiyacı vardı. Üretim merkezlerinden çok sayıda insan alınıyordu çünkü. Böyle bir sorunla karşı karşıyaydık.

İkinci olarak, –ilkesi ya da inandığı öğreti nedeniyle– bayrağı ya da silahı reddeden dinsel topluluklar vardı. Kimileri bunu bir eleştiri ya da saldırma bahanesi olarak kullanıyordu...

Üçüncü olarak da eşcinsellerin durumu vardı. O dönemde kadınların askere gitmesi düşünülmezdi bile... Ben eşcinsellere yönelik tepkinin yarattığı sorunlarla karşı karşıya kaldım. Devrim zafere ulaştığında, sözünü etmekte olduğumuz bu dönemde, maçoluk hâlâ egemendi.

Eşcinsellerin askeri birliklerde yer alıp almamaları konusunda çok kemikleşmiş fikirler mevcuttu.

Bu üç etken başlarda bu insanların askere alınmaması sonucunu doğurdu. Ama ayrıcalık olarak görülebilecek bu durum sonradan rahatsızlık vermeye başladı. Kimisi bunu kullanarak eşcinselleri daha da eleştiriyordu.

Bu üç kategorideki insanlarla Üretime Yardımcı Askeri Birlikler (Unidades Militares de Ayuda a la Producción-UMAP) oluşturuldu. Bu üç gruba dahil insanlar alınıyordu: yetersiz eğitimden dolayı o silahları kullanamayacak olanlar, dini inançları nedeniyle vicdani ret hakkını kullananlar ya da fiziksel durumları uygun olan eşcinsel erkekler. Gerçek böyle, olan biten bu.

Bunlar toplama kampı değil miydi?

Bu birlikler bütün ülkede oluşturuldu. İşle ilgili, özellikle de tarıma yardım amaçlı faaliyetler gerçekleştiriyorlardı. Yani sadece eşcinselleri etkilemiyordu. Tabii onların bir kısmını, zorunlu askeri hizmete çağrılanları etkiliyordu, hepsini değil. Bu herkesin katılması gereken zorunlu bir hizmetti.

Durum buradan doğdu. Bunların toplama kampı olduğu doğru. Ama bir ceza yeri değildi. Bilakis amaç, moralleri düzeltmek, onlara zor şartlar altındaki yurtlarına yardım etme ve çalışma fırsatı tanımaktı... Dini nedenlerden dolayı, yurtlarına başka yoldan yardım etme fırsatı elde edenler de vardı. Muharip birliklerde değil, geri hizmette görev yapıyorlardı.

Tabii sonradan, zaman geçince, bu birlikler lağv edildi. Kaç yıl sürdüğünü, altı mı yedi mi, şu anda söyleyemeyeceğim. Ama eşcinsellere karşı bir önyargı olduğunu ekleyebilirim.

Bu önyargıların maçoluktan kaynaklandığını mı düşünüyorsunuz?

Bu bir kültürdü, kadınlar konusunda da aynı şey oluyordu. Ama şunu kesinlikle söyleyebilirim. Devrim bunu asla teşvik etmedi. Tersine, ırkçı önyargılara karşı çok mücadele etmek gerekti burada. Kadınlara karşı da çok katı önyargılar vardı, eşcinsellere karşı da katı önyargılar vardı. Ben şimdi bu konularda kendimi savunmayacağım. Sorumluluğun bana düşen kısmını kabulleniyorum. Ama benim... Benim bu sorun hakkındaki düşüncelerim farklıydı. Kendi fikirlerim vardı. Her türlü istismara, ayrımcılığa karşı çıkıyordum, çıkardım da. Çünkü toplumda pek çok önyargı vardı... Aileler acı çekiyordu. Eşcinsellerin ayrımcılık kurbanı olduğu doğru. Başka yerlerde bu çok daha fazlaydı ama burada da, Küba'da da ayrımcılık kurbanıydılar. Bereket versin, çok daha kültürlü ve donanımlı bir toplum bu önyargıları aşmayı başardı.

Bir de şunu söylemem gerek. O zamanlar –ve hâlâ– kültür, edebiyat alanlarında öne çıkmış, ülkenin gururu eşcinsel insanlar vardı ve bu-

gün de var. Bunlar ülkemizde çok ilgi ve saygı görmüşlerdir, hâlâ da görüyorlar. Dolayısıyla toplumdaki yaygın tavrı dikkate almamak gerek. Toplumun daha kültürlü ve donanımlı kesimlerinde eşcinsellere karşı önyargı yoktu. Kültürsüz kesimlerdeyse –o sıralar ülkenin yüzde otuzu okuma yazma bilmiyordu– eşcinsellere karşı katı önyargılar vardı. Bu, yarı cahiller hatta pek çok aydın sayılabilecek kişi arasında bile böyleydi. Bu, toplumumuzun bir gerçeğiydi.

Sizce bu önyargılara karşı etkin bir şekilde mücadele edildi mi?

Eşcinsel ayrımcılığı sorunu epey aşıldı artık. Genel kültür aşılanması, bugünkü halkımız... Maçoluk yok demeyeceğim size, ama o zamanki kültürümüzdeki kadar katı değil... Yıllar geçtikçe tüm bunların bilincine varıldı, bu sorunlar aşıldı ve önyargılar azaldı. Ama kolay oldu sanmayın.

Başlarda büyük yaygaraya sebep oldular. Devrim ile bazı dini güçler arasında çatışmalar da oldu. Bunlar partiyi, inananları kabul etmeme gibi uç noktalara taşıdılar.

Ben bu sorumluluğun bir kısmını üstleniyorum, çünkü bu aslında partiye sadakat meselesi... Pek çok Katolik vardı örneğin.

Parti içinde mi?

Hayır, aynı zamanda devrimci olan Katolikler.

Ama partiye giremiyorlardı...

Dindarların partiye militan olarak giremeyecekleri ilkesi benimsendi, bir tür ayıklama oluyordu. Diğer tüm faaliyetlerde böyleydi demiyorum ama partide bu ölçütler geçerliydi. Kapıları dindarlara açma ölçütünü savunmak kolay oldu sanmayın, yıllar sürdü. Ben bu tutumla zıt düşmüştüm bir kere.

Siz sonunda bu tezi mi savunmaya başladınız?

Ben ilk savunucularından biri oldum. Çünkü otuz yıl kadar önce, otuz üç-otuz dört yıl önce, özgürleşme teolojisiyle temasa geçtim. İlk toplantı 1971'de, Şili'de oldu. Orada birçok din adamıyla, pederle bir araya geldim; hepsiyle Küba büyükelçiliğinde toplandım. İşte inananlar ile inanmayanlar arasında bir birlik oluşturma fikrini o zaman ortaya attım. Marksistler ile inananlar arasında devrim yararına bir birlik.

Sandinistaların dediği gibi: "Hıristiyanlık ile devrim birbiriyle çelişmez."

Biz bunu çok daha önce söyledik. Sandinista devrimi zafere 1979'da ulaştı. Ben gittiğim her yerde –1971'de Şili'de Salvador Allende'yi, hat-

ta 1977'de Jamaika'da Michael Manley'i ziyaret ettiğimde– bunu söylüyordum. Bu bizim uygulamakta olduğumuz politikaydı. Neredeyse tüm kiliseler bu fikre açıktı, özellikle de özgürlük teolojisine inananlar. Ben devrimci değişim için Marksistler ile Hıristiyanların birlik olması gerektiğini söylüyordum. Bu fikirleri savundum ve her geçen gün daha çok savunuyorum.

Bir an geldi, şöyle dedim: "Biz Marksistler ile Hıristiyanlar arasında bir birlik öneriyoruz ama parti bu fikirde değil, hâlâ eski fikirler kabul görüyor." Yani, önyargılarla, hatta yeni birtakım inançlarla mücadele etmek kolay olmadı; mücadele etmek gerekti.

Zenci halka karşı devrimin bağrında var olan önyargılarla da mı mücadele etmek gerekti?

Öznel bir ayrımcılık yoktu. Çünkü her devrimci bilir ki insan toplumunu etkileyen en derin yaralardan biri ırkçı ayrımcılıktır. Afrika'dan koparılmış kadın ve erkeklere acımasızca dayatılmış kölelik bu yarımkürenin, aralarında Küba'nın da bulunduğu pek çok ülkesine yüzyıllarca egemen oldu.

Kölelik bizim yurdumuzda yüz on dokuz yıl önce, 1886'da kaldırıldı ama bu sadece kâğıt üzerindeydi. Bu nefret verici sisteme maruz kalan kadın ve erkekler neredeyse yetmiş beş yıl boyunca, devrimin zaferine kadar, sözümona özgür işçiler olarak kırsal bölgelerde, şehirlerde baraka ve kulübelerde yaşamayı sürdürdüler. Kalabalık ailelerin tek göz odası vardı. Okul, öğretmen yoktu. En düşük ücretli işlerde çalışıyorlardı. İlk seslenişimde... Tahmin edemezsiniz, bir radyo programında ırk ayrımcılığından söz ederken, üç kere konuşmam gerekti.

Karşıtlarımız bir ara şöyle bir söylenti yaymışlardı örneğin: Anne ve babalardan çocukların velayetini alıp onları Rusya'ya yollayacakmışız. Düşünebiliyor musunuz? Ve insanlar, Goebbels'in "Yinelenen bir yalan gerçeğe dönüşür" ilkesine uygun olarak buna inandı. Bir psikolog da, Gustavo "Lebón"[4] da –sanırım Fransız'dı– yalandan, saygınlıktan ve şekilciliğin etkisinden söz etmişti.

Topluluk psikolojisi.

Şekilciliğin askeri bir birlikteki önemi hakkında bir kitap okuduğumu anımsıyorum. Esas duruşa geçmek, emir almak. Çünkü insanlar kendilerine emir verildiği için ölmeye giderler. Kitabın adı neydi? *Kalabalık Psikolojisi* mi?

Evet. Fransızca'da *Psychologie des foules. Topluluk Psikolojisi* gibi bir şey.

Yazarın adı neydi?

Gustave Le Bon.

Benim Fransızcamla Gustavo "Lebón". Ama hatırlıyorum, bu kitabı okuduğumda öğrenciydim.

Klasik bir kitaptır.

Neyse, ırk ayrımcılığı konusunda radyoda ilk konuştuğumda... İlk andan başlayarak devrimin öngördüğü tedbirleri uygulamaya başlamıştık tabii. Zencileri almayan kulüpler, okullar vesaire, hepsi son buldu.

Zencileri kabul etmeyen oteller de vardı.

Evet, evet, her türlü şey vardı: çoğu özel olan ve zencilere yasak olan plajlar, okullar... Benim burada gittiğim Belén Lisesi'nde, anlatmıştım, bin öğrenci vardı. Zencileri ve melezleri almazdı. Hemen yanında küçük bir okul vardı, orada birkaç kişi vardı. 1998 ocağında Papa II. Johannes-Paulus geldiğinde zencileri almayan Katolik okullardan söz ettim, ırk ayrımcılığıyla ilgili şeyler anlattım ona...

Bizler, zaferden sonra, ırk ayrımcılığı olgusu hakkında epey cahildik. Yasa karşısında bir eşitlik oluşturmanın yeterli olacağını ve bunun tartışmasız uygulanacağını düşünüyorduk. Ama konuştuğum bir radyo programında öyle "mavallar" okudular ki, iğrençti. Sözünü ettiğim, çocukları Rusya'ya göndereceğimiz yalanı gibi. Kimi yalanları tekrar tekrar söylediler. "Lebón"un sözü müydü bilmiyorum ama fikir ne kadar saçma ve abartılıysa, insanları o kadar çok cezbeder.

Ardından, 1962'de ekim krizi oldu. ABD'ye uçuşlar askıya alındı; eskiden her gün uçak kalkardı. Biz insanların buradan çıkmasına asla kısıtlama getirmedik. Pek çok kereler yolu açtık, dedik ki: "Tekneyle gelin ve yakınlarınızı güvenlikli bir şekilde alın." Yalanlardan biri de buydu.

Farklı etnik gruplardan insanları zorla evlendireceğimizi söylediler; beyazlarla zencileri; ve bunun gibi bir sürü şey. İşte bir yalan daha. Bu söylentiden ürken insan sayısı hiç de az değildi. Önyargılarla, ırksal içgüdülerle çatışıyordu. Irk konusunda içgüdü vardır çünkü. Türlerin evrimini inceleyin, içgüdü olduğunu göreceksiniz. Bu evrim kuramında var. Bu konuda içgüdüler var; birisi bunları kışkırtırsa...

Hitler, kendi tasvir ettiği o Ari tipe hiç benzemezken nasıl oldu da insanları üstün olduklarına inandırdı? Himmler de, Goebbels de benzemiyordu... Bunu nereden çıkardıklarını bilmiyorum. O zamanlar klonlama olduğunu bir düşünün! İşte bu yüzen, faşizm ve klonlama, ırkçılık ve klonlama bir araya gelirse korkunç olur.

Bu yeni öjenizm geleceğe yönelik en büyük tehditlerden biri.

Bilimsel araştırmalar etnik gruplar arasında ne gibi farklar olduğunu kanıtlamaya çalıştı ama yetenekle ilgisi olmayan çok ufak şeyler dışın-

da hiçbir fark bulamadı. Bilim ırkçılıkla savaşanların yardımına koştu. Ama bilim tüm insanların tartışılmaz şekilde eşit olduğunu kanıtlarken, ayrımcılık devam ediyor.

Bizim için ırk ayrımcılığına karşı mücadele etmek kutsal bir ilke. Ama diyordum ya, bu konuda ilk konuştuğumda inanılmaz fikirlerle karşılaştım. Tekrar konuştum; üç kez konuştum; ayrımcılıkla savaşın ne olduğunu, bunun kimseyi zorla evlendirmek olmadığını; iş hayatında, eğlencede, eğitimde ayrımcılığın, haksızlığın, eşitsizliklerin son bulması anlamına geldiğini anlattım.

Yasa önünde herkesin tamamen ve kesinlikle eşit olduğunu buyurunca, ayrımcılığın son bulacağını düşünecek kadar saftık o zamanlar. İki türlü ayrımcılık vardır. Biri öznel biri nesneldir. Ah, sonradan çok şeyler öğrendik.

Bugün Afrika kökenlilerin Küba'daki durumundan memnun musunuz? Yoksa durumun daha da iyileştirilebileceğini mi düşünüyorsunuz?

Hayır. Memnun olduğumuzu söylersek bu tam bir göz boyama ve kendini beğenmişlik örneği olur. Küba gibi radikal bir sosyal devrimden doğmuş; halkı, tam bir yasal eşitlik elde etmiş, ayrımcılığın öznel öğelerini silip atan devrimci bir eğitim düzeyine ulaşmış bir toplumda bile, ayrımcılık başka şekillerde devam ediyor. Ben bunu nesnel ayrımcılık olarak nitelendiriyorum. Bu, yoksullukla ve tarihten gelen bir bilgi tekelleşmesiyle bağlantılı.

Devrim, her türlü etnik grup ya da kökenden insanın elde ettiği hak ve güvencelerden öte, ülkenin zenci halkının sosyal ve ekonomik statü farklarını silme mücadelesinde aynı başarıyı gösteremedi. Afrika kökenliler daha kötü evlerde oturuyor, daha zor, daha düşük ücretli işlerde çalışıyor. Yurtdışındaki akrabaları onlara beyaz hemşehrilerine göre beş ila altı kere daha az para yolluyor.

Ama ben yaptıklarımızdan memnunum. Bu dışlanmanın yeni nesillere kadar uzamasının nedenlerini anlamış olmaktan. Bunun kökeni nerede? Cezaevlerini dolduranlar kim? Neden?

Sosyal nedenler...

Dışlanma neden var? Kölelik resmi olarak, devrimin 1959'daki zaferinden çok daha önce son bulmuştu. 59'a 14 ekleyin; Küba'da köleliğin 1886 yılında kaldırılmasının üzerinden yetmiş üç yıl geçmişti.

Bizler suç ile bilgi ve kültür arasındaki ters orantılı ilişkiyi keşfettik örneğin; bilgi, kültür ve üniversite düzeyinde eğitim alabilme fırsatı. Ülkede sekiz yüz bin kalifiye eleman ve aydın var. Bunlar veri arıyor, cezaevlerinde ve bin bir türlü yerde araştırma yapıyorlar. Bilgi ve kültür ile suç arasındaki ilişkinin kurallarını keşfediyoruz.

Kültür azaldıkça, dışlanma, suç ve ayrımcılık artıyor, değil mi?

Evet, evet. Bu bizim için önemli. En yoksulların, üniversite okumamışların çocuklarının –not ortalaması ve sınav sonuçlarına göre girilen– en iyi okullarda okumalarını kolaylaştırmak.

Yirmi ila otuz yaş arasında o kadar çok genç cezaevinde ki şaşırırsın –araştırmaya devam ediyoruz üstelik. Ülkede devasa bir kalifiye eleman ve aydın nüfusu olmasına rağmen cezaevindekilerin sadece yüzde 2'si bu kesimin çocuğu. Cezaevlerine gittiğinde tam tersiyle karşılaşıyorsun: kenar mahallelerden geliyorlar; o unutulmuş mahallelerde tek göz odada yaşayan ailelerin çocukları.

Devrim bu kaderi değiştiremedi mi?

Biz başlarda kimi kenar mahalleleri ortadan kaldırdık. Arada bir bağlantı olduğu açıktı... Ama bir dışlanmışlık kültürü oluşuyor; sen yeni bir ev de inşa etsen eski yerlerdeki olaylar sürüyor. Bu tekrar eden bir kültür; dolayısıyla da onların çocukları... Öğrenim görmüş olanlar kendi çocuklarıyla ilgileniyordu. Öğretiyor, birlikte çalışıyorlardı. Şartları genel olarak daha iyiydi. Bu devrimden önce bile böyleydi ama o zamanlar sayıları daha azdı.

Devrim kaç kalifiye eleman yetiştirdi? Milyonlarca... 1959'da altıncı sınıfı bitirmiş her bir vatandaşa karşılık, bugün devrimin elinde en azından yüksek eğitimli iki kalifiye eleman ya da aydın var –doktor, mühendis vesaire. Bugün öğretmen sayısı çok yüksek ve hepsi üniversite mezunu. Hemşireler arasında da üniversite mezunlarının sayısı yüksek.

Dışlanmışlık kültürü ve bunun sonuçları kendini tekrar etmeye eğilimlidir. Pozitif ayrımcılığın anlamı ne?

Bazı ülkelerde bu –pozitif ayrımcılık– çok arttı.

Evet ama bizim için bu bir yasa meselesi değildi. Biz bunun bir adalet ve siyasi kavram meselesi olduğuna inanıyorduk. Aslında burada ayrımcılık öznel olarak yok oldu.

Bazen, bir polis birliğinin başarısı hakkındaki bir televizyon programında genç zenci ve melez suçlular olurdu... İki tür hırsızlık vardır: adi hırsızlık ki insanı çok sinirlendirir; bir de kravatlı papyonlu hırsızlık vardır, sağda solda mevki sahibi olanların yaptığı... Toplumu soymuşlardır ama kimsenin haberi olmamıştır. Eve girip talan ederler; bir eşya çalar; bir mücevher, bir mal; bir şeyleri kırıp dökerler. İşte bu suçları yoksullar işler.

Bir gün bu programların yapımcılarıyla konuştum. Polisin gücü hakkında güven vermek istiyorlardı gerçekten. Dedim ki: "Bir daha bu tarz bir program görmek istemiyorum." Herkes kendi mesleğinde başarılı olduğunu kanıtlamaya çalışıyor... Ama görüntüdeki suçluların çoğu

zenci, melez delikanlılardı. Birkaç beyaz da vardı. Bu ne işe yarar ki? Halkı en çok sinirlendiren suç cinsini belli bir sosyal grupla bağdaştırmaya kimin hakkı olabilirdi?

Ama çok yol kat ettik. İdeolojik eğitim aracılığıyla, Afrika kökenli halkımızın tutumuyla, onların devrime katılımıyla. Bunlar en yoksul kesimlerdi, devrime en çok onlar destek oldu. Ama olaylar böyle gelişti yine de.

Başka türlü ayrımcılığa mı maruz kaldılar?

Pek çoğu, not ortalaması ve sınavlarla girilen üniversitelere, en aranan okullara girdi ama diğerleriyle eşit şartlara sahip değillerdi.

Bunu geç fark etmemizi eleştirebilirler ama fark ettik; üstelik uzun süre önce. Bir gün çok eleştirel bir konuşma yapmam gerekti, çünkü tüm bu sorunlar bir şekilde ele alınmalıydı. Benim de kişisel deneyimlerim olmuştu.

Kültürlü, uzun yıllar boyunca devrimi yaşamış, onun faziletlerini görmüş insanlarda, ancak çok derinlerde bir şey kalmış olabilir... Ama şunu bilmenizi istiyorum ki bu toplumda ayrımcılık hâlâ var.

Devletin yüksek kademelerinde çok az zenci var hâlâ.

Öyle. Bazı yönetim kadrolarında görülüyor. Çünkü zenci ve melezlerin üniversiteye daha düşük oranda gittikleri dönemlerin meyvelerini topluyoruz hâlâ. Askerlik üç yıldı... Bunu hafifletecek önlemler alındı. Liseye geldiklerinde, tutumlarına göre üç yerine iki yıl askerlik yapıyorlardı. Sonra daha da azalttık. Askerliğini yapan ve lise mezunu olan pek çok genci bir yıl yatılı olarak üniversiteye hazırlık kurslarına yerleştirdik. Pek çoğu, en yoksulları bu yolla üniversiteye girdi. Daha yüksek sınıftan seçkin insanların gittiği okullar aracılığıyla giremeyeceklerdi büyük olasılıkla.

Sözünü ettiğim bu aileler devrimciydi. Sadece kültür ve bilgi farkı vardı. Aldığımız önlemlerden biri buydu.

Uygulanmakta olan yüz altı programdan çok memnunum. Burada ilk önceliğim "etnik alaşım". Bu deyim, ayrımcılık çağrıştırdığı için unutulmuştu.[5]

Sizler şimdi etnik alaşıma özen mi gösteriyorsunuz?

Evet. Bütün yeni okullarda, yeni öğretmenlerde, yeni profesörlerde, sosyal hizmet görevlilerinde, kültürel ve sanatsal programlarda. Sanat eğitmenleri yetiştiriyoruz: on beş tane okul var. Her ilde bir tane. Önümüzdeki on yılda da yetenekli oldukları için seçilmiş otuz bin eğitmenin, öğretim merkezlerinde bilgilerini yaymalarını bekliyoruz; inanılmaz bir talep var çünkü. Etnik alaşım ilden ile farklılık gösteriyor. Bazı illerde halkın yüzde 70'i Afrika kökenli.

Oriente'deki illerde herhalde.

Evet. Başka illerde de tam tersi. Holguín ilinde tam tersine, beyaz nüfus yoğun. Köleci plantasyonların olduğu bölgelere ve diğer tarihi olaylara göre zenci ve melez oranı farklı.

Sanat okullarında, plastik sanat okullarında –resim ve heykel–, müzik, dans ve sahne sanatları eğitimi almaları da gerekiyor. Bir dalda uzmanlaşmaları ama diğer dalların temel bilgilerini de edinmeleri gerek. Çünkü bir okula eğitmen olarak gidebilirler; diğer dalları da öğretmeleri gerekebilir.

Bir meslek patlaması yaşanıyor, hepsi eğitiliyor. On yedi bin genç. Etnik alaşım ve yetenek göz önüne alınıyor. Neredeyse üniversitelerde doğrudan okuma hakkı veren ve sosyal bakımdan çok önemli bu eğitimlerde etnik alaşımı görmek bizi son derece memnun ediyor. Ben hâlâ dikkat ederim, "Bakalım şu tarz kaç kadro varmış?" diye. Bazı kurumlarda diğerlerinden daha çok var.

Kadın oranına da dikkat eder misiniz?

Kadınlara karşı yapılan ayrımcılıkla mücadele etmek çok zor bir işti. Hatta ahlaki nitelikli bir yasa bile hazırlandı. Aile Yasası: Erkeklerin ev işlerini, yemek, çocuk bakımı gibi işleri kadınlarla paylaşmasını zorunlu kılıyordu... Kültürel kökenli bu konuda çok ilerleme kaydedildi.

Bunun bir sonucu olarak, üniversiteye girenlerin büyük çoğunluğu kadın oldu. Çünkü kısacası, ortaokul ve üniversite öncesi çağda kadınlar daha çalışkandır; notları daha iyiydi. Giriş de not ortalamasına göre olunca...

Bazı dallarda –örneğin tıpta– doktorlarımızı tüm dünyada pek çok yere yolluyoruz. Bazı yerlerde yerel kültür, tıp hizmetini kadınların vermesini zorlaştırıyor. Yine de insanları, kadın ve erkekleri tıp okumaya çağırdığımızda, başvuran her üç kişiden ikisi kadındı.

Bazen belli bir dalda "Büyük ihtiyaç var" derdin. Bunlar askerlikten bile muaf tutulurdu; acildi. Yüzde 40 erkek, yüzde 60 kadın diye sınırlama getirmek zorunda kalırdık örneğin, çünkü başvuranların ezici çoğunluğu kadın olurdu. Bu süreç, bu nedenlerden dolayı teknik işgücünün artmasına yol açtı. Bugün ülkenin teknik işgücünün yüzde 65'ini kadınlar oluşturuyor.

Göz kamaştırıcı bir gelişme.

Ama kadınların doğal bir işlevi de çocuk doğurmak olduğu için, eğer doğururlarsa onlara çocuklarını büyütmeleri için bir yıl izin veriyoruz. Nüfus artsın diye değil, bir çocuğun başına gelebilecek en iyi şey anne etkisi olduğu için.

Bir de resmi olmayan programlar var: çocukları eğitmek için ebeveynlerini eğitmek gerek. Eğitenin anne olması çok daha iyi. Çekirdek

ailenin dağılması okulu terk eden, ıslahevine giren çocuklar üzerinde çok etkili örneğin. Anne ve babadan biri meslek sahibi olunca, boşansalar bile, genelde çocuklar annede kaldığı için, eğer meslek sahibiyse, neredeyse hiç etkisi olmuyor.

Dışlanmışlık, suç oranı üzerinde mi etkisi olmuyor?

Suç işlemiş gençlerin yüzde 71'inde, yüzde 19'u ne annesiyle ne de babasıylaymış. Dolayısıyla, anne ya da babadan biri çocuklaysa –genelde anne oluyor, teamül böyle– boşanmanın, çekirdek ailenin dağılmış olmasının etkisini görmüyorsun, neredeyse hiç fark yok. Neredeyse tüm kadınlar daha eğitimli, teknik olarak daha donanımlı. Eskiden korkunç bir ayrımcılığa maruz kalırlardı; sadece basit işlerde çalışabilirlerdi. Ama kadınlar bugün tek başlarına, toplumun önemli ve saygın bir kesimini oluşturuyorlar. Dediğim gibi, ülkenin teknik ve bilimsel işgücünün yüzde 65'ini oluşturuyorlar.

Kendilerini savunmak için!

Her tarafta yükseldiklerini görüyorsun ama devrim zaferinin üzerinden kırk altı yıl geçmiş olmasına rağmen henüz zirvede değiller.

Batista karşıtı mücadeleye pek çok kadın katıldı. Bizzat kendiniz, Moncada baskınına katılmış Haydée Santamaría ve Melba Hernández'den söz ettiniz. Celia Sánchez ya da Vilma Espin gibi ünlü devrimci kadınlardan da söz edebiliriz. Size şunu sormak istiyorum: Sierra'da kadın savaşçılar var mıydı?

Evet. Ben Sierra'da "Marianas" isimli bir kadın birliği oluşturdum. Kadınların erkekler kadar iyi asker olabileceğini kanıtladık. Bu, oradaki maçolukla mücadele etmemi gerektirdi; en hafif silahları kadınlara ayırmamız gerekiyordu çünkü. Kimisi şöyle diyordu: "Bir kadına M-1 nasıl verilir ki?" Bu, Batista'nın son saldırısından sonra olmuştu; ben de "Bana verin" dedim. Erkeklerin bazılarına söylediğim bir söz vardı, size söyleyeyim. Derdim ki: "Bak. Neden biliyor musun? Açıklayayım: çünkü onlar senden daha iyi asker."

İlk kadın birliklerini bizzat eğittim. Tutumları kusursuzdu; erkeklerden daha iyi. Diyecek başka sözüm yok. Üstelik çarpışmaya gelmişlerdi; büroda çalışmak ya da benzeri bir şey için değil. Bu bir abartma değil, gerçek.

Sizce Küba artık erkek egemen bir ülke değil mi?

Bugün, önümüze birtakım örnekler koysalar, bütün dünyanın değilse de en azından bu yarımkürenin en az erkek egemen ülkesi olduğumuz söylenebilir. Bir eşitlik ve saygı kültürü yarattık; bilirsiniz bunlar bizim toplumlarımızda çok baskın değildir.

Erkek egemenliğin bize nerden miras kaldığını araştırmadım. Tüm bunların nasıl miras kaldığını ve kapitalist toplumda nasıl işlendiğini biliyoruz. Bu bir mirastı; bizler de epey cahildik. Benim duygularım farklıydı; Sierra'daki kadın birliğini az önce anlattım. Benim başka fikirlerim vardı; bir dayanışma duygum vardı. Çünkü görüyor ve acı çekiyordum.

Ama yine de tüm bunlarla ilgili fikirleri dinlemeye hazırız. Maçoluğun tamamen üstesinden gelindiğini söyleyemem. Ama sözünü ettiğiniz o ilk yıllarda yaşananlarla büyük bir fark var. Neler olup bittiğini tüm dürüstlüğümle anlattım size; sorumluluğunu üstleniyoruz. Keşke yeterince kültürlü olsaydık ya da olaylar haksız ve yaralayıcı ayrımcılıklara engel olsaydı. Kısacası, bu soruya verebileceğim yanıt bu.

Devrimin başlarında size yöneltilen bir başka suçlama da dinsel zulüm olduğu yolundaydı. Katolik okulları devletleştirdiniz, din adamlarının bir kısmını attınız, kimi rahipleri tutukladınız. Bu konuda da aşırıya kaçmış olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Bu derin, radikal bir devrimdir. Ben böyle nitelendiriyorum. Size açıklayabilir, kanıtlayabilirim: tek bir rahip bile kurşuna dizilmedi. Bu bir politikanın, bir anlayışın parçası; sadece ahlaki birtakım ilkelerin değil; politik ilkelerin bir parçası bile diyebiliriz isterseniz. Küba Devrimi'ni din karşıtı bir devrim gibi göstermek, yayılmcılığın ve ABD'nin yayılmcı hükümetinin işine geliyordu. Bunu ilk yıllarda ortaya çıkan ve bizleri birtakım önlemler almaya zorlayan çatışmalara dayanarak yaptılar. İşte bu yüzden de komplolar başladı. Kollarımızı kavuşturup oturamazdık. Çok vahim şeyler oldu.

Ne gibi şeyler?

Peter Pan Operasyonu; devrimin, çocukların velayetini ebeveynden alacağına dair düşmanlarımızın uydurduğu korkunç bir iftiranın ardından on dört bin çocuğun ülkeden neredeyse kaçırılması. Bu ülkenin on dört bin çocuğunu gizlice ABD'ye yolladılar. Bu kaçırma olayına devrim karşıtı Katolik rahipler ile Miami'den birtakım Katolik rahipler de katıldı.[6]

On dört bin çocuğu ABD'ye mi götürdüler?

Evet. Götürdüler, çünkü anne ve babadan çocukların velayetinin alınacağına dair bir yasa çıktığı yalanını uydurmuşlardı. Konu anne-babalık duygularıyla ilgili şeyler olunca insanları kandırmak çok kolaydır; yalanın cinsine bakar. Bu olayda, babalık gibi bir duygu karşısında, bu çılgın fikir insanların içgüdüleriyle çatışıyordu daha çok; zekâ süzgecinden geçirmiyorlardı. Bu yüzden de pek çok insanı korkutmayı başardılar. Bu, toplu göçü, gizli gönderiyi kolaylaştırdı. Pek çok aile sonsuza kadar ayrıldı; çocuklarını yurtdışına yolladı.

Sonraları Şolohov'un kitaplarını okuyunca –"Don'da Savaş" ve "Kanlı Don"–[7] o kitaplardan birkaçını okuyunca, bu velayet yalanlarının Şolohov'un romanlarında geçtiğini fark ettim; bilmiyordum. Çok eski yalanlardı bunlar... "Velayeti alırsak tüm bu çocuklarla kim ilgilenecek?" demem gerekirdi. Kırk altı yıl geçti ve hâlâ çocuklarını kreşe yollamak isteyen anneler için yeterli tesisimiz yok...

Daha korkunç bir şey de söylediler: çocuklardan et konservesi yapacakmışız.

Korkunç bir şey!

Onları SSCB'ye yollayacakmışız; orada da et konservesi yapıp konserveleri buraya yollayacaklarmış.

Dehşet verici bir şey!

Bu bir hayal ürünü. Ama hayal ürünü olması insanların inanmasına engel değil. İnanıyorlar, çünkü yalan annelik ve babalık içgüdüsü gibi güçlü bir içgüdüyle bağlantılı; özellikle de annelik içgüdüsüyle.

Çocukları götürdüler mi peki?

Evet. On dört bin çocuğu götürdüler.

Bunları gizli yollardan mı çıkardılar?

Hayır. Devrimin zaferinden beri buna asla bir sınırlama getirilmedi. Yolculuk etmek isteyen herkesin buna izni vardı. Doktorların da; doktorların yarısını götürdüler. Fazla bir işlem gerekmiyordu. Gidenlerin pasaportu olmalıydı. Pasaport ve olağan birtakım belgeler için gerekli formaliteler normal bir şekilde yerine getiriliyordu.

Gitmek isteyen insanlar vardı; ama bu vaka korkunçtu. Anneler, babalar bekledi. Çoğu, devrimin fazla sürmeyeceğini düşünüyordu; sonradan çocuklarını geri getirteceklerdi. Ama on dört bin çocuğu yolladılar. Bunlar artık birer yetişkin ve ebeveynini eleştiriyor. Orada onları barındıracak yerleri yoktu. Suçlulara özgü yerlere koydular çocukları; bulabildikleri her yere. Bütün ABD'ye yayılmış annesiz ve babasız bir Kübalı çocuk güruhu.

Bu akıl almaz kaçırma olayında Kilise'nin bir sorumluluğu var mıydı peki?

Bu, işin en canavarca taraflarından biri herhalde. Kilise, yüksek merciler, bu işe karıştı. ABD'ye gideceklerdi, her şey ayarlanmıştı, izinleri vardı. Ama çocukları gelişigüzel yolladılar. Belgeleri olsa da olmasa da. Karşılarında hiçbir engel yoktu. En temel kimlik formaliteleri, o kadar. Bu yasa çıktı yalanını onlar uydurdu, yaydı; korku ve dehşet yaratıp on dört bin çocuğu götürdüler.

Sizler bunun farkına varmadınız mı?

Dedim ya, biz yurtdışı çıkışlarına asla kısıtlama getirmedik. İnsanlar gidiyor, dönüyordu. Amerikalılar teknisyenleri, öğretmenleri, doktorları, vasıflı işçileri götürmek için kapılarını ardına kadar açtılar. Bu sayede Küba'ya saldırmak için işgalci ve asker bulabilecekleri bir güç olacaktı ellerinde. Bu sorunlar çok vahim. Neler uydurmadılar ki?

Çok ciddi şeyler oldu bu anlamda. Roma'yı, Katolik Kilisesi'ni suçlamayacağız, çünkü pek çok devrimci Katolik de vardı... Ama bu tarz şeyler gerçekleşti. Hapis cezasına çarptırılanlar, cezalandırılanlar oldu.

Din adamları mı?

Evet ama çok uzun kalmadılar. Girón seferinde paralı askerlerle birlikte üç din adamı da geldi ama bunlar... Orduda görev yapan din adamlarına ne denirdi?

Şapel papazı.

Evet. Bizim de Sierra Maestra'da bir şapel papazımız vardı. Asilere katılmış bir din adamı. Üniforma bile giymişti. Peder Sardiñas; çok tanınır, çok sevilirdi. Yoldaşlarımız dindar Katolik olduklarından, kiliseye gittiklerinden değil. Ama burada hemen herkes vaftiz edilmiştir. Vaftiz edilmemişlere, "Yahudi" derlerdi; anlatmıştım.

Bu sadece bir ilke meselesi değildi diyordum; çok temel bir politik sağduyuydu aynı zamanda: burada kurşuna dizilen bir din adamının aziz ve şehit mertebesine erişmesi hiç de uzun sürmez.

Küba Devrimi din adamlarına karşı özellikle dikkatli mi davrandı?

Çok vahim bazı olaylar oldu ama asla bir din adamı kurşuna dizilmedi... Bu, din adamlarının kurşuna dizilmediği tek radikal devrimdir... Meksika'daki *cristero*'ları,[8] tüm bu savaşları bilirsiniz... Gerçi siz Fransa dışında doğdunuz ama sanırım görüşlerinizin büyük bir bölümü orada oluşmuştur. Fransa tarihini incelerseniz...

Fransız Devrimi büyük oranda ruhban sınıfı karşıtıydı.

Üç Hal Kuramı'nı anımsayın. 1789'daki bu devrimde birbirlerini öldürdüler. Sıradan din adamları devrim yandaşıyken Kilise'nin üst yönetimi iktidarın yanındaydı. Hatta üst yönetimden bazıları, kimi önemli kişiler sonradan devrime katıldı. İnsanların birbirini öldürmediği bir devrim bilmiyorum.

Ekim Devrimi'ne bir bakın. Şu sıralarda, 1917'de, adı sonradan Sovyetler Birliği olan o ülkede bir devrim olduğunu yadsıyanlar var mı bilmiyorum... Rusya'da bir devrim oldu; orada da birbirlerini kurşuna dizdiler.

1910'da Meksika Devrimi oldu. Önemli bir sosyal devrimdi; gerçek anlamda bir sosyal devrim –sosyalist değildi ama derin bir sosyal dev-

rimdi. Orada da birbirlerini öldürdüler, kurşuna dizdiler.

Sonra İspanya İç Savaşı oldu. İspanyollar çok dindardır. Çoğu Cumhuriyet yanlısıydı, birbirlerini kurşuna dizdiler. İnsanların birbirini kurşuna dizmediği bir devrim anımsamıyorum yani.

Bizler bir istisnayız. Bu da belli bazı kriterlerin, politik ve etik birtakım ilkelerin rehberliğinde, her ikisinin de rehberliğinde hareket etmiş olduğumuzun bir kanıtı. Bu çok önemli. Bu bilinmiyor, söylenmiyorsa; Küba Devrimi'ni onca eleştiren mecralarda gizleniyorsa, benim o kadar umurumda değil.

Siz bir soru soruyorsunuz, ben açıklıyorum. Küba Devrimi hakkında, işkence ve bunun gibi bir dolu iftira hakkında söylenmeyen ne kadar çok şey var...

11

Komplolar başlıyor

İlk devrimci yasalar - Che hükümette - Tarım reformu -
Che Guevara ve gönüllü emek - İlk sabotajlar -
ABD'yle ilişkinin kesilmesi - Terörizm - Fidel Castro'ya karşı suikastlar

2 ocak 1959'da savaş bittiğinde, henüz otuz iki yaşındasınız, hiçbir hükümet deneyiminiz de yok. Devrimi hayata geçirmeye nasıl başladınız? Tahminim, az çok bir kargaşa ortamı vardı.

İlk olarak ne yaptık? Suçluların yargılanacağına dair verdiğimiz söz tutuldu. Bu yarımkürede hiç tutulmamış bir sözdü bu. Batista zamanında yolsuzluk ve hortumlamayla edinilmiş malvarlıklarına el koyma sözü tutuldu. Daha gerilere uzanmadık, çünkü mücadele yıllarında bir birlik oluşturmak gerekiyordu. Eğer daha önceki hükümetlerin yolsuzlukla elde ettiği malvarlıklarını da dahil etseydik hiç mülkiyet kalmayacaktı. Birlik adına, uygulamada bir tür af çıkarılmış oldu. Sonuç olarak herkes 26 Temmuz Hareketi'ne, bizim hareketimize, muzaffer İsyan Ordusu'na saygı gösterdi. Biz bu fikri savunuyorduk yani.

Sonra ne yaptınız?

Bir şey daha yaptık: Batista döneminde fabrikalarından atılmış tüm çalışanları görevlerine iade ettik. Bizim hesaplarımız çok ekonomik değildi, *Chicago Boys*'ların ve neoliberallerin fikirleriyle de örtüşmüyordu. Büyük bir kira indirimi de uyguladık. Bu kira indirimi sonradan bir kira reformuna dönüştü ve kiracıları ev sahibi yaptı. Az sayıda mülkü olan mal sahiplerine tazminat verdik tabii. Tüm bunlar 1959'un mayıs ayına kadar oluyor. Sonra tarım reformu yasalarını çıkardık.

Aptallıklarla savaşmak zorunda kaldık; her an bir sorun çıkıyordu. Örneğin, Urrutia bir anda bütün otellerin kapatılması gerektiğini söyleyince –hâlâ kumar ve benzeri şeyler vardı– buna epey sert bir tepki oldu.

Kumarhane çalışanları protesto edip sokağa mı dökülüyordu?

Tüm bunları yaptığımız için her an bir olay çıkıyordu. On bin dershane yaratılması meselesi. Para yoktu; Batista neredeyse bütün parayı götürmüştü. Sosyalist Halk Partisi (komünist) birtakım sert önlemler aldı. Bunların nedeni aralarındaki rekabet ve toprağı istenildiği gibi bölüşme alışkanlıklarıydı. Ben bir tavır koymak zorunda kaldım, buna izin vermenin mümkün olmadığını söyledim. Bir yasa bile çıkardık:

"Toprağı kendi kendine sahiplenenlerin mülkiyeti yasa tarafından tanınmayacaktır." Araştırmalara göre halkın yüzde 90'ının desteğine sahip bir devrimde ortalığı karıştıracaklardı. Bunun nedeni, rekabet, birtakım fikir ayrılıkları ve buna benzer şeylerdi.

Bu ilk zamanlarda oldu; mayıs ayında, 17 mayısta Toprak Reformu Yasası'nı çıkardık. Bunu simgesel olarak Sierra Maestra'daki karargâhta yaptık. Uçakta giderken yasaya başka şeyler ekledim. Kooperatif fikrini ekledim; bu fikri yasaya koydum. Ben kooperatif yanlısıydım; küçük çiftlik fikri fazla hoşuma gitmiyordu. Bunlar, birlik oluşturamamış insanlar, yapılan işin verimliliğini azaltıyordu. Bizler kooperatifleri geliştirmeye çalıştık. Bu konuda da devlet şirketleri olmasından yanaydık. Yoksa o büyük, gelişmiş çiftlikleri nasıl dağıtacaksın ki, kaç parçaya böleceksin?

Şekerkamışı bölgelerinde kooperatifler kurduk. Sıra şekerkamışına geldiğinde tam hasat zamanıydı. Dördüncü bir vardiya isteyen bir işçi lideri kalabalığının önüne çıkmak zorunda kaldım; ilk aylarda onlarla konuşmam gerekti. Kübalı Çalışanlar Konfederasyonu'nun (Confederación de los Trabajadores Cubanos-CTC) devasa salonu doluydu. 26 Temmuz'dan insanlar, üzerinde "dördüncü vardiya" yazan pankartlar sallıyordu. Bizim fikrimiz ise –benim en ufak bir kuşkum yoktu– zamanı geldiğinde bu endüstriyi devletleştireceğimizdi. Onlara, olan işleri dağıtmak yerine yeni iş olanakları yaratmamız gerektiğini açıklamak durumunda kaldım. "Bakın, bize batmış şirketler ve sanayiler bırakacaklar" diyemezdim. Kanıtlarla ikna ettim onları: "Şu, şu, şu yüzden uygun değil" dedim. 26 Temmuz militanlarını bile ikna etmek gerekti. Liderler arasında da rekabet vardı ve bunu göz önüne almak gerekiyordu... İlk aylarda tüm bu yasaları çıkardık.

O dönemdeki göreviniz neydi?

İki görevim vardı ama Silahlı Kuvvetler komutanlığıyla bağlantılı şeylerle ilgileniyordum sadece. Sorun çözüyordum. O sırada bakanlar başkaldırdı; Urrutia'dan bıkmışlardı. Daha öncesinde Urrutia komünizm karşıtı dalgaya katıldı. Kendini bir şey sanmaya başlamıştı. Machadito [José Ramón Machado Ventura] isimli eski bir gerilla vardı, bugün partinin politbüro üyesidir. O zamanlar bazen asistanlık yapardı. Urrutia onu eşi için alışveriş yapmak üzere lüks mağazalara yollardı. Adam, başkan, kendini bir muz cumhuriyetinde sanıyor, her şeyi öyle görüyordu...

Bir yandan da komplolar başladı. Bir tanesi Hubert Matos'un Camagüey'de gerçekleştirdiğiydi. Matos sağcıydı, bağlantıları vardı... Bu tür pek çok sorun gündemdeydi. Che tüm bunlara karşıydı tabii ki. Che bakan değildi; bir yandan sağlığına kavuşmaya çalışıyor bir yandan da tüm bu programları tasarlıyordu. Komutanlık görevindeydi, çünkü tetikte olmamız gerekiyordu. Bir işgal tehlikesi haberi geldiğinde, Raúl

Oriente'ye, Che Pinar del Río'ya, Almeida merkez bölgeye gidiyordu, ben de Havana'ya gidiyordum, böylece idareyi paylaşıyorduk.

Girón zamanında da aynısını yaptık: Che Pinar del Río'ya, ben Havana'ya, Almeida ve Raúl Oriente'ye. Girón ya da ekim krizi sırasına herkesin bir bölgesi vardı. Yaptığımız işten bağımsız olarak gidiyorduk oraya.

Zaferden sonra Che gitmek, Arjantin'de devrim yapmak için ısrar etti mi?

Böyle bir sözümüz vardı, ben her zaman "Merak etme, bu söz tutulacak" demişimdir. Ama Che devrime şevkle sarılmıştı. Astımı nedeniyle Cojímar yakınındaki plajlara gitmişti; bir kaplıcada sağlığına kavuşmakla meşguldü. Orada, Tarará'da bir evdeydik. Núñez Jiménez,[1] Carlos Rafael Rodríguez, Alfredo Guevara, diğerleri ve ben tarım reformunu tartışıyorduk. Hepsi daha ılımlı bir reform yanlısıydı doğrusu.

Tüm dürüstlüğümle şunu söylemeliyim ki –hayatta olanlara sorabilirsiniz, teyit edeceklerdir– Che, benim ortaya çok daha radikal bir tarım reformu atmama şaşırdı.

İki yüz bin hektarlık çiftlikler vardı; Amerikalılara aittiler. Kimi Amerikan şirketleri iki yüz bin hektar toprağa sahipti. Pek çok ülkede toprakları vardı ama buradakiler eskiden beri çok güçlü, çok etkili şirketler olmuşlardı. Bunları devletleştirmemiz gerekti. Süreç hızlandı. Bu, biz bunu hızlandırmak istediğimiz ya da Amerikalılarla çatışma niyetimiz olduğu için değil; Tarım Reformu Yasası'nın sertliği nedeniyle oldu aslında.

En fazla yüz *caballería*'lık çiftlikler olması öngörülüyordu ama on bin *caballería*'lık, hatta on bin *caballería*'dan büyük çiftlikler vardı. Verimli ve üretimde olanlarda, yüz *caballería*'ya kadar izin vardı; yoksa en fazla otuz. Şartlar bunlardı. Yani hiçbiri yüz *caballeria*'dan fazla olamazdı. Bu da, büyük ve verimli olmaları şartına bağlıydı. Yani 1 340 hektardan büyük çiftlik olmayacaktı. Eğer verimli olanlardan değilse, otuz *caballería*'dan, yani 402 hektardan büyük olamazdı.

Ama onlar iki yüz *caballería*'ya izin veriyordu; ben "En fazla yüz" dedim. Sonra iyice gözlemledim. Belki de biz fazla idealist davrandık. İdealizm yüzünden hatalar yapmış olduğumuzu yadsımak imkânsız. Benim idealizm hatalarında payım var ve bunların sorumluluğunu kabul ediyorum, çünkü kooperatifleri geliştirmek yerine devlet şirketlerini geliştirerek tarım alanında çok büyük bir adım atıyorduk bence.

Tarih Beni Beraat Ettirecektir'e kooperatifleri, ağaçlandırmayı, sanayileşmeyi koymuştum, "altın dana"lardan söz ettim, simgesel bir dille konuşuyordum. O sırada kimse bir devrimcinin programına inanmazdı. Bunun bir geçiş döneminden ibaret olduğunu düşünüyorlardı. Pek çok politikacı programlar yapmış ama hiçbiri gerçekleştirmemişti çünkü... Bizler aslında programlarımızı fazlasıyla gerçekleştirdik.

Tarım reformunun başka yönleri de vardı: yüz binlerce topraksız insan. On binlerce köylü kira ödüyordu. Kimisinin durumu sallantıdaydı: toprak üzerinde bir hakları yoktu, atılabilirlerdi –dağlardaki devlet arazilerini işgal etmişlerdi. Kimisi ortakçıydı, bunların durumu daha kötüydü. Ekin ekerler, mal sahipleri hasadın üçte birini alırdı. Tüm bu topraklar paylaşılmıştı. Paylaştıracak toprak yoktu. Yapılması gereken şey bunları yasallaştırmak, üzerinde bulundukları toprakların mülkiyetini onlara vermekti. Müdahale edildi.

Ancak şeker sanayiini yıkmak istemiyorduk. En son şekerkamışı topraklarına müdahale ettik. En büyük çiftlikler şekerkamışı çiftlikleriydi...

Büyük şirketleri kolektif devlet şirketleri olarak bıraktık; bugün kooperatif oldular. Bazı ürünler için tarım işçilerine ufak birer toprak parçası vermek daha uygun olur. Aile tarımı yaparlar, geçimlerini sağlamak kolaylaşır. Sovyetler Birliği'ndeki gibi zoraki, son derece pahalı ve kanlı bir kamulaştırma uygulamadık.

Sovyetler Birliği'ndeki kamulaştırma sonuç vermedi üstelik. Gıda maddesi kıtlığı uzun süre devam etti.

Bizler, iki insanı birleşmeye asla zorlamadık. Küba Devrimi, ilk günden başlayarak köylülerin isteklerine saygı göstereceğini ve daha büyük tarım birimleri yaratmak adına hiçbir köylüye topraklarını birleştirme baskısı uygulanmayacağını kararlaştırdı. Kooperatifler devlet şirketlerinden doğdu; işçilere devlet arazilerini verdik. Diğerleri, köylülerin birleşmesiyle ortaya çıkmış kooperatiflerdi. Ev, okul inşa ediyorlardı. Pek çok avantajları vardı, iş görüyorlardı. Kalan topraksız köylülere toprak verdik. Kredi ve hizmet kooperatifleriyle çalışıyorlardı. Yani kredi istemek için birleşiyorlar ama üretimi bireysel olarak gerçekleştiriyorlardı. Bu kredi ve hizmet kooperatiflerinde kırk altı yıldır bireysel olarak çalışan üreticiler var. Bir örnek verecek olursak, tütün tarımında, bizim ülkemizde ve bizim yetiştirdiğimiz tür –yaprakları tek tek kırılarak toplanması gereken– tütün için, ideal sistemin bağımsız küçük üretici olduğunu gösterdi hayat bize.

Sovyetler Birliği'nde bu böyle olmadı. Onların politikası ya hep ya hiçti. NEP[2] yıllarında hiç kamulaştırma olmadı; sonra iki üç yıl içinde topyekûn bir kamulaştırmaya gidildi ve bu, korkunç bir şiddet, istismar, çatışma ve zarar doğurdu.

Bu yasa hakkında çok tartıştık. Che ve diğerleri hayrete düştüler.

Siz daha radikal olduğunuz için mi?

Tarım reformu konusunda. Ne yalan söyleyeyim, epey radikaldim. Eğer radikal olmazsan hiçbir şey yapamazsın. Partiyi örgütler, yirmi seçime gidersin, hiçbir şey de yapılmaz. Ama ben, evet, Tarım Reformu Yasası'yla bir darbe vurulması gerektiğini düşünüyordum.

Che de arkanızda mıydı?

Hiçbir sorun olmadı. Hem de hiç; çok mutluydu. Temkinliydi, çünkü tüm başarılarına rağmen önünde hâlâ o engel vardı...

Yabancı olması mı?

Sanayiyle ilgili girişimlerde bulunmuş, Sierra'da da bir şeyler yapmıştı. O sırada Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü (Instituto Nacional de la Reforma Agraria-INRA) tüm topraklara müdahale eden çok güçlü bir kuruma dönüşmüştü. Che INRA'nın başkanıydı.

INRA'da düzensizlik hâkimdi. Moa tarım bölgesinin başı olan bir adam vardı. Kimseye danışmadan Nicaro'ya, Amerikan hükümetine ait bir nikel şirketine müdahale etti. Kimsenin fikrini almamıştı; o sıralarda epey bir başıboşluk vardı. İşimizin kolay olduğunu düşünmeyin sakın. Bu ciddi bir kavga kopardı.

Konuyu tartışmaya karar verdim ama müdahale gerçekleşmişti bile. Geri adım atmak doğru olmazdı. Bunun üzerine tartışmaya, pazarlık etmeye başladık. Böyle olaylar oldu. Çalışma Bakanlığı da çok radikalleşmişti; bazen müdahale ediyorlardı. Bir düzen olduğunu sanmayın.

Daha sonra INRA toprak dışındaki konularla da ilgilenmeye başladı. Ellerinde bir dizi sanayi de vardı; bir Sanayi ve Sanayileşme Şubesi kuruldu. Ben Che'yi çağırıp Sanayi Şubesi'nin başına geçmesini istedim. Gerçi hâlâ politik ve askeri bir şahsiyetti. Herhangi bir işgal tehlikesi durumunda komutandı, politik önderdi, Birleşik Devrimci Örgütler Ulusal Yönetimi'nin (Dirección Nacional de las Organizaciones Revolucionarias Integradas) üyesiydi.

Birleşik Devrimci Örgütler...

Evet. 1961'de üç örgütü birleştirdik: 26 Temmuz Hareketi; Sosyalist Halk Partisi ve Devrimci Direktuvar. Her hafta toplanır temel sorunları tartışırdık. Che Ulusal Yönetim'deydi, Raúl da öyle. Sanayi Bakanlığı'nın temelleri işte böyle atıldı.

Bu aşamada Che bu konularla ilgileniyordu. Sonra ikinci bir aşama geldi. Merkez Bankası'nın sermayesi yoktu, çok az kaynağı vardı, çünkü bütün rezervleri Batista çalmıştı. Merkez Bankası'na bir yönetici gerekiyordu. O anda bir devrimciye ihtiyaç vardı. Yeteneğine, disiplinine ve kapasitesine duyulan güven sayesinde Che Merkez Bankası müdürü atandı.

Bu olaydan bir fıkra çıktı. Düşmanlar dalga geçerdi, devamlı olarak dalga geçerlerdi. Bizler de dalga geçerdik. Ama bu fıkranın ardında siyasi bir niyet vardı. Sözümona ben bir gün "Bize bir ekonomist gerek" demişim. Yanlış anlaşılmış, "Bize bir komünist gerek" dedim sanmışlar. Che bu yüzden seçilmiş, komünist olduğu için. Yanlış anlamışlar... Che orada bulunması gereken adamdı, hiç kuşkunuz olmasın. Çünkü Che devrimciydi, komünistti ve mükemmel bir ekonomistti.

Mükemmel bir ekonomist mi?..

Evet, çünkü mükemmel bir ekonomist olup olmamak ülke ekonomisini ve Küba Merkez Bankası'nı yöneten kişinin yapmak istediği şeylere bağlıdır. Che de komünist kişiliği ve ekonomist kişiliğiyle mükemmeldi. Üniversite diploması olduğu için değil, çok okuduğu, çok gözlemlediği için. Che aldığı her türlü sorumluluğu sonuna kadar götürmüştür. Azmini, iradesini anlatmıştım size. Ne görev verilirse verilsin gerçekleştirebilirdi.

Sonraları bankanın hesapları düzeldi. Fazla bir para yoktu; sanayileşme çok daha önemliydi. Buna artık şeker işletmeleri, endüstriler ve fabrikalar da dahildi. Rakiplerimiz önlemler almaya başlamıştı çünkü. Biz de karşı önlemler alıyorduk. Kısa sürede belli başlı sektörleri devletleştirmiştik... Bize karşı alınan her önleme verdiğimiz yanıt pek çok sektöre müdahale etmekti: nikel, şeker işletmeleri, bütün sanayiler. Che de hep oradaydı. Ne kadar mükemmel bir iş çıkardı! O ne disiplin, ne adanmışlık, ne çalışkanlık, ne fedakârlıktı. Örnek alınacak biriydi, ne kadar gösterişten uzaktı! Ne iş verirsen ver tüm benliğiyle atılırdı.

Politik bir önderdi, askeri bir önderdi ama asıl işi sanayi bakanlığıydı. Öğrenmek için ne kadar çaba gösterdi. İdare yöntemlerini orada okuyup öğrendi.

Partiden diğer yoldaşlarla Sovyetler Birliği'nde denenmiş yöntemleri uygulama konusunda fikir ayrılığına düştü mü?

Che ve diğerleri arasında bu konuda birtakım çekişmeler oldu. Bizans oyunlarını anımsatan bir tartışmaydı –ben çok bilincinde değildim henüz. Che bütçesel finansman yöntemini savunuyordu. Diğer yoldaşlarsa finansal özyönetim yöntemini savunmaya başladılar.[3]

Che'nin yöntemi salt bütçesel değildi. Her zaman bunun yol açacağı risklere dikkat çeker, sürekli olarak tetikte olmak gerektiği hakkında uyarırdı. Maddi teşviklerin vicdana, ahlaki değerlere baskın çıkmamalıydı.

Bu polemik ve tartışmalar başladı ama fazla derinleşmedi. Ben, "Herkes kendi fikrini savunsun, farklı fikirleri tartışın" dedim. Bir ütopik komünist olarak şunu itiraf etmeliyim ki Che'nin ekonominin inşası konusundaki fikirlerini daha çok beğeniyordum.[4] Üstelik, bizimki küçük bir ülkeydi... Che'nin ahlaki çağrısını daha çok beğeniyordum doğrusu.

Che, maddi teşvik meselesine epey karşıydı. Bu teşviklerin sınırlı olması taraftarıydı. Eğitim yanlısı, komünist bir vicdan oluşturulması yanlısıydı. Vicdana ve örnek olmaya inanırdı.

Che gönüllü emek taraftarıydı değil mi?

Che gönüllü emeği çok teşvik etmiştir. Küba'da gönüllü emeğin yaratıcısı, özendiricisi o olmuştur. Her pazar gönüllü olarak çalışırdı. Bir

gün tarımda, bir başka gün makine başında, bir gün inşaatta.

İşyerleriyle sıkı bağları vardı. İşçilerle konuşur, bazen rıhtımlara, madenlere giderdi. Bazen plantasyonlara gider, şekerkamışı keserdi... Görürdün: ekin biçiliyor ve biçerdövere çıkmak gerekiyorduysa, biçerdövere çıkardı; inşaat yapmak gerekiyorduysa, el arabasına sarılırdı; çuval taşımak gerekiyorduysa, çuval taşırdı. Bu uygulamayı bize miras bıraktı. Verdiği örnekle milyonlarca yurttaşımızın sevgisini, katılımını sağladı. Gerçek bir örnek oluşturuyordu! Tüm bunlar hayranlık uyandırıcı şeyler. Böyle durumlarda Che'nin bu nitelikleri hoşuma giderdi.

Raúl'la iyi anlaşırlar mıydı?

Raúl ve Che birbirlerine çok bağlıydılar. Bazen tartışırlardı ama. Tartıştıkları konular vardı. Che benimle asla tartışmadı, benimle asla fikir ayrılığı olmadı, Raúl'un da olmadı. Bazı konularda biraz radikaldiler; daha çok Raúl öyleydi, bunu da söylemem gerek. Ama somut bir önlem ya da belli bir şeyle ilgili konularda radikaldi. Örneğin o biraz hızlı gelişen toprak dağıtımında –iftira mı atıyorum bilmem ama– sanırım Che de Raúl da topraklara el konulmasından yanaydı. Ama bunun, tarım reformunun böyle, düzensiz bir şekilde yapılamayacağı fikrine tamamen uydular.

Çok radikal bir tarım reformu uyguladık; bunda idealist öğeler de oldu. Benim Che'yle, onun da benimle paylaştığımız idealist fikirler vardı ama bundan kesinlikle pişman değilim. Kapitalizmin kötü taraflarını, örnek teşkil etmenin, fikirlerin ve vicdanın önemini gördükçe devrimi kalıcı kılanın bu temel etkenler olduğuna daha da çok inanıyorum.

Belki biraz fazla idealist davrandık, çünkü gözümüze sonsuz gibi görünen mallar tükendiğinde –döviz rezervlerini zaten çalmışlardı– çalabildikleri her şeyi çalmaya başladılar. İhracatçılar satış yapıyor, paranın bir kısmını orada bırakıyorlar, düşük fatura kesiyorlardı. İki yüze sattıkları şey faturada yüz elli görünüyordu ve buraya sadece o kadarını getiriyorlardı. Bir de küçük bir hata oldu, birkaç milyon dolar ABD'de kaldı. Kırk ya da elli milyon dolar kadardı. Amerikalılar bunu bloke etti. Küçük bir dikkatsizlik olmuştu ama nedenini anımsamıyorum...

Devrimden hemen sonra "komplolar başladı" dediniz daha önce. Ne demek istiyordunuz?

Sabotajlar, adam sızdırmalar, ayaklanmalar ve terörist eylemler düzenlemek için savaş hazırlıkları. Ülkemiz, kırk beş yıldan fazladır süren, tarihin en uzun ekonomik savaşına ve bitmek bilmez, vahşi bir terörizm saldırısına hedef oldu. Şekerkamışı plantasyonlarına yangın bombaları atan uçaklar göndermeye başladılar... Uçaklarımızı kaçırıyor, ABD'ye götürüyorlar, pek çoğunu imha ediyorlardı. Gazete sahipleri, bugün Venezuela'da Chávez'e karşı yaptıkları gibi, devrim karşıtı saldırıları teşvik ediyorlardı. *Diario de la Marina* ve başka gazeteler

Miami'ye gitmiş insanların beyanlarını yayımlıyordu.

Bunlar bir savaşın parçalarıydı: sahillerimize, balıkçı teknelerimize, Küba'ya gelen gemi taşımacılığına korsan saldırılar. Diplomatlarımızı, yoldaşlarımızı öldürdüler, Birleşmiş Milletler'de bile... ABD'den dinamit –hatta beyaz fosfor!– getiriyorlar, sigara paketlerine doldurup tiyatrolara, mağazalara atarak ölümlere, yangınlara, ciddi sorunlara yol açıyorlardı... Devrimin ilk yıllarından başlayarak, ülkenin dört bir yanına silahlı gruplar serpiştirdiler. Bunlar köylüleri, işçileri, öğretmenleri, okuma yazma öğreten insanları öldürdü; konutları yaktı, tarım ve endüstri merkezlerini imha etti. Limanlarımız, ticaret gemilerimiz, balıkçı teknelerimiz sürekli saldırılara hedef oldu. 4 mart 1960'ta Havana'daki bir rıhtımda *La Coubre* isimli bir Fransız gemisini havaya uçurdular. Aralarında altı Fransız denizcinin de bulunduğu yüzden fazla ölü, yüzlerce yaralı oldu... 1961 martında bir rafineriyi havaya uçurdular; aynı yılın 13 nisanında Havana'da El Encanto alışveriş merkezine sabotaj düzenleyip yaktılar... En aşağılık saldırı ise 6 ekim 1976'da, yolcu dolu bir Küba havayolu uçağına, Barbados'ta, uçuş sırasında yapılan saldırıydı. Yolcuların cesetleri denizin yüzlerce metre dibinden çıkarılamadı. Yetmiş üç kişi öldü.

Tüm bunları ABD mi düzenliyordu?

İlk zamanlarda bu terörist eylemler daha çok Batista yanlıları tarafından düzenleniyordu; karşıdevrimcilerle bir araya gelmiş eski polisler ve Batista'nın adamlarınca. Ama Amerikan yönetimi de Küba'ya karşı yoğun bir çalışma içindeydi. Ekonomik ambargo başlamış, Girón işgaline dört ay kalmıştı. CIA bize karşı örgütler kuruyordu, üç yüzden fazla örgüt kurdu... Bugün artık bilindiği üzere, 1960 martında Başkan Eisenhower, "sert bir propanganda saldırısı"na ve Küba hükümetini devirme amaçlı gizli bir eylem planına izin veren bir emir imzaladı.[5]

1961 kasımındaki Girón sahili olayından 1963 yılı ocak ayına kadar, yani ön dört ay içinde, Küba'ya karşı 5 780 terörist eylem gerçekleştirildi. Bunların 717 tanesi sanayi kuruluşlarımıza karşı düzenlenmiş ciddi saldırılardı. Tüm bunlar 234 kişinin ölümüne neden oldu. Bu terörün bir sonucu olarak üç bin beş yüzden fazla insan öldü, iki binden fazlası sakat kaldı. Küba, dünyada teröre en çok maruz kalmış ülkelerden biridir.

Bilinmeyen bir virüs yollayarak size karşı biyolojik savaş da başlattılar, öyle değil mi?

1971'de Nixon'ın başkanlığı sırasında –CIA'dan bir kaynağa göre bir konteyner içinde– Küba'ya domuz vebası virüsü sokuldu. Yarım milyondan fazla domuzu telef etmek zorunda kaldık. Afrika kökenli bu virüs adada daha önce hiç görülmemişti. İki kere getirdiler.

Bundan kötüsü de oldu: İnsanda ölümcül yüksek ateşe yol açan "dengue virüsü tip 2". Bu 1981'de oldu. Üç yüz eli binden fazla insana

bulaştı. 101'i çocuk 158 kişi öldü... Bu "tip 2 virüs" o sıralarda dünyada hiç duyulmamış, laboratuvarda yaratılmıştı. 1984'te, Florida'da üslenen Omega 7 terörist örgütünün bir yöneticisi bu ölümcül virüsü Küba'ya kendilerinin soktuğunu kabul etti. Amaçları, mümkün olduğunca çok insanın ölmesine yol açmaktı...

Bize karşı yapılan suikast girişimlerinden hiç söz etmiyorum...

Bizzat size karşı mı?

Onlarca plan yapıldı; bazılarının başarılı olmasına ramak kaldı. Hazırlığı yapılmış planlar dahil, kayda geçmiş toplam altı yüzden fazla.[6] İyi düzenlenmiş planlar. İlk aşamada kalmış olanlar da vardı, ileri derecede geliştirilmiş olanlar da... Farklı derecelerde planlar. Böyle pek çok şey yapıyorlardı. Üç farklı şekilde uyguluyorlardı: biri, doğrudan; diğeri, tüm kaynaklara sahip sözümona bağımsız gruplar örgütleyip Amerikan kurumlarının müdahalesi olmadan onlara yaptırmak; üçüncüsü ise kışkırtmaydı. Bu çok etkili bir yöntemdi. Bir avcı psikolojisi yaratmak, insanları avlanması gereken biri olduğuna inandırmak. Sözümona siyasi birtakım gruplara avlanmak, kaynak toplamak için açık çek vermek. Bunlardan biri de vakıftı.

Küba-Amerika Ulusal Vakfı mı?

Evet. Lobicilikle ilgili ve siyasal faaliyetleri vardı. Sosyalist kanat ve SSCB çöktüğünde bir eylem örgütü kurdular. Başında, Batista'nın en büyük haydutlarından birinin oğlu Jorge Mas Canosa vardı. Bu gruptaki en etkili insanlar, büyük paralar götüren ve vakfı yöneten Batistacılardı. Bunlar, diğer grupların masraflarını karşılıyor, onlara para veriyorlardı. Ama kendilerine ait kurumsal bir varlıkları yoktu. "Özel dönem"in başlarında, 1992'de kurdular nihayet. CIA'nın eğittiği teröristlerle çalışıyor, saldırı planları –her tür terörist saldırı– karşılığı onlara para ödüyorlardı.

Son yöntemleri kışkırtma yani. Birçok insanın kafasına büyük bir şey yapılması gerektiği fikrini soktular: o şeytanı öldürmek. Bunlar, "özendirme yoluyla yapılmış suikastlar", ben böyle diyorum. Çeşitli grupların düzenlediği tüm girişimleri toplarsak, dediğim gibi altı yüzden fazla plan oldu. Kimisi başarıya epey yaklaştı. Bu bir şans meselesi; şansın da etkisi var.

Bir ajanın elinde siyanür hapı vardı. Gideceğim bir yerde, Habana Libre Oteli'nin kafeteryasında çikolatalı *milk-shake*'e atacaktı. Ama bereket versin hap dondu. Tam atacağı sırada hap donmuştu. Bir kumar ve kaçakçılık mafyası vardı burada; devrimden etkilenmiş gangsterler. Sonradan suikast ve karşıdevrim planlarında kullanıldılar.

Bunlar bazı otellere adamlarını, arkadaşlarını yerleştirmişlerdi. Büyük çoğunluğu iyi, örnek alınacak insanlardı; yine de bu tür işleri yapmaya hazır biri her zaman bulunur, onlar da bu insanı sonuna kadar

kullarurlardı. Bunu bizzat Amerikan Senatosu da doğruladı. Bir diğer suikastta, konuşma yapacağım bir televizyon stüdyosunun havasını LSD benzeri etkileri olan bir kimyasal maddeyle zehirlemeyi düşünüyorlardı. Bir keresinde de içeceğim bir puro kutusunun üzerine ölümcül bir zehir serpiştirdiler.

Bir ara, 1972'de Şili'yi ziyaret ettiğimde içine ateşli silah gizlenmiş bir televizyon kamerasıyla beni hedef aldılar. Tabii o silahla bana ateş etselerdi kendileri de oradan sağ çıkamazdı mutlaka. Kendi hayatları tehlikeye girdiğinden ateş edemediler. Son suikast Panama'daki toplantıda oldu. 1976'da Küba uçağının havaya uçurulmasını tasarlayan Luis Posada Carriles de oradaydı; tüm bu grupları o yollamıştı...

İberoamerika Zirve toplantısında mı?

Evet, 2000 yılındaki. Yakalandılar. Şimdi de Washington'un Posada Carilles'i iade etmeme kararıyla mücadele ediyoruz.[7]

Küba'ya karşı yapılan tüm bu suikastlarda Posada Carriles'in ne gibi bir rolü vardı sizce?

Posada Carriles ve işbirlikçisi Orlando Bosch halkımıza karşı yürütülen yayılmcı terörizmin en kanlı temsilcileridir. Yarımkürenin, ABD toprakları dahil pek çok ülkesinde çok sayıda gaddarca eylem gerçekleştirmişlerdir. Bu alçakça ve tiksindirici eylemler yüzünden binlerce Kübalı hayatını kaybetmiş ya da sakat kalmıştır.

11 eylül 2001'de New York'ta İkiz Kuleler'e yapılan ve binlerce Amerikalı'nın hayatını kaybettiği o canavarca saldırıyı düzenleyenleri eğittiği herkes tarafından bilinen Amerikalı kurum ile örgütler, Küba kökenli bu teröristleri de eğitmiştir.

Posada Carriles, –o zamanlar, CIA'nın kurduğu Birleşik Devrimci Örgütler Koordinasyonu'nun (Coordinación de las Organizaciones Revolucionarias Unidas-CORU) başında olan– Orlando Bosch'la birlikte Küba uçağının düşürülmesine iştirak etmekle kalmadı, sonraları, uzun yıllar boyunca Küba Devrimi'nin en üst kademe yönetcilerine karşı onlarca saldırı planı düzenledi; Küba'da turizm hizmeti veren otellere pek çok bomba koydu. Bu sırada, Amerikan yetkililerinin sözümona kaçak olarak nitelendirdiği Orlando Bosch, Augusto Pinochet'nin baskıcı güçleriyle birlikte –aralarında Carlos Prats ve Orlando Letelier'nin de bulunduğu– Şili'nin önemli şahsiyetlerinin kaçırılıp öldürülmesi, Şili'de faşizme karşı mücadele veren pek çok insanın ortadan yok olması ve hatta Kübalı diplomatların kaçırılıp öldürülmesi olaylarına katıldı. Orlando Bosch, on bir yıl yattığı Venezuela cezaevinden de tetikçilerine terörist planlar gerçekleştirmelerini emretti.

Bu karanlık şahsiyetler her zaman ABD hükümetlerinin ve özel servislerinin emri altında hareket etti. "Baba" George Bush'un Bosch'u ba-

ğışlaması olayında olduğu gibi de, ya her türlü suçlama ve cezadan yasadışı yollarla temize çıkarılıyorlardı (ve çıkarılıyorlar) ya da şu anki ABD başkanının (George W. Bush) Posada Carriles'e yaptığı gibi haftalarca Amerikan topraklarında kalmalarına göz yumuluyordu. Bu, Amerikan halkını terörist saldırılardan korumakla yükümlü en yetkili kişilerin ülkenin kendi yasalarını aleni bir şekilde ihlaliydi.

Posada Carriles'in gerçekleştirdiği –Havana otellerine konulan bombalar ve suikast planları da dahil– tüm terörist eylemlerin finansmanı, 1981'de Reagan ile Bush tarafından kurulduğundan beri kötü bir nam salmış Küba-Amerika Ulusal Vakfı aracılığıyla, Amerikan hükümetleri tarafından sağlanmıştır. Tüm bunları ABD'den finanse edilmiştir. Bu kadar hile ve ikiyüzlülükle hareket edildiği daha önce hiç görülmemiştir.

Bu suikastların ardında hep ABD mi vardı?

ABD yönetimi ilk andan başlayarak Küba Devrimi hakkında olumsuz bir imaj yaratmaya çalışmıştır. Bize karşı büyük kötüleme propagandaları yaptılar; Küba'yı tecrit etmek, devrimci fikirlerin etkisini frenlemek için büyük çaba gösterdiler. 1960'ta diplomatik ilişkileri kesip ekonomik ambargo önlemlerini hayata geçirdiler.

Bunu daha önce, Lázaro Cárdenas döneminde Meksika Devrimi'nde de yapmışlardı. Cárdenas, 1936'da petrolü devletleştirdiğinde devrim hakkında korkunç şeyler anlattılar. 1954'te Guatemala'da bir tarım reformu gerçekleştiren Jacobo Arbenz'in devrimine karşı da aynısını uyguladılar. Şili'de Salvador Allende ve reformlarına, Nikaragua'da Sandinista devrimine karşı büyük kampanyalar yürüttüler. Bunu tüm devrimlerde yaptılar. Bugün de Hugo Chávez'in Venezuela'daki Bolívarcı devrimine karşı yapıyorlar.

Ama Washington'un elinde size karşı kullanabileceği devrim karşıtı Kübalılar da vardı.

Evet. Bakın bir şey söyleyeyim. Şunu gördük ve şunu öğrendik ki Miami'ye gidenlerin, terörist faaliyetlere katılanların çoğunun devrimi çökertmek gibi bir niyeti yoktu. Devrimi çökertecek olanın ABD ve Amerikan gücü olduğuna inanıyordu hepsi. Gidenlerin pek çoğu evini, her şeyini terk etti. Onları biz atmadık, evlerini ellerinden almadık. "Bu iş dört beş ay sürer, bu ülkede devrimin devam etmesi mümkün mü?" diyorlar ve gidiyorlardı. Ama karşıdevrimcilerin de bir inancı vardı –bu başka süreçlerde de ortaya çıktı: davalarının bir şekilde zafere ulaşacağını düşünüyorlardı. Üstelik bu çok özel durumda mücadele ABD'ye karşı veriliyordu. Biraz göze girmek yeterliydi; öyle ya da böyle göze girmelerini sağlayacak bir şeyler yapmak. Cezaevine girmek ya da saldırı ruhu taşımayan karşıdevrimci bir gerillaya katılmak o kadar önemli değildi.

Devrimi yenmek için Amerikalıların müdahalesini bekliyorlardı.

12

Girón sahili

Saldırı - Paralı askerler - ABD müdahalesi -
Askeri zafer - Yenilenlere karşı tutum - Esir değiş tokuşu -
Kirli savaş - Başkan Kennedy'nin rolü

Bu müdahale 17 nisan 1961'de Domuzlar Körfezi'ndeki Girón sahilinde gerçekleşti.

Evet. O gün CIA tarafından eğitilmiş bin beş yüz paralı askerden oluşan bir birlik Girón sahiline geldi. Bunlar iki yüzer kişilik yedi kıtadan oluşuyordu ve beş gemiye paylaştırılmışlardı. Öncesinde de sahilin ucunu ele geçirmek amacıyla uçaklardan onlarca paraşütçü atlanıştı. Açık denizde, üç mil uzaklıktaysa aralarında bir uçak gemisinin de bulunduğu (USS Essex) Amerikan savaş gemilerinde CIA yetkilileri çıkarmayı doğrudan yönetiyorlardı.

Tam bir hava hâkimiyeti kurmuşlardı. İki gün önce, ani bir baskınla üslerdeki uçaklarımızı bombalamışlar –zaten az uçağımız vardı–, bunu yaparken de Küba amblemleri kullanmışlardı. Issız bir yer olan ve ülkenin geri kalanından büyük bir bataklıkla ayrılmış Girón sahilini seçtiler. Karşı saldırıda bulunmak çok zordu, çünkü on kilometrelik bataklığı aşan iki karayolunu kullanmaya mecburduk. Bu da bu iki karayolunu birer Termopilai geçidine[1] dönüştürüyordu. Ama yetmiş iki saatten az bir sürede, yüz elliden fazla kayıp verdiğimiz şiddetli bir çarpışmanın ardından onları yendik. Altmış sekiz saat aralıksız süren –bir saniye bile ara olmadı–, Amerikan filosunun önünde gerçekleşmiş bir çarpışma. Onları yendik ve bin iki yüz kişiyi esir aldık.

Bu esirleri kısa zamanda geri yolladınız değil mi?

Evet. Bakın, biz Girón'daki paralı asker ordusunun tamamını salıverdik. ABD'de de olsa müebbet hapis cezası verirlerdi. Tabii öncesinde birkaçını kurşuna dizmedilerse. Bizler ABD'yi işgal etmek üzere bin küsur Amerikalıyı toplasaydık, herkes bu cezanın nedenini anlardı... Ama 2003 nisanında Küba'ya karşı yürütülen terörist faaliyetler hakkında bilgi toplayan yoldaşlarımızdan bazılarını müebbet hapse mahkûm ettiler. Bu beş yoldaşa burada "Küba Cumhuriyeti kahramanları" adını verdik.[2] Küba hükümetinin ABD'yi işgal etmek için topladığı bin küsur Amerikalı'ya neler yapmazlardı ki? Yıllarca hapis yatarlardı orada. Ama bizler, Girón'daki paralı asker ordusu için bir formül geliştirdik ve bir tazminat önerdik...

Onları ilaç karşılığı takas ettiniz sanırım.

Evet ve gıda maddesi üretmek için birtakım kaynaklar karşılığında. Tarım aletlerinden, traktörlerden bile konuşuldu... Bizim istediğimiz, halkımızın kabul edeceği bir çözüm bulmak ve onları iade etmekti. Esir düşmüş bin iki yüz "kahraman"la ne yapacaktık ki? Bu bin iki yüz "kahraman"ın diğer tarafa gitmesi çok daha iyiydi.

Hepsiyle uzun uzun konuştum, çünkü kimisinin yakalanmasına ben de katılmıştım. Şunu söyleyebilirim –belki bu da tarihteki tek örnektir–; o korkunç çarpışmanın ardından tek bir dipçik darbesi atılmamıştır; bakın ne diyorum.

Esirlere kötü davranılmadı mı?

Tek bir dipçik darbesi bile vurulmadı ve bunu size Girón'a gitmiş biri söylüyor. Saldırı gece yapıldı, çünkü kurtarılmalarını istemiyorduk doğrusu. Amerikan filosu orada, üç mil açıktaydı; uçak gemileri, çıkarma araçları, onlarca son model uçakları vardı.

Ben kendi adamlarımızın bombardımanına yakalandım hatta. Uçağın birinden haber geldi, karaya daha çok adam çıkarıyorlar diye. Ben de dedim ki: "Hayır, adamlarını *geri çekiyorlar.*" Topçulara emir verdim, birkaç salvo karaya birkaç tane de denize savurmalarını istedim. Birçok top vardı; 122'lik mermiler atan seçkin bir topçu birliği... Bu çarpışmayı ayrıntılarıyla anlatmayacağım ama tanklara birer komutan yerleştirdim; antitank engeller vardı, bu yüzden de son hızla ilerlemek zorunda kaldılar. Durmak bilmeyen bir top ateşi, karanlık, gece...

Tüm hızımla yukarıdan geçtim... "Bakın, siz yapmazsanız ben yapacağım" dedim. Komutanların çoğu o tarafa doğru ilerledi ama ben artık dayanamıyordum. Birkaç tank bekliyordum ama gelmiyorlardı. 122'lik topu olan, kulesinde bir makineli tüfek bulunan tanklardan. Yakınlarda bir tane vardı, bindim; 100 milimetrelik bir topu olan bir SAU-100. Ben de son hızla aynı şeyi yaptım. Sanırım üç, en fazla beş mermim vardı.

Girón'da bir tanktan atlarken görüldüğünüz ünlü bir fotoğraf var.

Evet, birkaç farklı tanka bindim sadece bir tanesine değil. Bu başka bir hikâye... Esirlerin yakalanışına katıldığını anlatıyordum; kaçını yakaladım bilmiyorum. O gece içlerinden birinin de hayatını kurtardım. "Öldürün beni!" diyordu. Sakallıydı. Kanlı ülseri vardı. "Biz esirlerimizi öldürmeyiz" dedim. Bir cipe bindirip son hızla hastaneye yolladık. Hayatını kurtardık.

Girón esirlerinden hiçbirine kötü muamele edilmedi mi?

Tek bir fiske bile vurulmadı; söyledim ya, bizim ilkemiz bu, herkes de bunun böyle olduğunu bilirdi. İşin en hayranlık uyandırıcı yanı da orada, farklı yerlerde binlerce adam olmasıydı. Acı çekmişlerdi; yüz elliden fazla

yoldaşımız hayatını kaybetmişti. Girón çarpışmalarında ve sonrasında toplam yüz elli yedi kişi hayatını kaybetti; yüzlerce de yaralı vardı. İnanılmaz bir heyecanla çarpışmış bu adamlar bu insanlara, yabancı bir gücün hizmetindeki o paralı askerlere tek bir dipçik darbesi bile vurmadı –bir dipçik darbesi diyorum, başka bir şey demiyorum. Üstelik, tahmin edebileceğiniz gibi bu adamlara karşı en ufak bir sempati de beslemiyorlardı. Merak ediyorum, dünyada buna benzer bir vaka daha var mıdır acaba?..

Bu, vicdanın herhangi bir disiplinden neden daha önemli olduğunu da kanıtlar aynı zamanda. Vicdan yoksa disiplin de olmaz.

Vietnam'da ne oldu peki? Amerikan güçleri ve müttefikleri Vietnam'da kaç kişiyi öldürdü? Yalnızca çarpışma sırasında değil; sivilleri, teslim olmuş insanları...

Vietnam Savaşı'nda iki milyon Vietnamlı'nın hayatını kaybettiği tahmin ediliyor.

Bu ölü sayısı. Bunların kaçının cinayete kurban gittiğine de bakmak gerek. Bilirsiniz, her savaşta... Fransızlar Cezayir'de savaştı. Kaç Cezayirli'yi kurşuna dizdiler? Bu, dünyanın her yerinde oldu. 1999'daki Kosova Savaşı'nda NATO askerleri birilerini öldürdü mü bilmiyorum. Nasıl bir disiplinleri vardı bilmiyorum. Üstelik o savaş karadan yapılmadı. Uzaktan kumandalı bombalar ve uçaklardı insanları öldüren; teknolojik bir savaştı. B-2'ler, ABD'den uçarak gelen B-52'ler, o "görünmez" uçaklar (Stealth) ve benzerleri... Artık savaşlar teknolojik oldu; artık çarpışmalarda insan yok; neredeyse katılmıyor. Bir askerin bir insanı öldürmesi de ancak çarpışmalarda olur.

ABD, katıldığı hiçbir savaşta askerlerinin gaddarca davranmadığından emin olamaz... Kore Savaşı oldu; Vietnam'da müteffikleri vardı. Müttefikleri nasıldı bilemem, yeterince bilgim yok ama pek çok esiri öldürüyorlardı. Vietnam'daki kukla rejim de çok sayıda insanı öldürdü.

Esirlere kötü davranılmayan bir çarpışma örneği bulmaya çalışın... Sonradan başka çarpışmalarımız oldu. 1975'te Angola'ya gittik; Cuito Cuanavale çarpışmasına[3] katıldık. Güney Afrika ordusuna gidip sorsunlar, esir düşen adamlarından hiçbiri kötü muamele görmüş mü, bir darbe yemiş mi? Tek bir vaka bile yok. Bakın kaç yıl geçti, ne kadar çok yerde çarpıştık. Devrim sırasında Etyopya'da çarpıştık...[4] Bakın, bizim askerlerimiz asla bir esiri öldürmedi, asla kötü muamele etmedi.

Batista'ya karşı verdiğimiz ve yirmi beş ay süren savaşta esirleri öldürseydik, savaşı kazanamazdık; anlatmıştım bunu. Bize karşı suikastlar düzenleyenelere bile kötü muamele edilmedi.

Girón esirlerini sağ salim geri mi yolladınız?

Evet. Çarpışmadan sonra olanları anlatmıştım size. İnsanların adrenalini fırlamış; ölü ve yaralılar yüzünden, çarpışmanın gerginliği yüzün-

den öfkeli... Üstelik devrimin ilk yıllarıydı. Pek çok savaşçımız milisti. Gönüllü olarak gelmiş işçiler, köylüler, öğrenciler. Ama dikkat edin, tek bir dipçik darbesi bile atılmadı. Geri yolladıklarımızdan hayatta olanları hâlâ orada, Miami'de. Gidip sorulabilir, bakalım içlerinden biri bile çıkıp bir darbe yediğini söylüyor mu? Tek bir vaka bile olmadı.

Orada bir kaza oldu... Anlatayım: Yakalanan adamları hızla Havana'ya naklediyorlardı. O zamanlar, şimdiki düzenimiz yoktu. Esirler kamyonlarda, römorklarda taşınırdı. Çok kalabalıktılar, bu yüzden de çabucak başkente naklediyorduk. Bazı yoldaşlarımız bir hata yaptı: römorklardan biri kapalıydı –bir dikkatsizlik olmuş, önlerine çıkan ilk aracı kullanmışlardı. Gereken önlemleri almamışlar, farkına varmamışlardı. Esir taşıyan bu araçta havasızlıktan ölenler oldu.

Ölenler mi oldu?

Evet. Bu tamamen kaza sonucu oldu. Bundan ne gibi bir çıkarımız olabilirdi ki? Adamlarımız tek bir esirin bile ölmesini istemiyordu. Elimizde ne kadar çok esir olursa, zaferimiz o kadar büyük olurdu, daha iyiydi. Zafer sadece düşmanın ölü sayısıyla ölçülmez. Bizim çok daha fazla kaybımız vardı.

Düşman iyi eğitimliydi; iyi silahları vardı: ama bizler taarruzdaydık, gece gündüz taarruz ediyorduk. Tanıklar var: ABD ordusundan binlerce asker ve yüzlerce subay. Bize uçaklarla, Küba amblemleriyle kamufle ettikleri B-26 bombardıman uçaklarıyla saldırıyorlardı. Böylelikle birliklerimizi kandırdılar; korkunç şeyler oldu. Ama tek bir esire bile kötü muamele edilmedi.

Esir başına yüz bin dolarlık bir tazminata ve bir cezaya mahkûm ettik onları; bir ceza alternatifi sunduk. Bizim istediğimiz bir tazminat ödenmesiydi ama paraya ihtiyacımız olduğu için değil, bu bir kabullenme anlamına geldiği için. Bir tür ahlaki cezaydı.

Bir ceza olması gerekiyordu.

Neyse, tutuklu kaldılar, pazarlık edildi. Asıl inanılmaz olan şey, CIA'nın benimle pazarlık eden avukata rüşvet vermeye çalışmasıydı. Beni öldürmeye yetecek kadar mantar ve bakteriye batırılmış bir balıkadam kıyafeti armağan etmesini istiyorlardı. Girón esirlerinin salıverilmesi için benimle pazarlık eden avukattan!

Hiç çekinmemişler.

Avukat bu plana dahildi diyemem. Ama bilinen şu ki, o bir araçtı. Onu kullanmak istiyorlardı. Adı Donovan'dı, James Donovan. Bilinçli olarak katıldığına dair hiçbir işaret yok gibi görünüyor; kullanılmıştı sadece. Ama doğrusu bu sıcak iklimde balıkadam kıyafeti kullanmam. Kıyafet giyersen daha çok ağırlık alman gerekir, bu denizlerde bir işe

yaramaz. Neyse, birçok suikast planından bir tanesi de bu. Dedim ya Kongre'de bir komisyon bu konuyu araştırdı.

Church Komisyonu mu?[5]

Evet. Bunların hepsini araştırdılar, benim uydurduğum bir şey değil. Ama şu etiğe bir bakın! Esirlerin salıverilme pazarlığını yapan adamdan söz ediyoruz. Pek çoğu idam cezasına çarptırılabilir ya da cezalandırılabilirdi. Biz ise salıverdik!

Girón sahilinde karaya çıkan bu adamlar kimlerdi?

Bu paralı askerler kim miydi? ABD'ye sığınmış kimi savaş suçluları. Subaylar ve önde gelen komutanların hemen hepsi Batista ordusunun askerleri, Batista ordusunun subaylarıydı. Pek çok toprak sahibi oğlu da vardı. Sınıf tavrı kendini burada da gözler önüne seriyordu.

Sonuç olarak, esirleri geri verme karşılığında ne gibi bir tazminat aldınız?

Donovan'la yaptığımız pazarlıklardan sonra iki milyon dolar nakit ödediler sanırım. Bunu Kanada'dan tavuk yetiştirmede kullanılacak kuluçka makineleri almaya yatırdık. Elli milyon değerinde de gıda maddesi ve ilaç verdiler. İlaçları epey pahalıya satıyorlardı, şimdikinden çok daha ucuz olduğunu sanmayın. Bir de çocuklar için gıda maddesi. Gemilerle getirilen gıda maddeleri ve ilaçlar.

İşte böyle oldu. Cezaevindeki paralı askerler için çözümü biz ürettik. Onlarla belli bir ilişki bile kurduk. Çünkü tüm gerçeği anlattılar ve bunu kamu önünde yaptılar. Ceza, nefret ya da intikam arzusundan kaynaklanmıyordu. Zafer bizim için en önemli ödüldü. Miami'dekilerin kahraman mertebesine yükseltecekleri bin iki yüz esiri neden tutmak isteyelim ki?

Miami'ye döndüklerinde bir kez daha Küba'ya karşı şiddet içeren eylemlere katılmalarından korkmuyor muydunuz?

Evet. Geri yolladıklarımızdan bazıları gelip bomba koydular. Bunun sorumluluğu bize mi aitti? Hayır. "Kahraman"larla dolu bir gemi korkunç bir şeydir. Her biri kendini komutan ilan eder, hepsi "kahraman"dır. Ama biz onlara bin küsur esir iade ettik.

Peki ya diğerelerinden, "muhalif" denilenlerden kaç kişi yolladık? Onları kim salıverdi? Küba hükümeti. New York Başpiskoposu Kardinal John O'Connor[6] buna tanıktır. Bizim salıverdiklerimizden binlercesi onunla gitti. Kardinale diyorduk ki: "Onlara vize almaya çalışın. Çünkü ABD'ye gitmek istediklerini siz de biliyorsunuz." Tüm bu "muhalif" denilenler ayrıcalıklar elde ediyor, iş buluyorlardı. Devrimi yok etme çabalarına hiçbir katkısı olmamış olanlar bile...

Kardinal John O'Connor'u çok takdir ederdim. Devrim binlerce kar-

şıdevrimciyi serbest bıraktı, orada ödüllendirildiler. Evet doğru, bazıları yeniden kötü yola saptı; gruplar oluşturup silahlı eğitim yaptılar. Bu yüzden de bizim dikkatli olmamız gerekiyor. Çünkü bazen hoşgörülü davranıyoruz, bir karşıdevrimciyi serbest bırakıyoruz, ABD'ye gidip Küba karşıtı etkinlikler düzenlemeye, silahlı eğitim yapmaya başlıyor. Kıyılarımıza sızabilir ve bu bazı yurttaşlarımızın hayatına mal olabilir.

Alpha 66 ya da Omega 7'nin eylemcilerinden mi söz ediyorsunuz?[7]

Çoğu öyle. İlk yıllarda silahlı karşıdevrimci çetelerinde on beş bine yakın adam olduğunu anlatmıştım size. "Kirli savaş" ülkenin tüm illerinde kök saldı, Havana'da bile. Bir *marabu* ormanı, bir sazlık olması yetiyordu. Tüm ülkede "kirli savaş" vardı. Küba "kirli savaş"ı kazanan tek ülkedir denilebilir.

"Kirli savaş" derken halka açık yerlerde düzenlenen terörist saldırılardan mı söz ediyorsunuz?

Hayır, hayır. Bize karşı bir tür gerilla savaşı sürdüren silahlı düzensiz gruplardan söz ediyorum. Amerikalılar zekidir. Sovyet dostlarımız çok ağır ve akademiktir ama Amerikalılar, Amerikalı askerler çok esnektir. Batista'yı ve ordusunu devirmek için ne gibi bir reçete uyguladığımızı hemen anladılar. Reçete şuydu: silahlı mücadeleyle halkın birleşimi.

Size karşı gerillalar oluşturabileceklerini mi düşündüler?

Denediler sadece. Bu yöntemi ilk uygulayışlarıydı. Patent hakkımıza saygı göstermediler! Kendi başlarına uyguladılar, örgütlemeyi de başardılar. "Haydutlara karşı verdiğimiz mücadele" bize savaşın kendisinden daha çok hayata mal oldu. Tüm bunlar Girón öncesinde meydana geldi. Escambray Dağı'na gidiyorlardı ama biz oraya kırk bin adam yolladık. Hepsi gönüllüydü, çoğu başkenttendi.

Hepsi gönüllüydü. "Kirli savaş"a karşı muvazzaf birlikler asla kullanılmadı; buna temel olan fikir şuydu: bir iç mücadelede ya da uluslararası bir müdahalede tüm savaşçılar gönüllü olmalıydı.

Bir parantez açayım. Sizin "kirli savaş" deneyiminizi bildikleri halde Nikaragua'daki Sandinistaların 80'li yıllarda yine ABD tarafından finanse edilen, silahlandırılan ve eğitilen "Contra"ları yok edememelerini nasıl açıklayabiliriz?

Bence orada bir hata yapıldı. Ama onları suçlayamazsın. Dediğim gibi, iç savaş muvazzaf askerlerle yapılamaz. Zorunlu askeri hizmet yasasına istinaden delikanlıyı alır bir çarpışmaya götürürsün, ölür. Ailesi de çocuğu götürenin devlet, devrim ya da devrim yasaları olduğunu düşünür.

Belki de Sandinistaların "kirli savaş"ın bedelini en ağır ödeyenler ol-

masının nedeni, bu "kirli savaş"a karşı muvazzaf askerleri kullanmış olmalarıdır. Biz bunu asla yapmadık. Ama bir an geldi Sandinistalar kendilerini akademizme kaptırdılar. Akademizm de insanları devrimin en iyi yönlerinden –zafere taşıyacak taktikler yaratma, siyasi ve askeri formüller geliştirme ruhundan– uzaklaştırır. Kendini akademi kitaplarındaki dogmalara kaptırırsan mahvolursun.

Benim hep antiakademik bir zihniyetim olmuştur. Bir akademi hayal edin ve bizim bugün hâlâ 1959 yılının savunma ilkelerini kullandığımızı düşünün. Bu devirde; tankların neredeyse şaşmaz silahlarla altı yedi kilometre uzaktan vurulabildiği, akıllı mermilerin, görünmez uçakların, tankları yakalayıp imha eden sistemlerin olduğu bir dönemde. Sen, elindeki silahları kullanabilmek ve her türlü kitaptan ve akademik formülden tamamen uzaklaşmak zorundasın.

Escambray'daki "kirli savaş"ı böyle mi kazandınız?

Escambray'ın etrafını çevirdik, dörde böldük ve bölge bölge temizledik. Pek çok kuşatma oldu. Gece kuşatması sayesinde insanların nereden geçmiş olduğu anlaşılabilir. Bir çizgi vardır, yaklaşırlar, bir el bombası atarlar, ateş ederler. Yan taraftakiler fazla bir şey yapamaz. Nereden geçtiklerini anlamaya yarar çoğunlukla. Çünkü o tarafta olduklarını anlamış olursun.

Düzensiz bir savaşa temel oluşturabilmek için köylülerin, sivillerin yüzde 10'unun desteği yeterlidir. Escambray'da, belli bazı nedenlerden dolayı, o bölgede bulunan birtakım gruplar yüzünden, devrime o kadar destek yoktu, belki yüzde 80 civarlarındaydı... Düzensiz savaş halkın yüzde 10'unun, hatta yüzde 5'inin desteğiyle yürütülebilir.

Bizim düzensiz savaşımız ile onların burada yaptıkları savaş arasındaki fark şuydu: bizler şu ya da bu şekilde devamlı eylem ve hareket halindeydik. Nikaragua'da olanlardan sonra "kirli savaş" olarak adlandırılmaya başlayan bu silahlı mücadele gruplarının üyeleriyse bu ruh halinden yoksundu. Çarpışmadan kaçınma, takip edilmekten kaçma konusundaysa birer uzmandılar. Bu konuda olağanüstü yetenekliydiler. Biz bu yeteneği asla geliştiremedik. Adamlarımız bir eve geliyordu: bir bodrum katı, bir geçit... Ya da bir çiti aşıyorlardı, hemen arkasında tüneller vardı. Tarama yapıyorduk, çok etkili bir yöntemdir: Adamlarımızdan biri on metrede bir her yeri arıyor, hiçbir şey bulamıyordu. Gizlenmek, çarpışmalardan, takip edilmekten kaçmak konusunda tam bir uzman oldular. Taarruz ruhu geliştiremediler.

Sonra, 80'li ve 90'lı yıllarda taktik değiştirdiler: beş bin dolara paralı asker yolluyorlardı. Guatemala'dan ya da başka yerlerden gençlerdi çoğunlukla. Kendileri gelmiyordu, işi paralı askerlere havale ettiler. Bakın bir El Salvadorlu var (Julio Cruz León), bomba başına beş bin dolara geldi. Bir günde beş bomba koydu. Pek çok ülkede para karşılı-

ğı binlerce paralı asker bulabilirsin; hatta bazen iki bin dolara. Gidiş-dönüş yol giderlerini ödüyorlardı. Bombayı koyup geri döndüklerinde de paralarını veriyorlardı.

İşte bu yüzden de El Salvadorlu, olimpik bir rekor kırmak istiyordu. Beş bombanın eşzamanlı patlamasını istiyordu. Bu sırada Miami'de Küba-Amerika Ulusal Vakfı ve tüm o mafya, bombaları koyanların durumundan hoşnutsuz olan kendi askeri istihbaratçılarımız ve devlet güvenlikçilerimiz olduğunu beyan ediyor, bunun doğru ve meşru bir şey olduğunu söylüyorlardı. Bu konu hakkında basında birçok makale yayımladılar.

Sonraları başka türlü saldırılar da oldu.

Binlerce terörist eylemden, suikastlardan, El Encanto alışveriş merkezindeki yangından, *La Coubre* gemisinin ve seyir halindeki yolcu uçağının havaya uçurulmasından söz etmiştim. Virüs saldırılarından, domuz vebasından, dengue virüsünden bahsettim. Binlerce kurban, onlarca ölü. 80'li yıllarda biyolojik olarak nitelendirebileceğimiz saldırılar oldu. Mavi küf denen bir asalak tütün tarlalarımızı istila etti örneğin. Bilinmeyen bir mantar en iyi cins şekerkamışımızı, Barbados 4362'yi mahvetti, hasadın yüzde 90'ını kaybettik. Böyle bir şey daha önce hiç olmamıştı. Kahveye de aynı şey oldu. Diğer plantasyonlar da Thrips Palmi adlı bir salgının istilasına uğradı. Patates hasadında aynı şeyler yaşandı. Tarımımızın başına büyük sorunlar açan başka yıkıcı salgınlar da oldu. Kanıtlamak çok güç ama her şey bu felaketlerin tesadüf eseri olmadığını işaret ediyor. Ardında gerçekten de kötü bir el vardı. Üstelik bu tür saldırılarla savaşmak çok zordur. Bilime başvurmayı gerektirir. Askeri önlemler bu gibi durumlarda fazla işe yaramaz.

Askeri açıdan bakıldığında, tüm bu saldırı ve tehditlere karşı koymaya yetecek kadar silah altında adamınız var mıydı?

60'lı yıllarda bir an geldi ülkeyi savunmak için çok büyük bir güce ihtiyacımız oldu; yüz binlerce insan gerekiyordu. Düşmanımız ABD'nin ta kendisiydi çünkü...

O dönemde geleneksel savaşlar, insanlar ve savaşçılar arası bir mücadeleyle yürütülüyordu henüz. Bir deniz çıkarması öngörmek zorundaydın. Bir ada devletini işgal etmenin ana yolu denizden çıkarma yapmaktı. Havadan indirmeleri de hesaba katman gerekirdi ama ana yöntem bu değildi. Helikopterli birlikler yoktu. Başlıca önlemimizi çıkarma yapılabilecek bölgelerde almamız lazımdı. Asker nakli alanındaki gelişmeleri; her yerin, özellikle de cumhuriyet başkentinin savunulması için gerekli teknolojik gelişmeleri izliyorduk. Olası deniz çıkarmalarının ve havadan indirmelerin yapılabileceği yerler bizi ülkede topyekûn bir seferberliğe mecbur etmişti.

Bereket versin o sıralarda okuma yazma kampanyası gerçekleştirilmişti bile; takip planları devam ediyordu, her yerde okullar vardı.

Bu da modern askeri araç ve gereci kullanmak için daha hazırlıklı güçlere sahip olmanızı sağlıyordu, öyle mi?

Doğru. Bir an geldi, örneğin ekim 1962 krizinden sonra, kırk iki bin Sovyet silahını kullanabilecek kapasiteye sahip olmak durumunda kaldık. Bunların arasında, kullanabilmek için en azından lise mezunu olmayı gerektiren karadan havaya roketler de vardı. Üniversite öğrenimi bile aksadı. İstediğimiz kadar tıp öğrencisi sokamıyorduk üniversiteye. Lise mezunu sayısı yetersizdi. Liseyi bitirenlerin çoğu alelacele öğretmen oldu ya da modern teknoloji kullanmak üzere –radarlar, iletişim araçları, özetle kalifiye personel gerektiren tüm araç gereç– orduya katıldılar.

Yani bir an geldi üç yıllık hizmete başlayan askerlerin hemen hepsi orta derece teknisyen ya da üniversite öğrencisiydi. Büyük personel açığı olan bazı mesleklerde istisnalara izin veriliyordu; örneğin tıpta. 1959 öncesinde sahip olduğumuz altı bin doktordan üç bini, ilk yıllarda ABD'ye gitmişti.

Tıp eğitimi almak üzere seçilmiş altı bin öğrenciyi üniversiteye sokabilmek ve bugün sahip olduğumuz altmış binden fazla doktor sayısına ulaşmak yıllarımızı aldı. Var olan tek bir tıp fakültesinden son yıllarda yirmi bir tane tıp fakültesi yaratıldı. Bunların yirmi ikincisi daha çok yurtdışından gelen öğrenciler için. Durum buydu.

Girón sahili çıkarmasına da, "kirli savaş"a da ABD başkanı John Kennedy izin vemişti. Daha sonra sizinle ve Kruşçev'le birlikte az önce atıfta bulunduğunuz 1962'deki vahim ekim krizinin baş kahramanlarından biri oldu. Buna rağmen, John Kennedy'den söz ettiğinizde ona karşı bir düşmanlık beslemediğiniz, hatta belli bir sempati duyduğunuz hissediliyor. Bunu nasıl açıklayabilirsiniz?

1961 nisanındaki Girón olayında, Kennedy aslında Eisenhower'ın ve başkan yardımcısı Nixon'ın politikalarını miras almıştı. İstila kararı önceden verilmişti, devrimi imha etme planları yapılmıştı. Üstelik devrimin henüz sosyalist bir niteliği yoktu.

O sıralarda almış olduğumuz en önemli önlem tarım reformuydu. Okuma yazma kampanyası, elektrik ve telefon ücretlerinin düşürülmesi, kentleşme reformu, kira yasası gibi başka birtakım önlemler de alınmış, yolsuzluk yapanların mallarına el konulmuştu... Birtakım şeyler yapılmıştı ama bu henüz sosyalist bir program değildi. Sosyalizm ilan etmemiştik; açık açık Marksist-Leninist bir rejim ilan etmemiştik. Ülkenin gelişimi için yapılmış bir programın, bir ulusal kurtuluş programının parçası olarak tarım reformunu başlatmıştık sadece.

Hatta şunu da söylemem gerek: bizim tarım reformumuz General

MacArthur'un Japonya'da uygulamış olduğundan daha az radikaldi. ABD 1945'te Japonya'yı işgal ettiğinde MacArthur büyük çiftlikleri lağv etti, toprakları bölüştürdü ve pek çok yoksul Japon köylüsüne toprak verdi. Japonya'daki bu çiftlikler büyük Amerikan şirketlerine ait değildi, ama Küba'da bu böyleydi. İşte bu yüzden burada tarım reformuna izin verilmiyordu; aynı 1954'te Arbenz'in Guatemala'da başlattığı reforma izin verilmediği gibi.

Bunun üzerine Kennedy kuşku duyarak, vicdanı elvermeyerek ve tereddüt ederek Eisenhower ile Nixon'ın eylem planını hayata geçirdi. CIA ile Pentagon'un tasarlamış olduğu plana inandı; –Bush'un da 2003 martında Irak'a saldırmadan önce iddia ettiği gibi– halkın isyancılara katılacağına, milislerin savaşmayacağına ve hükümete başkaldıracağına dair propagandalara inandı.

Kennedy tereddütteydi. Sonunda, Girón sahili işgalcilerinin karşılaştıkları zorluklar karşısında onlara hava desteğinde bulunmaya karar verdi. Ama destek vermeye gittiklerinde paralı askerlerden eser yoktu, çünkü altmış sekiz saat içinde bizim karşı saldırımız o birliği tamamen yok etmişti. Bir imparatorluk için ağır bir yenilgi. Büyük bir utanç.

Kennedy bu utanca nasıl tepki verdi?

Bir yandan ekonomik ambargoyu, korsan saldırıları ve "kirli savaş"ı teşvik etti. Ama bir yandan da daha zekice bir tepki gösterdi: Latin Amerika'ya yönelik bir sosyal reform ve ekonomik yardım programı geliştirdi.

Kennedy bu yenilgiden sonra İlerleme İçin İttifak (Alliance For Progress) ile Barış Birlikleri'ni (Peace Corps) ortaya koydu. Bu, devrimi frenlemek için çok zekice bir stratejiydi. On yılda yirmi milyon dolarlık bir plan teklif etti. Buna bir tarım reformu da dahildi. Tarım reformu! "Tarım reformu" lafını asla kabul etmemiş, bunu komünistlere has bir şey olarak görmüş Amerikalılar, tarım reformunun gerekli olduğunu iddia ediyorlardı. Ve şunu teklif ettiler: konut inşası, vergi reformu, eğitim ve sağlık programları... Bizim yaptıklarımız yani.

Kennedy, Küba Devrimi karşısında politik girişimler başlatmak zorunda kaldı. Latin Amerika'da reform ihtiyacı olduğunu ilan etmek durumunda kaldı. Çünkü bu kıtadaki nesnel, sosyal ve ekonomik etkenlerin radikal bir devrime yol açabileceğini anlamıştı. Yeni bir Küba Devrimi yaşanabilirdi ama bu kez tüm kıtayı sarabilir, daha da radikal olabilirdi.

Ama sonunda pek çok Latin Amerikalı yönetici bu parayı iç etti, İlerleme İçin İttifak hiçbir çözüm getirmedi. Yine de Kennedy'nin zekice tepki verdiğini kabul etmek gerekir. Tartışma götürmez parlaklıkta bir zekâsı vardı.

13

Ekim 1962 krizi

Dünya nükleer savaşın eşiğinde - Sovyetler'in "ihaneti" - Başarısız bir pazarlık - Kruşçev, Yeltsin, Putin - Kennedy'nin öldürülmesi

Kennedy, siz ve bütün dünyayla birlikte en büyük uluslararası krizlerden birini yaşadı: ekim 1962 krizi. Kırk üç yıl sonra o durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok gergin bir uluslararası dönemdi. 1962'de burada kırk iki bin Sovyet askeri vardı. Bizim de neredeyse üç yüz bin silahlı adamımız. Küba'ya karşı girişilecek yeni bir saldırıyı kabullenmeye niyetimiz yoktu. Bu hüzünlü ve acı verici, ama izin vermeyecektik. Sovyet birlikleri yeni bir işgali önlemede bize yardımcı olmak için buradaydı. Paralı askerlerin Girón'da başarısızlığa uğramasından sonra, bu kez bunu yapacak olanlar Amerikan birlikleri olacaktı kuşkusuz. Tehlike kapıdaydı.

Kriz nasıl başladı?

Füzeleri 16 ekimde tespit ettiler. Çok yüksekten uçan bir Amerikan U-2 casus uçağı fırlatma rampalarının fotoğrafını çekiyor. Aslında füzelerin tam yerini Amerikalılara Sovyet istihbarat servislerinden Albay Oleg Penkovskiy'in verdiği biliniyor. U-2 bunları sonradan buluyor. Kennedy aynı gün, ayın 16'sında haberdar ediliyor, kriz o anda başlıyor.

Kennedy bunun üzerine ne yapıyor?

Kennedy, Kruşçev'le temasa geçiyor. Kruşçev hem etik hem de politik bir hataya düşüyor. Bir mektupla Kennedy'ye yalan söylüyor. Bunların saldırı amaçlı değil "savunma amaçlı" silahlar olduğunu söylüyor. Tabii ki savunma amaçlı silahlardı ama aynı zamanda saldırı amacı da güdüyorlardı. 192 tane füze ve başka silahlar vardı burada. Bu operasyonun başındaki Sovyet generalinin de bazı durumlarda bu silahları kullanma yetkisi vardı. Moskova'ya danışmadan bile kullanabilmesini sağlayacak belli bir özerkliği vardı yani.

Kruşçev'in mektubunu Kennedy'ye Gromiko götürdü. Andrey Gromiko, Sovyet dışişleri bakanıydı. Bu 18 ekimde oluyor. O sırada sorun henüz kamuoyuna duyurulmamıştı. Ama Kennedy, 19 ekimde Amerikan Si-

lahlı Kuvvetleri Genelkurmayı'na danıştı; ona Küba'yı ağır bir bombardımana tutmayı salık verdiler. Kennedy, 20 ekimde, bu kez Savunma Bakanı Robert McNamara'nın danışmanlığında, aralarında kırk bin deniz piyadesi taşıyan sekiz uçak gemisinin de bulunduğu 183 savaş gemisiyle adanın abluka altına alınmasına karar verdi. Bu sırada 579 savaş uçağı ve hava yoluyla nakledilmiş beş tümen asker Florida'da toplanmıştı. Aralarında iki seçkin birlik de vardı; 82. ve 101. tümenler. Ama Amerikan ve dünya kamuoyu hâlâ olup bitenden haberdar değildi.

Kennedy kamuoyunu ne zaman bilgilendirdi?

22 ekim günü akşam yedide konuştu. Ülkenin tüm kanallarında çok dramatik şekilde konuştu. Bunun üzerine dünya, bir kriz olduğundan ve nükleer savaşın eşiğine gelindiğinden haberdar oldu. Sovyetler Birliği'nin füzelerini geri çekmesi gerektiğini yoksa nükleer savaş riskini göze almak zorunda kalacağını duyurdu... Yeni füzelerin gelmesini önlemek için Küba'nın denizden ablukaya alındığını da açıkladı. Bu sırada Sovyetler, Albay Oleg Penkovskiy'i tutuklamışlardı; Amerikalıların her türlü bilgiye sahip olduğunu biliyorlardı. Kennedy'nin, Kruşçev'in mektubunda yalan söylediğini bildiğini de öğrenmişlerdi.

Amerikalıların bildiği size ne zaman haber verildi?

Sovyetler bizi en baştan itibaren bilgilendirdi. Biz de, buradaki Sovyet subaylarıyla birlikte, stratejik SS-4 füzeleri için gerekli rampaların inşasını hızlandırmaya karar verdik. 16 ekimde tamamlanmış tek bir fırlatma rampası yoktu neredeyse. 18'inde sekiz tane vardı; 20'sinde on üç tane, 21'inde yirmi tane, vesaire. Hiç dinlenmeden çalışıldı. Bunların, diğer tarafa da büyük zararlar verecek bir nükleer savaş olmadan imha edilmesine imkân yoktu artık.

Bu büyük tehlike karşısında sizler ne yaptınız?

Bizler, dediğim gibi, topyekûn seferberlik ilan ettik. O sırada silah altında iki yüz altmış binden fazla adamımız vardı. Yurt topraklarını ve devrimi kanlarının son damlasına kadar savunmaya hazırdılar. 23 ekimde, eli kulağında Amerikan işgalini duyurmak ve halkı seferber etmek için televizyona çıktım.

Amerikan donanmasının ablukası gerçekleştirildi mi?

Gerçekleştirilmez olur mu? Abluka, 24 ekim günü öğleden sonra ikiden itibaren başlatıldı. O sırada Küba'ya doğru yola çıkmış 23 Sovyet gemisi vardı... Her an bir aksilik olabilir, Amerikan gemilerinden biri Sovyet gemisine ateş açabilir, nükleer savaş çıkabilirdi... Büyük bir gerginlik vardı, çok büyük.

Bu şartlar altında BM ne yaptı?

ABD'nin BM temsilcisi Adlai Stevenson ile Sovyet büyükelçisi Valerian Zorin arasındaki o ünlü tartışma oldu. Stevenson –5 şubat 2003'te Irak işgalini haklı çıkarmak için Colin Powell'ın sahte kanıtlarla yaptığı gibi– Güvenlik Konseyi'ne rahat bir şekilde füze üslerinin bir fotoğrafını sundu. Sovyet elçisi bunu yadsıdı, kanıt olarak gösterilenlerin gerçek olmadığını iddia etti. Konunun gündeme alınmasını reddetti. Böylece, Küba'nın egemenliği, kendini savunma ve koruma hakkı konularındaki asıl tartışmayı reddetme hatasına da düşmüş oldu. Bunlar 25 ekim 1962'de oluyor.

Bu sırada Amerikalılar Küba üzerindeki uçuşlarını sürdürüyordu sanırım, değil mi?

Evet. U-2 casus uçaklarını yollamayı sürdürüyorlardı. Alçak irtifada bile keşif uçuşları yapmaya başladılar. Bizler bu alçak uçuşları yapmaya başlayan Amerikan uçaklarına ateş açmaya karar verdik... Alçak uçuşu önceden fark edemezsin, ani bir saldırıyı kolaylaştırırlar. Konuyu buradaki Sovyet askeri yetkililerine açtık, alçak uçuşlara izin verilmemesi gerektiğini söyledik. Ateş açacağımızı haber verdik. Ve uçaksavar toplarıya ateş açtık.

İşte o sırada, 27 ekimde, Oriente bölgesinde, Sovyetler tarafından fırlatılan bir SAM güdümlü mermisi bir U-2 casus uçağını düşürdü. Gerginlik o anda en üst seviyeye çıktı. U-2'nin pilotu Amerikalı Rudolph Anderson öldü. Bu, artık savaş haline yaklaşmakta olduğumuzun bir kanıtıydı. Her an yeni bir olay olabilir, savaşı tetikleyebilirdi. Ama şunu söyleyeyim, burada insanlar sakindi.

Hiç savaşın kaçınılmaz olduğunu düşündüğünüz bir an oldu mu?

Bakın, çok gergin anlardı. Bizler savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorduk. Bu riski göze almaya kararlıydık. Boyun eğmeyecektik. Ulusal egemenliğimizi savunmak hakkımızdı.

Ama Sovyetler boyun eğdi.

Gerginliğin en üst seviyeye çıktığı o anda Sovyetler ABD'ye bir teklif yolladılar. Kruşçev bunu bize danışmamıştı. Amerikalılar Türkiye'deki Jüpiter füzelerini geri çekerse, onlar da buradaki füzeleri geri çekmeyi teklif ettiler. Kennedy, 28 ekim günü anlaşmayı kabul etti. Sovyetler de SS-4'leri çekmeye karar verdiler. Bu bize göre kesinlikle yanlıştı. Büyük öfkeye yol açtı.

Bu anlaşmanın arkanızdan yapıldığı hissine kapıldınız mı?

Sovyetler'in füzeleri geri çekme teklifi yaptıklarını kamuoyuyla birlikte öğrendik. Bizimle konuşulmamıştı! Çözüm bulunmasına karşı değildik, çünkü tarihsel açıdan önemli olan nükleer bir savaştan kaçınıl-

masıydı. Ama Sovyetler Amerikalılara şöyle demeliydi: "Kübalılarla konuşmamız gerek." Soğukkanlılıktan ve metanetten yoksundular. İlke olarak bize danışmış olmaları gerekirdi.

Tartışmalara katılmış olsaydık belki şartlar iyileşirdi. Guantánamo'daki deniz üssü kalmaz, yüksek irtifalı casus uçuşlarına son verilirdi... Tüm bunlara çok sinirlendik. İtiraz ettik. Anlaşmadan sonra bile alçak uçuşlara ateş açmayı sürdürdük. Sovyetler'le ilişkilerimiz bozuldu. Bu Küba-Sovyet ilişkilerini yıllarca etkiledi.

Eylül 1991'de Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin ABD'yle pazarlık etti ve Moskova, Küba'dan son Sovyet askerlerini, "Mekanize Piyade Eğitim Tugayı"nı çekti. Bu kez size danıştılar mı?

Hayır. Nerede danışacaklar! Onlar asla danışmaz. Buradan ne götürdülerse danışmadan götürdüler. Ekim krizinde danışmadılar; füzelerin geri çekilmesinin Birleşmiş Milletler denetimi altında yapılacağına söz verdiler. Bizler "Hayır. Burada kimse denetleme yapamaz, izin vermiyoruz, gitmek istiyorsanız..." dedik. Yolda denetim gibi bir yöntem uydurdular. Bu, onların bu hareket tarzı çok gergin bir duruma yol açtı. Ama SSCB hâlâ bir süper güçtü. Bunu anlatmak çok uzun sürer. Pek çok hata yapıldı, bu konu hakkında daha önce başka vesilelerle konuşmuştum zaten.

Bu noktada bir açıklama getirelim. 1991'de Sovyet tugayını Küba'dan çektiklerinde...

Bunun pazarlığını doğrudan ABD'yle yaptılar, bize danışmadılar: bütün pazarlıkları bize danışmadan yaptılar. Bu tugayın pazarlığını yapmanın hiçbir önemi yoktu oysa. Morali bozuk bir tugaydı. Rus askerleri teknik olarak donanımlıdır, cesurdurlar; bunu İkinci Dünya Savaşı'nda kanıtlamışlardır ama bu tugay iki saat bile çarpışamazdı. Ancak siyasi durum çok kötüydü. Gezilerinden birinde korkakça, fırsatçı bir şekilde; kabaca, kaba bir fırsatçılıkla tugayı almayı kararlaştırdılar.

Bu durumda da Rus tugayının Küba'dan çekilmesi karşılığında Amerikalıların Guantánamo üssünden çekilmesi düşünülebilirdi, değil mi?

Bu ekim krizinde olabilirdi ancak, anlatmıştım. Biraz akıllı olsalar, soğukkanlı olsalar kolayca elde edilebilirdi. Dünya hazır değildi çünkü...

Bir dünya savaşına mı?

Biz beş talep öne sürdük. Bir tanesi onlarca yıl devam ettirdikleri korsan saldırıların, yıpratıcı ve terörist eylemlerin son bulmasıydı. Ekonomik ambargonun son bulmasıydı. Guantánamo deniz üssünün

iadesiydi. Bunlar, o gerginliğin ortasında çok kolay elde edilebilirdi. Kimse bir ambargo, birtakım korsan saldırılar ve halkımızın arzusuna rağmen işgal altında tutulan yasadışı bir üs için dünya savaşı çıkmasına razı olmazdı. Kimse bunlar adına dünya savaşına girmezdi.

Stratejik füzelerin varlığı ABD ve müttefiklerini birleştirmek için çok güçlü bir neden oluşturuyordu. Ama her şeyden öte, bakın... Tüm bahaneleriyle planlanmış bir işgale karşı füze yerleştirmek üzere Sovyetler'le yapılan bu anlaşmanın uluslararası hukuka aykırı hiçbir yanı yoktu. Amerikalı tarihçilerin kendi arşivlerinde bunu –bizi işgal etme projesini– kanıtlayacak tüm belgeler mevcut. Dolayısıyla da Sovyetler, güvenliğimizi garantiye almak adına füze yerleştirmekten söz ettiklerinde, ABD'nin işgal planları yapılmıştı bile. Bizi işgal etmek için kullanacakları bahaneler 1962 şubatından itibaren hazırdı. Füzeler buraya temmuz ayında gelmeye başladı.

1962 yazında.

Evet, yazdı, aylar geçmişti. Sovyetler büyük olasılıkla bundan söz etmişlerdir, oldukça iyi bir istihbaratları vardı çünkü. İki ülke de onlarca yıl boyunca, var olmuş ve olacak tüm yöntemleri, teknikleri kullanarak birbirlerine karşı casusluk etmiştir. Ayrıca, casusluk ya da istihbarat yöntemleri aracılığıyla Sovyetler tüm bunlardan –Küba'yı işgal planlarından– haberdardı büyük olasılıkla. Bize haberdar olduklarını söylemediler. Kennedy ile Kruşçev'in konuşmalarından vesaire, bu sonuca vardıklarını anlattılar ama biliyor oldukları kesin.

Sovyetler'le yaptığımız anlaşmanın hukuka aykırı bir yanı yoktu. ABD'nin de Türkiye'de ve İtalya'da Jüpiter füzeleri vardı. Kimse daha önce diğer güçlerin askeri anlaşmalarına karışmamıştı. Sorun bir yasallık sorunu değildi, her şey kesinlikle yasaldı. Asıl sorunu ortaya çıkaran Kruşçev'in siyasi kriz yönetimiydi. Konu hakkında konuşması, savlar üretmeye başlaması, silahların stratejik olduğunu yadsımasıydı. Politik bir çatışmada ahlakı elden bırakamazsın. Tüm bunlar Kruşçev'i ahlaki açıdan zayıf duruma düşürdü.

Eylem gayri meşru değildi. Tamamen meşru bir eylemdi, tekrar ediyorum, meşru, hatta gerekçelere dayanan bir eylemdi. Kennedy'ye ahlaki üstünlüğü sağlayan şey Sovyetler'in yanlış bilgi ve yalana başvurmuş olmasıydı. Kennedy'nin elinde gerçek bir kanıt, Amerikalıların U-2'yle havadan çektiği fotoğraflar vardı. Bu Sovyetler'in askeri nitelikli bir aptallığının sonucuydu. İnsan karadan havaya füze yerleştirince, bölge üzerinde uçulmasına izin vermemeli. ABD hiçbir karşı güce bölgesi üzerinde uçma izni vermez. Ama Sovyetler uçmalarına göz yumdu. Pek çok siyasi ve askeri hata yapıldı ama o zamanlar olanları açıklamak için bunların bilinmesi şart.

1962 ekiminde füzelerin götürülmesine izin vermedik ama götürme-

lerine engel olacak önlemler de almadık. Yoksa iki süper güçle birden savaşa girecektik, bu kadarı da fazla olurdu.

Çok fazla olurdu!

Ama bakın silah altında neredeyse üç yüz bin adam vardı. Ülkenin kontrolü bizdeydi. İstesek tek bir füze bile yerinden kıpırdatılamazdı. Ne var ki, bu tam bir çılgınlık olurdu, anlamsızdı. Ancak, denetlemeye izin vermedik. İtiraz ettik, karşıtlığımızı ifade ettik, o beş noktayı talep ettik.

Sovyetler Amerikalılarla pazarlık ettiklerinde –aynen anlattığım gibi oldu– bu politika çerçevesinde, o günlerde ortaya çıkan bu aşk hikâyesi çerçevesinde, soğuk savaşın ortasında sıcak bir aşk peyda oldu, biri diğerini doğurdu ve füzeleri götürdüler.

Sonraları, 2001 ekiminde Ruslar, Elektronik Araştırma Merkezi'ni[1] kapatıp götüreceklerini duyurduklarında, bu kararı zaten almışlardı. Sadece onayımızı almak üzere haberdar ettiler bizi.

Buna da mı onay vermediniz?

Biz buna karşıydık, çünkü aralık 2000'de Başkan Vladimir Putin Küba'yı ziyaret ettiğinde bu merkezi de –Havana'nın güneyinde bulunan önemli bir elektronik üssü– gezdik. Putin dostane bir tavırla geldi. Orada bir gettoyla karşılaştım. Sovyetler orada dış dünyadan soyutlanmıştı. Aileleriyle birlikte kendilerini tecrit etmişlerdi. Ziyaret sırasında çocuklarla programlar bile düzenledik. Bu durumda olduklarını bilmiyordum. Kapatıp götüreceklerini duyurduklarında bu tek taraflı bir karardı. Sorunu bu karardan birkaç gün, hatta birkaç saat önce –Putin'in ziyaretinde on ay kadar sonra– dile getirdiler. Dolayısıyla hiçbiriyle hiçbir şey yapılamadı...

Kruşçev'le de, Yeltsin'le de, Putin'le de...

Hiçbiriyle tam olarak normal, doğal, etik bir şey yapılamadı. Bunu böyle nitelendirmeye hakkımız var.

Ekim krizine rağmen Kennedy hakkında olumlu fikirlerinizi muhafaza ediyorsunuz.

Kennedy bu krizle otorite elde etti, iradesi olduğunu kanıtladı... Pazarlıklarda biz de bulunsaydık bu yapıcı bir katılım olurdu... Belki aramızda bir diyalog başlatır, fikir alışverişinde bulunurduk. Bu da ülkelerimizin daha sonra karşı karşıya kaldığı pek çok sorunun çıkmasına engel olurdu.

Kennedy'nin politikasını olan bitenlerden bağımsız şekilde değerlendirecek olursam hangi dönemde yaşadığımızı, hangi öğretilerin baskın olduğunu, ABD'ye 90 mil mesafede kendini sosyalist ilan eden bir devrimin ne gibi bir sarsıntı yaratacağını da değerlendirmem gerek. Üstelik bu devrim bağımsız olarak gerçekleştirilmişti. Sovyetler bize tek

kuruş, tek bir tüfek vermediler. 1959'un ocak ayında ben ne bir Sovyet vatandaşını tanıyordum ne de Sovyet yöneticisini.

Kardeşiniz Raúl'un tanıdığı bazı Sovyet vatandaşları varmış sanırım.

Raúl bir kişiyle, Nikolay Leonov'la tanışmıştı. Genç bir Sovyet vatandaşıydı. İkisi birlikte 1951'de Avusturya'nın başkenti Viyana'da toplanmış bir komünist gençlik kongresine katılmıştı. Raúl'un Sosyalist Gençlik'e üye olduğunu anlatmıştım. Birbirleriyle iyi anlaşmışlardı! Buna kuşku yok. Kendisi de kongreye katılan o Sovyet vatandaşıyla, Nikolay Leonov'la tanıştı. Hâlâ hayatta, emekli bir general. O da Meksika'ya gidiyordu, aynı gemide yolculuk ettiler, o kadar. Sosyalizmin buraya gelmesi klonlamayla, suni döllenmeyle olmadı. Çok farklı şekilde oldu. Küba'yı, Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalizm inşa süreç ya da girişimleriyle karşılaştırırken bunu göz önünde bulundurmak gerek. Bu ülkeler şimdi de kapitalizm inşa etmeye çalışıyorlar.

Tarihi evrime rağmen; insan toplumunun gelişimine ve bu gelişim üzerinde en çok etkisi olan –hatta bunu belirleyen– eğilimlere rağmen olaylar üzerinde olağanüstü etkisi olan, bazen tarihin olası akışını öne çeken ya da geciktiren öznel nitelikli etkenler vardır.

Hiç kuşku yok ki Küba örneğinde, nesnel ve öznel birtakım etkenlerin bileşimi devrim sürecini ve ülkemizdeki değişimi hızlandırmıştır. Tüm bunlar, çıkar meseleleri yüzünden ABD'yle çatışmamıza ve ekim 1962 krizine yol açtı.

Ama Kennedy'nin yaklaşımı olumluydu. Dediğim gibi, olayları karmaşıklaştırmak istemedi. Alçak uçuşları durdurma emri verdi, Mangosta Operasyonu'nun[2] da askıya alınmasını emretti.

Tüm bunlar, Küba Devrimi'nin düşmanları arasında Kennedy'ye karşı güçlü bir nefret doğurdu. Girón sahilinde donanmaya, paralı askerlere destek olma emri vermediği için; pek çok generalin, pek çok düşmanımızın salık verdiği gibi ekim krizinin yol açtığı gerginliği fırsat bilip bize müdahale etmediği için. Kennedy'yi öldürme komplosunun arkasında onlar olabilir. Gerçi elimde kanıt yok ama neler olmuş olabileceğine dair çıkarımlar yapıyorum. Bunun böyle olduğunu söyleyebilirim. Kuşkucu olmak için çok sağlam nedenler var.

Kennedy 22 kasım 1963'te öldürüldüğünde Lee Harvey Oswald'ı suçladılar. Oswald'ın Küba'ya karşı sempati beslediği söylendi. Küba'yı bu suikasta bulaştırmaya mı çalışıyorlardı sizce?

Bereket versin o adama Küba'yı ziyaret etme izni verilmemişti. Bu, büyük bir dalavereye, büyük bir kışkırtmaya kapı açardı. Bunu Küba'yı suçlamak için kullanabilirlerdi. Soruşturma sırasında elimizdeki tüm bilgiyi verdik.

Kennedy cinayetinin resmi açıklaması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu çok garip. Keskin nişancılık konusundaki uzmanlığıma dayanarak dürbünlü bir tüfekle birkaç saniye içinde birkaç kez ateş edilebileceğini aklım almıyor. Dürbünle ateş ettiğinde hedef kaybolur. Altı yüz ya da beş yüz metre uzaktaki bir tabağa nişan aldığında, atışın yol açtığı hareketle hedef odak noktasından çıkar. Tekrar araman gerekir.

Eğer bir pencereden ateş ediyorsan hemen araman, silahı doldurman, hedefi tekrar bulman ve ateş etmen gerekir. Dürbünlü tüfekle hareket halindeki bir hedefi bulmak çok zordur. Bu kadar keskin üç atış yapmaksa... Üstelik fazla deneyimi olmayan biri...

Birden fazla nişancı olduğunu mu düşünüyorsunuz?

Benim bir türlü anlamadığım, bu atışların nasıl yapıldığı. Başka bir kuram geliştiremem. Sürüyle kuram var. Ben, dürbünlü silahlarla olan deneyimime dayanarak konuşabilirim sadece. Resmi açıklamada anlatılanlar tek kelimeyle imkânsız.

Bu cinayette benim için anlaşılmaz iki olay var: birincisi, bir adamın tüfekle bir atış yapıp bunu çok kısa bir süre içinde inanılmaz bir keskinlikle tekrar etmesi. Bu benim kendi deneyimlerimle bağdaşmıyor.

İkinci ise şu: Oswald tutuklu, cezaevinde. "Adaletli ve şövalye ruhlu" biri, Jack Ruby denen o adam geliyor, olaylardan o kadar acılı ki hemen oracıkta, polisin ve televizyon kameralarının önünde Oswald'ı öldürüyor. Böyle bir şey daha önce başka bir yerde hiç oldu mu bilmiyorum.

Resmi açıklamadan şüphe mi duyuyorsunuz?

Evet. Oswald'ın nasıl ateş ettiğine dair yapılan açıklamaya kesinlikle inanmıyorum. Kennedy'nin bir danışmanı, Arthur Schlesinger –sonradan buraya da geldi–[3] dokuz yüz sayfalık bir kitap yazdı.[4] Tüm hikâyeyi ve bu adamın kim olduğunu anlatıyor. Oswald buraya gelmeye çalışmıştı. Ama adamlarımız o kadar şüpheciydi ki reddettiler.

Adamın buraya geldiğini, ardından geri dönüp birkaç gün sonra –bir hafta boyunca Küba'yı ziyaret ettikten sonra– Kennedy'yi öldürdüğünü düşünsenize. Burada bir komplo var. Sadece Kennedy'ye karşı değil, Küba'ya da karşı. Schlesinger bütün ayrıntılarıyla anlatıyor.

Oswald büyük olasılıkla ikili ajandı. Olayların nasıl yürüdüğünü biliyordu. Sovyetler Birliği'ne gidip geliyordu; soğuk savaşın ortasında birbirlerini nasıl gözlediklerinin farkındaydı...

Sovyetler Birliği'ne gitmişti...

Evet, oraya gitti. Sovyet vatandaşı bir kadınla evlendi, sonra geri gelip boşandı. Schlesinger bu adamın davranışlarını açıklamak için Freudcu bir tez bile geliştiriyor.

Bu adam Küba'ya neden gelmek istiyordu? Jack Ruby denen adam nasıl oldu da polis merkezine gelip Oswald'ı öldürebildi? Bunlar son derece garip iki olay ve haklı olarak da her türlü kuşkuyu ve komplo fikrini besliyor. Ama benim elimde veri yok; kuram üretmekten ileri gidemem. Bu iki şey ve atışların fiziksel olarak imkânsız olduğu hakkında konuşabilirim ancak. Bu da, bu olaya getirilen açıklamaların gerçekliğini sorgulatmaya yeterli zaten.

14

Che Guevara'nın ölümü

Che ve yayılımcılık karşıtı hareket - Devrim ihraç mı ediliyor? - Veda mektubu - Afrika'daki gerillalarla birlikte - Küba'ya dönüş - And Dağları'ndaki misyonun hazırlıkları - Regis Debray - Son çarpışma - Che'den alınacak dersler

Ekim krizinden sonra ABD saldırısı tehlikesi uzaklaşmıştı. Devrim pekişmesini sürdürüyordu. Che Guevara dünyayı dolaşmaya başladı. Uluslararası olaylarla, yayılımcılık karşıtı hareketle çok ilgileniyordu sanırım, değil mi?

Üçüncü Dünya'yla ilgili konuların büyük bir destekçisiydi. Uluslararası meselelerle ilgilendi; Bandung Konferansı,[1] Bağlantısızlar Hareketi... İlk altı yedi yıl boyunca –Küba'dan 1965'te gitti– tüm dünyayı dolaştı, Zhou Enlai,[2] Nehru,[3] Nâsır[4] ve Sukarno'yla[5] bir araya geldi. Son derece enternasyonalist bir eğilimi vardı, tüm bu sorunlarla çok ilgiliydi. Che'nin birçok liderle konuştuğunu anımsıyorum. Zhou Enlai'yla, Mao'yla toplandı. Çinlilerle dost oldu. Sovyetler'le zıtlaşmadı ama Çin'e daha yakın olduğu barizdi.

Yugoslavya'yı bile ziyaret etti... Özyönetime ve benim pek de hoşlanmadığım tüm diğer şeylere rağmen. Kooperatiflerin oteli vesaire olurdu. Ben burada tanık olmuştum; tarımla uğraşmak yerine kendilerini ticarete ve turizme adarlardı.

Aralık 1964'te Birlemiş Milletler'e gitti. Sonra da Cezayir'e. 1965'in ilk aylarında da Afrika'yı gezdi.

Evet ama bu sonradan –Bolivya'ya gitmeye karar verdiğinde– bir strateji, son bir aşama oldu. Che müthiş bir heyecan duyuyordu; Arjantin'deki devrime katkıda bulunmayı düşünüyordu. Uygun şartlar oluşturmaya çalışıyordu. O sırada herkes bizi yok etmek istiyordu; biz de devrim yaparak cevap veriyorduk. Büyük gerçek buydu. Her zaman bu ilkeye bağlı kaldık.

Bir keresinde bana şöyle demiştiniz: "Onlar ambargoyu uluslararası hale getirdiler, biz de gerillayı uluslararası hale getirdik."

Evet, devrimci silahlı müdahale fikrini... Trujillo'yu saymazsak –bir grup Dominikli temmuz 1959'da Santo Domingo'ya gidip dikta rejimini devirmek amacıyla ilk silahlı destek hareketini gerçekleştirmişti– bi-

zim diğer ülkelere karşı düsturumuz saygıydı –hâlâ da öyle–, uluslararası hukuka riayet etmek ve uymaktı. Bu ülkelerin hiçbiri bize karşı fazla sempati beslemiyordu ama bunun da nüansları vardı. Kimisi ABD'ye çok bağımlıydı, kimisi daha az. Tabii ABD'ye en sadık olanlar hemen bel verdi; diğerleri direndi: Brezilya direndi, Uruguay direndi, Şili direndi. Buna karşılık Venezuela hiç direnmedi, çünkü başta Rómulo Betancourt[6] vardı. Bir süre solcu olmuştu ama o sıralarda içi kinle doluydu. Özetle, birtakım ülkeler Küba'yla ilişkilerini sürdürdü.

ABD sizi her yerde yıkıcı faaliyetlere destek olmakla itham etti.

Amerikalıların bizden çeşitli talepleri oldu, bunlar durmadan değişti, sürekli olarak bir yenisi eklendi.

İlk önce sosyalizmden vazgeçmemiz istendi. Sonra, SSCB'yle ticari bağları ve her türlü ilişkiyi koparmamız istendi. Bizi kınadıktan ve tecrit ettikten sonra bile hep bir talepleri oldu; Girón'dan sonra, ekim krizinden sonra. Hep yeni bir sorun çıkıyordu. Sonra da Latin Amerika'daki devrimci mücadelelere geldi sıra: bu mücadelelere tüm desteğimizi kesmemiz gerekiyordu –bizden istediklerini aktarıyorum size–; daha sonra Güney Afrika'nın 1975'te saldırdığı Angola geldi gündeme. Herkes neler olup bittiğini biliyor: Angola'dan çekilmemiz gerekiyordu, Angola'da çekilirsek sorunlar çözülecekti; öyle diyorlardı. Ve bunun gibi bir sürü şey.

Sonra başka sorunlar da çıktı. 1974'te Etyopya'da devrim olmuştu. Ortaya çıkan durumun bir sonucu olarak da 1977'de Etyopyalılarla, başka davalar için de dünyanın geri kalanıyla işbirliği yapmamız ihtiyacı doğdu. Ama bir yandan da tecrit edilmiş bir ülkeydik. ABD tecridini sürdürdükçe de biz dünyanın geri kalanıyla daha çok ilişkiye giriyorduk.

Ama yine de sizleri "devrim ihraç etmek"le suçlamayı sürdürdüler.

O dönemde, 60'lı yıllarda, Latin Amerika'da kimsenin bizimle diplomatik ilişkisi yoktu. Bir tek Meksika kalmıştı. Ama her şey çok açık. Biz o sırada uluslararası kurallara bağlı kaldık, bu kuralları ihlal etmedik. Evet, öğretimize, inançlarımıza bağlı olarak devrim olsun istiyorduk, bunu arzu ediyorduk. Ama uluslararası hukuka saygılıydık. Üstelik ben devrimin ihraç edilemeyeceğini iddia ediyorum. Kimse devrimi olası kılan şartları ihraç edemez çünkü. Hep bu ölçüte göre hareket ettik, hâlâ da böyle düşünüyoruz.

Bakın, devrimin zaferinden sonra, 1959 mayısında, Buenos Aires'e Amerikan Devletleri Örgütü'nün (Organización de Estados Americanos-OEA) bir toplantısına gittim. Orada Latin Amerika için –Avrupa'nın yeniden inşasına destek olan o ünlü Marshall Planı gibi– bir plan attım ortaya ve bunun yirmi milyar dolar tutacağını öngördüm. Tabii o zamanlar şimdiki deneyimim yoktu. Ama fikirlerim vardı; haya-

tım boyunca okuduklarım ve üzerinde kafa yorduğum konular dışında fazla uluslararası deneyimim yoktu. Latin Amerika hakkında da çok deneyimli değildim ama yine de planı ortaya attım. O dönemde Latin Amerika'nın ne kadar borcu olduğunu biliyor musunuz?

Hayır.

Beş milyar dolar.

Bugünkü borcuyla –850 milyar dolar– karşılaştırıldığında çok da fazla değilmiş.

O zamanlar Latin Amerika'nın nüfusu bugünkünün yarısıydı, iki yüz elli milyondan az insan vardı. Bugün beş yüz milyondan fazla. Dış borç ise –iç borçtan söz etmiyorum; iç borç da halkın zenginlere olan borcudur–; dış borç ülkenin yabancılara faiziyle ödemesi gereken borçtur. Sermaye kaçışı, dengesiz değiş tokuşlar, tüm para birimlerinin güçlü para birimine dönüşümü, Bretton Woods'un[7] sağladığı ayrıcalıklar, dolar basan birinin sahip olduğu haklar dahil değildir buna... Artık altına kaçılmıyor, çünkü Başkan Nixon, 1971 ağustosunda dolar-altın konvertibilitesini tek taraflı olarak askıya almış, geriye sadece dolar kalmıştır. Bu yarımküredeki tek para birimi budur. Diğerleri çok değişkendir, hiçbiri sağlam değildir. Bunun üzerine Latin Amerika ülkelerindeki tüm para –ister temiz ister kara para olsun– kaçma eğilimine girer ve kaçış ABD'ye doğru olur.

OEA'da ortaya koyduğunuz bu plan reddedildi herhalde.

O planla bu kıtadaki pek çok trajedinin önü alınabilirdi. Bakın, iki yıl sonra Kennedy bu fikri tekrar ele alıp Latin Amerika için bir tür Marshall Planı öne sürdü, anlatmıştım, İlerleme İçin İttifak: tarım reformu, vergi reformu, konut inşası...

Ama bu Küba'ya tacizi sürdürmesine engel olmadı.

Evet. Böyle yapmakla bizi verdiğimiz sözlerden kurtarmış oldular. Nesnel şartların uygun olduğunu düşünüyorum; Che'nin yaptıklarının kesinlikle doğru olduğunu düşünüyorum; en ufak bir fikir ayrılığımız yoktu. O sıralarda ABD'nin müdahaleci politikasından söz edilmeye başlanmıştı. Gerçekten yetenekli bir adam olan Başkan Kennedy'nin şanssızlığı da bize karşı yapılan bu girişimi, Girón sahili çıkarmasını miras almak oldu. Bunu kabullendi. Yenilgiyi cesaretle karşıladı. Tüm sorumluluğu üstlendi ve o ünlü sözü söyledi: "Zaferin bir sürü babası olur; yenilgi yetimdir."

"Yeşil Bereliler", o özel birlikler Kennedy'yi çok heyecanlandırıyordu. Bunları Vietnam'a yolladı. Kendisi de İkinci Dünya Savaşı'nda çarpışmıştı. Cesur bir adamdı. Ama o savaşa girişti, Vietnam'a birlikler gönderdi. İşe buradan başladı. Vietnamlılar 1954'te Fransa'ya karşı bir

savaş kazanmışlardı. Bize anlattıklarına göre, Küba Devrimi'nin Girón sahilindeki zaferinden esinlenmişler. Bunu her zaman söylemişlerdir; bizim mücadelemizin böyle bir etkisi olmuş; mücadele edebileceklerine dair güven gelmiş onlara da. Vietnamlılar düzenlerini hiç bozmadılar.

Vietnam da size esin kaynağı olmuştu. Che "İki, üç, birçok Vietnam yaratmak gerek" derdi.[8]

Çok haklıydı. 1979'da, ölümünden on iki yıl sonra, bizim yaptığımız tür, Che'nin yaptığı tür bir mücadeleyle Vietnam Savaşı son bulmuş, Nikaragua'da Sandinista hareketi zafere ulaşmıştı. El Salvador hareketi de müthiş bir güçle gelişiyordu. En büyük deneyimi onlar elde etmişti.

Siz de El Salvadorlulara epey yardım ettiniz değil mi?

Mütevazı bir işbirliği teklif ettik. Vietnamlılar, 1975'te ABD'ye karşı kazandıkları zaferin ardından, Saigon'un düşmesiyle elde ettikleri Amerikan silahlarını bize vermişlerdi. Bunları Afrika'nın güney ucu üzerinden gemiyle taşıyıp El Salvadorlu Farabundo Martí Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (Frente Farabundo Martí de Liberación Nacional-FMLN) teslim ettik.

Latin Amerika'daki şartların, Küba'daki devrimci deneyimin tekrarı için elverişli olduğunu düşünüyor muydunuz?

Bakın, tarihi değiştirebilecek öznel nitelikli iki etken vardır. Bazen nesnel şartlar devrimci değişim için elverişlidir ama öznel şartlar elverişsiz olabilir. O dönemde devrimin yayılmasına engel olan şey öznel etkenlerdi. Silahlı mücadele yöntemi sınanmıştı. Dediğim gibi, Che'nin Bolivya'da ölmesinden on iki yıl sonra Nikaragua zafere ulaştı. Latin Amerika'nın geri kalanında, nesnel etkenler Küba'dan daha iyiydi yani. Küba'da nesnel şartlar çok daha kısıtlıydı ama bir, iki ya da üç devrim yapmaya yeterliydi. Latin Amerika'nın geri kalanındaysa nesnel şartlar çok daha elverişliydi.

Şunu söyleyebilirim: Nikaragua'daki, El Salvador'daki, Guatemala'daki insanların birleşmesine bizim katkımız olmuştur. Bölünmüş Sandinistaların, beş örgütten oluşan El Salvadorluların, Guatemalalıların birleşmesine... Bizim misyonumuz onları birleştirmekti ve birleştirmeyi başardık. Orta Amerika'daki devrimcilerle dayanıştık, mütevazı bir işbirliğinde bulunduk onlarla. Ama dayanışmacı olmak, bir şekilde işbirliği yapmak devrimi ihraç etme anlamına gelmez.

Ama Che'ye devrimi Bolivya'ya götürme konusunda yardımcı oldunuz.

Evet, Che'yle işbirliği yaptık, onun görüşlerini paylaşıyorduk. Che o anda haklıydı. O anda mücadeleyi yaymak mümkündü, buna tüm iç-

tenliğimle inanıyorum. O sırada (1968'de) Panama'da Torrijos ortaya çıkmamıştı henüz. Başka olaylar da oldu. 1970'te Şili'de Allende zafere ulaştı, Küba'yla ilişki kurulmaya başlandı.

Kolombiya'da 1948'den beri gerilla hareketi vardı; bizden önce başlamıştı. Ama bu daha karmaşık bir hikâye. Çünkü bu gerilla orada belli bir süre boyunca, 26 Temmuz Hareketi'nin bizi algıladığı gibi davrandı. Bunu eleştirmek istemiyorum, eleştirmekten hoşlanmam. Bu konulara girmek istemiyorum. Bunlar çok hassas konular. Ama biz bu hikâye üzerinde çok kafa yorduk.

Che, Bolivya ile Arjantin hakkında ne gibi bir projesi olduğunu size anlattı mı? Bu konuda onunla hemfikir miydiniz?

Sabırsızlanıyordu. Ama yapmak istediği şey zordu. Ben kendi deneyimimize dayanarak, daha uygun şartların oluşmasını beklemesini söyledim Che'ye. Zaman gerektiğini, sabırsızlanmamasını telkin ettik. İlk adımları daha az tanınan başka önderlerin atmasını, onun yapmak istedikleri için gerekli şartları onların oluşturmasını istiyorduk. Che gerilla hayatının ne demek olduğunu biliyordu. İnsanın fiziksel dirence ihtiyacı bulunduğunu, belli bir yaşta olması gerektiğini. Her ne kadar kendi sınırlarını her zaman aşmaya çalışıyorduysa, çelik gibi bir iradeye sahiptiyse de uzun süre beklerse fiziksel durumunun daha iyiye gitmeyeceğini biliyordu.

Bir an geldi, endişelenmeye başladı. Devrimin neredeyse ilk yıllarında Jorge Ricardo Masetti adında Arjantinli bir gazeteciyi Arjantin'in kuzeyinde bir ekip oluşturmaya yollamıştı. Masetti, Sierra'da bizimle bulunmuş,[9] sonra Prensa Latina ajansını kurmuştu; çok yakın arkadaştılar. Masetti bu görev sırasında öldü.[10] Che öyle bir insandı ki üstelik; birini bir göreve yollayıp bir trajedi olduğunda bundan çok etkilenirdi. Ölmüş yoldaşları her anımsadığında, her gün acı çekerdi. Yoldaş Eliseo Reyes'in –"Albay San Luis"in– Bolivya'daki ölümünden çok etkilenmişti örneğin. Günlüğüne şunları yazmıştı: "Gerillanın en iyi adamlarından, dayanaklarından birini kaybettik."

1962'de orada, Bolivya'da ve Arjantin'in kuzeyinde bulunanlardan biri de bizim şu anki içişleri bakanımız Abelardo Colomé Ibarra "Furry"ydi.[11] O sıralar yirmi iki yaşındaydı. Masetti isimli gazeteci ölmüştü. Che planını tasarlıyordu. Bizden izin almıştı; yüzde yüz hemfikirdik.

Che sabırsızlanmaya başlayıp yola çıkmak istediğinde ona şöyle dedim: "Şartlar henüz elverişli değil." Onun Bolivya'ya gidip küçük bir ekip oluşturmasını istemiyordum. Birliklerin hazır olmasını beklemeliydi. İlk aşamaların tüm zorluklarını bizzat yaşamıştık. "Che stratejik bir önderdir. Bolivya'da bir güç oluşmadan oraya gitmemelidir" diyordum. Sabırsızlanıyordu ama oradaki şartlar henüz elverişli değildi. Onu

ikna etmem gerekti: "Şartlar henüz elverişli değil" dedim. Çünkü o stratejik bir önderdi, olağanüstü bir deneyimi vardı.

Bizler, Kongo'da Lumumba'nın adamlarına yardım ediyorduk.[12] 1963'te, Başkan Ahmed Bin Bella ve Cezayirlilere, Fas'la yaptıkları savaşta[13] pek çok konuda destek olmuştuk –bunları biliyorsunuz zaten– Che de sabırsızlanıyordu. Afrika misyonunu da çok takdir ediyordu. Ben de ona bir öneri getirdim; Bolivya'da gerekli şartların oluşmasını beklerken Afrika'ya gitmesini teklif ettim. Deneyimini artırabilir, önderleri hazırlayıp eğitebilirdi. Moise Tshombe,[14] Mobutu[15] ve paralı askerlere karşı Kongo'nun doğusundaki gerilla hareketine destek olmak, gerçekleştirilmesi gereken çok önemli bir görevdi.

O sıralarda Laurent-Désiré Kabila'nın yönettiği harekete mi?

Hayır, o sırada başlarında Gastón Soumialot vardı. Geldi, biz de yardım teklif ettik. Tanzanya üzerinden de yardım teklif ettik. O zamanlar ülkenin başkanı olan Julius Nyerere'nin de bundan haberi vardı. Che ve onunla gidenler oradan Tanganika Gölü'nü geçtiler. 1965 nisanında Che'yle güçlü bir takviye birliği, iyi silahlanmış, çok deneyimli yüz elli kadar adam yolladık. O harekete yardım etmeye gittiler. Bu Afrikalı devrimci hareketin çok eksiği vardı: deneyim, hazırlık, talim... Zor bir işti. Aylarca orada kaldılar.

Afrika günlüğünde,[16] Che o gerillanın önderlerini çok sert biçimde eleştiriyor.

Che çok eleştireldi ama sadece o önderleri değil herkesi eleştirirdi. Çok müşkülpesentti. Kişiliği, alışkanlıkları böyleydi... Hem diğer insanları hem de kendisini çok sert eleştirirdi.

Kendisine karşı da sert miydi?

Evet, çok müşkülpesentti. Meksika'da, Popocatépetl'de olanları anlatmıştım. Bazen, saçma sapan bir nedenden dolayı bir hata yaptığında kendini eleştirirdi. Devamlı olarak eleştirirdi kendini, özeleştiri yapardı. Ama çok dürüst, çok saygılıydı.

1965 nisanında Afrika'ya vardığında çok büyük engellerle karşılaştı. Müthiş bir hikâyedir. Bir an gelmiş, paralı beyaz askerler müdahale etmiş: Güney Afrikalılar, Rodezyalılar, Belçikalılar ve hatta CIA'ya çalışan Kübalı karşıdevrimci pilotlar. Afrikalı güçler yeterince hazırlıklı değildi. Che onlara çarpışmayı öğretmek istemiş. Birkaç farklı yol olabileceğini açıklamak... Çünkü deneyim kazandıkları, savaş kültürü aldıkları zaman Kongolular dehşetli birer savaşçıdırlar. Ama bu kültürden yoksundular; aldıklarında olağanüstü askerlere dönüşürlerdi. Dehşetli askerler. Etyopyalılar da öyleydi. Namibyalılar da; dehşetli askerler. Diğerleri, Angolalılar da... Savaş kültürü kazandıklarında, olağanüstü askerler olurlardı.

Kongo'nun doğusundaki bu savaşçılar henüz bu savaş kültürünü almamışlardı... Bunu onlara söyledik. Durumu kontrol etmek için kendi yoldaşlarımızı düzenli olarak oraya yolluyorduk. Yardım etmeye hazırdık. Daha fazla birlik yollamak gerekseydi, fazlasıyla gönüllü vardı. Ama durum çok ümitli değildi. O anda bu mücadelenin gelişmesi için gereken şartlar yoktu henüz. Che'den geri gelmesini istedik. Kongo'da yedi ay kadar kaldı. Oradan da Tanzanya'ya gitti, bir süre orada, Darüsselam'da kaldı.

Bir de şu var; Che'nin Küba'ya veda etmesi, ayrılması, tabii ki gizli olmuştu denebilir. Bunun üzerine iftiralar başladı. Che'nin "yok olduğuna" dair söylentiler çıktı.

Uluslararası basın aranızda bir kopma ve ciddi siyasi görüş ayrılıkları olduğunu söylüyordu. Che'nin burada hapsedildiğine hatta öldürüldüğüne dair söylentiler çıkmıştı...

Biz bu söylenti ve entrikalara sessizce dayandık. Ama Che, 1965 martının sonlarında giderken bana bir veda mektubu yazmıştı.

Bu mektubu kamuoyuna duyurmamış mıydınız?

Hayır. Mektup bendeydi, 3 ekim 1965'te, yeni Küba Komünist Partisi'nin merkez komitesinin oluşturulduğu törende duyurdum kamuoyuna. Che'nin neden bu merkez komitede olmadığını açıklamak gerekiyordu. Bu sırada entrika devam ediyor, düşman, kuşku ve fitne tohumları ekmeyi sürdürüyordu. Che "tasfiye" edilmişmiş, görüş ayrılıkları olmuşmuş...

Tam bir söylenti furyası sürüyordu...

Che bu mektubu içinden gelerek ve sanırım son derece dürüstçe yazmıştı: "Sana yeterince inanmadığım için pişmanım..."[17] diyor, ekim krizinden ve başka şeylerden söz ediyordu. Bence Che kimseye inanmazdı. Politikacılara karşı çok eleştireldi, çok acı çekmişti...

Bir gün bir şiir bile yazmıştı... Bana yazmıştı bu şiiri. Hep çok sevecen, çok saygılı olmuş, kararlarını hep kabullenmiştir. Ben ona hiçbir şey dayatmazdım. Tartışırdım. "Böyle böyle..." diye emir vermem genellikle... Ona "Buraya gitmeyeceksin" dediğim, bir şeyi yasakladığım çok enderdir.

1966 martında Afrika'dan Çekoslovakya'ya, Prag'a gitti. Karmaşık bir durumdu. Orada olduğu bilinmiyordu aslında. O mektubu yazmıştı ya, bu artık korkunç bir onur meselesi olmuştu onun için. Bir kere veda ettikten sonra buraya geri gelmek aklından bile geçmiyordu. Ama Bolivya'da görev alacak önderler seçilmişti... İşte bunun üzerine ben de ona bir mektup yazdım, mantık yürüttüm, göreve ve mantıklı olmaya davet ettim onu.

Küba'ya geri dönmesi için mi?

Evet. Bu mektup yayımlandı sanırım, ailesi yayımladı. Ona bir mektup yazdım ve aynen böyle, ciddi bir şekilde konuştum. Geri dönmeye ikna ettim, yapmak istedikleri için bunun en uygun yol olduğunu söyledim: "Oradan bunları gerçekleştirmek imkânsız. Gelmen gerek." "Gerek" derken bunu gelmesi için bir emir olarak söylemiyordum. İkna etmeye çalışıyordum. Görevinin geri gelmek, her şeyi unutup Bolivya hazırlıklarını tamamlamak olduğunu söyledim. Gizlice geri geldi. Kimse, hiçbir yerde onun kim olduğunu anlamadı. Yolculuk sırasında bile. 1966 temmuzunda buraya geri döndü.

Kılık mı değiştirmişti?

Bakın, bir keresinde o şekilde kılık değiştirmişti ki birkaç kişiyi davet ettim, çok ilginç bir arkadaşımla tanıştırmak istediğimi söyledim. Raúl'u ve daha birilerini davet ettim. Yemek yedik, hiçbiri onu tanıyamadı. Nasıl kılık değiştirdiğini tahmin edin.

Raúl onunla karşı karşıya olduğu halde tanıyamadı mı?

Öyle. Raúl da diğerleri de oradaydı, hiçbiri tanıyamadı. Adamlarımız Che'nin kılığını çok başarılı bir şekilde değiştirdiler, onu dönüştürdüler.[18] Pinar del Río'da bir yere, dağlık bir bölgeye gitti. Orada bir ev vardı, San Andrés çiftliği. İşte orada örgütlendi, ona eşlik edecek olan on beş adamla birlikte talim yaptı. Kendi istediği adamları seçmişti.

Bolivya'daki gerillaya götürmek üzere mi?

Kimisi deneyimli gerillaydı. Bizimle Sierra'da bulunmuşlardı. Diğerleri de onunla Kongo'da çarpışmıştı.[19] Hepsiyle tek tek konuştu. Ben bazılarına itiraz ettim, "Bak, bunu yapma" dedim. İki kişiyi, birbirlerine çok bağlı iki kardeşi ayıracaktı. "Bu kardeşleri ayırma, bırak" dedim. İyi savaşçılardı.[20] Her şeyden öte ben bu adamların özelliklerini çok iyi biliyordum; çok iyi savaşçılardı ama bazen biraz disiplinsiz olabiliyorlardı.

Bazı konularda onu uyardım. Hepsi Bolivya'ya gitti; mükemmeldiler. Aralarında Eliseo Reyes, "Albay San Luis" de vardı. Öldüğünde, Che onun hakkında şöyle yazmıştı: "Küçük, albay bedenin..."; bu mısrayı Neruda'dan almıştı –Pablo Neruda okurdu sık sık– çok güzel bir mısradır, Bolivya günlüklerinde var. Eliseo'ya çok sıcak bir sevgi beslerdi. İşte Che böyle bir adamdı aynı zamanda.

Hepsini kendi seçti; tartıştık; birkaç öneri getirdim, o da önemli nitelikleri olanları savundu. Ama onu tanırdım; disiplinsizlikten endişeleniyordum; bu çok önemliydi. Ekim 1966'da gidene kadar onunla çok konuştum. Ne büyük bir şevkle gitti!

Bolivya'da, Che'nin gerillayla yerleştiği Ñancahuazu bölgesi hakkında çok tartışmalar oldu. Siz ne düşünüyorsunuz?

Che Bolivya'ya gittiğinde başka seçenek yoktu. O durumda, yanında tamamen güvendiği adamlarıyla, deneyimiyle... Oraları tanıyordu. Debray oraya gitmiş, gazeteci olarak birtakım görevler gerçekleştirmiş, haritalar toplamıştı. Ben ona birtakım görevler verdim.

Régis Debray'ı Bolivya'ya mı yolladınız?

Bilgi toplaması ve o bölgenin haritalarını elde etmesi için yolladım. Che henüz orada değildi. 4 kasım 1966'da vardığında insanları örgütlemeye başladı.

Sonunda –bu benim fikrim, onu çok iyi tanırdım– mükemmel bir hareket gerçekleştirmeye başladı. Inti Peredo ve başka birtakım Bolivaylı yöneticiler bulmuştu. Bolivyalıları iyi tanırdı, bunu bana anlatmıştı. Köylük bir bölgeye yerleştiler. Che insanları eğitmek üzere bir geziye gittiğinde kampta sorunlar çıktı. İnanılmaz olan da Che ilaçlarını almamıştı yanına. Bu üçüncü kez oluyordu, ilk ikisinden daha önce söz etmiştim.

Bolivya'ya astım ilaçlarını almadan mı gitmişti?

İlacı bitti; bu üçüncü oluyordu. Bir geziye çıktı; uzun bir geziydi, daha da uzadı. Neredeyse kırk gün sürdü. Kampta sorunlar başladı.

Che'nin ölümüne nasıl bir açıklama getiriyorsunuz?

Che, geziden döndüğünde sorunlarla karşılaştı. Orada adamları bulunan, Bolivya Komünist Partisi'nin başkanı Mario Monje ile Monje karşıtı bir diğer grubun başı Moisés Guevara arasında kavga çıkmıştı. Monje kendisine birtakım yetkiler verilmesini istiyordu; Che çok dürüst, çok katıydı... Che, birlik sağlamak için daha büyük bir çaba göstermeliydi bence; benim fikrim bu. Ama kişiliği onu... Çok açık sözlüydü; Monje'yle tartışmaya başladı. Monje'nin yöneticilerinden pek çoğu örgütlenmeye yardımcı olmuştu. Inti ve diğerleri de bu gruba dahildi.

Zaten birtakım sorunlar vardı. Daha önce sözü geçmemiş ve Latin Amerika'daki devrimci harekete büyük zarar vermiş bir şey vardı... Hiç sözü edilmedi, neredeyse adı bile geçmiyor: Çinliler ile Sovyetler arasındaki fikir ayrılığı; Çin yanlıları ile Sovyet yanlıları arasındaki fikir ayrılığı. Bu, tüm solu ve tüm devrimci güçleri bölmüştü. Hem de nesnel şartların elverişli olduğu, Che'nin gerçekleştirmek üzere gittiği silahlı mücadelenin son derece olası olduğu tarihi bir anda.

Bu kopmanın gerçekleştiğini haber aldığımızda o kadar büyük bir çaba göstermek zorunda kaldık ki! Aralık 1966'da Mario Monje buraya geldi. Sonra ikinci önder Jorge Kolle Cueto geldi. Onları davet ettim ve neler olup bittiğini anlattım. Juan Lechín adlı bir işçi liderini de davet ettik. Onunla üç gün kadar birlikte olduk.

Lechín'i Havana'ya mı davet ettiniz?

Evet çünkü kopma yüzünden çok endişeliydiler. Ben, o yetkiyi talep etmeleri için aslında hiçbir gerekçe olmadığını düşünüyorum. Biraz akıllıca davranmaları yeterdi. Aslında, Monje isteseydi Che ona general rütbesini ya da istediği herhangi bir rütbeyi verirdi... Burada hırstan kaynaklanan bir sorun vardı; saçma sapan bir durumdu. Monje'de başa geçecek kapasite yoktu.

Che'nin hatası fazla katı davranmak mı oldu?

Che'nin hatası aşırı dürüstlüktü. Aşırı derecede dürüsttü. "Diplomasi" ve kurnazlık gibi –hile demiyorum– terimlerden tiksinirdi.

Ama bakın, bizler kendi devrimimizde insan hırsını o kadar çok gördük ki! Kim başkasının yerini alabilirdi? Yetenekli olan kimdi? Bir sürü saçmalık... Çok kereler birilerine yetki ve ödün vermek zorunda kaldık. Bazı şartlar altında diplomatik davranmak gerek. Hep dümdüz gidersen... Monje ile Che arasındaki o kopma o anda zarar veriyordu.

Zarar mı veriyordu?

Çok zarar veriyordu. Birlik için ne kadar çaba gösterdiğimizi tahmin edemezsiniz.

Aralarını bulmak için...

Nelere, ne büyük hatalara katlandığımızı tahmin edemezsiniz. Büyük hatalar! Bazen birinin bazen de diğerinin düştüğü hatalar. Bu durumlarda olayı her zaman eleştirdik ama hep bir birlik ruhu içinde.

Monje yanlış davrandı tabii; dediğim gibi Bolivya Komünist Partisi'nin ikinci adamı Jorge Kolle geldi. O insanları terk etmemeye ikna ettim onu. Lechín'i çağırttım, onunla uzun uzun konuştum, gerilla hareketine destek olmaya ikna ettim onu. Ama Che gezisinden, –adamlarını tatbikat yaptırdığı, dağlarda edindiğimiz deneyimlere dayanarak eğitmeye çalıştığı için– planlanandan uzun süren o yolculuktan döner dönmez sorunlarla karşılaştı. Neredeyse aynı anda, kampa doğru gelmekte olan bir birliğin kurduğu pusuya düştü.

Bir anda ihanete uğramışlardı.[21] Ordu orada bir gerilla birliği olduğunu biliyordu. Bunun üzerine beklenmedik bir çarpışma başladı. Gerçekleşmesini istemediğimiz bir çarpışma. Çünkü ilk çarpışmadan önce bir cephe örgütlemesini istiyorduk; bunun için gerekli güçlere sahiptik.

Ama sözünü ettiğimiz o siyasi faktörlerin bir etkisi oldu. Che, günlüğünde hepsini açıklıyor. Olaylar şöyle gelişti: grup bölündü. Che, devamlı olarak "Joaquín"'le (Juan Vitalio Acuña) ve "Joaquín"in grubuyla bağlantı kurmaya çalıştı. Tania[22] da bu gruptaydı. Buna çok zaman ayırdı, bir yandan da çarpışmalar sürüyordu. Gariptir ama Che aylarca

"Joaquín"i aradı, aylarca! O grubun yok edildiği haberinin yalan olduğuna inanıyordu.

Ama bir an geldi, "Joaquín"in grubunun uzun süre önce yok edildiğine ikna oldu. Inti Peredo ve diğerleriyle birlikte Inti'nin bağlantıları ve nüfuzu olan bir bölgeye doğru yola çıktılar. Tam o sırada o haberi aldı. Bundan çok etkilendi ve sanırım o anda çok ihtiyatsız davranmaya başladı. Üstelik yanındaki yoldaşların durumu iyi değildi; neredeyse yürüyemiyorlardı, bu da onları geciktiriyordu. Ama doktorla birlikte ilerlemeye devam ettiler. Che'nin Bolivyalı komutanları vardı artık.

O bölgeye ulaşsalar kendilerine gelebilirlerdi yine de. Ama bizzat Che günlüğünde bir dükkâna geldiklerini anlatıyor ve "Bemba Radyosu bizden hep bir adım önde; herkes bizi bekliyor" diyor. Ama yola devam etti. Öğle vakti bir köye vardılar. Bomboş. Boş bir köy, garip şeyler döndüğünün, orada bir gücün varlığının işaretidir. Che, güpegündüz ilerlemeye devam etti. Önde Inti vardı. O anda, bir birlik, her şeyi gören bir birlik, gerillanın Bolivyalı bir üyesini öldürdü, birkaç kişiyi daha öldürdü. Püskürttüler. Che'nin yanında hastalar ve az sayıda yoldaş vardı. İşte, o son derece zorlu El Yuro vadisinde yakalandı. Bir mermi, silahını saf dışı bırakana, etkisiz hale getirene kadar çarpışıp direndi.

Che, esir düşecek adam değildi. Ama bir mermi silahını etkisiz hale getirdi, yaralandı. Yaralı ve silahsızdı. İşte onu bu halde yakınlardaki bir köye, La Higuera'ya götürdüler. Ertesi gün, 9 ekim 1967'de, öğle vakti soğukkanlılıkla katlettiler. Che asla titremezdi. Tehlikeli durumlarda daha da gözü pek olurdu çünkü.

Kendini öldürür müydü sizce?

Ben esir düşmektense kendimi öldürürdüm. Sanırım o da aynısını yapardı. Ama seçeneği yoktu; çarpışıyordu, yapması gereken buydu. Che son mermiye kadar savaşırdı, ölümden hiç korkmazdı.

Che'nin ölümünden nasıl haberdar oldunuz?

Aylardır maruz kaldığı tehlikelerin ve karşı karşıya bulunduğu zor şartların bilincindeydim ama yine de öldüğüne inanamadım. İnsanın asla alışamayacağı bir olay. Zaman geçiyor, insan bazen ölen yoldaşını görüyor rüyasında. Onu canlı görüyor, konuşuyor ama sonra gerçekler uyandırıyor sizi.

Bazı insanlar hiç ölmez. O kadar güçlü, kudretli, yoğun bir varlıkları vardır ki öldüklerini, yok olduklarını düşünmek imkânsızdır. Özellikle de duygularınızda ve hatıralarınızda sürekli var oldukları zaman. Bizler, sadece ben değil Küba halkı da, Che'nin ölüm haberiyle dayanılmaz acılar çektik; böyle bir haber her ne kadar beklenmedik olmasa da.

El Yuro vadisinde, 8 ekim 1967'de bir nehri geçerken neler olup bittiğini anlatan bir telgraf geldi. Telgrafların çoğunda anlatılanlar yalan-

dı. Ama bu telgraf gerçekten olmuş bir şeyi anlatıyordu. Gerillayı yok etmenin bir tek şekli vardı ve o insanlar böyle bir şeyi uyduracak hayal gücünden yoksundular. Che gelmiş, nehri geçmiş. Onu nehrin karşı tarafında beklemişler, nehrin ortasındayken ateş açmışlar... Hemen anladım; haberin gerçek olduğunu gördüm.

Telgrafları sürekli olarak yorumlama alışkanlığı kazanmıştık. Yalan ardına yalan görürsün; hepsi hayal gücünden yoksundur. Ama bu grubu yok etmenin tek yolunu uydurmuş olamayacaklarını fark edersin bir anda.

Burada ilginç olan sadece Che'nin günlüğüne yazdıklarını okumak değil. Ona karşı savaşan subayların yazdıklarını da okumak gerek. O bir avuç adamın gerçekleştirdiği çarpışmaların, kazandığı başarıların çapı çok etkileyici.

Ölüm haberi gelip doğrulandığında bizler çok acı çektik; acı çekmemiz normaldi... İşte bu yüzden de o ölüm acısıyla o gün bir konuşma yaptım[23] ve şunu sordum: "Çocuklarımız nasıl olsun istiyoruz?" "Che gibi olsunlar istiyoruz" diye yanıt verdim. Bu da öncülerin andına dönüştü: "Komünizm öncüleri: Biz Che gibi olacağız."

Sonra günlüğü geldi. Bunun olanları anlamak için ne kadar değerli olduğunu tahmin edemezsiniz. Che'nin fikirleri, imajı, güçlü kişiliği, verdiği örnek. Müthiş dürüst, onurlu, ahlaklı bir insan. Che böyle biri ve tüm dünya ona hayran. Zeki, vizyon sahibi bir insan. Che öldüğünde savunduğu tek şey sömürülmüş ve baskı altındaki Latin Amerika halkının hakları, davasıydı. Şehit olduğunda savunduğu tek dava dünyadaki yoksul ve ezilmiş insanların davasıydı. Che'nin davası zafere ulaşacak. Che'nin davası zafere ulaşıyor.

İmajı dünyanın her yerine yayılmış durumda.

Che bir örnektir. Tartışma götürmez bir ahlaki güçtür. Davası, fikirleri, bu neoliberal küreselleşme döneminde bile zafere ulaşıyor. Sonraları, 1997 haziranında onun ve diğer beş yoldaşın cesedini bulanlar ne büyük bir başarı gösterdiler. Onlara teşekkür borçluyuz; Bolivyalılara, yetkililere de. İşbirliği yaptılar, kendilerini bu işe adadılar, yardım ettiler.

Cesedini bulmaya mı?

Bugün tıp fakültesi dekanı olan Jorge González onları buldu. Bu bir mucize. Ne büyük bir başarı!

Che'nin bize bıraktığı en büyük öğreti nedir?

Che'den geriye ne mi kaldı? Bence en önemlisi, ahlaki değerler. Che en yüksek insani değerlerin simgesidir, olağanüstü bir örnektir. Bir ışık halesi ve efsane yaratmıştır. Ben ona büyük hayranlık besler, takdir

ederdim. Bu hayranlık hep büyük bir sevgi doğurur. Ona neden bu kadar çok yakınlaştığımın hikâyesini anlatmıştım size...

Bize pek çok unutulmaz hatıra bıraktı. Tanıdığım en asil, en olağanüstü, en özverili insanlardan biri olduğunu da bu yüzden söylüyorum işte. Dünyada onun gibi milyonlarca ve milyonlarca insan olmasa bunun pek bir önemi olmazdı. Ender görülen şekilde öne çıkan insanlar, bu nitelikleri özümseyebilecek, içlerinde bunların tohumlarını taşıyan kendileri gibi milyonlarca insan olmasa, hiçbir şey yapamazlar. İşte devrimimizin cehaletle mücadele etmek, eğitimi geliştirmek için bunca çaba göstermesinin nedeni de bu. Herkes Che gibi olsun diye...

15

Küba ve Afrika

Cezayir - Ahmed Bin Bella - Che, Kongo'da - Güney Afrika
Angola'yı istila ediyor - Nihai zafer - Yeni bir saldırı -
Sekiz atom bombası - Cuito Cuanavale -
"Unutulmuş" bir destan - Savaştan alınacak dersler

Che'nin ölümü, Küba Devrimi'nin diğer halklara olan taahhüdüne bir son vermedi. Yalnızca Latin Amerika ve Orta Amerika'da –El Salvador'da, Guatemala'da, Nikaragua'da– değil, daha az bilinse de Afrika'da da. Bu konuya değinmek istiyorum. Küba'nın ve Kübalı savaşçıların bazı Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelesine katılımı konusuna.

Bu önemli bir konu. Che'den konuşurken sözünü etmiştik ama Küba'nın Afrika'daki kardeş halklarla olan dayanışması yeterince bilinmiyor gerçekten de. Devrim tarihimizin bu sayfası tanınmayı hak ediyor; sırf kadın-erkek yüz binlerce enternasyonalist savaşçıya cesaret vermek için bile olsa. Avrupa'nın, ABD ve NATO'nun tam desteğiyle Afrika'da gerçekleştirdiği yayılımcı ve yeni sömürgeci talanın ve yağmanın tarihi de yeterince anımsanmıyor bence.

Cezayir eski başkanı Ahmed Bin Bella'nın bir keresinde bana[1] dediğine göre Küba, devrimin zaferinden hemen sonra, hâlâ Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermekte olan Cezayirli savaşçıların yardımına koşmakta hiç tereddüt etmemiş. Bunu teyit edebilir misiniz?

Tabii ki. Şunu iyi anlamak gerek: Ocak 1959'daki zaferimiz silahlı çarpışmaların son bulduğu anlamına gelmiyordu kesinlikle. Yayılımcıların kalleşliği sırt çantalarımızı ve çizmelerimizi çıkarmamıza izin vermedi. Pek çok yurttaşımız hem Küba'da hem de dünyanın başka yerlerinde devrimi savunma uğruna hayatını vermeyi sürdürmek, bu kutsal görevi yerine getirmek zorunda kaldı. Gerçekten de 1961'de –Cezayir halkı bağımsızlığı için hayranlık uyandırıcı bir mücadele vermeyi sürdürürken, zaferimizin üzerinden iki yıl bile geçmemişti– bir Küba gemisi Cezayirli yurtseverlere silah götürdü. Geri dönerken de yüz kadar yetim çocuk ve yaralı getirdi.

Burada bir parantez açmama izin verin; bu olayı anlatırken unutulması imkânsız bir başka olay geldi aklıma. Çünkü bu hikâye uzun yıllar

sonra, 1978'de, Kassinga'dan[2] hayatta kalanlar geldiğinde tekrar edecekti; büyük çoğunluğu çocuktu. Şu anda Küba'nın Namibya büyükelçisi olan hanım da bu çocuklardan biriydi. Bakın, hayatta bazen ne güzel şeyler oluyor.

Kassinga hikâyesini anımsamıyorum. Biraz açabilir misiniz?

Bu olay Angola'nın güneyinde oldu. Bir Küba birliği, Güney Afrikalı paraşütçülerin bulunduğu –Kassinga yakınlarındaki– bir noktaya doğru kararlı bir şekilde ilerledi. Namibyalı mültecilerin bulunduğu bir kampa yapılan hava saldırısının ardından bu paraşütçüler orada bir katliam gerçekleştirmekteydi. Birliğimiz korunmasız halde, elinde uçaklara karşı kullanılabilecek ne varsa onunla ilerledi; çocukları, kadınları ve yaşlıları katletmekte oldukları yere vardı. Kilometrelerce uzunluktaki bir hatta –tam olarak hatırlamıyorum, yirmi ya da otuz kilometre olabilir– durmak bilmez bir bombardıman gerçekleştiriyorlardı. O savaşta en çok kayıp verdiğimiz, ölü ve yaralı sayısının en yüksek olduğu eylemlerden biri bu olmuştur. Ama katliam son buldu ve hayatta kalan çocuklar tedavi edilmek üzere Küba'ya getirildi.

Fazla uzatmak istemiyorum, Cezayir'den konuşuyorduk ama o Güney Afrikalı haydutların daha sonra Angola'da yaptıkları şeyleri yapmalarına olanak tanıyan şartlar ve etkenler bu hikâyeden anlaşılabilir. Kübalı güçlerin önünde, ilerlediklerinden çok daha hızlı geri çekilmek zorunda kaldıktan sonra yaptılar bunu. Bu saldırıda Namibya sınırına kadar gelmişlerdi.

Cezayir konusuna dönecek olursak, bir gemiden söz ediyordunuz...

Evet, Fransız ordusuna karşı çarpışan Cezayirli güçlere silah götüren gemiden söz ediyordum. Fransız ordusunun anayurdu çok yakındı. Akdeniz'in diğer kıyısından Cezayir'i görmek mümkündü neredeyse. Fransızlar çok acımasızca saldırıyorlardı. Çok vahşi bir savaştı. Kaç yüz bin hayata mal olduğu bilinmiyor. Fransızların, sömürgeci ordunun milyonlarca mayın yerleştirdiği yerlerin haritalarını hâlâ Cezayirlilere vermediğini söylediler yakın zamanlarda. Aradan kaç yıl geçti oysa, kırk yıldan fazla. Bu gemiyle yetim çocuklar ve burada tedavi ettiğimiz yaralılar geldi geri.

Şunu da eklemem gerek; 1961'in o günlerinde yayılımcılar doktorlarımızın yarısını koparıp almış, elimizde sadece üç bin doktor kalmıştı. Buna rağmen, onlarca Kübalı doktoru Cezayir'e, savaş halindeki halka yardım etmeye yolladık. Üçüncü Dünya halklarıyla tıp alanında gerçekleştirdiğimiz olağanüstü işbirliği kırk üç yıl önce, işte böyle başlamış oldu.

Tıp alanında bir tür "süper güç" haline geldiniz.

Bu uygun bir tanım mı bilmem ama şunu söylemem mümkün: 70 000'den fazla doktorumuz var artık. 25 000 genç de tıp eğitimi almakta.

Hiç kuşku yok ki bu bizi insanlık tarihinde çok özel, eşi bulunmaz bir konuma getiriyor; en ufak bir abartma yok. Diğerleri ne yapıyor bilmiyorum. Kuzeydeki komşumuz (ABD) sadece helikopter yollayabilir, doktor yollayamaz. Dünyadaki sorunları çözecek kadar doktoru yok. "İnsan hakları konusunda önder" Avrupa da öyle. 30 milyondan fazla insanın AIDS virüsü taşıdığı Afrika'ya yollayacak 100 kadar doktoru bile yok. On binlerce dolar topladılar ama 100 doktoru bir araya getiremediler. Bu salgına karşı savaşmak için ellerinde Henry Reeve[3] birlikleri olması gerek, Küba'nın oluşturduğundan çok daha fazla birlik olması gerek. On yıl içerisinde 100 000 doktorumuz olacağını düşünüyorum. Başka ülkelerden gelen 100 000 kişiyi de eğitmiş olacağız. Bizler doktor yetiştiriyoruz; ABD'nin –doktorlarımızın çoğunu alıp götüren ve Küba'yı doktorsuz bırakmak için elinden gelen her şeyi yapan o ülkenin– yetiştirebileceğinden on kat fazla doktor yetiştirebilecek kapasitemiz var sanırım.

2005'in ağustos-eylül aylarında, Katrina kasırgası New Orleans'ı yerle bir ettiğinde ABD'ye tıbbi yardım teklif ettiniz.

Evet. 1 610 doktor göndermeyi önerdik. İkinci kasırga gelmeden de, pek çok hayat kurtarabilecek daha büyük bir sayı teklif ettik. Ama gururları yüzünden, kimsenin gidip kurtarmadığı insanların, evlerinin çatısında, hastanelerin çatısında, stadyumlarda ölmesini yeğlediler. Kimisine de, boğularak ölmek gibi korkunç bir sona maruz kalmamaları için huzurevlerinde ötanazi yapıldı.

Bu, "insan haklarını savunan" bir ülke; bu, 1959'da bizi doktorsuz bırakmaya çalışan ama sonunda kendisi doktorsuz kalan bir ülke. Lazım olduğunda doktor bulamıyor. ABD'de milyonlarca göçmen ya da Afroamerikalı var, tıbbi bakım garantisi olmayan on milyonlarca insan. Halbuki burada, Küba'da bütün vatandaşlara bakılıyor. Kimse bu insanlara –bazı zavallıların yaptığı gibi– fikirlerini, ambargoya taraftar olup olmadıklarını sormuyor. Bunlar kimseye asla sorulmadı, asla da sorulmayacak.

Bugün yurtdışında 30 000'e yakın, burada da 40 000 doktorumuz var; halkımıza hizmet veren hastanelerimiz, polikliniklerimiz var. O "özel dönem" sırasında bile ölüm oranlarını bugünkü seviyesine düşürmeyi başardık, ortalama ömrü yükselttik, bugün yaptıklarımızla karşılaştırıldığında çok düşük olsa da, halkımıza sağlık hizmetleri verebildik. Bugün artık şu kesin, gelecek yıllarda daha da kesinleşecek: kısa süre içinde ortalama ömrü seksen yıla yükseltmeyi umuyoruz. Ülkemiz bugün, yüzde 0,07'yle dünyada AIDS oranının en düşük olduğu ülkelerden biri; belki de en düşüğü. Hâlâ aşmamız gereken birtakım zorluklar olsa da Küba'dan sonra HIV virüsü bulaşma oranı en düşük ülkede bu sayı ülkemizin 8,6 katı.

Yakın zamanlarda Guatemala'ya ve Keşmir depreminden sonra Pakistan'a doktor yolladınız, öyle değil mi?

Evet. Guatemala'ya Henry Reeve birliklerinden kadın-erkek 700 doktor yolladık. Orada önceden bulunan 300 doktorla birlikte toplam sayı 1 000 oldu. Ülkenin gördüğü en büyük doğal afetlerden biriydi; Bütüncül Sağlık Programları'nın (Programs Integrales de Salud) oluşmasına vesile olan Mitch kasırgasından çok daha büyük. Dağ eteklerine, Guatemala'nın bu felaketten etkilenmiş her köşesine giden bu cesur yoldaşlar orada aylarca kaldılar. Bu, doktorlarımızın tek yiğitliği de değil doğrusu.

Henry Reeve birlikleri kurulduktan sonra iki büyük felaket oldu: Guatemala'da olanlar ve Pakistan'daki deprem. Pakistan'daki doktorlar fevkalade bir kahramanlık, fedakârlık ve verimlilik hikâyesine imza atıyor. Bu, devrimin pek çok alanda gerçekleştirdiği büyük işlerden biri olarak geçecek tarihe.

Pakistan depremiyle şunu öğrendik ki, çok sayıda kurtarıcı köpeğe ve vince sahip olmak yeterli değil. Bir depremin ardından –herhangi başka bir doğal felaketten çok daha fazla olarak– en önemli, en çok ihtiyaç duyulan şey doktordur. Pakistan'da deprem uzak, dağlık ama milyonlarca insanın yaşadığı bir bölgede oldu. 100 000'e yakın insan hayatını kaybetti. Daha büyük bir sayı ise ciddi travmalara maruz kaldı: özellikle de kol ve bacak kırılmaları... Bundan daha büyük bir felaket düşünebilmek zor. Ülke yönetimi mücadele ediyor, son derece zengin ve Üçüncü Dünya halklarını yağmalamayı alışkanlık haline getirmiş ülkelerden işbirliği talep ediyor. Kübalı doktorlar orada, insani dayanışma tarihinde çok güzel bir sayfaya imza atıyorlar.

Konuyu saptırdığım için affedin ama benim için büyük önem taşıyan bir mevzu bu.

Tıp konusundaki tutkunuzu, Küba'nın sağlık konusundaki enternasyonalist dayanışmasının sizin için çok önemli bir gurur kaynağı olduğunu biliyorum ama bugünkü konumuza dönmek istiyorum. Devrimin ilk yıllarında Küba'nın Cezayir'e yardımından söz ediyorduk.

Evet. O dönemde, 1961 yılında Cezayir'e 30-40 doktor yolladığımızı anlatıyordum. Kesin sayıya bakmam gerek. 1962 haziranında Cezayir bağımsızlığını elde ettikten sonra da Başkan Ahmed Bin Bella'yla tanıştık. Daha önce de söylediğim gibi New York'ta, BM merkezinde Che'yle konuşmuştu daha önce. Sonra, o dramatik ekim krizi arifesinde bizi Havana'da ziyaret etti. Doğrudan Washington'dan geliyordu; orada Kennedy'yle görüşmüştü. Konuştukları konular arasında Küba ile ABD arasındaki füze krizi de vardı. Bizimle dayanışma içinde olduğunu ifade etti. Halkımız, Ahmed Bin Bella'yı büyük heyecenla karşıladı. Onun savaşçı geçmişini, Cezayir halkının kahramanlıklarını ve Fransız sömürgeciliğine karşı kazandıkları zaferi biliyorlardı.

1963'te Cezayir ile Fas arasında yapılan savaşa Küba birlikleri de katıldı mı?

Olay şöyleydi: Ekim krizinden bir yıl sonra, 1963 ekiminde Cezayir, Sahra yakınlarında, Tinduf bölgesinde, Fas'tan gelecek bir saldırı tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Fas güçleri, ABD'nin lojistik desteğiyle, zaten çok kan kaybetmiş Cezayir'i önemli doğal kaynaklardan mahrum bırakmaya çalıştılar. Küba birlikleri –Sovyetler'in bize kendi savunmamız için göndermiş olduğu, gece görüş sistemlerine sahip yirmi modern zırhlı araç ve yüzlerce savaşçıdan oluşan bir tabur[4]– ilk kez okyanusu aşıp kimseden izin istemeden kardeş Cezayir halkının yardımına koştu. Bu sayede sınırlarını ve doğal zenginliklerini korumayı başarabildiler.

İlk dönemden başlayarak Afrika'daki Portekiz (kıtada varlığını sürdüren son sömürgecilerden biri) sömürgeciliğine karşı savaşan gerillalara da yardım ettiniz. Doğru mu?

Gerçekten de, Angola ve Gine-Bissau'daki bağımsızlık mücadelesiyle olan işbirliğimiz 1965'ten itibaren başladı. Bu işbirliği daha çok yüksek rütbeli subayların eğitimi, eğitmen yollanması ve malzeme yardımından ibaretti.

Gine-Bissau Portekiz kolonisiydi. 1956'dan itibaren, Gine-Bissau ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi (O Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde-PAIGC) yönetiminde güçlü bir bağımsızlık mücadelesi gerçekleştiriliyordu. Bu mücadelenin başında büyük kahraman Amilcar Cabral vardı. Gine-Bissau bağımsızlığına 1974 eylülünde kavuştu. Aralarında on doktorun da bulunduğu altmış kadar enternasyonalist Kübalı, 1964'ten başlayarak on yıl boyunca orada, gerillaların yanında kaldı. Bağımsızlık mücadelesi için oradaydılar. 1964'ten itibaren oraya da doktor yolladık. Cezayir'e doktor yolladığımız zamankinden daha fazla doktorumuz da yoktu üstelik. Henüz devrimin eğittiği doktorlar mezun olmamıştı. Bunlar, Turquino tepesinde mezun oldular daha sonra.

1975 temmuzunda, Cabo Verde Adaları ile São Tomé ve Principe takımadaları Portekiz'den kesin bir bağımsızlık elde etti. Aynı yılın ortalarında, Mozambik Kurtuluş Cephesi (Frente de Liberação do Moçambique-FLM) ve bu cephenin önderi, unutulmaz kardeşimiz ve yoldaşımız Samora Machel'in yönetiminde halkın verdiği zor bir mücadelenin ardından Mozambik de kesin bağımsızlığına kavuştu.

Mozambik de Zimbabve gibi sık sık Güney Afrika birlikleri tarafından işgal ediliyordu. Cesur ve olağanüstü bir savaşçı olan Robert Mugabe, Zimbabve'yi kana bulayarak dize getirmeye çalışan eski sömürgeci güce karşı hâlâ mücadele ediyor. Zimbabve, eski adıyla Rodezya, uzun ve zor bir mücadelenin ardından bağımsızlığına kavuştu.

Portekiz'in üç sömürgesinden bağımsızlığına en son –1999'da– kavu-

şanı Okyanusya'daki Doğu Timor oldu. Bu ülkeye o çok zor anlarında destek olamadık. Çok uzaktaydı ve ülkemiz "özel dönem"i yaşıyordu, tecrit edilmişti. Ama şu anda orada 64 Kübalı doktor var.

Eski Belçika Kongosu'yla gerçekleştirilen ve doruk noktasına Che Guevara'nın oradaki varlığıyla ulaşan işbirliği nasıl başladı?

Che Guevara'nın daha önce birçok Afrika ülkesinde bulunmuş olduğunu unutmayın. Bundan söz etmiştik. Che, 11 aralık 1964'te BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında Amerikalı ve Belçikalıların Kongo'ya karşı saldırılarını sert bir şekilde protesto etmişti. Hatırladığım kadarıyla, şöyle demişti: "Dünyanın tüm özgür insanları Kongo'ya karşı işlenen suçların intikamını almaya hazır olmalı."

Che, 1964 aralığının sonlarında, New York'tan uzun bir yolculuğa çıkıp dokuz Afrika ülkesini gezdi: Cezayir, Mısır, Mali, Kongo, Gine, Gana, Dahomey –bugünkü Benin–, Tanzanya ve Kongo-Brazzaville. Büyük Kongolu lider Patrice Lumumba 1961'in ocak ayında öldürülmüş, bölgedeki sömürge karşıtı mücadelenin önde gelen şehidi olmuştu.

Che başlıca Afrikalı yurtseverlerle görüşmeyi başardı: Accra'da Kwame Nkrumah'la, Conakry'de Sekou Touré'yle, Bamako'da Modibo Keita'yla ve Brazzaville'de Massamba Débat'yla. Hâlâ Portekiz sömürgesi olan ülkelerin bağımsızlık mücadelesini yöneten liderlerle de Cezayir'de uzun uzun konuştu: Mozambik'ten Samora Machel, Angola'dan Agostinho Neto ve Lucio Lara, Gine-Bissaulu büyük devrimci Amilcar Cabral'la.

Che, Kongo gerillasına katılmaya o zaman mı karar verdi?

Hayır. Bu ilk yolculuktan sonra Küba'ya döndü. Afrika'daki durumla yakından ilgileniyordu ama Bolivya'ya gitmek için de sabırsızlanıyordu. Bunun üzerine, daha önce de anlattığım gibi, ben, Afrika'ya olan ilgisini görünce, Bolivya'da gerekli şartlar oluşana kadar bir grup yoldaşla birlikte Afrika'ya gitmesini önerdim. Özellikle de Kongo'nun doğusundaki gerilla hareketine destek olmak amacıyla. Bu çok önemli bir görevdi; deneyim kazanmaya ve subayları eğitmeye de yarayacaktı üstelik.

Che, 24 nisan 1965'te, bizden bir grup yoldaşla Güney Kivu bölgesindeki Tanganika Gölü yakınlarına, Fizi civarındaki Kibamba'ya vardı. Bu bölge Laurent-Désiré Kabila'nın gerillalarının kontrolü altındaydı. Kabila, siyasi ve askeri eğitimini Çin'de almıştı. O dönemde Çinliler de onlara yardım ediyordu. Kabila, Nankin askeri akademisinde aylar süren bir eğitim almıştı. Ama gerillası ciddi bir sarsıntı geçirmiş, darmadağın olmuştu. 1964 yılının sonlarından itibaren Güney Afrikalı, Rodezyalı, Alman ve başka milliyetlerden beyazların oluşturduğu paralı asker birliklerinin şiddetli saldırılarına maruz kalmışlardı. Bu birliklerin başında Belçika ve Amerikalı subaylar vardı.

Che'ye yardım etmek üzere takviye birlikleri yolladınız mı?

Evet. Aynı yılın temmuz ayında, yani Che'nin Kongo'ya varmasından üç ay sonra 250 adamlık bir grup yolladık. Bunları en iyi savaşçılarımız arasından seçmiştik; başlarında yoldaş Jorge Risquet vardı. Diğer Kongo'daki Brazzaville şehrine vardılar. O zamanlar da günümüzde olduğu gibi iki Kongo vardı. Adı sonradan Zaire olarak değişen, başkenti Kinshasa olan Belçika Kongosu ve başkenti Brazzaville olan eski Fransız Kongosu. Bu iki şehir karşı karşıyadır ve aralarında sadece devasa Zaire Nehri vardır. Bu adamları Massamba Débat'nın milliyetçi hükümetine destek olmak üzere yollamıştık. Oradan da, diğer Kongo'nun doğu sınırında bulunan Che'ye yardım edeceklerdi.

Ama Risquet ve adamları Brazzaville'de başka gerillaların adamlarını da eğitmeye başladılar. Özellikle de Angola Halk Kurtuluş Hareketi'nin (O Movimento Popular para a Liberação da Angola-MPLA) üyelerini eğitiyorlardı. Kısa sürede üç muharip takım oluşturmaya yetecek kadar adam eğittiler. Bunlar, Brazzaville'den çıkıp Angolalı gerillalara katılacaklardı.

Kongo, Angola –ve o sıralar Angola'ya bağlı– Cabinda'daki bağımsızlık mücadelesiyle olan işbirliğimiz 1965 yılından itibaren bu şekilde hayata geçti. Her halükârda işbirliğimiz daha çok subay eğitimi, eğitmen yollanması ve malzeme yardımından ibaretti.

Küba'nın Afrika'daki müdahalelerinden en çok bilineni Angola'dakidir. Bunun nasıl başladığını anımsıyor musunuz?

Evet, çok iyi anımsıyorum. 1974'ün nisan ayında, Lizbon'daki "Karanfil Devrimi"nin ardından Portekiz'in sömürge imparatorluğu dağılmaya başladı. Ülke uzun süren dikta rejimi, ekonomik çöküş ve savaşın getirdiği yılgınlıktan dolayı zayıf düşmüştü. Daha önce de dediğim gibi, 1975 yılında Portekiz'in Afrika'daki sömürgelerinin büyük bölümü –Gine-Bissau, Cabo Verde, São Tomé ve Mozambik– kesin bağımsızlıklarına kavuşmuştu. Lizbon'da iktidarı elinde tutan ilerici hükümet de bu bağımsızlığa tam onay vermişti. Portekiz Devrimi yönetiminin üyesi olan General Otelo Saravia de Carvalho bu hükümetin öne çıkan isimlerindendi.

Ama Portekiz'in Afrika'daki sömürgelerinden en büyüğü ve zengini olan Angola'da durum tamamen farklıydı. ABD hükümeti gizli bir plan hayata geçirdi –bunu şimdi öğreniyoruz, yakın zamana kadar "masum"dular; Washington'un "orada olanlarla hiçbir bağlantısı yoktu". Amaç, Angola halkının meşru çıkarlarını bastırmak ve oraya kukla bir hükümet yerleştirmekti. Buradaki kilit nokta, Güney Afrika'yla kurdukları ittifaktı. Portekiz sömürgeciliğinin hayata geçirdiği kurumların eğitim ve malzeme ihtiyacını birlikte karşılayacak, Angola'nın bağımsızlığını engelleyecek, ülkeyi soyguncu bir adam olan Zaire (eski Belçika Kongosu) diktatörü Mobutu'nun hâkimiyeti altına sokacaklardı. Mobutu

dünyanın gördüğü en büyük hırsızlardan biriydi. Nerede olduklarını kimsenin bilmediği 40 milyon doları vardı. Bunlar hangi bankada saklı, bu milyonlarca doları toplamasına hangi ülke yardım etti bilinmiyor. Avrupa'nın Afrika'daki en önemli sömürgelerinden biri olduğu için kendi ülkesinde neredeyse hiçbir şey kalmamıştı: ne uranyum, ne bakır, ne de diğer madenler. Neyse, plan Angola'yı soyguncu Mobutu'nun ve Güney Afrika faşizminin hâkimiyeti altına sokmaktı. ABD, Angola'yı işgal etmek için Güney Afrika birliklerini kullanmakta hiç duraksamadı.

Diktatörler, teröristler, hırsızlar ve ırkçı olduklarını kendileri de kabul eden faşist kafalılar sürekli olarak ve hiç tereddüt etmeden bu sözümona "özgür dünya" birliklerine katılıyorlardı. Birkaç yıl sonra ABD Başkanı Ronald Reagan, görülmemiş bir edepsizlikle "özgürlük savaşçıları" ismini verdi bunlara.

O dönemde ABD Güney Afrika'daki *apartheid* rejimiyle işbirliği yapıyordu...

Kesinlikle. Yeri gelmişken, madem Güney Afrika faşizminden ve *apartheid*'den söz ediyoruz, size söylemeyi unuttuğum bir şey var. Küba Angola'dayken ve Angola, Güney Afrika tarafından işgal edilmiş haldeyken, ABD bir yolunu bulup Güney Afrika'ya –faşist ve ırkçı Güney Afrika'ya– Hiroşima ve Nagasaki'de kullandıklarına benzer nükleer bombalar ulaştırdı. Bu yüzden de Angola'daki bu savaş –bu sık sık unutulur– ABD tarafından tedarik edilmiş sekiz nükleer silaha sahip bir orduya ve rejime karşı, Kübalı ve Angolalı savaşçıların vermiş olduğu bir savaştır. ABD bu silahları Güney Afrika'ya İsrail aracılığıyla, sürekli olarak ambargo lehine oy veren o ülke aracılığıyla ulaştırdı. Bunları bize karşı kullanma olasılıkları hiç de küçük değildi. Bizler bu konuda çok kuşkuluyduk ve Güney Afrikalılar bize atom bombası atacakmış gibi aldık önlemlerimizi.

Güney Afrikalıların elinde Washington'un tedarik ettiği atom bombaları mı vardı? Bunu pek kimse bilmez.

Fazla bilinmez ama gerçeğin ta kendisidir. Görün işte. "Demokratlar", Demokrat Parti değil o "demokratik imparatorluk" kimlerle anlaşmadı ki? Hangi haydutluğu yapmadı ki? Mobutu'yla anlaştılar, suçlarını görmezden geldiler. Lumumba'yı öldürdüklerinde, Avrupalıların silahlandırdığı paralı asker birliklerinin başında Mobutu'nun olduğunu unutmayın. Çok insanı, –adı sonradan Zaire olarak değiştirilen– pek çok Kongo vatandaşını öldürdüler.

Bir gün Nelson Mandela'ya sordum: "Sayın başkan, Güney Afrika'nın elindeki nükleer silahlar nerede biliyor musunuz?" "Hayır, hayır, bilmiyorum." "Güney Afrikalı askerler size ne anlattı?" "Hayır, hayır, tek kelime söylemediler." Kimse bir şey bilmiyor, dünya en ufak bir soru sormuyor, hiç kimse. İsrail'in sahip olduğu nükleer silahlar hakkın-

da da soru soran yok; kimse sormuyor! Dünyada dolanan haberler imparatorluğun işine gelenler. Nükleer enerjinin bile tekelini elinde tutmak istiyor; petrol ve doğalgaz bittiğinde hazır olmak için.

Şu anda da (2005 sonları) insafsız bir politika izliyor, İran'ın nükleer enerji üretmesini yasaklamaya çalışıyorlar. Doğalgaz ve petrol rezervlerini tüketmesini talep ediyorlar neredeyse. İran'da bunlardan çok var ve bu iki yakıttan günde beş milyon varil üretiyor. Bu ürünlerden tasarruf etmeye çalışıyor haklı olarak. Amaçları, başka pek çok ülkenin yaptığı gibi, bir gün nükleer enerjiyle elektrik üretebilmek. Fransa elektriğinin neredeyse yüzde 80'ini nükleer enerjiden elde ediyor. Japonya, Güney Kore ve Kanada gibi başka pek çok ülke de öyle. İranlıların tek istedikleri nükleer enerjiyle on milyarlarca kilovat elektrik üretmek.

Nükleer silahla donatılmış Güney Afrika güçlerine karşı nasıl bir taktik uyguladınız? Sanırım böyle bir askeri durumla ilk kez karşılaşıyordunuz.

Tamamen yeni bir durumdu. Tam bir deneyim oldu. Gerçekten de, nükleer silaha sahip o Güney Afrika ordusu karşısında duruma uygun taktikler uygulamak zorunda kaldık. En fazla bin adamdan oluşmuş, çok iyi silahlanmış taktik ekipler kurmaya karar verdik. Tanklar, zırhlı araçlar, top ve uçaksavar silahları olacaktı. Elimizde bunlardan çok vardı. Bir yandan da, Mig-23 filomuzun yürekliliği sayesinde hava hâkimiyeti kurmuştuk. Alçak uçuşlar yaparak, saldırarak hava sahasını ele geçirmişlerdi ve bunu onlarca modern uçağa sahip bir güce karşı gerçekleştirmişlerdi. Çok güzel bir hikâyedir. Tüm yönleriyle anlatılmamış olması çok yazık!

Angola'ya saldırı ne zaman başladı?

Ekim 1975'in ortalarında. Ağır silahlarla, Güney Afrikalı askeri danışmanlarla takviye edilmiş paralı birlikler ve Zaire ordusu, Angola'nın kuzeyinden yeni saldırılar yapmaya hazırlanıyordu. Başkent Luanda yakınlarındaydılar. Ama asıl tehlike güneydeydi. Güney Afrikalı zırhlı birlikler güney sınırını kuşatmış, ülkenin iç kısımlarına doğru ilerliyorlardı. Amaçları güneyden gelen ırkçı Güney Afrika güçleriyle Mobutu'nun kuzeyden gelen paralı birliklerini birleştirip Angola'nın 11 kasım 1975'te gerçekleştirilmesi öngörülen bağımsızlık ilanından önce Luanda'yı işgal etmekti. Korkunç günler yaşandı.

Öncesinde pek çok şey olmuştu; Cabinda çarpışması ve burada anlatması çok uzun sürecek başka olaylar.

O sırada Angola'da Küba birlikleri var mıydı?

O sırada Angola'da sadece 480 askeri eğitmen vardı; buna Cabinda'da eğitim yaptıran bir ekip de dahil. Angola Halk Kurtuluş Hareketi'nin baş-

kanı Agostinho Neto'nun isteği üzerine gelmişlerdi ülkeye. Neto tanınmış ve saygın bir liderdi. Yıllar boyunca halkının mücadelesini örgütleyip yönetti. Tüm Afrika halklarının desteğine sahipti. Bütün dünyanın takdirini toplamıştı. Yeni bağımsız devletin ordusunu oluşturacak birliklerin eğitimi konusunda işbirliği teklif etmişti bize. Eğitmenlerimizin sadece hafif silahları vardı. Eğitimde kullanılan bir silah daha vardı: okulda duran bir havan topu. Ama adamlarımız hafif silahlar taşıyordu genelde.

Kübalılar Angola'nın iki taraftan işgali karşısında, çarpışmalara katıldılar mı?

Tabii, hemen Angola'nın savunmasına dahil oldular. Aralarından ufak bir grup, 1975 kasımının ilk günlerinde Benguela Devrimci Eğitim Merkezi'nden acemi gençlerle birlikte hiç tereddüt etmeden ırkçı orduyla çarpışmaya katıldı. Bu ani saldırı ve Güney Afrikalılar ile Angolalı gençler arasındaki dengesiz çarpışmada onlarca Angolalı genç öldü. Sekiz Kübalı eğitmen hayatını kaybetti, yedisi yaralandı. Güney Afrikalılarsa yedisi zırhlı olmak üzere birçok araç kaybetti. Bu çarpışmada verdikleri hatırı sayılır kaybın tam sayısını asla açıklamadılar. Afrika coğrafyasının bu uzak noktasında, Küba ve Angolalıların kanı, bu acı dolu topraklarda özgürlük tohumlarını yeşertmek üzere ilk kez birlikte aktı.

Kasım 1975'te, *Granma* çıkarmasından tam on dokuz yıl sonra, Kübalı küçük bir grup Angola'da yıllarca sürecek bir savaşın ilk çarpışmalarını geçekleştirmiş oldu böylece.

Angola'ya takviye birlikleri yollamaya bunun üzerine mi karar verdiniz?

Öyle. Hiç duraksamadan atıldık. Ne eğitmenlerimizi ne de özverili Angolalı savaşçıları kaderlerine terk edecektik. Yirmi yıllık kahramanca mücadelenin ardından yurtlarının bağımsızlığını elde etmişlerdi; yardım etmememiz söz konusu değildi. Küba, Başkan Neto'yla eşgüdümlü olarak, çarpışmak ve *apartheid* saldırısına karşı koymak üzere, İçişleri Bakanlığı'nın özel birliklerini ve Devrimci Silahlı Kuvvetler'in (Fuerzas Armadas Revolucionarias-FAR) düzenli birliklerini hava ve deniz yoluyla yollamaya karar verdi.

Şanlı İsyan Ordusu'nun mirasçısı Küba birlikleri, on bin kilometre uzakta –kıtanın en büyük ve en zengin gücü olan– Güney Afrika ordusuyla ve –Avrupa ile ABD'nin en zengin ve iyi silahlanmış kuklası– Zaire'yle çarpışmaya başlıyordu.

O sırada "Carlota Operasyonu"nu başlattınız...

Evet. "Carlota Operasyonu"[5] olarak anılan operasyon başladı. Bu, ülkemizin en haklı, en uzun, en topyekûn ve en başarılı enternasyonalist askeri harekâtının kod adıydı.

Neden "Carlota" adını koydunuz?

Bu operasyonun adı, Küba'daki ilk başkaldırılar sırasında ölmüş ya da idam edilmiş binlerce kölenin ve onlara duyduğumuz saygının bir simgesidir. Bu başkaldırlarda Carlota ayarında pek çok kadın öne çıktı. Carlota, *lucumi* (Kökeni Afrika kıtasına, Nijerya'daki Yoruba kabilesine dayanan ilkel bir din [ç.n.]) dinine inanan bir zenciydi; günümüzde Matanzas ili sınırları içinde kalan Triunvirato şeker fabrikasında çalışırdı. 1843'te kölelik denen o yüz karası kuruma karşı başlatılan pek çok başkaldırıdan birine önderlik etti ve bu uğurda hayatını verdi.

Bu operasyon başarılı oldu mu? Küba birlikleri Luanda'nın ele geçirilmesini önleyebildi mi?

Evet, başarılı oldu. 1975 kasımının sonlarında düşman saldırısı hem kuzeyde hem de güneyde durdurulmuştu. Kübalı ve Angolalı birliklerin köyleri tek tek ele geçirmesi sırasında bize gelen haberleri anımsıyorum: "Filanca köye girdiler... Şöyle ilerliyorlar..." Ta ki sınıra varana kadar; hem kuzeyden hem güneyden. İki taraftan da.

Çok önemli bir konu var: Angola Küba'dan çok uzaktır. Uçakla giderseniz, haritaya baktığınızda Angola'nın –örneğin– Moskova'dan daha yakın olduğunu düşünebilirsiniz. Ama Moskova'ya varmak Luanda'ya varmaktan bir buçuk saat daha az sürer. Ne kadar uzak olduğunu anlayın.

Son derece önemli bir nokta daha: kendini böyle bir duruma karışmış bulursan zayıf davranma hatasına düşemezsin. Zayıf davranırsan yenileceğin kesindir. Ne kadar güç gerekiyorsa hepsini yollamaya hazır olmalısın. Hatta daha fazlasını; ne bileyim, iki katını, üç katını. Güç demek adam demek değil. Ateş gücü, silah miktarı, silahların cinsi vesaire.

Uçak bile yollamak gerekebilir. Gemilerin ambarına Mig'ler koyduğumuzu anımsıyorum. Saldırı başladığında uçaklarımız vardı. Altı tane miydi, anımsamıyorum. Kueve Nehri köprüsüne doğru ilerleyip karşıya geçtiğimizde Güney Afrikalılara karşı Mig uçakları kullanıldı. Mig-21 modeli değildi. Onları götürmek imkânsızdı. Mig-15 götürdük.

Yani uçak bile gitti oraya... Huambo'yu ele geçirmek gerekti. Burası, Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik'in (UNITA) önderi Jonas Savimbi'nin merkez üssüydü. Bu silahlı bir örgüttü; Pretoria ve Washington'dan mali destek alıyordu. Kabile ilişkilerinin hâkim olduğu bir bölgeydi ama AHKH'nin Huambo'da daha çok adamı vardı –sonraları oraya gittim, anımsıyorum–; etnik çoğunluğa rağmen Savimbi'den çok daha fazla adamları vardı.

Karar kasım sonlarında alındı; martta bütün birlikler varmıştı. Tanklı, toplu, uçaksavarlı, tam teçhizatlı birlikler; tugay seviyesine kadar, mekanize piyade tugayları. Bunları ticari gemilerimizle taşıdık. Kısa sürede Angola'da toplandılar ve 36 000 Küba askeri ölümcül bir taarruza geçti. Üç noktadan ilerliyorlardı. Merkezden, Kueve bölgesinden... Gü-

ney Afrikalılar köprüleri havaya uçuracak zaman bile bulamıyordu.

Asıl düşmana güneyden saldırıp ırkçı Güney Afrika ordusunu başladıkları noktaya, Angola-Namibya sınırına –ırkçıların sömürgeci yerleşim bölgesine– kadar bin kilometreden fazla geri çekilmeye zorladılar. 27 mart 1976'da son Güney Afrika askeri Angola topraklarını terk etti. Kuzeydeyse, Mobutu'nun düzenli birlikleri ve paralı askerler birkaç hafta içinde Zaire sınırının öte tarafına püskürtüldü. Bu da ezici bir zafer oldu. Güney Afrikalıların başına gelenlerden sonra, nasıl oldu da daha önce gitmediler, anlamıyorum.

İmparatorluk Angola'yı bölme, bağımsızlığını yok etme amacına erişemedi. Angola ve Küba halklarının kahramanca mücadelesi buna engel olmayı başardı.

ABD'nin, Carlota Operasyonu'na ve sizlerin Angola'ya müdahalenize engel olmamasını nasıl açıklıyorsunuz peki?

Son yıllarda gizliliği kaldırılmış belgeler sayesinde, bugün o günkünden çok daha fazla bilgimiz var. Washington'daki yetkililerin o anda neler düşündüklerini ve nasıl hareket ettiklerini biliyoruz. Küba'nın, "ambargo altındaki o küçük ülkenin" Angola'ya müdahele etme olasılığı ABD Başkanı Richard Nixon'ın, onun kudretli dışişleri bakanı Henry Kissinger'in, ülkenin gizli istihbarat servislerinin bir an için bile aklından geçmedi. Gerçi bu "küçük ülke" onları Girón'da yenmiş, ekim krizinden başı dik çıkmış, burada kimse titrememiş, kimsenin şevki kırılmamıştı. Daha önce hiçbir Üçüncü Dünya ülkesi, komşu coğrafyası dışında askeri çatışmaya girmiş bir halka destek vermemişti.

Ama sizler, son çare olarak Sovyetler Birliği'nin korumasına güveniyordunuz.

Bakın. Angola'da, Carlota Operasyonu'nu başlatmaya karar verdiğimizde, olası bir Sovyet "korumasına" asla güvenmedik. Doğrusunu söylemek gerekirse Küba, askeri zaferin ardından, bu maceranın karşılığı olarak Güney Afrika'dan yüklü bir tazminat talep etme taraftarıydı: Birleşmiş Milletler'in 435 numaralı kararının uygulanması ve Namibya'nın bağımsızlığı. Ama Sovyet hükümeti bize büyük baskı yaparak ivedi şekilde geri çekilmemizi talep etti. Yankilerin tepkisinden çekiniyorlardı. Mektuplar gitti geldi.

Ne yaptınız peki?

Ciddi itirazlarda bulunduk ama Moskova'nın isteklerini kısmen de olsa kabul etmekten başka seçeneğimiz yoktu. Küba'nın Angola'ya askeri birlik yollama kararı Sovyetler'e danışılmamıştı ama Sovyetler sonradan Angola ordusunun oluşumu için silah yardımı yapmaya karar vermişler, savaş sırasındaki kaynak taleplerimize olumlu yanıt vermiş-

lerdi. Bu zaferden sonra, SSCB'nin siyasi ve lojistik desteği olmadan Angola için bir gelecek düşünülemezdi.

Düşünsenize, Angola halkının kuzeyden Mobutu'nun, güneyden de Güney Afrika gibi bir gücün saldırılarına karşı ihtiyaç duyacağı silahları ancak SSCB sağlayabilirdi. Bizler orada sürekli olarak kalmayacaktık; on yıl bile kalmayacaktık. Birtakım asgari şartları yaratmak gerekiyordu.

Ama askeri geleneklerinizin farklı olması sebebiyle Sovyetler ve sizler orada savaşın nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda farklı fikirlere sahiptiniz sanırım.

Gerçekten de öyle. Sovyetler'in ve Kübalıların strateji ve taktik anlayışları farklıydı. Bizler on binlerce Angolalı askeri eğittik, eğitim ve savaş konularında ülke birliklerine danışmanlık yaptık. Hep şöyle derdik onlara: "Bizim görevimiz sizin iç savaşınızda çarpışmak değil, sizi dışarıya karşı savunmaktır." Bir yere saldırı olduğunda, kritik bir durum yaşandığında yardım ediyorduk yine de. Sovyetler ise askeri üst yönetime danışmanlık yapıyor, Angola Silahlı Kuvvetleri'ne yeterli miktarda silah yardımı yapıyorlardı. İyi ve dostane ilişkilerimiz olmasına rağmen, üst yönetime verilen tavsiyelere dayanarak gerçekleştirilen birtakım eylemler başımızı epey ağrıttı. Anlayış farkı meselesiydi: Pek çok insanın öldüğü o büyük savaşı yaşamış oldukları için Sovyetler'in savaş anlayışı daha akademikti. Bizim deneyimimiz faklıydı. Bugün "asimetrik savaş" ya da "düzensiz savaş" olarak adlandırılıyor. Aslında tamamen sağduyaya dayanırdı. Yine de Küba ile Sovyet askerleri arasında büyük bir saygı, derin bir dayanışma ve karşılıklı anlayış duygusu baskın gelmiştir her zaman. Gerçek budur. Onlarla çok iyi anlaşıyorduk. Hâkim ruh hali hep bu olmuştur.

Demek 1976 zaferinin ardından Angola'dan çekildiniz.

Evet. Ama Sovyetler'in talep ettiği gibi değil. Angolalılarla konuşmak gerekiyordu. Onlar bizim tavrımızı az çok biliyorlardı. Durumu onlara açıklamak gerekiyordu. Biz, başka seçeneğimiz olmadığını düşünüyoduk: Onların da, bizim de başka seçeneğimiz yoktu doğrusu. Ortaya çıkan bu hassas durum karşısında, savunma bakanımız Raúl 1976 nisanında Angola'ya gitti. Amaç, Başkan Neto'yla Küba birliklerinin üç yıllık bir zaman zarfında kademeli ve aşamalı olarak geri çekilmesi ile bu geri çekilmenin kaçınılmazlığı konularını çözümlemekti. Aslında biz bu fikre katılmıyor, bunun gereksiz olduğunu düşünüyorduk. Avantajlı bir durumdayken, düşmanın morali son derece bozukken, zayıf görünecektik. İki taraf –Küba ve Angola–, güçlü bir Angola ordusu oluşturmak için ne kadar zaman gerektiğini düşünüyorsa o kadar kalmamız gerektiği fikrindeydik.

Ama adamlarımızı ve birliklerimizi geri çekme hazırlıklarına başladık. Başkan Neto fikrimizi ve Kübalı güçlerin geri çekilme programını asilce kabullendi. Kademeli ve aşamalı bir geri çekilmeydi. Sayı azaltı-

yorduk. Bir süre sonra 36 000'den 19 000'e inmiştik. İç bölgelerdeki yaylalarda güçlü savaş birliklerimiz duruyordu hâlâ. Ama zayıf düştük aslında. Güney Afrikalılar da bu zafiyeti görür görmez adamlarımızın mevzilendiği stratejik mevkilerin bulunduğu yaylayı, Namibya sınırından aşağı yukarı 250 kilometre ötedeki bu 300 kilometrelik bölgeyi taciz etmeye, oraya saldırmaya, sızmaya başladılar.

Durumdan yararlanıyorlardı. Yayılımcılar ve yandaşları nasıldır, siz de bilirsiniz. Fırsatçı bir şekilde her durumdan yararlanırlar. Elimizin kolumuzun bağlı olduğunu bildiklerine şüphe yok. Baskı altında olduğumuzu, güçlerimizi geri çektiğimizi biliyorlardı herhalde.

1977'de Angola'yı ziyaret ettiniz.

Evet, aradan bir yıl geçmeden, 1977 martında nihayet Angola'yı ziyaret edip Angolalı ve Kübalı savaşçıları bizzat tebrik edebildim. 12 000 enternasyonalist, yani birliklerimizin üçte biri Küba'ya dönmüştü bile. O ana kadar geri çekilme planı öngörüldüğü şekilde gerçekleşiyordu.

Ama ABD ve Güney Afrika memnun değildi. Pretoria ve Washington hükümetleri birlikte dolaplar çeviriyorlardı. Amerikalılar içten pazarlıklı davranıyordu. 80'li yıllarda, Başkan Reagan'ın oluşturduğu "yapıcı taahhüt" ve *linkage*'le bu komplo kamuoyuna açıklanmış oldu. Bu iki gücün inadı ve bunun Angola için doğurduğu acı sonuçlar, üzerinde anlaştığımız geri çekilme planına rağmen Angola halkına on beş yıldan uzun bir süre boyunca destek olmamızı gerektirdi.

İki tane geri çekilme planı vardı: bu ve ikincisi. Ama Güney Afrika yenildikten sonra ikincisini uygulamak istiyorduk. 300 000'den fazla Kübalı gönüllü vardı. Angola'ya sadece gönüllüler gidiyordu. Bu ihlal edilemeyecek bir ilkeydi. Daha önce sözünü ettiğimiz, Escambray'deki "kirli savaş"lar gibi iç savaşlar, gönüllülerle gerçekleştirilebilir ancak. Bu işi gönüllülerle yapmayanlar bedelini çok ağır ödediler. Çünkü kural gereği, savaşa giden insan ölebilir. Enternasyonalist bir hareket de sadece gönüllülerle gerçekleştirilebilir. Bu bir ilkedir.

Fazla temkinli bir müteffikle, yıllar süren ABD ve Güney Afrika saldırılarına güçlü bir şekilde direnebileceğimize kimse inanmıyordu.

Angola'dan, bölgenin ezilen diğer halklarına da yardım ediyor muydunuz bir şekilde? Örneğin Güney Afrika tarafından işgal edilmiş Güneybatı Afrika'ya (günümüzün Namibya'sı), Rodezya'ya (günümüzün Zimbabve'si) ya da *apartheid* rejiminin baskısı altındaki Güney Afrika halkına?

1980'li yıllarda Namibya, Zimbabve ve Güney Afrika halklarının sömürgeciliğe ve *apartheid*'a karşı mücadelesi arttı. Angola bu halkların kalesi oldu; Küba da onlara destek verdi. Pretoria hükümeti her zaman kalleşçe davranmıştır. Örneğin, daha önce sözünü ettiğimiz Kassinga,

Boma, Novo Katengue ve Sumbe, *apartheid*'ın Namibya, Zimbabve, Güney Afrika ve Angola halklarına karşı işlediği suçlara sahne olmuş, bir yandan da ortak düşmana karşı çarpışırken gösterdiğimiz dayanışmanın bariz örneklerini oluşturmuşlardır.

Bu diğer yerlerde neler oldu?

Bir tane örnek vereceğim sadece: Angola'nın Sumbe şehrine (eski adıyla Novo Redondo) yapılan saldırı. Güney Afrika'nın kötü niyetinin son derece açık bir örneği. Orada Kübalı ya da Angolalı birlikler yoktu. Sadece doktorlar, öğretmenler, müteahhitler ve başka sivil çalışanlar vardı. Düşman bunları kaçırmak istiyordu. Ama bu kadın ve erkekler Angolalı kardeşlerinin yanında, takviye birlikleri gelip düşmanın kaçmasını sağlayana kadar ellerindeki tüfeklerle direndiler. Bu dengesiz çarpışmada yedi Kübalı hayatını kaybetti.

Bu, enternasyonalistlerimizin, asker ve sivillerimizin fedakârlık ve cesareti hakkında verebileceğim pek çok örnekten sadece bir tanesi. Ne zaman gerekse, Angolalı, Namibyalı, Zimbabveli ve Güney Afrikalı kardeşlerimizle birlikte kanlarını vermeye hazır insanlar. Aslında bütün kıtayla birlikte; çünkü Cezayirlileri, Kongoluları, Ginelileri, Cabo Verdelileri ve Etyopyalıları da ekleyebiliriz.

Bu, halkımızın olağanüstü bir başarısıdır. Özellikle de gençlerin; Devrimci Silahlı Kuvvetler'in üyeleriyle birlikte enternasyonalist görevlerini –gönüllü olarak– yerine getiren muvazzaf ve yedeklerden oluşan binlerce savaşçının. Küba'daki milyonlarca kadın ve erkek de her bir harekâtın başarısına katkıda bulunmuş, daha çok mesai yaparak gidenlerin açığını kapatmış; savaşçıların ya da sivil çalışanların aileleri yokluk çekmesin diye büyük çaba göstermiştir.

Enternasyonalistlerimizin ailelerine özellikle müteşekkiriz. Yokluklarına metanetle katlandılar, mektuplarıyla onlara cesaret verdiler, çektikleri zorluklardan ve kaygılarından söz etmekten kaçındılar. Bunun en büyük örneğini de şehit kardeşlerimizin anneleri, çocukları, kardeşleri ve eşleri verdi. Hepsi, istisnasız, sevdiklerinin bu en yüce fedakârlığına yaraşır şekilde davrandı. "Tributo Operasyonu"[6] sırasında Küba'nın her köşesini titreten o derin acılarını daha büyük bir vatan sevgisine; sevdiklerinin uğrunda bilerek hayatlarını verdiği davaya karşı daha büyük bir sadakate, daha büyük saygıya dönüştürdüler.

1987'de Angola'ya karşı yeni bir askeri harekât gerçekleşti. Güney Afrika tekrar saldırdı.

Evet. Bilindiği üzere 1987 sonlarında Güney Afrika'nın Angola topraklarına yaptığı son saldırı gerçekleşti. Durum ülkenin istikrarını tehlikeye sokuyordu. Sözü geçen tarihte Güney Afrika ile ABD, çölümsü topraklardan Jamba yönünde ilerleyen büyük bir Angola birliğine en

son ve en sarsıcı darbeyi indirdi. Burası UNITA'nın başı Jonas Savimbi'nin karargâhının bulunduğu, Angola sınırının güneydoğu ucundaki bir bölgeydi. Şunu baştan söylemem gerek: Güney Afrikalıların uçaklar, toplar ve zırhlı birlikleriyle müdahale etmesine engel olunmadığı sürece Angolalıların Jamba'ya yaptıkları bu taarruza baştan beri karşıydık.

Bu ilk tartışmamız değildi. Her yıl tartışırdık: "Bu saldırıyı başlatmayın, başlatmayın..." diyorduk Angolalılara ve Sovyetler'e, ikisine de. Bir keresinde bunu başardık ama her yıl yeniden tekrar etmemiz gerekiyordu. Son tartışmalardan biri Bağlantısızlar Zirvesi için Zimbabve'yi ziyaret ettiğimde gerçekleşti. Zor bir işti; karşımızda böyle düşmanlar varken birliklerimizin bulunduğu ülkeyi ikna etmek çok karmaşık bir diplomatik görevdi. Üstelik, biz sözümüzü tutuyorduk; ama taleplerimizi bildirdik, neler istediğimizi açıkladık.

Zaire'den Katangalı birtakım asiler Angola'ya geldi. Kimseye danışmadan, bazı Angolalı subayların desteğiyle Katanga'yı, Zaire'nin zengin bölgelerinden birini işgal ettiler. Avrupa basını, Fransa, Belçika, herkes hemen birlikler yolladı oraya. Sadece Güney Afrika'nın değil, Belçika ve Fransa'nın da birlikleri yer aldı burada.

Ama bu bizi korkutmuyordu. Oradaki birliklerimizle, Fransa, Belçika ya da başka ülke askerlerinin başlarına neler gelebileceğini biliyorduk. Asıl sorun, hangi taktiği uygulayacağımızdı.

Angola Genelkurmayı önerilerinize uymamıştı. Güney Afrika saldırısı başladığında ne yaptınız?

Bir kez daha o bildik hikâye yaşandı. Düşman cesaretlenmişti; eski NATO hava üssü Cuito Cuanavale'ye doğru hızla ilerliyor, Angola'ya ölümcül bir darbe indirmeye hazırlanıyordu. Orada tek bir Kübalı yoktu, çünkü onlara "Bu macerada bize güvenmeyin" demiştik. Durum felaketti. Hiçbir askeri operasyonda bu kadar kötü olmamıştı. Hiçbir sorumluluğumuz olmadığı halde, Angola hükümeti bize çaresiz çağrılarda bulunuyor, desteğimizi istiyordu.

Öngördüğümüz bu sorunlar karşısında bizim ruh halimizi siz düşünün artık. Sinirlenmiştik. Ama Angola çökmek üzereydi; birlikleri geri çekiliyordu. Gerçi bu düzenli bir geri çekilmeydi, çünkü artık disiplinli bir orduydu. Ama büyük darbe yemişlerdi, moralleri son derece bozuktu; tankların büyük kısmı çalışmıyordu.

Sonunda kabul ettiniz.

İnsanüstü bir çaba gösterdik. Burada, adada, üzerimizde tehlike bulutları dolaşıyordu; askeri bir saldırıya maruz kalabilirdik. Buna rağmen, Küba'nın siyasi ve askeri üst kademe yönetimi, Güney Afrika birliklerine son ölümcül darbeyi indirmek için gerekli gücü bir araya getirmeye karar verdi.

Yurdumuz 1975'teki fedakârlıklarını yineledi. Bir asker ve savaş teçhizatı seli Atlantik'i hızla aşıp Angola'nın güney sahilinde karaya çıktı. Amaç, güneydoğudan, Namibya yönünde saldırmaktı. Bir yandan da, seçkin birlikler 800 kilometre doğuda Cuito Cuanavale'ye doğru ilerliyordu.

Orada geri çekilmekte olan Angola birlikleriyle birleşip o büyük hava üssüne doğru ilerlemekte olan Güney Afrika güçlerine ölümcül bir tuzak hazırladılar. Düşmanlar hava üssünü ele geçirselerdi, düşünsenize, uçaklar gelecek, malzeme tedarik edeceklerdi.

Angola'da bu kez kaç askeriniz vardı?

Biz ne yapacağımızı çok iyi biliyorduk, düşman bu çarpışmadan büyük bir zararla çıkacaktı. Bizim birtakım ilkelerimiz vardı. Birincisi: Yeterince güçlü olmak gerekliydi; yoksa yenilme riski altında kalırdık. Orada yenilmek devrimi de risk altına sokardı. Biz burada yıllarca kendi sürecimizi geçekleştirmiştik... Bizi burada yenemezlerdi. Hayır, bizi yok etmeleri ancak Angola'da ya da buna benzer başka bir yerde mümkündü. Risk, tahmin edilebileceğinden çok daha fazlaydı.

İkincisi: Sierra Maestra'da yaptığımız gibi, büyük çarpışmalar olmadan sonuca ulaşmak. Batista'nın büyük taarruzunu on kayıp vererek püskürtmüştük. Felsefemiz, kayıp sayısını en düşük seviyede tutmak, çarpışmaları en az kayıpla kazanmaktı. Bu felsefeyi Angola'da da harfi harfine uyguladık.

Bu kez Angola'da 55 000 Kübalı asker toplanmıştı. Cuito Cuanavale'deki Güney Afrika birliklerine kan kaybettirilmişti. Güneydoğudaysa, 40 000 Kübalı ve 30 000 Angolalı asker, 600 tank, yüzlerce top, 1 000 uçaksavar ve hava hâkimiyetini ele geçirmiş gözü pek Mig-23 filosunun desteğiyle Namibya sınırına doğru ilerliyordu. O yönde konuşlanmış Güney Afrika birliklerini kelimenin tam anlamıyla silip süpürmeye hazırdılar. Silip süpüreceklerdi ama bunu açık bir muharebeyle değil tek tek ateş ederek gerçekleştireceklerdi. Her zamankinden de çok ilkelerimiz doğrultusunda hareket edeceklerdi.

O mücadeledeki çarpışmalar ve aksilikler hakkında söylenecek çok şey var. Uzun ve karmaşık bir savaş oldu. Küba güçlerinin tarih boyunca katılmış olduğu en büyük askeri operasyondu. Bu savaşın gelişimi, izlediğimiz strateji, onlarca olay ve anı hakkında saatlerce konuşabilirim; hâlâ hafızamda çok canlı çünkü. Bir gün bu savaşın tam bir hikâyesini yazmak gerek.

Cuito Cuanavale'de Güney Afrika birlikleri ağır bir yenilgiye uğradı.

Evet, ağır hatta ölümcül bir yenilgi diyebiliriz. Cuito Cuanavale'deki kesin zafer, özellikle de Küba birliklerinin Angola'nın güneybatısındaki

hızlı ve kararlı ilerleyişi yabancı askeri saldırılara son noktayı koydu. Düşman alışılmış mağrur duruşundan vazgeçip pazarlık masasına oturdu.

Bu pazarlıkların sonucu ne oldu?

Bu pazarlıkların sonunda Afrika'nın güneybatısı için bir barış anlaşması yapıldı; Aralık 1988'de Güney Afrika, Angola ve Küba tarafından, New York'ta, BM genel merkezinde imzalandı. Ardından biz Angola'dan çekildik. Yine aynı şekilde, üç yıl zarfında, son asker gidene kadar sistemli, düzenli; belirlenmiş zaman çizelgesine göre. Bu pazarlıklara "dört taraflı" pazarlıklar dendi, çünkü masanın bir yanında Kübalılar ve Angolalılar, diğer tarafında Güney Afrikalılar vardı. ABD, arabulucu sıfatıyla masanın üçüncü tarafında oturuyordu. ABD aslında hem yargıç hem davalıydı; *apartheid* rejiminin müttefiğiydi. Güney Afrikalıların yanında oturması gerekirdi.

Amerikalı müzakerecilerin başı, Afrika konularından sorumlu dışişleri bakan yardımcısı Chester Crocker Küba'nın katılımına yıllarca karşı çıkmıştı. Güney Afrikalı saldırganların askeri durumunun vahameti karşısında, varlığımızı kabul etmekten başka çaresi kalmadı. Kendi yazdığı bir kitapta[7] gerçekçi davranıp Küba temsilcilerinin toplantı salonuna girişleri hakkında şöyle demiş: "Pazarlıklar bir daha eskisi gibi olmayacaktı." Reagan yönetiminin bu arabulucusu Küba pazarlık masasına oturduğunda artık hilenin, şantajın, sindirmenin, yalanın işe yaramayacağını anlamıştı.

Bu kez 1898'de Paris'te olanlar olmadı. Orada Amerikalı ve İspanyollar barış müzakerelerini Küba'dan –kurtarıcı ordu ve silahlı Küba hükümetinden– bir temsilci olmadan gerçekleştirmişlerdi. Bu kez ise, silahlı kuvvetlerimiz ve devrimci Küba hükümetinin meşru bir temsilcisi Angola hükümetiyle birlikte oradaydı.

Bu anlaşmalardan sonra Angola'daki misyonunuzun nihayet başarıya ulaştığına mı karar verdiniz?

Evet. Kesinlikle. Enternasyonalist misyon harfi harfine gerçekleştirilmişti. Savaşçılarımız başları dik olarak yurtlarına dönmeye başladı. Yanlarında sadece Angola halkının dostluğunu, yurtlarından binlerce kilometre uzakta kullandıkları silahları, başarıya ulaşmış olmanın tatminini ve şehitlerimizin yüce naaşlarını getirdiler. Angola'dan son askerlerimiz 1991 mayısında döndü.

Katkıları Angola'nın bağımsızlığını sağlamlaştırmada ve Namibya'nın 1990 martında bağımsızlığını elde etmesinde hayati bir rol oynadı. Ayrıca Zimbabve'nin kurtuluşuna ve Güney Afrika'daki nefret verici *apartheid* rejiminin yok olmasına büyük katkıda bulundular.

Tarihte pek az savaşta –insanoğlunun bu en korkunç, en yıkıcı ve zor eyleminde– kazananlar bu kadar insancıl ve mütevazı olmuştur. On

beş yıl boyunca Kübalıların kurşuna dizdiği tek bir esir olmuş mu söylesinler. Tek bir kişi olmuş mu? Bir daha konuşmamak üzere susarım. Ama esir düşen bazı yoldaşlarımıza neler yapıldığını biliyoruz ne yazık ki... Güney Afrikalılar ne yaptı? UNITA'dakiler ne yaptı? Her şeyden haberdar olan Yankiler ne yaptı? Yenilenler, birlikleri arasında bu değerlerin neredeyse hiç var olmadığını kanıtladılar. Enternasyonalist savaşçılarımızın gerçekleştirdiği bütün eylemlerdeki tartışılmaz şeffaflık, ilkelerin sağlamlığı ve amaçların saflığıyla açıklanabilir.

Hiç kuşku yok ki *mambis*'lerimizin (XIX. yüzyıldaki Dominik ve Küba bağımsızlık savaşlarında İspanya'ya başkaldıranlara verilen ad. [ç.n.]) bağımsızlık uğruna gösterdiği kahramanlıkların başlattığı ve ulusal kurtuluş savaşımız sırasında asilerin ve gizli savaşçıların güçlendirdiği geleneğin bunda büyük payı oldu. Bu gelenek, devrimin zaferinden sonra milisler, Devrimci Silahlı Kuvvetler üyeleri ve İçişleri Bakanlığı tarafından iç ve dış düşmanlarımıza karşı da sürdürüldü.

Küba'nın bu eyleminin uluslararası düzeyde bu kadar az bilinmesini nasıl açıklıyorsunuz?

Bu olağanüstü destan neden harfi harfine anlatılmadı? Bu haksızlığın bir açıklaması var. Kısa süre önce, 11 kasım 2005'te Angola'nın bağımsızlığının 30. yıldönümüydü. Yayılımcı Yankiler olağanüstü bir çaba göstererek anma törenlerinde Küba'nın adının geçmemesini sağladılar. Üstüne üstlük, Washington tarihi yeniden yazmak niyetinde: Angola ve Namibya'nın bağımsızlığıyla, o ana kadar yenilmez olan *apartheid* ordusunun bozguna uğramasıyla Küba'nın hiçbir ilgisi yokmuş sözümona. Hatta Küba diye bir yer yok. Hepsi rastlantıların ve halkın hayal gücünün bir eseri.

ABD hükümetinin, öldürülen yüz binlerce Angolalı'yla, enkaz haline gelen binlerce köyle, Angola topraklarına yerleştirilen milyonlarca mayınla hiçbir ilgisi olmadığını da iddia ediyorlar. Bu mayınlar bugün bile ülkede pek çok çocuğun, kadının ve sivilin hayatına mal oluyor.

Bu, Angola, Namibya ve Güney Afrika'nın bu kadar çok mücadele vermiş halklarına bir hakarettir. Afrika uğruna ve şerefsiz *apartheid* rejimine karşı savaşıp kan dökmüş Afrika dışı tek ülke olan Küba'ya yapılmış adi bir haksızlıktır.

ABD'nin günümüzde Angola'nın önemli bir müttefiki ve Angola petrolünün önemli bir alıcısı olmasının Küba'nın eyleminin "unutulmasında" bir payı var mı sizce?

Yanki yayılımcılığının Angola'da milyarlarca dolarlık petrol çıkardığı, Angola'nın doğal kaynaklarını çarçur ettiği ve yenilenmesi imkânsız petrol rezervlerini tükettiği doğru.

Küba, sömürgecilik karşıtı ünlü Amílcar Cabral'ın dediklerini yerine

getirdi: "Kübalı savaşçılar ülkelerimizin kurtuluşu için hayatlarını feda etmeye hazırdır. Özgürlüğümüz ve halkınızın ilerlemesi için edilecek bu yardımın karşılığında elimizden alabilecekleri tek şey özgürlük uğruna şehit olmuş savaşçılarımızdır."

Amerikalıların Küba'nın şerefli rolünü görmezden gelmek için gösterdiği gülünç çaba Afrika halklarını öfkelendiriyor. Bunun bir nedeni de olup bitenlerin gerçek hikâyesinin asla kaleme alınmamış olması. Saygın araştırmacılar özenle bilgi arıyorlar. Ben şunu söyleyebilirim; Küba bu konuyu yazmayı asla istemedi; çıkar gözetmeksizin ve dayanışmacı bir ruhla yaptıklarından söz etmemek için direndi. Yine de bugün artık arşiv ve belgelerini bu olayların gerçek hikâyesini anlatmak isteyen ciddi tarihçilere kademeli bir şekilde açarak mütevazı bir katkıda bulunmaya hazır.

Bu uzun Angola savaşına toplam kaç Kübalı katıldı?

Angola'da Küba'dan 300 000'den fazla enternasyonalist savaşçı ve 50 000'e yakın sivil katılımcı görev yaptı. Bu, halkımızın olağanüstü bir başarısıdır, özellikle de gençlerimizin ve –gönüllü olarak– enternasyonalist görevlerini gerçekleştiren on binlerce savaşçının. Kahramanlık, özgecilik ve insaniyet dolu sayısız eyleme imzalarını attılar ve bunu tamamen gönüllü olarak yaptılar. Angola başarısı, Namibya'nın bağımsızlığı adına ve faşist *apartheid*'e karşı verilen mücadele, halkımızı çok güçlendiren, olağanüstü değerde birer hazinedir. Ama daha önce de dediğim gibi, Küba'da kalan milyonlarca kadın ve erkeğin bir tür geri kuvvet oluşturup bizi kolladıkları da unutulmamalı.

Mambis'ler, asiler, yeraltından savaşanlar, Girón'da, ekim krizinde ve haydutlara karşı verilen mücadelede çarpışanlar, uluslarasıcılar, milisler, Devrimci Silahlı Kuvvetler üyeleri ve İçişleri Bakanlığı, özetle, savaşan halk, Afrikalı ve İspanyol köklerden bu topraklarda büyüyen ağacın meyveleridir. 1936-1939 arasında, Cumhuriyet İspanya'da faşizmin saldırısına uğradığında yüzlerce Kübalı oraya gitti, birçoğu hayatını feda etti. Kırk yıl sonra Kübalı savaşçılar devrimin sayı olarak kat kat artırdığı birliklerle aynı düşmanların hücumuna uğramış bir halkı savunmak üzere Afrika'ya vardı. Orada 2 077 yurttaşımız şehit oldu.

Yurda en son dönen enternasyonalist birliğin üyeleri daha yolun tozunu üzerlerinden atmadan –aynen Martí'nin Bolívar'ın heykeli önünde yaptığı gibi– devrimin belli başlı yöneticileriyle birlikte Bronz Titan'ın mezarı başında halkımızın verdiği tüm savaşlarda şehit olmuşlara saygılarımızı sunduk.

Bu güzel gelenek, görevlerini bazen savaştan çok daha zor şartlar altında yerine getiren on binlerce kalifiye eleman, doktor, sağlık çalışanı, öğretmen, spor antrenörü ve farklı dallardan uzmanlar tarafından onurla devam ettiriliyor bugün.

Angola'daki bu uzun savaştan ne gibi bir ders çıkardınız?

En önemli ders şu: böyle bir kahramanlık göstermeyi başarmış bir halk kendi ülkesini savunma zamanı geldiğinde neler yapmaz ki! Tarihimizin şanlı kişiliklerine devrimi ebediyen sürdürme ve verdikleri örneğe layık olma sözümüz var. Geçmişte ve günümüzde, adaleti onurla savunmuş ve uğruna onurla ölmüş Kübalılara. Burada, yurdumuzda ve tarih boyunca, bize dayanışmanın ne kadar büyük bir değer olduğunu kanıtlamış Máximo Gómez, Henry Reeve, Che gibi kadın ver erkeklere. Küba'nın şimdiki ve gelecekteki nesilleri, devrimin şu anda askeri alanda olduğu –ve yakında ekonomik alanda olacağı– gibi, siyasi alanda da yenilmez olması için dur durak bilmeden mücadele etmeyi sürdüreceğiz. Kendi eksik ve hatalarımıza gün geçtikçe daha büyük bir inançla göğüs gereceğiz. Mücadeleyi sürdüreceğiz. Direnmeyi sürdüreceğiz. Yayılımcıların her türlü saldırısını, yalan propagandalarını, kurnaz politik ve diplomatik manevralarını bozguna uğratmaya devam edeceğiz.

Ambargonun sonuçlarına direnmeyi sürdüreceğiz. Bu ambargo, Kübalıların onuru, halkların dayanışması, dünyadaki neredeyse tüm hükümetlerin kesin muhalefeti ve Amerikan halkının kendi anayasal haklarını alenen çiğneyen bu saçma politikaya karşı gittikçe artan tepkisi sayesinde yenilecek bir gün.

Yayılımcılar ve piyonlarının, Angola'da Girón'dan kat kat daha vahim sonuçlara maruz kalması gibi, her kim bu ülkeye savaş amacıyla gelirse binlerce Quifangondo, Cabinda, Ebo, Morros de Medunda, Cangamba, Ruacaná, Tchipa, Calueque ve Cuito Cuanavale'yle karşı karşıya kalacak.

16

ABD'yle göçmen krizleri

Reagan'la varılan anlaşmalar - Camarioca - "Balsero"lar - 13 temmuz 1994'teki deniz kazası - 5 ağustos 1994'te Havana'daki karışıklıklar - Uyum Yasası - Göçmenler ve "mülteciler"

Küba'nın –politik ya da ekonomik nedenlerden dolayı– ülkeden ayrılmak isteyen insanlarla sürekli yaşadığı ve bazen ABD'yle büyük gerginliklere yol açan bir soruna değinmek istiyorum şimdi de, yani "göçmen krizi" olarak adlandırılan konuya. Devrimden önce bile, ABD'ye gitmek isteyen insanlar hep vardı diye tahmin ediyorum, doğru mu?

Oraya gitmek isteyen pek çok insan vardı, bu bir gelenekti. Filmler yüzünden ve dünya savaşının bir sonucu olarak o ülkeyi idealleştirmişlerdi. 1958'de ABD'de resmi olarak kayıtlı Küba nüfusu –daha önce gidenlerin çocukları da dahil– yüz yirmi beş bine ulaşıyordu. Bu 1959'dan önceydi, savaş, faşizm, soykırım vesaire biteli uzun zaman olmamıştı... Amerikalılar yılda en fazla iki-üç bin vize veriyordu. Güç, zenginlik, ABD'yi idealleştirerek eğitilmiş pek çok insan ve –bunu unutmayın, çok önemli çünkü– eğitimden yoksun, yüzde 30'u cahil ya da yarı cahil Küba halkının, arabaları, olanakları, maaşları idealleştirmesi.

ABD büyük bir çekim gücü oluşturuyordu. Göç konusu –özellikle de ABD'ye göç– devrimin zaferinden sonra hayati bir darbeye maruz kaldı. O ülkeyle bu bağlamda yeni ve çatışmalı ilişkiler oluştu. 1959 ile 1962 yılları arasında iki yüz altmış binden fazla insanın ABD'ye göç ettiği tahmin ediliyor. Aralarında binlerce doktor, mühendis, öğretmen, profesör, teknisyen de vardı... İlk giden altmış bin kişinin bir bölümü bunu göçmenlik işlemlerini yapmadan gerçekleştirdi. ABD'nin 1961 yılında bizimle diplomatik ilişkilerini kestiğini unutmayın.

İlk göç anlaşmasını Reagan yönetimiyle mi imzaladınız?

Evet. Ronald Reagan'la ilk anlaşmayı yaptık, 1984'te imzalandı. Bu konuda esnekti, çünkü "hariç tutulabilecekleri" geri göndermek istiyordu. Reagan "hariç tutulabilecekler" diye anlandırılan insanlarla ilgili bir anlaşma yapmak istiyordu. Bunlar 1980 yılında Mariel limanından ayrılmış ve Amerikalıların bize geri yollamak istediği insanlardı. Orada suç işlemiş ve tutuklanmış olanların bir listesi vardı. Kabul ettik ve de-

dik ki: "Hariç tutulabilecekler listesini de ekleyin." Aslında bu sorun hakkında bir anlaşma yapmıştık. Belli sayıda "hariç tutulabilecek" vardı, adları soyadları belliydi; iki bin küsur kişi. Amerikalılar da buna karşılık olarak her yıl "yirmi bin kişiye kadar" vize verecekti.

Bir anlaşmaya varıldı, bizler "hariç tutulabilecekleri" almayı kabul ettik. Hâlâ o listeden gelenler var. İki bin küsur kişi vardı. Orada hapis yatıyorlar sonra da buraya yollanıyorlar.

Sonradan, 1986 ve 1987'de, anlaşmayı felce uğratan gergin bir durum çıktı ortaya. Bu, bir eylemle, Radyo Martí'nin kuruluşuyla eşzamanlı oldu. Amerikalıların iyi niyetle hareket ettikleri sayılıdır. Sonra anlaşma tekrar yürürlüğe girdi, çünkü sorun hâlâ devam ediyor, yasadışı çıkışları engelleyecek bir yöntem bulmak gerekiyordu.

Kötü bir anlaşma değildi ama onlar anlaşmaya uymadılar. Aslında o dönemde Uyum Yasası'nın[1] oynayacağı berbat rolün bilincine varılmamıştı henüz. Bu yasayı tekrar tekrar yorumlayıp içine yeni şeyler eklediler.

Ne gibi şeyler?

Örneğin, eskiden, yasadışı yollardan oraya gidenler ABD'de daimi ikametgâh başvurusu yapabilmek için bir yıl beklemek zorundaydı; çalışabilmek için de pek çok bürokratik işlem gerekiyordu... Ama ardı ardına gelen yorumlamalar ve eklemelerle –yasa olarak değil ama uygulamada– bir evrim geçirdi ve bu politika daha da vahim hale geldi.

Sonra "Radyo Martí" denilen kışkırtma merkezini hayata geçirdiler. Tüm bunlar Reagan'la varılan birinci anlaşmanın ilk aşamalarının önünde engeller oluşturdu; dediğim gibi, anlaşma iki yıl boyunca 1986 ve 1987'de askıya alındı. Sonra ortak bir kararla tekrar yürürlüğe girdi. Onlar buraya yollamaları gereken insanları yolluyorlar, bizler "hariç tutulabilecekler" listesinde olan herkesi kabul ediyorduk. Ama "yirmi bin kişiye kadar vize" bin kişide kaldı.

"Her yıl yirmi bin kişiye kadar" cümlesi bir kandırmacaydı. En fazla bin küsur vize verdiler; yılda bin iki yüz kişi kadar. Bu sayı sonradan binin altına düştü.[2] Yani yirmi binin çok altındaydı. İşte göçmen krizi bu şartlar altında, 5 ağustos 1994'te[3] olanlardan sonra (ki bunu da onlar kışkırtmıştı) çıktı ortaya.

O 5 ağustos günü Havana'nın yoksul bir bölgesinde ciddi karışıklıklar meydana geldi.

Evet. O günlerde Clinton başkandı. Radyo Martí'de birtakım gemilerin insan götürmek üzere Havana'ya doğru yola çıktığını duyurdular. Bizim neredeyse ilk andan itibaren belirlediğimiz kuralı herkes biliyordu: Bir kazaya yol açmamak için, Havana Körfezi içinde bile olsa, seyir halindeki, kaçırılmış bir geminin yolunu kesmeyecektik.

İşte bu durum yüzünden de 5 ağustos 1994 olayları, o karışıklıklar yaşandı.

İsyan çıkaranları sakinleştirmeye bizzat siz gitmişsiniz, doğru mu?

Evet. Bizzat kendim gittim, orada tek bir polis, tek bir itfaiye aracı kullanılmadı. Korumalarımla ben gittim. Ateş etmeme emri verildi. Olup bitenden haberdar olduğumda "Kimse yerinden kıpırdamasın" dedim, ne birlikler, ne de askerler. Felipe Pérez Roque'yi[4] götürdüm yanımda. Daha sonra Carlos Lage[5] bizi bulup yolda aramıza katıldı. İnsanlar gemilerin gelmediğini görünce öfkelenmiş, taş atmaya, vitrinleri aşağı indirmeye başlamışlardı. Kargaşa böyle başladı; vitrin indirerek, kırıp dökerek. Birkaç kişiye de saldırdılar.

Böyle bir şey ilk kez mi oluyordu?

İlk kez. Kırk altı yılda ilk kez bir karışıklık oluyordu. "Özel dönem" günleriydi. Zor ekonomik şartlar, onları almaya geleceklerine dair kandırmaca, Uyum Yasası; hepsi bir araya geldi. 1980'deki ünlü Mariel göçmen krizinden sonra Reagan'la imzaladığımız anlaşmanın yerine getirilmemesi. Onları zorlamak durumunda kaldık. Amerikalılar kapıları kapatıyor, biz açıyorduk. Olay böyle gelişti.

ABD Uyum Yasası'nı ne zaman yürürlüğe koydu?

Uyum Yasası 1966'da, Matanzas ilinde, Camarioca'da meydana gelen olaylardan sonra yürürlüğe girdi. 1965 ekimindeki Camarioca krizinin bir sonucu olarak, ülkeden gitmek isteyen herkes bedava bilet hakkına sahipti. Bu, ekim krizinden üç yıl sonra oluyordu. Amerikalılar, ekim krizinden sonra girişleri durdurdular. Küba ile ABD arasında bir ulaşım hattı yoktu.

Ekim krizinden önce insanları gitmeye teşvik ediyorlardı. 1962-1965 yılları arasında otuz bin kişinin yasadışı yollardan Küba'yı terk ettiğini tahmin ediyoruz. Bir de daha önce sözünü ettiğim Peter Pan Operasyonu'nu gerçekleştirmişler, on dört bin çocuğu götürmüşlerdi.

Bu, sizler Küba'da sosyalizm ilan ettikten sonra daha da mı hızlandı?

Sosyalizm fikri 16 nisan 1961'de, devrimin zaferinden neredeyse iki buçuk yıl sonra ortaya atıldı. Girón sahili çıkarmasından önce, Küba amblemi taşıdığı halde mürettebatı Amerikalı olan Amerikan uçaklarının gerçekleştirdiği bombardımanda ölenleri gömüyorduk... İşte sosyalizmden ilk kez orada söz edildi.

Şunu anlamak gerek: ülke devrimci yasalar yüzünden sosyalist oldu. Her şey durumdan kaynaklandı: önce Batista ve dehşet salan diğer in-

sanların, sonra da ordu ve polisin lağv edilmesi. Bu, devrim filan olmasa da bütün Latin Amerika ülkelerinin hoşuna gider: yolsuzlukla ele geçirilmiş mallara sahip hırsızlar yargılandı, mallarına el konuldu... Ama henüz sosyalist bir bilinç yoktu. Bu konu hakkında, bu bilincin nasıl ortaya çıktığı hakkında uzun uzun konuşmak mümkün.

Şimdilik göçmen krizi konusuyla devam edelim. ABD, ekim krizinin ardından girişleri askıya almaya karar verdi diyordunuz.

Evet, bütün girişleri durdurdular; 1962'de girişlerin önünü kestiler. Artık giriş yapmak mümkün değildi. Pek çok insan ayrı düşmüştü. O on dört bin çocuk da bunlara dahildi... Pek çok anne-baba çocuklarını oraya yolladıklarında devrimin başarısızlığa uğrayacağını düşünüyordu henüz. Kimisi, pek çoğu temelli ayrıldı.

İlk göçmen krizi Camarioca'da oldu diyordunuz. Olaylar nasıl gelişti?

Camarioca ilkti. 1965 ekiminde, anlattıklarım yüzünden meydana geldi: girişlerin önünü kestiler, ABD'ye girmeye izin vermiyorlardı. Bunun üzerine yasadışı çıkışlar, sorunlar ve propaganda başladı. Oradakilerin –giden pek çok insan olmuştu, anlatmıştım– olanakları müsaitti. Çünkü ilk gidenler paralı patronlardı. Fakirler henüz yolu bilmiyordu. Dediğim gibi, ilk gidenler kalifiye elemanlar, doktorlar, vasıflı işçiler, öğretmenler vesaire olmuştu. Biz de burada olanlara katlanmak durumundaydık. Ama ekim krizi olduğunda girişleri durdurdular ve tüm bu sorunlar baş gösterdi: bölünmüş aileler, yasadışı çıkışlar, kazalar... Bunun üzerine şöyle dedik: "Hayır, tehlikeye maruz kalmalarına gerek yok; gelin alın." Bu iş için Varadero yakınlarında, Camarioca'da küçük bir liman tahsis ettik. Yirmi bine yakın tekne geldi, çünkü "Gelebilir, gidebilirsiniz" dediğimizde bize gözü kapalı güvendiler. 1975 yılının ekim ve kasım aylarında üç yüz bin civarında insan Camarioca üzerinden özgürce gitti.

Bu, yasadışı çıkışların en azından bir süre için durmasını sağladı mı?

Evet. Durması gerekiyordu. Kimsenin kılına dokunulmadan, en ufak bir arıza çıkmadan sorun halloldu. Çünkü bu insanlar, çıkarları farklı da olsa "gitmek" istiyorlardı, yurtseverlik bilinçleri olmasa da, uyumlu davrandılar; çünkü güveniyorlardı. Bunun üzerine bir anlaşmaya varıldı: isteyen herkes, ABD'ye gitmekte serbest olacaktı. Üç yüz bine yakın insan için biz izin aldık. Bu insanların gidebilmesi için gereken vizeyi ilk olarak bizler, devrim elde etti. Üç yıl boyunca 1959'dan 1962'ye kadar, insanlarımızı götürdüler. Sonra da üç yüz bine yakın insan Camarioca'dan yola çıktı. İşçileri bile götürdüklerini anımsıyorum... Ülke buna dayandı.

Ama şu oldu: oradaki insan sayısı arttı; geride kalan akrabalarda beklentiler oluştu... Uçakla, güven içinde gidenler de oldu. Bir hava köprüsü oluşturuldu. Tek bir kurban bile verilmedi. Bizim elde ettiğimiz vizeler ve Camarioca operasyonu sayesinde, dediğim gibi, üç yüz bin civarında insan bu şekilde göç etti. Bu, 1965 ekiminde oldu. Amerikalılar bir süre sonra, 1966 kasımında, –neden bilmiyorum– Uyum Yasası'nı çıkardılar.

Bu Uyum Yasası'nın ne olduğunun ve ne gibi sonuçlar doğuracağının bilincine zamanla varıldı ancak. Bu yüzden de o sırada bu yasanın kaldırılması gibi bir talepte bulunulmadı.

Sonra, 1980'de Mariel krizi oldu.

Mariel ikinci krizdi; öncesinde elçilikler krizi olmuştu. Bir olay olmuş, Peru elçiliğine zorla girilmişti. Elçiliğin Kübalı muhafızı öldürülüp Perulular katili teslim etmemeye karar verince bizler, Peru elçiliğindeki korumaları geri çektik. On bin kişi içeri girdi. Mariel limanını tahsis edip göç etmek isteyenlerin önündeki tüm kısıtlamaları kaldırdık. Gemilerin gelip onları almasına izin verdik. Bir tür deniz köprüsü oluşturuldu, yüz binden fazla insan Florida'ya geçti.

Biz karar verdik, çözümü biz getirdik. Aynen, daha ileride, Amerikan uçaklarının kaçırılması sorununu çözdüğümüz gibi. Bunu bir sorumluluk bilinciyle yaptık, çünkü yirmi yıllık hapis cezasının bu kaçırma olaylarının faillerini durdurmaya yetmediği kanıtlanmıştı. ABD'de uçak kaçıran insanların akli dengelerinin yerinde olmadığını da gördük. Politik nitelikli tek bir vaka bile anımsamıyorum; Küba'ya gelmek üzere bir Amerikan uçağını kaçıranların hiçbiri bunu politik nedenlerle yapmadı. Oraya gitmek üzere burada uçak kaçıranlarla az çok aynı yapıda insanlardı.

Yani demek istediğim, Mariel olaylarını, tek taraflı ve şartsız olarak biz durdurduk, çünkü Başkan Carter'a olan saygımızdan dolayı ABD sağının zafer kazanmasına katkıda bulunmak istemiyorduk. Yüz bin kişinin gitmesine izin verdik, sonra da Mariel çıkışını kapattık. Ama bir kez daha, Uyum Yasası'nın etkileri baş gösterdi; yasadışı göç tetiklenmiş oldu.

Üçüncü büyük göç krizi 1994'teki *"balsero"* (Karayip bölgesinde, yasadışı yollardan kayıkla başka ülkeye gitmeye çalışanlar için "kayıkçı" anlamında kullanılan sözcük [ç.n.]) **kriziydi...**

Öyle. 1994'te artık Sovyet krizi, SSCB'nin çöküşü ve "özel dönem" yaşanıyor, bu süre içinde ABD yılda binden az vize veriyordu... Durumların nasıl değiştiğini fark ediyor musunuz? Öyle dümdüz değerlendirilmesi doğru değil.

Uyum Yasası'nın ABD'ye gitmek için bir araç ve korkunç bir propaganda vesilesi haline gelmesi işte bu dönemde oldu. 1994'te, "özel dö-

nem" sırasında yasal yollardan, vizeyle çıkanların sayısı binden azdı. Beş-altı bin kişi de yasadışı yollardan çıkıp Uyum Yasası'ndan yararlanıyordu. Amerikalılar 1984 anlaşmasını yerine getirmeyince, ABD'ye göç etmek isteyenlere tek yol olarak Uyum Yasası kalıyordu. Ama bu yasadan yararlananlar –bu her zaman böyle olur– öğretmen, işçi ya da sabıkasız insanlar değildi... Bu gibi insanlar yasadışı yollardan, tekne ve kayık çalarak gitmezdi. Bunu yapanlar başka bir düzenin insanlarıydı: lümpenler, kanun kaçakları, bu tür insanlar. 1994 ağustosunda Havana'daki karışıklıkları bunlar başlattı.

5 ağustostaki bu karışıklardan önce 13 temmuzda birtakım kargaşalıklar yaşanmış, bunlar, uluslararası basının epey öne çıkardığı bir olaydan kaynaklanmıştı: Kaçırılmış bir römorkör batmış, pek çok insan ölmüştü. Sizi bu trajediye yol açmakla suçladılar. Bu, sizlere karşı büyük bir kampanya başlatılmasına neden oldu. Olayların nasıl geliştiğini anımsıyor musunuz?

Evet. Anlatayım. Bu römorkör olayından önce Cojímar'da bir başka olay olmuştu. Hızlı bir bot Cojímar'da karaya yaklaşmış ve yasadışı yollardan ABD'ye gitmeye hazırlanan insanları herkesin gözü önünde almıştı. Bir Amerikan botunun kıyımıza geldiği daha önce görülmemiş bir şeydi... Bu zaten vahim bir olaydı, çünkü orada bulunan bazı görevliler bota ateş açtılar.

Sonra bir başka olay olmuş, birçok insanı taşıyan bir römorkör kıyıya yaklaşmış, bir görevli durdurmaya çalıştığında da tekneyi onun üzerine sürmüşlerdi. İçinde insan bulunan bir tekneyi durdurmama kararı işte bunun üzerine alındı.

Bu iki olay oldu, bunun üzerine bu kural getirildi. Bu iki olayın ardından bir an geldi –sanırım gerçekten de 13 temmuz 1994'tü– sözünü ettiğiniz vaka oldu; düşmanlarımız da bundan faydalanmaya çalıştı.

Birtakım insanlar toplanıp anlaşmışlar. Havana limanına giren gemilere hizmet veren römorkörlerin bulunduğu bir yer vardır. Bu grup oradan eski bir römorkör çalmış; ahşap gövdeli ve sadece kıyı bölgelerde seyretmeye, kısa mesafelere uygun bir römorkördü. Gece vakti götürmüşler, limanın iletişim ağlarını imha etmişler. Başka iki römorkörün mürettebatı da –üç ya da dört kişi– teknenin çalınmasına çok kızmış, çok öfkelenmiş. Çalıştıkları yeri koruma ruhuyla hareket ederek kimseye danışmadan, kimseyle iletişim kurmadan –orada telefon bile yoktu–, iki römorköre binip artık limandan çıkmış olan eski römorkörün peşine takılmışlar.

Hiçbir yetkiliye haber verilmemiş. Ne kadar zaman geçmiş olduğunu... Şunu belirtmem gerekiyor. Elimizde 13 temmuzu 14 temmuza bağlayan gece olup biten her şeyin tam bir raporu var. Olay duyulur duyulmaz –bir saat sonraydı herhalde, belki de biraz daha fazla– sahil

güvenlikten son hızla bir devriye yollanmış. Amaç giden tekneyi durdurmak değil, kimseye danışmadan peşlerine düşen römorkörlerin mürettabatına geri dönmeleri emrini iletmek.

Karanlık, dalgalı bir geceydi. Bu mürettebat ne yaptı? Diğerlerini gördüklerinde –bu römorkörler çok ağır yol alır, saatte beş ya da altı mil; sanırım peşlerine düştükten iki üç saat sonra yetişmişlerdir– onları geri dönmeye zorlamak için manevra yapmaya başlamışlar. Biri önden diğeri arkadan gidiyormuş. İşte kaza da böyle olmuş: arkadan giden metal gövdeli römorkör çok yaklaşmış; bir an gelmiş eski ahşap römorköre çarpmış. Çarpışma sonucu, kaçırılan römorkörde bir yarık oluşmuş –içinde altmış kişiden fazla vardı– ve yarıktan tekneye su hücum edince de, insanlar denize dökülmeye başlamış.

Metal gövdeli römorkörde, diğerine çarpanda, –içinde en fazla üç ya da dört mürettabat vardı– kazazedelere yardım edebilecek imkânlar yokmuş ama yine de kurtarmaya başlamışlar. Ta ki kurtardıkları insanların kendilerini de kaçıracaklarından endişelenmeye başlayana kadar. Tam bunları düşünürken, bereket versin kazadan birkaç dakika sonra, devriye son hızla olay yerine varmış.

Sonra ne olmuş?

Çarpanlar birkaç kazazedeyi kurtarmışlar. Ama çoğunu –gemidekilerin yaklaşık yarısını, otuz kişi kadar– devriye kurtarmış, çünkü ellerinde insanları sudan çıkaracak imkânlar vardı –cankurtaran simidi, halat vesaire– ve çıkardılar. Kazazedelerin çoğunu devriye kurtardı. Ama bu çok elîm bir kazaydı, otuz kişinin öldüğü bir kaza. Kuzeydekiler de bundan sonuna kadar yararlandılar.

Siz bunu bir kaza olarak mı görüyorsunuz? Çarpışma isteyerek olmadı mı?

Takipçilerin kesinlikle böyle bir niyeti yoktu... Kimseye danışmadan hareket edip onları geri çevirmeye çalıştılar. Bu manevra sırasında da kaza oldu. Kapsamlı bir soruşturma açıldı. Bu mürettabatın tek suçu emirlere itaatsizlikti aslında.

Ama emirlerden haberleri var mıydı? Bence vardı ama bu emir römorkörlere verilmemişti. Kazaya ve ölümlere yol açmamak için bir gemi kaçırma olayına engel olmama talimatı sahil güvenliğe, devriyelerin komutanlarına tebliğ edilmişti.

Bu iki römorkör öfkeleri yüzünden ya da bunu bir onur meselesi yaparak kaçmalarına engel olmaya, onları geri getirmeye, kurtarmaya çalıştı. Yetkililerin olayla hiçbir ilgisi yoktu. Tam tersine, onlar insanların yarısını kurtardılar. Ama bunun Küba hükümetini, içinde siviller, kadınlar ve hatta çocuklar olan bir gemiyi batırmakla suçlamak için malzeme yapıldığını tahmin edersiniz. Bu gibi maceralarda hep çocuklar

olur; tehlikelere rağmen yanlarına kadın ve çocukları da alırlar. Bu olay 1994 temmuzunda meydana geldi.

Size karşı yapılan eleştirilerde hâlâ bu kazanın adı geçiyor.

Bu Küba karşıtı pek çok propagandaya malzeme oldu. Ama bizim adamlarımıza verdiğimiz talimat size dediğim gibiydi: Kazaya yol açmamak için, seyir halindeki kaçırılmış bir gemi –kendi karasularımızda bile olsa– durdurulmaya çalışılmayacak.

Bu kaza derinlemesine araştırıldı. O iki römorkörün en ufak bir kötü niyeti yoktu gerçekten de. Hatta insanları kurtardılar. Mürettebatı bu olay yüzünden katı şekilde cezalandırmak göstermelik ve haksızlık olurdu.

Bu kaza ve yol açtığı kampanyanın ortamı daha da gerip 5 ağustos karışıklıklarına sebep olduğunu mu düşünüyorsunuz?

Buna değinmiştim. Havana'daki karışıklıkların nedeni "Radyo Martí" adını hak etmeyen o radyoda –o kanala "Radyo Martí" demek insanın zoruna gidiyor– birtakım gemilerin insanları almaya geleceğinin söylenmesiydi. İnsanlar toplandı; çoğu lümpendi. Şartlar ne olursa olsun, gece vakti, hava kötü de olsa bir gemiye atlayan insan tipi, daha önce de dediğim gibi bu insanlar farklı olur. Bunlar, bizimle politik görüş ayrılıkları olan ya da bizden hoşnutsuz insanlar değildir. Göç edenlerin yüzde 90'dan fazlası, Meksikalılar ve diğerleri gibi, bunu ekonomik nedenlerden dolayı yapar. İşsiz oldukları, eğitim ya da sağlık hizmeti alamadıkları ya da kendilerine bedava denilebilecek fiyatlara belli miktar gıda maddesi sağlanmadığı için değil.

Neden göç ediyorlardı o zaman?

Araba istedikleri için, bol bol reklamı yapılan o tüketim toplumunda yaşamak istedikleri için göç ediyorlardı. Çinlilere de sorulabilir, "Neden göç ediyorsunuz?" diye. Herkes Çin'deki büyük ilerlemelerden söz ediyor. Bunlar gerçek, nesnel, kayda değer iyileşmeler. Onlara toprak ve pek çok hak sağlayan şey sadece devrim değildi. Yılda yüzde 10 büyüyen Çin'den söz ediyorum. Buna rağmen içinde yaşadığı yollardan göç eden sekiz yüz ya da bin Çinli'nin olduğu gemiler geliyor sık sık.

Dünyada bir göç baskısı var; bunu Avrupa'da yaşıyorsunuz. Cezayir'den, Fas'tan, bütün Afrika'dan göç ediyorlar. Avrupa'ya sorarsanız Fas harika bir yer, bir müttefik. Ama Faslılar Cebelitarık Boğazı'nı geçiyor yine de ve mesafe daha kısa olduğu halde kazalar oluyor.

Pek çok kaza oluyor.

Orada mı?

Evet, Cebelitarık Boğazı'nda her yıl onlarca insan ölüyor.
Ah! Buradan daha mı fazla?

Herhalde öyle.[6]
Daha yakın olmalarına rağmen mi?

Buna rağmen.
Meksikalılar da, NAFTA'ya rağmen...[7] Meksika sınırında yılda yaklaşık beş yüz kişi ölüyor. Sadece Meksikalılar değil ABD'ye gitmeye çalışan Orta Amerikalılar da. Ama çoğunluğu Meksikalı, diğerleri denizden ulaşmaya çalışıyor.

Dominik Cumhuriyeti'nden son yirmi yılda bir milyon Dominikli göç etti. Bunlar denizden, Mona Geçidi'nden gidiyorlar, çok tehlikeli bir yer. Pek çoğu ölüyor. Görüyor musunuz? Porto Riko'ya giriyorlar. Yani bir milyondan fazla Dominikli göçmen var. Bu ülkenin en büyük gelir kaynağı dışarıdan gelen para.

Göçmenlerin yolladığı para mı?
Evet. Ama diğer gelirlerden çok daha fazla. Dominik Cumhuriyeti'ndeki pek çok tekstil fabrikasının gelirinden daha fazla.

Uyum Yasası'nın askıya alınmasını insanlık dışı olduğu için mi istiyorsunuz?
Uyum Yasası kim bilir kaç hayata mal oldu, binlerce hayata. Kimlerin oraya vardığını, ölen olup olmadığını haber bile vermiyorlar, asla! Bunu başka hiçbir ülkeye yapmıyorlar.

Bunu Meksika'ya yapsalar... Uyum Yasası'nın başka ülkelere de uygulanması değil istediğim, çünkü bu yasa insanları öldürüyor. Ama şunu söylüyorum: eğer neoliberalizm adına, mal ve sermayenin serbest dolaşımı adına bunu savunuyorlarsa o zaman –Avrupalıların Schengen bölgesinde yaptığı gibi– insanların serbest dolaşımına da izin verilmeli. Ben bunu savunuyorum, savunacağım. İnsanları yasadışı yollara yönlendiren, pek çoğunun ölmesine yol açan Uyum Yasası'nı değil.

Bu "duvarda" kaç kişi ölüyor? Berlin Duvarı'ndan söz edilirdi, tarihi bir olaydır, doğru. İsteyen herkes bunun nedenlerini araştırabilir; hangi şartlar altında gerçekleştiğini, soğuk savaşın Berlin'de yarattığı tehlikeleri, karşılıklı konuşlanan tankları, komünizm ile Avrupa'nın endüstriyel bakımdan geri kalmış diğer ülkeleri arasındaki ideoloji ve propaganda savaşını.

1961'de Berlin Duvarı'nın inşasına yol açan nedenleri tartışmayacağım; ama şunu merak ediyorum: Meksika ile ABD arasındaki bu üç bin kilometrelik duvarın inşasına yol açan nedir? Meksika-ABD sınırında her yıl beş yüz kişi ölüyor; buraları bir zamanlar Hispanik topraklardı.

Kaç milyon kaçak olduğu bilinmiyor; milyonlarca kaçak var! Bazıları ailelerinden çok uzun süre ayrı kalıyor hatta.

Meksika'nın en büyük gelir kaynağı, petrol gelirinden de çok, yılda on milyar dolarla, göçmenlerin yolladığı para. Sınırda tehlike arttıkça, daha az insan ailelerini ziyaret edebiliyor. Birbirlerini göremiyorlar; milyonlarca insan var.

ABD'ya gitmek isteyenlerin sayısı nüfusla, işsizlikle ve ücretler arasındaki farkla doğru orantılı olarak artıyor. Meksika'daki bir tekstil fabrikasında çalışan ile aynı işi ABD'de yapan arasında on beş kat ücret farkı var en azından. Tekstil dışı bir sanayide çalışırsan –tekstilde ücretler biraz daha yüksek– fark yirmi kat. Meksika'nın güneyinde alınan ücret ile ABD'de alınan ücret arasında otuz kat fark var sanırım.

Yani Küba'dan gidenlerin, Meksikalılar, Dominikliler ve Arjantinliler gibi "ekonomik" göçmen olduğunu mu söylüyorsunuz?

Evet. Bana bir soru sordunuz: "Neden göç ediyorlardı?" dediniz. Ben de bizim göçümüzün Dominiklilerin, Meksikalılarınki gibi olduğunu söylüyorum. Bunlar ambargo altında bulunmayan, sosyalist olmayan ülkeler. Bir sürü arabaları var... Tüketim toplumunda olan pek çok şeye sahipler. Bir suç işlemiş, gemi kaçırmış bile olsalar onların ABD'ye yasal yollardan girmelerine izin veren bir Uyum Yasası yok. Öyle bir Uyum Yasası ki buradan yasadışı yollarla giden göçmenlerin başlıca özendiricisi.

Meksika'yla bir Uyum Yasası yok. Olsaydı Meksika nüfusunun yüzde 30'u, yüzde 40'ı ABD'ye göç ederdi. Meksika'da yüzlerce, binlerce montaj fabrikası var; ücretleri ülke ortalamasının biraz üzerinde. Yine de, eğer bir Uyum Yasası olsaydı aşağı yukarı otuz-kırk milyon Meksikalı öbür tarafta olurdu. Tam bir sayı veremem; ama şunu biliyorum ki, krizden önce Arjantin'de...

Aralık 2001 krizi mi?

Evet. Ama daha önceden de böyleydi. Sorunlar, zorluklar vardı. Bir de, bu ülkenin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra göç etmiş İspanyollar ve İtalyanlar tarafından kurulmuş olması var. Arjantin'de nüfusun yüzde 30'u Avrupa'ya ya da ABD'ye göç etmek istiyordu. Yüzde 30!

Pek çok kalifiye eleman, bilim adamı, entelektüel ve seçkin profesör göç ediyor oradan da. Çünkü Amerikalılar en iyilerini götürüyor. Ama bunlar yasal yollardan gidiyor. Beyin hırsızlığı, gemi çalıp kendini tehlikeye atan ya da hayatları pahasına sınırı aşan insanlar üzerinden yapılmaz.

Bence Arjantin'in ekonomik durumu Meksika'dan iyiydi; hayat standartları Meksika'dan daha yüksekti. Ama ülkesinden ayrılan Meksikalılara da, Arjantinlilere de "göçmen" deniyor.

Kübalılara dendiği gibi "siyasi mülteci" denmiyor...

Evet. Küba'dan giden herkes "sürgün". Kırk yıldan uzun süredir, buradan kim gitse "sürgün", "sosyalist rejimin düşmanı"... Gel gör ki, Latinler arasında eğitim düzeyi en yüksek olanlar Kübalılar. Dolayısıyla da ABD'de Latinler arasında en yüksek gelire sahipler. Çünkü ABD'ye diğer yerlerden gelenlerin çoğu cahil, yarı cahil; mesleği olmayan, sadece domates, sebze toplamaya giden ucuz işgücü. Latin Amerika için bir Uyum Yasası olsa, ABD nüfusunun yarıdan fazlası Latin Amerikalı olurdu bence.

Çin için, Asya ülkeleri için, hatta Avrupa ülkeleri için bir Uyum Yasası olduğunu düşünün... Bakın, Avrupa'nın yoksul bölgelerinde yaşayanlardan ya da işsizlerden kaçı ABD'ye göç ederdi bilemeyiz. Orada doğmuş her gerçek Amerikalı'ya karşı en azından iki ya da daha çok insan dışarıdan gelmiş olurdu... Kısacası, Küba'daki gibi bir Uyum Yasası tüm dünyada olsa, ABD'yi işgal eder, ele geçirirlerdi. Bu Uyum Yasası otuz dokuz yaşında. Gemi ya da uçak kaçıranlara bir sürü hak veriyor. Suça teşvik ediyor.

Sizce göç etmek için bu yöntemlere başvuranlar çaresiz insanlar mı?

Lümpenler. Çünkü dediğim gibi, şu veya bu şekilde İspanya, Meksika, Kanada gibi transit bir ülkeye yolculuk edip vize işlemlerini orada gerçekleştirme imkânı olanlar gemi ya da uçak kaçırmaz, kayıklarla gitmez. Bunu sabıkalılar ya da davranış bozukluğu olanlar yapar. Risk alanlar, her türlü tehlikeye atılanlar bu konularda çok kararlı insanlardır genel olarak. Diğerleri öyle değil... Yasadışı yollardan gidenlerin yüzde 90'ını Florida'dan bir botla almaya gelirler. Bizim burada çok katı önlemlerimiz var: Bir kaza olursa müebbet hapis bile yatabilir. Bunun önüne geçmek gerekiyordu çünkü; devamlı olarak insanlar ölüyordu. Gemiler batıyordu. Bazen bir gemi batıyor, otuz kırk kişi iz bırakmadan yok oluyordu. Amerikalılar, dediğim gibi hiçbir bilgi vermiyor. Asla "Şu geldi" demiyorlar. Yaralı var mı yok mu söylemiyorlar. Hiçbir bilgi vermiyorlar. Olabildiğince duyarsız davranıyorlar.

Amerikalı yetkililer göç etmek için suç işleyenleri iade etmiyor mu?

Bu ülkeden yasadışı yollarla gidenler, ABD yasalarını çiğneseler de, ülkeye herhangi bir yoldan –hatta sahte bir belgeyle, sahte bir pasaportla– girseler de havaalanına vardıklarında "Ben bilmem kimim ve Küba Uyum Yasası'nın uygulanmasını istiyorum" diyorlar; ertesi gün oturma ve çalışma izinleri oluyor.[8] Dünyada böyle başka bir örnek yok. Eskiden bir yıl bekletirlerdi, şimdi kaldırdılar. Amaç ne? İstikrarı bozmak. Kaç hayata mal oldu bu!

Sabıkası olan ya da suç işleyen herkes bu yasaya sığınabilir ve onun "sürgün", "sosyalist rejimin düşmanı" olduğu ilan edilir... Daha önce de anlattığım gibi, "özel dönem" başladığında bir göç anlaşması vardı ama Amerikalılar buna uymuyordu. Tüm bunlar yasadışı eylemleri teşvik ediyordu, çünkü vize alamayanlara –tekrar ediyorum– aileleri tekne yoluyordu. Aileler telefon ediyor, insan kaçakçıları hızlı botlarla geliyordu...

Gizli bir yerden alınmak üzere mi anlaşıyorlardı?

Telefonla iletişim kuruyorlardı; gündüz ya da gece, herhangi bir saatte. Kıyı şeridinde bir noktada buluşmak, bir saat kararlaştırmak hiç de zor değil... Ama bu sır ortamında bile, seyahat edemeyen insanlardan kimisi plandan haberdar oluyor, şantaj yapıyor, bota binmek üzere buluşma noktasına gidiyor. Buna bir de ekonomik çıkar peşindeki kaçakçının, altı ya da sekiz kişi sığacak botlara yirmi, yirmi beş hatta otuz kişi bindirmesi ekleniyor.

Batma riski var.

Kaç kişinin öldüğü bu yüzden bilinmiyor. Sayının "yüksek" olduğundan söz ediliyor. Ama kimse hesap tutamıyor, çünkü kimin vardığı, bir kaza olup olmadığı, kimlikleri hakkında bilgi alamıyoruz. Amerikalı yetkililer ölenlerin adını bile vermiyorlar. Bu Uyum Yasası'nı nasıl bir ruh haliyle uyguladıklarını görün işte.

Miami'dekiler bu yasadan yana; oradaki yetkililere gösteriler düzenliyor, *show*'lar yapıyorlar. Televizyoncuları sahil güvenlikçilerin yanına götürüp botları durdurmalarına engel oluyorlar. Düşünsenize, Amerika sahillerine varmak isteyen, ama kendisini bottan çıkarıp götürmek isteyen sahil güvenlik mürettebatıyla mücadele eden bir insan... Orada destek gördüklerini biliyorlar. Amerikalı sahil güvenlikçilerin moralini bozmak için büyük rezaletler çıkardılar. Bazen kıyıda bile olay çıkarıyorlardı.

Sahil güvenlikçileri kameraya mı kaydediyorlar?

Evet, oradaki herkesi televizyona çıkarıyorlar. Bu tarz baskılar karşısında da –sahil güvenlikçilere gözdağı vermeye çalıştılar– Clinton yönetimi gibi daha az düşmanlık gösteren bir yönetim altında bile tüm bu anlattıklarım oluyordu. Bir de seçim kampanyaları, Florida için verilen mücadeleler var çünkü. Clinton Florida'da bile kazanmıştı. O hiçbir şey söylemiyordu ama bu insanların, Küba karşıtı lobinin Kongre'de sahip olduğu güç skandala dayanıyor. Clinton Kongre'de azınlıktaydı; onlar da –Floridalılar– Kongre'de güç sahibi. Aralarında hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler var. Küba-Amerika Ulusal Vakfı kampanyalar için onlara çok para sağlıyor; Kongre'de onlarca üyeleri var.

Bunlardan biri de New Jerseyli ünlü Bob Menéndez.[9] Kübalılar onu destekliyor; Demokrat Parti'den üstelik. Küba karşıtı lobide hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler var yani. Bol bol da paraları var. Tüm bunlar oluyordu yani.

Sizce Clinton daha mı yapıcıydı?

Evet, fazla saldırgan değildi. Ama Clinton o topluluğu miras aldı, Küba'ya karşı yürütülmüş kampanyaları miras aldı; yardım etmek için yapabileceği çok az şey vardı. Bunlar şimdiki başkan George W. Bush'tan önce oluyordu. Reagan zamanında oluyordu aslında. Ama 1989'dan sonra, "özel dönem" süresince, Bush'un babası iki şeyle meşguldü. Körfez Savaşı, silahsızlanma, stratejik silah anlaşmaları yaparak Sovyet yönetiminin yeni politik çizgisinden en büyük yararı sağlama. Gorbaçov'un ve özellikle de Şevardnadze'nin[10] verdiği ödünleri herkes bilir. Bu ikisi, silah ya da strateji hakkında fazla bir şey bilmeden müzakere ettiler, çünkü asıl istedikleri müzakere etmekti; bunun faydasını da ABD hükümeti gördü...

Sizler, 1962'den beri yürürlükte olan ambargoya rağmen ABD'den gıda maddesi satın alabiliyorsunuz değil mi?

Evet. 2001 kasımında, adayı vuran yıkıcı Michelle kasırgasının ardından gıda maddesi ve ilaç ambargosu karşıtı yasalar ABD'de büyük çoğunluğun desteğiyle onaylandı.[11] Kongre komisyonlarında hâkimiyet hükümet partisinin elindeydi.

Cumhuriyetçilerin mi?

Ülkemize gıda maddesi ve ilaç satışına izin veren yasaları onaylayan çoğunluk hem Demokratlardan hem de Cumhuriyetçilerden oluşuyordu.

Küba'ya seyahat etme hakkı gibi konulardaki girişimi durdurdular. Tartışılması bile mümkün olmadı. Nasıl bir yöntem izlediler? Temel yasalara eklenmiş önlemler teklif ettiler; bunlara yasa değişikliği deniyor. Bu kadar önemli bir yasa –örneğin savunma bütçesi, tarıma ya da başka sektörlere verilecek sübvansiyonlar veya devlet bütçesi– tartışıldığında, bunlar o kadar önemli sorunlardır ki komisyonlardan biri bir yasa değişikliği kabul ederse bunu o yasalara eklerler. Bu değişikliğe karşı savaşmak imkânsız hale gelir, çünkü kimsenin itiraz edemeyeceği o temel yasaya eklenmiştir. İşin doğrusu, onaylanmış o yasayı da sonradan değiştiriler.

Bizler hemfikir değildik, çünkü tek yönlü bir satışı kabullenmek mümkün değil. Ama o yasayı öyle bir yamaladılar ki Küba'ya yapılacak her satış için ABD hazinesinden izin almak gerekiyordu. Bir takım elbise almak için oturduğunuz ilçenin belediye başkanından izin almanız gibi bir şey.

Ya da bankadan...

Hayır hayır, bankadan değil, ABD hazine müdüründen. İzni bakanlık veriyor. İşte Michelle kasırgasından sonra –11 eylül 2001'de, oradaki saldırılardan sonra, burada bir kasırga oldu ve iki milyar dolarlık bir zarar verdi. Onlar da –11 Eylül felaketinden sonra bizim yaptığımız jest gibi– bir jest yaptı. Bir gıda maddesi rezervimiz olduğunu, yardım faaliyetlerine başladığımızı, değerlendirme yapıp bitirdiğimizi –değerlendirme yapmak için insan teklif ediyorlardı– belirttik; jestlerine teşekkür ettik. Felaketzedelere gıda yardımı yapmak için elimizdeki rezerv kadar bir miktarın işimize yarayabileceğini bildirdik. Onlar da kabul etti ve o yamalı yasaya uygun olarak bize bazı ürünler sattılar. İzin istediler.

Bizler herkesin önünde dedik ki: "Bize yapılan her centilmence jeste biz de centilmence bir jestle karşılık vereceğiz." Bir yıllık izin verdiler –bu, yapıcı bir jestti– biz de gıda alımını artırdık. Rezervlerimizi eski seviyeye çıkarmak için gereken miktardan fazlasını aldık üstelik. Bu yama dolu yasayla...

Kongre'de ve Senato'da ambargo karşıtı büyük bir çoğunluk var.[12] Bunlar, Amerikalıların buraya gelmesine izin verilmesinden, anayasadaki seyahat özgürlüğüne saygı duyulmasından ve hatta Küba mallarının satın alınmasına izin veren bir yasa çıkarılmasından yana. Satın aldığımız her şeyi peşin ödüyoruz.[13]

Amerikan kamuoyunda da güçlü bir akım var; büyük, yüzde 70'lik bir çoğunluk. Ambargoya karşı ve Amerikan yurttaşlarının Küba'yı ziyaret edebilmesinden yana bir akım.[14] Çünkü şu anda yasak; sadece Küba kökenlilere izin var.

Amerikan yurttaşları gelemiyor mu?

Yasak. Ama gelen çok insan var. Bunları cezalandırsalar cezaevi sayısını büyük oranda artırmaları gerekir. On yıla kadar hapis cezasına çarptırılabilirler.

Küba'ya geldikleri için mi?

Bir Amerikan yurttaşı olarak Küba'yı ziyaret ettikleri için. Yanılmıyorsam, Küba'yı izinsiz olarak ziyaret etmenin cezası beş yüz bin dolar.

17

Sovyetler Birliği'nin çöküşü

Çevre felaketi - Altyapıların durumu - Bilişim vasatlığı - Mafya krallığı - SSCB olmadan yaşamak

Sovyetler Birliği'nin ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin 1991'de çökmesinin ardından korkunç şeyler çıktı ortaya. Oralarda büyük bir çevre felaketi yaşandığı, altyapının içler acısı durumda olduğu anlaşıldı. Tıbbi hizmetler işlemez haldeydi...

Eksikliklere rağmen işliyordu. Bugünkünden on kat iyiydi.

Günlük hayat son derece zordu; bir mafya egemenliği, korkunç bir yolsuzluk vardı. Parti yöneticileri milli servetin büyük kısmını ele geçirdi. Özet olarak, Sovyet sosyalizmi yetmiş yılda "yeni bir insan" yaratmayı başaramamıştı. İlk olarak: böyle bir şey bekliyor muydunuz? İkinci olarak da: kendi inançlarınız bundan etkilendi mi?

Cevap vereyim. Birtakım şeylere değindiniz. Bunların bazıları önceden biliniyordu ama çoğu sonradan ortaya çıktı. Bunları iyi çözümlemek gerek.

Benim kabullenemediğim pek çok şey vardı. Örneğin, Moskova'ya gittiğimde bana sürekli olarak eşlik etmek üzere, yanıma partiden bir yetkili veriyorlardı. Zavallılıklara, kıskançlıklara, bencilliklere tanık oluyordum...

Bu tarz şeyler gerçekten vardı ama bunlar her yerde var; hatta daha çok var; dolayısıyla da... Bu tür sorunlar vardı ama başka yerlerde olduğundan çok daha az.

Tek tek üzerinden geçelim. Birinciyle başlıyorum.

Çevre felaketi.

Aynen. Dünyada bir çevre felaketi olduğu bilinmiyordu. Bunu ilk olarak Batı'nın keşfettiğini söylemek mümkün. Marx, zenginlik artışının sınırının bugün artık bilindiği gibi doğal kaynaklar değil sosyal sistem olduğunu düşünüyordu.

Sovyetler çevre felaketi nedir bilmiyorlardı. SSCB gibi büyük ve devasa bir ülkede bunun farkına varmak daha zordu belki de. Ama orada ortaya çıkan çevre felaketleri başka yerdekilerle aynı.

Peki ya Çernobil?..[1]

Çernobil, suyla değil de grafitle çalışan reaktörlerde meydana gelmiş tek trajedidir. Gerçekten de korkunç bir yıkıma yol açmıştır. Ama bundan önce başka çevre felaketleri de oldu: Meksika'da, Orta Amerika'da, Güney Amerika'daki yıkımlar; Amazon ormanları. Bu ormanların nasıl kurtarılabileceği hakkında tartışmalar var. Kurtarılma imkânı kaldıysa tabii... Çevre felaketi evrenseldir. Sadece sosyalist devlete atfedilemez.

Peki Aral Denizi'ni ele alalım: Sovyetler, nehirlerin yönünü değiştirdi. Şimdi de Aral Gölü, aşırı üretim yüzünden yok oluyor.

Ama bu, sadece orada görülen bir sorun değil. Bu çok tartışıldı. Üretmek istiyorlardı... Kruşçev, Brejnev... Kazakistan'da buğday üretimini geliştirdiler örneğin. Ama herkes özgürdü ve hepsi üretimi artırmaya çalıştı. Özbekistan'daki tuzlu steplerde tarım yapmak istiyorlardı –orada bizzat bulundum–; dağlardan gelen bazı nehirlerden su aldılar. Milyonlarca ton pamuk üretiyorlardı. Teknolojinin yanlış kullanımına bir örnekti. Konuyu bilmiyor, tahmin bile edemiyorlardı. Çok büyük bir iş yaptıklarını düşünürken büyük bir felakete yol açtılar. Kruşçev'in bana bunlardan söz ettiğini anımsıyorum: jigantizm, yeni toprakların fethi, aşırı üretim. Ben karşı çıktım. Sulama sayesinde tarım gelişiyor, ekili alanlar artıyordu ama tuz artıkları sorunu gittikçe büyüyordu.

Bizler de yeni şeyler öğreniyorduk. Devrim, ot öldürücü kullandı. Ot öldürücü kullanmasaydık tarım endüstrisi diye bir şey olmazdı. Gübre kullandık. Gübre insanlığı kurtarmıştır. Gübre olmasa Avrupa ve insanoğlu açlıktan ölmüştü.

André Voisin'in[2] bir kitabını anımsıyorum. Adı "Ot, Toprak ve Kanser"di. Bazı tür kanserlerin gelişiminde potasyumun rolünü inceliyordu. Ben tüm bu kitapları okudum –tarım konusunu çok severdim–; potasyumun tehlikeleri. Potasyum olmazsa, patates... Genelde bütün yumru köklerin buna ihtiyacı vardır; muz ile şekerkamışı için nitrojen ve fosfor gerekir. Ama bazı gıdaları üretmek için potasyum gereklidir; çiftçiler de kullanmak zorunda kaldılar.

Günümüzde pek çok istenmeyen etkisi olduğu biliniyor artık. Günümüzde artık genler inceleniyor. Yirmi yıl önce genler hakkında çok az şey biliniyordu. Genetik, Mendel Yasası'yla, bezelyeler üzerinde yapılan o buluşlarla işliyordu. Geleneksel genetiğin bir parçası olan çaprazlama en sık kullanılan yöntemdi. Genetik mühendislik bilinmiyordu, bir hücreden diğerine parça aktarımı yapılmamıştı. Bizler geleneksel genetik yöntemleriyle çok çalıştık, sonra da genetik mühendisliğinin sunduğu olanakları görüp bunu geliştirdik. Genetik mühendislik yöntemiyle geliştirdiğimiz ilaçlar var. Kaynağı doğal olmayan aşı ve

ilaçlar. Doğal kaynaklı ilaçlara başka şeyler karışmış olabilir. Dolayısıyla da yapay bir aşı doğal bir aşıdan çok daha güvenlidir.

Bilim zamanla ilerledi ama pek çok kereler yanlış kullanıldı. Demek istediğim bunlar yalnızca Sovyetler'de görülen şeyler değil; hem de hiç. Devam edin.

Altyapının acınacak hali. İletişim ağları, demiryolları, karayolları, telefon, elektrik; hepsi çok kötü durumdaydı.

Bakın Sovyetler'in kötü taraflarını savunmak gibi bir niyetim yok. Bunu belirtmem gerek. Onlar sanayilerini hızla geliştirdiler, bu yüzden de... Dünya savaşında onları kurtaran bu oldu. Hızlı sanayi gelişimi olmasa kurtulamazlardı. Fabrikaları taşıyıp karların altına kurdular. Çatısız fabrikalarda üretime başladılar. Büyük bir kahramanlık gösterdiler. Belki de öncesinde onca hata yapılmış o savaştaki en büyük kahramanlıklardan biri buydu. Ben işte o hataları, ülkeyi zayıf düşüren diğer konuları eleştiriyorum. Ama hızlandırılmış sanayileşme neredeyse hayati bir gereksinimdi.

Ben Sovyetler'in elinde fazlasıyla benzin var sanıyordum. Belki de epey vardı. Bazen arttığı olurdu çünkü. Mazot ve fueloil gibi, sanayi ve tarım için gerekli şeyler kullanıldıktan sonra kalan şeydir benzin. Sadece arabalar içindir diyebiliriz. Sovyetler bir araba toplumu oluşturmadılar. Bence çok da iyi oldu. Benzinle ne yapacaklarını bilmedikleri için dizel motorlarda kullandıklarını bile düşündüğüm olmuştur.

Ama işin doğrusu, teknolojik açıdan geri kalmışlardı. Bu, yöneticilerin düştüğü siyasi nitelikli hatalardan kaynaklanıyordu. En çok araştırma merkezine sahip, en çok araştırma yapan ama bunları en az uygulayan ülkedir orası.

Çıldırmak işten değildi. Karayolları çok dardı. Savaş zihniyetiyle hareket ettikleri için mi büyük otoyollar inşa etmediler, bilmiyorum. Çok daha eskilerden beri, işlerini gören, farklı genişliklerde demiryolları vardı –karayolu olmamasının nedenleri hakkında fikir yürütüyorum–, demiryollarını çok geliştirdiler. Demiryollarını onlar kadar geliştiren bir ülke daha yoktur. Demiryolu taşımacılığında iyi bir seviyedeydiler. Belki vagonlar çok rahat değildi ama Sibirya treni binlerce kilometre uzağa ulaşıyordu... Ne kadar demiryolu hattı inşa ettiklerini hesaplamak gerek. Karayolu inşa etmediler.

Bence karayoluna en çok ivme kazandıran şey genel anlamda taşımacılık değil, bireysel taşımacılıktır, arabalardır. Ben umutsuzluğa kapılıyordum. Biz burada en iyi karayollarını yapıyorduk. Bunlar arabalar için değildi; mesafeleri kısaltmak, kazaları önlemek, gidilecek yere daha hızlı varmak içindi. Sovyetler karayollarını başka bölgelerde yapabilirdi bence; Moskova'dan Kiev'e; Moskova'dan Minsk'e. Taşımacılığı, kamyon ve diğer araçlarla yapılan taşımacılığı kolaylaştırmak için. Bi-

reysel taşımacılığın yarattığı ivme orada yoktu. Otomobil sanayiini geliştirmekte geciktiler. Kamyonlarla ilgilendiler daha çok. En çok gelişen de savaş endüstrisi oldu.

Bilişim konusunda da ilerleyemediler. Halbuki yüksek kapasiteli binlerce mühendisleri vardı. Bunu nasıl açıklayabilirsiniz?

Bunun hiçbir mazereti yok. Vizyon eksikliğinden kaynaklanıyor. Şaşılacak bir şey. Buna karşı Yankiler bunu son hızla geliştirdiler. Sovyetler bazı konularda vasattı ama araştırma konusunda değil. Sorun araştırmaların uygulanmasındaydı. Daha çok araştırma yapıyorlardı. Uzaya ilk onlar gitti. Bilişim olmadan da uzaya gitmek mümkün değil.

Sizler Küba'da bu hataya düştünüz mü? Bilişimin gelişmesi için çaba gösteriyor musunuz?

Bir dönem ülkemizde üniversitelerde bile bilgisayar dersi yoktu. Yavaş yavaş ilerledik, üniversitelerden başladık. Sonra gençler için yüz altmış bilgisayar kulübü kurduk. Kısa zaman önce bu sayı iki katına, yaklaşık olarak üç yüze çıktı. Bilgisayar sayısı da ikiye katlandı. Ama asıl önemlisi, bugün ülkemizde bilgisayar eğitiminin okulöncesi çağda başlıyor olması. Okulöncesinden üniversiteye kadar bütün çocukların bilgisayar laboratuvarları var. Bunun ne kadar büyük imkânlar sağladığını gördük. Görsel-işitsel araçları da sundukları tüm olanaklarla kullanıyoruz. Bu teknolojinin kullanımı için güneş panellerine başvuruyoruz. Bunların fiyatı ve masrafı çok düşük. Kırsal alandaki okulların elektrik ihtiyacının tamamı böyle karşılanıyor.

Şimdi hummalı bir döneme girdik, yoğun olarak başka konular üzerinde çalışıyoruz. Bunlardan fazla söz etmiyoruz ama on binlerce programcı yetişiyor. Bir de bilişim bilimleri üniversitesi kurduk. Bu, dördüncü yılı. Öğrenciler ülkenin en iyileri arasından seçiliyor. Her yıl iki bin öğrenci giriyor. Sadece onlar yetişmeyecek tabii ki. Bu üniversitede, programcıdan çok analist yetişiyor.

SSCB'ye dönelim. Sovyetler Birliği çöktüğünde her tarafta mafya krallıkları türedi. Yolsuzluğun devasa boyutlara ulaştığı görüldü. Sovyetler etik değerler aşılamayı başaramamıştı. Tam tersine, genel bir yolsuzluk tesis edilmişti.

Bunu çözümleyeceğim. Kapitalizm her türlü mikrobu yaratır; mafya da bir kapitalist icadıdır. Tüm bu yolsuzluk mikropları kapitalizmde vardır. Bu sosyalizmde de böyledir, çünkü insanların ihtiyaçları vardır. Değer aşılamak, mücadele etmek gerekir. Biz mücadele ettik –bugün hâlâ ediyoruz– çünkü devrim, tüm kuralların lağv edilmesiyle başlar. Bir zengin kültürü bir de yoksul kültürü olduğunu keşfettiğimizi anımsıyorum. Zenginlerinki çok nezihti: parasını ödüyorum, satın alıyorum.

Yoksullarınkiyse: bunu nasıl elde edebilirim? Zengini ya da bir başkasını nasıl soyabilirim?

Pek çok alçakgönüllü, iyi, yurtsever aile, örneğin otelcilik sektöründe çalışan oğullarına şöyle diyordu: "Bir çarşaf al, bir yastık al, bana bunu getir, şunu getir." Bu tutum yoksulluk kültüründen doğuyor. Tüm bunları değiştirmek için gerekli sosyal değişimler gerçekleştirilse de alışkanlıklar uzun süre devam eder.

Felipe González'in[3] ve diğerlerinin önerilerine uyup Küba'da sosyalizmi kaldırsaydık burada da pek çok mafya türer, kapitalizmin en kötü yanları –uyuşturucu ve suç– ortaya çıkardı. Toplumumuzda henüz değiştiremediğimiz kesimler var. Ama eğitim sayesinde aşamalı olarak değiştirebileceğimizi net bir şekilde görmek bizi şevklendiriyor.

Bu, Sovyetler Birliği'nde de yapılmalıydı. Bu SSCB'de ne kadar yapıldı bilmiyorum. Orada da epey okul, yaygın bir eğitim vardı; üniversiteler hiç de fena değildi.

Yine de insan insandır. Onu idealleştiremeyiz. Bereket versin, tüm hataları ve sınırlamalarına rağmen insanın hayatta kalmak için yeterli kapasitesi, daha iyiye gitmek için yeterli zekâsı olduğuna büyük bir güvenim var. Buna inanmasam, mücadele etmezdim. "Bakın, bunun çaresi yok, her halükârda ters gidecek" derdim. Yani, istediğin karşılaştırmayı yapabilir, hiçbir mazereti olmayan şeyleri açıklayacak nedenler bulabilirsin. Bazı olayların doğası farklıdır.

Gorbaçov döneminde *perestroyka* olarak adlandırılan, sistemin işleyişini topyekûn gözden geçirme politikasını Küba'da gerçekleştirmediniz. Burada bir *perestroyka*'ya gerek olmadığını ve devrimin bu sayede ayakta kaldığını mı düşünüyorsunuz?

Şunu söyleyebilirim. Sovyetler Birliği'nde, burada gerçekleşmemiş tarihi olaylar oldu. Burada Stalinizm olmadı. Ülkemizde böyle bir güç istismarı, yetki istismarı, insan putlaştırma, heykeller vs asla olmadı. Burada, devrimin daha ilk dönemlerinde, yöneticilerin adlarının sokaklara, eserlere, heykellere verilmesini yasaklayan bir yasa çıkarıldı. Burada kamu kurumlarında resmi portreler yok. Kişinin putlaştırılmasına her zaman karşı olduk. Burada böyle bir şey hiç olmadı.

Bizler başka yerlerde yapılmış hataları düzeltmek zorunda değiliz. Burada toprak zorla kamulaştırılmadı, bu olay ülkemizde asla olmadı. Her zaman bağlı olduğumuz bir ilke vardır: sosyalizmin inşası, yeni bir toplum yaratmak isteyen özgür insanların işidir. Biz, var olmayan hataları düzeltmek zorunda değiliz.

Biz bir *perestroyka* yapmış olsaydık Amerikalılar mutlu olurdu. Çünkü Sovyetler aslında kendi kendilerini çökertti. Bizler on fraksiyona bölünseydik burada korkunç bir güç mücadelesi baş gösterirdi. Amerikalılar da dünyanın en mutlu insanları olur, "Nihayet Küba Devri-

mi'nden kurtuluyoruz" derlerdi. Küba'daki şartlarla hiçbir ilgisi olmayan bu tarz reformlar yapsaydık, kendi kendimizi yok ederdik. Ama biz kendi kendimizi yok etmeyeceğiz; bu çok iyi bilinsin.

Gorbaçov'un SSCB'de yapmak istediği reformlarla ilgilendiniz mi?

Bakın, Gorbaçov'un yaptıklarını hiç beğenmiyordum. Başlarda, bilimi üretimde kullanmaktan söz ettiğinde hoşuma gitmişti. Yoğun bir üretim yolunda ilerlenecekti. Bu, emeğin verimi artırılarak gerçekleştirilecekti; fabrika üstüne fabrika kurarak sağlanan bir büyümeyle değil. Bu yöntem artık iflas etmişti. Yoğun üretim yöntemini uygulamak gerekiyordu. Verim artırımı, verimin daha da artırılması. Teknoloji kullanımı. Buna kimse karşı çıkamazdı. Emekten kaynaklanmayan gelirlere karşı olduğundan da söz etmişti.

Bunlar Gorbaçov'un ilk beyanlarıydı. İlk andan itibaren çok beğenmiştik. Aşırı alkol tüketimine de karşı çıktı; beğendim. Orada bu sorunu idare etmek çok da kolay değil sanırım. Bu uzun bir süreç gerektiriyordu. Ruslar her türlü imbikte votka, alkol elde etmeyi uzun zamandır biliyordu. Bu konular hakkında Gorbaçov'la konuştum hatta. Bunlar hoşuma gidiyordu.

Ona, SSCB'nin diğer partilerle başka türlü ilişkiler kurma yöntemleri geliştirmesi gerektiğini söyledim. Yelpazesini genişletmesi, sadece komünist partilerle değil, soldaki tüm güçlerle, tüm ilerici güçlerle ilişki kurması gerektiğini belirttim.

Sovyet yanlısı diğer komünist partilerle epey hâkimiyetçi bir tutum içindeydiler değil mi?

Bakın. Ben, dünya çapındaki tepkilerin –burjuvalar ve yayılımcılar eğlensin diye– şeytanlaştırdığı tarihi şahsiyetleri eleştiren biri değilim. Ama söylemem gereken bir şeyi söylemekten çekinme aptallığını da yapmayacağım. Evet, doğru, Sovyetler Birliği'nde güç istismarı ve acımasızlık korkunç bir alışkanlık haline gelmişti. Bunların en kötüsü de bir ülkenin otoritesini, hâkimiyetçi bir partinin otoritesini diğer ülke ve partilere dayatma alışkanlığıydı.

Bizler, kırk yıldan uzun bir süre Latin Amerika'daki devrimci hareketlerle ilişki içinde olduk, üstelik bunlar son derece yakın ilişkilerdi. Ama onlara ne yapmaları gerektiğini söylemek aklımızdan bile geçmedi. Üstelik, devrimci hareketlerin kendi hak ve ayrıcalıklarını ne büyük şevkle savunduğunu keşfettik zamanla. Çok önemli anlar anımsıyorum: SSCB çöktüğünde pek çok insan yalnız kaldı. Buna bizler, Kübalı devrimciler de dahildik. Ama biz ne yapmamız gerektiğini biliyorduk. Farklı yerlerde mücadele veren devrimci hareketler vardı. Kim olduklarını, hangileri olduklarını söylemeyeceğim ama bunlar çok ciddi hareketlerdi. Bu umutsuz durum –SSCB'nin çökmesi– karşısında müca-

deleye devam mı etmeleri yoksa karşıt güçlerle barış pazarlığı yapmaları mı gerektiğini bize sordular. Bu barışın onları neye götüreceğini biliyorlardı halbuki.

Ben diyordum ki: "Bizim fikrimizi soramazsınız; mücadele edecek olanlar sizlersiniz, ölecek olanlar sizlersiniz, buna ancak siz karar verebilirsiniz." Diğer hareketlere duyulan saygının en büyük dışavurumu budur işte. Bilgilerimizden, deneyimlerimizden ve onların devrimimize duydukları büyük saygıdan güç alarak kendi görüş açımızı dayatmak değildir. O anda alacakları kararın Küba'ya getireceği yarar ya da zararları düşünemezdik: "Kendiniz karar verin" dedik. Dolayısıyla da her biri, kritik anlarda, kendi çizgisini seçti.

Boris Yeltsin'le tanıştınız mı?

Evet. Boris Yeltsin'le tanıştım. Partinin Moskova'daki önde gelen sekreterlerinden biriydi. Bir sürü iyi fikri vardı: Şehrin ihtiyaçlarına cevap vermeyi, şehri geliştirmeyi amaç edinmişti. Ben tarihi bölgeleri korumaları, oraları yıkmamaları için ısrar ettim. Moskova'nın ihtiyaçlarını karşılamak için seralar kurmayı düşünüyordu. Tüm yetkililere karşı çok eleştireldi, müşkülpesentti. Yeltsin'in yaptığı konuşmaları basardık, çünkü eksiklikleri, hataları, bildiğinden şaşmadan eleştirirdi. Moskova'da ona dedim ki: "Tarihi mirasınızı koruyun. Eski Moskova'yı neredeyse yok edip yenisini inşa ettiniz." Nikaragua'yı ziyaret ettiğinde buraya geldi; bizimle bol bol sohbet etti.

Moskova'yı ziyaret ettiğim bir gün yanıma Yeltsin'i verdiler –oraya buraya gitmek için yanınıza hep birini verirler– onunla konuşuyor, bazı ürünlerin fiyatının kırk yıldır aynı olmasının anlaşılmaz olduğunu söylüyordum. Bu ürünler zor bulunuyor, birtakım sorunlara yol açıyorlardı. Havyarın fiyatı Stalin dönemindeki fiyatla aynıydı. Dedim ki: "Üstelik bazı ürünler o kadar ucuz ki, çarçur ediyorsunuz. Ekmek fazla ucuz –diyordum– bir sürü insan da tavuklu sandviç yapıp serbest pazarda satmak üzere ekmek alıyor." Bence bir sürü gereksiz harcama vardı. Bir sürü şey fazla ucuzdu, ekonomi kurallarına aykırıydı. Tüm bunlar, kaynaklarının yeterli olmasından kaynaklanıyordu.

Bir çelişki söz konusuydu: serbest pazarda herkes istediği fiyatı biçiyordu. Ama bir de işin teorisi vardı –Amerikalılar bu sistemi özel mülkiyeti savunmak için kullanırlardı. Teoriye göre, *kolhoz*'daki çiftçi patatesin yüzde bilmem kaçını, yumurtanın yüzde bilmem kaçını küçük alanlarda yetiştiriyordu. Ama söylemedikleri bir şey vardı. *Kolhoz*'daki çiftçi ucuz yumurta, ucuz et üretebiliyordu, çünkü devlet çiftliklerinden aldığı ucuz yemi kullanıyordu. Bunlar çok ucuzdu. On beş metreye on beş metrelik bir alanda iki bin, üç bin, hatta beş bin tavuk yetiştirebilirsin istersen.

Siz bunu denediniz mi?

Evet. Bir keresinde bir evin odasında elektrik ışığı kullanarak bir deney yaptık. Su ürünleri kullanarak, ekim yaparak metrekare başına kaç kilo yeşillik elde edebileceğimizi, bunun için ne kadar enerji gerekeceğini görmek istiyorduk. Şehirde, bir hektarlık bir alana yirmi katlı bir bina inşa edebilir, o bir hektarı yirmi hektara dönüştürebilirsin. Tabii enerji, su, gübre ve ineğin varsa. Bir inekten neler elde edilebileceğini tahmin edemezsiniz! İnek ot yer. Çok kolaydır, ot yer, tahıla gerek yoktur. Devrimin ilk yıllarında bu konular üzerinde çok çalışmamız gerekti. Moskova'da Yeltsin'le bu konuları konuşuyorduk. Henüz Rusya cumhurbaşkanı değildi, tüm bu konuları konuşuyorduk.

Sovyetler Birliği'nde işlerin nasıl yürüdüğü konularını mı?

Bakın, troleybüs dört sentti, metro beş sentti sanırım. Bu yüzden de insanlar durmadan yolculuk yapıyordu. Ben Yeltsin'e bu konudaki kendi deneyimlerimizi anlattım. Çünkü bir ara bana dedi ki: "Bence toplu taşıma bedava olmalı." Ben de bedava olmaması gerektiğini öğütledim. İnsanların gereksiz yolculuklar yapmasını önlemek için makul bir fiyatı olması gerekiyordu. Bir keresinde burada, Küba'da, partinin bölge sekreterlerinden biri –bölge, ilden küçük, ilçeden büyük bir yönetim birimidir– bir yoldaşımız, kendisine yolladığımız bazı otobüsleri kullanarak toplu taşımayı bedava hale getirmişti. İnsanlar taşrada kimseye danışmadan böyle kararlar alır bazen. Kimseye danışmadan, toplu taşımacılığı bedava yaptı. Korkunç bir azar işitti ama.

Toplu taşıma burada neredeyse bedavaydı. İnsanlar on blok, yedi blok yürüyeceklerine otobüse biniyordu. Hatta ücret ödemedikleri bile oluyordu, zaman yetmiyordu çünkü. Ya da yedi yüz metre, sekiz yüz metre için ödüyorlardı. Bu da gereksiz harcamaları katlıyordu. Bir de Yeltsin gelip bana bunları –toplu taşımanın bedava olması gerektiğini– söyleyince, ben de hiçbir şeyin bedava olmaması gerektiğini söyledim. Zaten fiyatlar değişmediği için pek çok şey bedavaya yakındı. Yeltsin'le de tanıştım özetle.

Gorbaçov'la ilişkileriniz nasıldı?

Gorbaçov'la iyi ilişkilerimiz vardı. Raúl onu yıllar önce, Sovyetler Birliği'ne yaptığı bir gezi sırasında tanımıştı, dosttular. Ben Gorbaçov'la çok konuştum, tanıştım, sohbet ettim. Çok zeki bir adamdı, en önemli özelliklerinden biri buydu. Bize çok dostane yaklaştı, gerçek bir dosttu. Sovyetler Birliği'nde iktidardayken Küba'nın çıkarlarını korumak, ülkemizle olan iyi ilişkileri sürdürmek için elinden geleni yaptı. Yüksek kapasiteli, iyi niyetli bir adamdı. Gorbaçov'un niyeti sosyalizmi mükemmelleştirmek için mücadele etmekti, bundan en ufak bir kuşkum yok.

Ama ülkesindeki büyük sorunlara çare bulamadı. Sovyetler Birliği'nde gelişen olaylarda ve oluşan felakette öemli bir rol oynadığı tartışma götürmez. Ülkenin bölünmesine engel olamadı, SSCB'yi büyük bir ülke, büyük bir güç olarak muhafaza edemedi. Daha önce de dediğim gibi ona telkinlerde bulunduk; kongrelere, düzenledikleri törenlere sadece komünist partileri değil solun diğer güçlerini, ilericileri de davet etmesini söyledik... İlişkilerimiz çok iyiydi. Bir kasırga oldu, yardım yolladı. Her şey iyi gitti. Dediğim gibi, yoğun üretimi geliştirmek için bir plan yaptılar, iyi bir plandı.

Sonra uluslararası siyaset başladı, ödünler verilmeye başlandı; stratejik silahlarda ödünler verildi, her konuda verildi. Hatta bir gün Felipe González'den ve İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'nden kendilerine tavsiyelerde bulunmalarını istediler...

Güvenliğinizin Sovyetler Birliği'nin garantisi altında olduğunu düşündüğünüz bir an oldu mu hiç?

Asla. Bir an geldi, ABD'nin doğrudan saldırısına uğrarsak Sovyetler'in bizler için asla mücadele etmeyeceğine inandık. Bunu talep de edemezdik. Modern teknoloji ilerledikçe, Amerikalılar ülkelerine 90 mil uzaklıktaki bu küçük adaya müdahale ederse, Sovyetler'in ABD'ye karşı mücadele edeceğini düşünmek, bunu istemek, saflıktı.

Bu desteğin asla gerçekleşmeyeceğine tüm kalbimizle inanıyorduk. Bir şey daha var: bir gün, dağılmalarından yıllarca önce, bunu Sovyetler'e doğrudan sorduk. "Dürüstçe söyleyin" dedik. "Hayır" diye yanıtladılar. Böyle yanıtlayacaklarını biliyorduk. Bunun üzerine de kendi fikirlerimizin gelişimini her zamankinden de fazla hızlandırdık, devrimin zafere ulaşmasını, kazanmasını sağlayan taktik ve stratejileri mükemmelleştirdik. Bu yanıttan sonra kendi fikirlerimize her zamankinden de çok bağlandık, onları derinleştirdik, güçlendik. O kadar ki, bugün artık ülkemizin askeri açıdan yenilmez olduğunu söyleyebiliriz. Kitle imha silahları sayesinde değil üstelik.

SSCB çöktüğünde pek çok insan Küba Devrimi'nin de çökeceğini öngördü. Nasıl direndiniz?

Büyük güç bir günde çöküp bizi yalnız bırakınca ülke sarsıcı bir darbe yedi. Şeker pazarımızı kaybettik; erzak, yakıt ve hatta ölülerimizi Hıristiyan âdetlerine göre gömmek için gereken ahşap malzeme gelmez oldu. Bir günde yakıtsız, hammaddesiz, gıdasız kaldık. Herkes "devrim çökecek" diye düşünüyordu. Hâlâ da çökeceğini düşünen salaklar var. "Şimdi çökmezse ileride çökecek" diyorlar. Onlar böyle hayaller kurdukça, böyle şeyler düşündükçe bizler daha çok düşünmeli, daha çok sonuç çıkarmalıyız ki yenilgi bu şanlı halk üzerinde asla hâkimiyet kurmasın.

ABD ambargoyu katılaştırdı. Torricelli[4] ve Helms-Burton[5] yasaları çıktı. Bunlardan ikincisi ülkedışı nitelikliydi. Pazarlarımız ve temel ihtiyaçlarımızı karşılayan kaynaklar aniden yok oldu. Kalori ve protein tüketimi neredeyse yarıya düştü. Ülke direndi, sosyal alanda büyük ilerleme kaydetti. Günümüzde gıda ihtiyaçlarının büyük kısmını telafi etti, diğer alanlarda da hızla ilerliyor. Yıllar boyunca yapılmış işler ve yaratılmış bilinç bu şartlar altında bile bir mucize gerçekleşmesini sağladı. Nasıl direndik? Çünkü devrimin arkasında her zaman halkın desteği oldu, hâlâ var ve her zaman olacak. Zeki bir halk. Her geçen gün birbirine daha çok kenetleniyor; kültür seviyesi yükseliyor, mücadeleciliği güçleniyor.

Ochoa Vakası ve idam cezası

Navarro Wolf'un anlattıkları - MC'nin işleri - Dolar ve uyuşturucu - Kolombiya bağlantısı - General Ochoa'nın kurşuna dizilmesi - Devrim ve idam cezası - Uygulamada moratoryum

1989'daki Ochoa[1] Vakası pek çok yoruma yol açtı. Bu olayda idam cezasını uyguladınız. Bu, hem uluslararası düzeyde hem de sanırım Küba'da büyük bir sarsıntı yarattı.

Evet. O ünlü Bir Numaralı Dava görülüp vatana ihanet faaliyetleri ortaya çıktığında kurşuna dizmek zorunda kaldık. Bakın, bu konuda başka seçeneğimiz yoktu, çünkü ülke ciddi bir risk altına sokulmuştu. Katı davranmamız gerekiyordu. Böyle bir eylemi gerçekleştirenler kendi aramızdan insanlar olunca, daha da sert olmalıydık. İçişleri bakanının işbirlikçi olduğunu kanıtlamak çok daha kolaydı. Ama ben onu çok iyi tanıyordum.

Bakan Abrantes'ten mi söz ediyorsunuz?

Evet. Onu tanıdığımda benim korumamdı. Çok mücadele etti! Ama güç güçtür. Belki de güç sahibi birinin vermesi gereken en zor mücadele, kendisine karşı vereceği mücadeledir, kendi kendini kontrol etme mücadelesidir. Bu, en zor şeylerden biri olsa gerek.

Gücün yolsuzluğu tetiklemesine karşı verilen mücadele mi?

Yolsuzluğu ve hatta yetki istismarını tetiklemesine karşı. İyi şekillenmiş, güçlü bir vicdan gerek. Gücünü öyle kullanan insanlar gördüm ki... Bunu kullanırken ne gibi eğilimlere kapıldıklarını. Çok iyi gözlemlemek gerek. Ben bu yoldaşımızı çok iyi tanıyordum. Ama aklı dağıldı. İnsanların aklı dağılır bazen.

Kimden söz ediyorsunuz?

Bakandan söz ediyorum...

Abrantes'ten...

Evet. Bir soruşturma başlattım, çünkü sürekli olarak bir takım haberler okuyor, aklımı kurcalayan bilgiler alıyordum... Varadero'ya inen uçak ihbarlarının araştırılmasını istedim. Bakana, "Araştır" dedim.

Kolombiya'da bulunan birini, Navarro Wolf'u[2] çağırttım. Hâlâ hayatta; M-19 üyesiydi, bir bombayla yaralandı, burada tedavi ettik. Geldi. Görüşemedim. Çok kereler, hayati konularda bile, iş stresi yüzünden önemli konularla ilgilenemediğim oluyor çünkü. Ben kendimi yapabileceğime inandırmaya çalışsam da... Aşırı iş yükü buna imkân tanımıyor. Neyse, Navarro Wolf bazı yoldaşlarla konuştu; ben kendisiyle görüşemedim. Sonra da Kolombiya'ya döndü.

Abrantes her gün buraya gelirdi; bizimle sürekli bağlantı halindeydi. Bir zamanlar korumalarımın yöneticiliğini yapmış; sonra terfi etmiş, bakan yardımcısı, bakan olmuştu... Zamanla hırsa kapılmaya başladı... Bundan söz etmek istemiyorum. Ama neredeyse her gün geliyor, bekliyordu. Hep bir sorun olurdu; en ufak ayrıntıları bile benimle paylaşırdı. Bana danışmayı alışkanlık haline getirmişti. Bazen bir saatimi çalardı. Her türlü ayrıntıdan, her türlü ufak hatadan haberdar olmamı isterdi... Zamanımı kendim idare edemiyordum; bir sorun bazen beş dakikada çözülebilir oysa.

Ama tesadüfe bakın ki, Navarro Wolf geldiğinde Abrantes'e sordum: "Navarro Wolf'la görüştünüz mü? Önemli bir şey söyledi mi?" "Hayır önemli bir şey yok" dedi. Ama dava başladığında... Başımızda Ochoa gibi bir sorun vardı. Tarihi başarılar göstermiş, "Küba Cumhuriyeti kahramanı" payesi verilmiş bir subay, Camilo Cienfuegos'la gelmiş bir işgalciydi... Ama güç sahibi oldu... Mali kaynakları idare etti. Ben Ochoa para çaldı diyemem.

Ochoa kendine servet mi yaptı?

İşin kötü tarafı, bu işe karışanlar bunu Cumhuriyet'e yardım ettiklerini düşünerek yaptı. Ambargo altında bir ülkeydik. Sık sık yedek parça ya da benzeri bir şey satın almak gerekiyordu. Ambargoya karşı mücadele veren birtakım küçük şirketler vardı. Sanayi için gereken bir parçayı satın alıp kaçak yollardan getiriyorlardı. Evet, bizler ambargoyu kabul etmiyoruz; yasadışı, soykırım gibi bir şey. Bu şirketler, parçaların parasını tütün ya da başka Küba malları satarak ödüyordu. Bir yandan da başka birtakım işlemler yapıyorlardı, çünkü parçalar geldiğinde parasını ödemek zorundaydılar tabii ki. Bunları belli bir şirkete satıyorlar, gelir elde ediyorlardı. Bu gelir bakanlıkta kullanılıyordu; iletişim, taşıma masrafları için... Ülke bu konuda her zaman çok sıkı olmuştur. Böyle birkaç küçük şirketleri vardı, çünkü önemli şirketlere dönüşmelerini yasaklamıştık. Ama küçük şirketleri vardı, deneyimliydiler.

Bu şirketlerin bazıları Panama'da mıydı?

Evet. Böyle bir eğilimleri vardı ama bunları ambargoyu delmek için kurmuşlardı. Giriş çıkışlarda sınır muhafızlarıyla işler daha kolay oluyordu. Bir gün çılgınca bir fikre kapılıp kaçakçılarla bağlantı kurdular.

Uyuşturucu kaçakçılarıyla ını?

Nasıl başladı bilmiyorum. Biliniyor aslında. Kaçakçılık hakkındaki her türlü bilgi mevcut. Para İçişleri Bakanlığı'na teslim ediliyordu. Bakanlık da bu parayı idare ediyor, parça alımında kullanıyordu daha çok. Ama para bu şekilde idare edildiği zaman saçmalıklar da başlar. Arabaya özel koyu camlar, parıltılı jantlar, pikaplı radyolar takıyor, Lada'ları lüks hale getiriyor, giyinip kuşanıyorlardı... Bankada paraları yoktu.

Ochoa'nın Sandinistalar'dan gelen paraları tuttuğu bir yurtdışı hesabı vardı. Sandinistalar bu parayı ona kendilerinin elde edemediği birtakım silahlar –bazukalar– ve iletişim araçları satın alması için vermişti... Ochoa Nikaragua'da danışmanlık yapmıştı. Cephede görev almış bir adamdı.

Sandinistalar'ın Somoza'yı devirmek için gerçekleştirdiği savaşa mı katılmıştı?

Evet, orada Sandanistalar'la birlikte savaşmıştı... Ama durun, daha önce bir şey söylemem lazım. Navarro Wolf'tan söz etmiştim...

Evet, Kolombiyalı Navarro Wolf, eski M-19 gerillacısı.

M-19 üyesi bir Kolombiyalı. Ama bize ne gibi bir bilgi verdiğini söylemedim. Abrantes "Önemli bir şey söylemedi" dediği sırada, biz Ochoa'nın marifetlerini inceliyorduk. Yurtdışında bir hesabı ve başka birtakım marifetleri vardı. İçten davranmasını istiyor, ağır cezayı içermeyen bir çözüm bulmaya çalışıyorduk. Hiç de içten davranmadı. Öyle bir noktaya gelmiştik ki, artık onun haberi olmadan soruşturmayı sürdürmek mümkün değildi. Yardımcılarıyla konuşmamız gerekiyordu... Böyle birtakım şeyler. Ama soruşturduğumuz konu uyuşturucu değildi. Banka hesabındaki usulsüzlüğü, birliklere yardım etme bahanesi altında orada gerçekleştirdiği birtakım usulsüzlükleri soruşturuyorduk.

Angola'da ını?

Angola'da; orada bulunmuştu. İçtenlik göstermedi. Onunla üç ya da dört kere konuştum.

Bizzat mı?

Evet, tabii ki. Ama çok temkinli davrandım; başaramadım. Önemli bir yönetici hakkında soruşturma yürütmeyi sürdüremezdim.

Ochoa'nın politik emelleri var mıydı? Bir komplodan, size rakip olabileceğinden söz ediliyordu.

Hayır böyle bir tehlike yoktu. Hiçbir politik tehlike yoktu. Silahlı kuvvetlerimizin disiplini, bilinci ve şevki bir öndere, kişisel etkenlere değil sağlam bir siyasi eğitime dayanıyor.

Bu belalı bir işti. Bir komutanın işlediği suçu soruşturamazsın. Tu-

tuklamaktan başka çaremiz yoktu. Bu suçun politik bir suç olduğunu söylemek imkânsız. Ochoa asla devrim karşıtı olduğuna dair siyasi bir işaret vermedi. Bu sorunlar hakkında açıkça konuşmadığı, dürüst davranmadığı için tutuklandığında da yardımcılarından birinin, Jorge Martínez'in üzeri arandı ve Medellín'deki bir otelin makbuzu bulundu.

Kolombiya'daki Medellín...

Evet. Bunun üzerine adama sordular: "Bu ne anlama geliyor?" O da o komutandan, Ochoa'dan, Medellín'e gidip Pablo Escobar'la bağlantı kurma emri aldığını söyledi.

O dönemdeki uyuşturucu kartelinin önde gelen liderlerinden biri...

Dünyanın en ünlü uyuşturucu kaçakçısı. Bu son derece vahim bir durumdu... Ülkeyi uyuşturucu işlerine bulaşmakla suçlayabilirlerdi. Kübalı bir subayın Pablo Escobar'ı ziyaret etmesi böyle bir risk taşıyordu.

Bu nasıl oldu? Ochoa Angola'da, kişisel güvenlik ve istihbarattan sorumlu ekibin başıyla yakın arkadaştı. Bu sayede adamın kardeşinin gerçekleştirdiği birtakım operasyonlardan haberdar oldu. Kardeşi kimdi peki? İkizdiler. Yıllarca devrimci görev ve misyonlar gerçekleştirmişlerdi.

Patricio ile Tony de La Guardia kardeşler mi?

Aynen. Birkaç yıl sonra Ochoa'yla çok yakın arkadaş oldular. Sözünü ettiğim küçük şirketin, bu operasyonları yürüten şirketin patronuydular. Adı MC'ydi.

Bu şirket döviz bulma operasyonlarını mı yürütüyordu?

Döviz değil, yedek parça alımı. Bir yandan da bir şeyler satıyorlardı. Abrantes'in de çok yakın arkadaşıydılar. Abrantes'in, arkadaşlarıyla ilgili genel bir tutumu vardı. Onları savunmaya çalışmaktansa yanlış bir şey yapmaktan âciz olduklarını düşünmeyi yeğlerdi.

Soruşturmayı başlatmam, Navarro Wolf'un gelmesi, Abrantes'in Navarro Wolf'un verdiği bilgilerin önemli olmadığını söylemesi işte bu sırada oluyor... Bir yandan da dava sürüyordu, çünkü Ochoa 12 haziranda tutuklanmıştı. Uyuşturucu bağlantıları Ochoa tutukluyken çıktı ortaya. Albay Jorge Martínez, üzerinde neden Medellín'deki bir otelin faturası olduğunu açıkladığında.

Bunu öğrendiğinizde şaşırdınız mı?

Olayların akışı şaşırttı bizi... Ochoa ciddi bir suç işlemek üzere, oraya birini yollamıştı. Şirketin patronu, çok iyi tanıdığımız Tony de La Guardia ise uyuşturucu kaçakçılarıyla operasyonlar gerçekleştiriyordu. Israr ediyorum; paraları zimmetlerine geçirdiklerine dair hiçbir kanıt yok. Bu işi parça bulmak, ambargoya karşı mücadele etmek için ya-

pıyorlardı hâlâ... Ama bir yandan da parayı çarçur ediyorlardı. Hatta belli bir miktar nakit de vardı. Saklamışlardı. Birtakım operasyonlar olmuş, ödemeyi geciktirmişlerdi çünkü.

Ama kilit nokta neydi? Navarro Wolf, kendisiyle konuşan yoldaşımıza, Kolombiya'da bazı dedikodular olduğunu söylemişti. Bu dedikodulara göre Pablo Escobar'ın adamları şirketin başındaki Tony de La Guardia'yla bağlantı içindeydi.

MC şirketinin...

Aynen. De La Guardia kardeşleri yıllardır tanırdık, isim yapmış kişilerdi. Bir soruşturma yaparken çok daha vahim bir olayla karşı karşıya kalındı. Başka insanların da tutuklanması gerekti.

Arkadaş evlerinde gizlenmiş bir miktar para bile vardı. Hemingway hakkında bir kitap kaleme almış bir yazar vardı. Adı Norberto Fuentes'ti.[3] Angola'da bulunmuştu. Norberto Fuentes'in evinde iki yüz bin dolar gizliydi. Başka yerlerde de para vardı. Sanırım onlara borçlu oldukları, ödedikleri bir paraydı bu... Uyuşturucunun kilosuna bin dolar ödüyorlardı. Tabii, beş yüz kilo götürünce, beş yüz bin dolar oluyordu. Beş yüz bin dolar da büyük para.

İşleyiş nasıldı? Operasyonlar nasıl gerçekleştiriliyordu?

Pilotlar hayatlarını tehlikeye atıyorlardı. Pilotlar hiç durmuyor, tehlikelere rağmen alçaktan uçuyor, başka hiçbir uçağa kulak asmıyorlardı... Sonra bombardımana başlıyorlar, karadan bir mil içeride paketleri uçaktan atıyorlardı. Bunu hâlâ yapıyorlar. Ne oluyordu peki? Bu MC denilen şirketle bağlantısı olmayanların paketleri almaya gitmeleri gerekiyordu... Bir yöntem daha vardı; bombardıman gerektirmiyordu. Küçük bir uçak geliyor, Varadero'ya iniyordu. MC çalışanları da uyuşturucuyu, sözümona mal getirip götüren birtakım gemilere teslim ediyordu. MC çalışanları rahatça giriş çıkış yapabiliyordu; bakanlık içindeki rolleri, görevleri ve yetkileri sayesinde büyük otorite sahibiydiler.

Uçağın oraya inmesi çok daha rahattı. Uyuşturucuyu rıhtımdaki hızlı botlara yüklüyorlardı. Bir Numaralı Dava işte böyle başladı.

Ama Abrantes benim için kilit önem taşıyan bir şey söylemişti. O sırada dese ki... Çünkü ben olayları biliyordum, uyarmıştım, bir soruşturma başlatmıştım, birtakım telgraflar alıyordum. İnsan telgraf okuma konusunda uzmanlaşıyor. Neyin doğru, neyin uydurma olduğunu, nerede gerçek payı olduğunu anlıyor. Ben bir soruşturma talep etmiştim o da başlatmıştı...

Biz bu garip durumu, bu uçuş haberlerini, Varadero'ya inen uçakları iki ay kadar önce öğrenmiştik. Ochoa'nın yargılanması sırasında da Albay Martínez'in Medellín gezisini öğrendik. Özel birliklerde önemli bir subay olan ve Navarro Wolf'la konuşmuş bir delikanlıyla görüştüm.

Rastlantı eseri görüştük. Her akşamüstü Savunma Bakanlığı'nda yaptığımız toplantılardan birine gelmiştim. Delikanlıyı çok iyi tanıyordum, çok başarılı işler çıkarmıştı. O toplantıya katıldığını biliyordum, sordum: "Baksana, Navarro Wolf'la ne konuştunuz?" Dedi ki: "Bakanlığa yolladığım rapor elinize ulaşmadı nu?" Ben de "Hayır, sende kopyası var nu?" dedim. "Var" dedi. Bilgisayarında bir kopya vardı. Ben saraya kadar onunla sohbet ederek geldim, yukarı çıktım, bana her şeyi anlattı. Bilgisayardaki kopyayı almaya yolladım onu. Navarro Wolf'un anlattıklarının bir kopyasını getirdi. Bu delikanlı toplantılara katılırdı.

Bu subay, raporu size iletilmek üzere Abrantes'e mi vermişti?

Abrantes'e vermişti. Her türlü belgeyi bana getiren, her şeyi benimle tartışan Abrantes ise...

Bu raporu getirmedi mi?

Sözünü bile etmedi. Kendi adamlarının üzerinde çalıştığı uyuşturucu karşıtı operasyonları ve soruşturmaları anlatmıştı halbuki. Yanıma çağırttım ve o akşamüstü ona şöyle dedim: "Baksana Abrantes, elimde Navarro'nun bıraktığı rapor var. Sen ne yaptın? Sende kopyası yok mu?" Tekrar ettim: "Sende kopyası yok mu?" Raporun kopyasını almaya birini yolladık. Bulamadılar. "Nasıl oldu da bu raporu teslim etmedin Abrantes?" Hiçbir açıklama getirmedi.

Bir şey daha var. Bu raporu neredeyse anımsamıyordu bile. "Nasıl oldu da hiçbir şey söylemedin?" diye sordum, sonra "Git kopyasını ara" dedim. Hiçbir kopya bulunamadı.

Zaten bilinçaltıyla hareket eden bir adamdı... O rapor, yüzde yüz güvendiği, iş dünyasının olimpik şampiyonları olarak gördüğü insanları zor durumda bırakıyordu. George Soros ya da Bill Gates, pazarlık konusunda, parça alıp tütün satma konusunda bu adamlardan daha iyi bir iş çıkarabilirler miydi bilmiyorum... Kendilerini iş dünyasının şampiyonları olarak tanıtıyorlardı. Bir de o saklı duran, bir anda ödedikleri para var...

Fazla görünmemesi için parayı küçük miktarlarda ödemek istiyorlardı. Ellerinde üç ya da dört milyon dolar vardı. Ama hırsızlık yapmıyorlardı, bundan emindim. Bu bir çılgınlıktı, o kadar. Birçok adamları vardı; bunlardan biri de Norberto Fuentes'ti. Hepsi dahil edilmedi. Norberto yazardı, Hemingway hakkında kitaplar yayımlamış, Angola'da bulunmuştu. Bir Numaralı Dava'ya dahil edilmeyen insanlar oldu, ama para saklıyorlardı... Bazı insanlar bağlantıları sayesinde davadan kurtuldular... İşte o ünlü Bir Numaralı Dava böyle oldu.

Ochoa'nın aklına gemi kullanmak bile gelmişti... Ochoa'nın aklına ne gelmişti? Escobar, içinde altı ton uyuşturucu olan bir gemi yollayacak, hızlı botlar Küba'nın güneyinde bu uyuşturucuyu alıp ABD'ye götürecekti. Çılgınca bir fikirdi. Üstelik ülkeye yardım ettiklerini düşünüyorlardı.

Küba uyuşturucu kaçakçılığına bulaşmış olacaktı.

Diyorum ya: beş milyarlık dış ticareti olan, cari açık veren bir ülke düşünün. Diyelim ki ne bileyim, elli bin kilo uyuşturucu aldılar; elli milyon dolar mı kazanacaksınız? Bir ülke sorunlarını böyle, onların düşündüğü gibi çözebilir mi sizce? Üstelik bu kadar değildi, elli ton yoktu, çok daha azdı. Üç ya da beş ton taşımışlardır. Uzun süredir yapıyorlardı bu işi. Soruşturma emri bu yüzden verildi.

Sizce cezalar fazla katı değil miydi peki?

Karşıdevrimcilik suçlarına, politik nitelikli suçlara idam cezası uygulanmayalı uzun yıllar oluyordu. Belli sayıda adi suça uygulanıyordu; ağır suçlara, cinayetlere. Ama başka tür suçlara uygulanmıyordu. Bir Numaralı Dava'da bu suçların hepsinden biraz vardı. Yıl 1989'du.

Yoldaşlarınızı kurşuna dizdirtmek, sizin için, kişisel anlamda çok zor olmuş olmalı, değil mi?

Evet ama karar oybirliğiyle alındı. Otuz bir üyeli Devlet Konseyi'nin kararı oybirliğiyle alındı. Nasıl olduğunu açıklayayım. Zamanla Devlet Konseyi bir yargıtaya dönüştü. Bu çok ağır bir sorumluluk. En önemlisi de, her kararın bütün üyelerin oybirliğiyle alınması için mücadele etmek. Hemfikir olmayanlar varsa sonuna kadar tartışılır. Hepsi donanımlı yoldaşlardır, vakalarla yakında ilgilenirler. Neredeyse her zaman oybirliği gerekir ve neredeyse her zaman oybirliği sağlanmıştır. İtirazlar olduğunda, iki tane, üç tane, hatta tek bir itiraz olduğunda, ya tartışılarak çözülür ya da ceza uygulanmaz. Bir Numaralı Dava sırasındaki Devlet Konseyi toplantısı halka açık yapıldı.

Uyuşturucu kaçakçılığının Küba'daki cezası idam mı?

Bakın, uyuşturucu konusunda burada korkunç şeyler oldu. Bir İspanyol örneğin, bir ortak girişim kurdu, pazar aradı. Elinde teknoloji vardı, sermaye vardı. Çok güzel biblolar üretiyordu. Hammade Kolombiya'dan geliyordu. Konteynerlerle bir ton getirebiliyordu. Buraya geliyordu –çok çalışkan bir işadamı gibi görünüyordu– hammadeyi boşaltıyor, bitmiş ürünü yükleyip konteynerlerle İspanya'ya götürüyordu. Bir gün haberlerde duyduk: "Küba'ya gitmekte olan kokain dolu konteynerler –iki ton muydu, üç müydü anımsamıyorum– ele geçirildi." Kolombiya'dan süttozu ya da buna benzer bir şey ithal ediliyordu sözümona. Bu ne demek? Bu iş nasıl oldu? Emniyet müdürünün yanlış bir tutumu yüzünden. Haber vermedi. Bize hiçbir şey söylemediler. Haber verselerdi, yakalardık. Ama adamlar, haber duyulunca kaçtı. Hâlâ dışarıdalar, biliyor musunuz?

Bütün raporları yolladık, konteynerleri inceledik. Fazla değil, birkaç tane dolu konteyner yollamışlardı. Kanıt bulduk. Bu insanların hâlâ elini kolunu sallayarak dolaştığını bilmenizi istiyorum.

İspanya'da mı?

Evet. Cezalandırılmadılar. Bizim bu suçlamayı işyerlerini –on üç-on dört işçileri vardı– ellerinden almak için yaptığımızı beyan ettiler. Ceza almadılar. Bu fırsattan yararlanıp söylüyorum.

Bu büyük bir hoşnutsuzluk, öfke doğurdu. Dedik ki: Nasıl oldu da bir ortak girişimi büyük ölçekli uyuşturucu taşımacılığı için kullandılar? Bunun üzerine Meclis toplandı ve çok daha katı cezalar verilmesini onayladı. Bunların arasında idam da var, doğru. Ülke topraklarını büyük ölçekli uyuşturucu taşımak için kullanmanın cezası idam. Bu ceza orada duruyor. Bu suç bağlamında müebbet hapse kadar varan cezalar var.

Uyuşturucu kaçakçılığı vakaları çok mu?

Vakaların çoğu küçük çapta. Kimisi midesinde ya da başka yerlerinde getiriyor. Kimisi ölüyor. Köpekler oralarda koku alamıyor. Ama bu işe bakanlar deneyim kazanıyorlar. Kimisi şüphe uyandırıyor, heyecanlanıyor... Bazıları ameliyat olup bir kilo taşıyorlar içlerinde. Bir kilo ne kadar eder biliyor musunuz? Elli bin-altmış bin dolar. Bunun Avrupa ve başka yerlerdeki perakende satışını nasıl yaptıklarını ben nereden bileyim.

Bir keresinde İngiliz ve Kanadalılardan oluşan bir grup, takım elbiselerinin astarında on yedi kilo getirmişlerdi. İnanılmaz şeyler var, biliyorum. Kimisi ölüyor. Bazıları uyuşturucuyu gizli bölmeleri olan nesnelere saklıyor, gittikçe daha çok deneyim kazanıyorlar. Burada uyuşturucu kaçakçılığından hapis yatan yüz elli kadar yabancı var. Çoğu daha sonra Avrupa'ya götürmek üzere getiriyor uyuşturucuyu. Ama bir iç pazar da oluşuyor yavaş yavaş.

Uyuşturucu nereden geliyor?

En çok uçakların yaptığı bombardımandan. Bahamalar Kanalı hemen yakınımızda.

Uyuşturucuyu açık denize mi atıyorlar?

ABD Sahil Güvenliği gözetleme halinde, onların da uçakları, istihbarat servisleri var. Bizle bir miktar işbirliği yapıyorlar ama asla bir anlaşma imzalamak istemedim. Kaçakçı gemileri kıyıya yanaşıyor, tehlikede olduklarında da uyuşturucuyu atıyorlar.

Holguín'de bana bazen şöyle diyorlar: "İki teslimat oldu." Ben "İki teslimat"tan ne anlıyorum? İki tane uyuşturucu –marihuana– sevkıyatı yapıldığını. Ama "teslimat" otuz ya da kırk paket atmış bir gemi anlamına da gelebilir.

Takip edildiğini düşünen bir gemi.

Gemi, peşinde birileri olduğunu anlarsa uyuşturucuyu atar; paketler dalgalarla gelir. Özellikle de o bölgelere, bazen biraz daha ileriye.

Bir yöntem daha var: büyük bir ticaret gemisi gelir, iletişim kurar... ABD'deki hızlı botlarla iletişim kurarlar. Gelip geminin getirdiği ya da bir uçaktan atılmış "teslimatları" alırlar. Tabii bu "teslimatlar" önemli bir kaynağa dönüştü. Turizm vesaire sayesinde bir iç pazar da oluşuyor çünkü... ABD'den her yıl yüz binden fazla Kübalı gelirdi, gelebilirlerdi. Tabii bunların büyük çoğunluğu düzgün davranıyor ama kimisi de biraz uyuşturucu getiriyor. Bir de bazı turistler var. Ama turizm temiz. Biz vakaları inceliyoruz. Elimizde büyük çapta bir uyuşturucu kaçakçılığı vakası var. Mahkemeler büyük ihtimalle hoşgörülü davranmayacak. Devlet Konseyi de topluma büyük zarar verebilecek insanların cezalarını hafifletecek bir tutum içinde olmayacak. Tabii bir de müebbet hapis var; ağır bir ceza.

Büyük çapta kaçakçılık başka yollardan da yapılıyor. Uyuşturucu yatlarla geliyor. Binlerce gezi teknesi var. Burada özel teknelerin, yatların geldiği yerler var. Çok insan geliyor, kimisi de uyuşturucu getiriyor. İmal etmek de mümkün ama asıl kaynak bu değil. Köylüler çok iyi örgütlenmiş, çok bilinçliler. En büyük tedarik kaynağı "teslimatlar". Buna karşı mücadele veriyoruz. Engel olmak zorundayız, çünkü beyinleri mahvediyor. Uyuşturucunun özellikle kötü bir yanı var: insanları kendinden geçiriyor, beyni mahvediyor. İnsanı çok ciddi ahlaki ikilemlerle karşı karşıya bırakıyor. Bakın, para için uyuşturucu kaçakçılığı yapan biri ayağını denk alır, çünkü ceza etkilidir. Uyuşturucu konusunda idam cezasının işe yarayabileceğini düşünüyorum.

Dünyanın pek çok ülkesinde idam cezası kalkıyor. Avrupa Birliği'nin bütün ülkelerinde kalktı. Pek çok insan bu kadar sosyal ilerlemenin olduğu Küba'da idam cezasının neden hâlâ kaldırılmadığını merak ediyor.

Bu ilginç bir konu ve ilginç bir soru bence. Bu da, çevre sorunları ve diğer pek çok sorun gibi burada uzun zaman tartışılmış bir konu.

Bizler, ilk kez devrimci olduğumuzda ya da mücadele ederken ya da devrim zafere ulaştığında idam cezasını sorguluyor muyduk? Hayır, sorgulamıyorduk aslında.[4] İşgal, kirli savaş, suikastlar, sabotajlar vesaire döneminde sorguluyor muyduk? Hayır, kesinlikle sorgulamıyorduk. Konunun şeklini, yöntemini, yasal yönlerini düşünüyorduk. Biraz da tarihten gelen deneyim var.

Ne oldu peki? Politik hareketler kendilerini savunmak zorunda kaldı. Burjuvalar da. Karşıdevrimler de devrimler de farklı yöntemlerle kendilerini savunmak zorunda kaldı. Bizim için önemli olan normlar ve yasal yöntemler aracılığıyla kendimizi savunmak, en çok da haksızlığa izin vermemekti. Daha önce de söylediğim gibi, yasal ve hukuki olmayan her türlü davranıştan kaçınmaktı. Bu, kaçındığımız bir şeydi.

İdam cezası uygulamaktan mutlu olmuyorduk tabii. Hatta bir an gel-

di idam cezaları askıya alındı. Ama o kadar çok terörist planıyla, saldırıyla karşı karşıya kaldık ki... Bir dönem askıya alınmıştı. Bir sürü insanın da hayatı kurtuldu. Ama daha yargılanacak pek çok insan vardı, ceza tekrar yürürlüğe girdi. Bizi nelerin beklediğini hayal bile edemezdik. Askıya alma kararı bizim saflığımızın bir sonucu aynı zamanda. İşte bu yüzden de tekrar yürürlüğe girdi.

Bu konuyu bir ölüm kalım meselesi olarak görüyor, bu açıdan bakıyorduk. Devrim süreçlerinde, devrimlerde eskiden beri ortaya çıkan birtakım ölçütlerden yola çıkıyorduk. Genel olarak, bu tarz mücadelelere girenler bunun bir ölüm kalım savaşı olduğu ilkesinden çıkarlar yola. Dolayısıyla da kendini savunmazsan, davan yenik düşer, bunu hayatınla ödersin.

Bu açık seçik bir düşünce. Ciddi suçlar karşısında şöyle diyorduk: "Bunu nasıl durdurabiliriz?" Paralı asker olan yerde ideoloji yoktur. Bereket versin bizler fikir ya da dava fanatikleriyle mücadele etmek zorunda kalmadık. Daha çok maddi hırslarla, ekonomik ve sosyal hırslarla hareket eden insanlara karşı mücadele etmek gibi bir ayrıcalığımız var.

Bir davanın fanatiği değil, paralı askerler yani.

Fanatiklerden kurtulamazdık. Benim suikast girişimlerinden canlı çıkmam mümkün olmazdı. Fanatiklerden kimse kaçamaz. Bizim şansımız, bize karşı mücadele edenlerin fanatik olmamasıydı. Üstelik hesapçı bir zihniyet baskındı. Terörist eylem yapanların, bizim gücümüzü oluşturan köylüleri ve işçileri öldürenlerin, öğretmenleri katledenlerin, köylülerin ve askerlerin canına kıyanların sonradan ödüllendirileceklerini düşünüyorlar, bunu ümit ediyorlardı.

Tabii bu şartlar altında en ciddi suçlar idamla cezalandırılıyordu. Baskın düşünce buydu. Karşıdevrimci amaçlarla verdikleri bu mücadeleyi zamanla biz kazandık. Buna karşıdevrimci amaç değil de siyasi amaç deyin isterseniz; onlar yıllardır böyle diyor.

Çoğunu yakaladınız mı?

Yakaladık, çünkü dışarıdan gelecek saldırıları tamamen kesmek için gereken bütün önlemleri almış, örgütlenmiştik. Sızma, bilgi edinme yöntemleri, hatta teknolojik yöntemler bile geliştirdik. Bizler de birinin nereden konuştuğunu bilebiliriz örneğin. Bunu herkes bilir; teknik eğitimi olan herhangi biri.

Cezalandırıldılar mı peki?

Bomba koyanlar idam cezasına çarptırıldı, iş sonunda buna dönüştü. Hatırladığım kadarıyla karşıdevrimci nedenlerden dolayı –ki bence idamı diğerlerden daha çok hak ederler– birini kurşuna dizmeyeli uzun yıllar oldu. Çok uzun yıllar oldu diyebilirim. Hatırlamaya çalışıyorum.

Ne kadar zamandır uygulanmadığını bilmiyorum. Son aşamada Devlet Konseyi'ne gidilir. Devlet Konseyi'nde temyiz mümkündür... Bomba koyup cezalandırılanların hiçbiri... Ceza aldılar ama idam edilmediler.

İdama mı mahkûm edildiler?
İdama mahkûm edildiler.

İdam edilmediler mi peki?
Hayır, idam edilmediler. İdam cezası en ağır adi suçlara uygulanır oldu. Bu konuda da fikir ayrılıkları var. Esas itibariyle adi suçlarda uygulanır oldu ama yasa olarak duruyor. Bu vazgeçildiği anlamına gelmiyor, çünkü ileride ne gibi bir vahşet olacağını bilemezsiniz. Eğer bir uçağımızı içinde insanlarla havaya uçururlarsa, bu ülke suçluların affedilmesini kabul etmez. Kamuoyunun tavrı genel olarak serttir çünkü. Tabii hükümetler her zaman halkın istediğini yapmak zorunda değildir.

Siz de bilirsiniz. Neredeyse her yerde, halk arasında idam cezası yandaşları karşıtlarından fazladır. Avrupa'da bile idam cezası isteyen pek çok ülke var.

Evet kamuoyu bundan yana. Fransa'da çoğunluk böyle düşünüyor.
Ama insanın kendini kaptırmaması gerekiyor. Yaygın ve baskın da olsa, aşırı olabilecek bir ölçüte körü körüne uymamak gerek.

Burada kamuoyu çoğunlukla idam cezasından yana mı?
İnsanlar çok daha radikal. Çünkü korkunç kışkırtmaların olduğu durumlar var. Guantánamo üssünden birine ateş açtıklarında, yaraladıklarında ya da öldürdüklerinde insanlara sormaya kalksan... Ama insanların dediklerini yapmak zorunda değilsin.

O tür suçlardan biri işlendiğinde, ne kadar zorluk çektiğimizi tahmin edemezsin! Bazen belli birtakım nedenlerden dolayı ya da o tür suçlardan birini işleyen kişinin yaşının küçük olmasından dolayı hayatı bağışlanır. O zaman da komşularla, akrabalarla, kamuoyuyla müthiş sorunlar yaşanır. Yine de, son kararı belirleyen bu değildir. Ama doğru, hiçbir şey kolay değil.

En kolayı Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi idam cezasını kesin olarak kaldırmak değil mi?
Yasadan çıkarmadık ama idam cezası 2000 nisanından bugüne kadar (ocak 2003) uygulanmadı.[5] Ama bu cezadan vazgeçilmeyecek. Bunun yapılabileceği bir dünyada yaşamıyoruz. Ford formülünü kaldırdılar mı acaba? Bize kimse haber vermedi, bilmiyoruz. Bu Başkan Gerald Ford'un aldığı bir karardı. Bu karara göre Amerikalı devlet memurlarının düşmanlara yapılacak suikastların düzenlenmesine, planlanmasına

ve uygulanmasına katılması yasaktı. Yeni ve çok saldırgan öğretilerin olduğu bu dönemde, Bush yönetimi bu yasağı kaldırdı mı, kimse bilmiyor. Kaldırdığını söyleyenler var.[6]

Eğer ülkemize karşı tekrar terörist faaliyetlere girişirler, suç işler, bir okulda çocukları öldürürlerse, sizi temin ederim ki, bu şartlar altında en katı yasalara başvurulmaması çok zor olacaktır. Bu tür faaliyetlerin başlangıç noktasına "yabancı bir güç ya da hükümete hizmet" diyorlar. Ben, bir okula bomba koymak nedir, buna ne ad verilir bilmiyorum doğrusu.

Bakın, Avrupalılar ambargo altında değil, her gün bombalı saldırıya da uğramıyorlar. Kızıl Tugaylar[7] gibi gruplar varken ne yapıyorlardı bilmiyorum. Kızıl Tugaylar üyelerinin bazılarının başına gelenleri duydum da... Yurtdışında yargısız infaz edilen insanlar hakkında hikâyeler de duydum. Örneğin Basklar. Onlarcası yargısız infaz edilmiş...

GAL'den[8] mi söz ediyorsunuz? İspanya'da ölüm cezası yok artık çünkü...

Ölüm cezası yok ama bizim asla yapmadığımız şeyler, yargısız infazlar oldu. Avrupa'da onlarca insanı yargısız infaz ettiler.

Yargılamadan mı?

Kızıl Tugaylar üyelerinin yargısız infazı hikâyesi deyin, ETA üyelerinin yargısız infazı hikâyesi deyin. Ölüm cezası olmadığı halde.

Burada var, ama yargısız infaz yok. Tek bir vaka bile yok. Benzerlikleri ve farkları görün; gerçek nerede, laf cambazlığı ve ikiyüzlü uygulamalar nerede görün işte.

Bizler, burada asla yargısız bir infaz olmayacağı teminatını veriyoruz; burada asla işkence olmayacak. O bombaları koyanlara (1997 eylülünde) sorsunlar, ağızlarından işkence altında tek bir kelime alınmış mı, tek bir fiske vurulmuş mu diye. Tabii onlar fanatik değil, paralı asker. Her şeyi hemencecik anlatırlar; teknik olarak kanıtlamak yeterli... Patlayıcıyı küçük bir televizyonun içinde nasıl getirdiklerini kendileri anlatıyor. Plastik bilmem ne renkteymiş. Köpekler koklayamasın diye, onların algılayamadığı bir tür patlayıcı kullanmışlar. Fitiller kabloların içindeymiş. Patlatmak için kullanacakları saat kollarındaymış. Bombayı bir otele koyabilirler, isterlerse beş dakika sonra, isterlerse bir saat sonra, isterlerse doksan dokuz saat sonra patlatabilirler. Çok sofistike.

Ama bunlar işbirliği yapıyor. Hemencecik her şeyi anlatıyorlar. Bunu para karşılığı yapıyorlar çünkü... Bizler para teklif etmiyoruz. İşbirliği yapıyorlar. Sözünü ettiğim bu gençler sakin bir şekilde, soğukkanlılıkla işbirliği yaptı. Bu gençlerden binlerce olması mümkün.

Orta Amerika'da ve başka yerlerde yaşanan tüm sorunlardan, çatışmalardan sonra beş bin dolar için her şeyi yapmaya hazır insanlar var... Çok daha az bir para için bile. Kimisine bomba başına iki bin dolar tek-

lif ettiler. Yol parası vesaire de ödeniyordu. Turizmin sağladığı kolaylığı fırsat bildiler. Bu çok tehlikeli, çünkü bir uçak... Bir anlık dikkatsizlik... Hiçbir uçak tamamen güvenli değil. Belli bir tür patlayıcı kullanırlar, alakasız bir saat taşırlar, herhangi bir tıp aleti götürürler, uçağa sokmalarına izin verirlerse bir radyo götürürler. İşte 11 Eylül'den sonra Amerikalılar bu sorunları yaşıyor.

Gözlemleyip, hangi yeni deneyimlerden yararlanabileceğimizi anlamaya çalışacağız. Bence herkes yararlanıyor bunlardan, çünkü bir terör planını, bir uyuşturucu planını ortaya çıkarmak için yöntemlere ihtiyaç var. Bunlar iki büyük sorun. Bunlarla savaşmak için geliştirilen teknikler herkes yararına.

Bugüne kadar verilmiş idam cezalarından kaçı infaz edildi?

Karşıdevrimci eylemlerde bomba koyanların hiçbiri kurşuna dizilmedi. Ne zamandan beri bilmiyorum ama uzun yıllardan beri olmalı. Adi suçlara gelince, 2000 yılının nisan ayına kadar idam cezaları verildi; tam sayısını şu anda bilmiyorum ama sorabiliriz, kırk-elli olmalı. Cezası infaz edilenlerse, tam olarak bilmiyorum, yirmi-yirmi beş kişidir. Tam bir sayı veremem.

O zamandan beri uygulanmıyor mu?

Hiçbiri uygulanmadı (11 nisan 2003'e kadar).

2000 nisanından beri mi?

Bu bir tür moratoryum. Ama şuna dikkatinizi çekmek istiyorum: İdam cezası kaldırılmadı. Sonra, isterseniz, kendi fikrimi söylerim size, ama kaldırılmadı. Öldürmenin o kadar şekli var ki; öldürme eylemi çok karmaşık. Şu anda "vazgeçiyoruz" diyemeyiz. Yargıda bekleyen çok ciddi iki cinayet vakası var. Birinde, Miami'yi ziyarete giden bir grup, bir aileyi olduğu gibi öldürmüş; çocukları da. Adi suçlularca işlenmiş bu ağır suçlar kamuoyunda ciddi sorunlar yaratıyor. Bu olaylar çözülmek üzere. Hoşumuza gitmiyor. Acelemiz, böyle bir arzumuz yok. Ama idam cezasının her türlü suçta kesin olarak kaldırılması için biraz zaman geçmesi gerek. Kalkması bizi çok mutlu eder... Ama kesin bir moratoryum sözü yok.

Bu olasılığı inceliyor musunuz?

Ne gibi endişelerimiz olduğundan, siyasi suçlarda idam cezası uygulamasının azaldığından söz ettim size; bomba koyan o paralı askerlerin hikâyesini anlattım, sonra da uzun zamandır uygulanmadığını söyledim. Ama idam cezasından vazgeçilmeyecek. Karmaşık bir dönemdeyiz çünkü.

Adi suçlara gelince, idam cezası uygulanmıyordu zaten. Ama bu alanda da vazgeçilmedi. Kimseyi kandırmak istemem. Biz, halkın buna

hazır olmadığını düşünüyoruz. Burada kamuoyu sorunları var. Ama şundan emin olun: bedeli ne olursa olsun burada adaletsizlik olmuyor. Ama ağır suç işleyenlere de müsamahakâr davranamayız, halk bunu anlamaz, eğitim gerek. Bizler bile eğitime tabi tutulmalıyız. Ama Devrim bunu, bu politikayı uygulayabilmek için gerekli asgari şartlar oluştuğunda yapabilir ancak.

Sizin idam cezası hakkındaki kişisel fikriniz ne?

Benim idam cezası hakkında birtakım düşüncelerim var. Evet; pek çok düşüncem var. Bence idam cezası çözüm değil, etkisi çok göreceli.

Suç ve suçun nedenlerini inceliyoruz. Pek çok bilimsel araştırma yapıyoruz... Olayın derinine inmemiz gerek. Gerçekleştirdiğimiz işlerden, yaptığımız diğer araştırmalardan çok memnunum. Çok korkunç vakalar oldu. Hukuk okumuş biri, kendinde olmayan birinin suçlanamayacağı ilkesini bilir kuşkusuz. İşte bunları araştırıyoruz. Akli dengesi yerinde olmayanların karıştığı pek çok vakayı inceliyoruz... ABD'de zihinsel özürlü çok insan var. Hukukta bir ilke vardır: İnsanın, suçu bu şartlar altında işlediğini kanıtlamak. Bu nasıl kanıtlanır peki?

Suçun zihinsel nedenleri hakkında kaç araştırma yapıldı? Bu genetik kökenli olabilir, bir kazadan kaynaklanabilir. Kazalar insanlarda sorunlara yol açar, onları saldırganlaştırır... İnsan zihninin işleyişini etkileyen ve bazı insanları neredeyse canavarlaştıran genetik faktörler, kazalarla bağlantılı faktörler nelerdir?

Biz bu gerçekleri, bu deneyimleri, bu kavramları göz önünde bulunduruyoruz. Burada kimse intikam için cezalandırılmıyor. Cezalar arasında müebbet hapis de var; bu idam cezasına bir seçenek oluşturuyor.

Ülkemizde idam cezasının kaldırılabileceği bir geleceğe doğru ilerliyoruz bence. Yani bir gün idam cezasını kaldırmış ülkeler arasında olacağız. Bunu istiyoruz. Sadece felsefi düşüncelere dayanarak değil, adalet anlayışını ve içinde bulunduğumuz gerçekleri de göz önüne alarak. İdam cezası hakkındaki görüş ve tavrımız bugün için böyle.

Küba ve neoliberal küreselleşme

Yeni kapitalizm - Günümüzde sosyalizm nedir? - İdeolojik zihin karışıklığı - Çevre trajedisi - Çevreyi korumak - Fikir çarpışması - Küresel bir eğitim

Bir süre önce sizinle konuşurken, liberal küreselleşmenin etkilerinin Küba'ya yayılmasının önüne nasıl geçmeyi düşündüğünüzü sormuştum. "Sabırla küreselleşmenin çöküşünü bekleyeceğiz" diye yanıtladınız. Hâlâ böyle mi düşünüyorsunuz?

Size bu yanıtı verdiğimde, Stiglitz henüz o kitabı yazmamıştı.[1] Soros[2] hakkında tek bilinen büyük ölçekli spekülatif operasyonlarıydı. Aralık 2001'deki Arjantin krizi ya da şu andaki genel kriz patlak vermemişti daha.

Biz, küreselleşmenin ne olduğunun bilincine varmıştık. Eskiden beri pek çok makale okuyorduk. Bunlardan çıkardığımız sonuç da 1929'dakinden daha vahim bir durum ortaya çıkabileceğiydi. Dolayısıyla 1929 krizini inceledik, Galbraith[3] vb ekonomistleri bu tezi ve kapitalist sistemin temel kavramlarını incelemeye davet ettik. Bu sistemden geriye ne kaldı diye sorduk kendi kendimize. Bir şey kalmış mıydı, dünyada hâlâ serbest rekabet var mıydı, serbest girişim ve ilahi birer dogma oldukları düşünülen tüm bu "gerçekler" hâlâ var mıydı? Siz bu küreselleşmeyi nitelendirmek için başka bir terim kullandınız. "Tek düşünce" dediniz sanırım.[4] Kimisi de "tarihin sonu"ndan söz ediyor.[5] Ben ise bunun tam tersi olacağına ve direnmek gerektiğine tüm kalbimle inanıyordum. Bundan son derece emindim.

Kapitalizmden geriye ne kaldığını merak ediyordunuz. Küreselleşme kapitalizmi bile yok mu ediyor sizce?

Bugün kapitalizm yok, rekabet yok. Bugün bütün büyük sektörlerde tekelleşme var. Bazı ülkeler televizyon ya da bilgisayar üretmek için rekabet ediyorlar; arabaları bile Dünya Bankası üretiyor; ama artık kapitalizm diye bir şey kalmadı.

Beş yüz küresel şirket, dünya ekonomisinin yüzde 80'ine hükmediyor. Fiyatlar rekabet fiyatları değil. AIDS ilaçlarının fiyatı örneğin... İlaç, dünyanın en fahiş fiyata satılan sömürücü kalemlerinden biri. İnsanlara sattıkları ilacın fiyatı üretim maliyetlerinin on katı; bunun pek çok örneği var. Neyin satılıp neyin satılmayacağını reklam belirliyor. Çok parası

olmayan, mükemmel de olsalar ürünlerinin reklamını yapamıyor.

40'lı yıllarda yaşanan o son katliamdan sonra bize barış dolu bir dünya vaat edildi. Zenginler ve yoksullar arasındaki mesafe azalacak, gelişmiş ülkeler daha azgelişmiş ülkelere yardım edecekti. Hepsinin koca bir yalan olduğu anlaşıldı. Sürdürülemeyecek, dayanılması imkânsız bir dünya düzeni dayattılar bize. Dünya bir çıkmaz sokağa doğru sürükleniyor.

Kapitalizmin dayanak noktasını oluşturduğunu düşündüğümüz kategorilerden hiçbiri yok artık. Dolayısıyla da insanlara, *Chicago Boys*'lara[6] öğrettikleri kuramlar da yok. Buna karşılık, sosyalizmin kuram ve uygulaması henüz geliştirilmedi, yazılmadı.

Bir keresinde bana politik alanda artık bir "model" olmadığını, sosyalizm kavramının ne anlama geldiğini günümüzde kimsenin bilmediğini söylemiştiniz. Havana'da gerçekleştirilen ve Latin Amerika solunu bir araya getiren São Paulo Forumu'nun toplantılarından birinde "sosyalizm" kelimesinin kullanılmamasına karar verildiğini, çünkü bu kelimenin "bölünmelere yol açtığını" anlatmıştınız.

Bakın. Marksizm nedir? Sosyalizm nedir? Bunlar iyi tanımlanmamış. Bir kere, var olan tek ekonomik politika kapitalist politikadır; ama Adam Smith'in[7] kapitalist politikası. Dolayısıyla da sosyalizmi çok kereler kapitalizmden uyarlanmış kategorilerle uyguluyoruz. Bu en büyük yanılgılarımızdan biri. Çünkü, eğer sosyalizmin inşasında araç olarak kapitalist kategoriler kullanılırsa bütün şirketler birbiriyle rekabet etmek zorunda kalır. Hırsız şirketler, oradan buradan alışveriş yapan korsanlar çıkar ortaya. Çok derin bir inceleme yapmak gerek.

Bir keresinde Che bir polemiğe girmişti. Konu, bütçesel finansman ile finansal özyönetim kullanımının doğuracağı farklı sonuçlardı (bkz. 11. bölüm, 4. dipnot, s. 475). Che, bakan sıfatıyla, birtakım büyük tekellerin ve bütçe kullanan şirketlerin örgütlenme şeklini incelemişti. SSCB'de başka bir yöntem kullanılıyordu: finansal özyönetim. Che'nin bu konuda çok sağlam savları vardı.

Marx, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*'nde[8] sosyalizmin nasıl olacağını tanımlamak için küçük bir girişimde bulunmuştu sadece. Sosyalizmin nasıl olacağı konusunda bir ütopya yazılabileceğini düşünmek için fazla bilge, fazla zeki, fazla gerçekçi bir adamdı çünkü. Sorun, öğretilerin yorumlanmasındaydı. Pek çok yorum yapıldı. İşte ilericilerin bu kadar zaman bölünmüş olmalarının nedeni de budur: Anarşistler ile sosyalistler arasındaki polemiklerin, 1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından Troçkistler ile Stalinciler arasında –ya da bu iki yönetici arasındaki ideolojik bölünmenin yol açtığı büyük polemiklerde saf tutanlar arasında diyelim– yaşanan sorunlar. Troçki ile Stalin arasında, daha entelüktel olanı, hiç kuşkusuz Troçki'ydi.

Stalin pratik bir yönetici, bir komplocuydu; kuramcı değildi; sonradan kuramcı olmaya kalkıştı... Birtakım kitaplar dağıttıklarını anımsıyorum. Bu kitaplarda Stalin, şu örneğini kullanarak diyalektik materyalizmin ne olduğunu açıklamaya çalışıyordu... Stalin'i kuramcı yapmaya çalıştılar. Çok yetenekli bir örgütleyiciydi. Devrimci olduğunu düşünüyorum. Asla çarın hizmetinde olmadı bence. Sonradan hepimizin bildiği hatalara düştü. Baskı, tasfiyeler vesaire...

Lenin bir dehaydı. Genç sayılabilecek yaşta öldü; ama yaşasa... Kuram her zaman yardımcı olmaz. Sosyalist devletin inşa edildiği dönemde Lenin, 1921'den itibaren umutsuzca NEP'i (Novaya Ekonomiçeskaya Politika) uygulamaya koydu: Yeni Ekonomik Politika'yı... Bundan söz etmiştik. Che'nin NEP yandaşı olmadığını da söylemiştim.

Lenin'in aklına gerçekten de zekice bir şey geldi: Proletarya diktatörlüğü altında kapitalizm inşa etmek. Şunu unutmayın: büyük güçlerin istediği, Bolşevik Devrimi'ni yıkmaktı. Herkes devrime saldırdı. O azgelişmiş ülkede yol açtıkları yıkımı unutmak imkânsız. Rusya Avrupa'nın en azgelişmiş ülkesiydi. Lenin bir yandan da, Marx gibi, tek bir ülkeyle devrim olamayacağını; devrimin, üretici güçlerin büyük gelişiminin ardından her yerde eşzamanlı olması gerektiğini düşünüyordu.

İşte bu ilk devrimin ortaya sürdüğü ikilemin nedeni de budur: devam edilecek mi edilmeyecek mi? Devrimci hareket Avrupa'nın geri kalanında başarısız olunca, Lenin'in elinde tek bir seçenek kaldı: sosyalizmi tek bir ülkede, Rusya'da inşa etmek. Halkın yüzde 80'inin cahil olduğu, her taraftan gelen saldırılarla mücadele etmek zorunda kalan, önde gelen aydınların terk ettiği ya da kurşuna dizildiği bir ülkede sosyalizmin nasıl inşa edileceğini bir düşünün. Anlıyor musunuz?

Korkunç bir dönemdi, çok tartışma vardı.

O kadar çok polemik yaşandı ki... Örneğin ben, köylüleri yavaş yavaş da olsa kooperatifleştirmeden NEP'in uygulandığı o on yılı büyük bir kayıp olarak görüyorum. O şartlar altında, bireysel üretim verebileceği kadarını vermişti zaten. Bu yüzden de daha sonra zorunlu bir kolektifleştirmeye gittiler. Biz bunu hiç yapmadık... Küba'da kırsal alanda yüz bin bireysel toprak sahibi olmuştur her zaman. 1959'da ilk yaptığımız şey, kiracı ve ortakçılara toprağın mülkiyetini vermek oldu.

Büyük bir ideolojik zihin karışıklığı mı yaşanıyor şu anda sizce?

Evet. İdeoloji konusunda akıl almaz büyüklükte bir kargaşa var. İçinde yaşadığımız dünya eskisinden çok farklı. Büyük siyasi ve sosyal düşünürlerin bilgisi bizi devrimci fikirli insanlara dönüştürmede hayati bir rol oynamış olsa da onların bile –o kadar uzaktan– öngöremediği pek çok sorun yaşanıyor.

İnsanlar geri kalmışlığa, hastalıklara, cehalete karşı mücadele edi-

yor ama insanlığın sorunlarına küresel çare olabilecek bir çözüm henüz bulunmuş değil. İnsanlığın sorunları ulusal bağlamda çözülemez, çünkü küresel bir hâkimiyet söz konusu: buna da neoliberal küreselleşme deniyor. Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu hâkimiyetçi-sömürücü bir düzenin kurallarını koyuyor. Bu, köleci, derebeyci bir düzen.

Pek çok insan bu hâkimiyetten kurtulmanın yollarını arıyor. Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forumu'na ne kadar insanın gittiğine siz de tanıksınız ya da 2004 yılında Bombay'dekine. Derginizde *(Le Monde diplomatique)* liberal küreselleşme hakkında kim bilir kaç makale okudum. Amerikan ve İngiliz yayınlarındaki makaleleri de okudum; hepsini okurum.

Burada, yoldaşlar yıllar boyunca, sizin derginiz gibi dergilerden, merkezdeki dergilerden, sağcı dergilerden bütün hafta boyunca, ekonomik sorunlar hakkındaki önemli makaleleri seçerlerdi. Dolayısıyla da, evet, insanların sorunların ne olduğunu anlaması çok zor, çünkü çoğu ülkede ekonomi eğitimi almıyorlar, tarih eğitimi almıyorlar, siyaset eğitimi almıyorlar.

Liberal küreselleşmenin büyük darbeler yediği ve birkaç yıl önceki kadar revaçta olmadığı izlenimine kapılmıyor musunuz?

Evet. Ben de bu izlenime kapılıyorum. Arjantin vakası oldu. Néstor Kirchner'in mayıs 2003'teki zaferi ve liberal küreselleşmenin oradaki simgesinin yenilgisi. Tam da uluslararası bir ekonomik krizin yaşandığı sırada. Artık 1997'deki gibi sadece Güneydoğu Asya'yı etkileyen bir krizden söz etmiyoruz. Dünya çapında bir kriz yaşanıyor. Buna Irak Savaşı'nı ekleyin, devasa borçları ekleyin; bir de para kaçışı gibi bir felaketi.

Bu, dünya çapında bir sorun. Bu yüzden de dünya çapında bir bilinç oluşmakta; farklı bir dünyanın nihayet mümkün olduğu gün muhteşem bir gün olacak. Bakın, sanırım sizin ortaya attığınız bu cümle ne kadar güç kazandı: "Farklı bir dünya mümkün." Ama daha iyi bir dünya gerçekleştiğinde –ki bu mümkün– tekrar etmeyi sürdürmeliyiz: daha iyi bir dünya mümkün; sonra bir daha söylemeliyiz: daha iyi bir dünya mümkün. Çünkü her zaman daha iyiye gitmek gerek.

Ben fikirlere ve bilince inanıyorum; bilgiye, kültüre ve özellikle de politik kültüre inanıyorum. Buna kesinkes inanıyorum. Bizler bilinç oluşturmaya yıllarınızı verdik. Eğitim ve kültüre, özellikle de politik kültüre olan inancımız çok büyük. Politik kültürden yoksun bir dünyada yaşıyoruz. Siz bunu herkesten iyi bilirsiniz, çünkü yeni ekonomik düzen, neoliberal küreselleşme gibi karmaşık sorunlar hakkında bir politik kültür oluşturmak için mücadele ettiniz. Dünyanın neredeyse bütün okullarında dogma öğretiliyor. Burada bile dogma öğretiliyor.

Dogmalar sizi kızdırıyor mu?

Ben dogma karşıtıyım. Dogma karşıtıyım, bu konuyu daha önce anlatmıştım size. İşte bizim inancımız da burada; fikirlerin muhteşem gücünde, fikirlerin ve bilgilerin değeri hakkında kırk küsur yıldır öğrendiklerimizde. Yine de, tehlikeler yok değil. Biz, yeni nesilleri gittikçe daha çok eğitmek isitiyoruz. Çünkü küreselleşmiş dünya daha bilgili olmayı, küresel çözümler üretmeyi gerektiriyor.

Bu çözümlere ne gibi bir örnek verebilirsiniz?

İlk olarak, insanlığın hayatta kalması için gereken çözümler; çünkü bunun bir garantisi yok. Bu, tarihin bildiğimiz kısmında –ki çok kısa bir süreyi kapsıyor– insan soyunun hayatta kalma garantisinin en az olduğu dönem. İnsan soyu epey yeni; geçirdiği tüm farklı evrimlerle bir milyon yıldan fazla olmamış ortaya çıkalı, belki biraz daha fazla.

Günümüz insanı, bugünkü zihinsel kapasitesiyle, yüz bin yıldır var belki. Hayatın evriminin Tehuantepec Kıstağı'na düşmüş bir göktaşı engeline takıldığı biliniyor; bu herkes tarafından kabul gören bir varsayım. Göktaşı, kim bilir kaç dinozor türünü yok ediyor; diğerleri evrim geçiriyor... Ama insanoğlu henüz evrim geçirmemiş.

Bir sorun var o zaman. Sizin bu sorunla yakından ilgilendiğinizi biliyorum ama sanayileşmiş dünyanın karşısında yeni bir tehlike var: altı milyar dört yüz milyonluk bir nüfus. Yılda neredeyse yüz milyon artıyor; en azından seksen milyon. Üç tane saatim var; dünya nüfusunun her gün az çok ne kadar arttığını gösteriyorlar. Bereket versin Çin, demografisini frenlemek için müthiş bir çaba gösterdi. Yoksa altı milyar yedi yüz milyon olurduk.

Herkes nüfusun ne kadar artacağını biliyor. Herkes cehalet ve kültürsüzlük ile aile başına düşen çocuk sayısı arasındaki bağlantıyı biliyor. Bunu ve dünyadaki daha binlerce şeyi herkes biliyor. Gezegenin en yoksul bölgelerinde tam bir nüfus patlaması yaşanıyor; buralarda gelişim yok, borç var.

Ama küreselleşme bu çarpıcı gerçekleri görmezden geliyor. IMF'nin kuralları pek çok ülkeyi ve pek çok insanı uçuruma sürüklemeye devam edecek; bu kurallar hâlâ geçerli çünkü. Liberalizm, herkesle kavga etmek pahasına büyük şirketlerin çıkarlarını gözetmekten hoşlansa da ABD istediği herkesi vergilendiriyor. Kanada'ya bile bir gün kereste ihracatı için yüzde 30'luk bir vergi koydular. Bu yedi milyar dolarlık bir pazarı etkiledi.

Üstüne üstlük dünyanın bir de sahibi var... ABD, birkaç ülkeyi harcamak istediğinde, ithal çeliğe korkunç vergiler koydu... Ama kendi küçük şirketlerine her türlü ödünü veriyorlardı. ABD'nin ekonomik politikası dünyanın geri kalanına ve müteffiklerine karşı hiç bu kadar bencil olmamıştı.

Bütün dünyada güçlü milliyetçi duygular oluşuyor. Bu iyi bir şey değil; kaygıların sadece ulusal değil dünya çapında olmasının vakti geldi artık. Dünyanın artık enternasyonalist duygular geliştirmesi gerek. Eğer suçu halklara atmaya başlarsak enternasyonalist olamayız, dünya çapında bir dayanışma öğretisi geliştiremeyiz. Bu, Alman halkını topyekûn suçlamak gibi olur. Korkunç bir davaya arka çıkmış da olsalar...

Hitler'in ve nazizmin davasına.

Ama o halk 1919 Versailles Antlaşması'nın dayanılmaz ve acı sonuçlarına maruz kalmıştı. Hitler'in 1933'te çoğunluğu elde etmesini sağlayan şey Versailles Antlaşması'nın maddeleridir. Bunlar halkı çok zor bir duruma sürüklemiştir. Bir yenilginin ardından, bir savaşın ardından, o antlaşma halkı birleştirdi... Oy verdiler. Evet; Hitler iktidara seçimle geldi, darbe yapmadı. 1923'te, Münih'te bir *putsch* gerçekleştirmeye çalışmıştı, doğru. Bir maceraya atıldı, hatta bir süre hapis bile yattı... Sonra, halkını milliyetçi bir davanın peşinden ırkçı, akıl almaz ve canice bir öğretiye sürükledi. 1972'de Auschwitz'de bulundum. Orada işlenen korkunç suçları hayal etmek çok güç.

Suçların en büyüğü.

İnsanlık binlerce yıl boyunca soykırımı, Auschwitz'de ve diğer ölüm kamplarında işlenen suçları dehşet ve tiksintiyle anımsayacak...

Hiçbir şey Auschwitz'le karşılaştırılamaz ama küreselleşme günümüzde çevreye karşı işlenen, korkunç zararlar veren ve gelecek nesiller için feci sonuçlar doğurabilecek suçlara izin veriyor. Çevre koruma sorununa karşı duyarlı mısınız?

Otuz yıl önce bu konu hakkında bugün bildiklerimizden söz edilmezdi. Roma Kulübü[9] vardı; birkaç kişi toplanır, kehanetlerde bulunur, farklı konulardan konuşurlardı. Onları eleştirirler, "ütopik", felaket tellalı vesaire olduklarını söylerlerdi. Onlar ilktir. Sanırım geçmişi otuz yıldan daha geriye gitmez. Çevre konusu, son çeyrek yüzyılda dikey olarak, son hızla gelişti. İşin belki de en acı yanı, bu kadar zaman bu tehlikelerin farkına varmadan yaşamış olmamız.

Bilinmiyor muydu yoksa bilime ve teknolojiye olan körü körüne inançtan dolayı bilinmek istenmiyor muydu sizce?

Bakın bence, İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te son bulmasından yirmi beş yıl sonra kendini bilen ve okuma yazması olan insanların hiçbiri, insanlığın, hayatın doğal temellerinin yıkımına doğru körü körüne, karşı konulmaz şekilde ve hızla ilerlediğine dair tek bir kelime bile duymamıştı. Günümüz neslinden önce gelen binlerce nesilden hiçbiri bu

kadar acı bir tehlikeyle karşılaşmadı, hiçbirinin üzerine bu kadar büyük bir sorumluluk yüklenmedi.

Tekrar ediyorum; daha otuz yıl önce insanlık bu büyük trajedinin bilincinde değildi. Soyumuzu tüketecek tek tehlikenin, birkaç dakika içinde ateşlenmek üzere hazır bekleyen muazzam miktardaki nükleer silahlar olduğu düşünülüyordu o zamanlar. Bugün bu tür tehditler kesinlikle ortadan kalkmış değil ama pusuda tüyler ürpertici, dehşet verici yeni bir tehlike var. Eminim siz de üniversitedeyken ozon tabakasını, mezun olduktan sonra da iklim değişimini duymuşsunuzdur. Pek çok yeni sorun var.

İnsanlığın, bir doğa harikası olan ve üç yüz milyon yılda oluşmuş petrol rezervlerini, bilinen ve olası rezervleri, sadece yüz elli yılda tüketeceği biliniyor bugün... Bu felaket, çevre felaketlerinin en büyüğü kadar büyük. Bir anda enerjisiz kalınca dünyadaki tüm taşıtlar duracak. Henüz petrolün yerine konulabilecek bir şey yok. Bir zamanlar bunun nükleer enerji olabileceği düşünülüyordu.

Roma Kulübü'ndekiler bilmem kaç bin nükleer santral gerektiğinden söz ediyordu. Kirliliğe maruz kalmış bölgeler dehşet salmaya başlamıştı bile ama onlar nükleer enerjiyi teşvik ediyorlardı.

Bir ara sizler de nükleer enerjiyi cazip buluyordunuz. Cienfuegos'ta bir nükleer santral inşa etmeye bile başladınız sanırım; sonradan vazgeçtiniz.

Evet, bu projeden vazgeçtik. Çernobil'deki gibi açık ve grafitten bir santral değildi. Kapalı ve su soğutmalıydı; yani dünyadaki en yaygın ve güvenli teknolojiyi kullanıyorduk. Nükleer enerji, teknolojisi sayesinde Fransa gibi ülkelerin enerji sorununu çözdü. Bu, Fransa'nın komşularına da yaradı. Elektrik fazlası olduğu zaman, bunu ucuz fiyata santral inşa etmemiş komşularına satıyor. Ama hiç kuşku yok ki 1973'te petrol fiyatları yükselmeye başladığında, bunu da kimse öngörmemişti. Herkes petrolün Pasifik Okyanusu kadar bol olduğunu düşünüyordu. Bu fiyat artışının iyi bir tarafı oldu: fabrikalarda, sanayide vesaire enerjiyi daha tutumlu tüketen teknolojiler geliştirilmeye mecbur kalındı. Otomobiller, otobüsler, uçaklar vesaire enerjiyi daha iyi kullanıyordu. Böylece üç dört yıl daha fazla dayanacaktı. Tasarrufa mecbur etti; Fransa gibi ülkeler nükleer sanayilerini geliştirdi. Bu da, petrol fiyatlarının yükselmediği bir senaryoya oranla çevre kirliliğinin daha az olmasını sağladı.

Fransa nükleer enerjisini geliştirebildi ama bugün İran nükleer enerji üretmek istiyor, Washington izin vermiyor, dünya çapında bir kriz doğuyor. Bugün İran'da yaratılan bu kriz hakkında ne düşünüyorsunuz?

İran, bütün sanayileşmiş ülkeler gibi nükleer enerji üretme hakkını talep ediyor, hammade rezervlerini tüketmeye mecbur kalmak istemiyor.

Bu hammade sadece bir enerji kaynağı değil, pek çok ürünü imal etmeye de yarıyor: gübre, tekstil ve bugün evrensel bir kullanımı olan sonsuz sayıda ürünü. İmparatorluk, İran nükleer yakıt ürettiği takdirde saldırmakla tehdit ediyor. Nükleer enerji nükleer silah değildir, nükleer bomba değildir. Bir ülkenin, geleceğin enerjisini üretmesini yasaklamak petrol aramayı yasaklamaya benzer. Petrol günümüzün yakıtı ve tükenmek üzere. Dünyada hangi ülkenin petrol, kömür, doğalgaz araması yasaklanmış ki?

İran'ın nüfusu 70 milyondan fazla. Sanayiini geliştirmek istiyor ve haklı olarak da, bir Üçüncü Dünya ülkesinin endüstriyel gelişimi için gerekli olan milyarlarca kilovat saatlik enerji ihtiyacını doğalgaz ve petrol rezervleriyle karşılamanın kabul edilemez olduğunu düşünüyor. İmparatorluk bunu yasaklamak istiyor, bombardımanla tehdit ediyor. Bugün (aralık 2005) uluslararası düzeyde bunun günü ve saati tartışılıyor; nükleer enerji üretme teknolojisi geliştiren araştırma merkezlerinin önleyici ve sürpriz bombardımanını imparatorluk mu yapacak yoksa –Irak'ta olduğu gibi– bu iş için uydusu İsrail'i mi kullanacak, karar veriliyor. İran'ı bombalamaya kalkarlarsa neler olacağını göreceğiz.

Sizi İran'a teknolojik yardım sağlamakla suçladılar.

Evet, İran'la işbirliği yapmak ve bu amaçla teknoloji transfer etmekle suçladılar; bizi her konuda suçlarlar zaten. İran'la ortaklaşa inşa ettiğimiz şey antikanserojen ürün imal edecek bir fabrika! Yaptığımız bu. İran da Küba gibi, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nı imzaladı. Biz nükleer silah üretimi konusunu asla düşünmedik, çünkü buna ihtiyacımız yok. Teknik olarak ulaşılabilir de olsa, üretmenin maliyeti ne kadar? Binlerce nükleer silahı olan bir düşmana karşı birkaç nükleer silah üretmek ne işe yarar ki? Nükleer yarış oyununa girmek olur bu. *Kimsenin* nükleer silah üretme hakkı olmamalı. Yayılmacılığın, kendi hâkimiyetini kabul ettirmek ve Üçüncü Dünya ülkelerinin doğal kaynaklarını, hammadelerini ellerinden almak için dayattığı ayrıcalıklı haklara da kimse sahip olmamalı. Bunu bin kere söyledik. Ülkelerin nükleer enerji üretme hakkını, ne pahasına olursa olsun dünyanın bütün mahkemelerinde, hiçbir kaygı duymadan ve korkusuzca savunacağız. Küstahlık, istismar, güç ve dehşet imparatorluğu bir son bulmalı. Korku duymayan halkların sayısı gittikçe artıyor; başkaldıracakların sayısı da giderek artacak. İmparator hâlâ sürdürmekte olduğu bu alçakça sistemi sürdüremeyecek. Salvador Allende bir keresinde "geçten daha er" demişti. Ben de bu imparatorluğun geçten daha er parçalanacağını düşünüyorum.

Bu kriz, petrolün tükeniyor olmasının ve bunun yol açtığı değişimlerin sonucu bir bakıma.

Evet, çünkü bugün petrolün yüzde 80'i Üçüncü Dünya ülkelerinin elinde. Diğerleri kendilerininkini tüketti. Bir zamanlar büyük petrol ve

doğalgaz rezervleri olan ABD de bunlardan biri. Ancak birkaç yıl yetecek kadar rezervleri kaldı, artık bu yüzden de dünyanın neresinde olursa olsun, ne şekilde olursa olsun petrolü sahiplenmek istiyor. Ama bu enerji kaynağı, daha önce de gördüğümüz gibi tükenmekte ve yirmi beş-otuz yıl sonra büyük ölçekli elektrik üretimi için –güneş ve rüzgâr enerjisi, biyolojik enerji vesaire dışında– tek bir ana enerji kaynağı kalacak: nükleer enerji. Hidrojenin yeni birtakım teknolojik işlemlerle ideal bir enerjiye dönüşmesi henüz çok uzak. İnsanoğlu belli bir teknolojik gelişim seviyesine ulaşmış; yakıtsız yaşayamaz. Bu, günümüzün çok ciddi bir sorunu. Dünyanın durumu işte böyle.

Henüz bilinmeyen bir sürü çevre sorunu var. Felaketler birbiri ardına geliyor. Daha büyük belalar da var; kanser örneğin.

Ya da AIDS.

Yirmi beş yıl önce AIDS yoktu, bugün ise kırk milyon hasta ya da HIV virüsü taşıyan insan var. En iyi laboratuvarların sahipleri tedavi üzerinde çalışıyorlar; koruma üzerinde, aşılar üzerinde değil. Çünkü tedavi masrafı –bilindiği üzere– yılda on bin doları buluyor; hasta bunu her yıl karşılamak zorunda; daha çok kâr sağlıyor. Tedavi edici tıp önleyici tıptan daha kârlı, bu kadar basit. Şimdi bir de, kimsenin beklemediği bir anda SARS (Ağır Akut Solunum Yetmezliği Sendromu), atipik zatürree virüsü çıktı. Ya da, ABD'nin kuzeydoğusundan gelen –tabii ki dünyanın başka bir yerinden oraya gitmiş– Nil humması. Ya da ünlü dengue; çok söz ettik. Dört farklı virüsü var. Bunların farklı bileşimleri dengue hemorajik gibi ciddi hastalıklara yol açıyor. Kuş gribi ortaya çıkıp, daha önce görülmemiş korkunç bir salgın tetikleyebilir... Bu sorunlar eskiden bilinmiyordu. Bugün ekonomi, endüstri, nüfus, gelişim, çevre gibi konular arasında güçlü bir bağlantı olduğunun bilincine varıldı artık.

Genel olarak eski sosyalist blok ülkeleri çevre konusuyla fazla ilgilenmemişlerdi; bundan söz etmiştik. Küba'da bu ilgi mevcut mu?

Çevre konusuna olan ilginin artışına tanık olduk. İklim değişikliğini burada gördük ve ölçtük. Deniz seviyesinin yükselişini burada gördük ve ölçtük. Çevre kirliliğini burada gördük ve ölçtük. Burada gerçekten büyük bir ekoloji meraklı var. Bütün çocuklar böyle eğitildi. İnsanlar da eğitiliyor. Televizyonda sürekli olarak programlar yayınlanıyor. Çocuklar çevrenin en önemli koruyucuları.

İnsan nüfusu yüz yıl gibi kısa bir zamanda beş yüz milyondan altı milyar üç yüz milyona çıktı. Henüz araştırılmamış ve geliştirilmemiş enerji kaynaklarına güvenmek zorunda. Yoksulluk artıyor; eski ve yeni hastalıklar bazı ulusları topyekûn yok etmekle tehdit ediyor. Toprak erozyona uğruyor, verimliliği azalıyor; iklim değişiyor; hava, içme suyu ve denizler her geçen gün daha çok kirleniyor.

Birleşmiş Milletler Örgütü'ne zarar veriliyor, otoritesi elinden alınıyor, önü tıkanıyor. Kalkınmaya yardımlar azalıyor; Üçüncü Dünya'dan 2,5 trilyon dolarlık borcunu ödemesi talep ediliyor; bugünkü şartlarda ödenilmesi imkânsız. Buna karşılık gittikçe daha sofistike ve ölümcül hale gelen silahlar için her yıl 1 trilyon harcanıyor. Neden? Ne için?

Buna benzer bir miktar da reklamlarda harcanıyor; bu da, milyarlarca insanda tatmin edilmesi imkânsız tüketim arzuları doğuruyor. Neden? Ne için?

İnsan soyu ilk kez, bizzat insanların çılgınlıkları yüzünden gerçek bir yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. İşte böyle bir "uygarlık"ın kurbanlarıyız. On beş yıl kadar önce neredeyse hiçbir politikacı bunlardan söz etmezdi. Bunu 1992'de Río de Janeiro'da yapılan ve Birleşmiş Milletler'in tertiplediği Dünya Ekoloji Zirvesi'nde dile getirdim. Pek çok insan abarttığını düşünüyordu. Beni "felaket tellallığı" yapmakla suçladılar. Orada bir canlı türünün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söyledim: insanın. Zaman beni haklı çıkardı; ne yazık ki bu her geçen gün daha iyi görülüyor.

Liberal küreselleşme ile çevre yıkımının hızlanması arasında bir bağlantı var mı sizce?

Ben, çevreyi korumak için gösterilecek her türlü çabanın dünyaya dayatılmış ekonomik sistemle, IMF'nin milyarlarca insanın sağlık, eğitim ve sosyal güvenliğini feda ettiği dayatma ve kısıtlamalarla uyumsuz olacağını düşünüyorum. Bu çabalar, güçlü ve zayıf para birimleri arasındaki serbest döviz alım satımı aracılığıyla Üçüncü Dünya'nın elinden her yıl vahşice alınan inanılmaz miktarlarla da zıt düşüyor.

Özetleyecek olursak, bence çevre koruma Dünya Ticaret Örgütü'nün politikalarıyla uyumsuz. Bu politikalar, zengin ülkeler hiçbir kısıtlama olmaksızın mallarıyla bütün dünyayı işgal edebilsin, yoksul ülkelerdeki sınai ve zirai gelişimi yok etsin, yoksulların tek geleceği hammade ve ucuz işgücü sağlamak olsun diye tasarlanmış. ALCA ve köpekbalıkları ile sardalyeler arasında yapılan diğer serbest ticaret anlaşmaları. Bazen ülke bütçesinin yüzde 50'sinin ayrıldığı ve bugünkü şartlar altında ödenmesi imkânsız devasa dış borçlar. Beyin hırsızlığı. Fikir eserlerindeki tekelleşme. Gezegenin doğal ve enerji kaynaklarının had safhada ve orantısız kullanımı.

Adaletsizlikler listesinin sonu yok. Uçurum derinleşiyor, talan büyüyor...

Küba komünist bir toplum değil, tüketim çok mütevazı; buradaki bazı insanlar bundan yakınıyor. Kapitalist tüketim toplumu ürünlerinin bulunamamasından şikâyet edenlere neler söylerdiniz?

Bakın. Tüketim toplumu, gelişmiş kapitalizmin en karanlık icatların-

dan biridir ve bugün neoliberal küreselleşme aşamasına gelmiştir derdim. Berbat bir şey. Bir milyar üç yüz milyon Çinli'yi ABD'deki kadar motor ve arabayla hayal etmeye çalışıyorum. Bir milyar nüfuslu Hindistan'ı bir tüketim toplumunda yaşarken hayal edemiyorum. Sahraaltı Afrika'da yaşayan, elektriği bile olmayan, bazı yerlerde yüzde 80'i okuma yazma bilmeyen beş yüz yirmi milyon insanı bir tüketim toplumunda hayal edemiyorum.

Kaotik bir ekonomik düzen altında, tüketim toplumları elli altmış yıl sonra var olan ya da olabilecek fosil yakıt rezervlerini tüketmiş olacak... Elli yıl sonra, zengin ülkelerin ve hatta pek çok Üçüncü Dünya ülkesinin şehirlerini ve karayollarını istila etmiş milyarlarca motorlu taşıtı hareket ettirecek enerji hakkında tutarlı ve açık fikirler yok. Bu, tamamen mantıkdışı bir hayat ve tüketim tarzının ifadesi. Petrol çağı sona erdiğinde dünyada yaşayacağı tahmin edilen on milyar insan için asla bir örnek oluşturamaz.

Bu tarz bir ekonomik düzen ve bu tarz tüketim modelleri gezegenin sınırlı ve yenilenmesi imkânsız kaynaklarıyla, doğayı ve hayatı yöneten yasalarla tamamen uyumsuz. İnsanın yarattığı en temel etik ilkelerle, kültürle ve ahlaki değerlerle de zıt düşüyor.

Ama insanların maddiyata da gereksinimi var, değil mi?

Tabii ki. Maddi ihtiyaçların önemini azımsamıyorum. Tam tersine, onları hep ilk sıraya oturtmak gerek; çünkü okuyabilmek, farklı bir yaşam kalitesi elde edebilmek için bazı fiziksel gereksinimleri, maddi gereksinimleri tatmin etmek lazım. Ama yaşam kalitesi bilgiyle, kültürle elde edilir. Asıl yaşam kalitesini, en üst seviye yaşam kalitesini oluşturan şey değerlerdir. Gıda, konut ve giysiden de çok.

Hâlâ yola gelmez bir hayalperestsiniz.

Hayalperest diye bir şey yoktur. Bunu size hayal bile edemediği şeylerin gerçekleştiğini görme ayrıcalığına sahip olmuş bir hayalperest söylüyor.

İnsanoğlundan ümidi kesmek mi gerek? Yoksa uçuruma doğru yuvarlanışını durdurma yeteneğine güvenerek umudumuzu koruyabilir miyiz hâlâ?

Bugün neler olduğunu biliyoruz. Bence yapılması gereken en önemli şey evrensel bir bilinç oluşturmak; sorunu, gezegendeki her yaştan, çocuklar dahil milyarlarca kadın ve erkeğe taşımak. Büyük çoğunluğun içinde bulunduğu nesnel şartlar ve çektikleri acı bu bilinci oluşturmak için gerekli öznel şartları yaratıyor. Her şey birbirine bağlı: cehalet, işsizlik, yoksulluk, açlık, hastalıklar, içme suyu eksikliği, konut, elektrik eksikliği; çölleşme, iklim değişimi, ormanların yok olması, seller, kasır-

galar, kuraklıklar, toprak kaybı, biyolojik bozunma, salgınlar ve sizin de çok iyi bildiğiniz diğer trajediler.

1992 Río Zirvesi'nden beri ne gibi sonuçlar elde ettik? Neredeyse hiç. Tam tersine. Kyoto Protokolü küstahça bir boykotun kurbanı olmayı sürdürürken, karbondioksit emisyonu azalacağı yerde yüzde 9 arttı. En çok kirleten ülke olan ABD'de bu artış yüzde 18! Denizler ve nehirler bugün 1992'den daha zehirli. Her yıl on beş milyon hektar orman yok oluyor; İsviçre yüzölçümünün neredeyse dört katı.

İnsan toplumu çok büyük hatalar yaptı, hâlâ da yapıyor. Ama ben şuna yürekten inanıyorum ki insanoğlu en asil fikirleri tasarlayabilir, içinde en cömert duyguları barındırabilir. Doğanın kendisine dayattığı güçlü içgüdülerin üstesinden gelebilir, hissettikleri ve düşündükleri uğruna hayatını verebilir. Tarih boyunca bunu çok kereler kanıtlamıştır.

Küba'da çevreyi korumak için aldığınız ve bize örnek verebileceğiniz herhangi bir önlem var mı?

Bakın, Küba kırk yıldan uzun zamandır ambargo altında. Sosyalist blok çöküp ülke son derece zor bir durumla karşı karşıya kaldığında şehirlerdeki boş alanlarda yılda üç milyon tondan fazla sebze yetiştirdi, hâlâ da yetiştiriyor. Bunlar, saman ve tarım artıkları kullanılan topraksız tarım alanlarında damla sulama ve mini yağmurlama yöntemleri kullanılarak, asgari su sarfiyatıyla üretiliyor. Üç yüz bin vatandaşa istihdam sağlıyor, atmosfere bir gram karbondioksit salmıyor.

Küba tütün üretiyor. Günümüzde pek çok tüketici derneği tütünün kansere yol açtığını söylüyor. Siz de ünlü bir puro kullanıcısıydınız ama bıraktınız. Bu sorun hakkındaki fikirleriniz ne?

Bizim tarih boyunca tütün üreticisi olduğumuz bilinir. Bundan vazgeçemeyiz, hele hele ambargo altındayken. Ama bir arkadaşımıza bir kutu puro hediye ettiğimizde şöyle deriz: "İçmek istersen içebilirsin; içen arkadaşın varsa ikram edebilirsin. Ama bu kutuyla yapabileceğin en iyi şey onu düşmanına armağan etmektir."

Küba tütün üretip ihraç ediyor ama sigara içme alışkanlığına karşı kampanyalar yürütüyor. Küba kaliteli rom da üretiyor. Ben tavsiye etmiyorum ama denemek isteyen olursa... Hamile kadınlara tütün ve alkol kullanmamalarını tavsiye ediyorum. Tütün ve alkolün gebe bir kadına verebileceği zararları biliyoruz.

Sizler "fikir savaşı"ndan yanasınız. "Fikir savaşı" derken bundan ne anlıyorsunuz?

Fikir savaşı bizim yapmakta olduğumuz şeydir. Yeni, hem de çok yeni şeyler var; hiç tereddüt etmeden olağanüstü olarak nitelendirebile-

ceğim şeyler var. Çok şey öğrendik, çok. Ama bunun zirveye çıkışı son yıllarda oldu; bu bir ayrıcalıktı.

Sizler de katkıda bulundunuz, çünkü kültürel istila hakkındaki kitabınızı[10] ve önde gelen iletişim araçlarındaki uluslarötesi tekel hakkında verdiğiniz bilgileri inceledik, tartıştık ve bir kültür kongresinde ortaya sürdük. Fikir savaşından önce ilk giriştiğimiz savaş, ülke kültürünün nasıl kurtarılacağıydı. Aydınlar, her şeyin tehlike altında olduğu "özel dönem" sırasında söylediğim bir cümleyi hatırlıyor. Tamamen doğal olarak söylenmiş bir cümle: "Kültürümüzü kurtarmak gerek."

Birkaç ay önce Küba Yazarlar ve Sanatçılar Birliği (Unión de Escritores y Artistas de Cuba-UNEAC) toplantısı oldu. Toplantı birkaç gün sürdü. "Kültürel istila"dan söz ediyorduk. Sonradan yayımladığımız, sizin başka bir kitabınızdan[11] alınmış veriler vardı önümüzde. Gazeteciler de bir toplantı düzenledi; bu tartışmalar her altı ayda bir tekrar ediyordu. Bilinçlendik.

Şu ünlü neoliberal küreselleşmenin yarattığı sorunlardan pek çoğunu bizzat siz açığa vurdunuz. Dünyadaki aydın çevreler, uzmanlar ve ekonomistler ne zamandır bu sorunların bilincinde? Bence –iyimser olduğum için– bu dünyayı kurtarmak mümkün. Yapılmış hatalara rağmen, devasa ve tek yanlı zenginliklere rağmen. Fikirlerin güçten daha üstün olduğuna inanıyorum çünkü.

Dünyayı aydınlatan şey fikirlerdir. Fikir derken sadece adil fikirler geliyor aklıma. Dünyaya barış getirebilecek, ciddi savaş tehlikelerine çözüm getirebilecek ya da şiddete çözüm getirebilecek fikirler. İşte "fikir savaşı"ndan söz etmemiz bu yüzden.

Siz "küresel bir eğitim"den, tüm vatandaşların bilgi düzeyinin, eğitiminin ve kültürünün artırılmasından yanasınız. Bilginin sosyalleşmesinden, toplum çıkarına bir bilgiden yanasınız. Öyle değil mi?

Biz şunu fark etmekte geciktik. İnsan paranın hayati olduğunu düşünüyor. Yanlış. Sınıfların bilgi ve eğitim düzeyidir hayati olan. Bilgili ve eğitimli pek çok insan Miami'ye gitti ama devrim sekiz yüz bin kalifiye eleman ve aydın mezun etti.

Peki üzülerek neyi fark ettik? Ailesi bilgili ve kültürlü olan kişiler en iyi okullara gidiyordu, çünkü o okullara not ortalamasıyla giriliyor. Bu insanlar sonra daha iyi işler buluyor, daha iyi mevkilere geliyor. Toplumun yönetici çıkaran kesimi hep aynı insanlar oluyor. Ailesi az eğitimli olan yoksullar da hep aynı. İşçi çocukları, Afroamerikalıların çocukları...

Dikkat edin, ekonomik açıdan farklı sınıflardan söz etmiyorum. Yeni bir toplum inşa etmek göründüğünden çok daha zor. Çünkü insan bu yolda çok şey keşfediyor.

Bizim sosyalist toplumumuzda, yıllar süren bir uğraştan sonra, okuma yazma bilmeyen kalmadı. Herkes en azından dokuzuncu sınıfı bitir-

mişti. Yine de şunu görüyordun: ayrıcalıklı olarak tanımlayabileceğimiz bir kesim hep ayrıcalıklı kalıyor, diğer bir kesim, daha dışlanmış bir kesim hep dışlanmış olarak devam ediyordu.

Bizler, 1959'dan sonra tüm eğitim sistemini değiştirdik. Artık okuma yazma bilmeyen yok, okulsuz tek bir çocuk yok. Ama not ortalaması ve sınavla girilen, seçmelerle girilen üniversitelerin olduğu bir öğretim sistemi var. Bu durumda da bir sosyal kesim diğer bir kesime göre bütün avantajlara sahip. Bu diğer kesim zencilerden, yoksullardan ya da en yoksul beyazlardan oluşuyor. Ebeveynin eğitim düzeyi, bir devrimden sonra bile çocukların kaderini etkiliyor. En mütevazı kesimlerden gelen ya da daha az bilgili ailelerin çocuklarının en iyi okullara girebilmek için gereken notları alamadıklarını görüyorsun. Bu, on yıllarca böyle sürüp gidiyor. Bunu olduğu gibi bırakırsan bu insanların çocuklarının asla şirket yöneticisi, müdür olamayacaklarını, önemli mevkilere gelemeyeceklerini öngörebilirsin. Çünkü günümüzde üniversite bitirmeden hiçbir şeyi yönetmek mümkün değil. Onları ilk olarak cezaevleri bekliyor.

Bu sosyal belirlenimcilik nasıl değişebilir peki?

Bunu düzeltmek amacıyla tam bir devrim gerçekleştiriyoruz şu sıralar. Bunu tersine çeviriyoruz. Bunu yaparken en iyi okullara gidenlerin fırsatlarını ellerinden almıyoruz. Onlar da devrimci. Üniversite eğitimini bütün ülkeye yayıyoruz. Dokuzuncu sınıfı bitirmiş ve farklı nedenlerden dolayı okumayan, çalışmayan bütün on yedi - otuz yaş arası gençleri alıp ekonomik yardımda bulunuyor, okutuyoruz.

Bakın, bu 2001 eylülünde başladı; 2005 eylülünde bu gençlerden kırk beş binden fazlası üniversiteye girmişti. En devrimci onlar olacak. Bu, onlara hayatın tanıdığı ikinci bir fırsat. Yoksa onları ne bekliyordu biliyor musunuz?

Hayır. Kaderleri ne olacaktı?

Dedim ya: cezaevi. İnceledik. Yirmi-otuz yaş arası tüm mahkûmların durumunun araştırılmasını, fikirlerinin alınmasını istedim. Neden hapisteydiler, vesaire, vesaire. Her biriyle tek tek konuşuldu. Ve şunu fark ettik; inanılmaz bir şey. Mahkûmların sadece yüzde ikisi yönetici ya da aydın çocuğu. En iyi okullara git; orada tam tersine, büyük çoğunluk yönetici çocuğu. Pek azı yoksul mahallelerden geliyor. Bunları zaten anlatmıştım.

Şimdi bunu kökten değiştiriyoruz. Sanat eğitmeni okullarındaki on iki bin öğrencinin dağılımı sosyal alaşımın dağılımından çok farklı. Üstelik bu belli bir etnik grubun daha başarılı olabileceği dans konusunda böyle değil sadece; tiyatro, müzik ve resimde de böyle. Bu beni son derece memnun ediyor. Okumayan, çalışmayan bu insanlar şimdi bu okullarda. Yetmiş bin kişi daha girecek. Bunu yaygınlaştırıyoruz. Çünkü okulumuz,

televizyonlarımız, bilgisayarlarımız var zaten. Yeni bir okul yapmaya gerek yok. Tek gereken birinci sınıfın, ikinci sınıfın vb coğrafya öğretmeni, matematik öğretmeni. En iyi öğretmeni buluyoruz, ders verirken filme alıyoruz, elli bin ya da yüz bin kasede kopyalıyoruz.

En iyi ders veren insan, konuyu en iyi bilen, en iyi öğretendir. Çünkü zaten bütün altyapı hazır. Okullarda bilgisayar, görsel-işitsel laboratuvarlar var. Bilgisayar dersi, dil dersleri veriliyor. Bu harika sonuçlar verdi...

Belli bir işkolunda personel azaltılmasına gidildiği için birisini işten mi çıkarmak gerek? Maaşını öde, okula yolla. Bizim durumumuzda, verimsiz şekilde üretilen bir şeyin –örneğin şekerkamışının– masrafı, bu işte çalışan kişinin maaşını tam olarak ödemekten daha fazla.

Küba'da kaç öğrenci var?

Şu anda üniversitelerimizde, her türlü bilim dalında 500 000'den fazla öğrenci okuyor. Bunlar vasıflı insanlar. Bir işkolundan diğerine geçebilirler, pek çok konuda başarılı olabilirler. Öğrencilerin 90 000'i diplomasız ya da işsiz insanlardan oluşuyor. Çoğu yoksul ailelerden geliyor. Bugünse üniversitede mükemmel sonuçlar elde ediyorlar. 958 tane üniversite merkezimiz var. 169 tanesi şehirlerde, Yükseköğretim Bakanlığı'na bağlı. 84 üniversite merkezi, şeker işletmesi lojmanlarında; 18'i merkez cezaevlerinde. Bunlar, sosyokültürel lisans programlarının verildiği yükseköğretim merkezleri; yüzlerce insan kayıtlı. Bu yeni bir şey: cezaevlerinde üniversite merkezleri. Diğer yandan kamu sağlığı eğitimi veren 169 üniversite var. Poliklinik, sağlık ocakları ve kan bankalarında 1 352 merkez var. Burada kamu sağlığıyla ilgili farklı dersler okunuyor. 100 000'e yakın profesör ve doçent var. Eskiden şeker işletmelerinin ve başka kurumların bürokratik kademelerinde çalışan pek çok insan bugün ders veriyor, doçentlik yapıyor. Öğrencileri ve öğretmenleri toplarsak –üniversitelerdeki diğer çalışanları saymıyorum– 600 000 civarında insandan söz ediyoruz.

20

Başkan James Carter'ın ziyareti

Torrijos ve Panama Kanalı meselesi - Carter ve Mariel krizi - İlk buluşmalar - ABD başkanları - Varela projesi - Anayasa değişmeli mi? - Yanıt

2002 yılında, sonradan Nobel Barış Ödülü almış olan ABD eski başkanı James Carter'ı Küba'ya davet ettiniz. Bu davetin amacı neydi?

İlk olarak şunu belirteyim. Benim Carter hakkındaki görüşlerim olumlu olmuştur, etik sahibi bir adamdır. Küba'yla ilgili politikaları yapıcı olmuştur, en saygıdeğer başkanlardan biridir. Bir düsturu, bir ahlakı vardı. 1976 yılında yaptığı o ünlü *Playboy*[1] röportajını anımsıyorum. Cevaplarında çok samimiydi.

Siz *Playboy* okuyucusu musunuz?

Hayır ama Carter'la bir röportaj vardı diye okudum. Çok ilginç bir makaleydi, her şeyi sormuşlardı. Hatta eşine her zaman sadık kalıp kalmadığını, herhangi bir kaçamak yapıp yapmadığını soruyorlardı. "Sadece düşünce olarak..." diye cevap vermişti... Bunu dürüstçe söylemişti. Carter yalan söylemeyi beceremezdi. İşte ben Carter'ın etik sahibi biri olduğunu henüz seçilmeden tahmin etmiştim.

1977-1981 arasındaki başkanlığı süresince, Carter iktidardayken, kayda değer bir kriz yaşanmadı mı?

Hayır. 1976 seçimlerini kazanacağının farkına vardığımda çözüm bekleyen sorunlar vardı; Panama meselesi ve çok kararlı, çok yurtsever bir adam olan Torrijos'un[2] eyleme geçmesi tehlikesi. Torrijos, Panama Kanalı iade edilmezse güce başvuracağını çok kereler açıkça dile getirmişti. Ben bu tarz bir eylemin doğuracağı sonuçları çok iyi anlıyordum. Torrijos'a çok sempati beslerdim; bağlantı halindeydik. Bütün ilişkiler kopmuş haldeyken Küba'nın tecridini kırmak için mücadele edenlerden biridir. Bunu pek çok Karayip devletinin desteğiyle yapmıştır.

Torrijos kanalın iadesini, kanal hakkındaki antlaşmanın iptalini talep ediyordu. Ben Carter'ın beyanlarından, söylediklerinden –onu fazla tanımıyordum ama insan uzaktan, kimi özelliklere dayanarak kişilikleri anlamayı öğreniyor– onun sağlam kişilikte bir adam olduğunu

anladım. Ama bir yandan da Torrijos'un verdiği beyanlar yüzünden kendini askeri bir eylem yapmak zorunda bulabileceğini fark ediyordum. Bu, Panama gibi küçük bir ülke için ölümcül olurdu... Sabırlı olmasını salık verdim...

ABD'de başkan, Ford'du[3] hâlâ. Gerald Ford çok saldırgan değildi ama Nixon'ın ardından geçici olarak görevdeydi. Torrijos'a iki şey söyledim: "Carter'ın seçimleri kazanacağına inanıyorum" –insan o andaki farklı etmenlerden varıyor bu sonuca– ve dedim ki: "Sorunu anlayabilecek bir adam; onunla kanal konusunda bir anlaşmaya varılabilir." Gerçek bu. Bunu birkaç kere salık verdim... Kendisi de anlattı, onun anlattığı bir şeyi aktarıyorum.

Torrijos bizzat mı anlattı?

Evet. Benim dediklerimi anlatmadı daha doğrusu; benim, kanalı güç yoluyla ele geçirme fikri hakkında söylediklerimi anlattı; hatta Küba'ya yaptığı bir ziyaret sırasında teşekkürlerini ifade etti. Yani ben bu adamın, Carter'ın nasıl biri olduğunu sezmiştim... Sadece seçimleri kazanmakla kalmadı, Küba'ya karşı daha iyi bir tavır takındı. Değişiklikler yapmak istiyordu. Çıkar Ofisi'ni[4] ona borçluyuz.

Bu departman Carter'ın başkanlığı sırasında mı kuruldu?

Evet, o sırada kuruldu. Bir yandan da karasuları ve üç yüz mil sorunu baş göstermişti. Bizler, ABD ve Kanada kıyılarının on iki mil açığında balıkçılık yapıyorduk. Şili, Peru ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle dayanışma adına üç yüz mil hakkını savunmuş olan bizler, nihayet mükemmel bir balıkçılık filosuna sahip olduğumuzda balık tutacak deniz bulamaz olmuştuk.

Başlıca balıkçılık alanlarımızdan biri ABD denizleriydi. Ama konuyu konuştuk. Carter, deniz sınırları antlaşmaları hakkında bile konuşmaya hazırdı; balıkçılığa devam edebilmemiz için izin vesaire vermeye meyilliydi. Bunu Kanada'yla da yapmıştık. Gerçi bu izinler çok tartışmalı ve bir hayli kısıtlıydı.

Torrijos-Carter antlaşmaları, önlemlerden pek çoğu, Çıkar Ofisi'nin kurulması; tüm bunlar olumlu adımlardı. O sıralar, zor bir durumla karşı karşıyaydık: 1975'te başlamış Angola savaşı devam ediyordu. Ama Carter Küba'yla olan sorunları çözmek istiyordu.

Ama Mariel'deki göçmen krizi yaşandı, değil mi?

Evet. Bu, 1980'de oldu; bu konuyu konuşmuştuk. Ama Mariel, Carter başta olduğu için, genel anlamda iyi bir tutum takındığı için son bulabildi. Bizler Reagan'ın ve aşırı sağın zaferine katkıda bulunmak istemiyorduk. Carter İran'daki trajediyi yaşamıştı.[5] Mariel olayı da, elçiliklere giren insanlar yüzünden baş gösterdi.

Peru Büyükelçiliği'ne değil mi?

Peru ve Venezuela büyükelçiliklerine. Elçilikler, insanları evlerine geri yolluyordu. Ama daha sonra bu insanları elçiliğe geri götürmeye karar verdiler, hatta bazılarını gidip evlerinden aldılar... O büyükelçilikler!.. Zaten o sıralar az sayıda elçilik vardı, çünkü bizimle ilişkisi olan Latin Amerika ülkelerinin sayısı fazla değildi. İnsanları sokaktan toplamaya karar verdiler. Adamlar zorla bir otobüs soktular içeri, elçilikler de kabul etti. Bir polis öldü.

Ertesi gün elçilikteki korumayı geri çektik; insanlar bunun ne anlama geldiğini hemen anladı: elçilik dolup taştı. Propaganda bu konuda Carter'ı kandırdı. "Köleleştirilmiş halkın" ABD'ye gitmek istediğine inandırdılar onu. Halbuki oraya girenler lümpenlerdi.

Sadece lümpenler mi?

Büyük çoğunluğu. Farklı birileri hep olur.

Binlerce insan girdi değil mi?

On bin kişiydiler.

On bin! O kadar yer var mıydı ki?..

Hayır, sığmıyorlardı. İşte o anda, ABD'nin onları "kolları açık beklediğini" söylemek gibi kötü bir fikir geldi Carter'ın aklına. Bunun üzerine de Mariel olayı baş gösterdi. Camaroica'da olanlar tekrar etti (bkz. 16. bölüm, "ABD'yle göçmen krizleri").

İran'da olanlar yüzünden sert bir darbe yemiş olan Carter, büyük bir hataya düşmüştü bence.

Buraya geldiğinde bunu kendisine anımsattınız mı?

Bunu yüzüne vurmak olmaz. Tekrar seçilmemiş olmasında bu olayın büyük etkisi var... Önce, İran'da olanlar. Bu Carter'ı çok zayıf düşürdü. İkinci kez başkan olmak isteyen Carter'ın bir başarısızlığı vardı. İran'da bir operasyon düzenletmişti...

Tahran Büyükelçiliği'ndeki rehineleri kurtarmak için yapılan operasyon başarısız oldu, bir helikopter düştü.

Evet. Bir yandan da iki haneli enflasyon, tavana vuran petrol fiyatları denk geldi Carter'a. Bu da sağcı akımlara, Reagan'ın adamlarına yol açılmasını sağladı.

Kennedy'nin senatör kardeşi Demokrat adaydı. Ön seçimlerde ezip geçiyordu. Çok yetenekliydi, iletişimi güçlüydü.

Edward, değil mi?

Edward. Adam bir efsaneydi. Dolayısıyla da Chappaquiddick'teki

kızcağızın boğulduğu o kazaya[6] rağmen Demokratlar arasında büyük güç kazanıyordu. İran olayları bu süreci kesintiye uğrattı, insanlar birlik oldu. Carter tekrar önde gelen adaydı. Ben, o anda Reagan'ı alt edebilecek tek insanın Ted Kennedy olduğunu düşünüyordum. Chappaquiddick trajedisi unutulmaya yüz tutmuştu. Clinton'ın maruz kaldığı trajedi daha bile kötüydü... Ya da bir tür trajikomedi.

Monica Lewinsky olayından mı söz ediyorsunuz?

Evet. İşin en kötü tarafı da, o adamı seçmeleri (George W. Bush). Hileyle seçildi üstelik.

Sizler Mariel'deki göç dalgasını Carter'ın tekrar seçilirken sorun yaşamaması için mi durdurdunuz?

Evet. Bakın. Mariel olaylarının önünü kestiğimizde Uyum Yasası'nı tartışabilirdik örneğin, ama yapmadık. Zaman kaybetmek, Carter'a zarar vermek istemiyorduk çünkü. Hatta uçak kaçırmalarına da bir çözüm bulduk. Daha önce de anlattığım gibi, ABD'den kaçırılmış uçaklarla gelenlere, gittikçe daha büyük yaptırımlar uyguluyorduk. Yirmi yıla kadar hapisle cezalandırıyorduk.

ABD uçaklarını kaçıranları sistematik olarak iade etme kararını o sırada aldınız...

Cezalar korsanları durdurmaya yetmiyordu. Bunun üzerine de, o dönemde... Carter'ın görev süresi ocak 1981'de son buldu; sonra Reagan başa geçti. İşte, 18 eylül 1980 günü hava korsanlarını ilk kez iade ettik. Carter'a iade ettik.

Carter'la iki şey yaptık aslında: Mariel olaylarının önünü kestik ve ilk iki hava korsanını iade ettik. Ne yazık ki bunlar Kübalı'ydı, yasadışı yollardan gitmişlerdi oraya. Geri geliyorlardı. Çünkü yasadışı yoldan gidenler, cezalara aldırmadan, geri dönmek amacıyla uçak kaçırırdı bazen. Ama başta Carter olduğu için iade ettik. Carter'la anlaşmak daha kolaydı, çünkü çok daha yapıcı bir tutum izliyordu.

Sarının kırk yıla mahkûm edildiler. Ama biz uyarmıştık. Birdenbire bir uçak geliyordu, delinin biri... Sürekli olarak bir felaket tehlikesi altındaydık –cezalar caydırıcı olmaya yetmiyordu–; bunun üzerine de korsanları ABD'li yetkililere iade etme kararı aldık. Gerçek hikâye bu; veriler bunlar.

Carter'ın Küba'ya karşı fazla düşmanca davrandığını hiç hissetmediniz...

Ben Carter'ın etik sahibi bir adam olduğunu anlamıştım. Hakkında okuduklarım, verdiği beyanlar, röportajlar; hepsi onun iyi, ahlaklı biri olduğunun kanıtıydı. Bu kadar çok çıkarı, ayrıcalığı, imtiyazı ve gücü olan bir ülkeyi yöneten birinin olabileceği kadar iyi ve ahlaklıydı.

Ve bu kadar çok baskı altında olan birinin.

Üstelik soğuk savaşın ortasında. Ama diğer başkanlar hakkındaki değerlendirmelerimden bağımsız olarak, tanıdığım başkanların en iyisiydi diyebilirim... Kennedy hakkında, Clinton hakkında fikirlerim var. Hepsi hakkında bir fikrin olmak zorunda, çünkü her gün haber okuyorum.

Eisenhower'dan beri hepsi düşmanınız oldu ya da Küba'yla en zorlu ilişkiler içinde olan ülkenin başkanlarıydılar en azından.

Bizler çok tutkulu insanlarız ama içimizde nefret yoktur. Bu farklı bir şey. Nefretin nereden doğduğu bilinmez; belki de insan doğasında vardır. Bazı insanlar daha sakindir, kimisi de tutkuya kapılır. Politik bir sistemi küçümseyebilir, hor görebilir; hakkında çok kötü şeyler düşünebilirsiniz. Ama insanlara karşı nefret duymazsınız.

İçimizde nefret barındırmadığımızın bir kanıtı... Öğretimiz gereği nefret barındırmayız. İnsanoğlu hakkında belli fikirlere sahip olmak gerek. Diğeriyse sorunları kişiselleştirmek, suçu –belki de belli bir mevkiye getirilmiş ve elinden başka bir şey gelmeyen– bir adama atmak olur. Belki dürüst bile olamıyordur.

Roma İmparatorluğu gibi zeki, hayranlık uyandıran yöneticileri olmuş o büyük ve devasa imparatorlukta bile, bazı imparatorlar zeki ve hayranlık uyandırıcı değildi... Hatta içlerinden biri, Suetonius'un[7] anlattıklarına bakılırsa atını konsül atamıştı.

İmparator Caligula.

Roma'nın tüm tarihi bilinir. Ya da tarih olduğu söylenen şeyler. Tarih, kısa hikâyelerle doludur çünkü.

ABD başkanları arasında, farklı olanlar var: kimisi tek bir kitap okumamış olmakla ya da yalnızca bir kitap okumuş olmakla övünürdü; bazıları çok az, kimisi de çok kitap okumuştu. Örneğin John Kennedy çok okumuş bir adamdı. Çok kültürlü bir adamdı, o ünlü "Mücadele"[8] kitabını yazmıştı. Üstelik İkinci Dünya Savaşı'na katılmış, Pasifik'teki bir torpidobotun komutanlığını yapmıştı. Savaş sırasında arkadaşlarının kurtarılmasına yardımcı olmuş, madalya almıştı.

Başkan Carter kültürlü olanlardan biri miydi sizce?

Bence Carter ABD başkanlığı görevindeki birinin olabileceği kadar dürüst bir insandı. Üstelik başkanlığı Vietnam Savaşı sonrasına denk gelmişti. Neredeyse bütün para –beş yüz milyar dolar– buna harcanmıştı. Altın rezervleri otuz milyar dolardan on milyara düşmüştü. Bu da Nixon'ı, 1971 yılında, dolar-altın endekslemesini feshetmeye itmişti. Çok kârlı bir işti, çünkü altın yükseldi; bu petrol kriziyle bağlantılıydı. İnsanlar güven aradıkları için altına yöneldi; banknotlara gü-

venmiyorlardı. Altının onsu üç yüz dolara hatta daha yükseğe çıktı. Ellerinde kalan on milyar dolar da üç yüz milyar oldu.

1944'te, Bretton Woods döneminde altının onsu otuz beş dolarken, otuz milyar dolarları vardı. Bu tarz olaylar oldu, unutuldular. O kadar çok olay oluyor ki unutuluyor Ramonet. Carter hakkındaki düşüncelerim hep olumlu olmuştur diyorum size. Bana bunun nasıl gerçekleştiğini sordunuz. Onunla nasıl tanıştığımı. Ekim 2000'de, Trudeau'nun cenazesinde tanıştık. Pierre Trudeau ölmüştü; benim çok yakın arkadaşımdı, olağanüstü bir insandı.[9]

Trudeau Kanada'da başbakanlık yapmış, ABD'nin baskılarına rağmen Küba'yla olan iyi ilişkilerini hep sürdürmüştü.

Evet, çok asil bir adamdı. Hatırlıyorum, buraya gelmişti. Çok üzücü, çünkü sonradan bir kazada ölen üç dört aylık oğluyla birlikte gelmişti.[10] Onu benim gittiğim bir koya götürdük. Fenercinin evinden başka bir şey yoktu orada. Eski bir evdi, yüz elli yıllıktı. Eşiyle ve oğluyla orada kaldı. Orada çok sohbet ettik. Gerçekten sevdiğim biriydi. Birkaç kere geldi. Sporcuydu, nehirlerde gezinmeyi severdi. Küçük bir araştırma denizaltısı vardı. İrlanda kıyıları açıklarında *Lusitania*'nın[11] enkazını aramıştı. Sporcu, içten bir adamdı. Carter Kanada'da olsaydı Trudeau gibi olabilirdi belki de. ABD'de bu mümkün değildi.

Trudeau'nun cenazesine gittiniz ve orada Carter'la mı karşılaştınız?

Evet. Ekim 2000'de, Ottawa'da. Önceden tanıyordum, başka bir yerde de karşılaşmıştık sanırım ama en çok bunu anımsıyorum. Sonradan politikalarını sürdürdü, o vakıf hikâyeleri vesaire. Carter'ın etiği politikanın değil, dini inançların, dini bir tavrın ürünü. Etiğinin temelinde din yatıyor.

Carter Protestan'dır değil mi?

Evet. Trudeau'nun cenazesinde görüştük, sohbet ettik. Ah! Daha önce bir kere görmüştüm. Sanırım bir göreve başlama töreniydi. Carlos Andrés Pérez 1989'da görev aldığındaydı.

Venezuela'da mı?

Bu ikinciydi. Carlos Andrés etkinliğini sürdürmüş, ikinci kez başkan seçilmişti. Carter'la Caracas'ta tanıştım. Onunla ve Robert Kennedy'nin dul eşiyle konuştuk, sohbet ettik. Kennedy ailesi, John Kennedy'nin öldürülmesinden sonra bizimle temasa geçmişti, gerçekten de arkadaşça ilişkiler geliştirmiştik. Bunlar insanın kendini nefret duygularına kaptırmadığının bir kanıtı.

John Kennedy'nin oğlu da gelmiş miydi?

Oğlu, son yolculuklarından birinde buraya gelmişti. O zamanlar çocuktu...

John-John Kennedy, babası öldürüldüğünde iki-üç yaşındaydı.

George Magazine adında bir dergi yönetiyordu. Birlikte akşam yemeği yedik, iki-üç saat konuştuk. Kısa süre sonra da, temmuz 1999'da uçağıyla bir kaza geçirdi, ölümcül bir kazaydı... Bu korkunç bir trajediydi. Kennedylerin başına pek çok trajedi geldi aslında.

Pek çok, doğru.

Ama o seferinde Venezuela'ya geldiler ve Robert Kennedy'nin dul eşiyle tanıştım. Kız kardeşi Eunice'le[12] tanıştım; 1961'de Barış Birlikleri'ni düzenleyen Sargent Shriver'le evliydi. Bob Kennedy'nin çocuklarından bazılarını da tanıyorum.

Orada, 1989'de ilk kez Carter'la tanıştınız.

Evet. Caracas'ta, oradaki ikiz kulelerde... Biraz sohbet ettik. Carter bir şekilde durumu düzeltmek istedi... ABD'den gelip bizi ziyaret edenler oldu ama hep bir talepte bulunuyorlardı. Angola meselesi vardı; yani sorunlar, engeller. Ama orada politikayı değiştirmek isteyen biri vardı. O kişi, Carter'dı.

ABD'de iki haneli enflasyon dönemiydi. Bu Vietnam Savaşı'nın, savaşın maliyetinin bir sonucuydu. 1979'da İran'da İslam Devrimi oldu –tüm bunların tekrar seçilememesinde etkisi oldu, anlatmıştım–, dünyanın en güçlü jandarması bir halk hareketi sonucu devrilmişti... Bu, halkların, belli bazı durumlarda, içgüdülerinden ve cesaretlerinden kuvvet alarak neredeyse tek bir kurşun bile sıkmadan en güçlü orduyu bile yenebileceğinin olağanüstü bir örneği. İran'da olanlar da tarihe geçecek bir örnek.

Bu, yeniden seçilme bağlamında Carter için çok kötü oldu.

Çok kötü oldu. Carter'ın işi zaten çok zordu. Bir Demokrat Partili'nin seçilmesi bağlamında çok kötü oldu asıl. Dediğim gibi, o günlerde Edward Kennedy'nin ortaya çıktığını anımsıyorum. Carter'ı etkileyen sorunlar vardı. Bunlar –tekrar ediyorum– ilk olarak: İran'da olanlar. Boşa çıkan kurtarma girişimi. Bu operasyon için Carter'ı nasıl ikna ettikleri bir muamma. Carter, etik sahibi bir adamdı çünkü; zeki bir politikacıydı. Ama bu operasyon nasıl tasarlandı bilmiyorum. Girón tarzı bir operasyondu belki de, böyle bir şey olabilir. Ama önemli olan bu askeri başarısızlığın Carter'ı olumsuz etkilemiş olması. Amerikan Büyükelçiliği'ndeki Amerikalı rehinelerden de olumsuz etkilendi. Tekrar seçilmeye çalışıp kaybeden bir adamdan söz ediyoruz. İkinci olarak: iki haneli enflasyon. Bir de petrol fiyatlarının fırlaması. Fiyatların otuz beş dolara kadar çıkmasının

onun hükümeti zamanda olduğunu unutmamak gerek.

Tüm bunlar onun hükümeti zamanına denk geldi ve dediğim gibi, önseçimlerde güçlü bir aday çıktı. Ezip geçiyordu. Bu aday Edward Kennedy'ydi. Çok yetenekli bir adam olduğu tartışma götürmez. Kennedy ailesinin en politik üyesi olduğu söylenirdi hatta; akrabaları onu böyle anlatırdı. Ezip geçiyordu. Ama İran sorunu ortaya çıkınca –ne zaman dış politikada olağanüstü bir şey olsa, sanki bir fizik yasasıymış gibi, kamuoyu tek yürek olur; bu olay da Kennedy'nin yükselmekte olduğu ön seçimlerin tam ortasında meydana geldi–, işte o zaman durum değişti, Başkan Carter'ın etrafında bir birlik oluştu.

Olaylar genelde büyütülür. Gerçekten önemli oldukları için değil ABD içinde büyük yankı uyandırdıkları için. Rehine krizi önemliydi ama çözülebilecek bir sorundu. Doğru, iki günde ya da iki dakikada çözülmeyecekti, ama bu, vatandaşları Tahran'daki ABD elçiliğinde hapsolmuş, esir düşmüş bir süper gücün çaresizliğini gözler önüne seriyordu.

Süper gücü rezil bir duruma düşürüyordu.

Bunun birtakım sonuçları oldu, eğilim yön değiştirdi. Bunun üzerine Edward Kennedy'yle yarışan ve araştırmalarda geride olan Carter, Demokrat Parti önseçimlerinde yükselmeye başladı ve aday olarak kaldı. O sırada, Carter bu ikinci seçimleri kazanamazdı. Ama işin ilginç yanı, Kennedy kazanabilirdi. Edward Kennedy'nin karıştığı o olaylar geride kalmıştı. Chappaquiddick hikâyesi neredeyse unutulmuştu. Kennedy hayranlık uyandırıcı bir adamdı. Carter'ın aday ilan edildiği konuşmayı o yaptı. Olağanüstü bir konuşmaydı.

1980'de Reagan'ı yenebilecek olan adamın ismi Edward Kennedy'ydi. Pek çok insan bu konu hakkında konuşmuyor ya da bu konu üzerine kafa yormamış. Bazılarıyla konuştum, kuşku duyanlar bile var.

Ama ben, politikası o zamanlardan bilinen Reagan'ı yenebilecek olan adamın Edward Kennedy olduğundan eminim. Görün işte, bazen bazı etmenler...

Uluslararası politika etmenleri...

Evet. Eğer aday Edward Kennedy olsaydı seçimleri kazanırdı... Ama dediğim gibi Carter'ın imajı kaldı geriye.

Sonradan onunla tanıştık. Deneyimini, keskin zekâsını, diplomatik becerisini biliyordum. Ama ona bulanık görünen noktaları, biraz saf olabileceği noktaları da biliyorum.

Onu davet ettiğinizde, bu davetin amacı neydi?

Venezuela'da karşılaşmıştık. Sonra da Kanada'da. Konuşmuştuk ve ben bir gün bizi ziyaret etmesi gerektiğini söylemiştim. Gerçekten de, bir ülke sadece hakkında yazılanlar aracılığıyla tanınırsa, düşmanların yaz-

dıkları üzerinden tanırsa ya da bunlar o ülke hakkındaki dogmatik fikirlerse... Dedim ki: "Temasa geçmek, yakından tanımak daha iyi olur".

Carter'ın faaliyetlerinden hep haberdardım. Trudeau'nun cenazesi için Ottawa'ya gittiğimde törenlerden birindeydik –sanırım bir kilisede ya da kiliseye girmek üzereyken– orada birkaç dakika konuştuk. Selam verdim, Caracas'taki sohbetlerimizi hatırlattım ve dedim ki: "Bize yapacağınız ziyareti bekliyoruz." Tekrar anımsattım. O da dedi ki: "Evet, yakında geleceğim." Sonra bir gün, bizi ziyaret etmeye karar verdiğinin haberini aldık.

Bütün ziyaretçilere yaptığımız gibi kendi programını düzenlemesini, konulara karar vermesini, ne istiyorsa yapmasını, kimle istiyorsa konuşmasını önerdik. Üniversitede de bir konuşma yapmasını teklif ettik: "Konuşun, fikirlerinizi sergileyin" dedik. Bu fikirler bizimkilerle kesinlikle örtüşmüyordu. Hayat, toplum, üretim sistemi, politik sistem, parti anlayışlarımız çok farklıydı.

Carter'ın üniversitede yaptığı konuşmayı CNN'den canlı olarak izledim. Bana cüretkâr ve dürüst göründü. Hemfikir olmadığı konuları içten ve dolaysız bir şekilde koydu ortaya. Buna şaşırdınız mı?

Üniversitede yanındaydım. Orada sert bir konuşma yaptı, doğru. Bazı öğrenciler onunla tartıştı. Bitirdiğinde ayağa kalktım, gidip kutladım. Ardından bir beyzbol maçına gidecektik. Stat tıka basa doluydu. Oracıkta ikna ettim. Önce korumaların başını ikna ettim. Dedim ki: "Bakın biz sahaya çıkacağız." Carter'a ilk topu atmasını söyledik. Sonra da dedim ki: "Sahaya çıkacağız ama sadece ikimiz çıkalım istiyorum." Altmış bin kişi vardı.

Hiçbir koruma olmadan...

Hayır, hayır. Yalnızdık. Ben öncesinde, korumaların başı ikna edilebilecek biri mi diye konuşmuş, araştırmıştım. Bazen zorlansam da kendi korumama emir verebilirim, uymak zorunda kalır. "Bu bir emirdir!" dersin. Konuyu korumalarla konuştuk ve Carter'a dedim ki: "Başardım. Yalnız çıkacağız. *Dugout*'tan çıktıktan sonra *home*'a varana kadar yüz metre yürümemiz, kalabalığın ortasından geçmemiz gerekecek. Yalnız olacağız."

Sahanın ortasına kadar.

Atış tepeciğinin olduğu yere kadar. Tribünlerde hıncahınç bir kalabalık vardı. Yalnız gittik. Sonradan Carter'la şakalaştım, çünkü üniversitede söylediklerine sinirlenen insanlar olmuştu.

Bundan söz edelim.

Tartışmalar oldu. Sonradan onunla konuşmaya devam ettik. Her şey

normaldi. Ama bu dostane, mantıklı konuşmanın, fikir alışverişinin ardından ona dedim ki: "Bakın. Bereket versin bu insanlar, konuşmanız canlı olarak yayınlanırken stadyumdaydılar da söylediklerinizi duymadılar yoksa başımıza bela açardık." Çünkü o insanlar bizi alkışlarla, olağanüstü bir neşe ve dostlukla karşıladı. Ama Carter'a dedim ki: "Bereket versin üniversitedeki konuşmanızı duymamışlar." Çünkü burada pek çok polemiğe neden oldu.

Carter'ın konuşması burada canlı olarak mı yayınlandı?

Hepsi canlıydı. Biz zaten "İsteyen gelsin..." dedik. Bush için meydanları doldururuz... Bush Miami'ye gidiyor, bir konuşma yapıyor...

Başkan Bush'u da buraya davet mi ediyorsunuz?

Biz Bush'a tartışmaya hazır olduğumuzu söyledik. Bütün halkı toplarız. Bütün militanları, şefleri, yetkilileri de davet ederiz.

Şunu söylememe izin verin: Halkın çok büyük bir çoğunluğu devrimci süreci tereddütsüz destekliyor. Konu eğer fikirlerse, kim halkı ikna etmek istiyorsa, Devrim Meydanı'nda onunla tartışmaya hazırız. Gerekiyorsa hoparlörleri de sağlarız. Halkla istedikleri kadar konuşsunlar, tartışsınlar. Çünkü önemli olan dogmalara yaslanmak değil; düşündüğün, savunduğun şeyleri kanıtlara, nedenlere oturtmak.

Başkan George W. Bush bizzat gelip fikirlerini ortaya koyabilir, tartışabilir yani. Buna izin verir misiniz?

Biz veririz. Ama ona izin vermezler.

Evet, büyük ihtimalle izin vermezler.

Ama isterlerse biz izin veririz. Burada, meydanda toplanırız. Washington'dakinden daha güvende olur. Çünkü bu halkın politik bir kültürü var. Bu halk fanatik değildir. Fanatizmle, nefretle eğitilmemiştir. Nefretle eğitilmiş bir halkımız olsa hiçbir yere varamazdık. Bir dava için daimi ve artan bir güce sahip olmak, fikir ve inançlardan destek alarak mümkündür ancak, fanatizmden değil.

Amerikan halkının büyük çoğunluğu belirli bazı dönemlerde Küba'ya karşı söylenen her şeye –ABD'nin güvenliği için bir tehlike oluşturduğumuza vesaire– inandıysa da, devrim asla Amerikan halkını suçlamadı. Önce Girón'da olanlar, sonra da bunun ve ardından gelen politikanın bir sonucu olarak gelişen ekim krizi baş gösterince tüm bunlar söylendi. Bir Amerikan yurttaşının en sıcak karşılanacağı yer, Küba'dır.

Daha mı güvenlidir?

Daha dostanedir. Nefret tohumları ekilmedi çünkü. İnandırıldığı şeyler yüzünden bir halkı suçlamak aptalcadır. Bu ikna, ister basın yoluy-

la, ister yalan ve iftiralarla gerçekleştirilmiş olsun.

Asla, kimseye karşı nefret telkin etmedik. Bu halk fanatiklerden oluşmuyor. Güvenlikten söz ediyorsunuz. Burada her Amerikan yurttaşının güvenliğini sağlayabiliriz, çünkü sadece güvenlik güçleri değil bütün halk bilinçli. Misafirlerle ilgilenir, onlara saygı duyar. Tartışır, sessizce dinler.

Elimizde iki örnek var: Papa II. Johannes-Paulus'un 1998'de Devrim Meydanı'na gelmesi. Papa orada konuşmasını yaptı. Telkin ettiği şeyler devrimin fikir ve öğretileriyle örtüşmüyordu. Bunu o insan hakkındaki görüşlerimizden, Papa'nın faziletlerinden bağımsız olarak söylüyorum; olağanüstü bir şahsiyet olduğu hiç şüphe götürmez. Halka kendi düşüncelerini, sosyalizme karşı o çok sert tavrını anlattı; ama işte oradaydı...

Papa, Santiago de Cuba'da bir törene katıldı. Bütün halk oradaydı. Orada konuşanlardan biri çok çok sert bir söylev verdi. İnsanlar yavaş yavaş ayrılmaya başladı; yüzde onu kaldı sadece. Ben bunu televizyonda gördüm; televizyoncuların uygun açılar bulması gerekti... Raúl oradaydı; orada bulunmasını ben istedim. Ama bir kişi bile bağırmadı. İnsanlara "Tek bir pankart, tek bir afiş, tek bir karşıt slogan, tek bir çığlık olmayacak; söyledikleriyle hemfikir olmasanız da" dendi.

Bu halk politik anlamda eğitimli, doğrusunun bu olduğunu anlayabiliyor. Papayı sadece inananlar değil bütün halk karşıladı. Bizzat ben televizyonda iki kere konuştum. Bu desteği vermeleri için insanların karşılarındaki şahsiyetin kim olduğunu iyi anladıklarından emin olmak gerekiyordu.

İşte bu yüzden de şöyle dedim: "Biz burada meydanı doldurabiliriz. Gelin insanları devrimin işe yaramadığına, neden işe yaramadığına ikna edin. Savlarınızı savunun, tartışın. Halk ve ülkenin tüm televizyonları, bütün kanallar emrinizde." Böyle deyip davet ettik.

Carter'ın üniversitedeki konuşmasına atıfta bulundunuz. Başkan Carter'ın Varela Projesi'ne değindiği bu söylev canlı yayınlandı. Okuduğuma göre bu girişimin dayanağı Küba Anayasası'ndaki bir madde. Bu maddeye göre yasama, Parlamentonun tekelinde değil. Yurttaşlar da –en az on bin kişinin talep etmesi şartıyla– bir yasa tasarısını işleme koyabiliyorlar.

On bir binden fazla vatandaş tarafından imzalanmış bu tür bir girişim var sanırım. Başkan Carter bu konuyu bizzat sizin önünüzde dile getirdi. Yazılı basın söylevinin tamamını yayımladı. Ben de size şunu sormak istiyorum: Varela Projesi'ne atıfta bulunmak Carter'ın yaptığı bir nezaketsizlik, bir kabalık, bir hakaret miydi sizce?

Kesinlikle değildi. Dediğim gibi, Carter geldi; programına kendi karar verdi, kimle toplanmak istiyorsa toplandı. Tamamen özgürdü. Hiçbir hakaret olmadı. Hem Carter'ı Küba'ya davet edip hem de ko-

nuşmalarına sınırlamalar koymak olur mu? Hayır, burada en ufak bir hakaret yoktu.

Varela Projesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu girişimi hem siyasal hem de hukuksal olarak çözümlemek mümkün. Ben bu konu hakkında tamamen tutkulardan arınmış bir şekilde konuşacağım.

Bunun ABD'nin ya da ABD politikasının onlarca icadından biri, sonuncusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu son icat için Félix Varela adlı ilerici düşünceli Kübalı bir din adamını kullandılar. Varela, kölelik düşmanıydı. Yaşadığı döneme göre insancıl birtakım fikirleri olduğunu söyleyebiliriz yani. Bağımsızlıktan ilk söz edenlerden biriydi. O dönemde bağımsızlıktan fazla konuşulmazdı; XIX. yüzyılın başlarından söz ediyoruz. Sömürge dönemindeki aydın, saygın bir Kübalı'ydı. Asil bir adamdı. Yurtsever duygular taşıyan tek tük insandan biriydi. Daha önce de söylediğim gibi toplumumuz köleciydi, yüz binlerce köle vardı.

XIX. yüzyılda pek çok düşünür çıktı ortaya. Bunlardan biri de José de la Luz y Caballero'ydu. Büyük bir pedagogdu. Bu gruptan farklı şahsiyetler değişimden, bir tür özerklikten ya da ülkemizin maruz kaldığı sömürgeci sisteme iyileştirmeler yapılmasından yana fikirler ifade ediyorlardı. İşte Varela bu Kübalı aydınlardan biriydi, bir din adamıydı.

Varela sonradan ABD'ye göç etti. Çok saygın, çok saygı gören bir kişilikti. Luz y Caballero gibi o da büyük bir adamdı. Bu düşüncenin zirveye ulaşması Martí'yle oldu ama daha pek çok insan vardı. Yine de Varela bunların önde gelenlerindendi. Havana Üniversitesi'nin büyük salonunda Varela'nın mezarı bulunur. Varela sonradan kölecilik karşıtlığına ve bağımsızlığa dönüşmüş düşüncenin öncülerinden biridir. Olayın geçmişi bu. Varela'nın hikâyesi güzel ve insancıldır.

Sonradan, son zamanlarda, Varela'nın aziz ilan edilmesi fikri çıktı ortaya. Bizler Varela'ya saygı ve hayranlık duyuyoruz. Onu sivil ve laik bir şahsiyet olarak görüyoruz tabii ki. Devrimin ilk yıllarında, bazı dönemlerde Katolik Kilisesi'yle çatışmalarımız oldu; bunu anlatmıştım. ABD –bilindiği üzere– bunu da kullanmaya, dinsel bir muhalefet oluşturmaya, din karşıtı bir devrim imajı öne sürmeye çalıştı. Kilise'yi kullanma girişimleri de oldu.

Kilise'nin Peder Varela'yı aziz ilan etmek istediğini bilmiyordum.

Varela'nın aziz ilan edilmesi fikri ortaya çıktığında çoğumuz şüpheci davrandık. Laik, saygın ve hayranlık uyandıran bir şahsiyetin neredeyse dini bir sembole, bir azize dönüştürülmeye çalışıldığını hissediyorduk. Ben bunu kabul edebilirim aslında ama –tüm saygımla söylüyo-

rum– başka pek çok Kübalı'yı da aziz ilan etmemiz gerekir o zaman.

Che'yi aziz ilan etmek gerekir örneğin. Çünkü eğer insanları iyi kalpli oldukları, fedakârlık ruhu taşıdıkları, insanlık şehidi olma ve bir dava uğruna ölme duygusuna sahip oldukları için aziz ilan edeceksek, daha pek çok böyle insan var. Moncada'da çarpışanların çoğu bir dine ya da bir başka inanca mensuptu; zorbalığa karşı mücadele ederken, baskıcı bir rejime karşı mücadele ederken öldüler. Girón'da yurtları için savaşırken ölenler de oldu.

Kilise'nin işlerine karışmak istemiyorum. Ama biraz şüphem vardı, yine de en ufak bir itirazımız olmadı. Şikâyet bile etmedik. İşin doğrusu, Varela laik bir şahsiyetti; bir yurtseverdi. Onu böyle kabul etmek çok daha iyi. Herkese mal olmuş bir şahsiyet olan Varela, çok saygı gören, çok saygıdeğer, bizim de saygı duyduğumuz bir Kilise'nin azizi mi olacak sadece? Durumdan hoşnut değildik.

Varela projesi, pek çok icattan bir tanesiydi, sonuncusuydu. Ama bu icatların her birinin çok büyük reklamı yapıldı.

Sözü uzatmak zorunda kaldım. Ama kamuoyunun bilmesi gereken şeyleri anlatıyorum. Varela'nın kim olduğunu anlamanızın gerekli olduğunu düşünüyordum; bu yüzden de birkaç dakikayı buna ayırdım. Varela Projesi denen bu proje hakkında ilginizi en çok çeken ayrıntıları anlatmaya hazırım artık.

Muhalefetin Peder Varela hatta José Martí gibi şahsiyetlerin adını kullanması sizi özellikle mi rahatsız ediyor?

Sizin "muhalefet" dediğiniz, Martí'nin adını kullanan Miami'deki insanlarsa, bunlar terörist bir mafya aslında. Varela'ya gelince, bütün Kübalıların saygı duyduğu bu tarihi şahsiyet bu yeni manevra için kullanılıyor. Tıpkı, ülkemizin en çok hayranlık uyandıran, en kutsal şahsiyeti José Martí'nin adının terörist, yıkıcı ve istikrar bozucu bir radyo istasyonu için kullanılması gibi.

Miami'deki radyo mu?

Son zamanlarda kurulmuş en büyük yalan fabrikası. Martí'nin adı yine aynı derecede yasadışı bir televizyon kanalı için de kullanılıyor. Bu kanal üç bin metre yükseklikteki bir balon üzerinden yayın yapıyordu; şimdiyse Küba hava sahası yakınlarında uçan bir uçaktan yayın yapıyor. Amaç, Miami'deki terörist mafyanın istekleri doğrultusunda uluslararası kamuoyunu zehirlemek. Üstelik bunlar ABD'nin resmi organları.

Varela Projesi'ne dönecek olursak, Küba Parlamentosu on bir bin imzalı bu başvuruyu ne yapacak? Yanıtlayacak mı?

İşin yasal yönünden bahsediyordunuz; on bin imzayla bir girişimde bulunulabileceğinden.

Bir yasa teklifi sunulabileceğinden.

Bir teklif. Anayasamız, sanırım diğer tüm anayasalar gibi, kimlerin teklif girişiminde bulunabileceğini belirlemiştir. Girişimde bulunabilecek pek çok insan var. Halk örgütleri, sendikalar, kadınlar, gençler, öğrenciler, milletvekilleri, yöneticiler, bakanlar... Yani bir yasa teklifi getirebilecek sayısız insan var. Bu ABD'de nasıl oluyor bilmiyorum ya da Meksika'da veya diğer Latin Amerika ülkelerinde. Ama bizim anayasamız on bin kişinin bir girişim teklifinde bulunabileceğini belirtiyor. İşte manevranın dayandığı yasal araç da anayasadaki bu mekanizma.

Ne oldu peki? Sanırım bir yıl boyunca bundan konuştular, en azından bir yıl konuşmuş, on bin imza toplamakla uğraşmış olmalılar. Bu konunun, üzerinde fazla konuşmak istemediğim bir hikâyesi var. Ama her türlü şeyin yapıldığını eklemeliyim yine de.

İmza toplamak için mi?

Amerikalıların vize vermediği cinsten insanlara ABD vizesi sözü verdiler. ABD'de bulunan, parasal kaynakları olan örgütler destek oldu tüm bunlara... İşin içine para karıştı. Tıpkı seçim kampanyalarında olduğu gibi. Böyle bir şey Küba'da uzun zamandır yok.

Bazı imzaların para karşılığı satın alındığını mı söylüyorsunuz?

Her türlü şey var, rüşvet var. Üstelik bazı imzaları teyit etmek gerek. Filancanın oy vermeye hakkı var mı, teyit etmek lazım... On bir bin çok az bir sayı, değil mi? Sekiz milyon toplanmıştı...

Resmi bir oylamada mı?

Bir oylama değildi: 20 mayıs 2002'de Bush'un Miami'de yaptığı konuşmanın ardından. Anayasanın değişmesini ve Küba'da sosyalist düzenin kaldırılmasını emretti âdeta. Bin bir türlü şart koştu. Miami'deki dostlarını aşka getirmek için yapılmış bir konuşmaydı. Bush ilk kez başkan seçilmesini onlara borçlu, bunu herkes biliyor. 2000 kasımındaki seçimlerin nasıl yapıldığını da biliyorlar: politik oyunlar oynandı; Bush'un seçilebilmesi için ölüler bile oy verdi. Afroamerikalılardan oy veremeyen kesimler oldu; çünkü sandıklara gitmelerini yasakladılar... Teknik hileler yaptılar, adayların sırasını değiştirdiler. Bu şekilde, yüz oy bile alamayan aday binlerce oy aldı; sırf bu teknik değişiklik yüzünden... Farkına varıp bunu düzeltmek isteyen insanların oyu iptal edildi. Bu yöntem sayesinde kullanılamayan kırk-elli bin oy olduğunu tahmin ediyorum.

Bu oylar Al Gore'u zafere ulaştıracaktı.

Bush birkaç bin oyla kazandı zaferini. Tanınmış şahsiyetlere yeni bakanlıklar, Dışişleri Bakanlığı'nda kilit birtakım görevler... Güvenlik

Konseyi'nde bile. Hatta o beyefendiyi bir süre Latin Amerika işlerinden sorumlu bakan yardımcılığına getirdiler.

Otto Reich'ı mı?

Evet. Ondan daha önce söz etmiştik. Nikaragua'daki kirli savaştan konuştuğumuzda. Uluslararası Lahey Adalet Divanı, Sandinista devrimine karşı sürekli saldırıları yüzünden 1987'de ABD'yi mahkûm etmiş ama bu kararlar uygulanmamıştı. Reich'ın, İrangate ve diğer bu tür işlerde de sorumluluğu olmuştu... Tarih tüm bunları görmezden gelemez. Başkanlık seçimlerinin sonuçlarına onlar karar verdi aslında. Bir tesadüf oldu, o kadar da güçlü değiller, ama şans Florida eyaletine çok yardım etti; Florida kilit eyalet oldu; seçimlerin –başkanın seçildiği– ikinci aşamasında, çoğunluğu Bush kazandı. Sonuçlar Florida'da ve bin oy farkla belirlendi. Bin küsur oy. Sonradan yurtdışındaki askerlerin oyları geldi, Bush kazandı. Birkaç seçim sandığında seçimler tekrar edilseydi Başkan Bush diye biri olmazdı. Bush'un rakipleri de zekice bir strateji uygulamadılar bence.

Seçimlerin tekrar edilmesini istemek hiç akıllarına gelmedi. Bu talep için yasal dayanakları vardı halbuki. Kimse bunun demokratik olmadığını söyleyemezdi.

Oyların yeniden sayılmasını talep ettiler.

Oyların tekrar sayılmasını istediler ama asıl istemeleri gereken, usulsüzlükler olduğunu herkesin bildiği yerlerde seçimlerin tekrar edilmesiydi. ABD gibi "kusursuz" ve "hayranlık uyandıran" bir demokrasi –bütün ülkede değil ama– bazı bölgelerde seçimi yineleyemez miydi acaba?

Bu kaç paraya mal olur? Birkaç bölge yeterdi. Tekrar oy verilebilecek yerlerde fark, rakip aday Al Gore lehine on binlerce oya çıkardı. Üstelik orada yoksul insanların, Afroamerikalıların oylarına çok büyük kısıtlamalar getiriliyor, çünkü farklı nedenlerle en çok onlar hapse yollanıyor. Bu nedenlerin çoğu politik ya da en azından sosyal... En yoksul kesimin üniversiteye gitme, özel şirketlerde ya da devlet memurluğunda önemli mevkilere gelme şansı çok düşük. Hele bir kere cezaevine girdiyse...

Oy verme hakkı yok...

Pek çok ülkede, cezaevinde olanların oy verme hakkı yok. Haklarını belli bir süre için kaybediyorlar. ABD'de, pek çok eyalette –hepsinde böyle olduğundan emin değilim– bu haklarını hayat boyu kaybediyorlar. Pek çok eyalette –siz benden daha iyi bilirsiniz– hayat boyu kaybediyorlar. Ama 2000 seçimlerinde, Florida'da oy verme hakkı olanların bile oy vermesine izin vermediler.

ABD seçimi sonuca böyle ulaştı. 1959-1961 arası buradan oraya gi-

den Kübalılar Batista döneminde seçim yolsuzluğu konusunda şampiyondu. ABD'de daha önce görülmemiş uygulamalar başlattılar. Ölülerin oy vermesi gibi. İşte seçimleri Bush'un kazanması böyle sağlandı. Küba'da böyle bir şey yok.

Varela Projesi'nde ne kadar kurnazlıklar olduğuna, projenin ne kadar derine gittiğine bir bakın hele. Varela Projesi'ni duyurmak için bir yıl boyunca politik oyunlar yapıldı. Reklam kampanyalarından, ABD Çıkarları Ofisi'nin kaynaklarından destek alındı: Muhalif denilen grupları düzenlemeye, kaynak getirmeye ve elçilik aracılığıyla her türlü faaliyeti gerçekleştirmeye gelenlere izin verildi; elçiliğe açık hava reklamları asıldı, mümkün olan her yola başvuruldu...

Şunu demek istiyorum: yasalarımız devlete karşı yürütülen iftira kampanyalarını cezalandırır; bize saldıranların savlarını güçlendiren, ambargo karşıtı olduklarını söyleseler de ambargoyu haklı gösteren, Küba'ya karşı saldırganlık felsefesini, ekonomik ambargoyu, ülkemize karşı yürütülen ekonomik savaşı haklı gösteren kampanyaları cezalandırır... Bunlar yasalarda çok iyi tanımlanmış, çok iyi belirtilmiş suçlardır.

Bu projeyi yürütenler tüm bu kampanya süresince bir sürü yasayı ihlal etti. Hükümetimizin tavrını son derece hoşgörülü olarak tanımlayabiliriz. Bunu neden mi yapıyoruz? Devrim güçlü de ondan.

Peki ama sonuç olarak, Varela Projesi hakkında ne yaptınız?

İmzalar hakkındaki şüpheler, belli sayıdaki imzanın yasallığı konusu bir kenara bırakıldı; bir kenara bırakılıp bu on bir bin kişinin bir talepte bulunmak için yasal ve anayasal haklara sahip olduğu varsayıldı. Talep göz önüne alındı, işleme sokuldu, Meclis'teki ilgili komisyon tarafından incelenip yanıtlandı.

Cevap neydi?

Belge yanımda değil.

Özetleyecek olursak.

Girişim reddedildi. Anayasa değişikliği teklif etme fikri reddedildi. Bu çok mantıklıydı; sanırım daha önce sözünü etmiştim. Birkaç hafta önce sekiz milyon kişi, oy verme hakkına sahip vatandaşların yüzde 99,25'i bir belgeye imza atmış, bunu Meclis'e sunmuş ve devrimin sosyalist niteliğinin "değiştirilemez" olduğunu ilan etmişti.

Bu sonuç, bir anayasa değişikliği süreci açıyordu. Bu sekiz milyon imzanın ortaya sürdüğü, kayıtlı vatandaşların yüzde 99'unun ortaya sürdüğü şey gerçekleştirilebilirdi; Meclis'in böyle bir yetkisi var. Gerçi hesap yapmak gerekti, toplam sayıyı hesaplamak gerekti, çünkü nüfus sayımı yapmayalı on dokuz yıl olmuştu. Geçenlerde de anlattığım gibi bazı veriler göz önüne alınınca imzaların oranı yüzde 99,25'ten yüzde 98,05'e indi.

Pek çok etmen vardı: ülkeden gizli çıkışlar, seyahatte gibi gözüken ve geri dönmemiş insanlar. Kesin istatistik veriler yakında açıklanacak, biraz daha mı düşük, daha mı yüksek, göreceğiz; geçenlerde yaptığımız nüfus sayımının sonuçları yayımlanır yayımlanmaz. Şu anda çalışmalar sürüyor.

Bu sayı, sekiz milyon kişi, anayasanın bir maddesini değiştirme konusunu ortaya çıkardı. Bir anayasa reformu ortaya sürülmüş oluyordu, çünkü anayasanın bir maddesini değiştirme hakkı Meclis'in elinden alınıyordu. Meclis'in, anayasada sözü edilen devrimin sosyalist niteliğini değiştirme yetkisi dışındaki tüm yetkileri bakiydi. ABD Başkanı Bush'un 20 mayıs 2002'de, Miami'de yaptığı konuşmada ifade ettiği taleplere bir cevaptı bu; daha önce söz etmiştim. Reform tüm halk örgütleri tarafından sunuldu, sekiz milyon vatandaş tarafından tek tek imzalandı. Burada herkes imza atmayı, okuyup yazmayı biliyor çünkü. Körler ya da başka bir engeli olanlar orada, bizzat kendileri yerine imza atmak üzere birisini yetkilendiriyor. İşte böyle gerçekleştirildi ve bence saygıyı hak ediyor.

Özetle, Varela Projesi'ne verilen resmi cevap bu.

Bu cevap Varela Projesi'ne verilmiş bir cevap değildi.

Başkan Bush'a verilmiş bir cevaptı.

Varela Projesi'ni yüz bin kişi imzalarsa, buna karşı çıkacak yedi-sekiz milyon kişi olacaktır.

Karşıtlarınız bu cevabı, bu tür cevapları kabul edecek mi sizce?

Biz ABD başkanının taleplerine cevap olarak büyük bir seferberlik gerçekleştirdik. Bunun Varela Projesi'yle hiçbir ilgisi yoktu; bu pire için yorgan yakmak olur. Bu proje için, diğerinde olduğu gibi milyonlar harekete geçmez. Bir gün bütün ülkede sekiz milyon kişi resmi geçit yaptı. Bu gelmiş geçmiş en büyük seferberlikti. Hepsi filmlerde kayıtlı.

Tabii dünyada o kadar sorun var ki uluslararası basın bunu görmezden geliyor... Ama bizim halkımız için çok önemli. Varela Projesi'yle hiçbir ilgisi yok, bu bir komisyonun işi. Fransa'da anayasayı değiştirmek için ne lazım?

İki meclisin toplamının en az üçte ikisinin değiştirmeyi istemesi gerek.

Fransa'da değişiklik teklifini getirme hakkı kimlerde var?

Hükümet bir değişiklik teklifinde bulunup referanduma gidebilir ama vatandaşların bir dilekçe imzalayıp anayasayı değiştirmesi mümkün değil.

Bizim anayasamız sizinkinden daha demokratik o zaman. Burada pek çok örgüt, sendikalar, hatta vatandaşlar bile teklif edebilir. Ama

teklif etmek bu yasanın çıkarılacağı anlamına gelmiyor. Sadece Meclis'te tartışılacağı anlamına geliyor.

Bu, Cumhuriyet Anayasası'nın değiştirilmesi gerektiği anlamına gelmiyor. Hele hele ortaya sürülen şey devrimin sosyalist niteliğinin değiştirilmesiyse.

Varela Projesi komisyona gitti, incelendi, cevap hazırlandı ama projenin yandaşları cevabı almak istemedi. Tüm bunlar reklam malzemesi oluşturuyor. Uluslararası basın bol bol, hiçbir ücret talep etmeden onlar hakkında konuşuyor. Ama bu sanal bir gerçeklik.

İsteyen herkes bu ülkeye gelip olan biteni görebilir. Örgütlerin gücünü, muhalif denilen küçük –ve hatta bölünmüş– grupların gücünü görebilir. Bu proje, terörizme karşı olduğu ve değişimin şiddete başvurmadan gerçekleşmesini istediği için daha zekiceydi.

Ambargoya da karşı çıkıyor...

Tabii ki. Bugün bu ülkede ambargo yanlısı on kişi bulamazsınız zaten. Gerçi ambargo karşıtı olmak uzun zamandır ABD'de de yaygınlaştı.

Ama eğer her şeye destek olur, tüm iftiralara, yalanlara ve ambargoya destek olan, ambargoyu haklı gösteren kampanyalara katılırsan... Ambargoya lafta karşı olabilir ama tam da onların ambargoyu haklı göstermek için ihtiyaç duyduğu şeyleri yapıyor olabilirsin. Gerçi artık dünyada kimse ambargoyu haklı göstermiyor. Biliyorum, çünkü sordum.

Demek istediğim şu: bu ülke büyük, hayati bir savaşın tam ortasında; temel şeylerin savaşını veriyor. Diğer şeylerin göreceli bir önemi var. Bu projenin böyle büyütülmesi bir medya kampanyasının sonucu; bunu siz de çok iyi bilirsiniz. Bu bir medya kampanyası.

Yalnızca bir medya kampanyası değil. Bu projeyi başlatan Osvaldo Payá[13] Saharov İnsan Hakları Ödülü aldı; ödülünü teslim almak için Fransa'ya, Strasbourg'a geldi. Pek çok yorumcu ve aydın ödülünü almak amacıyla Küba'dan çıkamayacağını söylüyordu. Ama sorunsuz bir şekilde çıkıp geri döndü. Bu proje, bir yandan da pek çok politik kesimin, derneğin ve din adamının desteğine sahip. Avrupa, Küba karşıtı kampanyaya mı katılıyor sizce?

Avrupa bu konuda hiçbir şey bilmiyor. Ben ancak bu kadarını söyleyebilirim Ramonet. Payá'nın gidemeyeceği, izin alamadığı söyleniyordu; bu yüzden Fransa cumhurbaşkanı bile bir mesaj yolladı. Neler karıştırıyorlardı bilmiyorum. Bu çok saçma. Biz genel olarak seyahat etmelerine izin veririz. Karşıdevrimci grupların, devrime karşı olan grupların bütün önderlerini, elebaşılarını ABD Çıkarları Ofisi örgütlüyor.

ABD Çıkarları Ofisi'nin içişlerimize ne kadar müdahale ettiğini tahmin edemezsiniz. Onları topluyor, konuyla ilgili yazılar yolluyor, para yolluyor. Bir dolarla burada yüz litre süt alınır. Yirmi beş pesoya bir do-

larlık kurla, bir dolarla burada o kadar çok şey satın alınabilir ki...

Bu muhalif denilen insanlar tedavi olmaya Miami'ye gitmiyor. Bir dolarla –birtakım sınırlamalar dahilinde– yüz litre süt alabiliyorlarsa, yüz dolarla ellerine iki bin beş yüz peso geçer. Kira ödemiyorlar, ev sahibi oldukları için vergi ödemiyorlar. Mülkiyeti verilmemiş konutlardan sembolik bir kira alınıyor, çünkü bu, fabrikaların ve sanayinin bir ihtiyacı. Çocukları dünyadaki en iyi eğitim hizmetini alıyor, sağlık hizmeti mükemmel. Çocuklarının hayatı güvence altında; hayatta kalma oranı son derece yüksek. Her türlü tıbbi tedavi, açık kalp ameliyatı ya da elli bin dolarlık kardiyovasküler cerrahi; yüz bin dolarlık bir kalp ya da böbrek nakli... Birini hastanede tedavi etmeden önce devrimci mi, sempatizan mı, muhalif mi diye asla sorulmadı.

Bazen, zor bulunan birtakım ürünleri elde etmek için dışarıdan gelen parayla rüşvet verildiği durumlar oluyor. Ama belli bir sosyal kesimin kayırılması asla söz konusu olmadı. Buna tek bir kanıt bulamazsınız! Amerikalıların yüz dolar yolladığı o muhalif denilen insanlar tüm bu güvencelere sahip. Amerikalılar burada sanal bir varlık sürdüren muhaliflere kaç milyon dolar yollayacaklarını açıkladılar. Bu muhaliflerin varlığı tamamen sanal.

Onlara tek tek şunu sormak gerek: ne üretmişler, hangi işte çalışıyorlar, ödüller, makaleler üzerinden kaç para kazanıyorlar?.. Bir makale yazıyorlar –iftira dolu bir makale– basına, radyolara yolluyorlar... Bunlar yasalara göre yasak; bunlar yürürlükte olan yasalar ama uygulanmıyor, çünkü uygulanıp uygulanmayacağının yetkisi devletin, Cumhuriyet Savcılığı'nın elinde.

Dünyanın hiçbir yerinde düşman bir gücün hizmetine girilmez, dünyanın hiçbir yerinde yabancı bir hükümetin emri altında çalışılmaz. Buna nasıl bir kılıf uydurursanız uydurun. Elimizde bir sürü kanıt var.

Muhalif denilen bu insanların gerçekliği sanal; yoklar. Sayıları çok düşük, üstelik ABD Çıkarları Ofisi'nin yönetimi altındalar.

Aralarında bölünmeler var, çünkü kimisi hükümetle pazarlık etmek istiyor, kimisi istemiyor. Ama bizim böyle bir mecburiyetimiz yok. On bin kişi istedi, yüz bin kişi istedi diye Meclis'te bir tartışma açarsak görevden alınmamız, salak ve beceriksiz ilan edilmemiz gerekir.

Ama anayasa on bin kişi diyor...

Evet. Taleplerini sunma hakları var. Biz bu olayda, ayrıntılardan haberdarız, biliyoruz... Ama bu ayrıntılar kesinlikle dikkate alınmadı: birden fazla imzası olanlar vardı. Soyadının eksik olduğu durumlarda bir kez daha imzalatıyorlardı. Bunların hepsini biliyoruz ama tartışılması gereken bu değil.

Bu imzaların var olduğu, gerçek olduğu varsayımından yola çıktık; imzalayan herkesin böyle bir hakkı olduğunu, hepsinin bunu samimi

bir şekilde yaptığını, araya çıkar, kayırma vesaire girmediğini farz ettik. Tüm bunları unuttuk. Her şeyin dürüstçe yapıldığı varsayımından yola çıktık. Gerekli yasal işlemler uygulandı; Parlamento Komisyonu yasal ve anayasada belirlenmiş yetkilerini kullandı. Dünyanın her yerinde olduğu gibi.

Avrupa kendi tarihini, anayasalarını, orada yaşananları incelerse Küba Meclisi'ndeki bir komisyonun verdiği karar karşısında bu kadar şaşkınlığa düşmez. Bir sürü komisyon var. Bu talebi konuyla ilgili komisyon inceledi. Bunlar iki üç milletvekili değil, onlarca milletvekili var... Biz yasalarımızı harfiyen uyguladık. Bunda şaşılacak ne var?

Bu konuyla ilgili olan biten bundan ibaret; başka bir şey yok. Bu konu ilginizi çekiyordu. Yaşananlar ve durum bu işte.

Bay Payá gitti ve geri döndü. Serbest mi?

Onun bir yöntemi vardır: her gün, her konuda bir bahane bulur; "Geciktirdiler" der... Çok kereler gerekli işlemleri bile yapmaz. Reklam malzemesi olacak, her türlü beyanda kullanılabilecek bahaneler ararlar. Hepsinin farklı bir tekniği var.

Küba İnsan Hakları Komisyonu ocak 2003'te bir rapor yayınladı. Bu rapora göre o tarihte Küba cezaevlerinde iki yüz yirmi üç muhalif varmış.

Bakın. Size daha önce verdiğim sayılara göre, Girón olayından sonraki sayının –on beş bin kişi demiştim– (bkz. 12. bölüm) yüzde 1'inden biraz fazla varmış demek. Bu on beş bin kişiyi serbest bıraktık. Ama bir şey daha var; ABD'ye gitmelerini de sağladık. Hapse girenlerin hemen hepsi, neredeyse yüzde 95'i orada. Çünkü bu olaya katılmak Amerikan vizesi almak demekti. Onları bu işe bulaştırıp esin kaynağı olanlar Amerikalılardır...

O dönemde cezaevlerindeki insan sayısı buydu. Eğer şimdi iki yüz üç kişi var diyorlarsa, devrimin anıtını dikmek gerek.

İki yüz yirmi üç.

Bizler de serbest bıraktığımız binlercesinin hesabını serebiliriz ortaya. Hatta bunlardan bazıları, örneğin Rolando Cubela, tüm silahları teslim almıştı: öğrenciydi, öne çıkmıştı. Batista'nın komutanlarından birini öldürmüştü sanırım. Belli bir süre gerilla faaliyetlerine katılmıştı. Hepimiz arkadaştık. Ama bir gün geldi, onu ikna ettiler, komplolar kurmaya başladı. Tutuklanıp cezalandırıldı. Hapiste fazla uzun kalmadı.

Neden cezalandırıldı peki? Amerika'da eğitim gördü. Bana suikast düzenlemek üzere ona bir dürbünlü tüfek verdiler, ne gerekiyorsa verdiler. Bu resmi bir bilgi, tahminlere dayanmıyor. Tutukluluğu uzun sürmedi, serbest bıraktık.

Suikast planlarına katılmış onlarca insan serbest bırakıldı, yurtdışına yollandı. Pek çoğu bu işi sürdürdü; bu bir işkolu haline geldi çünkü. Bir turizm acentesi gibi onların da suikast planları geliştiren bir acentesi vardı. Hikâye bundan ibaret. Kaç kişi hesap etmişler? İki yüz iki mi?

İki yüz yirmi üç.

Bu insanların kanunları çiğnediğinden emin olabilirsiniz. Dediğim gibi, Çıkar Ofisi'yle danışıklı olarak, işbirliği yaparak, ABD'den para alarak "muhalif" mesleğini yürütenlerin hepsini yargılasaydık, kanunları çiğneyenlerin hepsini cezalandırsaydık iki yüz yirmi üçte kalmazdı. Bu, devrimin ne kadar cömert olduğunun bir kanıtı. Yüksek bir sayı değil. Papa geldiğinde daha çok vardı.

II. Johannes-Paulus bazı hükümlülerin salıverilmesini mi istedi sizden?

Papa'ya bir liste verdiler. Ne yazık ki çok kötü bir listeydi; pek çoğu zaten salıverilmişti. Listeyi Papa'ya son anda verdiler. Ziyaret hazırlıkları boyunca Papa listeden asla söz etmemişti. Son derece kötü bir listeydi ne yazık ki. Hiç özen göstermemişler. Papa'nın listesindekilerin kimliğini saptamak, talep ettiği şeyi karşılamaya çalışmak için bazen sadece bir ad, bir soyadı vardı elimizde. Ama çoğu serbestti, bazıları çoktan göç etmişti. Papa'ya kötü bir liste verdiler. Papa bundan daha önce söz etmemişti.

Dedik ki: "Biz hazırız..." Dışişleri bakanı da dedi ki: "Hayır, önemli değil, sadece siyasi hükümlüler olması gerekmiyor." Biz onlara karşıdevrimci diyoruz ama karşıdevrimciliğin de siyasi bir eylem olduğunu yadsımıyoruz. Gerçi büyük İspanyol hukukçu Jiménez de Asúa buna itiraz ediyordu. "Siyasi suçlu" teriminin değişim ve devrimci ilerlemeleri desteklediklerı için tutuklanan insanları tanımladığını; devrime geri adım attırmak isteyenlerin siyasi suçlu olmadıklarını söylerdi. Ben onunla tamamen hemfikirim ama kavram kavramdır. Biz hep karşıdevrim kelimesini kullandık ama hepsi siyasi suçlu ya da "muhalif" olmaları yüzünden hapse girmiş insanlar olarak görülüyor. Ama şu noktada ısrar ediyorum: Hepsi yasaları çiğnedi. Daha bir sürü var; devrimin pek çok yasası var ama uygulanmıyor. İşte bu yüzden de adına anıt dikilmesini hak ediyor.

Sizinle konuşurken aklıma bir fikir geldi: Yoldaşlardan, cezalarının henüz yarısını bile çekmeden salıverilenlerin bir listesini isteyeceğim. Üstelik bu kadarla da kalmadı; onlara açık cezaevinde çalışma fırsatı verildi; okul tesislerinin inşasında çalışacak, ücretlerini hiçbir kesinti yapılmadan alacaklardı. Böyle binlerce insan olduğu halde.

Juventud Adası'ndayken onlarla bir araya geldim, uğradım. Ellerinde kazma kürek vardı, çalışıyorlardı... Pek çoğuyla sohbet ettim. İlk

yıllarda böyle değildi tabii, ama belli bir süre sonra çalışmaya başladılar; ücretleri ödeniyor hatta ailelerine yardım ediliyordu. O zamanlar karşıdevrimci hükümlü sayısı çok fazlaydı.

Bir araştırma yapılmasını, bir liste çıkarılmasını isteyeceğim. Kaç kişi, kimler aracılığıyla salıverilmiş. Bu bazen ABD'deki Katolik Kilisesi aracılığıyla oluyordu. Diyorduk ki: "Onlar için vize alın." Siz de tahmin edersiniz herhalde; bir karşıdevrimcinin bu ortamda iş bulabilmesi, ona kolaylıklar gösterilmesi... İnsanların tutumu çok düşmancaydı. Biz de "Yurtdışına gitsinler" diye karar verdik; onlara vize alıyorlardı. On binlerce insan bunu yaptı. Kimisi cezalarını çekiyordu ama ceza indirimleri yapılıyordu. Salıvermekten ayrı, ceza indirimleri de yapılıyordu. Hepsi, Amerikalıların kendilerine borçlu olduğunu bildiği için, ısrar ediyordu.

Hapse girmiş olanların ABD'ye gitmesine izin mi veriyordunuz?

ABD'yle göçmen anlaşması yokken, hapse girmiş herkesin vize başvurusu yapma hakkı vardı. Pek azı reddedilirdi. ABD'den vize alabilmek için en geçerli nitelik Küba'da karşıdevrimci olmak ve hapis yatmaktır. Bugün çekiliş yapıyorlar –çekilişler bazen çok garip olabiliyor– yılda yirmi bin vizelik bir kota var.

Size vereceğim yanıt şu: ister iki yüz yirmi üç kişi olsun, ister iki yüz elli kişi olsun, isterse üç yüz kişi; hepsi yasaları çiğnediği için hapiste...

Burada dört ünlü "muhalif" vardı.[14] Bunlar neler yapmadı ki... Ülkeye karşı yaptıkları şeylerin bir listesini okuduğumda İçişleri Bakanlığı'na şikâyet ettim; yatırımları sabote etmiş, yatırımcılara mektup yollayıp bunların ellerinden alıncağı tehdidinde bulunmuşlardı. Böyle şeyler yapabiliyor olmalarına çok öfkelendim. Bir gün tutuklandılar... Hafif cezalara çarptırıldılar; ağır cezalar olduğunu düşünmeyin; çok vahim eylemlerde bulunmuşlardı.

"Özel dönem" sırasında ülkenin çabalarını sabote eden pek çok insan oldu. Aşırıya kaçtıklarında ve artık başka seçenek kalmadığında, tutuklanıyorlardı. Ama İçişleri Bakanlığı korku altında, bir baskı politikasının ışığında hareket etmiyor. Yetkileri var; katı davranmıyor; tam tersine.

Bu, kendini savunan ve her zaman da savunmuş bir devrim. Savunmasa bugüne ulaşmazdı. Bugüne ulaşabilmesi de nükleer silahlara sahip olmamız ya da zenginliğimiz sayesinde değil. Kırk altı yıldır süren bir ambargoya, düşmanca tutumlara, saldırılara, ekonomik savaşa, üstüne üstlük çok zorlu bir "özel dönem"e direndik. Hiçbir ülke halkın desteğine, halkın fikir birliğine ve bir politik bilince sahip olmadan direnemezdi. Bizi insan haklarını ihlal etmek vesaireyle suçlayanlara; bizim karşıdevrimci, onların "muhalif" dedikleri insanlara söyleyebileceğim bu. Cevabım bu.

21

Mart 2003'te muhaliflerin tutuklanması

James Cason Havana'da - Amerikan Çıkarları Ofisi'nde toplantılar - Küba'ya karşı bir savaş mı? - Raúl Rivero Vakası - Valladares Olayı - İdam cezası

Bir önceki konuya devam etmek, 2003 martında pek çok muhalifin tutuklanmasına ve aynı yılın nisan ayında üç gemi korsanının idam edilmesine değinmek istiyorum. Felipe Pérez Roque'nin[1] beyanını ve basın toplantısını, sizin 25 nisan 2003'teki müdahalenizi ve 1 Mayıs söylevinizi okudum. Yani bu olaylar hakkındaki açıklamalarınızı genel anlamda biliyorum.

Soruın şu: Muhaliflerin tutuklanmasına neden o anda karar verdiniz? Yani Irak Savaşı'nın başlamasından hemen önce. Kübalı yetkilileri onları tam da o sırada tutuklamaya iten şey neydi? İlk tutuklamalar 15 martta geçekleşti sanırım.

Çok doğru. ABD Çıkarları Ofisi'ne[2] James Cason adlı yeni bir sorumlu gelmesinin bu olaylar üzerinde hayati bir etkisi oldu. Geleceği 2002 eylülünde duyurulmuş, birkaç ön ziyaret yapmıştı.

Otto Reich'ın adamıydı. Nikaragua'ya karşı yürütülen kirli savaş sırasında tanışmışlardı. El Salvador'da mı Honduras'ta mı bilmiyorum ama bu kirli savaşın yönetim kadrosunun bulunduğu bölgede bir mevkii vardı. Orada birtakım kişiler vardı; bunlardan biri de operasyonların başındaki Otto Reich'tı. Otto Reich'ın görevlerinden biri de kendilerinin örgütlediği ve kirli savaşı yürüten gruplar adına bildiri ve manifestolar kaleme almaktı. İşin reklam kısmında, yayımladıkları tüm bildirilerde Otto Reich'ın bir rolü vardı: her yerde karşıdevimcilerin sözümona liderleri adına manifestolar kaleme alıyor ve bunların reklamını yapıyordu.

Tabii şu da var; "İran-Contra"[3] skandalı, kullanılan yöntemler ve kötü ünü yüzünden 2003 yılında ABD Senatosu, Cumhuriyetçi çoğunluğa rağmen Otto Reich'a destek olmadı; bu yüzden de uzun süre Latin Amerika işlerinden sorumlu dışişleri bakan yardımcılığı görevini alamadı. Ta ki Kongre'nin tatile girdiği bir sırada... Senato Otto Reich'ın atanmasına karşıydı; Başkan Bush onu normal mekanizmaları kullanarak seçtiremedi; Kongre'nin tatile girdiği bir dönemde onu Latin Amerika işlerinden sorumlu bakan yardımcılığı görevine atadı.

Sonradan Başkan Bush'a danışman atandı; özellikle de Küba'yla ilgili konularda. Bu mevki Kongre onayı gerektirmiyor. Artık dışişleri bakan yardımcısı değil.[4]

Reich onaylanmayı beklerken geçici olarak görevdeydi. ABD Çıkarları Ofisi'nin başına yolladıkları bu kişi, James Cason, onun adamıydı. Bize karşı son derece düşman bir tutum izleyen Bayan Vicki Huddleston'un yerine geldi. Bayan Huddleston'un tutumu ABD hükümetinin politikalarına uygundu. George W. Bush göreve başlamadan önceden beri buradaydı ama özellikle bir misyon gerçekleştirmek üzere yollanmamıştı. Cason geldiğinde görevi belliydi. Yeni birinin geleceği biliniyordu; bu yeni kişinin de az çok eskisine benzer biri olduğunu, aynı düşmanca politikayı uygulayacağını düşünüyorduk. Ama hayır, daha da kötüydü. Cason'u özellikle seçmişlerdi. Onu Otto Reich seçmiş, kendisine tüm talimatlar verilmişti.

Bay Cason Havana'ya ne zaman geldi?

2002 eylülünde geldi, birkaç ön gezi yaptı. Kasım ayında Çıkar Ofisi'nin başı olarak göreve başlamadan önce birtakım beyanlarda bulundu. Atanma tarihi –atanma tarihi ile göreve başlama tarihinin altını çizmek gerek– 10 eylüldü. Birtakım ön ziyaretlerde bulundu, incelemeler yaptı. Önceden tasarlanmış, kışkırtma amaçlı bir planla geliyordu. İlk günlerde tüm zamanını ülkeyi gezmeye, bağlantılar kurmaya ayırdı.

Biz her zaman olduğu gibi çeşitli faaliyetlerle meşguldük. 2002 sonları ile 2003 başları arasında, yurtiçinde yürüttüğümüz faaliyetlere uluslararası sorunların gittikçe daha da karışıyor olması eklendi. Yıl sonunda birtakım faaliyetler vardı; birtakım yolculuklar yapmam gerekiyordu. Özellikle de kasım 2002'nin sonunda Quito'ya, ressam Guayasamín'in "İnsanlığın Şapeli"nin[5] açılışına gidecektim. Pek çok lider oradaydı, onlarla sohbet ettim. Kısa ama çok yoğun bir yolculuktu. Sonra, aralık ayında hayatımda ilk kez, birkaç gün boyunca Meclis oturumlarına katılamadım. Bacağımda bir yara vardı çünkü...

Hatırlıyorum; sinekler yüzünden olmuştu sanırım.

Büyük olasılıkla, çünkü hiçbir yere vurmamıştım. Ama tırnağımla bir yara açmışım, lenfanjit başlangıcı baş gösterdi. Bunun tek çaresi de istirahat. Mesaj yoluyla iletişim kurabilirsin. Aralık ayındaki Meclis toplantısına katılamadım. Bu, seçimlerden önceki dönemde oluyor. Seçimler 19 ocak 2003'te yapıldı.

Tüm bunlar oluyordu ama dinlenmek için özel bir çaba sarf ettim. 1 ocak 2003'te Brezilya'da Lula'nın görev alma törenine katılabilmek istiyordum çünkü; bu yüzden de Meclis'e gidemedim. Brezilya'ya gittim, çok az kaldım; üç gün. Sonra, sanırım ocak ayı başlarıydı, o zamanlar Ekvador başkanı olan Gustavo Noboa bizi ziyaret etti. Onunla ilgilen-

mem gerekti, sonra da 19 ocakta Quito'ya, Lucio Gutiérrez'in görev alma törenine gittim.

Seçimler oldu; seçimlerden sonra da Meclis oturumları başladı.[6] Sonra sıra Devlet Konseyi'nin ve Devlet Konseyi başkanının seçildiği toplantıya geldi. Başkan, tüm Meclis'in oylarıyla seçilir.

Tüm bu faaliyetler sizin Bay Cason'un burada yaptıklarıyla ilgilenememenize mi neden oldu?

O günlerde o kadar çok işim vardı ki konu hakkında fazla bilgim bile yoktu belki. Olağan raporlar gelmiştir ama insan seçmek zorunda kalıyor.

Cason'un neler yaptığının, nelerle uğraştığının farkına varmadım. O kadar alışığız ki, grup örgütleme ve devrim karşıtı eylemleri teşvik etme faaliyetlerine fazla önem vermemiştik. Göreve başlamadan önce olağandışı davranmış, birtakım beyanlarda bulunmuştu. Göreve başladığında gidip geliyordu; Florida'yla, aşırılık yanlısı, terörist mafyanın adamlarıyla iletişim halindeydi. Bunlar Bush'un seçilmesinde hayati bir rol oynamışlardı.

Beyanları vahimdi, normalin biraz dışındaydı ama olağanüstü değildi. Bu faaliyetler sürerken 24 şubat 2003 geldi. Bu tarih Küba'da ulusal bayramdır. 1895'te İspanyollara karşı verilen son bağımsızlık savaşının başlaması kutlanır. İşte o gün Cason birtakım insanları topladı.

Çıkar Ofisi'nde mi?

Hayır bir dairede... En faal elebaşılarından birinin evinde. Oraya gitti, insanları orada topladı... Kalabalık diyorum... Ne bileyim, yirmi-otuz kişi kadar; şu anda tam sayıyı anımsamıyorum. Onlara bir parti verdi. O güne uyan bir bahaneydi, arkadaşlarını davet etti.

Bu toplantının önemi neydi?

Bu toplantının önemi, orada verilen beyanlardan kaynaklanıyordu. Cason orada, 24 şubatta çok densiz ve hakaret dolu beyanlarda bulundu, bunu kamu önünde yaptı. Ülkede gerçekleştirilecek on bin kilometrelik bir gezi programından söz ettti. Toplantıya ondan başka hiçbir diplomat gitmemişti. Orada bulunmaktan korkup korkmadığı sorulduğunda... Korkunç şeyler söyledi; kişisel hakaretlerde, kişisel saldırılarda bile bulundu; onur kırıcı, tahammül edilmesi imkânsız hakaretler.

Size karşı mı?

Evet. O kadar meşguldüm, o kadar çok programım vardı ki bu olaya fazla ilgi gösteremedim. Ama birkaç gün sonra, 6 martta, Meclis'te bir toplantımız vardı, beyanlardan orada haberim oldu.

24 şubat ile 6 mart günleri arası geçen sürede halk önünde konuşmamıştım ama gerek burada, gerek Miami'de[7] verdiği bütün beyanları-

nı okumuştum. Aleni, kışırtıcı bir şekilde oraya gidip geliyordu çünkü. Deli miydi yoksa böyle bir şeye izin verileceğini mi düşünüyordu bilmiyorum. Belki de, pek çok insanın düşündüğü gibi, kasten çatışma yaratmak için yapıyordu bunu. Tüm bunlar ABD'deki ve dünyanın her yerindeki dostlarımızı kaygılandırıyordu; bizi kışkırtmasına izin vermememizi söylüyorlardı.

Bu bir tuzak olabilir miydi?

İnsanı öyle bir ikilem içinde bırakıyorlar ki. Adamın biri adayı baştan aşağı dolaşmaya başlıyor, örgütleme çalışmaları yapıyor hatta... Bahane olarak da Amerikalıların denizde yakaladığı ve buraya geri yolladığı insanların gözlenmesini gösteriyordu. Hepsini değil sadece bir kısmını geri yolluyorlar, çünkü daha önce sözünü ettiğim göç anlaşmasına uymuyorlar, asla da uymadılar. Bir kısmı hep orada kalıyor. Denizde yakalayabildikleri belli sayıda insanı geri yolluyorlardı. Ama bu insanlar çok kereler, denizde oldukları ve Miami'dekilerin kendilerine destek verdiğini bildikleri için emirlere aldırış bile etmiyorlardı. Amerikalı sahil korumalarla sorunlar yaşadılar. Küba karşıtı lobi, sahil korumacıları "Kübalı yurtseverlere zulmetmekle" suçluyordu. Daha önce de anlattığım gibi gidenlerin büyük çoğunluğunun politikayla en ufak bir ilgisi yoktu. Göç anlaşmasına göre, politik nedenlerle adadan ayrılmak isteyenler vize alabiliyordu çünkü.

Teknik cevabı bir yana bırakacak olursak, size daha önce yöneltiğim soru şuydu: o sırada dünya Irak Savaşı arifesindeydi...

O kadar da yakın değil. Irak Savaşı 19 martta başladı; Cason, en kışkırtıcı faaliyetlerini 24 şubatta gerçekleştirdi.

Anlatayım. Cason bir beyanat verdi. Bu, tahammül edilmesi imkânsız bir şeydi artık. 24 şubattaki toplantıya başka diplomatlar da davet edildi ama gitmediler. Cason orada bir basın toplantısı yaptı. Bir gazeteci, oradaki varlığının Küba hükümetinin suçlamalarını teyit edip etmediğini sorduğunda Cason şöyle dedi: "Etmiyor, çünkü buraya tüm kordiplomatik davet edildi ve bizler ülke olarak demokrasiye her zaman destek çıkmışızdır" vesaire vesaire, "Ben buraya davetli olarak geldim" sonra da "Korkmuyorum" dedi.

Bir başka soruya kısa bir cevap verdi ama bunu kabaca yaptı... Kusursuz bir İspanyolca'yla şunu ekledi: "Ama ne yazık ki Küba hükümeti korkuyor: vicdan özgürlüğünden, ifade özgürlüğünden, insan haklarından korkuyor; bu gruplar, Küba halkının korkmadığının bir kanıtı" vesaire vesaire, tam bir söylev. Beyanatına şöyle son verdi: "Ben buraya davetli olarak geldim. Bütün ülkeyi dolaşıp özgürlük ve adalet isteyen insanları ziyaret edeceğim."

Birisi böyle beyanlarda bulunsaydı Fransızlar ya da Avrupalılar ne ya-

pardı bilmiyorum. Bunun artık bir kışkırtma olduğunu kim olsa anlar... Dikkat edin, bu kriz uluslararası olaylardan bağımsız olarak gelişiyor.

Peki ya Avrupa Birliği'yle yaşanan kriz? Uluslararası bir sorundan mı yoksa alınan bir karardan mı kaynaklanıyor? Bizim yapacak çok işimiz, büyük faaliyetlerimiz var; sorun çıkarmak gibi bir niyetimiz yok. Ama Avrupa Birliği'nin böyle bir beyanda bulunmasına izin verebilir miyiz?[8] Irak Savaşı'ndan sonra mı? Adımız "terörist ülkeler" listesine konmuşken, dolayısıyla da Bay Bush'un önleyici amaçlı ve sürpriz saldırılara maruz kalabileceklerini söylediği o "altmış küsur ülke" arasında büyük olasılıkla ilk sıralardayken; bunu büyük bir tehlike olarak görüyor olmamızı eleştirmek mümkün mü? Avrupa Birliği'yle diplomatik tartışmalar mı yapmamız gerekiyor şimdi? Böyle bir ihanete uğramış olmak, nasıl cevap vermek gerekiyorsa öyle cevap vermemiz için yeterli. Cevap vermeyenler, mücadele etmeyenler, savaşmayanlar en baştan yenilgiye uğrar; bizim aramızda böyle birini asla bulamazlar.

Cason'la da aynı şey oldu. Hiçbir elçilikten hiçbir görevli böyle bir şey yapmamıştı daha önce. Bir grupla toplanmış, Bağımsızlık Bayramı'nı kutluyor. Bağımsızlığını kutlayacak bir halk varsa o da Küba halkıdır. Küba'yı ABD'ye ilhak etmek, Florida'nın bir parçası yapmak istiyorlar. ABD'nin bir parçası olmuş pek çok ülke var, hatta büyük ülkeler var. O beyefendinin, Otto Reich'ın yönetimi altındaki haydutlarla ve ABD'deki aşırı sağla birlik olmuş insanlar Küba'yı yönetse burası nasıl bir yer olur söyler misiniz bana? Küba'nın hali ne olur? Vatan hainlerinden ibaret o grup nasıl oluyor da vatanın Bağımsızlık Bayramı'nı kutluyor?

İşte ben de diyorum ki: "Bu o kadar garip ki, bu 'yurtsever' davette ne kadar içki içildiğini merak etmek herkesin hakkı." Ve diyorum ki –işin komik yanı da bu–: "Küba gerçekten de o kadar korkuyor ki, bu garip görevliye karşı izlenecek tutuma heyecana kapılmadan karar verecek. Çıkar Ofisi'nde çalışan çok sayıda Amerikan istihbarat görevlisi, Küba'nın karşıdevrimci yetiştiren ve ülkemize karşı yürütülen en kaba yıkıcı faaliyetlerin yönetim merkezi haline gelen bu ofisten rahatlıkla vazgeçebileceğini ona açıklayabilir belki. Uzun yıllar boyunca Amerikalıları temsil etmiş İsviçreli görevliler mükemmel bir iş çıkardılar. Casusluk yapmıyor, yıkıcı faaliyetler düzenlemiyorlardı." Sonra ekledim: "İsviçreliler tekrar gelip onlar temsil etsin."

"Eğer bu densiz beyanlarla kışkırtmak istedikleri şey gerçekten buysa, edepli davranıp açık açık söyleme cesareti göstersinler. Bir gün, zamanı önemli değil, Amerikan halkı gerçek bir büyükelçi yollayacak..." 6 mart günü, ABD'de tutuklanan beş kahramanımızın[9] özel ünitelere nakledildiği teyit edildiğinde bunları söyledim işte. Onlara karşı çok sert önlemler aldılar. Bu çok hassas bir konu. Bu beş kişi birer halk ilahı. "Cumhuriyet kahramanı" ilan edildiler ama orada hiçbir neden olmaksızın "deliğe" kapatıldılar. Bunu keyif için, intikam için, hakaret et-

mek, düşmanca davranmak için yaptılar. Onları zalimce, acımasızca bir mezara koydukları için kıyamet koptu. Ertesi gün oraya kapatıldıkları doğrulandı. Biz burada beyanat verirken onlar bunu yapıyorlardı.

10 mart günü, Dışişleri Bakanlığı Çıkar Ofisi'nin başına diplomatik bir not ulaştırdı. Sizde bir kopyası var.

Evet var, okudum.

Var demek, güzel. Ama asıl önemlisi bundan sonra olanlar. Bütün adayı dolaşacağını söyleyen bu Bay Cason'a iki şey belirttik: birincisi, geri yollanan *balsero*'ların gözlenmesi işleminin göç anlaşmalarında bulunmadığıydı. Bu onlara yaptığımız bir jestti ve on yıl boyunca, anlaşmanın bizim tarafımızdan ihlal edildiği tek bir vaka olmamıştı.

Bu anlaşmalarda, Amerikalı yetkililerin geri gönderdiği *balsero*'ların normal hayatlarına, işlerine döneceği mi belirtiliyor?

Evet. Bu bazen kolay olmuyor. Bazen bu *balsero*'ları başka bir işe yerleştirmemiz gerektiği oldu, çünkü beraber çalıştıkları insanlar, hiçbir şey olmamış gibi işlerine dönmelerini kabul edemiyor. Bir üniversite çalışanı örneğin. Üniversiteyi işgal edecek, geri yollanan *balsero*'yu kabul etmeleri için onlarla savaş edecek halimiz yok. Ama az çok benzer bir iş bulunabilir.

Cason gerçekten de adayı dolaşıyordu çünkü bunlar, *balsero*'lar bir eski *balsero*'lar örgütü kurmuştu.

Eski *balsero*'lar örgütü mü var?

Geri yollanmış, buradaki *balsero*'lar. Cason bunlarla toplandı, neredeyse örgütledi onları. Gözlem kisvesi altında bizzat *balsero*'larla gruplar örgütlüyor. Bizim yaptığımız bir zorunluluk değil, gösterdiğimiz bir inceliktı. Aynı şeyi 1994 krizinde Guantánamo'da tuttukları kayıkçılarla da yapmıştık. Ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Oradan çıkarabilmeleri için yirmi bin vizenin bir kısmını verdik onlara. Amerikalılar, sonradan vize sayısını biraz artırdı ama biz zaten vize pazarlığı yapmıyorduk. Gözlem yapma hakları yoktu. Anlaşmada böyle bir şey olmadığını söyledik onlara.

İkinci olarak da Amerikalı diplomatların seyahat etme hakkı olmadığını belirttik. Kısıtlamalar vardı. Herhangi bir nedenle seyahat edecekleri zaman bunu yetmiş iki saat önceden bildirmek zorundaydılar. Aynı zorunluluk bizim Washington'daki diplomatlarımız için de geçerli ama burası küçük bir ada, orası devasa bir ülke. Amerikalıların burada, Çıkar Ofisi'nde bizim orada bulundurduğumuzdan on kat daha fazla adamı var. Bazen bu haklarını kullanıp öyle şeyler yapıyorlar ki... Bu konuda karşılıklılık olamaz. ABD'nin büyüklüğü ve bizim oradaki adam sayımız ile bu ülkenin yüzölçümü ve onların buradaki adam sayısı, mukayese kabul etmez... Ziyarette bulunmak için bildirmek yetmez; yetmiş

iki saat önceden izin istemeleri gerek; bu beyefendiye de izin vermeyecektik tabii ki.

Onlar da bunu orada uyguluyorlardı ama durumlar mukayese kabul etmez. Ne yaptık? Seyahat edemeyeceğini bildirdik. Bunun üzerine Cason iki toplantı düzenledi. 24 şubattaki toplantıdan sonra... İki toplantı daha yaptılar; 12 martta bir tane, 14 martta bir tane daha.

Bu toplantılar 6 marttaki beyanlarınıza ve Cason'un seyahatlerini kısıtlamış olmanıza bir cevap mıydı size?

Bakın, ayın 6'sında konuştum ve şunu söyledim: Çıkar Ofisi'nden vazgeçebiliriz, bu dünyanın sonu değil... 12 mart 2003'te Cason rezidansında, on sekiz karşıdevrimciyle birlikte bu faaliyeti gerçekleştirdi. Onlara evini açtı; karşıdevrimci ve müdahaleci amaçlarla on bin kilometrelik bir yolculuğa çıkamayacak olan adam, on sekiz sözümona "muhalifle" toplanmak için kendi evini kullandı. Bunlar örgütlenmiş, teşvik edilmiş, para verilmiş insanlar; bunu kanıtlayan belgeler var. Tüm kanıtlar elimizde; çok daha sert davranabilirdik.

Sizin yayımladığınız "Muhalifler"[10] kitabını okudum.

Çok iyi. Ayın 14'ünde de Cason'un evinde toplandılar. Notta diyor ki: "14 mart. ABD Çıkarları Ofisi başkanının evinde elebaşıları bir kez daha toplanıyor." Artık neredeyse iki günde bir toplanıyorlardı. Kübalı sözümona gazeteciler için bir "etik atölyesi" gerçekleştiriliyordu. Ama otuz dört kişiden yalnızca dört kişi öyle ya da böyle bir eğitim almıştı. Hepsi Cason ve propaganda sayesinde "gazeteci" olmuştu.

O 14 mart günü, gecenin on birinde bir toplantı düzenleyip ayrıntıları sordum: Neler oldu? O gün neler oldu? Duruma tahammül etmek artık imkânsızdı. Ne bekliyorduk ki? Altı ay sürebilecek bir savaş mı? Ne kadar süreceğini henüz bilmiyorduk. Tahammül etmek imkânsızdı artık. ABD'deki dostlarımız endişeleniyor, "Sizi kışkırtmalarına izin vermeyin" diyorlardı.

Neden Cason'u sınır dışı etmediniz?

Amerikalı bir diplomatı asla sınır dışı etmedik. Onlar sınır dışı etme yöntemine başvurdular ama. Üstelik Cason'un yaptığı suç değildi; tek yaptığı uluslararası normları ihlal etmekti. Uluslararası Adalet Divanı'na da götürülemez, çünkü suçlu değildi... Bir soykırım altyapısı oluşturuyordu ama henüz bir soykırıma katılmış değildi.

Buna nasıl izin verebilirdik? Dokunulmazlığı olan birine yasal ya da diplomatik sorumluluk yüklenemez. Ama bu yaptıklarını da yapmaya hakları yok. Bu insanlar alenen, yüzsüzce ve fütursuzca örgütlenmekteydi. Fransızlar ne yapardı bilmiyorum. Onları çok iyi tanırım, hayasiyet anlayışları çok gelişmiştir.

Irak Savaşı'nın ne zaman başlayacağını kimse bilmiyordu; dedik ki: "Elebaşılarının önde gelenlerine karşı harekete geçmeliyiz." Çok faaldiler; aralarında Martha Beatriz Roque de vardı; 24 şubat toplantısı onun evinde yapılmıştı. Cezadan muaf mı olacaklardı? Buna izin veremezdik! Planlarını çok iyi bildiğimiz bir ülkenin temsilcisine de izin veremezdik. Çok boşboğazlık yapıyorlardı; ne düşündüklerini, neler denemek istediklerini biliyorduk. Durumdan haberdardık, beyanat vermişlerdi. Toplu bir göç başlatacak ve bunu ülkeye saldırmak için bahane edeceklerdi. Ortam, 5 ağustos 1994'ten hemen önceki günlerden de beterdi... Bu aleni tutum, saldırı düzenleme düşünceleriyle bağlantılı bir kışkırtmaydı.

"Kışkırtmaydı" diyorsunuz. Cason'un davranışlarının bir kışkırtma olduğunu, buna tutuklamalarla cevap vermenin de bu tuzağa düşmek olduğunu düşünmüyor musunuz?

Kışkırtma ne demek? Sözlükten bakmak gerek: belli bir amaç için gerçekleştirilmiş faaliyetler. Bazen gereksiz hakaretlerle kışkırtma olabilir. Bazen tepesi atıp kavga etsin diye kışkırtırlar insanı. Dünya kışkırtıcılardan geçilmiyor; kışkırtma var, kışkırtma var. ABD'deki ve diğer yerlerdeki dostlarımızın bizden ne istediğini anlıyorduk: bizi kışkırtmalarına izin vermemizi. Cason'u sınır dışı etmememizi.

Ama sana silahla saldıracaklarsa, silahla saldırmak için gerekli şatları oluşturuyorlarsa bundan nasıl kaçınılır bilmiyorum. Seni öldürmelerine izin vererek mi?

Ama olayların bir bağlamı vardı. Bunların, Amerikalıların Irak'a müdahalesi öncesindeki uluslararası bağlamda çok iyi hesaplanmış kışkırtmalar olduğunu düşünen pek çok insan var. Pek çok sosyal hareket, Başkan Bush'u ve müttefiklerini reddediyordu. Uluslararası bağlamda Bush en çok eleştirilen siyasi şahsiyetti. O sırada, buradaki tutuklamalar geçekleştiğinde, dikkatler dağıldı, Amerikan yönetiminin eline bir koz verildi. "Bakın Küba'da neler oluyor; barışçıl muhalifleri tutukluyorlar" diyebildiler. Daha önce Bush'a itiraz eden Küba dostları zor bir durumda kaldı. Sizin de bildiğiniz gibi pek çoğu "Bush'un Irak'ta yaptıkları doğru değil ama Küba'da olanlar da doğru değil" demeye mecbur kaldılar. Sanki ikisi de aynı derecede alçakçaymış gibi. İşte bu bağlam Küba'ya verilen desteği zayıflattı.

Doğru ve biz bunu anlayışla karşılıyorduk. Tüm içtenliğimle söylüyorum; dışarıda baş gösterecek sorunları fazla düşünmüyorduk, çünkü insan bir şey yaptığında bunu kesin ve tam bir inançla yapar. Derin inançları olmadan harekete geçmez: ülkeyi savunmak gerek, ülke tehlike altında, ülke tehdit altında; bu bir haksızlık, bu bir küstahlık.

Amerikalı hasımlarımızı düşünüyorduk. Bizim sorunumuz Avrupalı-

lar değil; bizim kimseyle sorunumuz yok. Biz ABD'yi düşünüyoruz. Bizi doğrudan tehdit ediyor, kışkırtıyor, tehlike altına sokuyor. ABD'de Avrupa'dan çok daha güç şartlar altında mücadele eden pek çok insan var. Avrupa'da ilericiler tehdit altında değil. Birtakım ilkelerden yola çıkıyor, düşüncelerini savunabiliyorlar.

Amerika'daki dostlarımız bize "sınır dışı etmeyin" diyordu. Zaten biz de sınır dışı etmenin bir çözüm olmayacağını görüyorduk. Savaş Avrupa'da, Japonya'da, herhangi bir başka ülkede değil, burada veriliyor çünkü; bizi kırk altı yıldır taciz eden bir komşumuza karşı.

Durum artık tahammül edilemez hale gelmişti. Sınır dışı etseydik bu basit bir diplomatik eylem olurdu... Ama açıkça söyleyeyim, biz neler olabileceği konusunda fazla düşünmemiştik sanırım. Gerçi biliyorduk ama insan tüm olacakları düşünüp öngöremez; kimse kâhin değil çünkü. Olaylar gerçekleştikten sonra çözümlemek kolaydır; öncesinde değil. "Bu olayı durdurmamız gerek" dedik.

Beş kahramanımız Amerikalıların elinde; halk öfkeli, çünkü tamamen haksız yere tutuklandılar. İkinci olarak, size sözünü ettiğim planları yapıyorlar; tüm bunları gerçekleştiriyorlar, kimse onları durdurmuyor; durduramıyor. Düşünüyorsun. Acaba bir suç mu işliyorum? Hayır. Suç işleyen kim? İşte bu insanlar.

Bilgi toplamaya çalışan beş insanı haksız yere tutukladılar. Burada bombalamalar, korsan saldırılar, sabotajlar, suikast planları düzenlendi; otellere bomba koydular... Üstelik bu beş kişiyi şimdi değil yedi sene önce tutukladılar; 12 eylül 1998'de.

Terörist saldırılar zirvedeyken. 11 eylül 2001'den sonra terörizm karşıtı kampanya başladı. 12 eylül 1998'de o beş yoldaşı tutukladıkları zaman da terörizm karşıtı bir kampanya sürmekteydi: 7 ağustos 1998'de Doğu Afrika'nın üç ülkesinde Amerikan elçiliklerine karşı korkunç saldırılar düzenlenmiş, yaklaşık üç yüz kişi ölmüştü. Yoldaşlarımızın temel görevi sızmak, terörist faaliyetler hakkında bilgi toplamaktı.

Küba'ya karşı yürütülen terörist faaliyetleri mi durdurmaya çalışıyorlardı?

Evet. Bu halkımızın zihninde büyük bir ikilem doğuruyor; oradaki beş tutukluyu mezarlara kapattılar ama burada Cason'un dostlarının tam bir dokunulmazlığı var. Üstelik bu konuyla ilgili çıkardığımız sert yasalar normal koşullarda uygulanmıyordu. Cezalandırdıktan sonra büyük baskılara maruz kaldık ama bu baskılara boyun eğmedik. Cezalarını çektiler.

İtiraf etmeliyim ki o andaki tek baskın düşünce ihtiyaçlarımızdı. Savaş tehdidi altındasın; bir ordu örgütlemelerine, seni de bulaştırmalarına izin veremezsin. Onlar işte bunu yapıyorlardı; bu bir suçtu. Büyük İspanyol ceza hukukçusu, daha önce sözünü ettiğim Jiménez Asúa[11] gibi bazı kuramcılar, bir ilerleme sürecine karşı gerçekleştirilen bu tür eylemlerin

"siyasi suç" olarak nitelendirilmesini reddediyor. Biz bunlara "karşıdevrimci suçlar" diyoruz ama hiç kuşku yok ki bu suçlar politikayla –şu anda sözünü ettiğimiz konuda da uluslararası politikayla– ilintili.

Ülkede birtakım zorluklar olmasına rağmen halk devrime neredeyse topyekûn arka çıktı, çıkıyor; bu destek son yıllarda daha da arttı. Onlar da bunun farkında. Biz de onların amaçlarını biliyoruz. Ben de dedim ki: "Beyler, hoşgörü, dokunulmazlık bitti; bir cevap vermemiz gerek." Onları kovmayacaktık; gitmek isteyen gidebilirdi. Hepsini değil ama önde gelen elebaşılarını tutuklayacaktık. Bu programlara en etkin şekilde katılanları: Cason'un 24 şubattaki beyanlarını gerçekleştirdiği, Bayan Martha Beatriz'in evindeki toplantıya; "gazetecilik etiği" atölyelerine ve buna benzer diğer toplantılara katılanları.

Yoldaşlarla birlikte, gecenin on birine kadar elimizdeki bilgileri inceledik; her şeyi; haberleri; tüm bu şartların var olduğunun teyidini... ve dedik ki: "Bedeli yüksek de olsa alınabilecek tek karar bu."

Bu bedelin Küba'nın imajı bağlamında ne olabileceğini hesaplamış mıydınız?

Evet ama bizi kışkırtan ve tüm bunları örgütleyen düşmanımız için bedelini hesaplamıştık daha çok. Bu cevap onlaraydı, başkasına değil. Onlarla politik bir çatışma halindeydik; askeri bir çatışma riski de vardı. Sadece buna odaklanmıştık; bizim için en önemli, en zaruri, en temel, en hayati konu, onlarla olan mücadelemizdi; bir ölüm kalım meselesiydi.

Bize Avrupa'dan kimse saldırmayacak; ancak bir deli yapabilir bunu. Dolayısıyla da biz buna odaklandık ve şundan eminim ki –sadece ben değil durumu birlikte çözümlediğimiz diğer yoldaşlar da böyle düşünüyor– bu cevaptan başka seçeneğimiz yoktu. Çok daha endişe verici bir şey olduğunu düşünüyorduk çünkü: bir savaş olasılığı. Henüz bir ültimatom bile verilmemişti ama propagandalardan ve tartışmalardan bunun sırada olduğu anlaşılıyordu. Bir ay sonra mı, ne zaman olacağını bilemiyorduk tabii.

Size karşı bir savaş mı?

Evet. 24 şubatla ve Cason'un yaptıklarıyla ilgili bilgileri daha önce görmüş olsaydım, bu karar daha önce alınırdı. Ama dediğim gibi çok meşguldüm; bu tür belgeler her gün gelir. Ama öyle bir an olur ki, diğerlerine hiç benzemeyen ve tahammül edilemeyecek noktalara varmış bir tane çıkar karşına. Bu tahammülsüzlüğün nedeni şahsıma yapılan hakaretler değil. Bana bin bir türlü şey söylesinler, umurumda değil. Bu tür saldırılara alışığım. Bin bir türlü saldırı oluyor; bazıları mide bulandıracak kadar alçakça.

Mücadele bunu gerektiriyordu; cevap vermek lazımdı. Bir an geliyor çıkarma yapıyorlar. Sen de diyorsun ki: "Bu bir kışkırtma" ama ateş etme-

den de olmuyor. Bu tür amaçlar güden bir kışkırtma ne zaman kontrol altında tutulabilir? Artık kontrol altında tutulamayacağı nokta hangisidir? Onlar, kışkırtıcı olaylar yaratmak için ne gerekiyorsa yapmaya kararlıydı... İşte öyle bir an geldi ki, daha fazla kontrol altında tutulamayacağına karar verdik. Tepkimizi belirleyen bu oldu; diğerleri sadece bir rastlantı.

ABD'nin Küba'ya karşı savaş başlatmak için bir tuzak hazırladığını mı düşündünüz gerçekten?

Bakın, savaş olmadı; kimse böyle bir savaşın nasıl gelişeceğini bilmiyor. Bu ülkeye karşı çıkacak bir savaşın nasıl olacağı hakkında çok düşündük. Bu yüzden de kaç kayıp olur, ne kadar yıkıma yol açar, biliyoruz. Buraya yapılacak bir saldırının nelere mal olacağını Dante bile hayal edemezdi. Bedeli, Irak'tan kat kat fazla olacaktır. Biz bu konu hakkında çok düşündük. Vietnam Savaşı oldu, orada olanları biliyoruz. Kosova Savaşı oldu; Irak'ta bir başka savaş, Körfez Savaşı oldu... Eğer ülkenin hayatı, milyonlarca insanın hayatı tehlikedeyse ülkenin en çok bu konu hakkında endişe etmesi, bütün önceliği buna vermesi anlaşılabilir bir şey.

Ülke savunmasına mı?

Evet. İzin verin şunu söyleyeyim. Milyonlarca Kübalı topyekûn bir halk savaşı için hazır. Bir keresinde "askeri yenilmezliğe" ulaştığımızı söylemiştim. İmparatorluk biz istila etmeye kalkarsa bunun mal olacağı hayat bedelini karşılayamaz. Bu bedel Vietnam'daki kadar, hatta daha yüksek olur. Üstelik Amerikan toplumu, imparatorluk maceraları için binlerce hayatlık bir kredi açmaz yöneticilerine. Asker kaynaklarının geniş olduğunu sanmayın. Irak Savaşı'nda da gördüğümüz gibi askere yazılan Amerikalı sayısı gün geçtikçe azalıyor. Askerliği bir işkoluna dönüştürdüler; işsizleri topluyor, haksız savaşları için mümkün olan en yüksek sayıda zenciyi askere almaya çalışıyorlar. Ama aldığımız haberlere göre işsizliğe ve maruz kaldıkları dışlanmaya rağmen orduya yazılmak isteyen Afroamerikalı sayısı gittikçe azalıyor. Ateşe atıldıklarının bilincindeler çünkü. 2005 eylülünün sonlarında Katrina kasırgası Louisiana gettolarını vurduğunda hükümet "Herkes başının çaresine baksın" dedi, aralarında pek çok Afroamerikalı'nın da olduğu binlerce yurttaşını terk etti; boğularak, huzurevlerinde, hastanelerde hayatlarını kaybettiler. Doktorlar, boğularak ölmelerinden korktuğu için kimisine ötanazi uyguladı... Bunlar herkesin bildiği, gerçek ve üzerinde düşünülmesi gereken hikâyeler.

Amerikalılar kendi savaşlarında Latinleri, açlıktan kaçmak için sınırı aşmış o göçmenleri kullanıyor. Bu sınırda her yıl beş yüzden fazla göçmen ölüyor. Berlin Duvarı'nın var olduğu yirmi sekiz yıl boyunca ölenden daha fazla insan ölüyor on iki ayda. İmparatorluk, Berlin Duvarı'ndan her gün söz ediyordu; Meksika ile ABD arasında yükselen ve

her yıl yoksulluktan, geri kalmışlıktan kaçma uğruna yüzlerce insanın öldüğü duvar hakkındaysa tek bir kelime etmiyorlar. İşte böyle bir dünyada yaşıyoruz.

Kendinizi savunmayı bilmeniz gereken bir dünyada.

Düşman, bir yandan da psikolojik savaş gerçekleştiriyor. Eğer buna tahammülümüz olduğu, konu hakkında hiçbir şey yapmadığımız fikrine kapılırsa içinde, biyoloji terminolojisiyle takip içgüdüsü olarak adlandırabileceğimiz dürtü baş gösterir.

Aslan terbiyecileri, bazen aslana sırtlarını döndüklerinde ses çıkaran kırbaçlarını, kamçılarını kullanırlar. Ara sıra böyle selam verirler; alkışlar olur, tekrar aslana doğru ilerlerler. Yoksa hayvan, takip içgüdüsüyle tepki gösterir. Uysal süs köpekleri bile kaçarsanız havlar; pantolonunuzu ısırana kadar peşinizde koşar. Ama ona doğru dönerseniz geri çekilir. Bu benim başıma denizde, barrakudalarla, köpekbalıklarıyla geldi. Onlara karşı koyarsanız hayatta kalma içgüdüsü baskın çıkar, geri çekilirler. Düşmana sırtını dönmek kadar kötüsü yoktur. Çünkü takip içgüdüsü çıkar ortaya; bu yırtıcı hayvanlara özgü bir şeydir. İmparatorluk, yırtıcı hayvandan çok daha öte bir şey. İmparatorluk yönetenlerin, imparatorluğun silahlarını kullananların psikolojisi de yırtıcı hayvanlarınki gibidir.

Siz de yırtıcı hayvanların kurbanı olmak istemiyorsunuz.

Hayır. Yırtıcı hayvanlara karşı koymak gerek. İmparatorluk öncelikle, bir mücadele olacağını ve bedelinin yüksek olacağını bilmeli. İkinci olarak, her şeyin giriştikleri diğer maceralar gibi son bulabileceğini düşünmeleri gerek. Burada da böyle son bulacağından eminim. Böyle bir şeyi kesinlikle arzu etmiyoruz tabii, arzu edemeyiz.

İşte kavgamız, cevabımız bu. Her zaman da bu cevabı vereceğiz ama onların beklediği gibi değil. Çünkü zayıf olanın yapması gereken bir diğer şey de zekâsını kullanmak, psikolojiye, kurnazlığa başvurmak. Mertçe şeylerden söz ediyorum; mücadele sırasında ahlaksız yöntemler kullanmayı asla hesaba katmıyoruz çünkü. Ahlak anlayışımıza ve ilkelerimize ters düşen yollara asla başvurmayız. Beni ne kadar zamandır öldürmeye çalışıyorlar. Buna ABD başkanını öldürerek yanıt vermek hiçbir Kübalı'nın aklından geçmemiştir yine de. Bu, yıllardır devam ediyor. Bazılarının Küba'nın Kennedy ve diğerlerinin ölümleriyle bir ilgisi olduğunu düşünmesi de bu yüzden. Bildik bir hikâye. Bu bizim etiğimizle bağdaşmıyor. Bunu yapmak politik olarak da doğru olmaz. İnsan bir sorunla karşılaştığında kendini savunmalı.

Bu savaşı kazanmanın yolu onların politik amaçlarına ulaşmasını zorlaştırmak; diğer yöntemler tam bir çılgınlık olur. Sözün kısası, kendimizi bu savaşın içinde bulmuştuk.

Bu konu hakkında size iki sorum var. Birincisi şu: Muhaliflerin bu kadar ağır cezalara çarptırılması Küba'nın dostları arasında bile şaşkınlık yarattı. Çünkü bunlar aslında şiddete başvurmayan karşıt görüşlüler. Sizler de sık sık "fikir savaşları"ndan söz ediyorsunuz. İkinci olarak da: Tutuklanan muhalifler arasında bir şair, Raúl Rivero[12] var ve Küba'da bile herkes onun büyük şair olduğu konusunda hemfikir. Böyle büyük bir şairi hapse atmanın bir ülkenin imajına olumsuz etkisi olacağını düşünmüyor musunuz?

Çok üzücü bir şey. Üzücü ama hukuk çerçevesinde, insanın mesleği dokunulmazlık için bir gerekçe oluşturmamalı. Ben Rivero'yu okumadım, büyük bir şair olduğunu da duymadım doğrusu. Herkes biraz şair biraz da delidir derler. Benim için büyük şair, García Lorca'dır.[13]

"Büyük şair"in tanımını yapmak gerek hatta. Büyük şair etikten, yurdundan kopmuş biriyse, ülkesini ambargo altında tutanların, ülkesini açlıktan öldürmek isteyenlerin, yıkmak için planlar geliştirenlerin parasıyla geçiniyorsa, kelimeleri düzenleyen, onları işleyen biri de olsa benim için asla büyük bir şair olamaz. Benim için büyük şair José Martí'dir; hayatını vermiştir. Faşizmin tacizi ya da kurşuna dizmesiyle ölmüş Antonio Machado,[14] García Lorca ve Miguel Hernández'dir.[15] Güzel ve uyumlu mısralar yetmez.

Raúl Rivero'yu okumadım, bir değerlendirme yapamam.

Raúl Rivero'yu okumadınız mı?

Hayır. Bakın, okuyacak birçok şair var. Bu ülkede binlerce iyi şair var. Dünya çapında reklam yapacak ya da "büyük şair" olarak heykelleri dikilecek kadar şansları olmadı. Rivero'yu teknik olarak değerlendiremem ama etik olarak değerlendirebilirim. Etik olmayan yerde şiir olamayacağını söylemeye hakkım var. Çünkü şiir romandan bile daha etiktir. Roman, tarihi bir olay örgüsüdür. Şiir deyince aklıma etik geliyor, duygular geliyor. Valladares[16] olayını anımsıyorum örneğin. "Dünyada bir şair" çıktı ortaya aniden...

Armando Valladares ünlü bir vakadır. Burada hapisteydi.

Evet. Katıksız terörist eylemler yüzünden, bombalar koyduğu için hapisteydi. İki kişiydiler. Biri daha yeniydi, yaşı tutmadığı için cezalandırmadık. Ama Valladares cezayı hak ediyordu. Girón'u takip eden günlerdi. Onlarca suikast planı; binlerce terörist eylem öngören Mangosta Planı yürürlükteydi. Binlerce! Valladares bu eylemlerden biri sırasında yakalandı. Felçli taklidi yaptı, herkesi kandırdı. Büyük bir kampanya başladı.

Bu, dünyada şok etkisi yarattı. Basının bir şair olarak tanıttığı ve üstelik felçli birini hapse attığınız söyleniyordu. Felç, cezaevindeki kötü muamelenin bir sonucuydu sözümona.

"Tekerlekli Sandalyemden" adlı bir şiir kitabı hazırlandı; "tutuklu bir şair" adına yayımlandı; bomba ve dinamit kullanan bir teröristti oysa. Ekonomik terörist değildi, bomba ve dinamit kullanıyordu. Valladares yurtdışında kitapları yayımlanan ünlü ve "felçli" bir şahsiyete dönüştü.

Régis Debray'i benim kadar siz de tanırsınız. O sıralar Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın danışmanlığını yapıyordu. Valladares'i savunmak üzere Küba'ya geldi. "Tutuklu şair" salıverilmezse Mitterrand hükümetinin düşeceğini söyledi neredeyse.

Bu büyük bir sorumluluk...

Durum neydi peki? Saygın bir doktor vardı. Sordum: "Söylesene evladım, bu adamın nesi var gerçekten?" Büyük yaygara kopuyor, büyük bir kampanya sürüyordu çünkü. "Hiçbir şeyi yok" dedi doktor. "Hiçbir şeyi yok da ne demek? Mümkün değil" dedim. "Hiçbir şeyi yok" diye ısrar etti.

Valladares tekerlekli sandalyedeydi.

Evet. Doktor, "Kontrol edin" dedi. Kontrol demek, görsel-işitsel yöntemlerle faaliyetlerini gözlemlemek demek. Bu ya da buna benzer bir şey burada asla yapılmamıştı. Yaptık, gözlemledik; tüm yaptıkları kaydedildi. Valladares'e taklit konusunda olimpiyat madalyası vermek gerek. Herkesi kandırmayı başarmıştı. Yalnız kaldığında –filmler duruyor hâlâ– ayağa kalkıyor, banyoya gidiyor, banyoda her türlü spor hareketini yapıyordu. Sizden, benden, bir sporcudan daha iyi durumdaydı. Tamamen sağlıklıydı.

Felçli taklidi yapıyordu.

Régis Debray'in söylediklerini anlatmıştım. Debray'i aradık, onu çağırttık.

Valladares'i.

Evet. Kesin bir cevap vermeden önce Valladares'i çağırdık ve o kusursuz spor hareketlerini kaydettiğimiz filmi gösterdik. Valladares, formda kalma ve felçli rolü oynama hakkında kitap yazabilir. Filmi görünce tepkisi, yerinden yay gibi fırlamak oldu.

Bunun üzerine filmi Régis Debray'e gösterdik. Sonra da Valladares'e dedik ki: "Bak seni salıvereceğiz –cezasının büyük kısmını çekmiş, acımasız bir kampanyaya vesile olmuştu– ama tek şartımız var: Uçağa yürüyerek binecek, yürüyerek ineceksin." Debray da bunu biliyordu. Tek şartımız yürüyerek binip inmesi, felçli taklidi yapmaya son vermesiydi. Onu eleştirmiyorum. Cezaevindeki insanlar salıverilmek için her türlü şeyi uydurabilir.

Bunu yapmaya hakkı var.

Evet; uydurmaya hakkı var ama biz onu gafil avladık. O kadar becerikliydi ki pek çok doktoru kandırmayı başardı. Ben inanamıyordum. Saygın bir doktor yollamıştık, "Hiçbir şeyi yok" demişti.

Siz gerçekten felçli olduğuna inanıyor muydunuz?

Ben bir sorunu olduğunu düşünüyor, bunun ne tür bir sorun olduğunu, neden kaynaklandığını öğrenmek istiyordum. Üstelik bir medya kampanyası yürütüyordu yıllardır... Biz baskılara asla boyun eğmeyeceğiz. Bu, insana olan saygımız, devrimimize rehberlik etmiş ilkelerimiz kadar değişmez bir ilke. Bu ilkelerden biri de şu: bu ülkede zorla hiçbir şey elde edilemez; başka yöntemlerle pek çok şey elde edilebilir.

Raúl Rivero'ya dönecek olursak; 2004 kasımında salıverildi. Şiddete başvurmamış, bomba koymamıştı. Sizin de büyük bir şair olarak nitelendirdiğiniz Nicolás Guillén'in öğrencisiydi üstelik.

Uzun süre Komünist Parti başkanlığı yapmış Blas Roca'nın oğlu Vladimiro da babasının gözde evladıydı.

Ama Vladimiro Roca muhalefet yaptığı için tutuklanmadı. Ne Vladimiro, ne Osvaldo Payá ne de Elizardo Sánchez tutuklandı. Aynı eylemleri yapan insanlar neden farklı tutumlara maruz kalıyorlardı?

Bir fark yoktu aslında.

Ama bu insanlar tutuklanmadı.

Farklı muamele gördüler. Bunlar uzun zamandır suç işliyordu. Ciddi suçlar işliyorlardı, çok iyi tanıyoruz onları. Ama bu kez, son olaylar hedef alınmıştı; önde gelen sorumluları belirleyen de bu oldu. Diğerlerinin arasında da bu kişiler kadar büyük bir rezalete sebep olabilecek insanlar vardı.

Cezaların fazla katı olduğuna dair ilk sorunuza iki türlü cevap verebilirim. Bu cezalar o kadar da sert değildi. Ceza yasamıza göre, Meclis'in bu tür "vatana ihanet" suçlarını idam, müebbet ya da otuz yıl hapisle cezalandırma yetkisi var. Verilen kimi cezalar olayların vahametiyle orantılıydı; kimisi ise mümkün olan en düşük cezayı –beş yıl– aldı. Cezalar beş ila yirmi sekiz yıl arasında değişti.

Ciddi sorumlulukları olan insanlar var; sadece sözünü ettiklerimiz değil. Bunlar yargılanmadı ama yargılanmayı hak ediyorlardı. Kimse, bu insanların yaptığı şeyleri yapmaya hakkı olduğunu ya da devletin eli kolu bağlı oturacağını düşünmesin. Sizin söz ettiğiniz insanlara karşı –bunlara birkaç kişi daha eklemek mümkün– harekete geçmek gerek-

seydi, harekete geçerdik. Aşırıya kaçmadık, çünkü eylemleri göreceli olarak daha küçüktü.

Siz soruyorsunuz, ben de açıklıyorum: kimse cezadan muaf değil. Her şey olayların nasıl geliştiğine, aldığımız önlemleri ne zaman alacağımıza bağlı. Savunduklarımız bizim için her şeyden önde gelir. Bir önlem almak şart olduğunda bu önlemi alırız. Ne olursa olsun, ne pahasına olursa olsun.

Bunu söylüyorum, çünkü bana arkadaş olarak bir soru sordunuz; neredeyse cevap vermeye mecbur ettiniz beni. Mantıklı sorular soruyorsunuz ama şunu söylemek istiyorum, bunu bir tehdit olarak algılamayın. Dürüst olacağım; size cevap vermek zorundayım; tüm içtenliğimle de cevap verdim. Kimsenin bunu bir tehdit olarak algılamasını istemiyorum. Ortaya sürdüğüm şartlar, durumlar ve olaylar çerçevesinde algılanması gerek... Uzun süre sabırlı davrandık, bu yasalar yürürlüğe gireli yıllar oluyor.

Bu yasalar o ana kadar uygulanmamış mıydı?

Yürürlükteki bu yasalar uygulanmamıştı. Herkes bu yasaları biliyor; Küba Meclisi bunları oybirliğiyle onayladı. Meclisin bir aptallar topluluğu olduğunu, her şeyi kayıtsız şartsız kabul ettiğini düşünenler, kendileri bilir! Ama biz Meclis'teki kadın ve erkekler hakkında çok iyi düşüncelere sahibiz ve fikirlerine saygılıyız.

Meclis'te idam cezasına karşı olan dindar bir grup var. Bu yasalardan hiçbirini onaylamıyorlar. Bu yüzden de idam cezası içeren bazı yasalar kabul edilirken oybirliği sağlanamadı. Bu konuda birtakım istisnalar var ve biz bunlara tamamen saygılıyız. Meclis'in –ve ölüm cezası gibi bir konuda daha da zor bir şeyin, kamuoyunun– büyük çoğunluğunun fikirlerini yansıtıyorlar.

İdam cezasından söz edelim o zaman...

Bu konuyu bitirdiğimizi düşünüyorsanız...

Evet. Sorunun mantığı şu: Avrupa'da, Avrupa Birliği'nin hiçbir ülkesinde idam cezası yok artık. İdam cezasının yerine geçen ve en kötü suçlarda uygulanan en ağır ceza nedir? Müebbet hapis. Bu da genel olarak uygulamada yirmi yıl cezaya tekabül ediyor. Bu yüzden de Avrupa kamoyunun bir kısmı şunu soruyor kendine doğal olarak: Şiddete başvurmamış, kan dökmemiş muhaliflere neden bu kadar ağır cezalar veriliyor?

En ağır cezanın yirmi yıl olduğunu bilmiyordum.

En ağırı bu. Normal şartlarda Avrupa'da kimse yirmi yıldan fazla hapiste kalmaz.[17]

Askeri yasalara göre bile mi?

Avrupa'da, barış zamanında askeri yasalarda da idam cezası yok.

İdam cezası yok ama askeri yasalarda da mı yirmi yıl ceza veriyorlar? Savaş sırasında hangi yasalar uygulanıyor?

Bilmiyorum. En ağır ceza müebbet hapis. Örneğin, kendi ülkesinde idam cezasına ya da yirmi yıldan uzun hapis cezasına çarptırılma riski altında olan kişiler ülkelerine iade edilemez. İşte bu yüzden de bu barışçıl muhaliflerin yirmi sekiz yıllık cezalara çarptırılması Avrupa'da şok etkisi yaratıyor...

Peki ya ETA üyelerinin Fransa'da öldürülmesi yetkililerin bilgisi dahilinde miydi, değil miydi?

Bu başka bir sorun, bu konuya daha önce değindik. İdam cezasından daha önce konuştuk; felsefi olarak buna karşı olduğunuzu, Küba'da kaldırılması yönünde ilerlemeler olabileceğini söylediniz.

Evet, sözlerimin arkasındayım. Bana verdiğiniz bilgileri anlıyor, bunun için size teşekkür ediyorum. Demek Avrupa'da idam cezasını tamamen kaldırmanın yanı sıra müebbet hapis de vermiyorlar ya da bu ceza yirmi yılı aşamıyor.

İstisnalar var ama normal şartlarda, kimse yirmi yıldan fazla hapiste tutulamaz.

Biliyorsunuz, biz bir ara yeni yasalar çıkarmak, olanları da değiştirmek zorunda kaldık. Çünkü bu yasalar uluslararası hukukun var olduğu, hiçbir ülkenin bir başka ülkeyi istila etmeyi kendine hak saymayacağı hayaline dayanıyordu. Gerçi istisnai bir ülke olan kuzey komşumuz bir gün, 1983'te Granada'yı istila etti. Gerekçesi de, orada bulunan ve aslında hiçbir tehlikeye maruz kalmamış Amerikalı öğrencilerdi. Bu, ABD'ye karşı başka bir yerde gerçekleştirilmiş bir eylemin intikamıydı aslında. ABD 1989'da da Panama'yı işgal etti... O zamanlar dünya tek kutuplu değildi; hâkimiyet tek bir süper gücün elinde değildi, iki süper güç vardı.

Güvenlik açısından baktığımızda, Küba'nın durumu bugünkünden çok daha iyiydi. Ekonomik durum, ambargoya rağmen katlanılabilirdi: hammade, yakıt, gıda ve diğer ürünlerin akışı aksamadan sürüyordu; şekerimiz makul kârla satılıyordu... Ama sonra her şey değişti.

Şimdi düşünüyorum da, o zamanlar, 1976'da anayasayı,[18] tüm bu yasaları hazırlayan yoldaşlar hayale kapılmışlar. İdam cezası her zaman vardı, hiç tartışılmadı. Çünkü otuz yıldır saldırılara, savaş tehditlerine, hatta nükleer savaş tehlikesine, ambargoya maruz kaldık. Uzun yıllar boyunca gerçekleştirilen terörist saldırılarda binlerce insan öldü. Bu saldırılar kısa süre öncesine kadar sürüyordu. Bu, önceleri ABD makamları tarafından resmi olarak gerçekleştiriliyordu. Sonraları gayri

resmi yollardan devam ettiler; yani müsamaha gösterdiler, izin verdiler, hatta teşvik ettiler.

Beni yok etmek için geliştirilen altı yüzden fazla plan göz önüne alındı örneğin. Bunların bazılarını doğrudan, bazılarını da başkalarını azmettirerek yaptılar; daha önce anlattım. İnsanlar çok saf, her şeyi basitleştirmeye çalışıyorlar. Ama birini öldürmek için bir komplo kurmak da, pek çok insanı öldürmeye azmettirmek üzere gereken koşulları ve psikolojik şartları oluşturmak da cinayettir. Azmettirici planlardan söz ediyorum; insanları teşvik eden propagandalardan; azmettiren, teşvik eden propagandalar.

Sizler de Avrupa'da kitle iletişim araçlarının öldürmeye azmettirmek üzere kullanılmasını kabul etmezsiniz, eminim. "Evinizi soyanı öldürün" ya da "Çocuğunuza hakaret edeni öldürün" veya "Eşiniz evlilik vaadinin tüm kurallarına uymadıysa onu öldürün" deseler sizler de "Bunu yasaklamak" gerek derdiniz. Ama ABD ya da oradaki siyasi yetkililer diyelim, uzun süredir öldürmeye azmettiriyorlar insanları. Size geçmişte olanları anlatıyorum. Sizi temin ederim, kendim için hiç endişelenmiyorum. Söylemek istediğim şu: ilk zamanlarda, Girón istilası sırasında, başka bir ükeye ait Küba amblemli uçaklarla ülkeye saldırmak, yapılacak en kötü şeylerden biri olarak nitelendirilebilir.

İdam cezası, cezai yaptırımlardan ayrılmıştı; baştan beri askıya alınmıştı diyebiliriz, sonra tekrar yürürlüğe sokmak gerekti. O kadar çok suç gün ışığına çıktı ki çok vahim bir siyasi durum oluştu. Devrimin en başından beri idam cezası askıya alınmıştı aslında.

Siz savaş halinde değilsiniz, bizdeki olayların benzerleri sizde olmuyor; kimse Avrupa'daki düzeni bozmak istemiyor, Soğuk Savaş bitti. Varlığınız tehlike altında değil, on milyonlarca Avrupalı'nın ölmesi gibi bir durum...

Böyle bir durum görülmüyor.

Böyle bir durum görülmüyor. NATO var, süper NATO var; "soğuk savaş" ortadan kalktı; sizi tehdit eden hiçbir şey yok. Gerçi Madrid'de, Londra'da korkunç terörist saldırılar oldu ama... Size sorum şu: İdam cezasını kaldırmayı ne zaman başardınız?

Fransa'da, Cumhurbaşkanı François Mitterrand ölüm cezasını 1981'de kaldıralı yirmi yıldan fazla oluyor. Kamuoyu idam cezasından yanaydı ama Mitterrand kararından dönmedi. Bizler de birer aydın, birer vatandaş olarak idam cezasının kaldırılması için mücadele ettik, destek verdik. Kaldırılması bir olayla doğrudan bağlantılı. 1971 yılında Buffet ve Bontemps adlı iki tutuklu cezaevinde bir nöbetçiyi ve bir hemşireyi rehin alıp boğazlarını kestiler. "Cinayetten" yargılanıp idama mahkûm edildiler. Ceza 1972'de giyotinle

infaz edildi. Ama çok büyük bir polemik baş gösterdi. Biri rehinelerin boğazını kesmişti ama diğeri kesmemişti. "Adam öldürmemiş biri nasıl idama mahkûm edilir?" diyenler vardı. Birisi öldürmüş ama diğeri –işbirliği yapmış da olsa– adam öldürmemişti, dolayısıyla da idama mahkûm edilmemeliydi. Çok büyük bir polemik baş gösterdi. İki-üç vakada daha polemik çıktı. Bu polemiklerden yola çıkılarak idam cezasının kaldırılması gerektiği belirlendi. Nihayet François Mitterrand, 1981'de kaldırmaya karar verdi.

İlk önce Fransa'da sonra diğer ülkelerde mi kaldırıldı?

Hayır. Başka ülkeler daha önce kaldırmıştı, tam sırasını anımsamıyorum.[19] İspanya'nın kaldırması daha yakınlarda oldu.

Ne zaman kaldırdı?

İspanya'da pratikte 1978'deki demokratik anayasadan beri askıya alınmıştı. Resmî olarak 1995'te kaldırıldı.

Peki ya AB'ye girecek olanlar?

Girecek olanlarda idam cezası varsa bunu kaldırmaları gerekiyor. Çünkü 28 nisan 1983 tarihli Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun 6 numaralı protokolü, idam cezasının kaldırılmasını şart koşuyor.

Peki ama, o ülkelerde hâlâ idam cezası var mı?

Olduğunu sanmıyorum. Kâğıt üzerinde varsa da Avrupa Birliği'ne entegre olabilmek için kaldırmaları gerekiyor.

Çek Cumhuriyeti'nde[20] var mı? Macaristan'da[21] var mı? Polonya'da[22] var mı?

Strasbourg'daki Avrupa Konseyi, insan haklarına saygı açısından kaldırılmasını şart koşuyor. Avrupa Birliği'ne üye olmak için idam cezasının kaldırılması gerekiyor. Türkiye'nin sorunlarından biri de buydu. Türkiye'de idam cezası vardı ama Avrupa Birliği'ne üye olmak istediği için kaldırılması istendi. Hatırlar mısınız bilmem. PKK'nın, Kürdistan İşçi Partisi isimli pek çok terörist saldırı düzenlemiş bir grubun başı olan Abdullah Öcalan'ı yakaladıklarında, Avrupa Türkiye'den onu idama mahkûm etmemesini istemişti.[23]

Ben de size bunu açıklamaya çalışıyordum. Tüm bu süre boyuca idam cezası hep vardı, çünkü size anlattığım olaylarla yakından bağlantılıydı.

Bir tür akım başladı sonra... Siyasi faaliyetlerle bağlantısı yoktu, tamamen adi suçlarla bağlantılıydı. Böyle başladı ve karşıdevrimci faaliyetlere idam cezası uygulamayı kestik. En azından on yıl olmuştur; hatta on yıldan çok daha fazla; belki de yirmi, yirmi beş yıl.

Neredeyse hiç uygulanmadığını söylemiştiniz.

Tam olarak bakmam lazım. Siyasi olarak göstermeye çalıştıkları bir vakada uygulandı ama aslında siyasi bir vaka değildi.

Ochoa Vakası mı?

Evet, Ochoa Vakası. Bunun adi nitelikli bir suç olduğunu anlatmıştım size. Ama bu faaliyetler çok önemli sorumlulukları olan, hatta büyük kahramanlıklar göstermiş kişiler tarafından gerçekleştirilmişti. Ochoa devrim misyonlarında, enternasyonalist misyonlarda büyük kahramanlıklar göstermişti. Yaptıkları *de facto* olarak bir vatan hainliğine dönüştü. Ülke son derece hassas hatta beklenmedik eylemlere maruz kaldı. Bunlar siyasi nitelikli, yıkıcı, hatta –sınırlı da olsa– askeri nitelikli eylemler olabilirdi. Ülkemizde, bu koşullar altında, bu kadar büyük sorumluluklara sahip insanların –sorumlulukların içeriği de göz önüne alındığında– bu tür bir eylem gerçekleştirmesinin vatan hainliği olarak nitelendirilebileceğine karar verildi. Bunun siyasi bir niteliği yoktu ama akıl almaz bir eylemdi. Bu yüzden de bu eylemi gerçekleştirmek vatan hainliği olarak değerlendirildi.

Bu yüzden mi askeri mahkemede yargılandı?

Evet çünkü o da diğerleri de silahlı kuvvetlerde ve devletin güvenlik güçlerinde görevliydiler. Bakın, Ochoa'nın, Tony de La Guardia'nın ve diğer iki kişinin kurşuna dizilmesine bizim kadar kimse üzülmemiştir. Sizin de bildiğiniz gibi, düşman propagandası, ABD propagandası bu sorunu bir rekabet sorunu, bir güç mücadelesi olarak göstermeye çalıştı. Ne zaman burada bir olay olsa bunu yalana, hırsa, korkulara, rekabete bağlıyorlar. Yani kırk altı yıldır, ne zaman bir olay olsa, ne tür bir olay olursa olsun, bunu siyasi olarak kullanıyorlar.

Siyasi davalarda artık idam cezası uygulamıyor musunuz?

Karşıdevrimci olaylarda uygulanmıyor. Posada Carriles ya da onca bomba koyan, terörist saldırılar düzenleyen diğer insanlardan biri burada yakalansa ne olur bilmem. Ama şunu bilin ki pek çok insanın itirazına rağmen, silahla çıkarma yapmış karşıdevrimci vakalarında bile, ölümlerin olduğu vakalarda bile son derece müsamahalı davranıp idam cezasını uygulamadık.

Olayların vahameti sadece niyette değil. Mesele bir ahlaksızlık, edepsizlik, bir alçaklık meselesi değildi; bunlar vahim eylemlerdi. Bu insanlar çıkarma yapmamalıydı bence. Yasalara ve kamuoyunun büyük çoğunluğuna göre idam cezasını hak ediyorlardı. Bu insanları idam etmemekle politik anlamda büyük zorluklar yaşadık.

Ama benim size şimdi söylemek istediğim şey, bunun o zamanlar o kadar önemli olmadığıydı. Bazı olaylar, niyetten bağımsız olarak, daha

önemli ya da daha önemsizdir. Önemli olaylarda bir seçeneği ya da diğerini benimsemek çok daha zor olur. Konunun bu yanı unutulmamalı.

Mahkemenin verdiği idam cezası Devlet Konseyi'ne çıkar; Devlet Konseyi toplu bir yüksek mahkemeye dönüşür. Bunun çok iyi bir icraat olduğunu düşünüyorum, çünkü bu sorumluluk tek bir insana, bir kişiye ait olabilirdi ama karar toplu olarak alınıyor. Devlet Konseyi'nin otuz bir üyesi var. İdam cezasını hak eden suçlar cinayet, küçük bir kıza tecavüz gibi tiksindirici, canavarca adi suçlar. Bunlar burada ciddi, siyasi nitelikli sorunlara yol açıyor. Halk bunları siyasi sorunlar olarak görüyor.

Burada kanlı olayların reklamı yapılmıyor, biliyorsunuz. Burada bunların reklamı yok, "kanlı haberler" yok; böyle röportajlar, böyle rezaletler olmuyor. Eskiden bu çok olağan bir şeydi: Parça parça doğranmış bir adam hakkında korkunç haberler yayınlanır, kısa süre sonra başka bir adam çok daha korkunç yöntemlerle doğranmış bulunurdu. Deliler, tamamen aklını kaçırmış insanlar var. Bu olayların reklamının yapılması, bu tarz suçların işlenmesini ciddi şekilde teşvik ediyor.

Buna karşın, ne zaman bir yaptırım uygulansa, sessizlik oluyordu –1976'dan beri böyle, demek ki otuz yıl olmuş neredeyse–. Devlet Konseyi üyelerinin en zor görevi resmi kanallardan bu cezanın uygulanması ya da uygulanmaması için bir temyiz geldiğinde başlıyordu. Konseyin otuz bir üyesi kafa patlatıyordu. Çünkü sizi temin ederim ki hiçbiri idam cezasından hoşlanmıyor, bundan zevk almıyor. Ama durumu, olayların vahametini ve tüm bunların yol açtığı farklı fikirleri tartıyorlar. Dolayısıyla da, olayın canavarca niteliklerinin reklamı yapılmasa da, insanların haberdar olmadığı tek bir vaka yok. İnsanoğlu sürekli olarak iletişim halinde. "Kanlı haberler" olmasa da, nefret tohumları ekilmese de insanlar haberdar oluyor, olaylar biliniyor.

İnsanların ne kadar şikâyet ettiğini görmeniz gerek... Bu her zaman bir baş ağrısıdır; iki yönden, hatta üç yönden bir baş ağrısıdır: İlk olarak suçun tiksindiriciliği; ikinci olarak da cezaların suçu kontrol altında tutmak için bir araç olduğu fikrinden yola çıkarak en doğru, en uygun kararın alınması; cezalar bu fikir temel alınarak uygulanıyor çünkü.

Devlet Konseyi siyasi nitelikli bir suç ile adi bir suç arasında fark gözetiyor mu peki?

Bu iki tür suç arasında fark gözetiliyor. İdam cezasına karşı olanların savlarından biri de bu cezanın suçun tekrarını, tekrar işlenmesini engellemediği.

Tüm bu durumlar göz önüne alındığında, ilk zamanlarda dava ve çözümleme süreci uzatılıyordu. Sonradan, cezanın uygulanma süreci bilinçli olarak yavaşlatıldı. Bu hareket uzun yıllar böyle devam etti.

Bir yandan da idam cezası karşıtlığının tüm dünyada gittikçe yaygınlaştığı bilinci var. Nefretle, intikam duygusuyla, intikam hırsıyla eğitil-

memiş insanlar bunu doğal olarak reddediyor. Bir politikacının nefret ve intikam dolu olması düşünülemez. Bizim aklımız intikam duygusunu kabul etmiyor. Savaş sırasında deneyimlerimiz oldu; İsyan Ordusu'nda haydutluk baş gösterince devrimci yasaları uygulamak, bazı insanları kurşuna dizmek gerekti; anlatmıştım. Ama buna son verildi. Bir daha asla olmadı.

Tüm bunlar, felsefi, dini duygulardan bağımsız. Bu duygular idam cezasının etkili olup olmadığı savlarında çok daha güçlü bence. İdam cezasının bazı suçlarda etkili olmadığını düşünüyorum. Bazı durumlardaysa bu tür sert cezalar etki gösteriyor ve bu etki kalıcı olabiliyor.

Nisan 2003'teki kaçırma olayları

Hava korsanlığı - Yeni bir göç patlaması mı? - Regla'da bir botun kaçırılması - Pazarlıklar - ABD'li yetkililerin tutumu - Devrim, sosyalizm ve suç - Üç korsanın idamı - José Saramago'nun beyanı

Konu açılmışken, 2003 nisanındaki üç idam hakkında bir şey sormak istiyorum size. Üç kişiye idam cezası verilip bu cezanın infaz edilmesi herkesi şaşırttı. Gemi kaçırmış, pek çok şey yapmışlardı ama kimseyi öldürmediler, yaralamadılar. Bu insanların idam edilmesi gerçekten çok şaşırtıcı.[1]

Bu kaçırma olayı çok kendine özgü. Başka kaçırma olaylarına yol açması riski vardı. Bu çok tehlikeli olurdu, çünkü "önleyici savaş" felsefesi çerçevesinde, ülkeye saldırmak, savaş açmak için bahane olarak kullanılabilirdi.

New York'taki 11 Eylül 2001 terörist eylemleri olmuş, bizim *nazifaşist* olarak nitelendirdiğimiz savaşçı bir felsefe söz konusu edilmişti. 5 ağustos 1994'ten söz etmemiz iyi oldu (bkz. s. 253). O olayı anımsıyorum, çünkü bir göç dalgası başlamıştı. Havana Körfezi'nde güvenli tek bir gemi, güvenli tek bir bot kalmamıştı; turizm, balıkçılık gibi deniz faaliyetleri güvensizdi.

Ekonomik koşullar zordu; 1994'te "özel dönem" üç yıldır devam ediyordu. Büyük kıtlık vardı. İnsanların ezici çoğunluğu devrimi savunmaktan yanaydı ama ABD'ye gitme ihtiyacı hissedenlerin sayısı –Amerikalıların uymadığı bir göç anlaşması olduğunu anlatmıştım size– artmıştı. Başka yollardan göç etmek isteyenlerin bunu yapabildiğini, bu tür faaliyetlere katılanların genellikle lümpenler, suçlular, çoğunlukla da sabıkalılar olduğunu söylemiştim.

2003'te kışkırtılmak istenen neydi peki? 1994'tekine benzer bir durum. O zaman da gemi yolluyorlar, vize vermiyorlardı. Nasıl mı? Vize vermeyerek –2002 eylülünden beri vize vermiyorlardı–, anlaşmaya uymayarak. Ortaya öyle bir durum çıkmıştı ki...

Düdüklü tencere gibi.

Evet, evet. Bir tarihte, on bin vize vermeleri gerekirken bin tane vermişlerdi; vize sayısını yüzde 90 azaltmışlardı. Aşırı uçlar, Otto Reich'lar, Roger Noriega'lar ve diğer haydutlar göç dalgası başlatmak için

gereken şartları oluşturacak bir program tasarlamışlardı.

Düşüncelerimiz bu yöndeydi ama henüz fazla ayrıntı bilmiyor, bunu nasıl kışkırtacaklarını öngöremiyorduk. Bana sorarsanız, ahlaki açıdan bakıldığında, komplo kurup ABD'den para alan sözümona "muhalifler"in suçu, idam cezasına çarptırılan bu insanlarınkinden daha büyük. Siz de bu cezanın nedenini öğrenmek istiyorsunuz. Kan dökülmedi, kimse öldürülmedi diyorsunuz.

Bu geminin kaçırılması size anlattığım durumla bağlantılıydı; vahim, son derece vahim bir durumdu. Ama dikkat edin, daha önce olanlar olmamış olsa, yine de o kadar vahim olmazdı. Irak Savaşı başlamadan iki saat önce, akşam saat yedide, on yıldır, neredeyse göç anlaşmaları imzalandığından beri olmamış bir şey meydana geldi.

On yıldır korsanlık olmuyor muydu?

Burada uzun yıllar boyunca tekneler, ilaçlama gemileri, fabrika gemileri çalındı, suçlar işlendi... Ama on yıldır, 1994 anlaşmasından beri içinde yolcu olan bir uçak kaçırılmıyordu. Gariptir, Irak Savaşı başlamadan iki saat önce, 19 mart 2003 çarşamba günü, seksen-yüz kilometre güneyimizdeki Juventud Adası'ndan kalkan ve günün son seferini yapmakta olan bir uçağın kaçırıldığı haberini aldık. Havana yakınlarındaki Boyeros Havalimanı'na yaklaşmaktaydı. Altı kişi pilot kabinine girmiş, pilotun ve yardımcı pilotun boğazına bıçak dayanmış, aynı New York'taki ikiz kulelere çarpan uçakların kaçırıldığı gibi kaçırmışlardı uçağı. Bu çok garip.

ABD'ye mi gitmek istiyorlardı?

Evet. Ama ancak ABD'de Cayo Hueso'ya inecek kadar yakıtları vardı –yapacakları yolculuğa yetecek kadar yakıtları vardı; bunlar kırk küsur yolcu alan uçaklar–. Cayo Hueso'ya vardılar, indiler. Pek çok işbirlikçileri vardı, her şey aylar önce planlanmıştı: yolculuklar yapmış, buraya gelmiş, güvenliği nasıl atlatacaklarına dair gözlemlerde bulunmuşlar, fotoğraf çekmişlerdi. Biraz dikkatsizlik de vardı; çünkü güvenlik normal, rutin bir iş haline gelmişti. Dediğim gibi on yıldır böyle bir şey olmuyordu.

ABD'de karşılandılar. Yetkililer ne yaptı peki? Bıçaklı altı kişiyi tutukladılar, işbirlikçilerine Küba Uyum Yasası'na istinaden hemen oturma izni verdiler. Soruşturma başladı, soruşturma süresince bizim mürettebattan bir kısmını alıkoydular. Uçak orada kaldı; mafyanın uçağa el koyması için gereken tüm şartlar oluştu; uçağa el koydular. Yolculara kötü, kabaca davrandılar; kalmaya ikna ettiler. Bu uçakla ilgili yapılabilecek her türlü pisliği ve domuzluğu yaptılar.

Yirmi yıldan uzun süredir ABD uçakları kaçırılmıyor. Küba, bu sorunu temelden çözen birtakım önlemler aldığından beri. Bu uçaklar bazen iki yüz-üç yüz kişiyle gelirdi. Bir su şişesine fitil takar, molotov

kokteyli olduğunu söyler, öyle kaçırırlardı. Bunlar dengesiz insanlardı; siyasi bir amaçları yoktu; kanun kaçakları, maceracılar ya da ruh hastalarıydı. Bazen birkaç hafta olaysız geçerdi, bazen de –sanki bu tür psikolojik sorunları olan insanlar bunu birbirine bulaştırıyormuş gibi– bir hafta içinde üç dört tane olay olurdu.

Bizler uçaklara ve yolculara iyi bakmaya çalışırdık. Gerekiyorsa yakıt verilir, uçak ve yolcular derhal iade edilirdi. Onlarca uçak kaçırıldı. Buna karşılık onlar, devrimin ilk yıllarından itibaren Küba'ya karşı bir taktik geliştirmişti: uçak korsanlarını iyi karşılayıp bunu herkese duyuruyorlar, böylelikle de azmettirici rol oynuyorlardı. İşte Küba uçaklarının kaçırılması olayı böyle başladı.

Sorunu Küba çözdü. Buna karşılık onlar bizim uçak ya da gemilerimizi kaçıranları cezalandırmıyordu. 1994 göç anlaşması yürürlüğe girdikten sonra bir yolcu uçağını kaçıracakları, böyle bir şey yapacakları kimsenin aklına gelmezdi.

Bu uçağın kaçırılması burada büyük öfke yarattı. Ama asıl vahim şey, birkaç gün sonra, Miami'de bir yargıcın korsanları şartlı olarak –kefaletle mi bilmiyorum– salıvermesi oldu. Tehlikeli olmadıklarını düşünüyorlardı. Ayrıca, bu korsanların burada "muhalif" olduğunu varsayıyorlardı; halbuki amaçlarının politikayla en ufak bir bağlantısı yoktu. Bunlar politik durumdan yararlanırlar ama politik aktivist değildirler. Korsanların amaçlarını çözümlediğinizde bunların hemen hepsinin sabıkaları ya da yasal sorunları olduğunu görürsünüz. Ya da serkeş olduklarını, arbede çıkardıkları için uyarılmış insanlar olduklarını. Hepsi böyle değil ama pek çoğu ceza almış insanlar. Çalışmayan, toplumun sırtından geçinen insanlar. Tam bu işe uygun, maceracı insanlar...

Halbuki, son zamanlarda sosyal hizmet görevlileriyle birlikte çalışıyor, hapisten çıkanların topluma geri kazandırılması, iş bulabilmesi, istihdam edilmesi için çabalıyoruz. İnsan falanca suçu işlediğini, sabıkası olduğunu söylediğinde, onlara iş bulmak zor oluyor çünkü...

Altı korsanın Florida'da serbest bırakıldığı duyulduğunda, buradaki insanlar ne yaptı?

Bu haber 29 martta duyuldu –Irak Savaşı başlayalı on gün olmuştu–; kısa süre sonra, 31 martta bir başka uçak kaçırıldı. İçinde daha çok yolcu vardı; bu da adadan geliyordu ama kapasitesi daha büyüktü; kırk beş yolcu kadar alıyordu.

Uçağın arka kısmında el bombası taşıyan biri –el bombası taşıdığını söylüyordu– bunu patlatacağını söylüyor, Miami'ye götürülmeyi istiyordu. Yakıt yetersizdi, pilot indi –uçağı götürmek istemiyordu, ne olursa olsun uçağı kaybetmek istemiyordu, indi– ama pistin ortasına indi. O andan itibaren, pist bütün gece kullanılamadı. Bunun üzerine ABD'de, uçağın Florida'yı gitmesini istemeyenler olduğunu gördük.

Konuyla ilgilendiler, harekete geçtiler. Biz hemen neler olup bittiğini haber verdik; yetkililer de buna karşı olduklarını bildiren bir açıklama yolladı. Bunun yayınlanmasını istediler. Bizimle konuştular.

Bu ikinci uçak diğeriyle aşağı yukarı aynı saatte, Juventud Adası'ndan kalkan son sefer sırasında kaçırılmıştı. Ama bu kez bilgi toplandı, korsan ikna edilmeye çalışıldı. Washington'a Dışişleri Bakanlığı'na bilgi verildi, sorumlu kişi uyandırıldı. Oldukça olumlu bir mesaj yolladılar, buna karşı olduklarını, kabul etmediklerini bildirdiler.

Onlar böyle deyince biz de bunları korsana söylemek üzere birini yollamalarını teklif ettik. Korsana bilgi vermesi için hemen Çıkar Ofisi'nin başı James Cason'u yolladılar. Gariptir, daha önce yaptıklarına rağmen, adam talimatları yerine getirdi. Cason havaalanında karşılandı, pilotla iletişime geçti. Sadece pilot aracılığıyla iletişim kurulabiliyordu; korsan –el bombası taşıyan– konuşmak istemiyordu. Reddetti, konuşanın gerçekten Cason olduğunu nereden bilecekti. Cason, isterse pasaportunu yollayabileceğini söyledi; kimliğini kanıtlamak ve bu olaya bir son vermek için elinden gelen her şeyi yaptı.

Bunun üzerine, Florida'ya değil, bir başka eyalete gitmeleri fikri atıldı ortaya. Florida'da Küba karşıtı mafyanın her şeye, adlî makamlara vesaire hâkim olduğunu ve bunun ne gibi sorunlara yol açtığını biliyorlardı. Ama uçağın yeterli yakıtı yoktu; ikmal edilse de başka bir eyalete inmesine yetmeyecekti. Uzun bir mücadele oldu, bütün gece devam etti.

Bu operasyonlara bizzat siz de katıldınız mı?

Evet. Bay Cason geldiğinde yoktum, onu bir kilometre öteden bile görmek istemiyordum ama Küba Sivil Havacılık Enstitüsü'nden (Instituto de Aeronáutica Civil de Cuba-IACC) yoldaşlar, havacılıkla ilgili olanlar oradaydı; çaba gösteriyorlardı. Dışişleri'nden de insanlar vardı. Washington'dakiler Cason'a havaalanına gitmesini söylediklerinde –adam uyuyordu sanırım, saat gecenin biri ya da bir buçuğuydu– Dışişleri'nden bir memur ona eşlik etti. Cason uçağa kadar gitti, çünkü orada, pilot araya girmeden, doğrudan iletişim kurma olasılığı vardı. Korsan –el bombası taşıyan– bunu reddetti; dediğim dedikti.

İki farklı eğilim olduğu görülüyordu. Amerikan "elçisi" iki buçuk gibi uyumaya gitti. Ben ikna etmek üzere kaldım.

Korsanla konuşmadınız mı?

Hayır, pilotla konuştum, korsanla değil. Bir ara pilota beni hoparlöre bağlamasını söyledim. Mürettebatla konuştum. Paniğe kapılmamalarını söyledim. İdare adamın elindeydi. Adamı suçladım. Dedim ki: "Bu adam sorumsuzun teki." Çünkü neler yaptığını görüyorduk; psikolojisini anlamaya başlamıştık. Erkekleri ön tarafa kargo bölümüne, kadın ve çocukları arkaya götürdü. Kendisi de arkadaydı.

Yalnız mıydı yoksa bir işbirlikçisi de var mıydı?

Yalnızdı ama iki tane el bombası vardı. Bunları elinde sıkı sıkı tutuyor, tehdit ediyordu. "Şu kadar dakika içinde benzin doldurmazsanız uçağı havaya uçururum" diyordu. Ben pilota talimat veriyordum: "Ona şunu söyle, bunu söyle" diyordum. Tehdit savurduğunda sert yanıtlar veriyordum: "Böyle bir şey yaparsanız aklınızı tamamen kaçırmışsınız demektir" ya da buna benzer şeyler. Cevabın gelmesi on beş-yirmi dakika da sürse bekliyordum. Bütün sorularım adamın ne kadar tehlikeli olduğunu anlamaya yönelikti.

Neyse, sabah oldu. Cason uyuyordu ama uçağın –gitmesine izin verdiğimizde– Florida'ya varması gerekecekti; başka yere gidemezdi. Bir ara erkeklerin çıkması için kapılar açıldı ama uçakta kadınlar da vardı ve erkekler centilmence davranıp çıkmayı reddettiler. Benzinin nasıl doldurulacağına, hangi yöntemle doldurulacağına da karar vermek gerekiyordu.

Tartışmalar devam etti. Pilot uçmayı reddediyordu. Uçağına el koyulmasına razı değildi. Ben tabii ki, sertçe şöyle diyordum ona: "Sana ne emir verilirse onu yapacaksın." Sözümü kesiyordu, ben de tekrar ediyordum: "Size ne deniyorsa onu yapacaksınız." Pilot diretiyordu çünkü.

Bir an geldi –ben adamı inceliyor, yaptıklarını gözlemliyordum; kadınları ve çocuğu bir tarafa, diğerlerini öbür tarafa yolladığında– Rogelio Acevedo'ya (IACC başkanı) dedim ki: "Acevedo, hoparlörden insanlara bir konuşma yap; bu adamın bir suçlu olduğunu söyle." Yolcuları sakinleştirecek şekilde konuştu, ama mesajın amacı korsanı suçlamak olmalıydı.

Acevedo'nun mesajı yarım dakika bile sürmedi. Ona dedim ki: "Söylediklerin ve bunu söyleme şeklin, adamın denilenin tam tersini yapması için birebirdi." Mürettebatla, uçaktaki herkesle, yolcularla konuşmam gerekti.

Yolculara mı seslendiniz?

Evet, dedim ki: "Sesimi tanıyorsunuz, daha önce duydunuz –sakin, soğukkanlı bir şekilde– bu adam kadın ve çocukların hayatını tehlikeye atıyor, bunda inat ediyor. Durum tehlikeli." Eğer korsanın el bombasını atma ihtimali olduğunu görürlerse, bombayı elinden almaları, buna engel olmaları için yüreklendiriyordum. Hiçbir söz veremeyeceğimizi ama bir çözüm aradığımızı telkin ediyor, talimat veriyordum. Amerikalıların uçağın ABD'ye gitmesini istemediğini, korsanın Çıkar Ofisi'nin başıyla bile konuşmayı reddettiğini, acınacak halde olduğunu söyledim. Ama serttim. Amacım korsanı caydırmak, yolcuları uyarmaktı. Tehlikeli bir durum olursa, son çare olarak... Asıl sorun adamın ne kadar tehlikeli olduğunu anlamaktı. Buna göre bir yöntem izlenecekti...

İnsanları salıvermesi için, değil mi?

Evet insanları salıvermesi, benzin alıp başka bir yere gitmesi için. Gecenin o saatinde haritaları incelemek üzere uzmanları aramak zorunda kaldık. Ama havacılık haritaları bu iş için yeterli değil. Dedik ki: "Haritalara bakın, ve şu nokta, şu havaalanı tam olarak ne kadar mesafede söyleyin." Uçağın nereye varabileceğini öğrenmeye çalışıyorduk. Diğer havalimanının bulunduğu eyaletin sınırına en fazla yüz kilometre yaklaşabiliyordu. İmkânı yoktu, her türlü hesabı yaptık.

Bir an geldi korsan umutsuzluğa kapılıp Acevedo'ya "Söyleyin, uçağın kalkmasına izin versinler" dedi. Acevedo cevap verdi: "Benzin Bahamalar'a kadar bile yetmez." Bahamalar'a kadar yeterdi; oradaki yetkilileri arayabilirdik. Nasıl tepki vereceklerini bilmiyorduk. Bahamalar çok kırılgan bir ülke. Aramızda yasadışı göçmenlerle ilgili bir anlaşma var ve bu anlaşma onlar için çok önemli... Bu göçmenleri iade ediyorlar ama bir sürü adaları var ve bu insanların egemenliğe hiçbir saygısı yok...

Telefon edebilir –kısa süre önce Karayibli devlet başkanlarının bir araya geldiği bir toplantı olmuştu– uçak oraya giderse korsanı tutuklayıp iade etmelerini isteyebilirdik. Bunun ne gibi zorlukları vardı? İlk olarak, başbakanı bulmak gerekiyordu, bakalım orada mıydı? Onu ikna etmek vesaire lazımdı. İkinci olarak, bu yaptığımızın hiçbir anlamı olmayacaktı. Asıl önemli olan Amerikalıların sözlerinde durması, uçağa el koymaması, mürettebatı alıkoymamasıydı. Uçağa el koymalarını istemiyorduk; eğer varsa, işbirlikçisinin orada kalmasını istemiyorduk. Tüm bu şartları biz koşuyor, biz öne sürüyorduk. Onların da, sonradan olanların olmamasını ister bir halleri vardı.

Bahamalar'la ilgili bir sorun daha vardı. Orada benzin ikmali yapsalar da uçak ABD'ye ya da Jamaika'ya varamazdı. Yoksa olay Bahamalar'da çözülürdü. "Benzin koyun, şu eyaletlerden birine gitsin" diyebilirdik onlara. Neden çekiniyorduk? Bahamalar'da depoyu doldursak da uçağın o eyaletlere ulaşamayıp denize düşmesinden. Belki Jamaika'ya varabileceği fikri çıktı ortaya. Bu sefer Jamaikalıların başına dert açacaktık, protesto edeceklerdi vesaire. Bunun kesinlikle olamayacağına karar verildi. Korsana Bahamalar'da bir sorunun halledilmesi gerektiği ve bunun birkaç dakikada yapılamayacağı söylendi. Jamaika'daysa düşme tehlikesi vardı.

El bombasının patlama ihtimaline karşılık su tankerleri, itfaiye arabaları, bütün önlemler hazırlanmıştı.

Korsanın kimliğini belirlemiş miydiniz?

Yolcular arasında zanlının kim olabileceğini araştırmıştık; bir karısı ve bir kız çocuğu vardı... Başta bir hata yapıldı. Makul bir adama benziyordu çünkü, eşiyle yolculuktan dönen bir doktordu. Korsanın kimliği bir an için yanlış belirlendi. Üç dört saat boyunca başka birisi olduğu

fikriyle çalıştık. Gün ışıdığında o değil bir başkası olduğu haberi geldi.

Nerede oturduğu belirlendi. Evinde alçıdan el bombası üretmek üzere kalıplar olduğu görüldü. Ama bu, el bombasının imalinden önceki işlemler için olabilirdi. İmal edip etmediğini bilmiyorduk... Sanırım kuşkulu olabilecek birtakım plastik maddeler de bulunmuştu. Gerçek bir el bombası taşıyıp taşımadığından yüzde yüz emin olamıyorduk. Verdiği yanıtları, tepkileri ve diğer bütün olayları çözümledikçe, el bombası taşımadığına ikna oluyordum.

Kardeşinin İçişleri Bakanlığı'nda çalıştığını öğrendik. Havalimanına gelip yardım etti. "Gelsin, adamı ikna edebilecek mi görelim" dedim. Korsanla pazarlık yapmaya, bir yaptırım üzerinde anlaşmaya yardım etmek üzere geldi. Bir yaptırım uygulanacağını herkese duyurmuştuk; kardeşiyle bir çözüm aranabilirdi... Buna uğraşıyorduk. Bir yandan da ABD'den haber bekliyorduk.

Bu sırada Cason havalimanına geri gelmiş miydi?

Gün doğarken Cason'a benzinin ancak Florida'ya kadar yeteceğini; uçağın inebileceği bir yer, bir hava üssü bulmasını; uçağın pilot ve yolcularla geri gelmesi için kolaylıklar sağlanmasını istediğimizi bildirmiştik. Durumu incelediler; o sabah epey tartıştılar sanırım.

Bir yandan bu tezleri savunurken, bir yandan da –konuşmaların vesaire ardından– korsanla inmesi için pazarlık ediyorduk. Yola devam etmesi için benzin vereceğimizden yola çıktık ama bir yandan da zorlukları anlatıyor, zaman kazanmaya çalışıyorduk. ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan saat on bir civarında gelecek haberi bekliyorduk çünkü. Bir yandan da belli sayıda insanı uçaktan indirmek, benzin doldurmak için zaman kazanıyorduk. Mücadele sırasında zaman geçmişti. Çocuklara suydu vesaire derken korsan yorgun düştü; yolcuların inmesini sağladık. Yirmi iki kişi indi. Yirmi iki kişinin inmesi ve ağırlığın azalmasıyla, benzin artık yetecekti.

Benzin doldurulduğunda Cason'u aradık: "Haber var mı?" "Hayır." Sonra bir kez daha: "Haber var mı?" "Hayır." Tam olarak nereye iniş izni vereceklerini öğrenmek istiyorduk. Yirmi iki kişiyi indirmeyi başardığımızı, uçağın artık herhangi bir eyalete gidebileceğini bildirdik. Danışın dedik, artık tehlike kalmadı, başka bir eyalete de varabilir. Epey bir süre tanımıştık; bu çözüme –yirmi iki kişinin uçaktan inmesi çözümüne– saat dokuzda ulaşmıştık çünkü. Amerikalılara iki saat daha zaman tanımış, hiçbir cevap alamamıştık... Bekledik: "Cevap geldi mi?" "Hayır." "Cevap var mı?" "Hayır." Saat on bire geliyordu. Korsanla, tanker yollarup benzin doldurulacağına dair pazarlık edilmişti. Benzin doldurmanın ne kadar süreceğini hesaplamıştık. Yirmi dakika, bir saat, bir buçuk saat sürebilirdi. El bombası riskini yok etmek ve başka bir eyalete gitmesini sağlamak için ne kadar zaman gerekiyorsa o kadar. Ame-

rikalı yetkililerin politikalarını değiştirmek isteyip istemediklerini görecektik. Ortada iki farklı politika olduğu anlaşılıyordu.

Washington'da birbiriyle zıtlaşan iki eğilim mi vardı?

Evet. Hiç şüphesiz iki farklı yaklaşım vardı, hangisinin baskın çıkacağını bilmiyorduk.

Korsan saat on birde yola çıkmak istiyordu. Bahaneler uydurmamız gerekti: kardeşini aramıştık, yoldaydı, geliyordu; bütün işlemler başlatılmıştı vb. Kardeşini getirecek olan uçak Varadero'dan havalandı; uçak mıydı helikopter miydi hatırlamıyorum; ben sabırsızlık içinde saatime bakıyordum. Biraz geç kaldı ama geldi; kardeşi tam o sıralarda geldi sanırım. Ah! Korsan kendisi ve uçaktakiler için su istiyordu. Bir de para istedi –şu hale bakar mısınız!– orada uçaktan indiğinde insanlara dağıtmak üzere kendisine bin dolar borç vermemizi istiyordu... Biz Washington'dan gelecek cevabı bekliyorduk. Kardeşinin uçağının geç kalması işimize yaradı; sonunda geldi. Konuştular, ama korsan kimseye güvenmiyordu. Böyle böyle zaman kazandık. Saat 10.55'te "Cevap geldi mi?" "Hayır." Uçak nereye inecekti? Bilinmiyordu.

Bu süreçten, durumun nasıl geliştiğinden Cason'un haberi var mıydı?

Attığımız her adımı Cason'a bildiriyorduk: "Bakın, şunu yaptık, bu yapıldı, konuşuldu, şu kadar insanın inmesi sağlandı, kardeşi geliyor vesaire." Bütün bilgiler veriliyordu. Çıkış saati konusundaki sözümüzde durduk. "Biraz zaman kazanalım", kardeşini kullanalım; sandviç hazırlamak lazım, para hazırlamak lazım... Havacılık Başkanı Rogelio Acevedo hiç istekli değildi. Dedim ki ona: "Üzerinde para var mı?" Rogelio isyan halindeydi... Yani, isyan değil de, acı çekiyordu. Dedim ki: "Üzerinde nakit para var mı?" "Evet." "Beş yüz dolar yollayacağız, bin değil, beş yüz vereceğiz" dedim, korsanın orada kalması için, zaman kazanmak için. Para teslim edildi. Korsan, "İşiniz bitti mi? Ne zaman çıkıyoruz?" diyor, enerjik görünüyordu. "Hayır, birazdan."

Bunun üzerine pistteki adama "Yavaş hareket et" dedik. Yavaş gidiyorlardı. İki pilot, iki yardımcı pilot yolladık. Ön kapıdan girdiler; diğer pilotlar indi. Korsan olanları görmedi. Uçağın pilotları bütün gece ve yolculuk boyunca orada kalmıştı. Cevap gelmiyordu. Pilotlara "Hazırlanın" dedik. Saat 11.54'te, söz verdiğimiz saatten bir saat sonra motorlar çalıştı. Çıkar Ofisi'nden hâlâ cevap yoktu. "Biraz havada bekleyin" dedim. Uçak havalandığında, cevap Cason'a ulaştı: Cayo Hueso Havaalanı'na insin... En kötüsü! Herhangi alelade bir üsten bile kötüydü.

Orada bir kez daha insanlarımıza kötü muamele ettiler. Adamı tutukladılar. Onun yanında da bir kadın ve bir çocuk varmış. Ama çocuk adamın değil, yanındaki kadınınmış. Ertesi gün kadını ve çocuğu salıverdiler. Ka-

dın masum değildi, işbirliği yapmıştı; el bombasını ya da bombanın birtakım plastik parçalarını –metal olmayan bölümünü– uçağa o sokmuştu.

Fark edilmesin diye mi?

Evet ama kadını ertesi gün salıverdiler. Korsan orada kaldı. Soruşturma açıldı, yolculara kötü muamele edildi, bazı insanların ABD'de kalması için uğraşıldı, baskı yapıldı. Mürettebattan bazıları soruşturma boyunca orada kaldı. Uçağı terk ettiler. Uçağa el konuldu. Söz verdiklerinin tam tersini yaptılar.[2]

Ertesi gün, 1 nisan 2003'te, aralarında turistlerin de bulunduğu yolcu dolu bir gemi Havana Körfezi'nde kaçırıldı.

Gerçekten çok garip, ertesi gün, sabah bir haber aldık: Regla'ya giden gemi tabanca ve bıçak taşıyan birtakım adamlar tarafından kaçırılmıştı... Yine aynı ilkeyi uyguladık: kimse yolunu kesmeye çalışmayacaktı. Gittiler. Telsizle iletişim kurmuşlardı. Altı yedi mil kadar açıldıklarında tüm yolcuları Florida'ya götürmek üzere bir gemi talep ettiler: "Elimizde elli yolcu var –elli dediler ama biraz daha az insan vardı. Şu kadarı çocuk."

Korsanların başı, ellerinde belli bir sayıda çocuk, belli bir sayıda da turist olduğunu söyledi. Biraz abartmışlardı; tek bir çocuk vardı aslında. Daha fazla olmaması garipti. Her zaman birkaç çocuk olur.

Bu gemi nereye gidiyordu?

Bir mekik gemisi. Yüz kişilik kapasitesi var. Eski Havana'da yaşayan insanları körfezin karşı tarafına götürüyordu.

Regla semtine mi?

Evet. Sakin sulara göre tasarlanmış bir gemi. Bu gemilerin dibi düz olur. Dalgalı sularda seyredemezler. Kaçırdılar, ellerinde elli yolcu olduğunu söylediler, bunu sabaha karşı yaptılar. Ben olayı öğleden önce haber aldım; ilk tehditlerini savurmuşlardı bile. Daha lüzlı bir gemi talep etmişler, gemi verilmezse rehineleri suya atmakla tehdit etmişlerdi. Bu ilk tehditti. Üstelik birkaç kere söylediler. Açık telsiz kanalından konuşuyorlardı. Sordum; her zaman olduğu gibi sahil güvenliğe haber verildiğini bildirdiler.

Bu, sözünü ettiğimiz uçak olayından ne kadar sonra oluyor?

Yirmi dört saat sonra.

Uçak pazarlığını yeni bitirmiştiniz...

Uçak 30 mart günü kaçırıldı. 31 mart günü pazarlıklar yapıldı. 1 nisan günü, sabaha karşı, aynı yöntemlerle, gemiyi kaçırdılar... Uçak ola-

yı, 31 mart günü halka duyurulmuştu sanırım. İlk uçağı kaçıran korsanların –19 martta, bıçaklarla kaçıranların– Florida'da şartlı olarak salıverildiği duyulduğunda, bunlar da gemiyi kaçırma planları yapmaya başlamış olmalı. Bir gece önce bir toplantı yapmış, aralarından birinin evinde bir araya gelmiş, bir plan uyduruvermişlerdi. Kesin konuşamam ama onları bu planı yapmaya itenin uçak haberi olduğundan eminim. Ama bu kez kaçırılan Regla gemisiydi.

Dokuz kişi miydiler?

Kalabalık bir gruptu, hepsi suç ortağıydı. On bir-on iki kişi olabilir, aralarında kadınlar da vardı. Çocuğun annesi de komploya dahildi.

Bu olayların, önce uçakların, ardından da geminin kaçırılmasının yeni bir göç dalgasına yol açacağını, yeni bir göçmen krizi yaratacağını mı düşünüyordunuz?

Bu açıktı, daha önce yaşanmıştı. Regla gemisi kaçırıldığında bu artık yolculuk edilemeyeceğinin bir simgesiydi; Amerikalı yetkililer de bunu teşvik ediyorlardı.

19 martta ilk kaçırma olayı oldu. Amerikalılar korsanları karşılayıp tüm o yaptıklarını yaptılar. Başka bir şey söylemelerine gerek yoktu: "Onları salıvereceğiz." Yargıç bu kararı alıyordu ama savcılık –tabii eğer büyük bir ikiyüzlülük söz konusu değilse– salıverilmemelerini talep ediyor, Miami üzerinde yetkisi olan Atlanta Mahkemesi'ne başvuruyordu. Ama Atlanta, yetkiyi yargıçlara bıraktı. Yani, son zamanlarda, 11 Eylül saldırılarından sonra, birtakım çabalara tanık oluyoruz... Korsanları salıvermek onlar için çok utandırıcı bir durum çünkü. Ama uzun vadede buna engel olamıyorlar...

Daha önce de söylediğim gibi, buradan yasadışı yollarla çıkanların yüzde 90'ını Florida'dan gelip alıyorlardı. Sadece yüzde 10'u bir kayıkla gidiyor ya da bir tekne kaçırıyordu. Bu pek çok hayata mal oldu. Gemiler aşırı yük alıyor, insan kaçakçılığı yapıyordu... Oraya vardıklarında Amerikalı yetkililer hiçbir yaptırım uygulamıyordu. Biz sert önlemler almak, ağır yaptırımlar uygulamak zorunda kaldık. Sonradan onlar da, başkanlar da yöntemlerini değiştirmek durumunda kaldılar.

Başkan Bush zamanında göç sorunu tekrar kötüye mi gitti?

Ne yaptılar? Aynı Reagan zamanında olduğu gibi vize vermeyi durdurdular; bahaneler uydurdular, her zaman bir bahaneleri hazırdır; ama sonuç olarak durdurdular. Kısa süre sonra da James Cason geldi ve 19 marttaki o garip olay gerçekleşti; –Irak Savaşı başlamadan iki saat önce– bıçaklı birtakım adamlar yolcu dolu bir uçağı kaçırdılar. Bunun arkasından bir dizi olay gelişmeye başladı...

1 nisan günü, sabaha karşı, Regla gemisi olayı. Birkaç gün sonra da,

bir askere saldırıp silahını aldılar... Üçüncü bir kaçırma olayına engel olundu. Bu olayın failleri politik bir amaç beyan etmedi. Bütün olaylar, olayların tamamı, 5 ağustos 1994'te Havana'daki karışıklıkları çıkaranlara benzer suçlular tarafından gerçekleştirilmişti. O olaylardan sonra Amerikalılara "Sınırınızı korumayacağız, grev ilan ediyoruz" demek zorunda kalmıştık neredeyse. Bunun üzerine de, Amerikalıların korktuğu, *balsero*'ların o toplu göçü gerçekleşmişti. Irak Savaşı'nın yeni başladığı 2003'teki koşullar altındaysa, bunun buraya yapılacak bir saldırıyı haklı çıkarmak için en iyi bahane olduğunu düşündüler.

Regla gemisinin kaçırılması nasıl sonuçlandı?

Korsanların yakıtı bitti. Biz ne yaptık? İçişleri Bakanı Abelardo Colomé Ibarra'yı oraya yolladık. Sınır muhafızlarının komutanı da gitti. Bir yardımcımla konuştum ve dedim ki: "Bir yakıt tankeri bulup, birkaç botla birlikte oraya yollayın." 13 ağustos 1994'teki gibi trajik bir kazaya engel olmak istiyordum (bkz. s. 251-253).

Dikkate alınması gereken bir durum çıkmıştı ortaya çünkü. Florida sahil güvenliği, her zaman olduğu gibi, birkaç gemi yolladığını bildirmişti... Ne zaman birinin yasadışı yollardan çıkış yaptığını bildirsek birilerini yollarlardı. Sonra aniden, gemilerine geri dönme emri verdiklerini bildirdiler. Bilmem hangi yıldan kalma bir yasa varmış –1988 diyorlardı sanırım–, bu gibi durumlarda sorunu, gemi hangi ülkenin bandırasını taşıyorsa o ülkenin çözmesi gerekiyormuş. Sorunu Küba'nın çözmesi gerektiğini söylediler.

Kaçırılmış bir gemi olduğunu, içinde rehineler ve tehlikeli adamlar bulunduğunu biliyorlardı. Şöyle diyebilirlerdi: "Gelmesine izin vereceğiz, bir gemi yollayıp, daha önce verdiğimiz garantiler doğrultusunda hepsini iade edeceğiz." Gerçi bu sözlerini asla tutmamışlardı. Bazen, canları istediğinde, her türlü iadeye karşı çıkan mafyayı memnun etmek için yüzde 20'sini orada tutuyorlardı.

Bize haber gönderip her zaman yaptıklarını –beklemek, gelmek, gemiye eşlik etmek, Amerikan karasularında da son kararı vermek– yapmayacaklarını bildirdiler. Anlaşmayı uygulamaları gerekirken "Siz ilgilenin" dediler. Bizim ilgilenmemiz gerekiyormuş.

Vatandaşlarımız kaçırılmış, çocuklar, yabancılar da var. Benim talimatım şöyle oldu: "Daha çok takviye yollayın." Denizde üç şiddetinde fırtına var ve gittikçe kuvvetleniyor. Henüz yirmi iki mile ulaşmadan emir vemiştim: "Birkaç tekne, yakıt, ne gerekiyorsa yollayın." Tekneye baskın düzenlemeyecektik, bu saçma olurdu. Batmamasına çalışıyorduk. Bu yüzden de bakanı yolladık... Talimat şuydu –orada üç gemimiz vardı–: Bir tanesi yüz metre sağda, diğeri yüz metre solda, bir tanesi de bir kilometre kadar geride dursun; bir kaza olursa derhal yardım etmek üzere onlara eşlik edin. Amerikan karasularına varana kadar da

eşlik etmeyi sürdürün. Oraya varana kadar gemiye göz kulak olun."

Amerikalı yetkililer görülmemiş bir ikiyüzlülükle bunun bizim sorumluluğumuz olduğunu, gemi Amerikan karasularına vardığında ne yapacaklarını kendilerinin bildiğini söylemişti. Ama bu bizim sorumluluğumuzdu; bize yolladıkları haber buydu. Yakıtları bittiğinde, bakalım ne olacaktı. Bir römorkör bile yollamıştık. Yakıt tankeri değildi; bir yardım gemisi, bir römorkördü.

Korsanlar kimi kadınların boğazına bıçak dayamış, tehdit ediyorlardı. Bıçağı hep kadınların boğazına dayıyorlardı; aralarında turistler de vardı. Tüm bunların vahşet olduğunun bilincindeydiler, çok iyi biliyorlardı. Yakıtları bittiğinde, römorkörler tarafından çekilmeyi kabul ettiler.

Geminin batmamış olması bir mucize, bir görseydiniz... Sakin sular için tasarlanmış, düz tabanlı bir gemiydi. Bunu öbür taraftakiler de biliyordu; buna rağmen onları almayı reddettiler. Yakıt bitince korsanlar bizimle iletişime geçti, römorkörün geminin önüne bir halat çekmesini kabul ettiler. Ama tutumları değişmemişti... Bu şekilde Mariel limanına vardılar ama rıhtıma yanaşmadılar. Metrelerce uzunlukta bir halatla bağlandılar.

Yakıt almaya gelmişlerdi tabii; aynı yakıt isteyen uçak gibi korkunç bir güvensizlik hâkimdi.

Bu olayı da şahsen mi takip ettiniz?

Bu olayla da ilgilendim. Neden olduğunu söyleyeyim. Tüm işlerin arasında, saat gecenin on biri olmuştu; bütün birlikler, sınır muhafızları oradaydı... Bir uçak kaçırıldığında –böyle pek çok olay oldu, siz de biliyorsunuz; Avrupa'da, her yerde– pek çok hükümet uçak kaçırma olaylarında ne yapar biliyoruz; hiçbir sınır tanımazlar, baskın düzenler, ateş eder, öldürürler.

Orada da özel birliklerden insanlar vardı; sınır muhafızları vardı. Amaçları gemiyi kurtarmaktı. Benim ilk söylediğim şey, harekete geçmemeleri oldu.

Mariel'e mi gittiniz?

Telefonla emir verdim, işlerimi bitirince de, rehineleri kurtarmak için harekete geçmeleri beklenen saatten önce, çabucak yola çıktım. Varmak üzereydim ki –geceyarısına yarım saat kalmıştı– durmamızı istediler; güvenlik güçlerinin harekete geçeceği ana denk gelmişti.

Biz onlara talimat vermiş, takviye güçlerinin geminin iki yanına konuşlanmalarını söylemiştik. Ama gemi limandaydı... O andan sonra korsanların artık söz dinleyeceğini umuyorlardı. İşte bu yüzden de oraya gitmeye karar verdim, kaygılıydım... Bu eylemlerden hiçbirini gerçekleştirmemelerini emrettim; bunun yolcular, korsanlar ve herkes için doğurabileceği sonuçlardan çekiniyordum. Geceyarısından az ön-

ce gemiyi durdurmuşlardı. İletişimi cep telefonuyla gerçekleştiriyordum. İletişim konusunda çok dikkatli olmam gerekiyordu. İletişim kurduğum anda Amerikalıların her şeyden haberi oluyordu.

Her şeyi dinliyorlar...

Dedim ki: "Söyleyin, hiçbir şey yapmasınlar." Ne yapacaklarını, ne gibi önlemler alacaklarını, rehineleri nasıl kurtaracaklarını tasarlıyorlardı; planlama aşamasındaydılar daha çok. Ben geldim, durumu gözlemledim ve hiçbir şey yapmamalarını önerdim. Gemi henüz gelmemişti. Limanda bir tanker vardı; dedim ki: "Hiçbir eylem gerçekleştirmeyin; bu çok tehlikeli, kaza olabilir... Kanlı olmayacak, kurban verilmeyecek bir çözüm bulmak gerek."

O gece, devriye gemilerinden birinin telsizi aracılığıyla korsanların başının nasıl biri olduğunu gözlemledik. Uçaktaki el bombalı adamın tersine, bu adam tehlikeliydi.

Kim olduklarını biliyor muydunuz?

Asla bilinmez, araştırmak gerek. Orada nasıl davrandığını, nasıl konuştuğunu, neler dediğini, neyi amaçladığını, kişiliğini anlarsın. Çok ilkel insanlar oldukları belliydi. Silahları rehinelere doğrultmuşlardı. Fransız kadınları seçmişlerdi. Dört kadın vardı; iki İskandinav, iki de Fransız.

Dört turist.

Elebaşı tehlikeliydi. Ben bu sonuca vardım, soruna bu açıdan yaklaştık. Orada her şeyi gözlemledim: bitaptılar, gecenin birinden beri, yirmi dört saattir uyumamışlardı. Kim daha yorgun, belli değildi: korsanlar mı, bizim adamlarımız mı. "Herkes dinlenmeye çekilsin" dedim. Uyumaları için bir tür ateşkes sağlandı. Çocuklara su yolladık; "Beş altı ufaklık" var diyorlardı. Süt yolladık, rehinelere su yolladık; bir çözüm bulmak üzere pazarlık edecekleri sözünü aldık korsanlardan.

Ben gidip birkaç saat uyudum; ama olayı takip ediyordum. Elebaşı, arkadaşlarından birini karaya yollamayı kabul etti. Pazarlıklar başladı.

Yolladıkları adam çok densiz davranıyordu. Çok sertti, halbuki belli bir yumuşama sağlanmıştı. Sert, talepkâr ve tehditkâr bir tutum takınmışlardı. Ültimatom veriyorlardı. Bu durumda taktik değiştirdik. Çağrılarına cevap vermemeye, sorunu nasıl çözeceğimizi planlamaya başladık. Pazarlık etmek mümkün değildi artık. Çabucak başka bir seçenek bulmak gerekiyordu, çünkü rehineler çok acı çekiyordu. Bunun üzerine psikolojik birtakım taktikler uygulamaya başladık. Güç kullanmayı gerektirecek birtakım yöntemler de vardı ama elebaşıları –aralarından en tehlikeli olanı– kırılgan bir durumda olduğu halde, bunları uygulamayı reddettik...

Müdahale etmeyi mi düşünüyordunuz?

Evet. Turistlerin kafasına tabanca dayamış, emniyeti açmış, tetiği istinat noktasına getirmişti. Bunu sonradan öğrendik. Tabancayı suda bulduğumuzda, onu çıkarmakta olan balıkadamın elinde ateş aldı. Durum gerçekten tehlikeliydi; adam silahı kullanabilirdi.

Ama onu bu yüzden cezalandırmadık, sorun bu değildi. Gerçekten tehlikeliydi; her şeyi buna göre yapmamız gerekiyordu. Şiddete başvurulmadı; farklı psikolojik yöntemler kullanıldı. Bütün şartlar riski en aza indirgeyecek şekilde oluşturulmuştu. Ama sonuç verdi. Psikolojik bir baskı aracı olarak önlerine bir birlik yerleştirdik. Fransız kadınlardan biri iletişime geçti. İşaretlerle askerlere... Kendisine bir tabanca dayadıklarını haber verdi. Üstelik korsan biraz bitap düşmüş, soğukkanlılığını kaybetmişti, çünkü iletişimi kesmiştik; bir saatten beri iletişim yoktu.

Nasıl davranacağını incelemek üzere iletişime geçildi... Bakana dedim ki: "Ona tek çıkış yolunun rehineleri salmak olduğunu söyle." Bir an geldi, akşam saatlerinde, şiddet içermeyen bir çözüm yolu bulmak amacıyla olası diğer yöntemlerden birini kullanmak üzereyken, Fransız turist olayı oldu... Kızcağız, oradaki özel birliklere bir işaret yaptı; biz de dedik ki: "Evet, bu en zekicesi olur. Suya atlamasını önerin." Bunun üzerine Fransız rehineler suya atladı. Birisi, tehlikede olanı, daha kararlıydı. Diğeri biraz çekingendi. Ama ikisi de cesur davrandı, nasıl yaptılar bilmiyorum, önce biri, sonra diğeri atladı. Hemen ardından, fırsatını bularak, korsanların elebaşısının yakınında olanlardan biri de atladı. Elebaşı neler olup bittiğini anlamak için elinde silahla dolanıp duruyordu. Rehineler arasında İçişleri Bakanlığı'ndan biri de vardı. Korsanın üzerine atladı, boğuşmaya başlayıp suya düştüler. Hatta ilk önce silah düştü suya. İkisi birden suya düştü; işte bu yüzden de silahı aramak gerekti. Otuz saat sonra bulundu. Silah suda ateş aldı. Korsan silahın emniyetini açmıştı; tehlikeli biriydi. Ama suya düşünce, herkes peşinden suya atladı.

Kimse yaralanmadı mı?

Hayır, hiç kimse. Tabii biz psikolojik taktikler uygulamıştık. Ne zaman bir bot yaklaşsa korsan korkuyordu. Ama karşı çıkacak bir durumu yoktu, bot tur atıyordu sadece. Her türlü şeyi yaptık. Gergin ortamlar yarattık; adam bitap düşmek üzereydi. Ama olayın sonunu getiren Fransız genç kız oldu. Hepsi suya atladı; korsanlar da.

Sonradan onları gördüm; Fransız turistlerle konuştum, her şeyi sordum. Pek çok rehineyle konuştum. Korsanların başıyla değil ama diğerleriyle de konuştum. Sorular sordum. O kırk kişi arasında suç ortakları da vardı. On iki kişi kadardılar. Kadınlar da vardı. Çocuğu olan kadın da suç ortağıydı. Ama yolculardan kalan yirmi sekizinin olayla hiçbir ilgisi yoktu.

Korsanlarla pazarlık ederken rehineleri sağ salim bırakmaları karşılığında onlara herhangi bir söz verdiniz mi? Ne bileyim, tutuklamama, ABD vizesi ya da buna benzer bir şey?

Bakın, sorunu onlar yaratmıştı. Onları ikna etme çabaları bile çok karmaşıktı. Bu hoşuma gitmedi; "Onlara söyle, tutumlarına göre cezalandırılacaklar" dedim. Sorunu çözmede işbirliği yaparlarsa... Bu durumu çözmek için, pazarlık yöntemine öncelik verilmişti gerçekten de. Bir yandan da ABD yetkililerinin tavrı yüzünden ortaya çıkan duruma çözüm aranıyordu.

Bu durumda, Amerikan uçaklarının kaçırılmasında uygulanana benzer bir çözüm bulmak şarttı. ABD'den uçak kaçıran korsanları iade etmeye başladık, yirmi dört yıldır tek bir uçak kaçırma olayı olmadı. Bütün deliler, yarı deliler amaçlarına ulaşamayacalarını biliyorlar artık, çünkü onları iade ediyoruz. Amerikalı yetkililer bunu hiçbir vakada yapmak istemedi; bize iade etseler, sorunun çözümü için bir umut doğar.

Sert bir yaptırım bile yeterli olmayacaktı. Bu yeterli değildi; daha büyük riskler almak gerekiyordu. Gemi ya da uçak kaçıranlara tek bir damla bile yakıt verilmeyeceğini, hiçbir durumda işbirliği yapılmayacağını, gemi veya uçak sağlanmayacağını duyurmak gerekiyordu.

Üçüncü olarak da, bu tür eylemleri gerçekleştirenler yargılanacak, Devlet Konseyi onlara en ufak bir merhamet göstermeyecekti.

Amerikalı yetkililerin tutumu yüzünden burada olası rehinelerin hayatı tehlikeye giriyor. Ben de diyorum ki: Bir yolcu uçağı, içinde yüz yolcu taşıyan bir uçak havadayken patlarsa, bunun sorumlusu kim? Bu ölümlerin sorumlusu kim? Oradan bu tür eylemleri teşvik edenler. Bu yüzden de bizi eleştiren dostlarımıza ülkenin kendini ne gibi şartlar altında savunması gerektiğini anlamaya çalışmalarını söylüyorum bazen.

Ama bu şartlar altında bile failler yalnızca ağır cezalara çarptırılabilirdi. Bu, her ülkede böyle olur. Neden idam cezası verildi ve bu ceza neden bu kadar çabuk infaz edildi?

Aslında örnek bir yaptırım bile yetersizdi. Bizim için zor olacaktı ama yine de elebaşılarıyla –eğer elebaşı olduğu doğruyduysa– yaptırım konusunda uzlaşmaya hazırdık. Dedik ki: "Cezalandırılacaksınız ama cezanın niteliği dediklerimizi yapıp yapmamanıza bağlı." Dediklerimizi yapmaları için büyük çaba harcandı. Ama bizi çok zor bir durumda bırakmıştı. Mahkeme sırasında, uçak kaçırma amacıyla bir silah çalma girişimi daha olmuştu. Onlarca, otuzdan fazla girişim vardı. Her taraftan bu tarz insanların uçak kaçırma, gemi kaçırma girişimleri olduğuna dair haberler geliyordu. Gözü kara, hiçbir şeyden korkmayan insanlar.

Sorunu Amerikalılar yaratmıştı. Bu şartlar altında da sorunun hiçbir çözümü olmadığını anlıyor insan. Kaçırılan uçakları iade etmeleri ye-

ter; tek bir korsanı iade etseler sorun çözülecek. Biz onların sorununu çözdük ama onlar bizimkini çözmedi. Küba Uyum Yasası yürürlükte kaldı; gemi kaçırma olayları devam etti. Ama yolcu gemileri kaçırılmıyordu. Böyle bir şey olabileceğini kimse aklından bile geçirmiyordu. Gerçekten de büyük bir şok oldu.

İlk uçak kaçırıldığında Irak Savaşı başlamak üzereydi, unutmayın. Bu yüzden de, bizim açımızdan, bunu durdurmak zorunluluk haline gelmişti. Bunu durdurmamız şarttı; bu kaçırma olaylarını durdurmak için başka bir çözüm göremiyorduk. Sonradan konuşmak, açıklamak gerekti. "Politikamız: tek bir damla benzin vermemek" dedik. Uçakları istedikleri gibi indirsinler, tek damla benzin vermeyecektik. Ne yaparlarsa yapsınlar, tek damla benzin verilmeyecekti. Bir de diğer önlemler vardı.

Amaçlarına ulaşma olasılığı yok oldu –gerçi bir bot çalmaları hâlâ mümkün ama– şu sıralar rehineli uçak ve gemi kaçırma olayları yok; amaçlarına ulaşma olasılıkları yok çünkü.

Size sunduğum verilere bir bakın: 2002 eylülünde, Amerikalılar on yıldır uygulanmakta olan bir anlaşmayı askıya aldılar. Bu, daha önce konuştuğumuz gözlem olayından sonra değil, seyahat yasağından altı ay önce oluyor; altı ay öncesinden –nedenini kimse bilmiyor– vize vermeyi durdurdular ve 1994 ağustosuna benzer bir ortam yarattılar. Burada gemi ve uçak kaçırma olayları başlasaydı tam bir kaos ortamı oluşurdu. Bu olaya ne kadar büyük bir önem vermemiz gerekiyordu, anlayın. Bu her şeyden önemliydi.

İlk uçak garip bir şekilde kaçırıldığında bunu kimse anlayamadı; Irak Savaşı daha başlamamıştı; üstelik bu olay daha önceden planlanmıştı; korsanlar pek çok yolculuk yapmıştı. Bu adamların kim olduğundan, neler bildiklerinden, bunu yapmaya teşvik edilip edilmediklerinden kimsenin haberi yoktu. Teşvik edilmiş olmaları mümkün hatta kesin, çünkü tek bir elebaşı yeterli; fazla büyük bir tesadüf değil. Bunu daha önceden planlamışlardı. Aylardır vize vermiyorlardı, bir şeyler yapmayı planlamışlardı. İlk uçağın kaçırılmasını sağladılar. Onlar da, bizim gibi, bu konuda ne kadar büyük bir potansiyel olduğunun farkında.

Oliver Stone[3] geri geldiğinde, onunla ve yanındakilerle toplandık. Felipe Perez Roque ve uçak kaçırmak amacıyla bir askere saldırıp silahını alan o sekiz adam da oradaydı. Uçağı kaçırmalarına engel olunabildiği halde, cezalandırıldılar. Havaalanına varmışlardı, planları hazırdı. Hiçbiri siyasi bir amaç gütmüyordu. Hepsi hikâyesini anlattı: hepsi amaçlarını anlattı. Hep beraber sohbet ediyorduk; aynı şimdi konuştuğumuz gibi. "Bunu neden yaptınız?" "Şu yüzden." Hepsi dokuzuncu sınıfı bitirmiş, içlerinden biri biraz daha okumuştu. Bizim toplumumuz okumuş bir toplumdur. Suçluların çoğu da dokuzuncu sınıfı bitirmiştir.[4] Hepsi filmlerde kayıtlı duruyor. Oliver ve ekibi de sohbete dahildi. Soruları Oliver soruyordu üstelik; ben de soruyordum. Hatta onlara dedim ki: "Sizin cezalan-

dırılmanız lazım ama bereket versin, uçağı kaçırmayı başaramadınız."

Onlar da, uçak kaçırmaya neden ve ne zaman karar verdiklerini anlattılar tek tek. Bir gün "Onları görmeye gidelim" dedik. Buradaydılar, çünkü suçu Havana'daki mahkemenin yetki alanında işlemişlerdi. Bunların hiçbiri yayımlanmadı. Onlarla şu anda sizinle konuştuğumuz gibi konuştuk.

Küba'dan niçin gitmek istediklerini söylediler mi?

Her şeyi, her şeyi anlattılar. Bundan başka otuz vaka daha vardı...

Hayata geçirilmiş planlar...

Evet. Otuz kaçırma projesi. Şimdi yok oldular neredeyse.

Bu vakada idam cezasının uygulanması etkili mi oldu sizce?

Böyle bir yöntemle çözüleceğini söylediğim vaka türü budur. Bunun kanıtı da, yirmi beş yıl boyunca buradan, onca deli ve her tür dengesizin olduğu ABD'den kimsenin uçak kaçırmamış olması. Halbuki daha önceleri, uyguladığımız yaptırımlara rağmen içi yolcu dolu onlarca uçak kaçırılmıştı. Tek bir şart var: bize iade etmeleri. Bize iade etseler sorun çözülecek. Küba Uyum Yasası'nı kaldırsalar böyle bir sorun kalmaz, Ramonet. Hikâye budur; size baştan sona anlattım. Röportaj yapmakta olduğumuzu unuttum.

Bu üç infaza karşı gerçekleştirilen protestolar sizde ne gibi duygular uyandırıyor?

Dini, felsefi ya da insani nedenlerden dolayı idam cezasına karşı olanların fikirlerine tamamen saygılıyız. Kübalı devrimciler olarak biz de bu cezadan tiksiniyoruz. Bu tiksinmenin nedeni, sosyal bilimlerin suç üzerine geliştirdiği savlardan çok daha derine iniyor. Bu konu bugün artık ülkemizde de araştırılıyor. Bir gün gelecek, aralarında sizin de bulunduğunuz ve bize bu cezayı kaldırmamızı salık veren dostlarımızın arzularına cevap verebileceğiz. Şunu da eklemem gerek. Papa II. Johannes-Paulus'un bu konuda yaptığı asil müdahaleye olumlu yanıt veremediğimiz için özellikle acı çektik.

Bu papaya içten ve derin bir saygı besliyordum. Hayat ve barış için verdiği asil mücadeleyi anladım, ona hayran kaldım. Kimse, Irak Savaşı'na onun kadar çok ve inatla karşı çıkmadı. Iraklılara, kendilerini savunmamalarını, kendilerini öldürmelerine izin vermelerini salık vermezdi, kesinlikle eminim. Kübalılara da böyle bir telkinde bulunmazdı. O, bunun Kübalılar arasında bir sorun olmadığını çok iyi biliyordu. Bu, Küba halkı ile ABD hükümeti arasında bir sorun. Tacirleri tapınaktan kırbaç darbeleriyle kovan İsa bile halkın savunulmasından vazgeçmezdi.

José Saramago'nun beyanı sizi şaşırttı mı?[5]

Evet. Bizi epey incitti. Biraz aceleci davrandı bence. Durumu, şartları tam olarak bilmiyordu. Ama onun inançlarına saygım var. Pek çok dostumuz bu infazlardan rahatsız oldu. Onların ilkelerine saygımız var. Ama çok propaganda yapıldı ve bu, zihinleri karıştırdı. Eduardo Galeano gibi eleştirel beyanlarda bulunan bazı dostlarınız daha sonra tutumlarını değiştirdiler. Bazı dostlarımızın, açıklamalarımızı, kısmen de olsa, göz önüne almış olması bizim için çok önemli.

Küba ve İspanya

Felipe González - José María Aznar - İspanyol sosyalistleri ve Küba Devrimi - İspanyol solu - Felipe González'le bağların kopması - Franco ve Aznar - Kral Juan Carlos - Prens Felipe Manuel Fraga

Muhaliflerin 2003 martında tutuklanmasının ardından Felipe González size karşı çok sert beyanlarda bulundu.[1]

Bu bir saçmalıktı. ETA'lı Baskların İspanya'daki yargısız infazları hakkında söylediklerime çok kızgındı. Bir İspanyol hükümet başkanının –Felipe González'in– yönetimi altında onlarca ETA üyesinin yargısız infaz edildiğini, kimsenin protesto etmediğini, kimsenin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na suç duyurusunda bulunmadığını beyan etmiştim çünkü.[2] Bir başka hükümet başkanının –José María Aznar'ın– Kosova Savaşı'nın zor bir anında ABD başkanına bombardımanları artırmayı ve sivil hedefleri vurmayı salık verdiğini de söylemiştim. Bu, yüzlerce masumun ölmesine, milyonlarca insanın büyük zorluklara katlanmasına sebep oldu. Basın ise "Castro Felipe'ye ve Aznar'a saldırdı" diyor sadece. Gerçek içerik hakkında tek bir kelime yok.

Ben her şeyi açık açık söyledim. Dönemin hükümeti bu olayların içindeydi. Hükümet başkanı Felipe González de bunu bilmiyor olamazdı. Bilmediğine kimse inanmıyor. En ufak bir devlet adamlığı mefhumu olan biri böyle bir operasyonun işbirliği olmadan yapılamayacağını bilir. En yakın çalışma arkadaşlarının, içişleri bakanının, emniyet müdürünün bir yerden emir aldıkları apaçık. Bu çalışma arkadaşları yargılandı ve cezalandırıldılar;[3] ama ona hiçbir şey olmadı. Bir yöneticinin ilk yapması gereken olanları kabullenmektir. Ben böyle davransaydım burada bir daha kimseye emir veremezdim.

Sizin Felipe González'le geçmişi epey eskiye dayanan bir dostluğunuz vardı, değil mi?

Felipe'yi İspanya'daki demokratik açılım döneminde, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (Partido Socialista Obrero Español-PSOE) ülkede büyük bir güç olmadan çok daha önce, 1976'da tanıdım. 1977'de milletvekili seçilmesinden de önce. 1976 haziranında Küba'yı ziyaret etti; epey sohbet ettik. Sonraları Latin Amerika yolculuklarında önce Küba'da dururdu. Panama'ya giderdi; Omar Torrijos'la iyi ilişkileri vardı. Pek

çok yere gitti, çünkü Latin Amerika'yla her zaman yakından ilgilenmiştir. Buraya gelirdi. Denizi, balık tutmayı severdi. Oltayla balık avlamak büyük bir tutkuydu onun için. Bir keresinde iki gün denizde kaldık. Onunla çok kereler dostça sohbetler ettik. García Márquez geldi, Guayasamín geldi, Perulu yazar Alfredo Bryce Echenique de buradaydı. Javier Solana da yanımızdaydı. Solana kültür bakanıydı sanırım; sonradan "büyük mareşal", yani NATO genel sekreteri oldu. Bugün de Avrupa Birliği'nin dışişleri bakanı gibi bir şey. Farklı şahsiyetleri bir araya getirdik ve bir aile gibi her konudan, olumlu, yapıcı şekilde konuştuk.

Sonradan İspanya'da basın ona saldırdı, çünkü bir terörist örgütün İspanyol asıllı lideri burada tutukluydu.

Eloy Gutiérrez Menoyo mu?[4]

Evet, sonradan salıvermeye karar verdiğimiz Gutiérrez Menoyo. Cezasını neredeyse tamamlamıştı. Bunun Felipe'ye sorun çıkarmasını istemiyorduk. Felipe bizimle bu konu hakkında çok dikkatli, çok saygılı bir şekilde konuşmuştu. Biz de inisiyatifimizi kullanarak Gutiérrez Menoyo'yu salıverdik.

Felipe González 1982 ekiminde iktidara geldiğinde, hükümet başkanı atandığında onunla olan iyi ilişkilerinizi sürdürdünüz mü?

Biz zaten Felipe'nin kazanmasını arzuluyorduk, çünkü bütün kusurlarına rağmen tartışabileceğin, konuşabileceğin bir insandı; güvenilir, dürüst biriydi. Hükümet başkanı olduğunda işler değişti, bazı fikir ayrılıklarımız oldu. Bizler o Soğuk Savaş ortamında İspanya'nın herkesle olumlu ilişkileri olduğunu düşünüyorduk. Bu ayrıcalıklı bir durumdu; ticarete ve barışa dayalı bir durumdu. Özetle, NATO'ya girmesine taraftar değildik.

O sıralar bu mesele tartışılıyordu; ben birtakım beyanlarda bulundum... Felipe seçimleri kazanmıştı. Onun Avrupa Birliği'yle ekonomik olarak bütünleşme ihtiyacını anlıyordum. Bu, 1986'da gerçekleşti. Avrupa'nın, dolayısıyla da İspanya'nın yararınaydı. Ama NATO konusunda fikirlerimiz taban tabana zıttı. Ben, NATO karşıtı beyanlarda bulundum. Bunlar açık ve dürüst beyanlardı. İspanya'nın o dönemin şartları altında –NATO'ya girmek yerine– dünyada ne gibi bir rol oynayabileceğini anlattım. Felipe NATO'ya girmeyeceğine söz vermişti. Fikirlerimi söyledim: İspanya'nın, 1982 mayısında NATO'ya girmesiyle ilgili verdiğim uzun bir röportajdı. Gidip bakabilirsiniz.

NATO meselesi aranızdaki ilişkiyi soğuttu mu?

Felipe epey değişti. Ama 1993 seçimlerinde Aznar'a karşı Felipe'nin kazanmasını istiyorduk. Tartışmaları takip ediyor, Aznar'ı inceliyordum. Bir robot, bir makineydi. Kafasında birtakım veriler ve sayılar vardı. Te-

levizyonda Felipe'yle karşı karşıya geldiler. Felipe bu ilk tartışmada çok iyi değildi. Aznar'ın taktiğini, psikolojisini, nasıl saldırıp, nasıl suçladığını gördüm, bir makine gibi tekrar ediyordu. Felipe kendine çok güvendiğinden bu ilk tartışmaya fazla önem vermedi; televizyon tatışmalarından sonra yapılan araştırmalar Felipe'nin aleyhine sonuçlandı. Ben bile ona birtakım öneriler getirdim, ikinci tartışmayı ciddiye alması gerektiğini, iyi hazırlanmasını söyledim. Felipe Aznar'dan daha kültürlü, daha deneyimli, daha becerikliydi. İkinci tartışmayı açık farkla Felipe kazandı; Aznar'ı şaşırttı. Aznar'ın elinde senaryo yoktu; senaryosu bozuldu, çünkü Felipe onu senaryo dışına çıkardı ve kazandı.

Ama Felipe González hükümeti sırasında İspanya'da olanları herkes biliyor: yolsuzluklar oldu, birtakım insanlar milyonlar kazandı; hatta birisi, içinde kırk tane bide olan bir ev inşa etmişti. Pek çok insan zengin oldu, bin bir türlü işler çevrildi. Bir yolsuzluk, zenginleşme, ahlak kaybı süreci yaşandı.[5]

Felipe'nin zaferini izleyen ilk yıllarda İspanya'nın Havana büyükelçiliğindeki bir akşam yemeğinde, Sosyalist Parti'nin kaç yıl iktidarda kalabileceğinin konuşulduğunu anımsıyorum. Ben, dürüst ve içten bir politika izlerse Sosyalist Parti'nin sınırsız süre iktidarda kalabileceğini söylemiştim. İspanya'da iktidarı onların elinden alabilecek birini göremiyordum.

Yıpranmanın, yolsuzluğun ve tüm diğer sorunların nedeni Felipe'nin politikalarının sağa kaymasından kaynaklandı bence. İlişkilerimiz bir ara iyiydi sonra gittikçe kötüleşti. Bir an geldi –ne zaman olduğuna bakmak gerek– İberoamerika zirveleri yapılmaya başlandı. Felipe bu zirvelere katılıyordu, birbirimize normal ve saygılı davranıyorduk. Ama o, gittikçe daha çok ABD, NATO vesaire politikalarına bağlıyordu kendini. Felipe yıprandı; gerçekten yıprandı; sonra da seçimleri Aznar kazandı.

SSCB çöktüğünde Felipe böyle bir çöküşün Küba'da yaşanmaması için size tavsiyede bulundu mu?

Çok iyi anımsıyorum; SSCB çöktüğünde bir sürü insan diğerlerinin yaptığı saçmalıkların aynısını yapmamız için üzerime çullanıyordu. Bir toplantıya, bir göreve başlama törenine gidiyordun; birkaç kişi bir araya geliyordu: Carlos Andrés Pérez,[6] Felipe González ve başka Latin Amerikalı şahsiyetler toplanıyor, Küba'nın ayakta kalabilmesi için ne yapmamız gerektiğini salık veriyorlardı bana...

Ben onları büyük bir saygıyla dinliyor, tartışmaya değdiği kadar tartışıyor ama katı bir tutum izliyordum. Felipe de bunun "Numancialılara has bir tutum" olduğunu söylüyordu. Hani şu Numantia[7] ve Maguntia hikâyesi vardır ya. Yani "Bu, şu sonuca götürür" demeye getiriyordu. Ama biz "şu sonucu" yeğledik.

Konu üzerinde tatışıyorduk. Ben cesaretleri ve değişmez tutumları yüzünden o insanlara, Numantialılara hayran olduğumu belirtiyordum. Benden istedikleri ve hepsini –Felipe'yi, Carlos Andrés'i ve ilk olarak da SSCB'yi– tek tek çöküşe götüren ödünleri vermeye tamamen karşıydım.

Felipe González'in ekonomi bakanı Carlos Solchaga da gelmişti sanırım, değil mi?

Evet, çünkü Felipe González o günlerde bize "yardım etmek" istiyordu. Sanki biz aptalmışız, İspanya'yı tanımıyormuşuz gibi. Ama o bize "yardım etmek" istiyordu; bir danışman vermeyi önerdi. Tüm sakinliğimizle teşekkür ettik. "Sana çok müteşekkiriz" dedim. Reddetmedik yani.

Kibarca dinlediniz.

Felipe henüz kimi yollayacağını söylememişti ama Sosyalist Parti'nin Gorbaçov'a danışmanlık ettiğini çok iyi biliyorduk. Gorbaçov'un ilk danışmanları Felipe'nin adamları olmuştu. Bir gün telefonda ya da bir mektubunda Gorbaçov bana Felipe'den hayranlıkla bahsetti. "Sosyalist Felipe" diyordu. Ben Felipe'nin sosyalizmle uzaktan yakından bir ilgisi olmadığını uzun zamandır, çok iyi biliyordum. Felipe de durumdan memnun, adamlarını Gorbaçov'a danışmanlık yapmaya yolluyordu.

SSCB'nin bugünkü duruma gelmesine olan büyük katkılarından dolayı Sosyalist Parti adına bir anıt dikmek gerek. Asla yeterli durumda olmayan sağlık hizmetlerinin tamamen yok olup insanların ölüme terk edilmesinin, yüksek orandaki çocuk ölümlerinin, ağırlaşan hayat şartlarının, ülkenin bugün yaşanılan korkunç hale gelmesinin sorumluluğu biraz da onlara ait.

Sosyalist Parti'nin bunda bir payı mı var sizce?

Evet, Sosyalist Parti o danışmanları yolladığı için bunda bir payı var. Sonra Amerikalılar gitti Moskova'ya. Sayıları gittikçe arttı. Ödünler de gittikçe çoğaldı ve sonunda SSCB parçalandı.

Bu danışmanlar, Felipe González'in sonradan size yolladığı danışmanlar mıydı?

Evet. Felipe'ye, danışmanların bana verecekleri öğütlerin ne olduğunu çok iyi bildiğimi söylemek istiyordum. Felipe'nin fikirleri bizim düşüncelerimizle hiç örtüşmüyordu. Bir ara İspanya'da binlerce doktor işsizken dedim ki: "Neden bizim yaptığımızı yapmıyorsunuz? Doktorları ihtiyaca göre yetiştirin, aile hekimliği sistemi getirin, tüm köylere, her yere iyi hizmetler götürün." Bunun maliyeti şu kadar. On binlerce doktora iş sağlamanın ve halka bu hizmeti götürmenin kaça mal olacağını bile tartıştım onunla.

Ne cevap verdi?

İlgiyle dinledi. 1986 kasımında tekrar geldi. Balık tutmaya denize açıldık. Bir gün denizde kaldık. Geri döndük, Tropicana'ya gittik. O dönemde Arjantin başkanı olan Raúl Alfonsín de gitmişti bir keresinde Tropicana'ya. Felipe, Tropicana'ya gitmek istedi. Orada muazzam bir *show* hazırladılar. Çok güzel kadınlar vardı. Çoğu Afrika asıllı Kübalıydı. Çok iyi sanatçılar vardı bu *show*'da.

Çok iyi anımsıyorum; Felipe'yle birlikte onları kutlamak için sahneye yaklaştık. Bir sürü fotoğraf çekildi, büyük sevgi gösterisinde bulundular. Çok iyi bir şarkıcı kız vardı. Adı Linda Mirabal'di. Sonunda İspanya'da kaldı. Çünkü siz Avrupalılar bizden beyin çalıyorsunuz...

Yanlış anlamadıysam hem beyin hem de vücut çalıyoruz...

Evet. İlk önce beden çekiyor dikkatinizi. Ama ben sanatçı beyninden söz ediyordum. Sanatçı beyni güzel bedenlerde olur genelde; tabii bu sanatına göre değişir.

Felipe'nin bir fotoğrafını çektiler; şöyleydi: o çok güzel, o sağlam bir devrimci olan kadın Felipe'yi boynundan tutmuş; Felipe de melez kadının burasına bakıyor... Sizin onca kâğıt harcadığınız, parlak kâğıdına paralar akıttığınız, Avrupa'nın ve o toplumların dedikodularını anlatan o dergilerden birinde de –hangisi olduğunu bilmiyorum– şöyle yazdılar: "Castro ile Felipe cümbüşte... Küba diktatörüyle parti..." Hoştu, çünkü Linda Felipe'yleydi ve sempatik bir fotoğraftı.

Sanırım aynı dergide Kral Juan Carlos'un oğlunun resmi de çıkmıştı; askeri okul öğrencisi olarak dünyayı geziyordu. Kralın oğluna iki sayfa ayrılmıştı. Dergi, Felipe ile benim hakkımda, ama özellikle de Tropicana'ya gittiği için Felipe hakkında şöyle diyordu: "Diktatörle parti."

İlişkilerimizin az çok iyi gittiği bir dönem oldu... Ama SSCB çöktükten sonra hava değişti; biz burada "özel dönem"i yaşıyorduk. Bizimle toplanıyor, devrimi altı ayda tasfiye edecek öneriler getiriyorlardı. Şaka gibi bir şeydi doğrusu. Biz, içten içe...

Bu önerilere uymadınız ama birtakım reformlar gerçekleştirdiniz değil mi?

Tabii ki birtakım önlemler almamız gerekti. Dövizle satış yapan büroları kabul etmek zorunda kaldık. Bundan nefret ediyorduk, çünkü ne anlama geldiğini biliyorduk. Ellerinde döviz olan insanlara bunu göç etmiş yakınları yolluyordu. Ama bazı koşullar bizi bunu yapmaya mecbur etti.

Ortak girişim fikri, daha doğrusu turizmin geliştirilmesi fikri, daha önceden de mevcuttu.

Turizm fikri daha önce var mıydı?

Evet, ortak girişim fikri de daha önceden vardı; bazı ılımlı ekonomik önlemler aldık, böyle bir maceraya balıklama atlayamazsın. Ortak girişimler kurduk, özelliklerini inceledik, nerede uygundur, nerede değildir diye baktık. Dövizle satış yapan yerlerin acısına katlandık. Turizmin sakıncalarının farkındaydık. Birtakım kötü alışkanlıkların ülkeye girmesine yol açabilir... Turizmle gelebilecek yolsuzluklar ve uyuşturucuyla da mücadele etmek gerek. Ama bereket versin, genel anlamda temiz turistlerimiz oldu; Kanada'dan ve pek çok Avrupa ülkesinden.

Neredeyse bütün otelleri biz inşa ettik. Haberler çıkıyordu: "Filanca şirket... Havana'daki falanca otel." Sanki o yabancı şirket para harcamış, oteli inşa etmiş gibi. Hayır. Bunları biz inşa ettik. Bazı yabancı şirketler turizm konusunda, turizm yöntemleri konusunda deneyimli olduğu için de, otel bizim olduğu halde onlarla işletme anlaşması yaptık. Ortak sermayeyle inşa edilmiş otel sayısı çok düşük. Bizim ve onların parasıyla yapılmış birkaç otel var.

Üstelik, bu otellerin inşasında kullandığınız malzemenin büyük kısmı ülkede üretiliyor, cebimizden bir şey çıkmıyor yani. Ama otellerin kalitesi arttıkça ithal mallar da kullanmak gerekiyor. Yine de otel kapasitesinin en az yüzde 80'i Küba tarafından, öz kaynaklarımızla inşa edildi.

Bazı yabancı şirketlerin parası yetmedi, inşaatları biz bitirmek zorunda kaldık. Kira anlaşmaları var ama yüzde 80'i Küba'ya ait. Ülke kendi emeğiyle kurtuldu. Kendi kaynakları, kendi fedakârlıklarıyla. Bazı iyi şirketlerle anlaşmalar da yaptık; ciddi şirketler demek istiyorum. Tabii tartışman, ne istediğini bilmen gerek. Yoksa ülkeyi bir dolara alırlar elinden.

Çatışmalar da oldu. Ortak olduğumuz, her şeyin kusursuz yürümediği bazı büyük, orta ya da küçük şirketler vardı... Kontrolü yüzde yüz elde tutmak gerektiğini çok iyi biliyoruz. Elektrik, petrol vesaire gibi işlere girdik. Ama bir hastaneyi özelleştirmeyiz.

Felipe González'le bağların kopması nasıl oldu? Neden size karşı bu kadar eleştirel bir tutumu var?

Sosyalist bir cephenin, SSCB'nin var olduğu bir dönemde her şey iyi başlamıştı. Küba sıkıştırılmıyordu. Aramızda belli bir dostluk vardı. Sonra, SSCB çökünce, dediğim gibi, Felipe ve arkadaşları bizi "kurtarmak" istedi; kulak asan herkesi batıran tavsiyelerle geldiler; bunlar neoliberal küreselleşme benzeri tavsiyelerdi. Kim kulak astıysa battı. Politik ve ekonomik içerikli bu tavsiyeler ülkeleri batırdı. Biz ise fikirlerimize, amaçlarımıza, hedeflerimize çok sağlam ve katı biçimde bağlıydık. Nerede ödün verilebileceğini, nerede verilemeyeceğini çok iyi biliyorduk. Deneyimlerimiz arttıkça bu bağlılık da artıyor.

Sözünü ettiğimiz ortak girişimler konusunda örneğin, bazen karşına

fiyatı bir milyon dolar olan bir makine çıkar ya da bir buçuk milyon. Bir buçuk yılda ödenir. Karşındakinin makine, senin başka bir şey koyduğun; amortismanı bir yılda karşılanıp yirmi yıl üretim yapacak bir ortak girişim asla kabul edilmemeli.

Ama denizde kuyu açman gerekir, petrol çıkarmak istiyorsundur; bunun araştırmasını vesaire yapacaksındır. Bunun, tekelleşmelerden dolayı belli bir fiyatı vardır. Piyasadaki fiyatlar maliyetin kat kat üstündedir. Çok büyük bir sermayen varsa riskli anlaşmalar yapabilirsin. Ama elinde ne teknoloji var ne de sermaye. Bu anlaşmaların yürütüldüğü uluslararası normları çok iyi bilmen gerekir. En ince ayrıntısına kadar, kararlı bir şekilde tartışmalısın. Burada şirketlere onay merkezden veriliyor. Bu uygulama son derece yararlı. Bazı çok yararlı ortak girişimlerimiz oldu. Ama birtakım ufak işlerle, işportalarla da karşılaştık.

İşporta derken neyi kastediyorsunuz?

Size o İspanyolların hikâyesini anlatmıştım. Yüz küsur bin dolarlık bir yatırımla geldiler, bir kaçakçılık düzeneği kurdular. Hammaddeyi Kolombiya'dan satın alıyorlardı; pazar İspanya'ydı. Çok çalışkan yöneticilere benziyorlardı: bir konteyner geldiğinde, onu rıhtımda karşılıyorlar, alıp götürüyorlardı. İmalatlarını, İspanya'ya gitmek üzere aynı konteynerlerle gemiye yüklediklerinde, yine oradaydılar... Anlattığım gibi, bu konteynerlerin uyuşturucuyla doldurdukları gizli bir bölmesi olduğunu fark ettik sonradan. Birtakım biblolar üretiyorlardı. On ikion üç işçileri vardı –sonradan öğrendiğimize göre insanlara çok iyi davranmışlar, bunu kabul etmek gerek–, İspanya'ya konteynerlerde biblo yolluyorlardı... Konteynerlerde Avrupa'da satmak ya da ABD'ye yollamak üzere uyuşturucu da vardı.

Olay orada, Kolombiya'da ortaya çıktı. Haber saldılar, adamlar İspanya'da kaldı. Orada suçlandılar ama onlar bunu reddetti. Bunun Küba'yla yaşanan bir sorun olduğunu, Küba'nın "fabrikaya, üretime el koymak" istediğini, masum olduklarını iddia ettiler. Kolombiya'da ve Küba'da herkes büyük ölçekli uyuşturucu kaçakçılığı yapmaya yeltendiklerini bildiği halde serbestler; daha önce de söylemiştim. Bunu bir hakaret olarak algıladık. Adamlar İspanya'da özgür; hiçbir yaptırım olmadı. Herkes biliyor halbuki.

Televizyonda,[8] Aznar'a çok kızgın olduğunuzu gördüm. İspanyol hükümetinin eski başkanına fazla sempati duymadığınız hissine kapılıyorum.

Bereket versin ki öyle. Ama fazla sinirlendiğimi sanmıyorum, sakindim. Avrupalıların talihsiz beyanlarına öfkelenmiş olabilirim. Irak'taki bombardımanları herkes görmüştü; bombalar atılıyordu, herkes milyonlarca insanın hayat boyu sürecek bir travmaya uğradığının farkın-

daydı. Ölenler hayatta kalanlardan daha şanslı oluyor, özellikle de sakatlıklar olduğunda. Sakatlık derken, zihinsel sakatlıkları da göz önüne almak gerek: zihinsel olarak sakat kalanlar, hayat boyu sürecek travmaya uğrayanlar; beş, altı, yedi yaşındaki çocuklar, otuz yaşındaki, altmış yaşındaki, –eğer doksanına kadar yaşayacaklarsa– seksen yaşındaki insanlar. Bombardımanlardan psikolojik olarak etkilenmiş, travmaya uğramış milyonlarca insan. Kurban sayısını belirlemek imkânsız; o kadar çok ölü o kadar çok yaralı vardı ki. Tüm zenginliklerin, kültürün, müzelerin yok olduğunu görmenin yol açtığı travma...

İnsanlar bunu gördü. İspanya'da insanların yüzde 92'si Irak'taki savaşa karşıydı; Fransa'da da, dünyanın her yerinde de bu savaşa karşıydılar. Bizim halkımız da aynı şeyleri gördü. Üstelik halkımız burada benzer bir tehdit altında. İşte, Avrupa Birliği bir beyanda bulunup[9] ABD'nin dünyaya kendi hükmünü geçirmek ve ülkemizi ezip geçmek için kullandığı bir dizi savı öne sürünce, kendimizi hakarete uğramış hissettik, gücendik, gururumuz kırıldı. Biz direnmiştik, onların emirlerine uymamıştık çünkü... Öfkemiz çok büyüktü.

Sonradan sözünü ettiğiniz programı gördüm. Evet, öfkelenmiştim... Ama kendimi kaybetmedim, öfkeden kudurmadım.

Epey serttiniz.

Serttim; ifadem sert olmuş olabilir. Ama mizaha, ince alaya da başvurdum. İnce alayı ve mizahı öfkeden kudurmaya, asık surata tercih ederim. O programda sinirli değildim doğrusu. En azından ben kendimi öyle görmüyordum. Sizde öyle bir intiba uyandırmış; diğer insanlar böyle düşünmüyor. Belki de benden daha kızgın, daha sinirli oldukları içindir. Ben hep sorarım, onlar da söyler. Soğukkanlılığın çok daha etkili olduğunu bilirim.

Tabii bazen tutkulu bir konuşma yapmam gerekir. O yayında, öfke ve kudurmuşluktan çok tutkulu, hararetli bir şekilde konuştum bence. Ama ertesi gün halkın verdiği tepki[10] bu öfkenin, –hiçbir Avrupa ülkesinin haklı göstermeyi başaramadığı– bu beyanların doğurduğu tehlikelerin bir sonucuydu.

Evet tek partimiz var, muhalifler var, tutuklu insanlar var. Dünyadaki tek partili tek ülke biz değiliz... Tek partimiz olamaz mı? Mutlaka muhalifler olması mı gerek? Yasalarımızı uygulayamayacak mıyız?.. Avrupa'da hiçbir hükümetin cevap vermeyi başaramadığı birtakım sorular var. Çifte standartlarla, çifte ahlakla, küçük bir ülkeye yapılan ayrımcılıkla ilgili sorular bunlar.

O programda Aznar'ı "küçük führer" olarak tanımladınız, "ödlek" dediniz. Avrupa Birliği'ni Küba'ya karşı önlemler almaya itenin Sayın Aznar'ın tutumu olduğunu mu düşünüyorsunuz?

Elebaşıları oydu. Bakın, Aznar, Miami'deki Küba-Amerika terörist mafyasının dostudur. Seçim kampanyası için ona para verdiler; o insanların uçaklarıyla yolculuk etti.

Jorge Mas Canosa'nın[11] ve Küba-Amerika Ulusal Vakfı'nın dostlarıyla mı?

Evet. Gerçi, onlara ekonomik ödünler vermeye ilk olarak Felipe González'in başladığını söylemek gerek. Ama Aznar bu insanlarla yakın dosttu; Orta Amerika'ya gittiğinde Mas Canosa'nın uçağıyla yolculuk ediyordu. 2000 genel seçimlerinde de ona yardım ettiler; zafere bu sayede ulaştı.

Aznar 1996'da iktidara geldiğinde önyargılarla, gerici bir nefretle doluydu. Çünkü Aznar düşünce olarak gericidir. Aznar muhafazakâr, gerici bir adamdır.

Seçimlerden önce 1995 nisanında ona karşı düzenlenen suikast girişimi de işine yaradı, seçimi kazanmasına yardımcı oldu. Okuduklarıma göre, çok cesurca davranmış. Hemen yaralıları ziyaret etmiş. Bu halkın her zaman hoşuna gider. Böyle davrandı, suikastı sonuna kadar kullandı; buna solun hataları, tutarsızlıkları, çelişkileri ve bölünmüşlüğü de eklendi. İşte bu yüzden de 11 mart 2004'te Madrid'in Atocha bölgesindeki korkunç terörist saldırıları da kullanabileceğini düşündü bence. Ama burada planı ters tepti, partisi seçimleri kaybetti. José Luis Rodríguez Zapatero kazandı, askerlerini Irak'tan çekti. Bizler de sevindik.

Sizce İspanyol solu fazla mı bölünmüş durumda?

Açık konuşmam gerekiyor, ben İspanyol solunun savunucusu değilim. Birleşik Sol'la (Izquierda Unida-IU) bağlantılarımız oldu ama çok bölünmüş durumdaydılar. Bölünmüşlüğün suçunu onlara atamam, çünkü solun geri kalanıyla bir uzlaşma formülüne en çok karşı çıkan Sosyalist Parti olmuştur.

Aznar ve partisinin nasıl düşündüğünü herkes biliyordu. Ona karşı hiçbir sempati beslemiyorduk doğrusu; seçimleri kazanmasını da arzu etmiyorduk. Düşündüklerinden ve Miami mafyasıyla olan ilişkilerinden yola çıkarak, bunun ne gibi sonuçlar doğuracağını biliyorduk az çok. Mafyanın adamıydı, yani onlardan büyük destek almıştı ve onlar Aznar'ın politikalarına büyük umutlar bağlamıştı.

Aznar, 1996'da iktidara geldiğinde sistematik olarak Küba'yı eleştirmeye başladı.

Politikaları Madrid'de, Kongre'de sert polemikler yaratıyordu. José Coderch'i büyükelçi atamıştı. Normal olarak önce *agreement* vermemizi beklemeleri gerekirdi ama Coderch Küba'da yapacakları ve boza-

cakları hakkında beyanat vermeye başladı. Biz de *agreement*'ımızı geri çektik. Dedik ki: "Falanca beyefendiyi büyükelçi olarak kabul etmiyor, *agreement*'ımızı geri çekiyoruz; başkasını bulun." Bu Madrid'de Parlamento'da büyük tartışmalara neden oldu.

Televizyonda yaptığınız bu konuşmada, Aznar'ın tutumunu eleştirirken sanırım –aklımda kaldığı kadarıyla– şöyle bir şey demiştiniz: "Franco bile, sonlara doğru, Küba'ya karşı daha düzgün bir tutum izlemişti."

En azından daha onurlu bir tutumdu.

Daha onurlu mu? Ne anlamda?

Anlatayım. Bizler devrim zafere ulaştığında, tarım itibariyle sonuna kadar Franco karşıtıydık. Yankiler bize karşı bin bir türlü önlem almaya başladılar, bütün Avrupa da öyle. Bu kez devrim Avrupa olmadan gelişmişti; Avrupa olmadan da bir devrimin çok iyi ilerleyebileceği kanıtlanmıştı. O dönemde, 1960'ta savaş biteli uzun zaman olmamıştı, NATO, Soğuk Savaş vesaire vardı; ambargo vardı...

ABD, Latin Amerika'daki tüm ülkeleri ve Avrupalı müteffiklerini Küba'yla olan bağlarını koparmaya zorladı. Bizler Franco'yu eleştiriyor, ona saldırıyorduk ama Washington'a tek boyun eğmeyen oydu. Bizim tutumumuz tamamen öğretilerimizden kaynaklanıyordu. Franco'ya her fırsatta saldırıyordum.

Bir keresinde, sanırım 1960'ın ocak ayında, İspanyol büyükelçi, Juan Pablo de Lojendio... Markizdi, azgın boğa gibi bir adamdı... O dönemde örgütlenmek için büyük kaynaklarımız yoktu, güvenlik önlemleri için de öyle. Gecenin on ikisiydi, Telemundo binasındaydım, televizyonda konuşuyor, Franco'yu eleştiriyordum. Bir homurtu duyuldu, azgın boğa gibi bir şey içeri girip, tank gibi ilerlemeye başladı; büyük rezalet kopardı; hakaretler etti... Ona ne dedim bilmiyorum; kendimi korumam gerekiyordu. "Bu şımarığı buradan çıkarın!" dedim ama çıkaramıyorlardı. Kabul etmem gerek, adam cesurca davranmıştı. Ben fazla alınmamıştım. Büyükelçinin bu cüretinin arkasından, olaya gülüyordum neredeyse. Ama onu sınır dışı etmemiz gerekti, başka çaremiz yoktu.

Ama ilişkiler kopmadı, değil mi?

Hayır, Franco'yla ilişkileri koparmak kimsenin harcı değildi. Bizim tütünümüzü İspanya satın alırdı; Küba şekerini İspanya satın alıyordu; Küba romunu İspanya alıyordu. Yine de bizler hummalı bir şekilde, hiç durmadan Franco'yu eleştiriyorduk. Üstelik İspanyol komünistleriyle, Santiago Carrillo'yla, La Pasionaria'yla, herkesle aleni ilişki halindeydik.

İspanya İç Savaşı'na katılmış sonra da Rusya'ya gitmiş Enrique Líster gibi bazı kişiler buraya geldi. Bunlar askerdi ya da askeri konularda

deneyimleri vardı. Bize milisleri örgütleme vesaire konularında çok yardım ettiler. Franco ilişkileri koparmadı.

Bu, saygımızı ve bu noktada artık şükranlarımızı hak eden bir tutumdu. Amerikan baskısına boyun eğmek istemedi. Galicialılara özgü inatla hareket etti. Küba'yla bağları koparmadı. Tutumu çok katıydı.

Buna ne gibi bir açıklama getiriyorsunuz?

Birtakım açıklamalar var: Franco Ferrol'luydu. Cervera'nın filosundakiler de Ferrol'luydu.

1898 Santiago de Cuba savaşındaki Amiral Cervera...

O savaş bir saçmalıktı, boş yere yapılmış bir atılganlıktı. Cervera o gemileri terk etmeli, denizcileri piyade gibi savaştırmalıydı. Şehri savunmak için topları, piyadeleri kullanmalıydı. Ona aptalca bir emir verdiler. Hani şu savaştan anlamayan politikacıların verdikleri cinsten. Bakın, ne Aznar savaştan anlıyordu, ne de Bush anlıyor. Onlar emir verir –Amerikan hükümetleri sırtlarını genellikle deneyimlere dayarlar– askerler savaş işini üstlenir.

Madrid'den biri filoya Santiago de Cuba Körfezi'nden çıkmalarını emretti, tek tek bütün gemiler top ateşine tutuldu. Bu çok acımasızcaydı; insanın içi sızlıyor. İspanyol denizcilerin cesareti hayranlık uyandırıcıydı. Orada İspanyolların Don Kişotluğu ve kahramanlığı büyük ölçüde kanıtlandı. Biz bu insanları saygıyla, takdirle anıyoruz. Franco da oralı, Ferrol'luydu. Filodakiler de öyle. Bu çok büyük bir travmaydı. Küba, İspanyol askerleri için büyük bir travma olmuştu.

Çünkü şartlar böyle olunca, ABD, İspanya'ya karşı fırsatçı, eşitsiz bir savaş başlatmış, tarihin en büyük aşağılamalarından birini yaşatmıştı İspanya'ya. Kolay bir çarpışmada, İspanyol filosunu yok ettiler. Askerler küçük düşmüş, İspanyolların gururu yerle bir olmuştu. Bu, Franco Ferrol'da çocukken meydana geldi. Franco bu acı deneyimle, bu yılgın ortamda, intikam arzusuyla büyümüş, eğitilmiş olmalı. Belki de yenik filodan geriye kalanların, küçük düşmüş, hayal kırıklığına uğramış subay ve askerlerin dönüşüne tanık olmuştur.

Küba Devrimi'nin 1959'dan itibaren yaptıklarını, ABD'ye direnmesini, imparatorluğa başkaldırmasını, onu Girón'da yenilgiye uğratmasını İspanya adına alınmış tarihi bir intikam olarak görmüş olabilir.

Özet olarak, biz Kübalılar ABD'ye kafa tutmayı başararak, saldırılarına karşı direnerek İspanyolların duygularını ve onurunu savunduk. Bu duygusal tarihi etmen Franco'nun tutumunu etkilemiş olmalı. Ekonomik ya da başka türlü nedenler olduğunu sanmıyorum.

Franco daha sonra, 20'li yıllarda sömürgeci bir savaşa, Fas savaşına katıldı. Ordu orada büyük kayıplar verdi. 1921'deki Enuvel çarpışmasında üç bin kayıp verdiler. Ben o savaşın tarihini baştan aşağı okudum.

Franco, askeri lider olarak orada öne çıktı. Cesur biri olarak ün yaptı. Ondan yararlanıyorlardı, askerler arasında saygınlık sahibiydi. 1934'te, Asturias'ta madencilerin grevini bastırmak için kullandılar onu. Saygınlığı gittikçe arttı. Hiç kuşku yok ki kurnaz biriydi –bu Galicialılara özgü bir şey miydi bilmiyorum; onları hep kurnaz olarak nitelerler– hikâyeyi herkes biliyor zaten, tekrar etmeye gerek yok: Mussolini ve Hitler'in İspanyol İç Savaşı'na katılımları, Guernica, İtalyanların yenilgiye uğradığı Guadalajara savaşı. Herkes bunun nasıl olduğunu biliyor. Franco kurnazca davrandı; çünkü sonradan onu dünya savaşına sokmak istediler.

Mussolini savaşa girdi. Almanlar Fransızları yendikten, Fransa'yı başarıyla işgal edip İngilizleri kovduktan sonra, Mussolini savaş ilan etti. Mussolini elinde Roma lejyonları olduğunu düşünüyordu. Roma lejyonlarının barbar kavimlerden oluştuğunu, ilk dönemlerdeki –seçme askerlerin olduğu Jül Sezar dönemi– Romalıların artık kalmadığını unutmuştu. İtalyanlar barışçıl bir halktı; kültürleri, zihniyetleri farklıydı. Romalıların her zaman sahip olduğu o savaşçı gelenek onlarda yoktu –Almanlar bu geleneği sürdürmüştü–. Mussolini savaşa girdi, yenilgi ardına yenilgiye uğradı: Etyopya'da onu silip süpürdüler; Libya'da silip süpürdüler, el-Alameyn'de silip süpürdüler. İtalyanlar sonunda Almanlara savaşta ayak bağı olmaya başladı, Rommel'i yollamaları gerekti. Rommel'in ünü duyuldu. Baskıcı biri olarak ün yapmadı. Son zamanlarda bile centilmen bir asker olduğu söylenir.

Her neyse, Hitler gücünün zirvesindeydi. 1940 ekiminde Hendaye'da Franco'yla görüştü ama onu ikna edemedi. Franco kurnazdı.

Temkinliydi; savaşa girmedi.

Bir tümen yollamaya söz verdi –Mavi Tümen– ama dünya savaşına girmedi, bu duruma sonuna kadar dayandı. Daha sonra Amerikalılar, uğruna savaştıkları "derin inanç" geleneğini sürdürerek Franco'yla birlik oldular, müttefik oldular. 1953'ten itibaren Franco ABD'nin koruması altına girdi.

Franco'nun hayatı incelendiğinde; öldürdüğü insan sayısı, İspanya'da uyguladığı baskı incelendiğinde... Fas'tan bizzat kendisinin savaştığı Mağribileri getirdi; ilk gelen birlikler onlardı; tüm bu süre boyunca onun kişisel muhafızlığını yaptılar.

Franco'nun yerinde Aznar olsaydı daha az acımasız olacağını sanmıyorum. Büyük olasılıkla o da Mussolini gibi savaşa, İkinci Dünya Savaşı'na girerdi. Aznar, Yankilere teslim olması gerekmediği halde Yankilere teslim oldu; ABD'nin uşağı haline geldi.

Politik vizyonu Franco'dan daha mı zayıftı sizce?

Demek istediğim şu: kişilik olarak, kapasite olarak, devlet adamı olarak Franco'dan çok gerilerdeydi. Aznar, kişilik olarak, siyasi kapasi-

te olarak Franco'nun eline su dökemez. Franco politik kapasitesi olduğunu kanıtlamıştır. Aznar daha teslimiyetçi ve daha acımasız olurdu; nefret dolu bir adam çünkü.

Franco tutucu fikirleri olan bir adamdı... Hayatı boyunca bir yerlere geldi; Aznar da onun vârisidir. Halk Partisi'nin (Partido Popular-PP) onların arasından çıktığı biliniyor; sosyalistler arasından çıkmadılar. Aznar, Karl Marx sempatizanları arasından çıkmadı; Francocuların arasından çıktı; Francocu bir zihniyete sahip.

Franco'nun başkaları kadar çok para sahibi olduğunu hiç duymadım; ona destek olanlar zengindi ama yönetim olarak yolsuzlukları pek yoktu. Bir tür *Paralel Hayatlar* karşılaştırması yapacak olursak bir tarafa Franco'yu diğer tarafa da o "küçük beyi" koyabiliriz.

Franco'nun elinde gazeteler vardı. Aznar da az çok aynısını yaptı ama o gazeteleri satın aldı. İspanya'daki önde gelen kitle iletişim araçları, televizyon kanalları Aznar ve ekibinin kontrolü altındaydı. Fark nerede?

Sonra bence, Franco –kısa boylu bir adam olmasına rağmen– kompleksli değildi. Konu fiziksel boy değil, ahlaki ve siyasi büyüklük. Aznar ahlak ve politika alanında büyük biri değildi. Aznar denen kişiyle ilk karşılaştığımda onda garip kompleksler algıladım. Kendine az güvenen biriydi; devamlı olarak kravat değiştiriyordu –biraz şaşkın bir hali vardı– tüm bunlardan yola çıkarak, kompleksli biri olduğunu gözlemledim.

Küba ile Aznar hükümeti arasında ilk zamanlarda çok kötü bir dönem yaşandı; Meclis'te tartışmaların olduğu dönem. Bir gün dışişleri bakanıyla oturup karar verdiler, planladılar: Aznar beni arayacaktı. Sabah bir saat bekledim, aradı. Nazik bir ses tonuyla konuştu –o sırada büyük bir kriz yaşanıyordu, çünkü elçisine *agreement* vermiyorduk; tartışmalar sürüyordu–; Aznar konuştu, ses tonu nazikti –istediği zaman nazik konuşabiliyor ama her zaman başaramıyor–; sorundan söz etti, ilişkileri iyileştirmek istediklerini, yeni bir büyükelçi atayacaklarını söyledi. Bu konuşmadan sonra iki devlet arasındaki ilişkiler normal bir havaya büründü. Ben de "Herhalde konuyu tekrar düşündü; belki de Küba'ya saygısızlık edilemeyeceğini, dayatma yapılamayacağını fark etti" diye düşündüm. Bizler de zorluk çıkarmadık, yeni büyükelçi Eduardo Junco Bonet'i kabul ettik. Tabii yine bir Francocu yollamıştı, başkasını yollayamazdı. Tamamen Francocu zihniyette,[12] faşist zihniyette bir adamdı; geldi.

Tüm bu süre boyunca ve daha önceden beri İspanya'nın Küba büyükelçiliği bir komplo aracı olmuş, başkalarına hizmet etmişti... Felipe González dönemi için aynı şeyi söyleyemem; o dönemde farklı örnekler oldu. Bizzat Felipe, belli bir aşamada, fikirleri, düşünceleri yozlaştıkça –insan emellerinin ne olduğunu, nerede olduğunu vesaire anlıyor tabii– Felipe bile Yankilerle işbirliği yaptı.

İspanyol Büyükelçiliği, James Cason ve sözümona "muhalifler" komp-

losunda ABD'yle işbirliği yaptı. Avrupa ülkelerinin büyükelçiliklerinden birkaçı da bizi rahatsız etti. Çek Büyükelçiliği'nden ya da Polonya büyükelçiliğinden söz etmeyeceğim; onları Avrupalı saymıyorum. Kuzeyliler, solcular, Sosyal Demokrat Parti artık Olof Palme'nin partisi değil. Palme olağanüstü bir insan, iyi bir dosttu; Üçüncü Dünya ülkelerinin sorunlarıyla samimi olarak ilgiliydi; bugün artık hiç böyle değil. Sağa doğru bir tersine evrim geçirdiler; neredeyse Sayın Blair kadar. Blair, "yeni yol" adamı; ekonominin en üst seviyede liberalleştirildiği Thatcher döneminden sonraki İşçi Partisi lideri. Şimdi bir de bakıyoruz ki...

Tony Blair'le tanıştınız mı?

Blair'i bir kez Cenevre'de, Dünya Sağlık Örgütü'nün bir toplantısında gördüm. Onu gözlemledim. Kibirli, gururlu bir edası vardı. Diğer insanlara yukarıdan bakıyor gibiydi. Kısaca konuştuk, çünkü ben bir konuya değinmiştim... Ben gerçekten de, ABD'yle yürüttükleri uzlaşma politikasını tiksintiyle karşılıyordum. O günlerde Yankilerle, Helms-Burton yasasının bazı maddelerini uygulamamaları konusunda anlaşmışlardı. Karşılığında da Yankiler Libya'da, başka yerlerde, Ortadoğu'da, belki de İran'da birtakım petrol yatırımlarının yapılmasına izin verecekti. Tamamen ahlaksız bir çıkar anlaşması yapılmıştı.

İngilizler ile Amerikalılar arasında mı?

Hepsi arasında, buna Avrupalılar da dahildi. Amerikalı bir büyükelçi Blair'le bu konuyu tartışıyordu. Onu orada görünce, çok şey değildim... Yaptıklarını kabul edemiyordum; bir ihanet gibi geliyordu; ahlaksız ve ilkesiz bir uzlaşmaydı.

Blair çalışan çocuklardan söz etmişti, ben de ona dedim ki: "Bakın, çalışan çocuklardan söz ettiğinizi fark ettim. Ama anladığım kadarıyla İngiltere'de iki milyon çocuk çalışıyormuş." Aynen böyle dedim. Bunu bir delinin, Üçüncü Dünyalı bir cahilin densizliği olarak algıladı ama doğruyu söylemiştim.[13] "Anladığım kadarıyla..."

Blair orada böyle davranan ilk insan oldu. Bir sürü insan gidip geliyordu, birbirlerine doğal davranıyorlardı. Clinton gitmişti ama Clinton böyle bir şey, Blair'in yaptığı gibi bir şey yapmazdı. Benim Blair'de gördüğüm... Gururlu, kibirli bir görüntüsü vardı ama o kadar. Kişiliğini eleştirmek istemiyorum... Onu daha çok ya da daha az sempatik bulabilirim, bunun hiç önemi yok; hayır, beni ilgilendiren insanların düşünceleri, yaptıkları.

Sözümona "Üçüncü Yol"[14] denen düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuş kuramın anlatıldığı Anthony Giddens'ın kitabını okudum. Üçüncü bir yol filan değil, dünyadaki bütün döneklerin izlediği bir yol. Bunun Avrupalıların ulaştığı sosyal güvenlik devletine karşı olduğunu görüyordum: emekliler için daha az kaynak, işsizlere daha az yardım. Çünkü bu savlara

göre, bu yardımlar o insanları tembelleştiriyor, onlar da çalışmıyordu. Bir şekilde çalışmaya mecbur etmek lazımdı. Kabul ediyorum, insanları eğitmek gerek ama ekonomik düzenekler kullanılarak bir şeye mecbur edilmemeliler. Ben Blair'i de bu düşüncede sanıyordum.

Ama Blair Clinton'ı ikinci bir benlik olarak görüyordu. Clinton kültürlü, zeki, düşünce sahibi bir adam. İngiliz'in ona tapındığı hissine kapılıyordum ama Blair'in bir gün Bush'u ikinci bir benlik olarak benimseyeceği asla aklıma gelmezdi. İşte Blair bunu yaptı; Bush'u ikinci bir benlik olarak benimsedi.

Temkinli davranıyorum; saldırgan olmayı sevmem ama gerçekleri anlatırken, bu konulardan konuşurken, aklıma geldi.

Yine de Blair benim gözümde Franco'nun vârisi Aznar'dan daha dürüst biri. Bu yüzden de ikisi arasında... Üstelik İngiltere'de Franco olmadı. Tarih boyunca orada da pek çok hata, istismar vesaire olduğu biliniyor; yine de Blair ile Aznar arasında farklılıklar görüyorum. Aznar'a baktığımda Silvio Berlusconi'ye baktığımdaki gibi iki büyük alçak, faşizm vârisi görüyorum; öyleler çünkü.

Berlusconi de bütün basına sahip, onları yönlendiriyor. Bu yüzden orada. Çünkü artık basın patronlarının kamuoyu oluşturduğunu, fikir dayattığını ve kitle iletişim araçlarının çok güçlü olduğunu çok iyi keşfettiler. Berlusconi de budur. Basının gücüne sahip ve bu basın sayesinde başarılı oldu, istediği gibi yapıp bozuyor, yıkıyor.

İspanya'ya ve İspanyol politikasına dönecek olursak, İspanyol kralından övgüyle söz ediyorsunuz. Kralın Küba'yla ilişkilerinde genel olarak doğru bir tutum izlediğini mi düşünüyorsunuz?

Evet. Her konuda böyle yaptığını düşünüyorum. Ben Kral Juan Carlos'u takdir ediyorum. Bildiğiniz gibi Franco döneminde eğitilmiş bir kraldır. Bu, kısmen de olsa Franco'ya atfedebileceğimiz bir başarıdır. Kralın eğitildiği bir yöntem tesis etti en azından. Kral askeri konularda, denizcilik konularında vesaire bilgi kazandı. Franco, İspanya'ya bir kral yetiştirmek için iyi bir yöntem kullandı. Kral, hiç kuşku yok ki centilmen bir adam.

Sizinle olan ilişkilerinde mi?

Bence genel anlamda centilmen. Bakın, kimse onu fazla takdir etmiyordu; bunun için bir neden yoktu. Kraldı ve herkes hangi sebeplerden dolayı kral olduğunu biliyordu. Ama o çılgınca darbe olduğunda, İspanya'ya olağanüstü bir hizmette bulundu.

23 şubat 1981'deki darbe.

Ve komplolar. Kral bazı akıllı askerlerin desteğiyle –şu anda hepsinin adını anımsayamıyorum– disiplin kurmayı başardı ve korkunç so-

nuçlar doğurabilecek o darbenin başarıya ulaşmasına engel oldu. Üstelik bunu Yunanistan'da olanlardan sonra yaptı. Yunanistan'da 1967'de bir askeri darbe olmuştu; büyük bir felaketti. Uzun vadede kalıcı olamazdı.

Bu darbe kayınbiraderi Kral Konstantinos'u tahtından etmişti.
Kimi?

Atina'daki bu darbeye destek olan Yunan Kralı Konstantinos. Kraliçe Sofia'nın kardeşi, İspanya kralının kayınbiraderi olur. Sonra askeri cuntayı devirmek istedi ama başaramadı; tahtını kaybetti. Albaylar 1973'te cumhuriyet ilan ettiler. Juan Carlos'un bu olaylara bulaşmamak gerektiğini, darbeci askerlere destek verilmemesi gerektiğini bu sayede öğrendiği söylenir.

Ben bir toplantıdaydım sanırım, Moskova'da bir kongrede. Tejero'nun darbesini orada öğrendim. Sonradan bu konu hakkında, herkesin ne gibi bir rolü olduğu konusunda çok şey okudum. Kral gerçekten de kişilik ve inanç sahibi olduğunu, kapasite ve otorite sahibi olduğunu kanıtladı. İspanya'ya büyük bir yararı oldu; ülkenin bu sayede neler atlattığını bilemeyiz. O andan itibaren herkes –onun hakkında kötü fikirlere sahip olmamız için bir neden yoktu– kralı takdir etmeye başladı.

Juan Carlos o gün İspanya kralı oldu; öncesinde onu kral yapmışlardı ama o anda kral oldu. Hep centilmence, saygılı bir tavrı olmuştur. Devasa saygınlığına rağmen sınırları aştığını asla görmedim. Her zaman normlara, anayasaya son derece saygılı olmuştur... Nezih bir insandır. Bazılarının bir ara ona şantaj yapmaya çalıştığını da söyleyebilirim.

Şantaj yapmak mı?

Bundan fazlasını söylemeyeceğim ama ona baskı uygulamaya çalışan insanlar oldu; otoritesini, saygınlığını elinden almak için. Otorite sahibi, saygın ve saygılı bir kral olması hoşlarına gitmiyor.

Ona "Küba'ya gidecek misiniz?" diye sordular. "Tekrar gitmek istiyorum" dedi ama gelmedi, çünkü...

Sayın Aznar izin vermedi...

Bu çok açık. Kurallar böyle; Aznar da istemiyordu. "Sırası geldiğinde gider" dedi. Söyleme şekli kabaydı.

Sonradan kralla tanıştım. Çok kere sohbet ettik. Çok sempatik bir adam; hikâyeler anlatıyor, karizmatik biri. Oğlunu eğitti. Büyük Britanya monarşisini, prensi eğitemedikleri için eleştiriyorlar. İspanya kralı hakkında bunu söylemek mümkün değil. Çünkü Prens Felipe'yi eğitmeye çalıştı en azından. O da okula gitti; askeri konularda, denizcilik konularında bilgisi var. Çok düzgün bir delikanlı. Onu da toplantılarda,

zirvelerde gördüm. Kral Juan Carlos'un başarılarından biri de budur, oğlunu eğitmiş olmaktır. Onu temsilcisi olarak pek çok uluslararası faaliyete yolluyor. İşte bu yüzden de kralı çok beğeniyorum.

Bu yüzden de 2003 mayısında Türkiye'deki o elim uçak kazasında ölen İspanyol askerlerini görünce, İspanya'nın bu savaşta olmaması gerektiğini düşünüyorum. Bu savaşa katılmanın tek nedeni başkalarına uşaklık etmek, kendini bir şey sanmak.

1991'de Arjantin Başkanı Carlos Menem de Irak Savaşı'nı televizyondan izlemek için Basra Körfezi'ne bir savaş gemisi yollamıştı. Aznar da askerlerini Afganistan'a yolladı.

Bakın, Yankiler herkesi her şeye bulaştırmaya o kadar meraklı ki Honduraslı, Nikaragualı, El Salvadorlu, Dominikli askerler, İspanyol subayların komutası altında Irak'ta polislik yapıyor, mayın temizliyorlardı. Olacak iş değil! Sanki XVII. yüzyıldayız.

İspanyollar Latin Amerikalı askerlere komuta ediyor *–Binbir Gece Masalları* gibi, değil mi? Irak'ta polislik yapıyorlar; Latin Amerikalıların ve İspanyolların hayatı tehlikeye giriyor. Her şeyden önce, bu insanların orada olmaması gerekirdi. İkinci olarak da, para kazanmak için kurulduğunu herkesin bildiği şirketlere ait uçaklara bindirdiler onları. İspanya'nın yeterli kaynağı ve uçağı var bence.

Küba çok daha fakir, çok daha az kaynağı var ve on beş yıl boyunca... Bizim de kayıplarımız oldu, ne kadar önlem alırsan al kazalar olabilir ama şu çok açık: yüz binlerce savaşçıyı hava yoluyla Afrika'ya taşıdığımız on beş yıl boyunca tek bir kaza bile olmadı. Bu, büyük ölçüde yolculukların güvenli olması için aldığımız önlemler sayesinde oldu.

Alelade bir şirketten uçak kiralamak... Bu şirketlerin nasıl şirketler olduğunu herkes biliyordu; bu şirketler masrafları kısmak istiyor. Parçadan kısabiliyorlarsa, parçadan kısıyorlar. Çünkü gözlerini bürüyen para hırsının ışığında hareket ediyorlar. Bunlarla anlaştılar ve askerleri o uçaklarla yolladılar... Burada bir sorumsuzca hareket söz konusu, en ufak bir şüphem yok.

İspanya kralına başsağlığı mesajı yolladınız ama Sayın Aznar'a yollamadınız.

Evet çünkü bu subay ve askerlerin birer kurban olduğunu düşünüyordum. Onlar oraya gitmek istemedi, emir aldıkları için gittiler. Bizim enternasyonalist misyonlara giden tüm adamlarımız bunu gönüllü olarak yaptı. Bu İspanyol askerlerse emirlere itaat ediyordu... Irak'ta ne işleri vardı? Irak İspanya'ya ne yapmıştı ki?

Hayır, kazada ölen askerler Afganistan'daydı.

Afganistan! Daha da uzak. Haritada Afganistan'ın yerini içlerinden kaçı gösterebilirdi, bilmiyorum. Amerikalı gençlere Afganistan nerede

diye sorulduğunda sanırım sadece yüzde 12'si doğru cevap vermiş. Yani gençleri haritada gösteremeyecekleri –belki adını bile duymadıkları– ülkelere savaşmaya yolluyorlar.

Bu yüzden başsağlığı mesajı yollamanın doğru olacağını düşündüm. Aznar denen sahtekâra telgraf yollamayacaktım. Bu askerlerin ölümünden o sorumluydu; ben de krala yolladım. Bereket versin ki bir kral vardı, yoksa samimi bir telgraf yollayabileceğim kimse olmayacaktı...

İspanya'da Galicia Özerk Hükümeti'nin başkanı Manuel Fraga'yla da çok iyi ilişkileriniz var.

Evet, kurnaz, zeki bir Galicialı. Bunu yarı Galicialı olduğum için yaptığımı sanmayın, hayır. Fraga dostlarıyla çok ilgilendi. Bütün Galicialılara yardımcı olmaya çalıştı. Değişiklikler yaptı, İspanya için çalıştı, iyi bir yöneticiydi. Benim de Galicia'da akrabalarım var; onlarla konuşuyorum.

Tam olarak eğitimli olduğunu söyleyemem. Çünkü bir yandan çok kibar ama sonra çok yanlış şeyler yapıyor.

Ne anlamda?

Fraga da, Felipe González ve daha pek çokları gibi –hepsinin adını vermek istemiyorum– SSCB çöktüğünde her ne pahasına olursa olsun bize danışmanlık yapmak isteyen grubun bir üyesiydi. Beni bir gece orada çok şık bir lokantaya götürdü –1992 Olimpiyatları sırasındaydı– birtakım formüller telkin etti. Ne teklif etti biliyor musunuz? –Bay Manuel Fraga kusuruma bakmasın– Küba için teklif ettiği formülü nasıl tanımladı biliyor musunuz? "Küba için gereken formül, Nikaragua formülüdür" dedi, harfi harfine böyle dedi. Bay Manuel kusuruma bakmasın; onu takdir ederim, ona saygım var.

Bu cümle ne anlama geliyor?

Sandinistalardan sonra Nikaragua'da yapılanların aynısını Küba'da yapmak gerektiği anlamına... Yaptıkları, Nikaragua'yı sonsuz bir yolsuzluk, hırsızlık ve teslimiyet uçurumuna sürükleyen korkunç şeyler! Formül buydu... Öyle bir formül ki, Rusya'da uygulanan, Felipe'yle seçkin danışmanlarının Gorbaçov'a salık verdiği formül gibi; başka insanlar da bu formülü başka ülkelere salık verdi; geriye hiçbir şey kalmadı. Her ne pahasına olursa olsun neoliberalliği, özelleştirmeyi, Uluslararası Para Fonu'nun kurallarını harfiyen uygulamayı salık verdiler. Bu ülkeler ve halkları uçuruma sürüklendi.

İspanya'yı tekrar ne zaman ziyaret etmeyi düşünüyorsunuz?

Aznar beyefendi varken, mümkün değildi... Ama artık yok, dolayısıyla da olabilir. Benim İspanya'ya ilk gidişim 1984 şubatında yakıt molası

için oldu. Daniel Ortega'yla Moskova'dan, Yuriy Andropov'un[15] cenazesinden dönüyorduk. Hükümet başkanı Felipe González'di. Madrid'e indik, korkunç bir sis vardı. Sise rağmen bizi helikopterle Moncloa'ya götürdüler. Kral Juan Carlos'la telefonda konuştum. Bizi Felipe karşıladı, iyi bir ev sahibiydi. Tam bir Sevillalı olduğu için de bize likör, Jabugo jambonu, Mancha peyniri ikram ettiler... Sonra öğle yemeği için rezidansa geçtik; likör iştahımı açmıştı... Öğle yemeği servisi başladı. Bir sebze, bıldırcın eti. Ben bunları birinci yemek sanmıştım. Bir anda tatlılar geldi! Çok eğlenceliydi. İspanya'ya ilk gidişim buydu. Madrid'i neredeyse hiç göremedim. Birkaç saat kaldık sadece. Daha sonra, daha uzun süre kaldım ve Galicia'ya gittim.

24

Latin Amerika

Subcomandante Marcos - Yerli halkların mücadelesi - Evo Morales - Hugo Chávez ve Venezuela - Chávez'e karşı yapılan darbe - İlerici askerler - Kirchner ve bir simge olarak Arjantin - Lula ve Brezilya

Size Subcomandante Marcos hakkında bir soru sormak istiyorum. Zapatistlerin –Meksika'nın ABD ve Kanada'yla yaptığı Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi vesilesiyle– Chiapas'a girişlerinin onuncu yılı 2004'ün ocak ayında doldu. Alternatif küreselleşme hareketince çok sevilen bu kendine özgü şahsiyet hakkında neler düşündüğünüzü bilmek istiyorum. Onu tanıyor musunuz? Yazılarını okudunuz mu?

Onu yargılayamam ama Marcos hakkında sizin yazdığınız[1] birtakım yazıları okudum. Söyledikleri gerçekten çok ilginç; kişiliğini anlamaya, bazı şeyleri anlamaya yadımcı oluyor. Hatta neden kendine komutan yardımcısı rütbesi verdiğini de... Eskiden, savaşan, bir harekâtı yöneten herkes general olurdu. Küba devriminden beri bir gelenek yerleşti; bütün liderler "comandante" oldu. Benim rütbem bu ve hiç terfi etmedim. Aslında İsyan Ordusu'nun komutanı ve başıydım, "başkomutanı" değildim, komutanı ve başıydım. Birtakım rütbeler aldım, çünkü Sierra'da askeri bir örgütlenmeye gitmemiz gerekiyordu. "Gerilla takımlarının genel sekreteri" diyemezdik; asıl terminoloji buydu. "Komutan" geleneksel ordudaki mütevazı bir terimdi, bir de avantajı vardı. Buna "baş" eklemek mümkündü gerçekten de.

O zamandan beri hiçbir devrimci hareket general rütbesini kullanmadı. Ama Marcos kendine subcomandante diyordu. Bunu bir türlü anlayamamıştım.

Evet. Diyor ki: "Asıl komutan halktır; ben komutan yardımcısıyım, çünkü halkın emrindeyim."

Bunu açıklamak gerek: O, komutan halkın, komutan yardımcısı... Çok güzel. Sizin onunla yaptığınız sohbetleri topladığınız o kitap sayesinde pek çok ayrıntıdan, onun fikir ve düşüncelerinden haberim oldu. Yerli halk için verdiği mücadeleden. Büyük bir saygıyla okudum; Chiapas'taki durum hakkında böyle bir bilgiye ulaştığıma çok sevindim.

Sonradan o yolculuğu yapması çok gözü pekçeydi. Bunu yapması doğru muydu değil miydi tartışılabilir ama yine de büyük bir ilgiyle takip ettim...

Marcos'un 2001 nisanında Meksika'da gerçekleştirdiği "barış yürüyüşü"nden söz ediyorsunuz.[2]

Evet. Her şeyi ilgiyle gözlemledim. Marcos'ta dürüstlük algılıyorum. Dürüst, düşünce sahibi, yetenekli bir adam olduğu tartışılmaz. Söyledikleri kişi olsa da, olmasa da o bir aydın. Ama önemli olan bu değil. Önemli olan bir insanın fikirleri, sebatı, sahip olduğu bilgilerdir.

Şimdi artık ortaya bir, iki, yüz Marcos çıkabileceğini anlıyorum. Çünkü yıllardır pek çok yerliyle temasım oldu. Onları Bolivya'da tanıdım, Peru'da tanıdım, Ekvador'da tanıdım. Tüm dürüstlüğümle söylüyorum, toplumlarımızın onca acı çekmiş bu kesimine karşı siyasi, insani ve devrimci bir sempati besliyorum.

Latin Amerika'daki yerli halkların çarpışmasını ilgiyle mi takip ediyorsunuz?

Büyük bir ilgiyle. Bildiğiniz gibi, ressam Guayasamín benim çok yakın dostumdu. Ona karşı büyük bir hayranlık beslerdim; onunla epeyce konuştum. Bana sık sık Kızılderililerin sorunlarından, çektikleri acılardan söz etmiştir. Üstelik tarihten öğrendiğimiz kadarıyla, yüzyıllarca süren bir soykırım oldu. Ama bu kesimler hakkındaki bilinç gittikçe artıyor. Marcos'un ve Chiapas'lı yerlilerin kavgası da bu yeni mücadeleciliğin bir kanıtı.

Marcos hakkında söyleyebileceklerim bunlar. İzlediği çizgiyi büyük bir saygıyla gözlemliyoruz. Tüm örgütlerin, ilerici partilerin, demokratik partilerin çizgisini izlediğimiz gibi. Ama Marcos'la şahsen konuşma fırsatım hiç olmadı. Onu şahsen tanımıyorum. Onu sadece hakkında okuduğum haberler aracılığıyla tanıyorum. Ona büyük hayranlık besleyen insanlar, aydınlar olduğunu da biliyorum.

Ekvador'da güçlü bir yerli halk hareketi var, değil mi?

Ekvador yerlilerinin örgütlenmesine de hayranım tabii ki. Yerli Milliyetler Konfederasyonu'nun (Confederación de Nacionalidades Indígenas-CONAI)) ve Pachacutik'in (Bizim Toprağımız) sosyal örgütlenmesine, siyasi örgütlenmesine ve kadın erkek tüm önderlerine hayranım. Bolivya'da da çok değerli önderlerle tanıştım. Orada da olağanüstü bir mücadelecilik var. Bolivya'nın önde gelen lideri Evo Morales'i de tanıyorum. Çarpıcı bir insan.

Evo Morales'in 18 aralık 2005'teki Bolivya başkanlık seçimlerindeki zaferine sevinmiş olduğunuzu tahmin ediyorum.

Hem de çok. Evo Morales'in kesin ve tartışma götürmez zaferi dünyayı çok etkiledi. Çünkü Bolivya'da ilk kez bir yerli başkan seçilmişti; bu olağanüstü bir şey. Evo, başka hiçbir döneme benzemeyen bu zor günlerde ülkesini ve halkını yönetmek için gereken bütün niteliklere sahip.

Bolivya Amerika kıtasının ortasında; adını kurtarıcı Simón Bolívar'dan alıyor. İlk yöneticisi Mareşal Antonio José de Sucre'ydi. Ülke, insanları ve yeraltı kaynaklarıyla zengin ama bugün bölgenin en yoksul ülkesi olarak sınıflandırılıyor. Bir milyon kilometrekarelik dağlık bir araziye yayılmış yedi milyonluk bir nüfusu var.

İşte çerçeve bu ve Evo Morales bu çerçevede halkının büyük çoğunluğu için geleceğe dair bir umut oluşturuyor. Bölgede geleneksel olarak uygulanmış politik sistemin iflasının, büyük kitlelerin gerçek bağımsızlığa ulaşma iradesinin canlı bir kanıtı. Seçilmiş olması Latin Amerika'daki siyasi haritanın değişmekte olduğunun bir ifadesi. Bu yarımkürede rüzgâr yön değiştiriyor.

Başlarda, Evo'nun 18 aralık seçimlerini kazanacağı garanti değildi. Kongre'de birtakım dalavereler döneceğinden endişe ediliyordu. Ama daha ilk turda oyların neredeyse yüzde 54'üyle zafere ulaşınca, milletvekili seçimlerini de kazanınca, tüm tartışmalar son buldu.

Mucizevi bir seçimdi, tüm dünyayı sarsan bir seçim oldu. İmparatorluğu sarstı; ABD'nin dayattığı sürdürülmesi imkânsız düzeni sarstı. Bu, Washington'un eskiden olduğu gibi diktatörlük yoluna başvuramayacağının, yayılmacılığın eskiden sahip olduğu araçlara artık sahip olmadığının, bunları uygulayamadığının bir kanıtı.

30 aralık 2005'te, başkan seçilmesinden hemen sonra Evo Morales'in ziyaret ettiği ilk ülke Küba oldu; hatta bunu 22 ocak 2006'da görevi almadan önce yaptı. Sizce bu ziyaret Morales ile Washington arasında sorun çıkardı mı?

Bolivya'nın seçilmiş başkanı Evo kardeşimizin dostça ziyaretini, Küba ile Bolivya halkları arasındaki tarihi, derin kardeşlik ve dayanışma bağları çerçevesinde değerlendirmek gerek. Kimsenin bundan rahatsız olmaya hakı yok. İmzalanan antlaşmalardan da.[3] Bunlar hayat adına, insanlık adına imzalanmış antlaşmalar, bir suç teşkil etmiyorlar. Amerikalılar için bile bir suç teşkil etmediğini düşünüyoruz. Küba'nın, Bolivyalıların yaşam beklentilerini artırmalarına yardımcı olması ABD hükümetini neden rahatsız etsin? Çocuk ölümlerinin azalmasının, cehaletin yok edilmesinin birini rahatsız etmesi mümkün mü?

Diğer Latin Amerika ülkelerinde de yerli halk faktörü dikkate alınmalı mı artık sizce?

Yerli halkın güçlü ve yüksek sayıda olduğu, sosyal durumun epey kritik bir dönemden geçtiği iki ülke daha var: Peru ve Ekvador. Guate-

mala'da da yerli halk nüfusu büyük ama orada olaylar diğer ülkelerden farklı gelişti. Yerli halk nüfusu Meksika'da da epey yüksek. Tek söyleyebileceğim, bu yarımkürede yerli halkların hakları için mücadele eden bir Marcos olması çok anlaşılır bir şey. On, hatta yüz Marcos olabilir. Tanıdığım yerli yöneticilerin ciddiyeti beni özellikle etkiliyor. Ben Ekvadorlularla epeyce konuştum. Çok ciddiler. Saygı uyandırıyorlar, güven uyandırıyorlar; çok dürüstler. Ekvador'da, Peru'da, diğer ülkelerde onları da dikkate almak gerek.

Venezuela Başkanı Hugo Chávez'e de büyük bir hayranlık beslediğinizi söylüyorsunuz.

Hugo Chávez de Kızılderili. Kendi deyişiyle yeni bir Kızılderili, "Kızılderili kırması", melez. Biraz da beyaz olduğunu söylüyor. Ama Chávez'e baktığında yerli bir Venezuela evladı görüyorsun. Karışık bir Venezuela evladı ama asil hatlara, istisnai bir yeteneğe, gerçekten istisnai bir yeteneğe sahip. Onun konuşmalarını dinlerim. Mütevazı geçmişiyle; karışık, her şeyden bir parça taşıyan etnik karışımıyla –Kızılderililerle karışmış Afrika'dan getirilmiş köleler– gurur duyuyor. Yarattığı izlenim bu. Belki beyaz genleri de vardır, bu kötü bir şey değil, karışım her zaman iyidir; etnik grupların karışması insanlığı zenginleştirir.

Venezuela'daki olayların gelişimini, özellikle de Başkan Chávez'e karşı yürütülen istikrarsızlaştırma girişimlerini yakından takip ettiniz mi?

Evet, olayları büyük dikkatle takip ettik. Chávez, 1998 seçimlerinden önce hapisten çıktığında bizi ziyaret etti. Çok cesurca davrandı, çünkü Küba'ya gelmesini çok eleştirdiler. Geldi, sohbet ettik. Karşımızda kültürlü, zeki, son derece ilerici, tam bir Bolívarcı vardı. Sonra seçimleri kazandı. Pek çok kere. Anayasayı değiştirdi. Halkın, en mütevazı kesimlerinin büyük desteğiyle. Karşıtları onu ekonomik olarak boğmaya çalıştı.

Chávez'den önceki o ünlü kırk yıllık demokrasi döneminde, iki yüz milyar doların Venezuela'dan kaçırıldığını tahmin ediyorum. Gerçekten dağıtımcı bir demokrasi uygulanmış olsa, bu mekanizmalar işlemiş olsa, tüm bu demagoji ve propagandanın gerçek ve inanılır bir yanı olmuş olsa, Venezuela İsveç kadar sanayileşmiş, İsveç kadar eğitimli bir ülke olurdu.

Chávez'in iktidara gelmesinden döviz kurunu sabitlemesine kadar geçen süre boyunca –tahminimizce– Venezuela'dan otuz milyar dolarlık sermaye kaçışı oldu. İşte tüm bu olaylar, bizim de iddia ettiğimiz gibi, bu yarımkürede var olan düzeni sürdürülemez hale getiriyor.

11 nisan 2002'de Caracas'ta Chávez'e karşı bir darbe yapıldı. Bu olayları takip ettiniz mi?

Muhalefetin gösterisinin güzergâh değiştirip Miraflores'e[4] yaklaştığını öğrendiğimizde; kışkırtmalardan, ateş edildiğinden, kurbanlardan haberdar olduğumuzda; bazı yüksek rütbeli subayların başkaldırdığını, kamuoyu önünde Chávez karşıtı beyanlarda bulunduklarını, başkanlık muhafızlarının geri çekildiğini, askerlerin Chávez'i tutuklayacağını duyduğumuzda Chávez'i aradım. Kendini savunmasız hissettiğini ve ilke sahibi bir adam olduğunu biliyordum; dedim ki: "Kendini öldürme Hugo! Allende gibi yapma! Allende yalnız bir adamdı, tek bir askeri yoktu. Ordunun büyük kısmı seninle. İstifa etme! Vazgeçme!"

Onu elinde silahla direnmeye mi teşvik ediyordunuz?

Hayır, tam tersine. Bunu Allende yapmış ve bedelini hayatıyla kahramanca ödemişti. Chávez'in önünde üç çözüm vardı: Miraflores'e siperlenip ölene kadar direnmek; halka çağrıda bulunup bir başkaldırı, bir iç savaş başlatmak ya da vazgeçmeden, istifa etmeden teslim olmak. Biz üçüncü çözümü salık verdik. Zaten o da bunu yapmaya karar vermişti. Tarihte de bunu görürüz zaten: sevilen bir lider bu şekilde devrilir ve öldürülmezse, halk onu ister; er ya da geç tekrar iktidar olur.

Sizler o sırada Chávez'e bir şekilde yardım etmeye çalıştınız mı?

Diplomatik birtakım yollara başvurabilirdik ancak. Havana'da resmi olarak tanıdığımız bütün büyükelçileri gecenin yarısında bir toplantıya çağırdık. Dışişleri bakanımız Felipe'yle (Pérez Roque) birlikte Venezuela'nın meşru başkanı Chávez'i kurtarmak üzere Caracas'a gitmeyi önerdik. Darbecilerin onu sürgüne göndermesi olasılığı karşında, buraya gelmesi için iki uçak yollamayı teklif ettik.

Chávez darbeci askerler tarafından tutuklanmıştı; izini kaybetmiştik. Televizyonda ardı ardına "istifa ettiği" haberi yayınlanıyordu. Amaç, yandaşlarının, halkının tepkisini engellemekti.

Ama bir ara Chávez'e telefon etmesi için izin verdiler; kızı María Gabriela'yla konuşabildi. İstifa etmediğini, başkanlıktan vazgeçmediğini, "tutuklanmış bir başkan" olduğunu söyledi. Bu haberi yaymasını istedi. Bunun üzerine kızı, cüretkâr bir karar vererek beni aradı, bilgilendirdi. Babasının istifa etmediğini teyit etti. Biz de Venezuela demokrasisinin savunmasını üstlenmeye karar verdik. ABD ve İspanya –José María Aznar hükümeti– gibi demokrasiden konuşup Küba'yı eleştiren ülkelerin darbeye destek olduğunu biliyorduk çünkü. María Gabriela'dan söylediklerini tekrar etmesini istedik ve Küba televizyonundaki *Yuvarlak Masa* programının sunucusu Randy Alonso'yla yaptığı konuşmayı kaydettik. Bu, dünya çapında yankı uyandırdı. Havana'da akreditasyonu olan tüm yabancı basını toplantıya çağırıp –saat gecenin dördüydü!– bilgilendirdik, Chávez'in kızının söylediklerini dinlettirdik. CNN hemen yayınladı; haber Venezuela'da son hızla yayıldı.

Bu ne gibi sonuçlar doğurdu?

İstifa yalanıyla kandırılmış Chávez'e sadık askerler de bunu duydu, Chávez yandaşı bir generalle temasa geçildi. Onunla telefonda konuştum. Chávez'in kızının söylediklerinin doğru olduğunu bizzat teyit ettim; Chávez'in istifa etmediğini tüm dünyanın bildiğini söyledim. Onunla uzun uzun konuştum; bana askerlerin durumunu, hangi yüksek rütbeli subayların Chávez'in yanında olduğunu, kimin olmadığını anlattı. Ben henüz hiçbir şey için geç olmadığını anladım. Silahlı kuvvetlerin en seçkin birlikleri, en iyi eğitim görmüşleri Chávez'in yanındaydı çünkü.

En acil konunun, Chávez'in nerede tutuklu bulunduğunu öğrenmek ve sadık güçleri onu kurtarmak üzere oraya yollamak olduğunu söyledim o subaya. Benden üstüyle konuşmamı istedi, telefonu ona verdi. Chávez'in kızının söylediklerini ona da tekrar ettim; Hugo'nun hâlâ anayasal başkan olduğunu belirttim. Sadakat gerektiğini hatırlattım, Bolívar'dan, Venezuela tarihinden söz ettim... Bu yüksek rütbeli subay bir yurtseverlik ve anayasaya bağlılık örneği sergileyerek, Chávez'in istifa etmediği doğruysa tutuklu başkana sadık kalacağını bildirdi.

Ama o sırada henüz Chávez'in nerede olduğu bilinmiyordu değil mi?

Bu sırada Chávez Orchila Adası'na götürülmüştü. Dışarıyla irtibatı kesilmişti. Caracas Başpiskoposu Baltazar Porras onu görmeye gitmiş, istifa etmesini salık vermişti. "İç savaşa yol açmamak için" demişti. Ona insani şantaj yapmıştı. Chávez Caracas'ta olanları, ülkede olup bitenleri bilmiyordu. Onu kurşuna dizmeye çalıştılar ama bu işle görevlendirilen birlik bunu reddetti, isyan çıkarma tehdidinde bulundu. Chávez'i gözetim altında tutan askerlerden pek çoğu onu savunmaya, öldürülmesine engel olmaya hazırdı. Chávez başpiskoposla zaman kazanmaya çalıştı. Bir beyan müsveddesi hazırladı. Mektup yazılıp bittiğinde kendisini ortadan kaldırmanın bir yolunu bulacaklarından endişe ediyordu. Vazgeçmek gibi bir niyeti yoktu. Bunun için kendisini öldürmeleri gerektiğini bildirdi. Bu durumda da anayasal bir çözüm imkânsız hale gelecekti.

Onu sürgüne götürmek üzere uçak gönderme niyetinizi muhafaza ediyor muydunuz hâlâ?

Hayır. Venezuelalı generalle yaptığınız konuşmanın ardından planımızı değiştirdik. Felipe'nin büyükelçilerle birlikte Caracas'a gitme önerisini askıya aldık. Hatta bir ara, darbecilerin Chávez'i Küba'ya yollamayı teklif ettiklerine dair bir haber geldi. Bizler hemen bir beyanda bulunduk ve eğer Chávez'i buraya yollarlarsa onu ilk uçakla Venezuela'ya geri yollayacağınızı duyurduk.

Chávez'in iktidara dönüşü nasıl oldu?

Bir ara, ilk konuştuğum generalle tekrar temasa geçtik; Chávez'in yerini öğrendiklerini, Orchila Adası'nda olduğunu söyledi. Onu kurtarmak için en doğru yolun ne olacağı hakkında konuştuk. Saygıyı elden bırakmadan ona üç temel şey salık verdim: ketumluk, etkililik ve üstün bir güç. Venezuela Silahlı Kuvvetleri'nin en iyi birliği olan Maracay üssündeki paraşütçüler Chávez'i kurtarma operasyonunu üstlendiler.

Bu sırada, Caracas'ta halk ayağa kalkmış, Chávez'in geri gelmesini istiyordu. Başkanlık muhafızları Miraflores'i tekrar ele geçirmişti; onlar da başkanın dönüşünü talep ediyordu. Darbeciler saraydan atılmaya başlandı. İşverenlerin önderi ve gasp yoluyla çok kısa süre Venezuela başkanı olmuş Pedro Carmona hemen oracıkta, sarayda tutuklanıyordu neredeyse. Sonunda, 14 nisan 2002 günü sabaha karşı, sadık askerler tarafından kurtarılan Chávez büyük bir halk coşkusu arasında Miraflores'e geldi. Caracas'taki iki günlük darbe boyunca neredeyse hiç uyumadım ama halkın ve yurtsever bazı askerlerin yasaları nasıl savunduğunu görmeye değdi. 1973'teki Şili trajedisi yinelenmedi.

Chávez ilerici askerleri temsil ediyor ama Avrupa ve Latin Amerika'da pek çok ilerici onun bir asker olmasını eleştiriyor. İlericilik ile askerlik arasındaki görünürdeki bu çelişki hakkında sizin fikriniz ne?

Bakın, Venezuela'da ordu Bolívarcı devrim konusunda önemli bir rol oynuyor. Omar Torrijos da Panama'da bilinçli bir asker örneği vermişti. Peru'da Juan Velasco Alvarado[5] fevkalade ilerici eylemler gerçekleştirmişti. Luis Carlos Prestes'in 1924-1926 yılları arasında Brezilya'da, Mao'nun 1934-1935'te gerçekleştirdiğine benzer bir yürüyüş gerçekleştiridiğini de unutmamak gerek.

Jorge Amado[6] olağanüstü romanlarından birinde –hepsini okuma fırsatım oldu–, *O Cavaleiro da Esperança*'da, Luis Carlos Prestes'in o yürüyüşünü anlatır; çok güzel bir hikâyedir. Çok etkileyici bir yürüyüştür, iki buçuk yıl sürmüş, Prestes tek bir yenilgiye bile uğramadan ülkesinin devasa topraklarını aşmıştır. Yani, askerlere borçlu olduğumuz başarılar da vardır.

Meksikalı bir askeri örnek vereyim: Lázaro Cárdenas. Meksika devriminde generaldi. Petrolü devletleştiren odur. Çok cesur bir adamdı. Tarım reformları yaptı, halkın desteğini kazandı. Meksika meselelerinden söz edildiğinde Lázaro Cárdenas gibi şahsiyetlerin bunlardaki rolünü unutmamak gerek. Lázaro Cárdenas da bir askerdi.

XX. yüzyılda, 50'li yıllarda, Latin Amerika'da ilk başkaldıranların; başkaldıran ilk gençlerin, Jacobo Arbenz etrafında toplanan Guatemalalı genç subaylar olduğunu, bunların devrimci etkinliklere katıldığını unutmamak gerek. Bunun sık görülen bir şey olduğunu söyleyemeyiz

ama pek çok ilerici asker vakası mevcut. Arjantin'de Perón da asker kökenliydi. 1943'te ortaya çıktığında çalışma bakanı atandı. Öyle yasalar çıkardı ki, hapse atıldığında halk onu kurtardı. Perón da askerdi.

Askerler üzerinde etkili olmuş bir de sivil var. Perón'un orada olduğu sırada İtaya'da eğitim alan Jorge Eliécer Gaitán. Bunlar sevilen liderlerdi. Perón büyükelçilikte ataşeydi. Mussolini döneminde Roma'daydı. Orada gördüğü birtakım kitle seferberliklerinin şekil ve yöntemlerinden çok etkilendi. Hatta mahkemelerdeki bazı davalardan bile etkilendi. Ama sözünü ettiğim bu olaylarda, Gaitán ve Perón bu etkiyi olumlu yönde kullandılar. Perón sosyal reformlar gerçekleştirdi.

Perón bir hata yaptı: Arjantin oligarşisini rencide etti, aşağıladı; onların simgesi olan tiyatroyu ve birtakım simgesel kurumları ellerinden aldı. Ülkenin sahip olduğu rezervler ve kaynaklarla iş çıkardı; çalışanların hayat şartlarını iyileştirdi; işçiler çok müteşekkirdi. Perón işçilerin ilahı haline geldi.

Arjantin'de Perón ve Perónculuk'un siyaset üzerinde hâlâ hatırı sayılır bir etkisi var. 2001'in aralık ayında neoliberal modelin Arjantin'de gürültülü bir şekilde çöktüğünü söylemek mümkün. Arjantin'de yakın geçmişte meydana gelen olaylar hakkında ne düşünüyorsunuz?

2003 mayısında Arjantin'deki seçim sonuçlarının haberini alıp Néstor Kirchner'in Carlos Menem karşısında zafer kazandığını öğrendiğimde büyük bir memnuniyet ve sevinç duydum. Neden? Bakın, çok önemli bir nedeni var: vahşi kapitalizmin en kötü yüzü, Chávez'in deyişiyle, neoliberal küreselleşmenin en kötü yüzü, neoliberalizmin en büyük simgesi yenilgiye uğramıştı... Neoliberal küreselleşmenin simgesi büyük bir darbe yemişti.

Arjantinliler Latin Amerika'ya, dünyaya ne kadar büyük bir hizmette bulunduklarının farkında değiller. Neoliberal küreselleşmenin simgesini sekiz bin metre derinliği olan Pasifik Okyanusu'na gömdüler. Amerikamızda, neoliberal küreselleşme denen bu akımın ne kadar kokunç ve ölümcül olduğunun bilincine varmakta olan ve sayısı gittikçe artan insanlara büyük bir güç aşıladılar. Latin Amerika'da ilerici bir hareket baş gösteriyor.

İsterseniz, Papa II. Johannes-Paulus'un pek çok kere söylediği ve 1998'de ülkemizi ziyaret ettiğinde de tekrar ettiği "küresel dayanışma"dan yola çıkalım. Küresel dayanışma kavramının en mutlak tanımına karşı çıkacak biri olabilir mi? Bu kavramın içine kadın ve erkeklerin sadece ülke sınırları içindeki değil, gezegen sınırları içindeki ilişkileri de dahil. Har vurup harman savuranların, doğal kaynakları acımasızca yok edenlerin, gezegende yaşayanları ölüme mahkûm edenlerin de dayanışması gerektiğini söylüyor.

Her şey bir günde olmaz ama inanın bana, Arjantinliler bir simgeye ağır bir darbe indirdi ve bu son derece önemli.

Latin Amerika dış borç meselesini hâlâ halledemedi.

Bu borç dünyada nüfusla orantılı olarak arttı. Toplam dış borç 2,5 ya da 2,6 trilyon dolar! Gelişmiş ülkeler bu yıl resmi kalkınma yardımı olarak Üçüncü Dünya ülkelerine 53 milyar dolar sunacak. Buna karşılık, dış borç faizi olarak 350 milyar dolardan fazla para toplayacaklar! Yıl sonunda da Güney'in dış borcu artmış olacak...

Bu borç Latin Amerika'da hiç durmadan arttı ve şimdi 800 milyara yakın bir seviyeye ulaştı; bunun nedenlerine dair araştırmalar var. Kimse bu borcu ödeyemez ve bu ciddi kalkınma politikaları önünde bir engel oluşturuyor. Zengin ülkeler sorunu görmeyi reddediyorlar. Hükümetler ihraç gelirlerinin dörtte birini, neredeyse iki kere ödedikleri ve şu anda, on yıl öncesine göre ikiye katlanmış bir borcu ödemeye ayırmayı sürdürdükçe Latin Amerika'da açlık yok edilemez...

ABD çözüm olarak, ALCA'yı öneriyor. Bunun hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ne diyebilirim ki, tam bir felaket. Ama durdurulabilecek bir felaket. "Amerikalar Zirvesi" vesilesiyle 4-5 kasım 2005'te Mar del Plata'da verilen büyük savaşa tanık olduk çünkü. ALCA'ya karşı görkemli bir savaş verildi; iki savaş verildi aslında. Biri sokak ve stadyumda, diğeri de devlet başkanlarını toplandığı tesislerde. Pek çok birinci sınıf Kübalı devrimci de oradaydı. Başlarında Abel (Prieto, Küba kültür bakanı) vardı; Diego Maradona, Nobel Barış Ödülü sahibi Adolfo Pérez Esquivel, pek çok aydın ve saygın şahsiyet, çoğu Arjantinli on binlerce dünya vatandaşıyla birlikte o şanlı yürüyüşe katıldı. İmparator (George W. Bush) yanında bir koruma ve muhafızlardan oluşan bir orduyla gelerek o insanları rencide etti.

Kimse ona fiziksel olarak saldırmayacaktı. Kendisine çürük yumurta atılmasını asıl o istiyordu. Ama hayır; o böyle "büyük bir onuru" kesinlikle hak etmiyor... Barışçıl bir gösteriydi. Bir meyve kabuğu bile atmadılar. O soğuk yağmurda bunca insanı seferber ederek, saatlerce stadyuma kadar yürüyerek ve orada devasa bir insan kitlesi oluşturarak imparatorluğa unutulmaz bir ders verdiler. Ne yaptıklarını bilen insanlar, halklar olduklarını kanıtladılar çünkü. Ne yaptığını bilen insanlar da zafere ulaşır; buna hiç şüphe yok. Ne yaptıklarını bilmeyenleri de halk ezer.

Talihsiz ALCA projesi, Mar del Plata'dan kesinlikle yenik çıktı. Bu proje, teknik gelişim düzeyleri çok düşük olan ülkelerin, sınırlarını teknolojik olarak, verimlilik olarak en üst seviyede olan ülkelerin ürünlerine açmaları demek. Son model uçak üreten, dünyada iletişime hâkim

olan ülkelerin ürünlerine. Bu ülkeler bizden üç şey istiyor: hammade, ucuz işgücü ve üstüne üstlük pazar ve tüketici. ASTB ülkelerimiz için büyük bir felaket, insafsız sömürgeciliğin yeni bir şekli olur.

Sizce bu Latin Amerika'nın ABD'ye olan bağımlılığını artırır mı?

Bakın, imparatorluk Latin Amerika'yı mideye indirirse; Yunus Peygamber'i yutan balina gibi bizi yutarsa, hazmedemez. Bir gün dışarı atmak zorunda kalır; yarımküremiz yeniden doğar... Ama yutmanın kolay olduğunu sanmıyorum ve ülkelerimizin mideye indirilemeyeceğine dair umutlarım var. Son yıllardaki gelişmeler bunu kanıtlıyor: her okula, her eve, her parka, her sivil toplum kuruluşuna tüfekli bir asker de koysan, altı milyar dört yüz milyon nüfuslu bu dünyaya hâkim olamazsın. İmkânsız, çünkü bitmek tükenmek bilmiyorlar. Halkların kurtulacağını düşünüyorum, buna inanıyorum, hatta buna kesin gözüyle bakıyorum.

Hep şunu söylemişimdir. Bizzat Amerikalılara, Amerikalı ve Kanadalı aydınlara, Amerikan halkına da güvenmek gerek. Bu halk kandırılıyor olabilir ama gerçeği öğrendiğinde, küçük Elián vakasında[7] olduğu gibi, yüzde 80'i davaya destek olur. Bu halk bugün Küba'ya uygulanan ambargoya karşı. Bu halk, 11 Eylül 2001'de, New York'ta sinsi ve korkunç bir terörist saldırıya uğramış olmasına rağmen gittikçe artan oranlarda, müdahaleci savaş anlayışına karşı. Bu halka güvenmek gerek.

Avrupalı aydınlara da güvenmek gerek. Çünkü sizler bir bilinç oluşturmak için büyük bir çaba gösterdiniz, bu bilincin oluşmasına büyük katkılarınız oldu.

Üstelik günümüzde, Venezuela'da, Brezilya'da, Arjantin'de, Uruguay'da, Bolivya'da ilerici önlemler uygulayan bir dizi hükümet var. Lula'nın Brezilya'da yaptıkları hakkında ne düşünüyorsunuz mesela?

Lula'nın gerçekleştirmekte olduğu reformları büyük bir ilgiyle izliyorum tabii ki. Meclis'te yeterli çoğunluğu yok. Reformları ilerletebilmek için diğer güçlerden, destek almak zorunda kaldı; muhafazakârlardan bile. Basın, milletvekillerinin karıştığı bir yolsuzluk skandalına büyük yer verdi. Ama Lula'yı bu olaya karıştırmayı başaramadılar. Lula sevilen bir yönetici. Onu uzun yıllardır tanıyorum; gelişimini takip ettik, onunla çok kere konuştuk. İnançları olan, zeki, yurtsever, ilerici bir insan. Mütevazı bir aileden geliyor ve nereden geldiğini, kendisine her zaman destek olmuş halkın bir parçası olduğunu asla unutmuyor. Sanırım onu herkes böyle görüyor. Çünkü konu devrim yapmak değil, konu bir zorlukla baş etmek: açlığı yok etmek. Bunu başarabilir. Konu, cehaleti yok etmek. Bunu da başarabilir. Konu, toprağı olmayanlara toprak vermek. Bunu da yapabilir. Ve bence hepimiz ona destek olmalıyız.[8]

Latin Amerika'da devrim ve silahlı mücadele dönemi bitti mi sizce?

Bakın. Kimse bugün Latin Amerika'da devrimci değişiklikler olacağının garantisini veremez. Her an bir ya da birkaç ülkede böyle bir değişimin olmayacağı garantisini de veremez ama. İnsan bazı ülkelerin ekonomik ve sosyal şartlarını nesnel olarak çözümlerse, bunun patlamaya hazır bir durum olduğundan en ufak bir şüphesi kalmaz. Bakın, çocuk ölüm oranı binde 65; bizim ülkemizde 6,5. Yani Latin Amerika'da Küba'ya oranla ortalama on kat daha fazla çocuk ölüyor. Latin Amerika halkının yüzde 49'u yetersiz besleniyor; okuma yazma bilmeyenlerin oranı hâlâ çok yüksek; işsizlik milyonlarca insanı etkiliyor; bir de terk edilmiş çocuklar meselesi var: otuz milyon terk edilmiş çocuk var. Bir gün UNICEF'in başkanı bana şöyle dedi: Latin Amerika'daki tıp ve sağlık hizmetlerinin seviyesi Küba'daki gibi olsa, her yıl altı yüz bin çocuk kurtulurmuş... Genel durum korkunç.

Bu sorunlara acil bir çözüm bulunmazsa –ALCA bir çözüm değil, neoliberal küreselleşme de çözüm değil– ABD'nin hiç beklemediği bir anda Latin Amerika'da birden çok devrim olabilir. Kimseyi de bu devrimleri teşvik etmekle suçlayamazlar.

25

Günümüz Kübası

İnsan hakları – Ekonomik ambargo – Basın ve bilgi akışı – Basın özgürlüğü ve reklamlar – 11 Eylül 2001 saldırıları – Başkan Bush'un saldırganlığı – Irak Savaşı – Küba'ya karşı "önleyici bir savaş" olasılığı – Fidel'e suikast olasılığı – Terörizm hakkında

Bir Devlet başkanı olarak şu anda önde gelen endişeleriniz neler?

Bugün, dikkatimiz terörizm ve casuslukla mücadeleye odaklı. Ülkemiz, ABD'de tutuklu bulunan beş kahramanımızın salıverilmesi mücadelesine odaklanıyor. İçeride, çeşitli yolsuzluklarla mücadele ediyor, enerji tasarrufunu teşvik etmek için, eğitim ve sağlık sistemlerimizin kalitesini daha da iyileştirmek için büyük bir kampanya yürütüyoruz. Uluslararası dayanışma programlarını geliştirmeye dikkat ediyor, bunun için büyük enerji sarfediyoruz. Dünyanın pek çok yerinde Kübalı doktorlar ve sağlık personeli var. Buna örnek olarak, onca ölüm ve yıkıma yol açan depremin ardından gittiğimiz Pakistan'ı ya da şimdiden göz kamaştırıcı sonuçlar veren Mucize Operasyonu'nu[1] verebiliriz. Ülke uluslararası ekonomik krizle de ilgileniyor; petrol krizinin, ekonomik savaşın ve politik savaşın etkilerini telafi etmekle uğraşıyor. Cenevre'de, BM İnsan Hakları Komisyonu'nda her sene yinelenen o bildik *show*'a odaklanıyor, bize karşı söylenen yalan ve iftiralarla mücadele ediyoruz. İnsan haklarını savunmak için getirilen önlemlerin yüzde 80'ini Küba'nın teklif ettiğini dünya bilmiyor.

Cenevre'deki İnsan Hakları Komisyonu'nda mı?

Evet. Küba'nın getirdiği ve bazen ABD hariç bütün ülkeler tarafından desteklenen teklifler. ABD'nin dayattığı, baskı yaptığı, tehditler yağdırdığı tek bir konu var.

Küba konusu.

Küba konusu. Küba'yı "insan hakları ihlalinden" dolayı kınamak. Buna karşı hiçbir itiraz yok. Tam tersine, ABD'nin Küba'yı kınayabilmesi için sürekli olarak yeni iddialar sürülüyor ortaya. Her sene çetin bir mücadele yaşanıyor.

Bir mücadele de BM Genel Kurulu'nda veriliyor. Küba'nın elde ettiği ambargo karşıtı oy sayısı her sene artıyor. Bu sene (2005) 180 oyu aştık. Sadece dört ülke karşı oy verdi: doğal olarak ABD; onun kayıtsız

şartsız müttefiği İsrail; ufacık ve ayakta kalmaları tamamen ABD'ye bağlı olan Pasifik'teki iki ada devlet: Marshall Adaları ve Palau. Yani yüzde 90'dan fazlası bize destek verdi.

BM'ye üye ülkelerin yüzde 90'ından fazlası Küba'nın ekonomik ambargo karşıtı suçlamalarına destek mi veriyor?

Evet. Bazıları çekimser oy kullanıyor ama dediğim gibi ABD'ye destek veren üç ülke var sadece: Marshall Adaları;[2] bunlar ufacık birkaç ada –ülkelerin büyüklüğüne saygım var ama bunlar eskiden Yanki himayesi altında olan adacıklar–; Palau ve İsrail. Ne yazık ki İsrail, Küba'ya uygulanan ambargodan yana çıkarak utanç verici bir ABD ortaklığına soyunuyor. Ve bunu büyük bir çoğunluğun fikrine karşı çıkararak yapıyor... Yüzde yüzün fikrine karşı yapıyor aslında, çünkü çekimser oy kullananlar, ambargodan yana oldukları için değil başlarına bela almamak için çekimser oy kullanıyor.

IMF'den ya da Dünya Bankası'ndan kredi bekledikleri, ekonomik ihtiyaçları olduğu, ABD'ye bağımlı oldukları halde orada ambargo karşıtı oy kullanan onlarca ülkeye hayranlık duymak gerek. Bu oylama gizli değil, açık oylama. Oylama gizli olsa, Cenevre'de oylamalar gizli yapılsa...

Tabii Avrupa'nın da "hakkını yememek" gerek. Cenevre'de mafya gibi, her zaman ABD'den yana oy kullanıyorlar. Bunu söylemem gerek, bu benim görevim. Ama bu asla sorgulanmıyor. NATO hep bir arada oy veriyor; NATO'ya üye olmayanlar da. Sosyalist cephe varken bu manevraların hiçbiri başarılı olmuyordu. Ama gömlek değiştirenler, saf değiştirenler oldu; karşı tarafa geçtiler. Buna rağmen beş sene önce dikkatsiz davrandılar, azınlıkta kaldılar.

Daha önce ABD'nin başına asla böyle bir şey gelmemişti: İnsan Hakları Komisyonu'nun üyelerini seçenler, ABD'yi seçmediler. Aylarca, gizli oylamada kimin karşı oy verdiğini araştırdılar; azınlıkta kalmışlardı. Bir daha gizli oylama riskine girmediler. Adaylıktan çekilecek birini buldular, dolayısıyla da teklif ettikleri aday *de facto* kazandı. Yani bir adaydan geri çekilmesini istediler. Orada işler böyle yürüyor; uzun zamandır böyle pek çok kampanya yürütüldü. Kırk altı yıldır bir kere bile durmadılar. Bir tane, bir tane daha, bir tane daha.

Küba'yı en sık eleştirdikleri konu politik muhaliflerin hapse atılması.

Binlerce karşıdevrimciyi cezaları tamamlanmadan kim salıverdi? Küba hükümeti. ABD hükümeti değil. ABD; burada kanunlar çerçevesinde gerçekleşmiş her tutuklamayı bize karşı propaganda malzemesi olarak kullandı sadece.

Bakın, sizin Avrupa'da politik suçlara karşı çok sert yasalarınız var; bizimkilerden çok daha sert. İngiltere'de hapishaneler politik ve vatan-

sever İrlandalı hükümlülerle doluydu. Anımsıyorum, bir keresinde bir açlık grevi oldu; İngilizler pek çok İrlandalı mahkumun ölmesine göz yumdu. İspanyollar, ülkelerinde politik nedenlerden dolayı mücadele eden Bask'lara karşı çok sert kanunlar uyguluyor. İtalyan hükümeti, altmışlı yıllarda eylem yapmış Kızıl Tugaylar üyelerini cezaevinde tutuyor hâlâ... Alman hükümetinin Baader[3] üyelerine karşı ne kadar sert davrandığını hepimiz biliyoruz; neredeyse hepsi cezaevinde öldü. Fransa'da politik nedenlere mücadele eden onlarca Korsikalı tutuklu var.

Peki ya ABD? Neden Porto Riko'nun bağımsızlığı için mücadele eden Porto Rikoluları serbest bırakmıyor?[4] Yirmi üç yıldan fazladır hapiste olan gazeteci Mumia Abucemal'i neden serbest bırakmıyor? Neden yirmi beş yıldan fazladır hapiste olan Kızılderili yönetici Leonard Peltier'yi salıvermiyor?

Daha önce de anlattım; bizler Giron olayından sonra bin iki yüz tutukluyu bir defada salıverdik. O sıralarda, devrimin ilk yıllarında, üç yüze yakın karşıdevrimci örgüt vardı. Terörizm dönemiydi; sabotajların sonu gelmiyordu; ülkenin her yerine dağılmış on beş bin tutuklu vardı...

On beş bin siyasi tutuklu mu? Devrimden sonra mı?

Evet. Giron yıllarından, Ekim krizinden, Mangosta Operasyonu'ndan söz etmiştim. Bize karşı onlarca operasyon düzenlendi; bunlar binlerce sabotaj ve terörist eyleme neden oldu. Silahlı gruplar ve bize kendi savaşımızdan daha çok hayata mal olan kirli savaş sürüyordu.

Bir de 1976'da sivil bir Küba uçağına yapılan terörist saldırı var; havada patlanıştı.

Hepsi öldü. Bir milyon kişinin protesto yürüyüşleri sırasında çekilmiş fotoğrafları var. Bu suçun faili, hüküm giymiş ve suçunu itiraf etmiş Luis Posada Carriles (bkz. 11. bölüm, 7. dipnot, s. 475-476) 2005 martında ABD'ye kabul edildi. Sözümona "uluslararası terörizmle savaş" sürerken en azılı uluslararası teröristlerden birine iltica hakkı tanıdılar! İyi terör ve kötü terör diye iki tür terörizm mi var yoksa? Biz Başkan Bush'a, "Bushecito"ya pek çok kere dürüst ve basit bir soru sorduk: Posada Carriles ABD'ye nereden girdi? Hangi gemiyle? Hangi limandan? Tahtın hangi varisleri izin verdi ona? Florida'daki şişko kardeş mi yoksa (Vali Jeb Bush)? "Şişko" dememi mazur görsün; bu bir eleştiri değil, spor ve rejim yapması için bir öneri; beyfendinin sağlığı için söylüyorum. Posada Carriles'i kim karşıladı? Kim izin verdi? Onu böylesine densizce ABD'ye götüren kişi neden Florida ve Miami sokaklarında dolaşıyor? Arsız "Bushecito" henüz cevap vermek istemiyor; susuyor. Kardeş ülke Meksika'daki yetkililer de zamanları olmadığı için –"çok işleri" var galiba– soruyu yanıtlamadılar.

Ne kadar yüzsüz olduklarını görün işte. Hiç durmadan yalan söylü-

yorlar ama kendilerine masum bir soru sorulduğunda, basit bir soru sorulduğunda, aylar geçiyor tek kelime etmiyorlar. Yıllardır Küba'ya karşı bu kadar saldırı, bu kadar işbirliği varken, biz başka ne yapabilirdik ki? Kanunlar vardı, sert kanunlar. Ama burada asla olmayan bir şey var: tutuklu ölümleri, yargısız infazlar. Kendimizi savunmamız gerekiyordu. Kendini savunmak bir suç değil bence; tarihte kendini bir şekilde savunmamış bir sosyal değişim süreci de olmamıştır. Bu, yapılması en meşru şeylerden biridir. Yoksa, vazgeçmek gerekir, cehenneme kadar yolun vardır. Vaiz olursun, peder olursun, sadece ve sadece İncil'i anlatırsın. Ama bizler meslek olarak pederliği ya da vaizliği değil belli bir etik çerçevesinde devrimci politikacılığı seçtik.

Venezuela başkanı Chávez'e de saldırdılar.

Siz de iyi bilirsiniz, tüm dünya da çok iyi bilir. Kendini savunmayan devleti un ufak ederler. Venezuela konusunu konuşmuştuk. Demokratik haklara ve insan haklarına Chávez kadar saygı duyan biri daha yoktur. Ona karşı bir darbe yaptılar, başkanı kaçırdılar, hayatı tehlike altına girdi. Öyle bir adamı başkan atadılar ki; birkaç saat içinde tüm politik ve insanî hakları, tüm özgürlükleri ezip geçmiş, meclisi, yargı organlarını feshetmiş, radyoları kapatmış, vatanseverleri tutuklatmıştı. Bu adam bir faşistti. Adı Carmona'ydı, *Fedecamara*'nın, işadamları derneğinin başkanıydı... Sonra bir petrol grevi başlattılar. Üstelik Venezuela'da tek bir siyasi tutuklu yok.

Küba'ya karşı düzenli olarak yöneltilen insan hakları ihlali suçlamaları sizi öfkelendiriyor mu?

Bakın; insan hakları konusunda tarihi Küba kadar temiz bir ülke daha yok bence. Devrimin halk için yaptıkları, başka hiçbir devletin öne süremeyeceği sayılarla ifade edilebilir. Devrimden sonra geçen kırk altı yıl boyunca dört yüz elli bin çocuğun hayatı kurtarıldı; devrimle gelen gelişmeler olmasaydı bu çocuklar ölecekti. Küba vatandaşlarının hayat beklentisi, devrimin zafere ulaştığı 1959'dakinden on sekiz sene daha fazla.

Bütün çocuklara okuma yazma öğrenme, okula gitme fırsatı; bütün vatandaşlara eğitim alma fırsatı yarattık. Eğitim ve sağlık alanında bizim yaptığımızı yapmış bir başka Üçüncü Dünya ülkesi, hatta kalkınmış kapitalist ülke yok. Dilencilik, işsizlik ortadan kalktı. Kötü alışkanlıklar, uyuşturucu kullanımı, kumar ortadan kalktı. Burada dilenen, sadaka isteyen çocuklar göremezsiniz; sokakta yatan, yalınayak dolanan, kötü beslenmiş, okula gitmeyen çocuklar bulamazsınız.

Onlarca Üçüncü Dünya ülkesine götürdüğümüz yardımlar konusuna fazla girmek istemiyorum. Kübalı doktorlar otuzdan fazla ülkede, parasız çalışıyor, binlerce hayat kurtarıyor. Hiçbir yabancı ülkenin kabul et-

mediği binlerce Çernobilli çocuğa baktık ve ücretsiz tedavi ettik. İnsanoğluna bu kadar cömert davranan bir başka ülke daha yok. İnsan hakları ihlaliyle suçlanan ülke bu mu? Dürüstlükten bu kadar uzak suçlamalarda bulunabilmek ancak yalan ve iftirayla mümkündür.

Küba'nın sağlık politikaları yüzünden eleştirildiğini sanmıyorum; tersine, genel olarak takdir ediliyor. Ama sayıların iyi bilinmediğini, Üçüncü Dünya'ya yapılan yardımların duyulmadığını düşünüyorum. Bize birkaç sayı verebilir misiniz?

Sağlık politikası konusunda... Küba'da canlı doğan çocukların bir yaşından önce ölme oranı binde 6. Bu sayı Kanada'nın biraz altında; yakın bir gelecekte 5'ten, hatta 4'ten aşağı düşecek ve ülkemiz kıtada birinci sıraya yerleşecek. Bir yandan da, İsveç ve Japonya'nın yaşam beklentisini yetmişten seksene çıkarmak için ihtiyaç duyduğu sürenin yarısında bu amaca ulaşacak. Yaşam beklentisi şu anda 77,5 sene. Tıp hizmetleri bu beklentiyi neredeyse on sekiz sene artırdı; 1959 Ocak ayında, devrim zafere ulaştığında aşağı yukarı altmış yıldı.

Bugün halkımızın hizmetinde, 1959'da ülkede kalan doktor sayısının on beş katı doktor var ve bunlar ülke çapında çok daha iyi dağılmış durumda. On binlercesi yurtdışında dayanışma hizmeti veriyor. Küba'da 70 000'den fazla doktor var. Şu anda –size tam sayıyı söylüyorum– 25 000 öğrenci tıp okuyor. Diğer tıp bilimlerinde okuyan on binlerce öğrenciden söz etmiyorum. Hemşirelik ve sağlıkla ilgili diğer dallarda eğitim görenleri de katarsak, tıp alanında 90 000 öğrenci eğitim görüyor tahminimizce.

Küba'nın diğer kentlerinde 400-450 öğrencilik tıp okulları var. Bu öğrenciler ciddi, profesyonel ve kültürel olarak donanımlı ailelerin yanında kalıyor. Bu ailelerin, öğrencinin ve öğrenci ailesinin psikolojik profili inceleniyor; bu yeni ve eşsiz bir deneyim. Okulların altyapısı mükemmel; eğitim için gerekli malzemeler, görsel-işitsel donanım, etkileşimli programlar var. Dolayısıyla da altı yıllık eğitimden geçmiş bir doktor, geleneksel yöntemlerle yirmi senede elde edeceği bilgilere ulaşabilecek.

Dünyanın en iyi tıbbî insan sermayesine ulaşmak için çaba gösteriyoruz. Sadece kendimiz için değil, Latin Amerika ve dünyanın diğer halkları için de. Latin Amerika Tıp Fakültesi'nde (Escuela Latinoamericana de Medicina-ELAM) 12 000 öğrenci okuyor; Bolivya'dan 2 000 lise öğrencisi burada eğitim alıyor. Pek çok ülke kendilerine doktor yetiştirmemizi talep ediyor. Yetiştirecek donanımımız var, bunu bizen iyi kimse yapamaz. Hayal bile edemediğimiz pedagojik yöntemler geliştirdik. Tıp okullarında on binlerce Latin Amerikalı öğrenci okuyacak. Ülkemiz, önümüzdeki on sene boyunca 100 000 Latin Amerikalı ve Karayipli doktor yetiştirecek. Bunu, Küba ve Venezuela arasında imzalanmış Amerikalar için Bolivarcı Alternatif (ALBA) ilkeleri çerçevesinde yapacak,

halklarımızın bütünleşmesi yolunda kararlı bir şekilde ilerleyeceğiz.

Başkan Chávez'le halklarımız adına, bölgemizde insani ve birleştirici içerikli önemli sosyal ve ekonomik programlar gerçekleştirmeyi kararlaştırdık. Özellikle de okuma yazma, eğitim, Petrocaribe, Electrocaribe, HIV virüsüne karşı mücadele ve sağlık konularında.

Mucize Operasyonu'nu başlatmaya da karar verdiniz.

Evet. Bu çerçevede Mucize Operayonu başlatıldı. Bu çok büyük bir misyon: altı milyon Latin Amerikalı ve Karayipli'nin yeniden görebilmesini sağlamayı ve 200 000 sağlık personeli yetiştirmeyi amaçlıyor. Dünyada bunun bir benzeri daha yok. Venezuela'dan başladık ve Mucize Operasyonu'nu diğer Karayip ülkelerine yaymaya karar verdik. 2005 Eylül'ünde ülkemizde göz ameliyatı olmuş Karayipli sayısı 4 212'ye, Venezuelalı sayısı 79 450'ye, toplam 83 662'ye ulaşmıştı.

Küba bir yandan da afet bölgelerine tıp birlikleri yolluyor, değil mi?

Öyle. Afetler ve Vahim Salgınlarda Uzmanlaşmış Uluslararası Doktorlar Birliği'ni, Henri Reeve birliğini kurduk. Kasırganın vurduğu kardeş bir Orta Amerika ülkesine, bizim 2005 sonbaharında yolladığımız gibi, 1 000 doktor yollayabilecek bir başka ülke yok. Ya da şu anda (2005 kışı) dünyanın öbür ucunda, Havana'dan uçakla on sekiz sat mesafede, Pakistan'ın Keşmir bölgesinde bulunan ve dünyada uzun zamandır görülmüş en büyük doğal felaketin doğurduğu acılara ve ölümlere göğüs gerenler gibi. Meydana geldiği yer, etkilediği mütevazı halk göz önüne alındığında daha kötü bir felaket gelmiyor aklıma: son derece yüksek dağlarda yaşayan, çobanlıkla geçinen bir halk; kış arifesi; soğuğun çok kesif, yoksulluğun çok büyük olduğu bir bölge.

Bu birliklerin her biriyle tek tek konuştum, onları yolcu ettim. Vatandaşlarımızın dünyanın diğer yerlerinde neler yaptığından haberdarız; onlarla sürekli iletişim halindeyiz; Henry Reeve birlikleriyle ve daha pek çoğuyla. Tarihte ve devrimimiz boyunca yaşanamamış güzellikte bir hikâye yaşanıyor şu sıralarda.

Bana dünyadaki gelişmeleri yakından izlemek için her sabah okuduğunuz, uluslararası basından tercüme edilmiş onlarca haber ve makaleyi gösterdiniz: Bununla bağlantılı olarak Küba'daki bilgi akışından söz etmek istiyorum. Küba'da mükemmel gazeteciler olduğu halde, ülkede olanlar hakkında çok az eleştirel haberler çıktığına dair bir izlenim var. Bu konu hakkındaki fikriniz ne?

Bakın; dürüst olmak gerekirse, basın organlarımız devrim düşmanlarının, ABD ajanlarının elinde değil, devrimcilerin elinde. Basınımız, devrimci bir basın. Radyoda, televizyonda görev yapan gazetecilerimiz

de devrimci. Pek çok gazetemiz var. Her örgütün kendi yayın organı var: işçilerin, gençlerin, Parti'nin, köylülerin, Silahlı Kuvvetler'in. Onlarca gazete var ve hepsi devrimci.

İnsan gazete okuduğunıda, radyo dinlediğinde, televizyon haberlerini izlediğinde her şeyin iyi gittiği, sadece başarılar, zaferler elde edildiği, hiçbir sorun olmadığı, kimsenin hoşnutsuz olmadığı izlenimine kapılıyor. Bu biraz garip çünkü Parti içinde bile tartışmalar, fikir ayrılıkları ve eleştirel tartışmalar oluyordur.

Bakın. Burada, eleştirel dikkat çekmelerin ve kötü yapılan işlerin açığa vurulmasının düşmanın işine yaradığı, düşmana ve karşıdevrime yardımcı olduğu varsayıldı uzun süre boyunca. Bir konu hakkında bilgi vermekten endişe duyulmasının nedeni bunun düşmanın işine yarayabileceği korkusu. Olumsuz olaylarla mücadele etmek için basın organlarının çok önemli olduğunu keşfettik. Eleştirel zihniyeti teşvik ettik. Eleştirel zihniyeti çok daha fazla geliştirmek gerektiği inancına vardık. Ben eleştirel zihniyeti sonuna kadar teşvik ediyorum çünkü bunun sistemimizin iyileştirilmesi için çok önemli bir etmen olduğuna inanıyorum.

Tabii bunun sakıncıları olduğunu da biliyoruz ama sorumlu bir eleştiri anlayışı istiyoruz. Doğurabileceği sonuçlara rağmen. Ne olsa eleştiri yokluğundan iyidir.

Bu sorumlu eleştiri arzusu, pek çok kişinin talep ettiği basın özgürlüğüne kadar varabilir mi?

Eğer basın özgürlüğü derken karşıdevrim hakkını; Küba düşmanlarının sosyalizm ve devrim karşıtı konuşmalar yapmasını, yazılar yazmasını kastediyorsanız, bu "özgürlükten" yana olmadığımızı söyleyebilirim size. Küba, imparatorluğun ambargosu altında kaldığı, sürekli olarak saldırıya uğradığı, Helms-Burton ya da Küba Uyum Yasası gibi alçakça kanunların kurbanı olduğu, bizzat ABD başkanı tarafından tehdit edildiği müddetçe bizim düşmanlarımızın müteffiklerine bu "özgürlüğü" tanımamız imkânsız. Düşanlarımızın amacı sosyalizmin varoluş nedenlerine karşı mücedele etmek çünkü.

Özgür bir basın devrimle bağdaşmaz mı?

Bu "özgür" basında konuşan kim? Nelerden konuşuluyor? Kimler yazıyor? Gazete ya da televizyon patronları ne istiyorsa ondan konuşuluyor. Partonlar kimi isterse onlar yazıyor. Siz de çok iyi biliyorsunuz. "İfade özgürlüğü"nden söz ediyorsunuz ama savunulan şey kitle iletişim araçlarının özel mülkiyeti aslında. Dürüst olarak söylüyorum, Küba'da kitle iletişim araçlarında özel mülkiyet yok. Ama kitle örgütlerinin kendi araçları var: öğrencilerin, işçilerin, sendikalar, köylüler hatta askerlerin bile var. Herkesin yayın organı var ve sizi temin ederim ki

yayımlanmasını uygun buldukları her şeyi özgürce yayımlıyorlar.

Bizim yöntemlerimiz güçlü komşumuza karşı sürdürdüğümüz direnişin bir sonucu. Bu yöntemleri sorgulamak yerine vatandaşlarımıza kendilerini özgür hissedip hissetmediklerini sormak daha doğru olur.

Küba'da bazı yabancı gazeteler de sansüre uğruyor, dağıtılmıyor.

Bakın burada dağıtılan pek çok yabancı gazete var; Amerikan ve Avrupa gazeteleri. Önemli, ciddi gazeteler. Bu konuda söylendiğinden daha hoşgörülüyüz. Bunları pek çok satış noktasında bulmak ve avro karşılığı satın almak mümkün. Turistler ve elinde döviz olan tüm Kübalılar bunları satın alıp dağıtabilir. Bu suç değil. Bu gazetelerin ve pek çok insanın sorunsuz ulaştığı CNN gibi kanalların devrim hakkında söyleyeceklerinden kimse kokmuyor.

Ama kaynaklarımızı yabancı gazete ithal etmek için harcayamayız; enerji, gıda, sağlık gibi farklı önceliklerimiz var çünkü. Bu tür bir ithal bizim için öncelikli değil kesinlikle. Sistematik olarak bize karşı kampanyalar yürüten, karşıdevrimci bir takım yayınların dağıtımına sınırlamalar getiriliyor olabilir. Karalamalar, yalanlar ve iftiralar yayınlıyor, bölmeye, çatışma yaratmaya çalışıyorlar. Buna hoşgörülü davranamayız. Karşıdevrimci bir gazetenin dağıtılmasını neden kabul edelim ki?

Bakın, sürekli olarak basın özgürlüğünden söz ediyorlar ama Küba'nın açığa çıkardığı ama bilinmesini istemedikleri şeyleri de onlar yayımlamıyorlar. Çünkü siz de biliyorsunuz, her yayın organının bir çizgisi var ve bu çizgiyi belirleyenler de medyayı kontrol edenler, medya sahipleri. Kimisi daha özgür, kimisi değil. Ama pek çok bağımsız insan olduğu da inkâr edilemez.

Siz buradaki basının eleştirel seviyesinden memnun musunuz?

Basın organlarımızı ayıntılarıyla izleyebildiniz mi bilmiyorum ama size şunu söyleyeyim: ülkede olanlar hakkındaki en önemli bilgi kaynağım –Parti'nin ya da Devlet'in başka organlarının yolladığı raporlardan daha iyi bulduğum, daha çok takdir ettiğim bilgi kaynağı– gazeteler. Olup biten her şeyden günü gününe haberdar oluyorum. Her gün, gün sonunda gazete okuyorum.

Bana eleştirel zihniyetten söz ediyorsunuz ama ben şunu merak ediyorum: Bizden daha demokratik olduğunu iddia eden ülkelerde, basının eleştirel zihniyeti nerede? ABD'deki gazetecilerin, televizyon kanallarının eleştirel zihniyeti nerede? Başkan Bush'un Irak'a karşı giriştiği savaşa tam bir propaganda sözcüsü gibi destek verdiler.

İnsanoğlunun en önemli hakkı, en önemli özelliği olması gereken gerçek ve etik her geçen gün daha az yer tutuyor. Gazeteler, medya, radyo, televizyon, cep telefonları, internet sayfaları her an her yerden tonlarca haber yayıyor. Bir vatandaşın olayların akışını izleyebilmesi hiç de kolay

değil. İnsan zekâsı bu haber tufanı içinde yolunu zar zor buluyor.

Bu yayın organları özgür ve eleştirel olduklarını iddia ediyorlar ama reklamlara bel bağlamış durumdalar ve reklamverenleri asla eleştirmiyorlar. Ben de diyorum ki: Neden reklama milyarlarca dolar harcıyorlar? Reklama dökülen milyarlarca dolarla ne kadar şey yapılabilir. İşte size Gayri Safi Milli Hasıla hesabında reklamdan tek kuruş bulunmayan bir ülke; bizde ne gazetede, ne televizyonda, ne de radyoda ticarî reklam var.

Kitle iletişim araçları ABD'de ve dünyanın pek çok yerinde nasıl bir rol oynuyor? Saldırıyor değilim. Kitle iletişim araçlarının zihinlerdeki etkisini bilen sizin gibi insanlar bu mecranın burada eğitmek, öğretmek ve değer yaratmak için kullanıldığını anlayabilirler... Ben yaşadığım deneyimlere dayanarak, değer tohumlarının insan ruhuna, insanların beyin ve kalplerine ekilebileceğine yürekten inanıyorum.

Biz Avrupalılara has "basın özgürlüğünden" söz edip ikiyüzlülük yapmıyoruz. Biz, başka türlü bir basın özgürlüğü hayal ediyoruz; kültürlü, eksiksiz bir genel kültüre sahip ve dünyayla iletişim kurabilecek bir ülkedeki basın özgürlüğü. Özgür düşünceden korkanlar halkını eğitmez, katkıda bulunmaz, mümkün olan en fazla kültürü, farklı tarih ve siyaset bilgilerini edinmesine uğraşmaz; olayları, nesneleri kendileri yaratsın ve böylelikle de gerçek değerlerini bilsin diye çabalamaz. Tabii yaratabilmek için düşünme yetisine sahip olmaları gerek.

Kitle iletişim araçları ortaya çıktığında zihinleri ele geçirdiler. Hakimiyetleri sadece yalana değil, şartlı reflekslere de dayanıyor. Yalan ve şartlı refleks aynı şey değil. Yalan, bilgiyi etkiler; şartlı refleks düşünme yetisini. Yanlış bilgi sahibi olmakla, şartlı refleksler yüzünden düşünme yetisini kaybetmiş olmak farklı şeyler: "Bu kötüdür, bu kötüdür; sosyalizm kötüdür; sosyalizm kötüdür." Tüm cahiller, tüm okuma yazma bilmeyenler, tüm fakirler, tüm sömürülenler aynı şeyi söylüyor: "Komünizm kötüdür."

Kitlelere okuma yazmayı öğretmiyor, insanlığın büyük çoğunluğunu kandırmak için her sene milyarlarca doları reklama harcıyorlar –üstelik bu insanlar dinledikleri yalanların parasını ödüyor– insanoğlunu görünürde düşünme yetisi bile olmayan bir varlığa dönüştürüyorlar. Ona bir sabun tükettiriyorlar. Bu sabun hep aynı sabun ama on değişik marka var. İnsanları kandırmaları gerek, çünkü bu milyarlarca doları şirketler değil reklama kanıp ürünü alanlar ödüyor. Şartlı refleks oluşturmak için para harcıyorlar: bir tanesi Palmolive, bir tanesi Colgate, diğeri Candado marka sabun alıyor çünkü yüz kere tekrar ediyorlar, güzel bir görüntü gösteriyorlar, insanın beynine tohumlar ekiyor, onu şekillendiriyorlar. Durmadan "beyin yıkama"dan söz ediyorlar ama asıl kendileri beyinleri yontuyor, şekillendiriyor, insanın elinden düşünme yetisini alıyorlar.

Nüfusunun yüzde 20'si, yüzde 30'u cahil olan, gerçek cahillerlerle iş-

levsel cahillerin toplamının yüzde 80'e ulaştığı ülkeler "ifade özgürlüğü"nden mi söz edecek? İnsanlar hangi ölçütlere, hatta hangi öğelere dayanarak, nerede fikir yürütecek? Kültürlü ve zeki pek çok insan bir makale yayımlamak istediğinde bunun yayımlanmasına imkân yok; onları görmezden geliyor, eziyor, itibar kaybına uğratıyorlar. Bu büyük mecralar birer manipülasyon aracına dönüştü.

Bizde de kitle iletişim araçları var ve bunları eğitmek, insanların bilgilerini geliştirmek için kullandığımıza yürekten inanıyoruz. Bu araçların devrimsel bir işlevi var. Onları en iyi şekilde kullanamadığımız halde bir bilinç oluşturdular; kavramlar, değerler yarattılar. Devrimin neler başardığını biliyoruz ve medyaya sahip olmanın da bunda bir etkisi oldu.

Batı'daki medyanın dayanışmacı değerler, kardeşlik ve adalet duyguları yaratmak için kullanıldığı yalanına inanmayacağız. Doğası gereği bencil, doğası gereği bireyci bir sistemin değerlerini yansıtıyorlar çünkü. İnsan ne kadar donanımlı olursa, dünyanın gittikçe daha da karmaşıklaşan sorunlarının insanları eğitmeden çözülemeyeceğini daha iyi anlar.

İnsanların putlaştırılmasına karşısınız, bunu pek çok kere eleştirdiniz. Yine de Küba medyasında sizden büyük sıklıkla söz ediliyor. Medyanın içeriğinde sizin önemli bir yeriniz var. Bundan rahatsız oluyor musunuz?

Bakın, ben bazılarının düşündüğünün tersine halk önüne fazla çıkmıyorum. Her gün haberlere çıkmak gibi bir alışkanlığım yok. Bazen on beş gün gazetelerde adımın geçmediği oluyor. Ancak, konuşmam gereken bir anma töreni olduğunda çıkıyorum medyaya... ya da Küba'ya bir misafir, bir devlet başkanı geldiğinde... Ya da olağanüstü bir olay meydana geldiğinde. Yıkıcı bir kasırga olduğunda örneğin.

Sizi temin ederim ki gazetelere, televizyona ya da radyoya çıkmaktan çok hoşlanmıyorum. Burada devlet başkanı hakkındaki haberler putlaştırılmıyor; böyle bir şey yok. Yazılanlar gayet doğal şeyler. Medya benim hakkında yazarken saygılı ve yakın. Kimse bizi insan şekline bürünmüş bir Olimposlu olarak görmüyor. Pek çok insan beni bir komşu gibi görüyor, benimle sohbet ediyor.

Kişiliğim dolayısıyla, her türlü insan putlaştırma fikrine düşmanım. Siz de gördünüz, daha önce de söylemiştim, bu ülkede benim adımı taşıyan tek bir okul, tek bir fabrika, hastane ya da herhangi bir bina yok. Heykel yok, neredeyse hiç portrem yok. Burada resmi portre bile yapmıyoruz. Belki bir ofiste benim resmimi asmış biri olabilir ama bunu kendi isteğiyle yapmıştır ve o fotoğraf resmî bir portre değildir kesinlikle. Burada devletin hiçbir kurumu benim ya da diğer yöneticilerin fotoğrafını dağıtmak için para harcamaz, zaman kaybetmez. Bizim ülkemizde böyle bir şey yok.

Örneğin ben, basında ya da haberlerde çıkmamak için medya so-

rumlularıyla sürekli bir savaş halindeyim. Ülkesinin medyasında en az çıkan dünya liderlerinden olduğumu gözlemleyebilirsiniz. Basına çıkmayı sevmiyorum. Bana unvanlar ve mevkiler yakıştırılmasını da sevmiyorum; yok "Devlet ve Bakanlar Konseyi Başkanı"ymış, yok "Parti birinci sekreteriymiş"... Tüm bunlar hoşuma gitmiyor, adamlarımla çok çatışıyorum. Çünkü bereket versin, insanlar beni Fidel diye çağırıyor. Eleştirel zihniyeti en çok teşvik eden de benim.

Beni, nutuklarımı ve fikirlerimi tanıyanlar çok eleştirel olduğumu, bu konuda çok özeleştiri yaptığımı; insan putlaştırmanın, tanrılaştırmanın her şekliyle uzlaşma göstermeksizin savaştığımı bilirler.

Kitle iletişim araçları devletin elinde olduğunda, sık sık propaganda amaçlı kullanılır.

Biz bu araçları genel kültür seviyesini yülseltmek için kullanmak istiyoruz. Bu amaçla eğitim kanalları kurduk. "Herkese Üniversite" programı bu kanallar aracılığıyla yabancı dil ve daha pek çok farklı dalda ders veriyor; okul programları da var. 2003'te eğitim amaçlı üç televizyon kanalını açtık. 2004'te dördüncü eğitim kanalı yayına başladı. Televiyon kitlesel bilgiler aktarmak için son derece etkili ama iyi kullanılmayan bir mecra.

Görsel-işitsel mecraları kullanarak, bunları bütün imkânlarıyla kullanarak kitleselleşme dönemine giriyoruz. Bunu zehir zerketmek ya da propaganda için yapmıyoruz; başkasının yerine düşünmek için yapmıyoruz. Çünkü bazı mecralar yanlış kullanıldıklarında düşünme seçeneğini vatandaşın elinden alırlar; onun yerine düşünür, hangi rengi giyeceğini, eteğinin kısa mı uzun mu olacağını, moda olan kumaşın bu mu bir başkası mı olduğunu söylerler. Tekrar ediyorum, asıl propaganda reklamlardır, çünkü bize oradan ne kullanacağımızı, hangi meşrubatı içeceğimizi söylüyorlar. Gelip hangi birayı içeceğimizi, hangi marka viski ya rom içeceğimizi söylüyorlar. Kimse çocuklarının uyuşturucu kullanmayı öğrenerek, şiddet ya da saçma şeyler görerek eğlenmesini istemez. Bunlar çocuğun zihnini zehirler.

Yeni teknolojilerin hakim olduğu bu dünyada devletler hâlâ bilgi akışını kontrol altında tutabilirler mi sizce?

Gün geçtikçe daha az. Günümüzde mesaj yollamanın ve almanın yeni yolları var. Uydulardan sinyal geliyor; dünyanın her yerine mesaj yollamanı sağlayan internet var. Genel anlamda, interneti olan insanın elektriği, telefonu, iletişim olanakları da var.

Dünyadaki on milyonlarca aydın insanı azımsamamak gerek. Bunların ille de sömürücü ve zengin bir sınıftan olması gerekmiyor. Örneğin Seattle'ı, Quebec'i anımsayın; Cenova'yı, Floransa'yı, Porto Alegre'yi anımsayın. Dünyanın her yerindeki liberal küreselleşme karşıtı gösteri-

leri anımsayın. Bunlar, kültürlü ve bilgili insanlar tarafından internet üzerinden düzenlendi. Bugün gezegenimizde hayatı tehdit eden pek çok şey var. Savaşlar, iklim değişiklikleri, ozon tabakasının yok olması, atmosferin ısınması, atmosferin, nehirlerin ve denizlerin zehirlenmesi gibi tüm gezegeni etkileyen şeyler. Dünyanın tüm halkları buna karşı harekete geçiyor; Latin Amerikalılarla, Kuzey Amerikalılarla, Avrupalılarla ortak bir davaları var.

Bugün dünyayla iletişim kurmamızı sağlayan mecralar var. Bunlar sayesinde –ister özel teşebbüse ister devlete ait olsun– büyük kitle iletişim araçlarının daha az kurbanı oluyoruz, onlara olan bağımlılığımız azalıyor. Bugün İnternet ağı sayesinde bir emeli, bir amacı olan herkes bunu ortak bir dava haline getirebilir. İster geri kalmış ülkelerden, ister zenginlerden olsunlar. Bu ağ son derece kötü amaçlarla da kullanılabilir. 11 Eylül saldırılarının failleri öyle yapmış.

Sizler 11 Eylül 2001 saldırılarını kınadınız mı?

Biz 11 Eylül'de işlenen suçu hiç duraksamadan kınadık.[5] Terörizmin her şeklini, her türlü ifadesini kınadığımızı da yineledik. Onlarsa Küba'yı "terörizmi teşvik eden ülkeler" listesine dahil etti... Küba, ABD halkına ya da herhangi bir başka ülkeye karşı terörist faaliyetler için topraklarının kullanılmasına izin vermeyecek. Devlet terörizmini de kınıyoruz. ABD hükümetine terörizmle mücadele etmek için uygulanacak bir program önerdik, reddettiler.

Günümüz dünyasında en büyük tehlikenin terörizm olduğu fikrine katılıyor musunuz?

Terörizmin günümüz dünyasının en öemli tehditlerinden biri olduğu fikrine katılıyorum ama insanlığın karşında çok büyük başka tehditler de var: doğal çevrenin ve insan ırkının hayatta kalması için gerekli şartların luzla yok olması; fakirliğin derinleşmesi, sağlığa zararlı koşullar, dünyada sayılamayacak kadar çok insanın çektiği açlık... Günümüzde, bu gezegende terörizmden başka daha pek çok sorun var. Tüm bunlara, gezginin patronu olmak isteyen süper gücün hakimiyetçi emellerini ve küstah üstünlük politikalarını da eklemek gerek.

Terörizm konusunda ise, Amerikan yönetimi sürekli olarak "terörizme karşı dünya çapında savaş"tan söz ediyor ama ben terörizm kavramını kullanırken çok dikkatli olunması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü New York'taki, Madrid'deki, Londra'daki ya da başka yerlerdeki terörist saldırılar ve bu tiksindirici eylemlere karşı yürütülmesi gereken mücadele başka, bu meşru endişeyi dayanak alarak şüpheli bir takım çıkarımlara varılması başka.

11 Eylül 2001'den beri pek çok ulusal mücadelenin –örneğin Irak'taki ya da Çeçenistan'daki mücadelelerin– "terörist" mücadeleler olarak ni-

telendirildiğine tanık oluyoruz. Amerikalılar seksenli yıllardan, Reagan döneminden beri "terörizm" lafını çok kullanıyorlar. Güney Afrika'da *apartheid*'a karşı mücadele eden ANC savaşçılarını, Nelson Mandela'yı "terörist" olarak sınıflandırıyorlardı. Namibya'da bağımsızlık için mücadele edenleri, bağımsız bir devlet olmak için mücadele eden Filistinlileri, El Salvadorlu vatanperestleri de öyle. Reagan, Nikaragua'daki karşıdevrimcileri ABD'nin kurucu atalarına, La Fayette'in gönüllülerine ya da ülkelerinin Naziler tarafından işgal edilmesine karşı Direniş mücadelesi veren Fransız makilere benzetiyordu.

Ama İsrail silahlı kuvvetleri Gazze'de sivil mahalleleri bombalayıp masum insanların ölümüne yol açtığında bunu terörist bir eylem olarak nitelendirmiyorlar. Ya da bizzat Amerikan ordusu fark gözetmeksizin roket ateşi açtığı kadın ve çocukları öldürdüğünde; buna terörizm demiyorlar.

Bizler, Batista'ya karşı savaşırken –biliyorsunuz, bunu daha önce konuştuk– savaşçı olmayan insanların ölebileceği eylemlerden mümkün olduğunca kaçındık. Biz de şiddete başvurduk ama devrim uğruna şiddete başvurduğumuzda bile bugün bazı mücadelelerde gördüğümüz –sivillere karşı intihar saldırısı, savaşçı olmayanların kaçırılıp boğazlarının kesilmesi, okullara bomba konması gibi– yöntemlere asla başvurmadık. Çeçenistan'daki, Irak'taki, Filistin'deki bu mücadeleler siyasi olarak haklı olabilir, ama bu yöntemleri kabul edilemez ve hatta alçakça buluyoruz. Bunlar, hizmet etmeye çalıştıkları davaya büyük zararlar veriyor bence.

Ama şunu da eklemem gerek; şiddete iki taraf da başvuruyor. Yerleşik otorite de pek çok yerde şiddete, baskıcı yöntemlere, kanlı zorbalıklara başvuruyor ama ne yaparlarsa yapsınlar kimse onlara terörist demiyor.

Başkan Bush'un tutumu sizi endişelendiriyor mu?

Bakın, zor zamanlar yaşıyoruz... Kısa süre önce tüyleri diken diken edici söz ve kavramlar dinledik. 2002 Haziran'ında West Point Askeri Akademisi'nde yaptığı konuşmada[6] ABD başkanı askerlere kelimesi kelimesine şunları söyledi: "Güvenliğimiz, sizin yöneteceğiniz askeri güçleri, dünyanın herhangi bir karanlık köşesine derhal saldırabilecek bir askeri güç haline getirmemizi gerektiriyor."

Aynı gün "önleyici ve sürpriz savaş" öğretisini de ilan etti. Bu, dünya siyasi tarihinde kimsenin asla yapmadığı bir şey. Aylar sonra, Irak'a karşı düzenlenen askeri eylemden söz ederken şöyle dedi: "... bizi savaşa mecbur ederlerse, Silahlı Kuvvetlerimizin tüm gücüyle mücadele edeceğiz."

Bunu söyleyen, küçük bir devletin hükümeti değildi. Dünyadaki, gelmiş geçmiş en büyük askeri gücün başıydı. Dünya halkını birkaç kere yok etmeye yetecek sayıda nükleer silaha, son derece ürkütücü gele-

neksel askeri sistemlere ve kitle imha silahlarına sahip.

Sayın Bush'a göre bizler "Dünyanın karanlık köşeleri"yiz. Bazı Üçüncü Dünya ülkelerini böyle görüyorlar. Hiç bu kadar dürüstçe, bu kadar aşağılanarak tanımlanmadık. Yüzyıllarca dünyayı paylaşıp yağmalamış güçlerin eski sömürgeleri bugün geri kalmış ülkeleri oluşturuyoruz. Hiçbirimiz için tam bir bağımsızlık, adil ve eşit bir muamele, ulusal güvenlik söz konusu değil. Hiçbirimiz Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi değiliz, veto hakkımız yok; uluslararası finans örgütlerinde bir karar veremiyoruz. En yetenekli insanlarımızı tutamıyoruz, sermaye kaçışını önleyemiyoruz. Gelişmiş ekonomilerin çarçur edici, bencil ve doymak bilmez tüketim merakından kaynaklanan doğa ve çevre tahribatına engel olamıyoruz.

ABD, Güvenlik Konseyi'nde, kimseye danışmadan başka ulusların geleceğine saldırma hakkı olduğunu bir kez daha ilan etti. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın zihniyet ve içeriğini ihlal eden bir "önleyici savaştan" söz ediliyor artık.

Birleşmiş Milletler Irak Savaşı'na engel olamadı. BM yeniden yapılandırılmalı mı sizce?

Evet, acilen. Hiç vakit kaybetmeden gerçek bir reform başlatmak, özellikle de Birleşmiş Milletler'i derin bir demokratikleşme sürecinden geçirmek gerek. Şu andaki durumu sürdürmek mümkün değil. Güvenlik Konseyi'nin Irak Savaşı'na engel olmadaki utanç verici yetersizliği de bunun bir kanıtı.

Irak Savaşı'nın yarattığı uluslararası krizin sonunda Birleşmiş Milletler'in geleceğinin belirleneceğini düşünüyorum. Bugün karşımızdaki en büyük tehlike, orman kanununun, güçlü olanın hâkimiyetinin, saldırı tehlikelerinin geçerli olduğu bir dünyanın devam etmesi; insanların büyük çoğunluğunun geri kalmış ve çaresiz halde olması. Halklarımıza dünya çapında bir diktatörlük mü hâkim olacak, yoksa Birleşmiş Milletler ve çok yanlılık devam mı edecek?

Bence, kuruluşunun ellinci yılını kutladığı 2005 yılında Birlemiş Milletler'in rolü önemsiz ya da en azından önemsiz olma yolunda ilerliyor. Ama bazılarımız bunu kaygıyla söylüyor, örgütü güçlendirmek istiyoruz. Başkalarıysa bunu gizli bir memnuniyetle söylüyor; kendi planlarını dünyaya dayatma umudu besliyor. Tüm dürüstlüğümle söylüyorum: Günümüzde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun ne gibi bir işlevi var? Neredeyse hiçbir işlevi yok, gerçek bu. Hiçbir gerçek etkisi olmayan, uygulamada hiçbir rol oynamayan bir tatışma platformu sadece.

Ben de soruyorum: Uluslararası ilişkiler Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndaki amaç ve ilkelerle mi yürütülüyor? Hayır. Neden felsefenin, sanatın ve bilimin daha önce görülmemiş seviyelere geldiği günümüzde bazı halkların diğerlerinden üstün olduğu ilan ediliyor; diğer halkla-

ra, kardeş muamelesi edilmesi gereken halklara "dünyanın karanlık köşeleri" ya da "NATO'nun Avrupa-Atlantik varoşu" deniliyor?

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda "ortak yarar dışında" silahlı güce başvurulmayacağı ve barışı korumak için "toplu önlemler" alınacağı ilan edildiği halde neden bazıları tek taraflı olarak savaş başlatma hakkı görüyor kendilerinde? Uyuşmazlıkları çözmek için neden barışçıl yöntemlere başvurulmuyor artık?

Anlaşma 1945 yılında San Francisco'da imzalandığında devletlerin egemen eşitliği ilkesi onaylanmıştı. Tüm üye devletler eşit miyiz peki? Aynı haklardan nu yararlanıyoruz? Antlaşmaya göre, evet. Ama acı gerçeklere bakarsanız, hayır. Günümüz uluslararası ilişkilerinin mihenk taşı olan, devletlerin egemen eşitliği ilkesine saygı ancak güçlü ülkeler diğerlerinin haklarına saygılı olmayı kabul ederse gerçekleşebilir; diğer devletlerin bu hakları savunmak için yeterli askeri ve ekonomik gücü olmasa da. Güçlü devletler –bu, kendi ayrıcalıklarına asgari bir zarar verecek olsa da– diğerlerinin haklarına saygı göstermeye hazırlar mı? Korkarım, hayır.

Sizce Irak Savaşı kaçınılmaz mıydı?

2003 Şubat'ında, savaştan birkaç hafta önce, Malezya'daki Bağlantısızlar Zirvesi'ndeydim. Orada, Kuala Lumpur'da, Irak delegasyonunun üyeleri ve o zamanki başkan yardımcısı Taha Yasin Ramazan'la uzun uzun konuştum. BM müfettişlerinin işini kolaylaştırmak için, eğer varsa, bütün silahları imha etmeleri gerektiğini söyledim. Saldırıya engel olmak için tek seçenekleri buydu. Sanırım yaptılar, silahları imha ettiler; bunu daha önce yapmışlardı ama hiçbir işe yaramadı. Saldırı kararı büyük olasılıkla daha evvelden alınmıştı.

Saddam Hüseyin hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bakın, nasıl söylesem, tam bir felaket. Değişken bir strateji adamı. Halkına karşı zalim. 1990'da, Kuveyt'in gayri meşru işgalinden sonra kendi yıkımına yol açan bir mantığa sığındı. Biz, bu işgali kınayan BM kararına olumlu oy verdik. Kişisel ulaklar aracılığıyla[7] ona iki mektup gönderdik, müzakere etmesini ve geç olmadan Kuveyt'ten çekilmesini salık verdik. Bir işe yaramadı.

Onunla hiç tanıştınız mı?

Evet, bir kere, 1973 Eylül'ünde. Ben Cezayir'den Bağlantısızlar Zirvesi'nden dönüyor,[8] Vietnam hükümetinin davetlisi olarak Hanoi'ya gidiyordum. Vietnam savaşı henüz bitmemişti. Hüseyin beni Bağdat havalimanında karşıladı. O sırada başkan yardımcısıydı, Irak Başkanı değildi henüz. Baas Partisi'nin başıydı. Düzgün bir adam gibi göründü gözüme. Nazik davrandı; şehri gezdik, çok güzeldi. Geniş caddeleri, Dicle ve Fırat üzerinde köprüleri vardı. Bir gün kaldım sadece. Şili'de, Allen-

de'ye karşı gerçekleştirilen darbenin haberini orada aldım...

Askeri açıdan bakacak olursak, Iraklı güçlerin bu savaşta kullandıkları savunma yöntemini nasıl değerlendiriyorsunuz?

2003 Mart'ından Mayıs'ına kadar bu savaşı büyük bir dikkatle izledik. Saddam neden direnmedi? Bir muamma. Amerikan birliklerinin ilerlemesini geciktirmek için neden köprüleri havaya uçurmadı? Neden cephanelikleri havaya uçurmadılar? Ya havalimanlarını? Tüm bunlar büyük bir muamma. Sadece Şiiler, güneyde, Basra'da İngilizlere direndi.

Savaş arifesinde siz hariç bütün ülkeler Irak'taki elçiliklerini kapattı. Bağdat'ta ne zamana kadar kaldınız?

Elçiliğimiz Bağdat'ta kalan son elçilikti. Bir de Vatikan elçiliği vardı. Ruslar bile gitti. 2001 sonlarında Afganistan savaşında, Kabil'de son kalan elçilik de bizimki oldu. Bağdat'tan çıkma emrini Amerikan birlikleri Irak'ın başkentine girdiğinde verdik ancak. Elçiliğimizdeki beş kişiden, tesisleri iki orduya karşı savunmalarını isteyemezdik... Kalmaya hazırdılar ama boşaltmalarını istedik. Elçiliğin, rejimin ileri gelenleri için olası bir sığınağa dönüşmesine engel olmamız gerekiyordu. ABD bunu bize karşı bir bahane olarak kullanabilirdi. Bu bizi zor bir duruma düşürürdü. Diplomatlarımıza lesepaseler verildi, Irak'tan sorunsuz çıktılar. Bu lesepaseleri uluslararası bir örgüt verdi, Amerikalılar değil.

Irak'taki gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bence Irak'ın işgali devam ettikçe, halk direnişi daha da artacak. Orası tam bir cehennem haline geldi ve öyle devam edecek. Bu yüzden de ilk amaç, kontrolü Birleşmiş Milletler'e devretmek, Irak'ın egemenliğinin geri kazanılması sürecini başlatmak ve meşru, Irak halkının kararıyla seçilmiş bir hükümet kurmak olmalı. Ama bu, gerçek ve meşru bir karar olmalı, yeni sömürgeci bir askeri işgal altında gerçekleştirilmiş bir seçimin sonucu değil. Şu anda orada bir kukla hükümet var; Amerikan başkomutanlığına bağlı. Irak'ın zenginliklerini paylaşma rezaleti de derhal son bulmalı.

Başkan Bush yönetimi, "terörizme karşı dünya çapında savaş"ını verirken, Küba'daki Guantánamo üssünü "cephede esir düşmüş" tutuklular için yüksek güvenlikli bir hapishane olarak kullanıyor. Bu konu hakkında neler düşünüyorsunuz?

Yüz yıldan fazla oldu, ABD hâlâ o toprak parçasını zorla elinde tutuyor. 2002 yılında bir işkence deliğine dönüştüğü, gezegenin her yerinden toplanmış yüzlerce insanın orada olduğu haberi yayıldığından beri de dünyanın utancı ve korkulu rüyası oldu. Bu insanları yasadışı yollardan, hiçbir işleme, hiçbir kanuna, hiçbir sürece tabi olmadan –ve yıllarca– orada alıkoymalarına karşı birtakım yasalar olabileceği için onları Ame-

rikan topraklarına götürmüyorlar. Üstelik bu insanları sadist ve vahşi işkencelere maruz bırakarak, tüm gezegeni şaşkınlığa sürüklüyorlar.

Dünya, Irak'taki Abu Garip cezaevinde yüzlerce esire yaptıkları işkencelerden haberdar oldu. Devasa imparatorluğun tüm gücünü kullanarak ve yüz binlerce sivilin ölümüne yola açarak işgal ettiler ülkeyi. Guantanamo'da, yaşları yeniyetmeden ihtiyara kadar değişen beş yüz adama tam bir aşağılık muamelesi yaptılar. Kimse, asla böyle bir muameleye maruz kalmamalı. Uluslararası hukuğun belirlediği hakları onlardan esirgiyor; vahşi, insanlık dışı ve küçük düşürücü şartlar altında tutuyorlar. Her geçen gün yeni bir şey çıkıyor ortaya. Kısa süre önce ABD hükümetinin doğu Avrupa'daki uydu ülkelerde gizli hapishaneleri olduğuna dair bir haber yayıldı. Bu ülkeler Cenevre'de Küba'ya karşı oy kullanıyor ve bizi insan hakları ihlaliyle itham ediyorlar. Kaçırdıkları insanları terörizm karşıtı mücadele bahanesiyle bu hapishanelere yolluyorlar. Artık sadece Abu Garip ve Guantanamo'da değil, dünyanın pek çok yerinde işkence yaptıkları cezaevleri var "insan hakları savunucuları"nın.

Ama iş burada bitmiyor; Felluce'de fosfor bombası kullanıldığına dair haberler de geldi. İmparatorluk orada, neredeyse silahsız bir halkı yenemediğini fark etmişti çünkü. İşgalciler kendilerini öyle bir durumda buldular ki artık ne gidebiliyor ne kalabiliyorlardı: gitseler savaşçılar geri gelecekti; kalamazlardı çünkü bu birliklere başka yerde ihtiyaçları vardı. Felluce'de fosfor bombası kullandılar! Bu suç açığa çıkarıldığında ABD hükümeti fosfor bombasının "normal bir silah" olduğunu söyledi. Madem normaldi, neden bunu ilan etmediler? Uluslararası antlaşmaların yasakladığı bu silahı kullandıklarını neden kimse bilmiyordu? Napalm yasaksa, fosfor bombası çok daha yasak.

İki binden fazla Amerikalı genç asker öldü. Bazıları merak ediyor: haksız, nedensiz, kaba yalanlarla haklı çıkarılmaya çalışılan bu savaşta insanlar ne zamana kadar ölecek?

Artık yüksek rütbeli Amerikalı subaylar bile savaşı kaybettiklerini ve geri çekilmeleri gerektiğini kabul ediyor. Bu, genç askerleri orada haksız ve şansız bir savaş vererek ölen, işkence gibi utanç verici ve ahlaksız eylemlere karışan ABD için iyi olacak; Irak için iyi olacak, Irak halkı tarihinde yeni bir sayfa açabilecek; bu savaşın bir diğer kurbanı olan Birlemiş Milletler için iyi olacak; uluslararası ekonomik durgunluğa, gittikçe artan ve hepimizi tehdit eden güvensizlik ortamına maruz kalmış diğer ülkeler için de iyi olacak.

Küba'nın işgal edilebileceği ya da "önleyici bir savaşın" hedefi olabileceğinden endişeleniyor musunuz?

Başkan Bush Küba'yı işgal etmeye karar verirse korkunç bir savaş olur. Örgütlenmiş ve silahlanmış topyekûn halkımızla çarpışmak zorunda kalırlar; sonsuz bir halk direnişi olur. Bu işgal bize çok pahalıya

mal olur ama Küba'yı işgal etmek ve bu işgali sürdürmek için milyonlarca asker gerekeceğini tahmin ediyoruz. Irak'ta elli bin adamları var ve gördüğünüz gibi fazla bir kontrol sağlamıyorlar. Batista'yla çarpıştığımız zamanki güç dağılımına bakarsanız –seksen bine karşı üç bin kişi– onların gücünün bizimkinin 25 katı olduğunu görürsünüz. Bizi işgal edip adayı ellerinde tutmak için milyonlarca asker gerekeceğini de işte bu yüzden söylüyorum. Bu kadar askerleri yok.

Biz bir işgalcinin hayatını son derece zorlaştıracak olanaklara sahibiz. Normal ordu ve yedekler dışında, elimizde bölgesel milis taburları da var. Vatanlarını savunmak için nefes almadan mücadele etmeye hazır milyonlarca kadın ve erkek. Yanki ordusunun bu ülkeyi yok edebilmek için bizim her bir savaşçımıza karşı iki askere ihtiyaç duyacağını varsayarsak en az beş milyon askere ihtiyaçları olacaktır. Ve emin olun ki büyük kayıplar verirler. Küba'nın Amerikalılar için bir cehenneme, ölümcül bir tuzağa dönüşmesi için tüm koşulların hazır olduğunu garanti edebiliriz.

Bunu onlar da biliyor. Bu, mekanize birlikler, hava birlikleri ya da donanmalar arasında bir çarpışma değil, göğüs göğüse bir çarpışma olacak çünkü.

Geleneksel bir savaşta onların pek çok avantajı olur. Ama tüm ülkede örgütlenmiş, cephe ya da artçı birliklerin olmadığı bir halk direnişine karşı teknolojileri hiçbir şey ifade etmez. Çeçenistan'da ya Irak'ta olanlara bakın. Ağır ve sofistike silahlarda üstün olmaları Rus ve Amerikalıların ne işine yarıyor? Küba'nın kadın ve erkekleri, ABD çizmesi altında yaşamaktansa ölmeyi tercih eder.

Başkan George W. Bush yönetiminin dış politikasını "savaşçı", dünya ve Küba için "tehlikeli" olarak mı nitelendiriyorsunuz?

Dediğim gibi, Küba 11 Eylül 2001'de Amerikan halkıyla dayanışma gösteren ilk ülke oldu. ABD'de –2000 Kasım'ında hileyle iktidara gelen– aşırı sağ politikaların dünyayı tehdit ettiğine ilk dikkat çeken ülke de Küba'ydı. Başkan Bush'un bu politikası, eskiden başka Amerikan yönetimlerine hizmet etmiş fanatik bir örgütün ABD halkına karşı gerçekleştirdiği saldırılardan kaynaklanmıyor. Ben, bunun soğukkanlılıkla tasarlanmış bir plan olduğunu düşünüyorum. Bu, Soğuk Savaş'ın artık bittiği ve 11 Eylül olaylarının henüz gerçekleşmediği bir dönemde neden silahlanmaya gittiklerini, neden silahlara devasa harcamalar yaptıklarını da açıklıyor. 2001 yılının o uğursuz ayının 11. günü meydana gelenler bu planı eyleme geçirmek için bahane oldu.

Aynı yılın 20 Eylül'ünde, dokuz gün önce meydana gelen elim olaylardan sarsılmış bir Kongre önünde Bush bunu açıkça dile getirdi. Garip terminolojiler kullanarak "sonsuz adalet"ten söz etti; bu, kendisi de sonsuz olacak gibi görünen savaşın amacıydı: "Ülke tek bir çatışmaya değil;

uzun, tarihimizde eşi olmayan bir seferberliğe hazırlanmalı. (...) Gerekli her türlü silahı kullanacağız. (...) Dünyanın neresinde olursa olsun, tüm uluslar bir karar vermeli: ya bizden ya da terörizmden yana olacaklar. (...) Silahlı Kuvvetler'den alarmda olmalarını istedim, bunun bir nedeni var: harekete geçme zamanı yaklaşıyor. (...) Bu bir medeniyet mücadelesi. (...) Bugüne kadar elde ettiğimiz başarılar ve geleceğin tüm umutları bize bağlı. (...) Bu çatışmanın nasıl seyredeceğini bilmiyoruz ama sonucunu biliyoruz. (...). Tanrı'nın tarafsız olmadığını da biliyoruz."

Konuşan bir devlet adamı mıydı yoksa zaptedilmesi imkânsız bir fanatik mi? İki gün sonra, 22 Eylül günü Küba bu söylevin, hiçbir uluslararası örgüt ve kanun tanımayan, kaba kuvvet postuna gizlenmiş dünya çapında bir diktatörlüğün tasarımı olduğunu ifşa etti.

Aylar sonra, West Point Askeri Akademisi'nin 200. kuruluş yıldönümünde, 958 harp okulu öğrencisinin 3 haziran 2002'de gerçekleşen mezuniyet töreninde Bush –daha önce de söylediğim gibi– yeni mezun gençlere yaptığı –ve sabit fikirlerini içeren– ateşli konuşmada bu düşüncelerini derinleştirdi: "Altmış küsur ülkedeki terörist hücreleri ortaya çıkarmalıyız. (...) Sizleri, askerlerimizi, size nerede ihtiyaç varsa oraya yollayacağız. (...) Amerika'nın güvenliğini ve dünya barışını bir avuç teröristin ve deli zorbanın eline bırakmayacağız. Bu karanlık tehdidi ülkemizden ve dünyadan yok edeceğiz. (...) Bazıları iyi ve kötüden söz etmenin diplomatik ve kibarca olmadığını söylüyor. Katılmıyorum. (...) İyi ve kötü arasındaki bir çatışmayla karşı karşıyayız. Amerika da kötüye her zaman ismiyle hitap edecek. Kötülükle ve anarşik rejimlerle çatışmakla bir sorun yaratmıyoruz; bir sorunu gün ışığına çıkarıyoruz. Ve bu sorunla mücadelede dünyayı biz yöneteceğiz."

Bu beyanların amacı, terörizmle savaş adına Afganistan ve Irak'a yapılacak müdahaleleri hazırlamaktı. Neden Küba'nın da tehdit altında olduğunu düşünüyorsunuz?

Bakın, ABD hükümetinin politikaları o kadar kışkırtıcı ki, 25 Nisan 2003'te –uçak kaçırmalarından, Regla gemisinin kaçırılmasından ve daha önce sözünü ettiğimiz "muhalif" tutuklamalarından sonra– o sıralar Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Küba masasının başında bulunan Kevin Whitekar'ın, Washington'daki Çıkar Ofisimizin başkanına dediğine göre, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'ne bağlı Milli Güvenlik Ofisi "Küba'da süregelen kaçırma olaylarını ABD'nin ulusal güvenliği için bir tehdit" olarak görüyor ve Küba hükümetinden bu tarz olaylara engel olmak için gereken tüm önlemleri almasını itiyordu.

Sanki bu kaçırmaları onlar tetiklememiş, onlar teşvik etmemiş gibi! Sanki yolcuların hayatını ve güvenliğini korumak amacıyla –ve aşırı sağın Küba'ya karşı hazırladığı canice planlardan uzun süredir haberdar olduğumuz için– buna engel olacak sert önlemleri alan bizler değilmi-

şiz gibi. 25 Nisan'daki bu temas Amrikalılar tarafından dışarı sızdırıldı ve Florida'daki terörist mafya arasında büyük patırtı kopardı. Bugün Miami ve Washington'da Küba'ya ne zaman ve nasıl saldırılacağı ya da devrim sorununun nasıl çözüleceği tartışılıyor.

İlk olarak, acımasız ambargoyu daha da sertleştiren ekonomik tedbirler aldılar.[9] Eğer uygulamayı düşündükleri formül Irak'a yaptıkları gibi Küba'ya da saldırmaksa bunun Küba'da yol açacağı hayat kaybı ve korkunç yıkım bana çok acı verir. Ama bu, bu yönetimin son saldırısı olur büyük olasılıkla, çünkü mücadele çok uzun sürer ve dediğim gibi, saldırganlar tek bir orduyla değil sürekli olarak çoğalan ve düşmana büyük kayıplar verdirtecek binlerce orduyla savaşmak zorunda kalır. Bu da Amerikan halkının Başkan Bush'un macera ve fikirleri uğruna feda etmeye hazır olduğu hayat sayısının çok üstünde hayata mal olur.

Amerikan yönetimi bir takım beyanlarda bulunup Küba'yı biyolojik silah hazırlıyor olmakla itham etti. Buna ne cevap verdiniz?

Bu ithamlar son derece ikiyüzlü ve mide bulandırıcı çünkü biz tarımımızı ve hatta halkımızı hedef alan virüs ve bakteri saldırılarını birinci elden yaşadık. Sizi temin ederim; abartmıyorum. Size en ufak bir yalan söylüyorsam hiç utanmam yok demektir. Biz bu sorunlardan söz ettiğimizde, bunu bazı şeyler bildiğimiz ve hemen hepsiyle ilgili elimizde kanıtlar olduğu için yapıyoruz.

Ülkemizde nükleer silah yok, kimyasal silah yok ve tabii ki biyolojik silah da yok. Ülkemizdeki on binlerce bilim adamı ve doktor hayat kurtarma fikriyle eğitildi. Bir bilim adamını ya da doktoru başka insanların ölümüne neden olacak maddeler, virüsler ve bakteriler üretmek için kullanmak, ülkenin inançlarıyla taban tabana zıt düşer.

Küba'nın biyolojik silahlar araştırdığına dair pek çok suçlama oldu gerçekten de. Ülkemizde, genetik mühendislik yöntemleriyle bakteriyel menenjit, hepatit gibi çok ciddi hastalıkları tedavi edecek aşılar araştırılıyor, moleküler immünoloji aracılığıyla iyileştirici aşı ya da formüller geliştirilmeye çalışılıyor. Bu teknik terimi kullandığım için kusura bakmayın. "Doğrudan habis hücrelere saldıran" anlamına geliyor. Bazıları önleyici, diğerleri tedavi edici; her iki yoldan da ilerliyoruz. Bu, doktorlarımız ve araştırma nerkezlerimiz için bir gurur kaynağı.

Daha önce de söylediğim gibi, on binlerce Kübalı doktor dünyanın en uzak ve güvenli olmayan yerlerinde uluslararası hizmet veriyor. Bir gün dedim ki, "Bizler 'dünyanın karalık köşelerine' önleyici ve sürpriz saldırılar yapamayız ve yapmayacağız ama buna karşın, ülkemiz 'dünyanın karanlık köşelerine' gerektiği kadar doktor yollayabilir." Bomba değil doktor; akıllı silah değil doktor. Bu akıllı silahlar hedefi hep ortasından vurur ama haince öldüren bir silah kesinlikle akıllı bir silah değildir.

Sizce Bush yönetimi altında, ABD otoriter bir rejim olmaya doğru kayabilir mi?

İnsanlık daha üç çeyrek asır önce elim nazizm deneyimini yaşadı. Hitler'in vageçilmez müttefiği –bunu siz de bilirsiniz– düşmalarına aşılamayı başardığı korkuydu. Ürkütücü bir askeri güce sahipti; tüm dünyayı ateşe saran bir savaş başlattı. O dönemde Avrupa'nın en güçlü uluslarının devlet adamlarının vizyon eksikliği ve korkaldığı büyük bir trajediye yol açtı.

Amerika'da faşist bir rejim kurulabileceğini sanmıyorum. Amerikan politik sisteminde vahim hatalar ve adaletsizlikler oldu –bunlardan pek çoğu hâlâ devam ediyor– ama Amerikan halkının sahip olduğu birtakım kurumlar, gelenekler, eğitimsel, kültürel ve siyasi değerler faşist bir rejimin kurulmasını neredeyse imkânsız kılıyor. Tehlike uluslararası alanda. ABD başkanının yetki ve imtiyazları o kadar büyük, devletin askeri, ekonomik, teknolojik ve medyatik güç ağı o kadar devasa ki, tamamen Amerikan halkının iradesi dışındaki olaylar yüzünden dünya tehlike altında.

Size karşı suikast yapılmasından endişe duyuyor musunuz?

Lincoln Diaz-Balart isimli –Lincoln adını hak etmeyen– Bush'un yakın dostu ve danışmanı bir zat, 2003'te Miami'deki bir televizyon kanalına –beni kastederek– şu sözleri sarf etti: "Ayrıntılara girmemiz mümkün değil ama bu kısır döngüyü kırmaya çalışıyoruz."

"Kısır döngüyü kırmak" için hangi yöntemi kastediyordu? Bush'un Miami'de söz verdiği gibi, geliştirdikleri sofistike modern yöntemlerle beni fiziksel olarak ortadan kaldırmayı mı? Eğer kastettiği buysa, kesinlikle endişelenmiyorum. Ama suikastların tekrar başlayacağına inanıyorum. Chávez'i öldürmek istedikleri biliniyor. Beni de öldürürlerse sorunu çözeceklerini düşünüyorlar. Uğruna tüm hayatım boyunca mücadele ettiğim fikirler ölemez, uzun süre yaşayacaklar. Tedbirleri çoğalttık. Burada sizinle sohbet ediyorum... Önlem aldık ama ben her yerde, herkesin arasına karışıyorum hâlâ.

Ülkenin işgal edilmesi konusundaysa, günümüzde buna karşı, 1959'da, 1961'de, Ekim krizinde, ya da sonrasında savaştığımız gibi savaşamazsın artık. O zamanlar mücadele birlikler arasındaydı. Biz geçmişi inceledik ve "topyekûn halk savaşı" kavramını geliştirdik. Çünkü eski akademik savaş kavramında, senin elinde altı, Amerikan ordusunun elinde yüz birlik, istediği kadar birlik olur. Bu klasik çarpışmada halk mücadeleyi, bugün CNN'den izlediği gibi izler, hiçbir şekilde katılmaz. Onların daha fazla birliği var; seninkileri yok ederler; teknolojileri, hava kuvvetleri daha üstün; vesaire, vesaire. Eğer ülke savunmasını akademik taktiklerle gerçekleştirirsen, mahvolursun.

Bu, en çok hâkim olduğumuz konulardan biri; daha önce sözünü et-

miştim. Bu fikirlere döndük, çünkü uzun süredir, Ekim Krizi'nden beri, Küba işgaline karşı tek başımıza mücadele etmemiz gerekeceğini, buraya dışarıdan tek bir mermi gelmeyeceğini biliyorduk. Bu uzun süredir farkında olduğumuz bir gerçek; bu yüzden de "topyekûn halk savaşı", topyekûn halk örgütlenmesi fikri ortaya atıldı. Mücadele eden bir halkı kimsenin ezemeyeceği de çok kereler kanıtlandı çünkü...

Vietnam'dan mı söz ediyorsunuz?

Çok daha hatırı sayılır örnekler var. Batı Sahra örneğin: Çölün ortasında, orman bile olmayan bir bölgede Sahralıları kimse yenemedi.

Günümüzde de Çeçenistan örneği var.

Evet. Çeçenistan'da da bir başka gerçekle yüz yüzeyiz. Yöntemleri ve tarzlarıyla hemfikirsindir ya da değilsindir ama Rus ordusu gibi güçlü ve deneyimli bir ordu Çeçen halkını yenemedi mesela. Bu savaşın ne kadar süreceği bilinmiyor. Nerede olursa olsun insanların mücadele etmeye hazır olduğu bir savaşın ne kadar süreceğini bilmek imkânsız. Çeçenler, hayatta kalmak için savaşan bir halkın yenilemeyeceğini ispat ediyorlar. Şimdi de Irak'taki olağanüstü direnişe bir bakın.

Kosova'da olanlara bakın. Miloseviç gibi korkunç, milliyetçi, ırkçı, yolsuz ve sadece kaba kuvvete güvenen biri karşısında, Kosovalılar hayranlık uyandırıcı bir direniş gerçekleştirdiler.

Son yıllardaki bu savaşları çözümlediniz mi?

Hepsini inceledik. Hem de çok dikkatli bir şekilde. Vietnam savaşından son Irak Savaşı'na, Körfez Savaşı'ndan, Bosna, Kosova, Filistin, Çeçenistan ve Afganistan savaşına kadar.

Filistin, Çeçenistan, Afganistan ve Irak'ta son yıllarda yaşanan bu savaşlar –işgale karşı direniş amaçlı savaşlar– eleştirilebilecek terörist eylemlere başvurdular sık sık. Sizlerin de bu yöntemlere başvurma olasılığınız var mı?

Hayır. Daha önce de söyledim, tekrar ediyorum: Bizler askerken sahip olduğumuz inançlardan vazgeçmedik. Masum insanları feda edecek yönemlere asla başvurmayacağız. Düşmanla, askerle mücadele ederken her zamanki politikamızı sürdüreceğiz ama asla işgalcinin geldiği ülkenin vatandaşlarına saldırmayacağız. Bizler her zaman savaşçılara karşı vereceğiz mücadelemizi.

Bizim vazgeçmediğimiz bir silah var. Bu elimizdeki tek silah: halkımız. "Topyekûn halk savaşı"ndan vazgeçmeyeceğiz.

Buna karşın –daha önce de söylemiştim, tekrar ediyorum– biz biyolojik silah üretmek gibi bir çılgınlık ya da aptallığa girişmeyeceğiz. Biz insanlara aşı üretmeyi, ölümle ve hastalıklarla mücadele etmeyi öğret-

tik. Bu bilim adamlarını bir etik çerçevesinde eğittik; şimdi de gidip onlara "çiçek hastalığı üretin" demeyeceğiz. Üstelik, bu ne işe yarar ki? Düşmanımızın elinde bunun yüz katı var.

Kimyasal silah da üretmeyeceğiz. Bunu nasıl taşıyacaksın? Kime karşı kullanacaksın? Amerikan halkına karşı mı? Hayır! Bu çok saçma. Nükleer silah mı üreteceksin? İflas edersin. Nükleer silah gerektiğinde intihar etmek için çok iyi bir yöntemdir. "Beyler, vakti geldi; kendimizi öldüreceğiz; çok iyi bir nükleer silahımız var." Nükleer silah üretip ülkeyi mi batıralım? Düşmanımızın elinde en azından otuz bin tane var. Stratejik, taktik ve nükleer silahlardan hiç söz etmiyorum. ABD'de bunlardan evrak çantalarında bile vardır. Soğuk Savaş sırasında Sovyetler de Amerikalılar da sabotaj düzenlemek üzere içinde nükleer bomba olan evrak çantaları ürettiler... İcat etmedikleri gaddarlık kalmadı.

Taşınabilir atom bombaları mı?

Evet. Ne yapacaksın? Üç tane mi üreteceksin? Batarşın, dünya komuoyunu karşına alırsın. Bizler imza koymadık...

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na.

Bunu bir hakkımızdan vazgeçmek istemediğimiz için yaptık. Asla nükleer silah üretmeyi düşünmedik... ama diyorduk ki: "Bu eşitsizlik neden? Neden kimisi böyle silahlara sahip olma hakkını elinde tutsun?" Şimdi bundan bile vazgeçtik.

İmzaladınız mı?

Evet, imzaladık. Dünya barışını garanti altına alacak etkin bir silahsızlanma sürecine olan bağlılığımızın açık bir kanıtı olarak imzaladık. Bütün nükleer silahların –uluslararası gözetim altında– yok edilmesini arzu ediyoruz. Birleşmiş Milletler'deki terörizmle ilgili on iki sözleşmeyi de imzaladık ve onadık. Latin Amerika ve Karayipler'in nükleer silahladan arındırılması amacını güden, Tlatelolco Antlaşması olarak bilinen ve 1995'te imzaladığımız antlaşmayı da onamaya karar verdik.

Ama antipersonel mayın kullanımını yasaklayan antlaşmayı imzalamadınız.

Hayır, mayın antlaşmasını imzalamadık... Çünkü biz mayınlar ve tüfeklerle savaştık. Onların uçakları, tankları, her şeyi vardı. Bunlar antitank mayınları ya da ilerlemekte olan birliklere karşı kullanılan mayınlardı. Elektrikle kullanılıyorlardı, otomatik değildiler.

Mayınlar sivilleri de öldürebilir ama...

Tek bir yaralı sivil anımsamıyorum. Bunları hareket halindeki birliklere karşı kullanıyorduk.

Bir daha kullanmanız gerekmeyeceğini umalım. Yine de, Küba'nın olası bir işgali durumunda, dünyada binlerce insan sizinle dayanışma içinde olur, sokaklara dökülür.

Küba Devrimi'nin pek çok ülkede, pek çok dostu var; büyük sempati topluyor. Bu dostlar, Başkan Bush'un bize karşı ifade ettiği tehditlerden sonra Küba'yla dayanışma içinde olduklarını bildirdiler. Buna karşın bilmek istediğimiz bir şey var: Sözümona solcu ve hümanist düşünceler taşıyan ama 2003 yılında –meşru bir savunma eylemi olarak– almak zorunda kaldığımız yasal tedbirler yüzünden halkımıza saldıranlardan kaç tanesi bize karşı yapılan bu tehditleri okudu; sayın Bush'un söylevlerinde Küba'ya karşı ilan ettiği politikaların bilincine vardı; bunları eleştirdi ve kınadı?

Kimse bizim için mücadele etmeyecek. Sadece biz direnebiliriz. Bunu yaparken de gelişmiş ülkelerde elleriyle ya da beyinleriyle çalışan milyonlarca insanın desteğini alacağız. Küreselleşme felaketinin kendi halkları üzerine çökmekte olduğunu onlar da görüyor çünkü. Hep birlikte fikir tohumları eker, bilinç oluşturur, dünya kamuoyunu ve Amerikan halkını seferber edersek direnebiliriz ancak.

Ya Fidel sonrası?

Söz ustalığı ve konuşmalar - Aşk ve nefret - İhanete dair - Devrimin başarıları - Tarihin yargısı - Bir numaralı muhalif - Tek parti - Yolsuzluk - Fidel'in maaşı - Sosyalizm, geri dönüşü olmayan bir seçenek mi? - Halef

Sıra dışı bir politik hatip olmak gibi bir ününüz var, fakat etkileyici bir belagat sergilediğiniz, aşağı yukarı sportane konuşmalarınız ile diyelim ki bunlar kadar parlak olmayan okuyarak yaptığınız konuşmalar arasında bir fark olduğu dikkatimi çekti. Konuşmalarınızı nasıl hazırlıyorsunuz?

Konuşmalarımı gözden geçirmeye bazen zamanım olmuyor; ve aynı şey değil, yani demek istediğim konuşma dili ile yazılı dil. Konuşurken yapılan vurgu ve tonlama; aynı şey yazılı olduğunda gereksiz bir şey gibi de görünebilir. Tekrarlar konuşurken gerekli ve yerinde olur, vurgu yaparsın. Yazılı metinde tekrar gereksiz görünür, hoş olmaz. Ben genellikle konuşmaları önceden görür, düzeltirim. Okuduğunda bir cümle bazen hoşuna gitmez ve birazcık sağını solunu çekiştirirsin.

Konuşmalarınızı bizzat kendiniz mi hazırlıyorsunuz yoksa onları hazırlayan yardımcılarınız mı var?

Ne zaman birinden benim konuşmamı hazırlamasını istesem ya da en azından bir taslak hazırlamasını, genellikle felaketle sonuçlandı, zayıf bir metin, zarafetten yoksun bilgiler. Hepsini baştan yazmak zorunda kaldım. Kuzey Amerikalı başkanların yüzlerce konuşmasını yazmış olan onlarca danışmanla konuştum. Fakat benim için bu hâlâ bir sır. Kendi hazırlamadığım ya da bizzat yazmadığım bir konuşmayı yapamadım. Fransa'da başkanlar nasıl yapıyor?

Başkanın kim olduğuna bağlı, ama genellikle konuşmaları kaleme alan çok sayıda danışman ve yardımcılardan oluşan bir ekip var. Birileri çatıyı oluşturuyor, diğerleri biçimle ilgileniyor ve bir kısmı parlatıp kusursuz hale getiriyor. Ardından başkan göz atıyor ve kişisel detaylar ekliyor, bir cümle bir sözcük... Hepsi böyle yapıyor.

Mitterrand'ın konuşmalarını Regís Debray'nin yazdığı doğru mu?

Doğru. Üçüncü Dünya yararına bir çağrı olan, 1981'deki ünlü Cancún konuşmasını özel olarak o yazdı.

Peki Mitterrand'ın mı yoksa Debray'nin mi düşünceleriydi?

Regís'nin fikirleri olduğunu düşünüyorum.

Anladım!

Başka bir konuya geçersek, Siz yalnızca Küba'da değil, aynı zamanda birçok ülkede hayranlık uyandıran, çok sevilen birisiniz, 2003 mayısı sonlarında Arjantin'e gittiğinizde, bu hâlâ görülebiliyor muydu?

Ben bunu Küba'yla sınırlardım.

Arjantin'de de var ve halkın size karşı sevgi gösterilerine, ocak 2003'te Ekvador'da bizzat şahit oldum. Ancak, aynı zamanda, sizi "acımasız bir diktatör" olmakla suçlayan çok sayıda muhalifinizin ve düşmanınızın en fazla nefret ettiği insanlardansınız. Aşk ve nefret arasındaki bu ikiliğe nasıl katlanıyorsunuz?

Bu konunun beni sürekli meşgul ettiğini siz de biliyorsunuz. Tam bir huzur içindeyim. Bu nefretin nedenini anlamıyorum. Bu nefreti idelolojik nedenlere, bize yönelik saldırıların boşa çıkışına ya da bizi yok etmeye kalkışanlar gibi büyük güçler karşısında küçük bir halkın ortaya koyduğu direnişe bağlıyorum. Fakat, örneğin Japonların benden nefret etmesi için bir neden yok, ne Hiroşima'ya ve Nagazaki'ye bomba attım, ne de dünyanın herhangi bir yerinde bir Japon'un ölümünden sorumlu oldum; Japonlar söz konusuysa, bana nefretle yaklaşmayacakları daha ilgisiz kalacakları akla gelir ancak.

Yaşadıkları hayal kırıklığının, hiç bitmeyen propagandanın ürünü olan nefret, Latin Amerika ülkelerinde, ABD'de, Kanada'da yani daha yakınlarda. Size bazı şeyler anlattım. Kısa süre önce, bir belgede utanmazca yapılan suçlamayı, "gelir elde etme amacıyla insan ticareti yapan ülkeler arasına" Küba'nın dahil edilmesini düşünün. Bundan daha mide bulandırıcı ya da rahatsız edici bir şey olabilir mi?

"Diktatör" suçlamasını da aklım almıyor. Nedir bir diktatör? Keyfi ve tek taraflı kararlar alan, kendini kurum ve yasaların üstünde gören, kaprislerinin ve iradesinin dışında hiçbir güç tarafından kontrol edilmeyen biridir. Ve bu durumda Papa ya da Başkan Bush ancak diktatörlükle suçlanabilir. Bush hiç kimseye danışmadan korkunç kararlar alabilir, Senato'ya, Temsilciler Meclisi'ne ve hatta kendi kabinesine danışmadan nükleer bir savaş başlatabilir. Roma imparatorları bile Birleşik Devletler başkanlarının gücüne sahip değildi! Herhangi bir Kuzey Amerika başkanı, benden çok daha fazla emir, önemli ve dramatik emir dikte edebilir.

Bakın ben tek başıma kararlar vermiyorum. Bizimkisi başkanlık sis-

temi bile değil. Bir Devlet Konseyimiz var. Benim yöneticilik fonksiyonumu bir kolektif belirliyor. Bizim ülkemizde, önemli kararlar, temel kararlar analiz edilir, tartışılır ve her zaman kolektif olarak alınır. Burada daima bir yönetim kolektifi, kolektif bir yönetim oldu. Ben ne bakanları ne de büyükelçileri atayabilirim. Ben buradaki en sıradan devlet memurunu bile atamıyorum. Benim, gerçekten de bir otoritem var, bu çok açık; tarihsel nedenlerle etkim var, ama ne emirler veriyorum ne de kararnameyle hükümet ediyorum.

Acımasızlığa gelince... Gerçekten inanıyorum ki, tüm yaşamını adaletsizliğe, her tür baskıya karşı mücadeleye, başkalarının hizmetine ve başkaları için mücadeleye, fiilen ve söylemde dayanışmaya adamış bir adam, bütün bunlarla, acımasızlıkla bir arada kesinlikle olamaz.

Küba'yı seven ve savunan çok sayıda insan da var.

Evet, çok insan var, özellikle Afrika ve Latin Amerika'da, ülkemizi seven çok insan var; çünkü, Afrika'ya Küba'dan daha fazla dayanışma gösteren bir ülke var mı? Apartheid'ın yok edilmesi sürecine yardım ederek faşizme, apartheid'a, ırkçılığa karşı mücadelede kanını akıtan tek ülke hangisiydi? Şovenizm karşısında enternasyonalizm kültürünü yarattık. Teknisyen ya da savaşçı olarak yarım milyondan fazla Kübalı enternasyonalist sorumluluğu yerine getirdi.

Böylesine fakir bir ülke olduğumuz halde bizden daha fazla doktor, öğretmen gönderen, karşılık beklemeden işbirliği yapan oldu mu? Hangi küçük ülkede –bunu şıklık olsun diye yapmıyoruz çünkü gerçekten istiyoruz– Latin Amerikalı on bin tıp öğrencisi ücretsiz olarak eğitim görüyor?

Öyleyse bu nefret, iliklere kadar işlemiş bu zehir, ideolojik bir şey olabilir. Eğer sana şeytandan daha kötü bir resim çizerlerse, nefret edersin, sana nedenlerini açıklarlarsa. Şimdi biliyorum ki, bu nedenlerden hiçbiri yok. Küba'da bir insana işkence yapıldığını nasıl söylerler? Ya da benim birine işkence yapılmasını emrettiğimi? Bunu nasıl söyleyebilirler?

Burada kimse, muhalif olduğu için ya da devrimden farklı kriterlere sahip olduğu için asla cezalandırılmadı. Mahkemelerimiz, yasalara göre ceza veriyor ve karşıdevrimci eylemleri cezalandırıyor. Tarih boyunca, "yabancı bir gücün hizmetinde" ülkesinin aleyhinde çalışanların eylemleri, tartışmasız vahim olarak kabul edilmiştir

Ve komik olan, burada, devrimin inançlarından farklı bir inanca sahip olduğu için birinin cezalandırıldığı düşüncesidir. Burada, eylemler cezalandırılır, düşünceler değil. Farklı inançlara sahip, devrimin kararlarından farklı kavramlara sahip on binlerce kişi var ve her türlü güvencenin ve saygının tadını çıkartıyorlar

Öte yandan, size daha önce anlattım, bireyin fiziki bütünlüğüne kesinlikle saygı gösteren bir politika izledik. Düşmanlarımız bize iftira at-

sa da, tüm devrim tarihi boyunca, fiziki kötü muamelenin ya da işkencenin kullanıldığı tek vaka yoktur. Hiç kimse, tek işkence vakasından, cinayetten, bir "kayıp"tan söz edemez; kaldı ki, tüm bunlar, Latin Amerika'nın bütününde sıradan ve sık rastlanan şeylerdir.

Ve üstelik, burada asla olağanüstü hal ya da sıkıyönetim olmadı. Kolluk kuvvetleri tarafından dağıtılan bir gösteri hiç olmadı. 46 yıl boyunca, polis bir yurttaşa vurmadı ya da göz yaşartıcı bomba atmadı ya da yurttaşlara polis köpekleriyle saldırmadı. Bunlar, Latin Amerika'nın birçok yerinde ya da Birleşik Devletler'de her gün oluyor.

Bunun nedeni ne? Çünkü bu devrimi halk destekliyor, onu halk savunuyor, çünkü halkın tümü devrimin bekçisi.

Buna rağmen, devrimi eleştirenler, bütün suçu size atıyorlar, "Castro'nun Kübası"ndan söz ediyorlar.

Onlar bir kişide şahıslaştırma eğilimindeler, sanki halk yokmuş gibi. Sadece bir tek lider var. Mücadele eden milyonlarca insan, onu savunan yüz binlerce doktor, meslek sahibi; toprağı işleyenler, üretenler, araştırma yapanlar, yok. Sadece Castro adında berbat bir tip var, insanların daha kültürlü olması için uzun uzadıya düşünen.

Burada, eğitimleri arttıkça insanlar daha da devrimci oluyor, daha fazla hayranlık duyuyorlar, uzun yılların bir birikimi de olduğundan tutarlı bir çizgi görüyorlar, saygınlığa ve ağırbaşlılığa değer veriyorlar. Gereksiz yanlışlara düşmeden, çok zor zamanlardan geçtik.

Bir gün burada bir savaş olacaksa, bize dayattıkları için olacak. Şimdi bize, teslim olma ya da savaşma seçeneği dayatılırsa, savaş olacaktır, çünkü diğer seçeneği düşünmüyoruz bile.

Fakat birçok suçlama var, size söyledim, her türden. Şimdi şöyle diyorlar: "Castro çocukları kullanıyor", "öğretmenleri yetiştirmiyor", "ilköğretimde 20 öğrenci için koşulları hazırlayamıyor", "liselerde de 15 öğrenci için", ama sağlık alanında yapmakta olduklarımızdan söz etmiyorlar. Ve insanlar için yapılan her şeyi, çünkü bu bizden herhangi birinin doğasının bir parçası. Buna karşın, "para kazanmak için seks ticareti yaptığımız"ı öne sürerek bizi "insan ticareti" yapan ülkeler listesine alma yüzsüzlüğünü gösterdiler... Hem söylediklerinizi hem de bir yerlerde bunları sık sık duyan biri, "Hayda ne biçim bir çete bu! Bu adam ne ikiyüzlü biri!" diye düşünebilir. Fakat bunlar gerçekler, ben bazı gerçeklerin verdiği acıyı, diğer gerçeklerle telafi ediyorum.

Öyleyse, sükûnet. Acı verdiğini biliyorum, iyi bir şey yapmak istendiğinde daha yararlı olunduğunu biliyorum. Fakat aynı zamanda çok zor zamanlardan geçtik ve kendimizi toparladık. Bir basamak çıktık, bir basamak indik; uluslararası düzeyde politik olarak bir inerken iki basamak çıktık.

İmzalamam gereken fotoğrafların sayısını tahmin edemezsiniz. Bu-

raya gelen ve konuşan Kuzey Amerikalılarla bir araya geldiğimde, birçok detay üzerine, birçok konuda ciddi sohbet ediyoruz, neredeyse söz bana hiç gelmiyor. Bazen elli kişi bir araya geliyor, bir demet çiçek ya da başka bir şey veriyorlar; bana da kitaplar, kartlar, başka şeyler, fotoğraflar imzalamak düşüyor. O anlarda kendimi bir şahsiyet olarak görüyorum, ne bileyim...

Bir yıldız.

Evet, hızla fırsattan yararlanması gereken biri, hatta "Bak onlarla bir fotoğraf çektirdim" diyebilecek. Aileden birine bunu söylemek insanların hoşuna gidiyor. Bazıları bizim olduğumuzdan farklılığımıza inanıyor. Kim olduğumuzu sadece biz biliyoruz; bizi sadece biz değerlendirebiliriz; ben kendime karşı dürüst olduğumu ve kendime karşı eleştirel olduğumu söylersem bana inanın. Fazladan bir sözcük söylediğimde ya da ağzımdan biraz saçma gelebilecek bir şey kaçtığında, ciddiyim, inanın bana çok acımasızım, hem de çok. Her halükârda insanın sürekli tetikte olması gerekiyor.

Etkileme gücünün ve iktidarın beni bir budalaya, bir kibirliye ya da buna benzer şeylere dönüştürmediğini yılların beni, giderek daha az kibirli, daha az çalımlı, daha az kendi kendine yeterli birine dönüştürdüğünü gördüm. Bir noktadan sonra, bir hayvanı insana dönüştüren eğitimdir. Elbette egoizm gibi tüm içgüdüleriyle birlikte doğar. İçgüdüler; şimdi işte biri içgüdülere karşı savaş veriyor.

Bir şeyi kolayca görüyorum: İnsanlar, bir parça güce sahip olduklarında, kibre kapılıyor ve bunu kullanmak istiyor; bazen bu bir uyuşturucuya benziyor. Bütün bunları bilen biri var ve bu kesintisiz bir mücadele. Ve yıllar geçtikçe, heyecanının azalmadığını, tam tersi arttığını, enerjisinin azalmadığını arttığını biliyor; enerji de motivasyondan doğar, anlıyor musunuz?

Fakat sorunuz bunun beni nasıl etkilediğiydi. Sizi temin ederim ki düşünmüyorum, şevkim kırılmıyor ve insanlara inanıyorum; nankörlüğe maruz kaldığım duygusuna hiç kapılmadım. Başkalarına borçlu olabileceği gerçeğini kabul etmek insanoğlunun hoşuna gitmez, evrensel bir kural bu, orada burada koşuştururken öğreniyoruz bunu; muhtemelen doğal bu gurur; ve insanın hoşuna gitmiyor; bunu kabul etmek çok zor.

Ancak size üçüncü kez söylüyorum, bunu hiç düşünmüyorum.

Benzer başka bir soru sormak istiyorum. Size yakın olanlar, sonuna kadar sizinle dayanışma gösterenler, arkadaşlarınız oldu; ama pek çok yoldaşınızın da ihanetine uğradınız. İhanet sizde nasıl bir duygu uyandırıyor?

Bildiğim ihanetlerden en önemsizini size anlatacağım, en önemsizini. Belli bir zamanda, bize eşlik eden rehberin ihanetini.[1] Onu tutuklu-

yorlar, bizim küçük ve perişan birliğimiz ile ona vaatler ve para teklif edenler arasındaki farkı görüyor, ordunun tarafına geçiyor. Bu önemli bir ihanetti.

İhanetler oldu mu? Örneğin... hatırlamaya çalışıyorum, tek ihanet olmadı...

Örneğin Carlos Franqui,[2] Huberto Matos,[3] Manuel Urritia...

Bakın Carlos Franqui benim arkadaşım değildi. Carlos Franqui'yi Sierra Maestra'da tanıdım. Size daha önce anlattığım, "26 Temmuz Hareketi"nin taktik bir hatasının sonucu olan nisan 1958 grevinin başarısızlığa uğramasından sonra Carlos Franqui'yi gönderdiler. Evet bu korkunç yenilgiden sonra onu gönderdiler. Franqui, çıkarttıkları küçük bir gazetede çalışıyordu, bir zamanlar komünistti, hareketimizin yönetimi eski komünistleri silah altına aldı; bir dönekten daha kötüsü yoktur, burası kesin.

O sıralarda, komünistlerden nefret eden kimi eski komünistler vardı. Onlar da kusursuz değildi, çok yanlış yaptılar. Fakat işçiler için mücadele ettiler. Mücadeleleri daha çok ekonomik amaçlıydı, daha fazlası istenemezdi, çünkü Soğuk Savaş ve McCarthy dönemiydi. Komünist olmak bir lanetti; Küba'da kayıtlı, bilinen ve saygı gören yüz binden fazla komünist vardı. Zorluklar başkaydı, sekterizm; yani bir anlamda oportünizm, sekterizmden hareketle. Tezi şuydu: Şu küçükburjuvalar dövüşsün.

Devrimin başlarında, bazılarındaki öfke dolu antikomünizmle nasıl çarpışıldı? Firarlara ve buna benzer şeylere neden olan bir antikomünizmle; çünkü zehirlenmişlerdi; çünkü burada bir bilinç, sosyalist bir kültür yoktu. Yasalar vardı, vaazlar vardı, örnekler vardı. Bizimle birlikte mücadele edenlerin yüzde 90'ı komünist değildi, Komünist Partisi'nden de değildi; partiden çok fazla komutan yoktu; gönderilenlerin bazıları çok iyi olduğu halde. Komutanların yüzde 90'ı 26 Temmuz'dandı ve bu insanların hemen hemen hiçbiri ihanet etmedi. Yüzde 90'ı devrime sadık kaldı ve devrimde öldü. Bu nedenle, ben şahsen...

Çok az şahit oldum, yani ihanete. Hubert Matos katılanlardandı... Benim hiç canımı yakmadı, evet onun hakkında bir fikrim vardı, onu tanıyordum, kapitalist damarı, had safhadaki kibri hemen ortaya çıkmıştı; mesele şu ki, son saldırıda çok fazla bölük komutanı kaybetmiştik ve Hubert Matos'a küçük bir birlik verilmesi kararlaştırıldı; istihkâmlar oluşturması gerekiyordu. Sonuçta küçük bir birlik verilmek zorunda kalındı; tepeden bakan, hırslı biri olduğu bilindiği halde, savaşın son aşamasında zorunda kaldığımız için birlik verdik; yani ne Moncada'dan ne de *Granma*'dan biriydi. Moncada'dan ve *Granma*'dan bütün o insanlar, bir araya gelenler, Che gibi insanlardı. Fakat Hubert Matos, o eski tüfeklerden değildi.

Manuel Urrutia da bir hain değildi. Urritia iyi bir yargıçtı; ve biz, mevki ya da kişisel hırs için mücadele olmayacağını gösterdik. Ona başkanlı-

ğı önerdik, hatta, 26 Temmuz bu konuda bir pakt oluşturdu. Hain değildi, oportünist biriydi, vasat biriydi, evet daha çok vasat biriydi.

Ya General Del Pino?[4]

Evet, işte bu bir tür ihanetti, çünkü Girón'da önemli şeyler yapmıştı, iyi bir savaşçıydı; ve bu umulmadık bir şeydi... Fakat büyük bir ihanet acısı çekmedim. Onu herkesi tanıdığım kadar tanıyordum, bir zamanlar hayranlık duyduklarım kadar; kahramanlara hayranlık duymuştum. Yolsuzluğa bulaşan birini, Ochoa Vakası'nı size açıkladım.

Bu durumda, bakın, gerçekten ihanet eden birini anımsamıyorum. Bana Che ihanet etti deselerdi, düşünün bir, korkunç bir şey! Bakın, Raúl ihanet etti, Juan Almeida ihanet etti, Guillerme García ihanet etti deselerdi, devrimin bütün bu komutanları, tüm bu değerli insanlar, Moncada'da *Granma*'da, Sierra Maestra'da bulunan ve hayatta kalanların ve sonradan katılanların ihaneti korkunç bir şey olurdu

Bir sürü yeni değer var, yeni bir sürü değer. Felipe Pérez Roque'yi görüyorsun. Devrim başarıya ulaştığında Felipe ve içlerinden birçoğu daha doğmamıştı. Birçok bakan var...

Şimdi, savaşta, askeri görevlerde dikkat çeken çok sayıda askeri önder var. Ve biz ihanete uğramadık. Ochoa Vakası daha çok yolsuzluk, dejenerasyondu, yetkin, kültürlü bir yoldaş değildi; cesurdu ve savaşçı olarak meziyetleri vardı. Onun niteliklerinden hiçbirini reddetmedim, bize verdiği zarar canımızı yaktı. Ramonet, olup biten şuydu, önemsiz bir olayın çok kullanılmasıydı.

Şimdi, ABD'de tutsak alınan şu çocuklara bak, beş kahraman, ne adamlar ama! Nasıl bir cesaret!

Birkaç kez, üst düzey yöneticileri cezalandırdınız. Son olarak Carlos Carlos Aldana'yı,[5] Roberto Robaina'yı...[6]

Hüküm giymediler. Ciddi hatalar yaptılar, ama cezaya çarptırılmadılar; belki onların çok reklamı yapıldı, sorun politik olarak kullanıldı.

Sadece görevlerinden mi alındılar?

Haince bir girişim yoktu diyelim. Ciddi ve vahim hatalar yapılmıştı.

Davranış hataları mı, etik hatalar mı?

Hırstan ve iktidar koşulları hazırlamaktan kaynaklanan hatalar diyelim, bir parça baş dönmesi.

Birkaç yıldır, özellikle de uluslararası toplantılara katıldığınızda, sivil bir çeket ve kravatla görülüyorsunuz, fakat burada, Küba'da neredeyse sürekli üniforma giyiyorsunuz. Haki üniformaya duyduğunuz bu tutku neden?

Evet, bu hepsinden öte kolaylık sorunu, çünkü üniformayla, her gün kravat takmam gerekmiyor... Ve birbirine uysun diye, hangi takım elbiseyi, hangi kravatı, hangi çorabı giyeyim sorununu ortadan kaldırıyor. Sadece çok özel koşullarda, uluslararası bir konferansta ya da Papa geldiğinde ya da bir devlet başkanıyla görüşmede sivil bir takım giyiyorum... Yanlış hatırlamıyorsam, sivil giysiyle ilk kez görünmem, sanırım Cartagena de Indias'daki İberoamerikan Zirvesi'nde, 1994'teydi, çünkü Kolombiyalı ev sahipleri katılan bütün devlet ve hükümet başkanlarından *guayabera* giymelerini istemişlerdi. Ondan sonra, sizin dediğiniz gibi, başka uluslararası toplantılarda da sivil kıyafet giydim, burada Küba'da özel durumlarda da. Ancak, Sierra'dan beri giydiğim bu üniforma, benim günlük giysim, ona alıştım ve bunun içinde kendimi çok rahat hissediyorum. Sofistike bir üniforma değil. Çok basit, savaşta kullanılanlar gibi. Üzerinde ufak birkaç değişiklik yaptılar, hepsi bu. Belirli günlerde kullandığım, yakalı ve kravatlı, biraz daha resmi bir resepsiyon üniformam daha var. Fakat en fazla rahat ettiğim bu.

Siz iyi bir tütün kullanıcısıydınız ve devrim boyunca, devrimin ilk yıllarında neredeyse sürekli kocaman bir Havana purosuyla göründünüz. Bu kadar çok tütün kullandığınıza hayıflanıyor musunuz?

Bana ilk kez sigara veren, orada Birán'da kendi babamdı. On dört on beş yaşlarındaydım herhalde. Ve o ilk puroyu gizlice içtiğimi hatırlıyorum; nasıl içmem gerektiğini öğrenmedim. Şans eseri, dumanı yutmuyordum ve içime çekmiyordum. Çok duman yutulmasa da, daima belli miktarda nikotin alınır.

Evet, haklısınız, fazlasıyla içtim. Ta ki bir gün, yirmi yıl önce, bırakana kadar. Kimse beni zorlamadı. Tütünü bırakmaya ben kendimi zorladım. Bu alışkanlığı terk etmek, halk sağlığı adına gerekli bir fedakârlık olarak göründü. Obeziteye, hareketsizliğe ve sigaraya karşı kolektif ve gerekli bir mücadeleyle ilgili konuşan bir doktora kulak verdim, halk sağlığı yararına Küba'da yapmam gereken son fedakârlığın, tütünü bırakmak olduğuna inandım. Örnek oluşturdum. Tütünü bıraktım ve yoksunluğunu çekmiyorum.

Yetmiş dokuz yaşından, hayatınıza baktığınızda neyi yapamamış olmaktan hayıflanıyorsunuz?

Bugün farkına vardıklarımızı daha önce keşfetmemiş olmaktan; kırk altı yılda yaptıklarımızı, yarısı kadar bir zamanda yapmış olabilirdik.

Neyi yapmış olmaktan hayıflanıyorsunuz?

Neden hayıflanabileceğimi düşündüm, pişmanlık duyabileceğim bir şey... Yanlışlar yaptım, fakat hiçbiri stratejik değildi, sadece taktik ha-

talardı. İnsan birçok şeyi yapmış olmaktan üzüntü duyabilir, bazen bir konuşmada bile... Fakat ülkemizde yaptıklarımız ve toplumumuzu örgütleme biçimimiz yüzünden pişmanlığın zerresi bile yok bende.

Küba Devrimi'ne hayranlık duyanlar arasında büyük şaşkınlık yaratmış olan, ağustos 1968'de Varşova Paktı tanklarının Prag'a girişine[7] verdiğiniz destekten örneğin, bundan hayıflanıyor musunuz?

Bakın, size şunu söyleyebilirim, Çekoslovakya'da karşıdevrimciliğe doğru, kapitalizme ve emperyalizmin kollarına doğru bir gidiş olduğunu düşünüyorduk; ve tarih bizi haklı çıkardı. Orada da sosyalist diğer ülkelerde de yapılan liberal ekonomik reformlara karşıydık. Sosyalist bir toplumun bağrında ticari ilişkileri giderek öne çıkartma yönündeki bir dizi reform: kazançlar, yararlar, kârlar, maddi teşvikler, bireyciliği ve egoizmi esinleyen bütün o şeyler. Çekoslovakya'ya asker gönderilmesinin acı verici gerekliliğini bu yüzden kabul ettik ve bu kararı alan sosyalist ülkeleri mahkûm etmedik.

Aynı zamanda, sosyalist ülkelerin tutarlı olmalarının ve dünyanın başka bir yerindeki sosyalist bir rejime karşı bir tehdit ortaya çıktığında aynı tavrı gösterme sözü vermelerinin gerektiğini söylüyorduk. Ve öte yandan, Çekoslovakya'da öngörülen ilk şeylerin doğruluğunu inkârın mümkün olmadığını da düşünüyorduk; sosyalizmi kusursuzlaştırmak. Hükümetin yöntemlerinden, bürokratik politikalarından, kitlelerden uzaklaşmasından şikâyet edilmesi, tüm bu şikâyetler, sorgulamayı gerektirmeyecek kadar doğruydu. Fakat doğru sloganlar tepkici bir politikaya dönüştü. Ve biz, keyfimiz kaçsa da acı çeksek de o askeri müdahaleyi onaylamak zorunda kaldık.

Bir diğer örnek "on milyon savaşı"[8] Bunun önemli bir ekonomik savaş olduğuna inanıyor musunuz ya da 1970'te böylesi devasa bir çaba talep etmekten pişman mısınız?

Size o savaşın bir kahramanlık olduğunu söylüyorum; ve hep daha yükseğe nişan alıyorum. Biz, bazı sektörlerde, rüyamızda bile göremeyeceğimiz şeylere ulaştık ve diğerlerinde üçte ikisini, dörtte üçünü ya da yarısını elde ettik. Ancak bütün savaşlar, ekonomiyi iyileştirme arzusundan kaynaklandı. Yanlışlar yapılmış olabilir...

Kısa süre önce, yönetim olarak, şekerkamışına ayrılan toprak miktarında azaltmaya gitme ve çok sayıda üretim merkezini kapatma kararı aldınız. Bir uç noktadan diğerine geçilmedi mi?

Şeker endüstrisi önceleri sekiz milyon ton üretim yapıyordu; bugün bir buçuk milyon tona ancak ulaşıyor. Üretim alanını ve ekimi radikal biçimde küçültmek gerekti, çünkü petrolün varili 40 dolardı ve bu ülkede yıkıma neden oluyordu. Özellikle, giderek sıklaşan kasırgalar ya

da uzun kuraklık dönemleri bir araya geldiğinde; çünkü şekerkamışı ekim alanları dört ya da beş yıl dayanıyordu –eskiden on beş yıl– şeker fiyatı dünya piyasasında yedi centavos'a kadar inmişti. Bir gün, şekeri piyasaya süren bir şirkete şeker fiyatıyla ilgili bir soru sordum, bir soru da üretim üzerine. Ve ne kadar şeker ürettiklerini bile bilmiyorlardı! Bir ton şekerin döviz olarak maliyetini sorduğumda, kimse cevap veremedi. Yaklaşık bir buçuk ay sonra öğrenebildik. Yani, düşünün.

Evet, üretim merkezlerini kapatmak gerekti yoksa Bartlett çukuruna gidiyorduk. (Küba'nın güney doğusunda, 7 535 m derinliğinde). Ülkede çok sayıda iktisatçı vardı, çok sayıda ve onları eleştirmek niyetinde değilim, ama devrimin hatalarından nasıl içtenlikle söz ediyorsam, aynı şekilde bunu da sorabilirim; bu üretimi sürdürmenin zarar etmek olduğunu niye fark etmiyoruz? SSCB ortadan kalkalı epey olmuştu, petrolün varili 40 dolardı ve şeker fiyatları iyice düşmüştü. Bu endüstri neden rasyonalize edilemiyordu? Bu yıl, neden 20 000 caballería yani 270 000 hektar ekmemiz gerekiyordu? Bunun için traktörlerle ve ağır pulluklarla toprağı hazır hale getirmek, şekerkamışı ekmek, sonra makinelerle temizlemek, gübrelemek vs vs vs gerek.

Duruma bakılırsa hiçbir iktisatçı bunu hesaba katmamıştı. Ve, basitçe, neredeyse emir gibi, bu ekimlerin durdurulması talimatını vermek gerekti. Sana birinin, "Ülke işgal ediliyor" demesi gibi bir şey; "Bekle biraz yüz adamla otuz kere toplantı yapacağım" diyemezsin. Girón'da "Bir toplantı yapacağız ve işgalcilere karşı alacağımız önlemleri üç gün boyunca tartışacağız" demek gibidir. Sizi temin ederim, tarihi boyunca devrim gerçek bir savaştı; düşman ara vermeden tetikte bekliyordu, düşman darbe vurmaya hazırdı ve ona fısat verdiğimiz anda darbe vuruyordu.

Gerçekten de bakanı çağırdım ve şöyle dedim: "Bak, lütfen, kaç hektar ekime hazır arazin var?" Şu cevabı verdi: "Seksen bin". "Bir hektar daha açmayacaksın" dedim ona. Bu benim işim değildi, ama başka çarem yoktu, ülkeyi batırmalarına izin veremezdim.

Kaç şeker üretim merkezi kapatıldı?

Yetmiş tanesi üretim dışı bırakıldı, döviz bazında üretimleri maliyetlerini karşılamayanlar, yetersiz olanlar. Katkılarından daha fazla dövize mal olan fabrikaların kapatılmasıyla elde edilen gelirin bir bölümü kullanılarak, kapatılana kadar buralarda çalışan işçilerin maaşlarını vermeyi sürdürebiliriz. Bunun, bizim toplulumuzda gerçekleşmesi mümkün. Fakat, bir süre önce alınmış en cesur karar, belki de, eğitimi, bu fabrikalarda çalışan birçok insanın yararına bir işe dönüştürmek oldu. Personel indirimleriyle, iş olarak eğitim görmeye başlayanların sayısı, şimdiden kırk bine ulaştı.

Ve, ne eğitim gören ne de bir işi olan, on yedi ila otuz yaş arasındaki yüz bin genç, şimdi, bilgilerini tazeleyen ve artıran kurslara coşkuyla

katılıyor ve bu yolla eğitim düzeylerini yükseltiyor. Ambargo altındaki ülkemiz, işsizliğin yüzde 3'ün altında olması durumunda kabul edilen tam istihdama pratik olarak ulaşmış bulunuyor. Bu orana çok yakınız ya da kısa sürede ulaşacağız.

Üstelik, sektörün yeniden yapılandırılmasından etkilenmeyen, aktif durumdaki yaklaşık yetmiş bin şeker işçisine de her iş günü sonunda eğitim görme olanağı sağlandı. Bu kurslara katılan şeker işçilerinin sayısının bu denli yüksek olması, olağanüstü gerçekten de; bu eğitim iş değil çünkü, üretimi sürdüren, endüstri ve tarım çalışanları için.

Pişman olduğum bir şey var mı diye soruyordunuz. Pişman olmayacağım şeylerden biri, hukuk, sosyal birimler ve uluslararası hukuk –birbiriyle ilişkili üç disiplin– okurken, daha fazla okumayı düşünmekti; yaşamının bu evresinde, belirli alanlarda, özellikle de ekonomide derinleşmeyi düşünmüştüm. Yani, daha fazla okuyamadığıma hayıflanıyorum. Fakat bunu yapsaydım, muhtemelen devrimden vazgeçmek zorunda kalırdım.

Eğitimin daha iyi olduğu bir çağda yaşamamış olmak insana acı veriyor; bir eğitmene sahip olmamak, kendi deneyimlerinden yola çıkarak karar vermek zorunda kalmak; ve gençken birçok karar almak gerçekten acı verici.

Yarım yüzyıllık bir mesafeden baktığınızda, her şeyin bu kadar zor olacağını ve bunca güçlükle karşılaşacağınızı düşünmüş müydünüz?

Çok zor olacağını gerçekten biliyordum. Asıl zorluğun, devrim yapmak için iktidarı ele geçirmek olduğunu düşünüyordum. Önce Batista'yı devirmek, ama her şey aynı biçimde sürsün diye değil, her şeyi değiştirmek için Batista'yı devirmek. Çünkü, Moncada'ya giderken, temel düşüncelerimin tümü biçimlenmişti, sorun, bunları elde etmek için, bir taktik ve strateji geliştirmekti.

26 temmuz 1953'te zafer kazanmamış olsaydık, burada olmazdık. 1953'te, dünya ölçeğindeki güçler öyle bir dengedeydi ki, direnemezdik. Stalin, kısa süre önce ölmüştü –mart 1953'te öldü– ve onun yerine geçen *troika*[9] Kruşçev'in Küba'ya verdiği desteği vermemiş olsaydı, diyelim, yedi yıl sonra, büyük bir ekonomik ve askeri güce sahip olmasına rağmen, SSCB ABD karşısında posizyonunu kaybettiğinde.

Moncada baskınıyla başlayan düşlerinizin gerçekleştiğini düşünüyor musunuz?

Size söyleyeceğim de bu, çünkü bana bazı şeylerden söz ettiniz. Size söyledim, bazı tür sorunları çözümlemek lazımdı; hükümet etmek daha zor ve ben bunu biliyordum, çünkü, 8 ocakta Havana'ya girdiğimde, güvercinler uçuşurken,[10] söylediğim buydu. Özlem duydum, zafer kazandığımız gün bile, saldırıdan sonra, kazanır kazanmaz, bir parça öz-

lem hissettim; bazı şeyleri yapmayı öğrendiğimiz izlenimine kapıldım, fakat her şey farklıydı.

1 ocak 1959'da hissettiklerim buydu. Şöyle diyorum: "Güzel, şimdi bunu böylece öğrendik ve önümüzde çok daha uzun sürecek bir yükümlülük var." Havana'ya geldim, bazı sorunları gördüm, zaferden sonra her şeyin çok daha zor olacağını anladım.

Çok az şey biliyorduk, bir sürü çok güzel düşüncemiz vardı, ama deneyimimiz çok azdı. İnsanlardan gelen bir deneyimimiz, kriterlerimiz vardı ve onlar olmasaydı, bizi zafere götüren bir strateji oluşturamazdık... Evet hayatta kalabildim. Hayatta kalabilmek bir ayrıcalık, bir marifet değil, çünkü, deneyimi görmezden gelemezsin, deneyimlerin birikiminin ağırlığını.

Ve şimdi söyleyebilirim, zaferden kırk altı ve Moncada'dan elli küsur yıl sonra, başardıklarımız, o zaman hayal edebileceklerimizden çok fazla ve biz başlangıçta iyi birer düşçüydük.

Bazıları Küba Devrimi'ne karşı suçlamalarını artırdı ve sürekli olarak, şans eseri olmakla suçluyorlar. Siz avukatsınız, onlara karşı Küba Devrimi'ni savunurken ne tür argümanlar kullanırdınız?

Evet, uzun konuşacağım, sizi uyarıyorum. Ve Moncada'nın 50. yıldönümü konuşmasında söylediğim bazı argümanları tekrarlayacağım. Çünkü, söyle düşünelim, Küba'nın suçu ne? Onurlu bir adamın, Küba'ya saldırmak için nasıl bir gerekçesi olabilir.

Küba halkı, kendi kanıyla ve düşmandan ele geçirdiği silahlarla, tepeden tırnağa silahlı seksen bin adamı olan, ABD hükümetinin başımıza getirdiği, acımasız Batista tiranlığını devirdi. Latin Amerika ve Karayibler'de emperyalizmin egemenliğinden kurtulan ilk toprak oldu; sömürgecilik sonrası tarihi boyunca, on binlerce kişinin canına kıyan işkencecilerin, katillerin ve savaş suçlularının yargılandığı, örnek olacak şekilde cezalandırıldığı, bu yarıküredeki tek ülke.

Toprağını geri aldı, köylülere ve tarım çalışanlarına teslim etti. Doğal kaynaklar, sanayi kuruluşları ve temel hizmetler, tek gerçek sahiplerine Küba ulusuna teslim edildi. ABD hükümetinin organize ettiği paralı askerlerin Girón'daki işgal girişimini, yetmiş iki saatten daha az bir sürede, gece gündüz çarpışarak yenilgiye uğrattı ve böylece, ABD'nin askeri müdahalesini ve sonuçları hesaplanamayacak bir savaşı bertaraf etti. Devrim, İsyan Ordusu'na, dört yüz bir silaha ve yüz binlerce milise güveniyordu. 1962'deki onlarca nükleer silah saldırısı tehlikesini, taviz vermeden, onuruyla göğüsledi. Kurtuluş savaşında yitirilenden daha çok sayıda insanın ölmesi pahasına, tüm ülkeye yayılmış olan "kirli savaş"ı boşa çıkarttı. ABD tarafından organize edilen, binlerce sabotaja ve terörist saldırıya metanetle katlandı. Devrimin liderlerini öldürmeye yönelik yüzlerce girişimi başarısızlığa uğrattı.

Yarım yüzyıldır süren, sıkı bir ambargo ve ekonomik savaşın ortasında, bir yılda okuma yazma bilmeyenlerin sayısını sıfırlama gücü gösterdi; öyle ki bu, ne Latin Amerika'nın –Bolívarcı devrim sayesinde, Venezuela'daki kayda değer istisna hariç– diğer bölgelerinin, ne de ABD'nin kırk yıldan fazla bir zamandır üstesinden gelebildiği bir sorundu. Çocuklarının yüzde 100'üne ücretsiz eğitim götürüyoruz. Yarıküredeki tüm uluslar arasında en yüksek okullaşma oranına –okul öncesi ve dokuzuncu sınıf arasında yüzde 99– sahip. İlkokul öğrencileri, dil ve matematik konusunda dünyada ilk sırada yer alıyor. Aynı şekilde kişi başına öğretmen sayısında da ilk sırada yer alıyoruz. Fiziki ve zihni engelli çocuklarının tümü özel okullarda eğitim alıyor. Bilgisayarı ve görsel işitsel araçları, bugün çocukların tümü, ergen yaştakiler ve gençler, kırda ve şehirde, yoğun bir biçimde kullanıyor.

Devletin ekonomik olarak ödüllendirdiği eğitim, on yedi ila otuz yaş arasındaki eğitim görmeyen ve çalışmayan gençlerin tümü için dünyada ilk kez, bir fırsata dönüştü. Herhangi bir yurttaş, okul öncesi eğitimden, doktor unvanı alana kadar, tek bir kuruş harcamadan, eğitim görme imkânına sahip. Ulus, devrim öncesindeki bir üniversite mezunu, entelektüel ve profesyonel sanatçıya karşılık bugün otuzdan fazlasını çıkartıyor. Bir Kübalı yurttaşın eğitimi ortalama dokuzuncu sınıf. Küba'da, okuma yazma bilmeyen bulunmuyor.

Yirmi binden fazla gencin eğitim gördüğü, yetenek ve eğilimlerini geliştirdiği, sanat eğitimi veren ve sanat öğretmenleri yetiştiren okullar, ülkenin her yanına yayılmış durumda. On binlerce kursiyer, profesyonel okullara öğrenci yetiştiren kurslarda eğitim alıyor. Üniversitelere bağlı kurumlar, ülkedeki bütün belediyelere doğru yayılmakta. Bugüne kadar hiçbir yerde böylesi devasa bir eğitim ve kültür devrimi gerçekleşmedi; bu, "Kültür olmadan özgürlük mümkün değildir" diyen Martí'ye yürekten inanan Küba'yı, uzun vadede, dünyanın en kültürlü, en bilgili ülkesine dönüştürecek.

Çocuk ölüm oranı, canlı doğanlarda, binde 60'tan, binde 6 ila 6,5 arasında dalgalanan bir rakama indi. Kanada ve ABD'den Patagonya'ya kadar, yarıküredeki en düşük oran. Ortalama yaşam süresi on beş yıl yükseldi. Çocuk felci, sıtma, yenidoğan tetanosu, difteri, kızamık, yalancı kızamık, kabakulak, boğmaca gibi bulaşıcı hastalıklar yok edildi; tetanos, menengokoksi, hepatit B, lepra, tüberküloz tümüyle kontrol altına alındı. Bugün ülkede insanlar, en gelişmiş ülkelerde neden ölüyorlarsa aynı nedenlerle ölüyor: kalp-damar rahatsızlıkları, tümörler, kazalar ve diğerlerinden.

Polikliniklere ulaşımı kolaylaştırmak, hayatları korumak ve acıları dindirmek amacıyla, sağlık hizmetlerini halka ulaştırmak için, köklü bir devrim gerçekleşiyor. Genetik kökenli, doğum öncesi ya da doğumla ilgili sorunları en aza indirgemek için köklü araştırmalar yapılıyor.

Küba bugün, hemen arkasından geleni neredeyse ikiye katlayarak, kişi başına en fazla doktor düşen ülkedir.

Bilimsel merkezler, en ağır hastalıklara karşı, önleyici ve tedavi edici çözümler bulma amacıyla, durmadan araştırma yapıyor. Kübalılar, hizmetlerini ücretsiz olarak almaya devam edecekleri dünyanın en iyi sağlık sistemine sahip olacaklar. Sosyal güvenlik, nüfusun yüzde 100'ünü kapsıyor.

Nüfusun yüzde 85'i oturduğu konutun sahibi. Her tür vergiden muaf. Yüzde 15'lik kalan kesim, ücretin yüzde 10'unu bulan tamamen sembolik bir kira ödüyor.

Uyuşturucu kullanımı çok düşük ve sonuç alıcı biçimde uyuşturucuya karşı mücadele ediliyor. Lotarya ve diğer şans oyunları, kimse ilerleme umudunu şansa bağlamasın diye, devrimin ilk yıllarından beri yasak.

Televizyonumuz, radyomuz ve basınımız ticari reklam yayınlamıyor. Promosyonlar, sağlığa, eğitime, kültür sorunlarına, fiziki eğitime, spora, sağlıklı eğlenceye, çevrenin korunmasına, uyuşturucuya karşı mücadeleye, kazalara ya da sosyal nitelikli diğer sorunlara yönlendiriliyor. Bizim kitle iletişim araçlarımız eğitim veriyor, ne zehirliyor ne yabancılaştırıyor. Ne kültlerle yoruyor ne de tüketim toplumlarının çürümüş değerleriyle galeyana getiriyor.

Heykelle, resmi fotoğraflarla, sokak ya da kurum isimleriyle, *yaşayan* hiçbir devrimci şahsiyet kültleştirilmiyor. Yöneten kadınlar ve erkekler insandır, Tanrı değil.

Ülkemizde ne paramiliter güçler ne de ölüm mangaları var, halka karşı asla şiddet kullanılmadı, ne yargısız infaz yapılıyor ne de işkence uygulanıyor. Ülke içinde ve dışında insanlar ve halklar arasında dostluk ve dayanışma yeşertiliyor.

Yeni kuşaklar ve tüm halk çevrenin korunması konusunda eğitiliyor, Kitle iletişim araçları, çevre bilincinin oluşması için kullanılıyor. Ülkemiz, sağlam bir biçimde kültürel kimliğini savunuyor, başka kültürlerin en iyi yanlarını alıyor ve bozan, yabancılaştıran ve alçaltan her şeye karşı, kararlı biçimde savaşıyor. Amatör ve sağlıklı sporun gelişmesi, halkımızı en yüksek madalya oranlarına ve dünya ölçeğinde övgülere taşıdı.

Halkımızın ve insanlığın hizmetindeki bilimsel araştırmalar, yüzlerce kez katlandı. Bu çabanın ürünü olan önemli ilaçlar Küba'da ve başka ülkelerde hayatlar kurtarıyor. Bilim adamlarımızın eğitildiği ve eğitilmekte olduğu formasyonla ve bilinçle çelişecek biyolojik silahlar üzerinde ne çalışıldı ne de bunlar üretildi.

Enternasyonalist dayanışma ruhu başka hiçbir halkta bu denli kök salmadı. Ülkemiz, Fransa gibi önemli bir Avrupa ülkesiyle siyasi ve ekonomik ilişkilerin bozulması pahasına, Fransız sömürgeciliğine karşı verdikleri savaşta Cezayirli yurtseverleri destekledi. Cezayir'in güneydoğusunda, Tinduf şehri yakınlarındaki Dra Hamadası'ndaki demir

madenlerini Kral II. Hasan ilhak etmek istediğinde, Fas'ın yayılmacılığına karşı Cezayir'i savunmak için silah ve savaşçı gönderdik.

Eksiksiz bir tank tugayı personeli, Suriye Arap ulusunun isteği üzerine, 1973-1975 arasında Golan Tepeleri'nin karşısında, bu toprak parçası adil olmayan bir biçimde bu ülkeden koparıldığında, görev yaptı.

Kısa süre önce bağımsızlığına kavuşmuş olan Kongo Cumhuriyeti'nin, dış güçler tarafından taciz edilen lideri Patrice Lumumba'ya politik destek verdik. Bu lider ocak 1961'de sömürgeci güçler tarafından katledildi; yandaşlarına yardım ettik. Dört yıl sonra 1965'te, çaldığı 40 milyon doları hangi Avrupa bankalarına yatırdığı ve kimin elinde olduğu hâlâ bilinmeyen, Batı'nın adamı Mobutu'nun hizmetindeki paralı askerlere karşı savaşan Kongolu isyancılarla birlikte, yüz Kübalı eğitmenin de Che'nin desteklediği Tanganika Gölü'nün batı bölgesinde Kübalı kanı aktı.

Kübalı eğitmenlerin kanı, eski Portekiz sömürgelerinin bağımsızlığı için Amílcar Cabral önderliğindeki Guinea ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi'nin savaşçılarını eğitirken ve desteklerken de aktı.

Aynı şey, on yıl boyunca Angola'nın bağımsızlığı için savaşan Agostinho Neto'nun MPLA'sını desteklerken de söz konusu oldu. Angola bağımsızlığını kazandıktan sonra, yüz binlerce Kübalı gönüllü, on beş yıl boyunca, ırkçı Güney Afrika ordusunun saldırılarına karşı Angola'nın savunmasına katıldı. Güney Afrika birlikleri, ABD'yle işbirliği içinde, kirli savaş yöntemlerini kullanarak, milyonlarca mayın döşedi, köyleri tümüyle yerle bir etti ve yarım milyondan fazla Angolalı kadını, erkeği ve çocuğu katletti. Angola'nın güneydoğusunda, Namibya sınırına yakın Cuito Cuanavale'de, Angola ve Namibya birlikleri ve kırk bin Küba askeri, ABD'nin işbirliği ve bilgisi dahilinde, İsrail'in üretimine yardım ettiği ya da sağladığı yedi atom bombasına sahip Güney Afrika kuvvetlerine kesin bir darbe vurdu. Bu hem Namibya'nın kurtuluşunu sağladı ve hem de muhtemelen apartheid'ın sonunu hızlandırdı.

Küba, neredeyse on beş yıl boyunca, ABD'nin barbar ve acımasız savaşında, kahraman Vietnam halkıyla dayanışmanın onurunu yaşadı. ABD bu savaşta, yaralılar ve çeşitli organlarını yitirenler hariç, 2 milyon Vietnamlı'yı öldürdü, bu toprakları, bugün etkisi hâlâ hissedilen, tahmini imkânsız zararlara yol açan kimyasal ürünlerle doldurdu.

Küba kanı, çeşitli Latin Amerika ülkelerinin yurttaşlarının kanıyla birlikte aktı, çarpışma sırasında silahı bir kurşun tarafından kullanılmaz hale getirilen, yaralı ve tutsakken, ABD'li ajanların talimatıyla Bolivya'da katledilen Che'nin Kübalı ve Latin Amerikalı kanıyla birlikte.

Kübalı inşaat işçilerinin kanı, ABD kinik gerekçelerle Granada'yı işgal ettiğinde, turizmle yaşayan küçücük bir adanın ekonomisi için hayati öneme sahip bir havaalanı inşaatını bitirmek üzereyken, bu ülkeyi savunmak için çarpışırken aktı.

Küba kanı, silahlı kuvvetlerimizden eğitmenler, Sandinista devrimine karşı ABD tarafından örgütlenen ve silahlandırılan kirli savaşı göğüslemek için cesur Nikaragua askerlerini eğittikleri sırada, Nikaragua'da aktı.

Bütün örnekleri saymadım. Kardeş halkların bağımsızlık için giriştiği kurtuluş savaşlarını desteklemek gibi kutsal bir görevi yerine getirirken yaşamlarını yitiren Kübalı enternasyonalist savaşçıların sayısı iki bini geçiyor. Bu ülkelerin hiçbirinde Küba'ya ait bir malvarlığı yoktu. Çağımızda, başka hiçbir ülke, samimi ve çıkar gözetmeyen dayanışmanın böylesi parlak sayfalarına sahip değildir.

Küba her zaman sözünü tuttu. Asla sapmadı. Asla bir başka halkı satmadı. Asla istisnalara başvurmadı. Asla ilkelere ihanet etmedi. Temmuz 2003'te, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde, on beş yıldır kesintisiz içinde olduğu İnsan Hakları Komisyonu üyeliğine, alkışlar arasında üç yıllığına tekrar boşuna seçilmedi

Yarım milyondan fazla Kübalı, savaşçı, öğretmen, teknisyen, doktor ya da sağlık görevlisi olarak, uluslararası görevler üstlendi. On binlerce doktor ve sağlık görevlisi, kırk yıldan fazladır, hizmet verdi ve milyonlarca hayat kurtardı. Şu anda, üç bin uzman hekim ve diğer sağlık görevlileri, on sekiz Üçüncü Dünya ülkesinin ulaşılması zor bölgelerinde çalışıyor. Buralarda, koruyucu ve tedavi edici yöntemler kullanarak, hizmetlerinin karşılığında tek bir kuruş almadan, her yıl yüz binlerce yaşam kurtarıyor ya da milyonlarca insanı tekrar sağlıklarına, görme yeteneklerine kavuşturuyor.

Birleşmiş Milletler örgütünün hizmetindeki Kübalı doktorlar olmasaydı, Afrika'nın birçok bölgesini tehdit eden AIDS'e karşı yürütülen acil ve zorunlu programlar gerçekleştirilemezdi.

Rusça, Portekizce, Fransızca, İngilizce ve İspanyolca'da oluşturulmuş metinlerle Küba'nın geliştirdiği radyodan okuma yazma öğretme teknikleri şimdiden bazı ülkelerde uygulanmaya başlandı. Olağanüstü kalitede televizyon yayınları yoluyla okuma yazma öğreten benzer bir teknik tamamlanmak üzere. Küba'nın düşündüğü, Kübalılara ait programlar. Fakat patent hakkı bizi ilgilendirmiyor. Okuma yazma bilmeme oranının en yüksek olduğu bütün Üçüncü Dünya ülkelerine tek kuruş istemeden vermeye hazırız. Beş yıl içinde, okuma yazma bilmeyen 80 milyon kişi, çok küçük bir harcamayla, yüzde 80 azaltılabilir. Sıkmamak için burada duruyorum, ama devam edebilirim...

Etkileyici bir bilanço, tarihin sizi nasıl yargılayacağını düşünüyorsunuz?

Kaygılanmaya değmeyecek bir konu. Neden biliyor musunuz? Çünkü bu insanlık, o kadar çok yanlış, o kadar çok saçmalık yaptı ki, eğer varlığını sürdürebilirse, ki niyeti bu, eğer varlığını sürdürebilirse, beş

yüz yıl içinde insanlar bizi, hatırlamaya değmeyecek barbar ve uygarlıktan uzak bir kabile olarak görecek

Korkunç şeylerin olduğu, uygarlıktan uzak birer barbar olduğumuz ve insanlığın neredeyse yok olmak üzere olduğu tarihsel bir dönem olarak hatırlayacaklar. O kuşağın bizimle ilgili fikri bu olacak. Gelecek kuşaklar, bizim ilkel insana baktığımız gibi bakacaklar bize, buna inanıyorum.

Bu yüzden, bir şey vasiyet etmenin anlamı yok... Böyle düşünüyorum, içtenlikle, düşündüğüm bu. Beni en fazla ilgilendiren, ülkenin, mücadelenin, kavganın, şahsıma bağlı olmayan saygınlığı.

Bakın, bir sürü şey okudum. Bolívar ve başka önemli şahsiyetler... Napolyon sürekli zaferden söz ediyordu, tek düşüncesi zaferdi. Bugün birçok ülkede, Napolyon'un adını taşıyan konyak, Napolyon'un yaptıklarından daha çok biliniyor. Eminim ki, şu ya da bu ülkenin gençlerine Napolyon'un kim olduğunu sorsam, adının ne olduğunu bile bilmezler ve belki Napolyon adında, çok güzel bir konyak olduğunu söyleyen daha fazla insan çıkar. Öyleyse, "Neden dert edeyim" diyorum.

Bolívar gibi insanlar zaferden çok söz ederler. Ben her zaman Bolívar'a hayrandım, bir defasında, üniversitede yaptığım bir konuşmada şöyle dedim: "Bolívar zaferden söz ediyordu, ama Bolívar halkların fatihi değildi". İskender halkın fatihiydi ve bir imparatorluk kurucusu; geçtiği yerlere, kültür virüsü götürdü, ona böyle diyelim, pozitif bir virüs. Kültür ve başka şeyler götürdü. Başka büyük savaşçı şahsiyetler de var, Annibal, Sezar, hepsi fatihti, askerdi.

Nispeten kısa sayılabilecek bir zamandır gençlere Shakespeare'in büyük bir yazar ve büyük bir değer olduğu öğretiliyor; ancak resim sanatının büyük eserlerini yaratanlar, parlak felsefeciler, parlak şairler, sanırım bugüne dek aşılamayanlar, sonuç olarak, büyük entelektüel yetenekler, müziğin, resmin, tiyatronun, edebiyatın büyük yaratıcıları, bütün bunlar çok az tanınıyor ve bize öğretilen tarih onlardan söz etmiyor, bize yalnızca Kristof Kolomb'u öğrettiler, fatih Hernán Cortés'i, Pizarro'yu, dünyayı dolaşan Macellan'ı, Napolyon'u; korsan Drake'i, Termopilai'de Perslerin imparatoru olan Kserkses'i, Sezar'ı, Annibal'i, Batılı bütün o savaşçıları, çünkü Doğulu savaşçıları kimse tanımıyordu.

Ya da yalnızca "kötüleri", örneğin Attila.

Fakat o Batı'ya geldi. Eğer Kristof Kolomb haklı olsaydı, arada bir kıta olmasaydı ve o Çin'e gelmiş olsaydı ve sonra on iki at, sanırım Küba'yı böyle fethettiler, birkaç arkebüzle orayı fethetmek istemiş olsaydı, atlı yüz binlerce Moğol'dan oluşan bir orduyla karşılaşacaktı. Kolomb'u sadece Çin'e gitme düşüncesi olan ve şansı yaver gitmemiş biri olarak tanıyacaktık ve düşman karşısında mevzilenecek olaydı, ayak bastıktan on beş dakika sonra yok olacaktı. Düşünün, eğer Marco Polo gibi gitmiş olsaydı, onu konuk ederlerdi, ama haç ve kılıçla, Katolik

Krallar adına savaş pozisyonu alsaydı on beş dakikadan fazla dayanamazdı, Cortés ve tüm ötekiler de aynı şekilde.

Fakat tarih genel olarak başka şahsiyetlerden de söz etmiyor. Büyük bilim adamlarından, kâşiflerden, insanlığa birçok şey katmış araştırmacılardan... Tarihin onlardan bahsetmediği de söylenebilir, belki onları bazı insanlar hatırlıyor. Fakat siyasi liderler, onlar hatırlanmaya değecek liyakati gösteremedi.

Tanıdığınız birçok siyasi lider arasından hangilerini hatırlıyorsunuz, en çok hangisi sizi etkiledi?

Bir düşüneyim. Che'yi tanıdığım olağanüstü insanlardan biri olarak daima hatırlıyorum. Tandığım, en soylu, en olağanüstü ve özverili insanlardan biri. Nelson Mandela da, faziletleri, tarihi ve mücadelesiyle en çok hayran olduklarımdan biridir. En fazla değer verdiğim yabancı çağdaş liderlerden biri Xiang Zemin'di.[11] Çünkü onu zaman içinde tanıdım, bir gün, iki gün değil, ilişkimizin sürdüğü yıllar boyunca ve zamanla, yetkin biri.

Çağımızdan, Batı dünyasında, en yetkin devlet adamlarından biri Alman Şansölye Willy Brandt'dir. Onu tanıdım ve çok konuştum. Perspektif sahibi, yüksek düşünceleri olan, barışı, Üçüncü Dünya'nın sorunlarını ve azgelişmişliği kendine dert etmiş bir insandı.

Batı'dan devam edersek, iyi tanıdığım, ve aynı zamanda, sorumlu, onurlu ve yetkin bir devlet adamı olarak gördüğüm, İsveç Başbakanı Olof Palme'ydi. Kendisine hayli sempati duyardım ve ölümü, garip koşullarda katledilmesi, korkunç bir kayıptı.

Bakan Kennedy'yi doğrudan tanımadınız.

Hayır. Kennedy'nin pozitif şeyler yapmaya gayret eden, kişisel karizmaya sahip, son derece zeki, coşkulu bir insan olduğuna inanıyorum. Belki, Franklin Roosevelt'ten sonra ABD'nin en parlak şahsiyetlerinden biriydi. Yanlışlar yaptı: 1961'de Girón sahili işgaline yeşil ışık yaktı, fakat operasyon onun tarafından değil, Eisenhower ve Nixon'ın hükümetleri tarafından hazırlandı. Zamanında bunu durdurabilecek cesareti gösteremedi.

CIA'in eylemlerine de hoşgörüyle baktı; bana ve uluslararası liderlere karşı ilk saldırılar, onun yönetimi döneminde hazırlandı. Kişisel işbirliğini ortaya koyan kesin kanıtlar yok, CIA'den birinin, başkanın, en azında zımni olurunu almadan, bu çaptaki eylemler yapmaya tek başına karar vermesi gerçekten zordur. Belki toleranslı davrandı ya da muğlak sözlerinin CIA tarafında yorumlanmasına ses çıkarmadı.

Yanlışlar –bazıları etik niteliktedir– yapmış olmasına rağmen, Kennedy'nin müdahale edebilecek kapasitede, ABD politikalarında değişiklikler yapabilecek cesarete sahip biri olduğunu açıkça görü-

yorum. Yanlışlarından biri Vietnam Savaşı'dır. Kapıldığı coşkuyla, "Yeşil berelilere" duyduğu saplantılı sempatiyle ve ABD'nin gücünü aşırı abartarak, ülkesinin Vietnam Savaşı'na girmesine yönelik ilk adımları attı.

Yanlışlar yaptı, tekrar ediyorum, fakat zeki, zaman zaman parlak, cesur bir adamdı ve ben –size daha önce de söylemiştim– eğer Kennedy yaşamış olsaydı, Küba ile ABD ilişkilerinin iyileştirmek mümkün olabilecekti diye düşünüyorum.[12] Çünkü, Girón'dan ve eylül krizinden çok etkilendi. Küba halkını küçümsediğini sanmıyorum, halkımızın tutarlılığına ve cesaretine bir parça hayranlık duymuş olması mümkün.

Tam onu öldürdükleri gün, Fransız gazeteci Jean Daniel'le (*Le Nouvel Observateur*'ün müdürü) konuşuyordum, benimle konuşmak için, bana bir tür mesaj göndermişti. Bu şekilde, ilişkilerimizin iyileştirilmesini belki de kolaylaştırabilecek bir iletişim kurulacaktı.

Ölümü beni üzdü. Karşı taraftan biriydi, bu açık, ama kaybına çok üzüldüm. Bir şeyler yitirmişim gibi. Onu öldürme biçimleri de çok canımı yaktı, suikast, politik cinayet. Öfke ve acı duydum, kabul edilemez buldum ve bir hasmın bu koşullarda, böylesi bir sonu hak etmediğini düşünüyordum.

Öldürülmesi beni kaygıya da sevketti, çünkü, ülkesinde, Küba'yla ilişkilerin iyileştirilmesinin önünü açabilecek güce sahipti. Bu durum, Kennedy'nin ölüm haberini aldığım sırada birlikte olduğum Fransız gazeteci Jean Daniel'le yaptığımız konuşmada somutlaşmıştı.

Mao Zedong'u tanıdınız mı?

Hayır, Mao'yla tanışmadım. En temiz liderlerden biri olarak gördüğüm Ho Şi Minh'le de tanışma ayrıcalığım olmadı.

Mao Zedong'un büyük tarihsel yetenekleri var. Kuşkusuz, XX. yüzyılın büyük devrimcilerinden biri, Çin Devrimi'ni örgütleyen ve esinleyen kişiydi. Japon emperyalizmine karşı, Çankayşek'in kukla hükümetine karşı, muzaffer bir savaşı başlatan, sürükleyen ve sonuca ulaştıran siyasi ve askeri bir yetenekti ve hiç kuşku yok, tarihe parlak sayfalar yazdı.

Ancak, aynı zamanda kesinlikle inanıyorum ki, yaşamının son döneminde önemli siyasi hatalar yaptı. Bunlar sağdan kaynaklanan hatalar değildi, sol hatalardı da; daha iyi bir ifadeyle, aşırı sol düşüncelerden gelen hatalar. Bu düşünceleri hayata geçirme yöntemleri, "Kültür Devrimi" boyunca olduğu gibi, sert ve adaletsizdi ve sanırım, aşırı sol politikaların bir sonucu olarak, sonradan Çin devrim sürecinde sağa doğru bir viraj gerçekleşti; çünkü bütün bu büyük yanılgılar karşıtını üretir; aşırı sol yanlışlar, Çin'de sağ eğilimleri ve politikaları üretti.

Çin'de devrimin kaybedildiğini söylemek istemiyorum. Bu ülke doğru yolu arıyor. Mao, büyük dehası, büyük yetenekleri olan büyük bir devrimciydi, fakat, bana kalırsa, kişi kültünün ve tanrısallaştırmanın

bir sonucu olarak, yaşamının son döneminde vahim hatalar yaptı. Kişi kültünün ve bir liderin tanrısallaştırılmasının orada ne korkunç düzeye ulaştığını görmek gerçek bir şok oldu.

Siz, iktidarda, nefret uyandıran ve canice bir tutum sergileyen bazı Marksist liderler tanıdınız. Örneğin Afganistan'dan Hafızullah Emin ve 1975'teki Kamboçya soykırımının iştirakçilerinden Ieng Sary. Onlardan hatırınızda ne kaldı?

Evet. 1979'da Afganistan'da Emin başbakandı, Muhammed Tereki'ye karşı komplo düzenleyen bir gruba liderlik etti. Tereki tam bu sırada Havana'daydı ve birkaç gün sonra, o yılın temmuzunda, Kâbil'de, gizlice katledilen Tereki'nin ölümü Emin'in iktidarı ele geçirmesi ve başkan olmasıyla sonuçlanan bir saray komplosu gerçekleşti. Brejnev'in onaylamadığı bu cinayet, aralık 1979'da Sovyetler'in müdahalesine yol açtı.

Emin, belli noktalarda Pol Pot'a benzeyen bir kişilikti. Biz, Afgan devriminin zaferinden sonra, nisan 1978'de Emin'i tanıma fırsatı bulmuştuk. Ne kadar sevimli biri olduğunu hayal edemezsiniz! Tıpkı, Kamboçya devriminden sonra bizi ziyaret eden Ieng Sary gibi.

Gerçekten de, Avrupa ve ABD'de eğitim almış, Batı kültürüyle yetişmiş, tamamen normal görünen bazı şahsiyetlerle tanışmanın garip ayrıcalığına sahip oldum. Belirli bir anda, insanların delirmesi gibi bir şey. Duruma bakılırsa, sinirleri, devrim sürecinde ortaya çıkan sorunların karmaşıklığına uyum gösteremeyen bazı insanlar var. Ve bugün bile hayrete düşüren, delilik belirtisi iğrenç eylemler yapıyorlar.

Deng Xiaoping'i tanıdınız mı?

Hayır. Fakat, en fazla hayranlık duyduğum çağdaş liderlerden biri, kuşkusuz Hugo Chávez.

XX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış liderlerden hangisiyle şahsen tanışmamış olmaktan dolayı üzüntü duyuyorsunuz?

Birinden size söz ettim, Ho Şi Minh. Mao'yu da tanımak isterdim. Mümkün olmadı, çünkü, kısa süre içinde, Sovyet-Çin kavgasının yarattığı sorunlar ve farklılıklar ortaya çıktı, fakat takdir ettiğimize hiç kuşku yok. Kavrayış yeteneğiyle, Mao Zedong'un, büyük siyasi stratejistler ve büyük askeri önderler arasında yer aldığı tartışma götürmez. Çin ve SSCB'den, düşmanlıkları sona erdirip birleşmelerini istediğim mektubu unutmuyorum

Ya De Gaulle?

Cezayir Savaşı nedeniyle ilişkilerimiz iyi olmamasına rağmen, De Gaulle hayranlık duyduğum bir insandır. Tüm saygınlığına ve gücüne

rağmen, orada çok sayıda Fransız'ın var olması nedeniyle, Cezayir sorununa bir çözüm bulmakta korkunç zorlandı. De Gaulle'ün asker olarak sahip olduğu niteliği belirteceğim, çünkü, bütün tankları bir araya getirme ve zırhlı tümenler yaratma fikrini oluşturdu; Fransızların daha fazla tankı olmasına rağmen, Almanların zırhlı tümenler oluşturmasının Fransızların yenilgisine yol açacağını önceden gördü.

ABD, İngilizler ve tüm tüm dünya karşısındaki uzlaşmaz başkaldırısına hayranlık duyuyorum. İspanya ve İtalya'dan da kötü bir şekilde bitirebileceği o korkunç savaştan Fransa'yı o, kurtardı. Geleneklerini, var olan gururunu, Fransız isyankârlığını kurtardı. Sonra ardından Cezayir Savaşı'nın neden olduğu ciddi kriz dönemleri, darbe tehlikesi ve tehditler geldi; De Gaulle'ü çağırdılar: "Gelin lütfen, bu durumdan kurtulmamıza yardım edin." Bunu kim yapabilirdi? O yapabilirdi, çünkü büyük bir saygınlığı vardı.

De Gaulle Fransa'ya büyük hizmetler verdi; ısrar etti ve nükleer silah üretti; bugün çok yakın olanlar dışındakilere yasaklandığı gibi, onun nükleer silah üretmesi yasaklanamazdı. Örneğin İsrail'e yasaklanmıyor. Ve karakter sahibiydi... Mezara kadar bir deha ve figürdü. De Gaulle hakkında söyleyebileceğim bu, parlak bir tarihi şahsiyet... Katılır ya da katılmazsınız, fakat Fransa'da çok önemli tarihsel bir rol oynadı. Fransa tarihini okumuş olanlar –şu ya da bu nedenle Fransa tarihini okumuş olmamız gerekir– yüzyıllar boyu çok önemli bir rol oynadığını görür. O Direniş'in De Gaulle'ü, V. Cumhuriyet'i kuran o De Gaulle, o kurtarıcı De Gaulle... kurtardığı şeyin ne olduğunu bilmiyorum ve bir dönem oldu ki, her altı ayda bir hükümet değiştiriyordunuz.

IV. Cumhuriyet boyunca, 1944'ten 1958'e.

Hitler ve faşizm karşısında düşülen hatalar gibi, Ruhr'un işgaline izin vermek ve buna benzer yirmi milyon şey, Hitler henüz yeterince güce sahip değilken ve kitleleri ipnotize etmemişken, Avusturya'nın ilhakına izin vermek... ve Genelkurmay karşı çıkarken, Südetler'in ilhakı. Tüm bunlara izin verildi.

Taktik ustası De Gaulle, Almanların Manstein'ın[13] inisiyatifiyle yaptıkları gibi, bütün tankları bir araya getirme taraftarıydı.

De Gaulle bir kitapta bunun teorisini yaptı.[14]

Zırhlı tümenler, Fransızlar, piyadelerin araya girdiği tanklara sahipti, Almanlar bunları yardı; artçı tanklardan daha korkunç bir şey yoktur. Rusların tank tümenleri vardı; onlar, askeri açıdan başka yanlışlar yaptılar. Ancak De Gaulle Direniş'in güçlerini birleştirme yanlısıydı. Fransa, De Gaulle sayasinde ve ondan sonra elde ettikleriyle önemli bir güç rolü üstlendi. De Gaulle solcu değildi, sosyalist değildi, Fransız bir

yurtsever, stratejik fikirleri olan bir askerdi. 1968'de karışıklık tehlikesi belirdiğinde ne oldu? De Gaulle, Almanya'daki birliklerin desteğini garantilemek ve anayasayı değiştirme girişimini bastırmak için oraya, Almanya'ya gitti.

V. Cumhuriyet'in anayasasını.

Orduyu kullanarak V. Cumhuriyet'i savunmaya karar vermişti. Orada ortaya çıktı. Neden olmasın?

Fransız filozof Jean-Paul Sartre hakkında neler hatırlıyorsunuz?

Sartre'ı 1960'ta buraya geldiğinde tanıdım. Simone de Beauvoir'la birlikte geldi. Onları çok az gördüm, kabul ettim, konuştuk, onlarla daha uzun süre konuşmayı çok isterdim. Dostça bir iş, devrimin ilk yılları üzerine, bir Fransız gazetesi (*France-Soir)* için ateşli bir röportaj yaptı.

Ya Ernest Hemingway?

Hemingway'i de daha iyi tanımak isterdim. Küba'dan hoşlanırdı, bu adaya âşık oldu. Burada yaşadı, bize çok şey bıraktı, kütüphanesini, şu anda müze olan evini. Devrimin ilk yılında, çok kısa da olsa iki kez onunla konuştum. Eğer bir kaç yıl daha yaşamış olsaydı, onunla daha fazla sohbet etmek isterdim. Biraz daha samimi olmak.

Bazı kitaplarını bir defadan fazla okudum. Kitaplarının birçoğunda –*Çanlar Kimin İçin Çalıyor*, *Silahlara Veda*– kahramanını sürekli kendi kendisiyle sohbet ettiriyor. Hemingway'de benim en çok hoşuma giden, karakterler kendi kendileriyle konuştuğunda ortaya çıkan monologlar. Nobel Ödülü aldığı kitabı *Yaşlı Adam ve Deniz*'de olduğu gibi.

Kişi olarak, çok az tanıdığım kadarıyla, alışkanlıklarında, pratiğinde, kendine has özelliklerinde, bana çok insancıl biri gibi geldi. Edebiyatından daima hoşlandım, size daha önce anlatmıştım.

Şimdi Küba'nın içinde bulunduğu durum üzerine konuşmamızı rica edeceğim. Her ülkede memnun olmayan insanlar var, Küba'da da, görünen o ki, sizin, insanların günlük yaşamdaki sorunlarını hissetmek ve bunları konuşmalarınızda düzenli olarak ilk defa ifade eden kişi olmak gibi bir alışkanlığınız vardı; falanca iş yürümüyor, filanca şeyin iyileştirilmiş olması gerekirdi gibi ve insanlar hissettiklerinin konuşmalarınızda ifade edildiğini görüyorlardı. Ve görünüşe bakılırsa, bir süredir, konuşmalarınızda Küba toplumunda yürümeyen şeyleri ifade etmiyorsunuz ve birçokları, sizin ülkenin "bir numaralı muhalifi" rolünüzü özlüyor.

Bir numaralı muhalif olduğum doğru, ülkenin değil, yanlışların, kötü

yapılmış işlerin. Fakat şimdi, tıpkı bir mikroskopla bakar gibi, kamuoyunu anlamayı sağlayan yöntemler var. Ülkemizde insanların düşüncelerini özgürce ifade etme alışkanlığı olduğunu, geleneğinde bunun var olduğunu, eleştirileri dışa vurduğunu kabul etmek gerek.

Her olaydan sonra, yıllardır doğaçlama ifade edilen fikirleri topluyoruz; muhalif fikirler de var. Söylediğim gibi, karışık her düşüncenin ifade edilmesi gerektiği yönünde bir eğilim ve talep de var. Benimle ilgili fikirleri hiç okumuyorum, çünkü övgü içerebilirler ve onları okumak, sıkıcı, nahoş olabilir. Sadece birkaç bin kişinin aynı fikirde olması bile beni ilgilendirir. Örneğin on altı bin kişinin karşı fikirde olması yeterli ve bununla ilgilenilmesi gerek, yüzdenin önemi yok, gerçekten; eleştirel düşünceler ya da devrimi düşünmeyen, ona sempati duymayan açıkça düşman bazı fikirler söz konusu olabilir.

İnsan bunu anlar, "Bu çok pahalıya mal olur" ya da "Falanca televizyon yayını şöyle olmalı yoksa yürümez" dendiğinde, bunlar düşmanca fikirler olmaz; bazen düşmanın fikirleri olsa da: "Şundan konuşuluyor ama yemekten konuşulmuyor", "Şu sorundan konuşuluyor ama diğerinden söz edilmiyor". Yani kamuoyuyla ilgili bilginin eksiksiz ve geniş, düşüncelerin nasılsa öyle yansıtılması hep kaygı tarafından yönlendiriliyor. Negatif olan her şey ortaya konmalı. İlgilenmek gerek; çok defa bu karşıt düşünceler yardımcı oluyor.

Ben, şu sıra gerçekten daha eleştirelim, daha istim üstünde. Söylediklerimi duymak gerek. Ve bunları halkın önünde söylüyorum.

Tam olarak 17 kasım 2005'teki konuşmanızda, bugüne kadar halkın önünde bu denli sert ifade edilmeyen, ülkedeki bazı kötülüklere "kışlasız savaş" ilan ettiniz; küçük yolsuzluklar, devletten çalma, yasadışı zenginleşme.

Evet, tüm halkı, bu büyük mücadeleyle, her tür ve her yerdeki hırsızlıkla mücadelede işbirliğine çağırıyoruz. Bu konu üzerinde başka hiçbir konu üzerinde düşünmediğimiz kadar düşünüyoruz: hatalarımızı, eksikliklerimizi, eşitsizliklerimizi, adaletsizliklerimizi. Kötü alışkanlıklara, kaynakların başka şekilde kullanılmasına, genele yayılmış belli alışkanlıklara karşı verilen bu savaşa girişmiş durumdayız. Evet, bir süre önce başlattığımız ve kazanacağımız bir savaşın başındayız.

Çünkü burada, bunu söylememiz gerek, hiçbir şey üretmeyen, buna rağmen zenginleşen on binlerce parazit var. Örneğin akaryakıt satın alarak ve çalarak. Bir çoğu "almandrones"e (1920-1950 arasında üretilmiş ABD yapımı otomobiller) benzin vererek ve tükettiği benzinin dahi parasını ödemek istemeyen yeni zenginden para alarak dolaşıyor. Bu konuda, başka şeylerin yanı sıra, on milyonlarca dolarlık kayba neden olan genel bir düzensizlik var.

Kişisel olarak bu konuya müdahale etmenizin gerekmiş olmasını nasıl açıklıyorsunuz? Kolektif eleştiri ve özeleştiri gibi bilinen yöntemler neden işlemedi?

Biz, eleştiriye ve özeleştiriye güveniyoruz, evet. Fakat bu artık fosilleşti gibi bir şey. Bu yöntem, kullanılan şekliyle artık işe yaramıyor. Çünkü eleştiriler küçük bir gruptan geliyor; geniş kitlelerin eleştirisine, örneğin bir tiyatrodaki eleştiriye başvurulmuyordu. Eğer bir kamu sağlığı memuru, bir örnek vermek için söylüyorum, *Aedes aegypti* sineğinin varlığını bildiren sahte bir rapor verirse, o çağrılır, eleştirilir. Şöyle söyleyenleri biliyorum: "Evet, özeleştiri yapıyorum" ve hiçbir şey olmaz, gülmekten ölürsün! Mutlu olurlar. Ya verdiğin onca zarar? Ya bu dikkatsizliğin ya da bu biçimde davranmanın sonucunda kaybedilen bütün o milyonlar?

Eleştiriye ve özeleştiriye sınıfta, hücrede başvurmak gerek ve ardından hücrenin dışında belediyede, ülkede. Kuşkusuz insanlarda var olan utanç duygusunu kullanmalıyız, çünkü haklı yere "utanmazlar" olarak nitelenmiş insanların yaptıklarıyla ilgili bir haber yerel bir gazetede yayımlandığında, utandıklarını biliyorum. Kötü eğilimlere karşı verilen bu savaşta kimseye ayrıcalık tanınmayacak, her şeyin adı konacak. Sonuç olarak, anlamak istemeyenler, özeleştiri yapacak, fakat başka biçimde; evet kendi pisliklerine bulanacaklar. Bir şeyden eminiz; her insanda utanma duygusu vardır. Ve bir devrimcinin ilk görevi kendine karşı tamamen dürüst olmaktır.

Savaş vereceğiz ve şimdi daha yüksek kalibre silahlar kullanacağız. Devrim bu silahları kullanmak zorunda ve gerektiğinde kullanacak. Devrim gerekli kontrolleri yerine getirecek. Her şeyin şansa bırakıldığı kapitalist bir ülke değiliz.

"Özel dönem"deki zorlukların ve yoklukların yolsuzluk ve çalma alışkanlığına yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet. Malzeme ve kaynak hırsızlığı bugünün ya da "özel dönem"in bir sorunu olmasa da. "Özel dönem" bunu artırdı elbette, çünkü eşitsizlik yarattı ve belirli insanların çok para kazanmasını kolaylaştırdı. Fakat yeni değil. Hatırlıyorum, 1990'da, Sovyetler Birliği henüz kendini lağv etmemişti, Bejucal'da çok önemli bir biyoteknoloji merkezi inşa ediyorduk. Ve yakınlarında küçük bir mezarlık vardı. Ben dolaşıyordum ve bir gün mezarlığa gittim ve o inşaat biriminin şeflerinin ve pek çok işçisinin satış yaptığı gizli bir pazarla karşılaştım: çimento, çivi, tahta, boya, inşaat için gerekli her şey...

Neler çalındı buradan, fabrikalardan bile. Örneğin ilaç üreten fabrikalar. Yöneticinin ve bir sürü insanın, toplam yüze yakın kişinin işten çıkarılmak zorunda kalındığı La Lisa'yı (Havana'nın bir mahallesi) biliyorum. Bu fabrikanın bizzat yöneticisi ve bir alay insan ilaç hırsızlığına bulaşmıştı. Yüz kişiyi çıkarmak zorunda kaldılar; yerine koymak için

onu ara bunu ara. İşten kovmak yeterli değil, ne de tek çözüm. Belirli hastalıkların hangi düzeyde kök saldığını görün. Nasıl israf ediliyor, nasıl başka yerlere taşınıyor, nasıl çalınıyor.

Tüm bunları nasıl açıklıyorsunuz?

"Özel dönem"le birlikte burada eşitsizlikler oluştu. Ülke çok zor koşullardayken, bazılarına yurtdışından gönderilen o paradan birazını alıp fiyatların yüksek olduğu o mağazalarda harcamak için döviz tezgâhlarının kurulduğu o gün ne acı bir gündü.

Üstelik bazıları, bir ayda, hayat kurtaran, Guatemala'nın dağlarında ya da Afrika'nın çeşitli bölgelerinde ya da Himalayalar'da binlerce metre yükseklikte Keşmir'de bulunan doktorlarımızdan kırk ya da elli kat fazla para kazanıyorlardı. Ve bu doktorlar, yeni zenginlere benzin satan, limanlardaki tonlarca kaynağı kamyonlarla başka yerlere taşıyan, dükkânlarda döviz çalan, beş yıldızlı otellerde dışarıdan getirdikleri romu, orada satılanın yerine koyan ve satıştan elde ettiğini cebine atan hırsızların kazandıklarının yüzde 5'ini, yüzde 10'unu kazanıyor. Bu ülkede kaç türlü hırsızlık var?

En fazla hırsızlığın benzinliklerde yapıldığı anlaşılıyor.

Bakın, benzin istasyonlarında ne olup bittiğini görmek için Pinar del Río'dan başladık. Ve kısa sürede, teslim edilen kadar çalındığını fark ettik.[15] Neredeyse yarısının! Ve başka yerlerde yarısından da fazlasını! Havana'da birçoğu deliler gibi çalmayı öğrendi. Başkentteki tüm benzin istasyonlarının hikâyesini anlatsam, şaşırır kalırsınız, olması gerekenden iki kat fazla istasyon var, bir kaos. Her bakanlık canının istediği yere kendininkini açmış, oraya buraya ve oraya buraya benzin veriyor. Yerel idarelerde felaket üst boyutta, kaos. Ve üstelik. En çok benzin tüketen eski kamyonları yerel idarelere vermişler. Kamyonların akılcı kullanılması olarak görülen, aslında ülkenin ipotek edilmesi. Çünkü, devlete ait kamyonların normal işleriyle hiç ilgisi olmayan, şuraya buraya gittikleri bilinen bir şey. Ve herkes bir akrabasını, bir arkadaşını, ailesini ya da sevgilisini görmeye kamyonla gidiyor.

Kısa süre içinde, teknik araçlarla (GPS) gelişmiş birçok ülkelerde olduğu gibi, her kamyonun nerede olduğu, hangi sokakta olduğu tespit edilebilecek. Kimse kamyonla kaçamayacak, halasını, falancayı, sevgilisini görmeye gidemeyecek. Aileyi, arkadaşı ya da sevgiliyi görmeye gitmek kötü olduğundan değil, ama bunu belli bir iş için olan kamyonla yapmayacak.

Bir keresinde, hatırlıyorum, "özel dönem"den birkaç yıl önce, Havana'daki Quinta Avenida'da hızla giden yepyeni bir Volvo kamyon gördüm, yeni alınmış gibiydi, o dönemde 50-60 bin dolar değerinde. Bu hızla nereye gittiğini merak ettim ve korumadan sormasını istedim:

"Durdur kimi görmeye gittiğini sor ona, açık açık söylesin". Ve şoför itiraf etti ki, Quinta Avenida'da tüm hızıyla giden o Volvo'yla sevgilisini ziyarete gidiyormuş... İnanılır gibi değil!

Bunun gibi şeyler oldu. Ve genel olarak bunu hepimiz biliyoruz; çok kişi şöyle düşünüyor: "Devrim bunu düzeltemez; yok yok bunu düzeltecek kimse yok". Elbette var, bunu halk düzeltecek, bunu devrim düzeltecek.

Nasıl?

Öncelikle bütün bunlar etik bir sorun. Etiğin rolü üzerine çok düşündüm. Bir devrimcinin etiği nedir? Devrimci düşünce bir parça etikle başlıyor. Fakat aynı zamanda da, hayati, ekonomik bir sorun. Akaryakıt enerjisini dünyada en savurgan biçimde kullanan bu halk. Burada benzinin kaça mal olduğunu kimse bilmez, elektriğin kaça mal olduğunu kimse bilmez. Bunu evlere bile ücretsiz veriyoruz. Küba konut sorununu evler hediye ederek çözebilir mi? Bazıları ev satın alıyordu, ev sahibiydi, aylık elli peso, seksen peso ödemişti, güzel, buna karşın bunu Miami'ye gönderseler, aşağı yukarı üç dolar! Yıllar sonra ancak beş yüz dolardan az ödemişlerdi; bazıları evleri 15-20 bin dolara satıyordu...Kim alıyordu bunları? Proletarya mı? Yoksul mu? Ev hediye edilen birçok yoksul vardı ve sonra bunları yeni zenginlere sattılar. Bu sosyalizm mi?

Paradoksal olan, yasal olsa da, yurtdışından döviz gönderilen Kübalıların, yurtdışında kimsesi olmayanlara göre avantajlı olmaları. Ve bu memnuniyetsizlik yarattı.

Evet, fakat tutarsızlığa dikkat edin, bu avantajlara, özellikle devletin sübvansiyonları sayesinde sahipler. Örneğin, bugün dışarıdakiler bir dolarla ne yapıyor? Buraya gönderiyorlar... Para gönderilen akrabalarım var. Benimle ilgisi yok. Bir gün sorduk, küçücük olmalarına rağmen, nüfusunun yüzde 30'una ya da 40'ına dışarıdan para gelen bölgeler var. Fakat dolar göndermek iyi bir ticaret. O kadar iyi bir ticaret ki, dolar göndererek bizi pekâlâ çökertebilirler. Tüketim maddelerinin ücretsiz olarak karneyle dağıtıldığı ve hizmetlerin karşılıksız ya da olağandışı ucuz verildiği ambargo altındaki bir ülkede, bu dolarların büyük satın alma gücünü kullanarak.

Oradan gönderilen bu dolar için Küba halkı ne ödüyor? Çünkü bu, burada çalışılarak elde edilen bir dolar değil. Onu sana, buradan giden, sağlıklı, doğduğundan beri ücretsiz olarak eğitim almış, hasta olmayan biri oradan gönderiyor. ABD'den gönderilen bu dolar için Küba, ortalama olarak kırk dört dolar harcıyor. Bunlar hesaplandı.

Burası soylu bir ülke, oradan gelen o dolarları sübvanse ediyor. Sana şöyle diyecekler, "Hey sana iki dolar gönderiyorum sübvanse edilen elektriği ödemen için. Bak üstelik sana bir buzdolabı gönderiyorum ya da sana para gönderiyorum *shopping*'de alışveriş yapman için". Sonra

bu dolarların göndericisi devam ediyor: "Hiç kaygılanma, ne ihtiyacın varsa göndereceğim, bu aptal sosyaist devletten kullandığın 300 kilovatlık sübvanse edilmiş elektriği sana garanti ediyorum". Bizler iyiyiz, fakat tüm kalbiyle bizim şapşal olduğumuza inanan vatandaşlar olabilir. Kısmen de haklı olabilir, aman dikkat!

Elektrik tüketimi konusunu incelediğimizde, fark ettik ki, bir özel restoran ayda 11 000 kilovat elektrik tüketiyor ve bu aptal devlet sahibini sübvanse ediyor, burjuvaların ıstakoz ve karideslerin nasıl da iyi yapıldığını göstermek üzere misafirlerini götürdükleri, özel işletme mucizesi olarak gösterilen o restoranlar. Batabanó'dan birinin götürdüğü bütün bu çalınmış şeyler ve dört beş sandalye. Hayır! Elbette bu "totaliter ve fırsatçı devlet gelişmenin düşmanı" çünkü talanın düşmanı. Öyleyse, devlet, bu restoranı her ay bir dolarla sübvanse etsin. Bunu öğrendim, çünkü ne kadar tükettiğini, değerinin ne olduğunu ve onun sübvanse edilmiş fiyat üzerinden ne kadar ödediğini sordum. 11 000 kilovat! Sanırım 300 kilovatlık sınırı aştıktan sonra, kilovat başına otuz centavos ödüyordu.[16] Üç bin peso ödüyordu, yani yüz yirmi dolar. Fakat bu devlete, her ay 1 250 dolara mal oluyordu. Bu mu ticaret özgürlüğü, bu mu ilerleme, bu mu gelişme, bu mu açılma...

Ne yapacaksınız? Sübvansiyonları kaldıracak mısınız?

Hayır, fakat fazla tüketilen elektriğin tarifesini yükselttik. Savurgan davranılmasının, fazla tüketimin önüne geçmek için, mevcut ekonomik durumu ne olursa olsun. Öte yandan, yük olabilecek sübvansiyon politikalarından yavaş yavaş kurtulmak da gerekli.

Bu yüzden, bugünden itibaren, sübvansiyonlar ve ücretsiz hizmetler yalnızca temel ve hayati şeylerde. Ne sağlık hizmetlerinden ne eğitimden ne de benzer hizmetlerden ücret alınacak. Fakat konutlardan ücret almak gerekecek. Bakalım ne kadar. Belirli bir sübvansiyon olabilir, fakat yıl sayısına göre ödenen kira konutun maliyetine yaklaşmalı. Her şey elimizin altında, her şey halka ait, izin verilmeyecek tek şey zenginliğin bencilce ve sorumsuzca heba edilmesi. Sıfır savurganlık.

Kartelerin kaldırılmasının koşullarını da yaratmaktayız. Belli koşullarda kaçınılmaz olan ve şimdi bir engele dönüşen kartı değiştirmenin koşullarını da oluşturuyoruz. İstismara yol açmadan, kimseyi açlıktan öldürmeden, yalnızca basit prensiplerle kart ortadan kalkmalı. Diğer yandan, bazı ücretler ve ödemeler, en düşük olanlar, yükseltildi. Çalışıp üretenler daha fazla kazanacak ve daha fazla şey satın alacak; on yıllarca çalışanlar daha fazla kazanacak ve daha çok şeye sahip olacak. Birçok istismar son bulacak. Eşitsizliklere meydan veren koşullar ortadan kaldırılacak. Sübvanse edilmesi gereken kimse kalmadığında, daha adil ve vakur bir toplum yolunda hatırı sayılır bir ilerleme göstermiş olacağız.

Bu durumda, devrimin bazı yanlışlarını kabul ediyorsunuz. Dışarıda, bazıları sevinecek ve diğerleri, bu eleştirileri sert bulacak.

Sert, ama söylüyorum. Kaç kez söylemem gerekiyorsa da söyleyeceğim. Üstlenilmesi gereken sorumluluklar varsa üstlenirim. Yumuşak söz ve tavırlarla sürdüremeyiz. Bana saldırsınlar. beni eleştirsinler. Evet birçoklarının biraz canı sıkılacak... Cesur olmalıyız, gerçekleri söyleme cesaretimiz olmalı. Dışarıdaki haydutların söylediklerinin, yarın ya da yarından sonra alaycı yorumlar yapılacak televizyon yayınlarının bir önemi yok. Son gülen iyi güler.

Bu devrimi kötülemek demek değildir. Bu devrimi övmek demektir, çünkü bu sorunları ele alabilecek ve boğayı boynuzlarından, Madridli bir boğa güreşçisinden daha iyi tutabilecek bir devrimden söz ediyoruz. Tam da bu yüzden, kendi yanlışlarımızı kabul etme cesaretini göstermeliyiz, çünkü ancak bu yolla, ulaşmak istediğimiz amaca ulaşabiliriz.

Hırsızlıkla, özellikle de benzin istasyonlarındakilerle mücadele etmek için, sosyal hizmetlerde çalışan gençlerden yardım alıyorsunuz değil mi?

Evet. Bu sorunlar ciddiyetle ele alınıyor, sosyal hizmetlerde çalışan gençler tarafından, nasıl bir coşku olduğunu tahmin edemezsiniz. Sayısız görev yerine getiriyorlar. Ben hayatımda, böyle bir coşku, böyle bir ciddiyet, böyle bir vakar, böyle bir gurur, ülkeye yapacakları iyiliğin bu kadar bilincinde olmayı hiç görmedim. Sosyal hizmet çalışanları bugün rafinerilerde, 20-30 bin litrelik tankerlere biniyorlar ve tankerlerin nereye gittiğini, hangisinin gitmesi gereken yere gitmediğini görüyorlar... Özel benzinlikleri bu şekilde tespit ettik, yani benzin hortumlayanların mal verdiklerini!

Gerekirse, ülkedeki 28 000 sosyal hizmet çalışanı bu işte görevlendirilecek. Bunların bir kısmı, yolsuzluğa karşı hücrelerin oluşturulmasında çoktan çalışmaya başladılar. Her noktayı bir hücre gözleyecek. Oralarda, gençlikten, kitle örgütlerinden, devrim savaşçılarından üyeler de var. Benzin kaçıranların uyarılması daha önemli, tek tek kim ne kadar yakıt çalıyor tespit etmemiz gerekmesin.

Sosyal hizmet çalışanlarından oluşan gruplar, bazen, hızlı, disiplinli ve tavizsiz baskınlar yapmak zorunda kaldılar. Etkileyici bir eylem. Örneğin Havana'da, bin kişiydiler, yedek bin kişi daha harekete geçirildi. Görevi üstlendiler ve hemen ardından Havana'daki benzin istasyonlarının gelirleri ikiye katlandı. Orada daha önce çalışanlar neden daha fazla tahsil etmiyorlardı? Sosyal hizmet çalışanları oraya gitmek zorunda kaldı. Şöyle dedim: "Ders almamaları ve kendilerine çekidüzen vermemeleri mümkün mü?"

Havana, yapılması gerekenlerin öğrenildiği muhteşem bir okula

dönüştü ve sosyal hizmet çalışanları giderek daha fazla şey öğreniyor. 28 000 kişiye iş vermeye hazırız, 7 000'i okuyor. Yeterli olmazlarsa, söylediğim gibi Üniversite Öğrencileri Federasyonu'ndan öğrencilerle görüşüyoruz ve 28 000 öğrenci daha arıyoruz; tecrübe kazanan sosyal hizmet çalışanlarıyla birlikte onları harekete geçiriyoruz. 56 000 yetmezse, bir 56 000 kişi daha arayacağız.

Yolsuzluk yapanlara, ilerlemenin, gelişmenin, adaletin, hırsızlığa son vermenin ne olduğunu öğreteceğiz. Halkın daha kararlı desteğiyle. Toplumumuz, gerçekten de tamamen yeni bir toplum olacak. "Bu düzelmez", "Bunun bitmesi mümkün değil" diyen kalmayacak. Halkla birlikte, bunun mümkün olduğunu gösteriyoruz. Kararlı olmalıyız; ya bütün bu hırsızlıklara son vereceğiz ya da öleceğiz.

Küba'daki politik yapıdan söz etmişken, tekpartili bir yapının, bugünkü Küba toplumu gibi giderek daha karmaşıklaşan bir topluma yetmeyeceğini düşündünüz mü, sormak istiyorum.

Tek partiyi soruyorsunuz değil mi? Kültürü yükseldikçe, dünyayı daha iyi tanıdıkça, halkımız, birlikten daha fazla mutlu oluyor ve buna daha fazla değer veriyor. Yüz ya da yüz yirmi parti olan bazı toplumlarda sahnelenen gösteriyi gerçekten görüyorum... Bunun ne yönetim biçimi ne de demokrasi biçimi olarak idealize edilebileceğini sanmıyorum. Bu bir delilik, bir yabancılaşmanın dışavurumu. Bir Üçüncü Dünya ülkesi yüz partiyle nasıl organize olabilir, nasıl gelişebilir? Bu sağlıklı bir yönetim formülüne götürmez

Birçok ülkede, çokpartili geleneksel seçim sistemi, sık sık bir sempati yarışına dönüşüyor, hükümet etmeye yönelik yetenek, dürüstlük ve zekâ yarışına değil. Bu tip bir seçimde, en sempatik olanın, kitlelerle daha iyi iletişim kuranın, en hoş görünenin, televizyonda, basında ya da radyoda en iyi propaganda yapanın seçilmesiyle sonuçlanıyor.

Sizin de çok iyi bildiğiniz gibi, çünkü kitaplarınızın bazılarında incelediniz, adını vermek istemediğim bazı Latin Amerika ülkelerinde Kuzey Amerika usulü seçim kampanyaları, yüz milyonlarca dolara mal oluyor, imaj danışmanları adaylara saçını nasıl tarayacağını, nasıl giyineceğini, halka nasıl hitap edeceğini, neyi söylemesinin neyi söylememesinin gerekeceğini öğretiyor. Bütün bunlar bir karnaval, gerçek bir vodvil, bir tiyatro...

Bazen, bu seçimlere, sadece, propagandayı yürütebilecek yeterli ekonomik kaynağa sahip olan partiler katılabiliyor. Kitle iletişim araçlarını en fazla kullanabilenler, hemen hemen daima seçimi kazanıyor. Bir muhalif aday, etkili bir kampanya gerçekleştirmek için yeterli ekonomik kaynağa sahip değilse –Kuzey Amerikalı reklamcılar buna "bilimsel reklam kampanyası" diyor– seçimi kaybedebilir. Bu gerçek. Bu tür seçimlerin sonuçları çok garip, özellikle, yönetmeye aday olanın

yeterliliğiyle hiç ilgisi olmayan faktörlerin varlığı yüzünden.

Üstelik Küba'da, başka yerlerde olduğu gibi, partinin milletvekili önermek, seçmek gibi bir işlevi yok... Örneğin İspanya'da, PSOE adına parlamentoya kimin gireceğine, Başkan Felipe González karar veriyordu. Küçük bir anket yapmak, sahip oldukları parayı ve ulaşabileceği rakamı hesaplamak gibi basit yöntemler; ama seçim bölgesinde yüzde 15 ya da 20 desteği var mı yok mu bir önemi yok, ona düşen milletvekili sayısını tam olarak biliyor, onları aday gösteriyor ve sonra da vatandaşlar bir partiye oy veriyor. Çünkü, İspanya'da parti soyut bir şey, bir örgüt; gerçekte milletvekillerini seçen, onları atayan parti.

Diğerleri, İngilizlerdeki ya da Jamaikalılardaki bölge sistemi birazcık daha iyi, ama uzun bir parlamento deneyimi gerektiriyor. Genel olarak, Karayip Adaları'ndaki memurlar daha yetenekli ve başkanlık sisteminin memurlarından daha deneyimliler

Bizim için ilk ilkelerden biri partinin önermemesidir, halk öneriyor, her seçim bölgesindekiler toplanıyorlar ve öneriyorlar, yani atıyorlar parlamentoda onları temsil edecek milletvekillerini seçiyorlar; orada parti müdahale edemez, partinin müdahalesi kesinlikle yasak.

Partinin müdahale etmediğine inanmak zor.

Bizim partimiz. Ne önerir ne de seçer. Bölge delegeleri, ki bizim sistemimizin temelidir, adayları halka önerir, söylediğim gibi, mecliste, her bir seçim bölgesi için. İkiden az, sekizden fazla olamazlar, yani ülkedeki her belediyedeki belediye meclislerini oluşturan o bölge delegelerinin yaklaşık yüzde 50'si adayları önerir ve oyların yüzde 50'sinden fazlasının alınması gereken seçimlerde, halk seçer. Bölge meclislerine ve Ulusal Meclis'e aday gösterme yetkisi de olan bu bölge delegelerinden oluşan ve 600'den biraz fazla delegesi olan Küba Ulusal Meclisi'nin yüzde 50'si, belediye meclislerini de oluşturuyor.

Özetle bir gün Küba'daki seçim sistemini biraz daha iyi bilmenizi gerçekten isterim; çünkü, oradan, kuzeyden bize sorulan şu soru çok şaşırtıcı: "Küba'da ne zaman seçimler yapılacak?" Biz de onlara şunu sorabiliriz: "ABD başkanı olmak için ne kadar mültimilyoner olmak gerek?" ya da mültimilyoner aday olmasa da olur, fakat şunu sorabiliriz: "Adayın başkan seçilmesi için ne kadar milyar dolara ihtiyacı var?" ve "Her seçim, küçük bir belediye seçimi bile, kaça mal oluyor?"

Bu bizim ülkemizde yok, olmayacak da. Duvarlar soytarılıklarla kaplanmıyor, televizyon âli mesajlarla, sanırım böyle diyorlar, doldurulmuyor.

İki, üç, sekiz aday olabilir; normalde iki ile üç arası, genelde iki; birlikte kampanya yürütüyorlar ve yüksek nitelikli insanlar. Ve parlamentonun yarısı, bu halk meclislerinde seçilen kişilerden oluşuyor.

Bu kişiler parti üyesi değil mi?

Olmak zorunda değiller, hayır, kesinlikle. Birçoğunun parti üyesi olması tesadüf. Ve bu neyin göstergesi? Sadece, birçok iyi insan olduğunun, en iyi kişilerin çoğunun partide olduğunun. Katolikler, Protestanlar da partiye üye olabilir, size daha önce anlattım, başlangıçta olduğu gibi dini inanç bir engel değil. Parti bugün, farklı dini inançtan insanlara açık.

Seçilebilmek için, adayların oyların yüzde 50'sini alması gereken seçimlerde, halk tarafından seçilen 13 000 ya da 14 000 kişiden büyük çoğunluğunun parti üyesi olması gösteriyor ki, parti tarafından seçilen kadınlar ve erkekler, yolsuzluklara bulaşmıyorlar, temiz, yeni, çoğu üst düzey eğitimli insanlar. Ve sizi temin ederim ki, tarih sayfalarından, mücadelelerden, karşılaşmalardan, çarpışmalardan geçtikçe bu halk kültürünü daha da artırıyor, birliğin değerini temel ve vazgeçilmez bir şekilde fark ediyor.

Günümüzde artık yok olmuş sosyalist blokun pek çok ülkesinde parti üyesi olmak ayrıcalık, rant ve iltimas elde etmenin bir yoluydu. İnanç ve fedakârlıktan çok çıkar için yapılan bir işti. Küba'da böyle bir şey olmuyor mu?

Bu parti ayrıcalık elde etme yeri değil. Herhangi bir zorunluluk varsa bunu ilk yerine getirmesi gereken parti üyeleridir. Parti öneri getirmez; yani, milletvekili adaylarını parti değil halk belirler. Seçen de parti değildir. Milletvekillerini parti seçmez, halk seçer; tekrar ediyorum; milletvekillerini halkın bütünü seçer. Parti ancak ideolojik yönlendirmelerde bulunur, stratejiler belirler. Bunları devlet yönetimiyle paylaşır, Kongre'yle paylaşır, kitle örgütleriyle paylaşır. Diğer sosyalist ülkelerde var olmuş; ayrıcalıklara, yolsuzluğa ve güç istismarına neden olmuş yapılanmadan farklıdır.

Burada da yolsuzluk olduğuna değinmiştik. Küba'da yönetici kesimde yolsuzluk yok mu sizce?

Güçlü yabancı şirketlerle pazarlık eden kimi memurlarla bunu yaşadık. Bazen onları bir lokantaya davet ediyorlar ya da Avrupa'ya, patronun evine ya da lüks bir otele... Bazı memurlarımız milyonluk alışverişler yapıyor. Bir yanda milyonluk işlemler gerçekleştiren satın almacılar, diğer yanda kapitalistlerin insanları yolsuzluğa sürükleme sanatı. Yılanlardan daha sinsi, farelerden bile kötü. Fareler bir yandan ısırırken bir yandan da uyuştururlar, gecenin ortasında insandan bir et parçası bile koparabilirler. İşte devrimi aynen böyle uyuşturup etini koparıyorlardı.

Yolsuzluklarını açığa vuranların sayısı hiç de az değildi; pek çok insan buna tanık oluyor ya da kuşkulanıyordu, çünkü hayat tarzlarını görüyordu; bazen saçma sapan bir şey yüzünden belli oluyordu, arabada

değişiklik yapıyor, boyuyor, bir şeyler ekliyor, süslüyorlardı. Kibirli oluvermişlerdi. Yirmi kere sağdan soldan duyduk, önlem almak zorunda kaldık. Ama bu sorunu çözmek kolay değildir.

Çaba gösterdik; bereket versin bu yolsuzluk ve güç istismarı olaylarının büyük oranda önüne geçebildik; başka hiçbir vaka bilmiyorum. Burada böyle bir şey olamaz. Yolsuzluk olabilir, daha önce de konuşmuştuk, bu yola düşen pek çok insan var. Ama parti yönetimi içinde ya da devlet yönetimi içinde olamaz; tek kişi bile...

Oralarda beni dünyanın en zengin adamları listesine koydular. Olacak iş değil. Onları dava etmekle uğraşamam. Benim hiçbir şeyim yok. Biraz param var, bütün masrafları ödedikten sonra kalan... Benim maaşım her zaman aynı oldu; buradan parti aidatını, konut için belli bir yüzdeyi düşmek gerek; masraflar oluyor... Uzun yıllardır tatile çıkmadım, uzun yıllardır tek bir gün bile dinlenmedim; ne cumartesim ne pazarım var. Maddi bir eksiğim yok. İhtiyacım olan her şeye sahibim. Fazla bir şeye de ihtiyacım yok...

Size etik davranmanın temelini, özünü anlatıyorum. Devrim yöneticilerinin bir hesabı var mıymış, arasınlar; istedikleri tüm verileri sağlayabiliriz. Devrim yöneticileri olarak tek kuruşumuz yok; biraz paramız olabilir, elimizde biraz kalıyor; neredeyse bütün masraflarımız ödeniyor çünkü...

Bana maaşınızın ne kadar olduğunu söyleyebilir misiniz?

Maaşım, bir doları yirmi beş pesodan hesaplarsak, otuz dolar. Ama açlıktan ölmüyorum. Parti aidatını ödüyorum; kira olarak belli bir yüzde ödüyorum; yüzde 10 ödeniyordu sanırım.

Orada, burada, yirmi farklı yerde takip edilen biri olarak hep aynı noktada duramayacağımı anlamanız gerek. Gerçi bu şartlar zamanla değişti, zamanla deneyim kazandık.

Bir teyzem var ona yardım ediyorum. Oğlu, henüz burada emeklilik sistemi yerleşmeden savaşta öldü. İsyan Ordusu altı ay boyunca hiç maaş almamıştı.

Madem bu sorundan söz açıldı; bana verilen pek çok armağan da var. Bunlar birikti. Bunlar kaç milyon peso eder bilmiyorum. Çünkü insanlar, ona buna ait olmuş eşyaları satmayı seviyor. Bir gün şehrin tarihçisi Eusebio Leal'e on yedi bin armağan teslim ettim. Bunu söylemek istemiyordum. Bana hediye getiren insanların yanlış anlamasını istemediğimden... Bunları bir tarihçiye teslim ettim. Tek bir şartım vardı: "Kitapları bana bırak; ben öldüğümde bunlar halka kalacak". Diğer hediyelerin hepsini verdim. O kadar çok gülünç hikâye var ki: pijamalar, altı yedi bin dolarlık saatler, sanat eserleri, her türlü şey vardı. Güzel resimler, değerli eşyalar, antikalar.

Kendimi savunuyor değilim, anlatıyorum sadece. İnsanın gülesi geli-

yor. Beni iki kere en zenginler listesine koydular. Bunu neden yapıyorlar, bu rezil eylemle ne elde etmeye çalışıyorlar bilmiyorum. Kendime ait tek kuruşum yok; tek kuruş bile yönetmiyorum. Başkanlık masraflarını Devlet Yönetimi idare ediyor; her yerde olduğu gibi. Yolculuk ettiğimde bir otelde kalmam, bir yerlerde yemek yemem gerek. Ama üzerimde asla bir kuruş bile taşımam.

Şöyle bir formül uygulandı; herkese kapasitesine göre, herkese ihtiyacına göre. Benim kişisel ihtiyaçlarım asgari düzeyde, çok az ihtiyacım var aslında. Maaşıma asla zam yapılmadı. Elimde başka bir para birimine çevrilebilir bir döviz olmadan ölme şerefine erişeceğim. Anılarımı yazmam, kitaplar yazmam için milyonlar teklif ettiler, ama bunu asla yapmadım. Hep şöyle dedim: "Bunu yaparsam okullar için yaparım". Bu tarz kuralları olunca insan kendini huzurlu, gerçekten mutlu, güçlü hissediyor. Bir devrimcinin havsalası haksızlığı almaz. Alamaz.

İntikamdan söz etmiştik... Büyük bir azimle mücadele etsen de bunu nefret yüzünden yapmamalısın. Tabii, artık ne kadar nefret var, bilmiyorum. Sierra Maestra'dayken, bir an geldi, bir cümle söyledim. Amerikalıların Batista'nın bombacılarına verdikleri roketlerle gerçekleştirilen bir bombardımanı izliyordum. Celia'ya[17] bir mesaj yazdım. "Gerçekleşmekte olan bombardımanı gördüm ve anladım ki –kelimesi kelimesine değil tabii– ABD'ye karşı yürüteceğim savaş benim tek gerçek kaderim olacak sanırım." Bu bombalar karşısında böyle bir kehanette bulundum işte.

Ama sonradan o kadar çok şey gördüm ki... İki milyon Vietnamlı'nın öldüğünü gördüm, bu zarif, ince, binlerce yıllık kültüre sahip halkın ormanlarının napalm yağmuruna tutulduğunu gördüm. Bu bombardımanlar ABD'den yirmi bin kilometre uzakta gerçekleştirildi. Yaptıkları şeyleri, Ebu Gureyb Hapishanesi'ndeki işkenceleri, Felluce'de fosfor kullandıklarını gördüm... Hâkimiyeti ele geçiren diktatörlere, ABD tarafından bu amaçla kurulmuş kurumlarda eğitilen on binlerce işkenceciye bir bakın. "Yok olan" on bin, yirmi bin, otuz bin Arjantinli'ye, çocukları çalınan Arjantinlilere bir bakın. Yüz binden fazla Guatemalalı'yı "yok edenleri" gördüm. "Yok etmek"! Buna Şili'deki baskıcı rejimi ve diğer tüm korkunç olayları da ekleyin. Son derece zor durumdaki Dominik Cumhuriyeti'ni ekleyin; burada Amerikalıların destek verdiği Trujillo rejimi vardı. Ayrıı Nikaragua'daki Somoza rejimi gibi...

Celia'ya o mesajı yazdıktan sonra o kadar çok dehşet gördüm ki, yazdığım cümleyi düşünüyorum... Bu Amerika halkına karşı bir şey değildi. Tam tersine, bir Amerikan vatandaşının en iyi karşılanacağı yer Küba'dır. Burada önyargı ya da kompleks yok: kompleksler nefret ve aşağılamaya yol açar sadece. Burada Amerika vatandaşları aşağılanmıyor. Bu halk şovenizmle, fanatizmle değil, fikirlerle eğitilmiş bir halk. Öyle olmasa ayakta kalamazdı. Bir ülke ancak fikirlerle ayakta kalabilir.

Başta Küba'nın dostu oldukları halde devrime yapılan onca eleştiri karşısında hakkınızda kuşkuya düşen ya da sizi kınayanlara ne söylemek isterdiniz?

Kuşku duyanlara ya da belli bazı fikirlere sahip oldukları için bizi kınayanlara bu küçük ülkenin neredeyse elli yıldır dünyanın en büyük gücünün saldırılarına nasıl direndiğini düşünmelerini söylerdim. Bu ancak ilkeler, fikirler, etik sayesinde olabilir. Tek yol budur.

Bizler insana, insanoğluna, onun etik, bilinç sahibi olma yetisine, büyük fedakârlıklar yapma kapasitesine inanıyoruz... Bunu kötü amaçlar adına bile yaptılar. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Marne, Verdun cephelerini, diğer cepheleri görüyorsunuz. İşçiler bile savaşa girmişti. O gerçekten güzel Fransız milli marşı için, Fransız bayrağı için, tarih, arma ve simgeler için insanlar kitleler halinde ölüme gitti. Bunu simgeler uğruna yaptılar; uğrunda hayatlarını vermeye değecek kadar güzel ve şerefli simgeler olduklarını düşünüyorlardı. İmparatorlukların, büyük kapitalistlerin, Afrika ve Asya'daki sömürgeci güçlerin çıkarlarını savunuyorlardı oysa ki.

Tarih boyunca namus için, takdir edilesi değerler için çok insan öldü. Birileri bu değerleri aşılamıştı onlara. İnsanlık için, adalet için, kardeşlik için en iyi değerleri kazanmaya çalışın. Fransız Devrimi'nin "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" fikrini çok beğenirim. Bu bir düstur olmuştur.

Günümüz dünyasında bunların üçü de yok. Özgürlük yok; bunu Birleşmiş Milletler'de, Güvenlik Konseyi'nde, ABD'nin idare tarzında görüyoruz. Eşitlikten söz etmek imkânsız; insanlar arasında da, uluslararasında da eşitlik yok. Kardeşlikten söz etmek de çok zor; dünyaya kardeşliğin egemen olması çok zor. Yine de özgürlük, eşitlik ve kardeşlik egemen olacak; bu duyguların tomurcukları her tarafta filizleniyor çünkü.

Aydınların çok önemli bir rolü olduğunu bu yüzden söylüyordum. Bizim beyin işçisi dediğimiz, belli bir entelekütel seviyedeki insanların, profesörlerin. Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forum'unda ortaya çıkan Irak Savaşı öncesindeki protestoları, Seattle ve daha pek çok yerde gerçekleştirilen ve dünyanın sahiplerini korkutmaya başlayanlar gibi güçlü ve etkili protestoları internette düzenleyenlerin.

Daha önce de söylediğin gibi, ABD'de faşist bir rejim kurulabileceğine inanmıyorum. Amerikalıların gelenekleri var, etik değerleri var, kurumları var... Genel anlamda Amerikalı, bir şey gerçekleştirdiğinde iyi bir şey yapıyor olduğunu düşünür. Bu yüzden de yöneticilerin ilk işi onları kandırmak olur. Ama pek çok Amerika vatandaşını Fransız şarabını dökmeye kadar vardıran –bu büyük bir saçmalık– Irak Savaşı'nda bile bir aydını kandırmak çok zordur. İçseler neyse; ama Fransız şarabını aşağılamak için dökmek neden? Ne kadar aşırı bir tepki... Böyle olaylar çıkıyor ortaya; bu nefrettir; nefreti, önyargılar besler.

Bereket versin bizler bunların politik silahlar olamayacağı bilincine

sahibiz. Başka politik silahlar var; üstelik bizler deneyimlerimize dayanarak en iyi politik silahın ilke olduğunu biliyoruz.

Küba yakın zamanda Anayasa'ya sosyalizm'in...
Değiştirilemez bir seçenek olduğunu yazdık.

Bunu Anayasa'ya eklemenin, Küba'da sosyalizmin sonsuza kadar devam etmesi için yeterli olacağını düşünüyor musunuz?
Hayır. Bunun bir nedeni vardı. 20 mayıs 2002'de Sayın Bush Küba'ya, sosyal ve politik sistemini değiştirmesini, kapitalizme geçmesini, Nikaragua'daki ya da adını anmak istemediğim başka ülkelerdeki gibi bir demokrasi uygulamasını buyurdu. Buna bir yanıt verildi. Kitle seferberliği iki ay sürdü; kitle gösterileri oldu; Ulusal Meclis'e bir öneri getirildi. Bundan söz etmiştim. Sekiz milyon küsur kişi imzaladı. Gerçek imzalar. Görme engelli ya da kolunda sorun olanlar dışındakiler... İmzalar! Pek çok yerde protesto gösterileri oldu, çünkü ikamet bölgesi dışında olanlar imzalayamıyordu. O anda şehir dışında olan bir Santiagolu imzalayamıyordu örneğin. Bunun üzerine olaylar oldu. Bir sürü insan "Ben imzalamak istiyorum" dedi; milletvekili seçimlerinde yapabiliyorlardı bunu çünkü.

Bu imza için büyük gürültü koptu –toplam dört gün sürdü– çünkü insanlar neden imzalamalarına izin verilmediğini anlayamıyordu. Görev yerindeki bir büyükelçi örneğin ya da çalışırken dolaşan biri. İnsanlar ikamet yerlerinde olmadığı için kim bilir kaç yüz bin imza alınamadı.

Şöyle anlatayım. Bize kapitalizm kurmamız emredilmişti; biz de büyük bir savaş verdik. İlk kez tüm kitle örgütlerinden temsilciler bir araya geldi; tek tek tüm yanıtları tartıştılar; milyonlarca imza da buna topyekûn destek verdi. İnsan merak ediyor; nasıl değiştirilemez olabilir diye?

Her şey değiştirilebilir. Anayasamızda meclisin Anayasa'yı nasıl değiştirebileceğini belirlemiştik. Anayasal yetkilerine dayanarak Anayasa'yı neredeyse hiçbir sınırlama olmaksızın değiştirebilirdi. Bunun üzerine, sistemi değiştirme amacıyla Anayasa'yı değiştirme yetkisini meclisin elinden almaya karar verdik. İşte devrimin sosyalist niteliğinin *değiştirilemez* olması da bu yüzden. Bu ne anlama geliyor peki? Sosyalist niteliğini değiştirmek için bir devrim, daha doğrusu bir karşıdevrim gerek. Yani bu karşıdevrimi gerçekleştirmek gerek, ama eğitimli ve tek yürek bir halkla bunu gerçekleştirmek hiç de kolay değil. Bu, Bush'un ABD'den bize verdiği emirlere onurlu bir cevap niteliğine büründü.

Devrim düşmanları ülke hükümetini yasal yollardan da ele geçirebilir. Teorik olarak meclise girip çoğunluğu elde edebilirler. Bölge adaylarını seçtirir, çoğunluğu elde ederlerse, halk onlara oy verirse, seçim

yoluyla iktidara gelebilirler. Bu *değişmez* niteliğe rağmen iktidarı ele geçirebilir ve yasal yollardan bir karşıdevrim düzenleyebilirler. Bu daha önce de oldu. Sonra da aynısını yapıp, sekiz milyon imza toplayıp –bunu asla başaramazlar– sosyalizmi kanun yoluyla değiştirebilirler.

Karşıdevrim diyorum; bunu yapabilmek için iktidarı ele geçirmeleri gerek; bu zor kullanarak yapacakları anlamına gelmiyor. Seçim sistemimize göre, ülkede var olan ve seçim sürecini belirleyen yasal mekanizmaları kullanarak iktidarı ele geçirebilirler. "Değişmez" dediysek; *değişmezdir*. Kurucu meclisin bunu değiştirme yetkisi yoktur anlamına geliyor. Anayasa'daki değişiklik budur.

Bunu bir devrimle değiştirebilirler tabii. İktidarı ele geçirirler; biraz daha uzun bir yoldur; diğeri kadar zordur, ama daha uzundur.

Küba toplumunun geleceği hakkında iyimser misiniz?

Size şunu söyleyebilirim. Bizler iyimseriz, nasıl bir kaderimiz olabileceğini biliyoruz; son derece zor ama son derece kahramanca ve son derece şanlı bir kader olacak bu. Bu halk asla yenilmeyecek; bu kadarını söyleyebilirim. Bu halk öyle bir ortalama bilgi ve kültür seviyesine ulaşacak ki, bir maraton koşusundaki gibi, arkasından gelen herhangi bir dünya halkına birkaç tur bindirebilecek. Bunu şovenizme kaçmadan söylüyorum. Şovenizmden nefret ederim; eleştiriyi severim. Yaptıklarımızdan her söz ettiğimde daha fazlasını yapamamış olmaktan duyduğum utancı dile getiririm. Keşfettiğimiz bir şeyi her kullandığımızda bunu daha önce keşfedememiş olmaktan duyduğum utancı dile getiririm. Yeni olanaklardan her yararlandığımızda bu deneyimleri daha önce kazanamamış olmaktan duyduğum hüznü itiraf ederim. Şimdi artık en azından deneyimimiz var.

Bakın bu toplum gittikçe daha kültürlü, gittikçe daha bilgili oluyor; hızlı, çok hızlı bir gelişme gösteriyor; daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir hızla her alanda bilgilerini katlıyor: felsefi, siyasi, tarihi, bilimsel ve sanatsal alanlarda... Her şey ilerliyor çünkü; son zamanlarda bilgi kazanmada modern teknolojinin öneminin bilincine vardık.

Radyodan okuma yazma öğretme örneğini verebilirim ya da televizyondaki okuma yazma öğreten programları. Ya da kırsal bölgelerin her köşesine, en ücra köşesine, elektrik götürmek, bunu güvenli ve kesintisiz bir şekilde yapmak için güneş panellerinin kullanımını. Dolayısıyla da bu bilgileri, bu kültürü, bu birikimi çok düşük bir masrafla oralara götürmek mümkün. Televizyon bunları her yere taşıyabilir.

Cehalet pek çok kötülüğün suç ortağıdır. Tüm trajedilere ve sorunlara rağmen özgürlüğüne kavuşmak isteyen halkların daha iyi bir dünya inşa etme konusundaki başta gelen müttefiki bilgi olmalıdır. Size birkaç örnek verdim, ama insanların hayal bile edemeyeceği fırsatlar keşfettik; hepsi bizim, tek yürek bir halkın elinde.

Bugün pek çok etkinliğiniz oldu. Bu son görüşme tüm etkinliklerin yol açtığı yorgunluklara rağmen çok geç saatlerde, geceyarısından sonra gerçekleşiyor...

Her zamanki görevlerimden başka gün sonunda çok önemli iki işim daha oldu: televizyona çıktım; diğeri de çok önemli bir uluslararası foruma giden bir heyetimizle ilgiliydi. İkisi de önemli konulardı; bu zevkli sohbete de bu yüzden geç kaldım.

Hâlâ yoğun iş günleriniz var ve 18 ağustos 2005'te yetmiş dokuz yaşınızı bitirdiniz. Size şunu sormak istiyorum: Sağlığınız nasıl?

Kendimi iyi hissediyorum. Genel olarak iyiyim; kendimi enerjik, şevkli hissediyorum. Fiziksel ve zihinsel olarak kendimi çok iyi hissediyorum. Spor yapma alışkanlığının buna büyük katkısı olmuştur herhalde. Bence spor sadece kaslara değil zihne de yardımcı oluyor. Çünkü spor kan dolaşımını, hücrelere kan ulaşımını etkiliyor; buna beyin hücreleri de dahil.

23 haziran 2002 günü, halka yaptığınız bir konuşma sırasında bayıldınız; 20 ekim 2004'te yine kalabalıklar önünde düştünüz; diziniz kırıldı. Sağlıkla ilgili bu iki talihsizliği nasıl atlattınız?

Her zaman olduğu gibi bu konu hakkında çok şey söylendi. 23 haziran 2001 günü, Havana'nın El Cotorro mahallesinde, şiddetli bir sıcak altında televizyondan canlı yayınlanan ve üç saatten fazla süren bir konuşma sırasında hafif bir bilinç kaybına uğradığım doğru. Önemsiz bir şeydi. Aşırı sıcak ve güneşten kaynaklanan birkaç dakikalık küçük bir baygınlıktı. Birkaç saat sonra, Miami'dekiler bunu kutluyorlardı. Televizyona çıkıp halka olanların doğrusunu bizzat anlattığımı gördüklerinde çok şaşırdılar. Önemli bir şey değildi. Acımasız güneşin altında o kadar zaman kim kalsa başına böyle bir şey gelebilirdi.

Ya Santa Clara'da düşmeniz?

20 ekim 2004'te olanları ertesi gün halka yazdığım bir mektupta anlattım. Santa Clara'daki konuşmayı bitirdikten sonra, kaza eseri düştüm. Bazı haber ajansları ve yayın organları kazanın nedenlerini farklı verdiler. Olayın kahramanı olarak, neler olduğunu size ayrıntılarıyla anlatabilirim.

Konuşmamı akşam on sıralarında bitirmiştim. Birkaç yoldaş, bana selam vermek üzere kürsüye çıktı. Birkaç dakika orada kaldık sonra, tekrar toplanmak üzere kürsüye çıkmak için kullandığımız küçük bir ahşap merdivenden indik. Konuşma sıram gelmeden önce bana ayırmış oldukları iskemleye oturacaktım tekrar. Bir yandan granit zemin üzerinde yürürken bir yandan da misafirleri selamlıyordum.

İlk sandalye sırasından on beş yirmi metre ötedeki sözü geçen alana

vardığımda zemin ve kalabalık arasında hatırı sayılır bir yükselti olduğunu fark ettim. Sol ayağım, yükseklik farkı yüzünden boşa bastı. Newton'un uzun süre önce keşfettiği yerçekimi kanunu yüzünden, bu ters adımı atınca bir anda öne doğru sendeleyip yere düştüm. Düşüşü yumuşatmak üzere kollarımı içgüdüsel olarak öne attım. Yoksa yüzümü ve kafamı yere çarpardım.

Suç benimdi. Yaratı ve simgelerle dolu o günün heyecanı dikkatsizliğimi açıklıyor. Gece on bir sularında bir sedyeye uzanmış halde ambulansla başkente götürüldüm. Haplar ağrımı biraz dindirdi.

Başkan Hugo Chávez'in haberi alır almaz aradığını anımsıyorum. Benimle konuşmak istedi, telsiz iletişimi sayesinde bunu gerçekleştirebildik.

Havana'daki Devrim Sarayı'na vardık. Hemen acil durumlar için gerekli asgari ekipmanların olduğu küçük bir tesise götürüldüm. Sorunun sol dizde ve sağ kolun üst kısmında olduğu anlaşıldı. Kol kemiği çatlamış, diz kapağı sekiz parçaya ayrılmıştı. Uzmanlar ve hasta ortak bir karar aldık; dizim ameliyata edilecek, sağ kol da askıyla hareketsizleştirilecekti.

Ameliyat üç saat on beş dakika sürdü. Ortopedistler parçaları tek tek ait oldukları yere yerleştirip birleştirdi; dokumacı gibi birleştirdiler, paslanmaz çelikten ince tellerle diktiler. Bir gümüş işçiliğiydi neredeyse.

Doktorlara beni uyutmamalarını söyledim; vücudun sadece alt kısımlarını uyuşturan, geri kalanını etkilemeyen spinal anestezi kullandılar. Şartlar, önemli konularla ilgilenebilmek için genel anesteziden kaçınmayı gerektiriyordu. Dolayısıyla da tüm bu süre boyunca bilgi edinmeyi ve bu beklenmedik kazanın yarattığı durumun idaresi hakkında talimat vermeyi sürdürdüm.

İşin cerrahi kısmı bittiğinde sol bacağın muayenesine başlandı, bir yandan da sağ kol hareketsizleştirildi.

Rehabilitasyon süreci göreceli olarak kısa oldu; bacak ve kolun iyileşip normale dönmesi için bol bol yüzüp spor yaptım. Ülke meseleleriyle ilgilenmeyi bir an bile bırakmadım. İşte görüyorsunuz, buradayım; yürüyorum, hareket ediyorum; normal bir hayatım var; hiçbir sorun kalmadı.

Bu bağlamda, gelecek konusuna değinmek istiyorum. Hiç emekli olmayı düşündünüz mü?

Bakın, zaman geçiyor, insan enerjisi tükeniyor, biliyoruz. Ama 6 mart 2003'te beni tekrar başkan seçen meclisteki yoldaşlarıma söylediklerimi söyleyeceğim size de. Onlara şöyle demiştim: "Kaderimin dünyaya gelip hayatımın son döneminde dinlenmek olmadığını anladım artık". Arzu ediyorlarsa, işe yaradığımı düşündüğüm sürece, ne kadar gerekiyorsa onlarla olacağıma söz verdim. Ne bir dakika eksik ne bir saniye fazla.

Her geçen yıl devrime daha çok zaman ayırıyorum sanırım; daha çok ilgileniyorum. İnsanın daha çok deneyimi oluyor, daha çok düşünmüş, daha çok kafa yormuş oluyor. Platon, *Devlet* kitabında hükümette görev yapmak için ideal yaşın elli beş yaşın üstü olduğunu söylemişti. Platon için ideal yaşın altmış civarı olduğunu düşünüyorum. Onun zamanının altmış yaşı da günümüzün seksenleri herhalde...

Bana ne kadar süre kalacağını soruyorsunuz. Dürüstçe söylüyorum; buna halk adına meclis karar vermeli. Buna halk karar vermeli.

2005 kasımında CIA sizde Parkinson olduğunu duyurdu. Bu "bilgi' hakkında ne gibi bir yorum yapabilirsiniz?

Doğal ve kesinlikle mantıklı bir olay bekliyorlar; ölümü. Bu bağlamda beni düşünerek onurlandırdılar. Bu, yıllarca yapmayı başaramadıkları bir şeyin itirafı olsa gerek; beni öldürmek. Ben kibirli biri olsam, o zavallıların benim ölmemi beklediklerini söylemesinden gurur bile duyabilirdim. Her gün yeni bir şey uyduruyorlar; yok Castro'da bu hastalık varmış, yok şu hastalık varmış, filanca ve falanca hastalığa yakalanmış. Son uydurdukları da Parkinson hastası olduğum. CIA bende Parkinson olduğunu keşfettiğini söylüyor. Parkinsonum olsa da önemli değil. Papa II. Johannes-Paulus'un Parkinson'u vardı, yıllarca dünyayı dolaştı, iradesi çok kuvvetliydi.

Dediğim gibi, ben çok kötü düştüm, hâlâ bu koluma (sağ) rehabilitasyon yapılıyor, iyileşiyorum. Omzumun ve kolumun üst tarafının içine iki litre kan boşalmış, bunlar röntgen filminde görülmüyordu. Başımı vurmamıştım; vursam herhalde burada olmazdım. Beni çok kereler öldürenler mutlu olurdu; ama hayal kırıklığı üstüne hayal kırıklığı yaşadılar.

Ben kolumu kırmış olduğuma çok memnunum, çünkü bu beni daha disiplinli olmaya mecbur etti. Kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim; daha disiplinliyim, daha çok spor yapıyorum. Diz rehabilitasyonu konusunda da zorlu bir çalışmaya mecbur ettiler beni; dizkapağı daha iyi çalışsın diye. Gayret gösterdim, hâlâ da gösteriyorum. Son ana kadar spor yapacağımı fark ettim. Her şeye dikkat ediyorum; yemem gerekenleri yemek, yemem gerekenden bir gram bile daha fazla yememek için iradem her zamankinden de güçlü. İnsan spor yaptığında, kol kaslarını tek tek güçlendirmek zorunda. Kaç insanla selamlaşmam gerek? Binlerce. Bazıları kolunu koparacak gibi selam veriyor. Sen de altta kalamazsın. Dokunduğun zaman –güçlü olduklarını, demirden olduklarını düşünmen için– omzunu sertleştirenler gibi yapman gerek. Artık ne zaman biri elini verse ben de bunu yapıyorum.

Neredeyse sürekli olarak silah taşıyorsunuz. Bu düşmenin bir sonucu olarak da sağ kolunuzu ve silalunızı kullanamıyorsunuzdur sanırım. Bu sizi endişelendiriyor mu?

CIA hep yeni bir şeyler, suikastlar vesaire düşünüyor. Bu yüzden de her şart altında silah taşımam ve bunu kullanacak durumda olmam gerek. Bu ilkeyle hareket ediyorum. 15 atışlık bir Browningim var. Hayatım boyunca çok ateş ettim. Hep iyi bir nişancı oldum; şanslıyım bu yeteneğimi kaybetmedim. Hiçbir şart altında düşmandan korkmam. İlk yaptığım, kolumun her zamanki silahımı kullanacak kadar güçlü olup olmadığını kontrol etmek oldu. Şarjörü hareket ettirdim, doldurdum, kilidini taktım, çıkardım, şarjörü çıkardım, mermiyi çıkardım ve dedim ki: "İçin rahat etsin". Bu ertesi gün oluyordu. Ateş edecek gücüm olduğunu hissediyordum.

Kazanın ertesi günü insanı bir hastaneye yolluyorlar, oradan çıkarıp başka bir yere götürüyorlar. İtiraz etmiyorsun, ama sana neler yaptıklarını biliyorsun, çünkü ameliyatı benimle tartışmışlardı. Eğer ben bir şeyi yapacak gücüm olmadığını görürsem partiyi arar "Bakın, kendimi iyi hissetmiyorum" derim. Doktorları bu yüzden biraz eleştirdim. Bazı şeylerin ciddiyetini gerçekte olduğundan daha az anlatmışlardı çünkü; kol için, rehabilitasyonu seçtim ben de. Çivi vesaire takılacak bir ameliyat çok daha tehlikeliydi. Yirmi yirmi beş yaşındaki birine bunu yapmak zorundalar. Ama ben dedim ki: "Bir sonraki turnuvada beyzbol oynamayacağım, olimpiyatlara katılmayacağım". Doğrusu neyse onu yapmak gerekiyordu yani.

Eğer görevini yerine getirecek durumda olmadığını düşünürsen "Durumum şu, lütfen yerime biri geçsin; ben bu şartlar altında yapamayacağım" dersin. Öleceksem ölürüm. Eğer ölmez ve yetilerime kavuşursam, tekrar sorumluluklarımı üstlenirim. Eğer çekilmenin en iyi ve en işe yarar çözüm olacağını ya da kalmakla zarar vereceğimi bana ispat ederlerse, çekilirim. İnsanın bu konularda deneyimi oluyor zaten.

O sırada tüm bunları düşünmek zorundaydım. Ne gibi önlemlerimiz olduğunu anlatmayacağız, tarif etmeyeceğiz. Bir sürpriz olmaması için aldığımız ve öngördüğümüz tedbirler var. Halkımız her durumda ne yapması gerektiğini tam olarak bilmeli. Düşmanlarımız hayale kapılmasın; yarın ölsem etkim daha da artabilir. Gerçekten öldüğüm gün buna kimsenin inanmayacağını söylemiştim bir keresinde. Öldükten sonra ata bindirip savaş kazandırttıkları Cid Campeador gibi olabilirim.

Pek çok söylev ve röportajınızda yerinize kimin geçeceğine ve ülkeyi artık siz yönetmediğinizde Küba'da olacaklara değindiniz. Fidel Castro olmadan Küba'nın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Bu konuyu kısa tutmaya çalışacağım. Beni fiziksel olarak ortadan kaldırma planlarından söz etmiştim. Başlarda benim daha hayati bir rolüm vardı, çünkü insanları ikna etmem gerekiyordu. Önyargılar olduğunu, devrimci yasaların bunları değiştirdiğini söylemiştim. Irkçı ön-

yargılar, sosyalizm karşıtı önyargılar, uzun yıllar boyunca tohumları ekilmiş bir zehir vardı.

Sizi öldürmeleri ihtimali ve bunun doğurabilecekleri konusunda uzun süredir düşündüğünüzü mü söylemek istiyorsunuz?

Bana yerime kimin geçeceğini soruyorsunuz neredeyse.

Evet, evet, yerinize kimi geçeceğini.

Bakın, başlarda, tüm bu suikast planları sırasında, benim hayati bir rolüm vardı. Artık böyle hayati bir rolüm yok. Bugün halka daha önce olmadığı kadar otorite ve güven telkin ediyorum belki de.

Dediğim gibi, kamuoyunun tüm gelişimini izliyoruz. Kamuoyunun bakış açısını mikroskopla takip ediyoruz. Başkentte ve ülkenin geri kalanında halkın ne düşündüğünü söyleyebilirim size; bütün fikirleri sunabilirim. Bize karşı da olsalar. Ezici çoğunluk bizden yana.

Kırk altı yıllık bir mücadele ve deneyimden sonra otorite eskisinden daha güçlü. Mücadele etmiş ve savaşmış, zorba rejimin devrilmesini, ülkenin bağımsız olmasını sağlamış insanlar olarak büyük bir otoritemiz var.

Bir ayrıcalığımız daha var: İnsan doğal nedenlerden erken ölmeye mahkûm doğmuş olabilir ya da kendisini yok etmeye yönelik planlar yüzünden ölür. Tesadüf eseri, bunlardan ikisi de olmadı.

Bizim edinmiş olduğumuz deneyimi edinmek büyük bir başarı sayılmaz. Asıl başarı fikir ve ilkelere devamlı sadık kalmış olmakta –insanoğlunda sık sık görüldüğü gibi– güç yüzünden kibre ve istismara kapılmamış olmakta.

O günlerde, bir suikastın nelere yol açabileceğini düşünmüş ve ardımdan kimin geleceğini ortaya atmıştım doğal olarak... Raúl'un benden daha radikal olduğunu düşünüyorlardı. Bence benden daha radikal değildi; benim kadar radikal olduğunu kabul ediyorum ama. Komünist gençlik kollarında bulunmuştu bu yüzden de daha radikal olduğunu düşünüyorlardı. Bundan korktuklarını, kaygılandıklarını biliyordum. Böyle bir durum vardı.

İkinci olarak da, bence, bunu tekrar edebilirim; benim yerime geçmek için gerekli otorite, deneyim ve kapasiteye sahip kişi Raúl'du. Onun nasıl esir düştüğünü, İkinci Cephe'ye dönüşen takımı nasıl kurtardığını, bir örgütleyici ve politikacı olarak gerçekten de ne kadar mükemmel bir iş çıkardığını daha önce anlatmıştım. Sonra da Silahlı Kuvvetler'de görev aldı; bir eğitimci oldu, insanları eğitti. Çok adil, çok ciddiydi. Bugün hâlâ en büyük otoriteye o sahiptir; insanlar ona büyük bir güven besler.

O dönemde insanların yerine geçen insanlardan söz etmek mümkündü. Devrim zafere ulaştığında ben otuz iki yaşındaydım. 1 ocak 1959'da, devrim zafere ulaştığında –Raúl'un yaş günü haziran ayında-

dır– Raúl yirmi yedi ile yirmi sekiz yaş arasındaydı. Hepimizin önünde uzun bir hayat vardı.

Ona karşı da suikast planları oldu, ama ben hiyerarşi ve sorumluluklarım yüzünden daha çekici bir hedeftim. Raúl, parti ikinci sekreteri, Devlet Konseyi'nin birinci başkan yardımcısıdır. Bu ona otorite sağlıyor.

Herhangi bir nedenden dolayı siz artık olmazsanız, tartışmasız ardılınız Raúl mu olur?

Yarın bana bir şey olursa, büyük ihtimalle meclis toplanır ve onu seçer, en ufak bir kuşkunuz olmasın. Politbüro toplanır ve onu seçer.

Ama onun yaşı da benimkine yaklaşıyor, yıllar geçiyor; bu artık bir nesil meselesi. Devrim yapanların üç nesli oldu, bu bir şanstı. Bizden öncekilerin, Marksist-Leninist bir parti olan Sosyalist Halk Partisi'nin üye ve yöneticilerinin yerine, bizimle birlikte yeni bir nesil gelmişti. Sonra, bizim ardımızdan gelen bir nesil oldu; bunun hemen ardından da okuma yazma seferberliğine, haydutlara karşı mücadeleye, ambargoya karşı mücadeleye, terörizmle mücadeleye, Girón mücadelesine katılan nesiller, ekim krizini, enternasyonalist misyonları yaşayanlar. Pek çok başarılara imza atmış, pek çok insan. Bilim, teknoloji dalında da pek çok insan oldu; emek kahramanları; aydınlar, öğretmenler... Ülkede büyük bir yetenek zenginliği var... Bu yeni bir nesil. Bunlara çok yakın ilişkide bulunduğumuz gençleri, üniversite öğrencilerini, sosyal hizmet görevlilerini ekleyin. Gençler ve öğrencilerle her zaman yakın bağlarımız olmuştur.

Yani siz gerçek ardılınızın, bir insandan öte, Raúl'dan öte, bir nesil, bugünkü nesil olacağını mı düşünüyorsunuz...

Evet artık yeni nesiller eskilerin yerine geçecek. Ben buna güveniyorum, her zaman da söyledim. Ama devrimci bir süreci tehdit edecek pek çok tehlike olduğunun da bilincindeyiz. Öznel nitelikli hatalar var... Hatalar yapıldı, bazı eğilimleri ve hataları keşfetmemiş olmanın sorumluluğu bize ait. Bugün bazılarının üstesinden gelindi, bazılarıyla da savaş devam ediyor.

Yarın ne olacağını size söyledim; ama artık yeni nesiller olacak, çünkü bizimki artık geçiyor. Artık en gencimiz –Raúl'u size anlatmıştım– benden sadece dört küsur yaş küçük.

Bu ilk nesilden tek tük birkaç kişi kaldık geriye ve otoritemize saygı duyan yeni nesillerle işbirliği yapıyoruz. Bu ikinci nesil; şimdi üçüncüsü, dördüncüsü gelecek... Dördüncü neslin nasıl olacağı konusunda çok açık bir fikrim var. Altıncı sınıftaki çocukları söylevlerini verirken görüyorsun. Ne yetenekler keşfediyoruz!

Binlerce yetenek keşfettik; bu çocuklar çok etkileyici, hayranlık uyandırıcı. Halkın ne kadar dâhi, ne kadar yetenekli olduğunu bilmiyo-

ruz. Ben herkesin dâhi olduğunu düşünüyorum; bilgisayar konusunda değilse, müzik konusundadır, mekanik konulardadır; deha herkeste var, kimisi bir konuda dâhi, kimisi bir başka konuda. Tüm bir toplumu kalkındır ve eğit –biz bunu yapıyoruz– bakalım sonuç ne olacak. Bunlar, "özel dönem"in birinci senesinin sonunda "Ben sosyalistim" diye imza atan sekiz milyon kişi.

Ben çok umutluyum, çünkü dördüncü nesil dediğim bu insanların, biz ilk nesil insanlardan üç, dört kat daha bilgili olacağını görüyorum açıkça; ikinci nesilden de üç kat daha fazla bilgili olacaklar. Şu anda yapılanlar sayesinde, dördüncü nesil, üçüncü nesilden en azından iki buçuk kat daha bilgili olmalı.

Şu söyleyeceğime dikkat edin: Bu ülkenin sosyal gelişimini, sosyal konularını görmeye Küba'nın plajlarını görmeye gelenden daha çok insan gelecek. Ülkemiz pek çok şey yapıyor... Bu küçük ülke, Birleşmiş Milletler genel sekreterinin teklif ettiği ve AIDS'i Afrika'dan yok etmeye yönelik kampanya için gerekli personeli sağlıyor. Kübalı doktorlar olmadan bugün bunu gerçekleştirmek imkânsız. Avrupa ve ABD bir araya geliyor, bizim doktorlarımızın bulunduğu yerlere gidecek bin doktoru toparlayamıyor. Bin diyorum, ama abartmıyorum, kaç tane olduğunu bilmiyoruz... Biz Birleşmiş Milletler'e dört bin doktor teklif ettik. Üç binden fazlası şu anda orada. Ambargo altındaki bu ülkede, kırk yıldan fazladır ambargo altında olan, on yıldır "özel dönem" yaşayan bu ülkede bunların gerçekleşmesi insanı memnun ediyor. İnsan sermayesi oluşturduk. İnsan sermayesi bencillikle, toplumda bireyselliği teşvik etmekle oluşturulmaz.

Devrimin tükenmediğini mi söylüyorsunuz?

İşimiz bitmedi, bitmeye yakın bile değil. Tarihimizin en iyi, en umut dolu dönemini yaşıyoruz; bunu her yerde görebilirsiniz.

İdealizmden kaynaklanan bazı hatalar yaptığımız doğru ve bu konudaki eleştirileri kabullenmeye hazırım. Belki fazla hızlı gitmeye çalıştık; var olan güçleri, alışkanlıkların önemini azımsamış olabiliriz. Ama düşmanı bu kadar güçlü ve zengin olan, onun reklam düzeneğiyle, ambargosuyla karşı karşıya kalan; dayanak noktası parçalanan bir ülke daha yok. SSCB yok oldu, tek başımıza kaldık; hiç tereddüt etmedik. Evet, halkın büyük çoğunluğu yanımızdaydı; hepsi demiyorum çünkü kimisinin şevki kırılıyor; ama bizler bu ülkenin yaptıklarına tanık olduk; nasıl direndiğine, nasıl ilerlediğine, işsizliğin nasıl azaldığına, bilincin nasıl arttığına.

Bizim seçimlerimizi oy sayısıyla ölçmemek gerek. Ben duyguların derinliğiyle, sıcaklığıyla ölçüyorum, bunu yıllardır görüyorum. İnsanların yüzünü asla bu kadar umut dolu, gururlu görmemiştim. Tüm bunlar arttıkça arttı, Ramonet.

Görev devri sorunsuz mu olacak sizce?

İlk anda hiçbir sorun olmaz, sonra da öyle. Devrim, lider odaklı fikirlere, kişinin putlaştırılmasına dayanmıyor çünkü. Sosyalizmde tartışmasız bir önder olamaz; modern bir toplumda da insanlar, lidere körü körüne güvendikleri ya da önder istediği için eyleme geçmezler. Devrim ilkeleri dayanıyor. Bizim savunduğumuz fikirler de uzun zamandır halkın fikri oldu.

Küba Devrimi'nin geleceğinden kaygı duymadığınızı görüyorum; ancak son yıllarda Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına, Yugoslavya'nın yıkılmasına, Arnavut Devrimi'nin yıkılmasına tanık oldunuz; Kuzey Kore içler acısı, dehşete gömülmüş bir durumda. Çin'de bile devrim bambaşka bir görünüme büründü. Tüm bunlar size sıkıntı vermiyor mu?

İlk sosyalist devlet olan SSCB'nin deneyimi çok acı oldu. Bu devlet kendini düzeltmeliydi, yok etmemeliydi. Bu inanılmaz olay hakkında; dünyanın en büyük güçlerinden birinin, gücünü diğer süper güce eşitlemiş, faşizmi ezip geçmiş bir ülkenin bu şekilde yıkılması hakkında çok kereler kafa yorduk.

Kapitalist yöntemlerle sosyalizmi inşa edebileceklerini düşünenler oldu. Bu en büyük tarihi hatalardan biri olmuştur. Bu konu hakkında konuşmak, teori üretmek istemiyorum. Ama kendilerini kuramcı sanan, Marks'ın, Engels'in, Lenin'in ve diğerlerinin kitaplarını iliklerine kadar hatmetmiş pek çok insanın, yaptıkları pek çok işi yüzlerine gözlerine bulaştırdıklarına dair pek çok örnek var elimde.

Başlarda yaptığımız ve devrim boyunca yapmayı sürdürdüğümüz en önemli hatalardan birinin sosyalizmin nasıl inşa edileceğini bilen biri olduğunu düşünmek olduğunu söylemiştim bir keresinde. Bugün bence sosyalizmin nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunda epey açık fikrilerimiz var, ama sosyalizmi bugün ve gelecekte nasıl koruyacağımıza dair pek çok açık fikir ve sorgulamaya ihtiyacımız var.

Çin ise bambaşka bir konu. Çin yeni bir güç, tarihini yok etmemiş, bazı temel ilkeleri muhafaza etmiş, birlik aramış, güçlerini bölmemiş bir güç olarak çıkıyor karşımıza.

Ben bunun yargıcı olamam, ama Çin göz önünde bulundurulması gereken büyük bir güç bence. Her dönemin ve her ulusun gittikçe daha donanımlı, daha yetenekli yöneticilere ihtiyacı olacak tabii ki. Bizler bu dünyaya uyum sağladık, uyum sağlıyoruz, yeni şeyler keşfediyoruz. Dayanışmacı duygular, devrimci bir bilinç geliştirdik; bunlar son derece değerli kavramlar.

Size şunu söyleyebilirim. En azından merak edilmeyi hak eden bir konu: SSCB gibi devasa güçler, sözünü ettiğimiz onca rejim ve daha pek çok şey yıkılırken ambargo altında, "özel dönemden" hâlâ çıkama-

mış bu ülke, paylaşıyor, yardım ediyor, Üçüncü Dünya ülkelerinden binlerce öğrenciyi –tek kuruş almadan– eğitiyor, her alanda büyük bir ilerleme gösteriyor.

Biz insan sermayemiz sayesinde hayatta kalacağız. Bu insan sermayesiyle pek çok insana yardım edebiliriz; deneyimimizle pek çok insana yardım edebiliriz; bu deneyimle kendi kendimize yardım edebiliriz, Ramonet.

Kaygılanmıyorum, çünkü sürekli olarak gözlemledik. Size tehlike olduğunu söyledim. Dikkat! Bazen hatalar yapıldığını gördüm. Bunlar zamanında gözlenmezse... Tehlikelere karşı devamlı tetikte olmak gerek. Neredeyse geleceği görebilmek, devamlı olarak düşünmek, seçenekler geliştirmek gerek. Seçenek arama ve en iyileri arasından birini seçme alışkanlığı çok önemli.

Ama bazıları şunu merak ediyor: Küba'daki devrimci, sosyalist süreç de yıkılabilir mi?

Yıkılmak devrimlerin kaderinde mi var yoksa devrimleri yıkan insanlar mı? İnsanlar, toplum, devrimin yıkılmasını engelleyebilir mi engelleyemez mi? Ben bu soruları çok kere sordum kendi kendime. Ve size şunu söylüyorum: Yankiler bu devrimci süreci yıkamazlar, çünkü silah kullanmayı bilen bir halkımız var; hatalarımıza rağmen kültür, bilgi ve bilinç seviyesi bu ülkenin tekrar Amerikan sömürgesi olmasına izin vermeyecek düzeye gelmiş bir halkımız var.

Ama bu ülke kendi kendini yıkabilir. Devrim kendini yıkabilir. Bizler yıkabiliriz ve bu kendi suçumuz olur. Hatalarımızı düzeltemezsek. Pek çok kötü alışkanlığa son vermeyi başaramazsak: yeni zenginlerin hırsızlıklarına, hortumlamalarına ve para kaynaklarına örmeğin.

Bu yüzden de eyleme geçiyoruz, toplumumuzu toptan değiştirme yolunda ilerliyoruz. Tekrar değişmemiz gerek çünkü çok zor zamanlar yaşadık; eşitsizlikler, adaletsizlikler doğdu. En ufak bir istismara kaçmadan, bunları değiştireceğiz.

Katılım her geçen gün artacak, genel anlamda kültürlü bir toplum olacağız. Marti şöyle demişti: "Kültürlü olmak özgür olmanın tek yoludur" kültür olmadan özgürlük olmaz, Ramonet.

İşte neoliberal küreselleşme hakkında bunca çekincem ve eleştirim olması da bu yüzden. Bu sistem insanların açlık çekmesine neden oluyor. Kandırılarak, yalanlarla, bencillik tohumları atarak, tüketim toplumu yaratarak yaşamak neden? İnsanoğlu henüz hayatta kalmayı garanti edememişken, neden bu duruma geldi?

Politik kapasitemiz dolayısıyla bir heykelimizin dikilmesini hak etmiyoruz. Dünya pek çok tehlikeye maruz; hayatta kalabileceğimizi kanıtlamamız gerek hâlâ. İyimser biri olduğum için dünyanın hayatta kalacağına dair umutlarım var; tepki gösterdiğini görüyorum çünkü. İnsa-

noğlunun, hatalarına ve binlerce yıllık tarihine rağmen –çok da değil, üç ya da dört bin yıl– bilgilerini katladığını görüyorum. Ama bu gelişmelerden pek çoğu zehir tohumları ekmek, sahte fikirler, yanlış bilgiler yaymak için de kullanılıyor.

Ne kadar ilerlediğimizi, ne kadar geri gittiğimizi çözümlemeye çalışıyorum; ne zaman sıradanlığa, ne zaman kopyacılığa kendimizi kaptırdığımızı çözümlemeye çalışıyorum. Kopya çekmemek, kendi ülkene güvenmek, şovenizmle savaşmak gibi birkaç nitelik... Hiçbir ülke bir başka ülkeden iyi değildir; hepsinin ulusal, kültürel özellikleri vardır. Bunu Latin Amerika'da da görebilirsiniz. Aynı dili konuşan; kültürü, dini, mizacı, karışımı hemen hemen aynı, halklar topluluğuyuz.

Avrupa'da, beş yüz yıl boyunca savaşmış bir kıtada, Finlandiyalıların, Macarların, garip diller konuşan insanların, Almanların, İtalyanların ve diğerlerinin birlik olduğunu görüyoruz... Eleştirel ölçütlerime rağmen ulaştıkları birlikten dolayı onları tebrik ediyorum. Başarılı olurlarsa bunun dünyanın yararına olacağını iddia ediyorum. Ama bunu nasıl sağlayacaklarını görmek gerek, çünkü bu liberal küreselleşme döneminde sorunlar çok karmaşık; bunu siz de çok iyi biliyorsunuz.

İlginize teşekkür ederim. İlginiz beni çok teşvik etti, çünkü pek çok makalenizi okudum, kitaplarınız çok işimize yaradı. Kitap yazmaya devam etmenizi bizim de bunlardan yararlanmamızı arzu ediyorum. Henüz bilmemiz, öğrenmemiz gereken pek çok şey var. Siz genel bir kültür oluşturmamıza yardımcı oluyorsunuz, bu genel kültür olmadan bu dünyada nasıl yaşanır ki? Dünyayı kurtaramayız.

Yaptığımız pek çok şeyin katlanarak artacak deneyimlere dönüşmesini umut ediyorum. Babalık yapmak, bunun patentini elimizde tutmak gibi bir emelimiz yok; tersine, buradaki uygulamalardan esinlenerek işe yarar bir şey yapıldığında gurur duyuyoruz.

Çok saatler çalıştık, benim için büyük bir zevkti; birkaç dakika sonra ayrılacağız.

Sanırım fazla vaktinizi aldım.

Hayır; günde on yedi, on sekiz saat çalıştık; iyi durumdayız. Çok formda olduğunuzu kanıtladınız çünkü benden daha fazla çalıştınız sanırım.

Sizi dinlemek çok ilgimi çekiyor.

Benim de sizi. Ben bu konularla sizin kadar ilgiliyim. Ülkemizin kapıları her türlü ilgi alanı, merak ve soru için size açık. Size asla yalan söylemeyeceğiz.

Teşekkürler comandante.

Teşekkür

Ön hazırlık ve sağlam bir dokümantasyon olmadan Fidel Castro'yla maratonvari bir sohbet projesine atılmak çılgınca ve profesyonellikten uzak olurdu. Bu kitabın gerçekleşmesine karar verildiği ve Küba başkanıyla konuşmaların fiilen başladığı an arasında bir sene geçti. Bu zaman zarfında Küba sorunsalını çok iyi tanıyan dostlarla temasa geçtim. Onlarla uzun uzun, son derece teklifsiz bir şekilde konuştum. Değinmem gereken ana konular, sorulması şart sorular, kaçınılması imkânsız sorunlar tek tek şekillendi. Okuyucu bu röportajların gerçekleştirilmesi sırasında hata, zafiyet ya da yetersizlikler algılıyorsa, bu eksikliklerin tek sorumlusunun ben olduğumu bilmeli.

Buna karşın, bazı soruların özellikle yerinde olduğunu düşünüyorsa, bunların aşağıdaki dostlarım tarafından önerilmiş olduğundan emin olsun. Walter Achugar, Gisela Arandiaç, Maximilen Arvelaiz, Brunella Casartelli, Hernando Calvo Ospina, Bernard Cassen, Ramón Chao, Jorge Denti, Víctor de la Fuente, Carlos Gabetta, Eduardo Galeano, Omar González, Alain Gresh, Alfredo Guevara, Francisco Jarauta, Maurice Lemoine, Rigoberto López, Gianni Miná, Alfredo "Chango" Muñoz, Francis Pisani, Michel Porcheron, Emir Sader, Hugo Sigman, Susana Tesoro, Jorge Timossi, Miguel Torres, Manuel Vázquez Montalbán, Horacio Verbitsky, Mauricio Vicent ve José Zepeda. Hepsine en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Kararlı çabaları ve sürekli dostluklarıyla bu sohbetlerin gerçekleşmesini sağlayanlara da teşekkür etmek istiyorum. İlk olarak tarihçi, "Fidel'in ikinci hafızası" Pedro Álvarez Tabío'ya; katkıları hayati önem taşıyordu; müsveddeyi okudu ve son derece önemli açıklıklar (isimler, tarihler, yer isimleri, olaylar) getirdi; üzücü karışıklıklara yol açmama engel oldu. Fidel'in özel yardımcısı, genç, etkin ve zeki Carlos Valenciaga'ya da teşekkür ediyorum. Bu projede bana yardım eden ilk insan, son derece dinamik Carmen Rosa Báez ve tüm "destek grubuna" da.

Editörüm Cristobál Pera'yı unutmam imkânsız. Bu fikre ilk andan itibaren arka çıktı, gerçekleşmesinde ortaya çıkan gecikmelere ve pek çok engele rağmen beni bunun peşini bırakmamaya teşvik etti.

Eşim Laurence, küçük çocuklarım Ophélia ve Flavien sürekli yinelenen yokluklarıma, kendilerini bu kadar seven bir eş ve babadan beklenebilecek normal ilgi pahasına bilgisayarımla aylarca süren dışlayıcı ilişkiye katlandılar.

En büyük teşekkürü Fidel Castro'ya borçluyum. Yoğun ajandasında bana her zaman, herhangi bir saatte bir yer açmayı kabul etti; zamanını cömertçe bana ayırdı, merakıma her zaman herkesçe bilinen o nezaketiyle cevap verdi.

Dipnotlar

(Ayrıca belirtilmeyenlerin dışında tüm dipnotları Ignacio Ramonet'e aittir.)

1. Devrim öncesi

1. Carlos Manuel de Céspedes (1819-1874). Bayamo'da doğdu. 1840'ta İspanya'da hukuk okudu. 1842-1844 arasında, Avrupa, Türkiye, Filistin ve Mısır'da yolculuklar yaptı. 1844'te Bayamo'ya yerleşerek, avukatlık yapmaya başladı. 1852'deki Pozas ayaklanmasına katıldı ve hapse atıldı. 10 kasım 1868'de Armas bölgesinde sahibi olduğu La Demajagua fabrikasında silahlı ayaklanma çıkarttı; "Yaşasın özgür Küba!" sloganıyla kölelerini serbest bıraktı ve Bağımsızlık Deklarasyonu'nu imzaladı. 20 kasımda Bayamo'yu ele geçirdi. 27 aralıkta kölelik hakkında kararname çıkarttı. 1869'da Armas'ta devlet başkanlığına atandı. Jijagual'de toplanan milletvekilleri tarafından görevden uzaklaştırıldı. 27 şubat 1874'te Sierra Maestra'da bir çarpışma sırasında öldü.
2. 1791'de Saint-Domingue Adası'nda, 100 000 civarında Fransız, 7 800 şekerkamışı plantasyonuna ve 500 000'den fazla köleye sahipti. Aynı yılın 14 ağustosunda Fransız Devrimi'nden etkilenen köleler, "Siyahi Spartacus" olarak anılan Toussaint Louverture'ün önderliğinde ayaklandı. Savaş on üç yıl sürdü. Karayibler'deki Fransa'ya ait Martinique Adası'ndan Joséphine'le evli olan Napolyon, adaya 43 000 deneyimli askerden oluşan bir birlik gönderdi. 18 kasım 1803'te, savaşı sona erdiren Vertières çarpışmasında isyancılar Fransızları yenilgiye uğrattı. Savaş dehşet verici bir bilançoyla sona erdi: 140 000 köle, 70 000 Fransız öldü. 1 ocak 1804'te, Gonaïves'de Saint-Domingue Adası'nın bağımsızlığı ilan edildi ve adı yerli dilindeki eski adına, Haiti'ye dönüştürüldü.
3. Francisco Miranda (1750-1816), Venezuelalı yurtsever, İspanya'da subay oldu, 1779-1781 yılları arasında Birleşik Devletler'in bağımsızlık savaşına katıldı. Fransa'da general oldu, Napolyon'un askeri harekâtlarında yer aldı. 1806'da cumhuriyet kurmak amacıyla Venezuela'ya bir sefer düzenledi ve 1811'de Caracas'ta Bağımsızlık Deklarasyonu'nu oya sundu. 1812'de İspanyollar tarafından yenilgiye uğratıldı ve hapse atıldığı Cádiz'de öldü.
4. En ünlülerinden biri Bernardo de Gálvez'di (1746-1786), 1779 seferi boyunca Tompson, Smith, Manchak, Baton Rouge ve Natchez limanlarını ele geçirdi. Mobile (1780) ve İngiliz General Campbell'ı tutsak ettiği Pensacola'yı (1781) da aldı.
5. José Tomás Boves (1782-1814) Oviedo'da doğdu. İspanyol tahtının hizmetinde, Venezuela'nın Llanos bölgesinde Llaneroların lideri oldu. 1814'teki La Puerta çarpışmasında Bolívar'ı yenilgiye uğrattı ve Caracas'ı ele geçirdi.

6. Arturo Uslar Pietri (1906-2001). Venezuelalı yazar, aralarında *Las lanzas coloradas* (1931), *El camino de El Dorado* (1947), *Oficio de difuntos* (1976), *Samuel Robinson* (1981) ve *La visita en el tiempo* (1990) gibi romanların da bulunduğu çok sayıda eserin yaratıcısı.

7. Alexandre Pétion (1770-1818), Haitili general, 1803'teki Fransız yenilgisini hazırlayanlardan biri, 1807'den ölümüne kadar Haiti devlet başkanı.

8. Máximo Gómez (1836-1905) Santo Domingo'da doğdu. 1865'te İspanyol ordusuyla birlikte Küba'ya gitti ve 1868'de adanın bağımsızlığı için savaştı. 1895'te José Martí'nin yanında özgürlük ordusunun başkomutanlığını üstlendi. Parlak bir stratejisti, Occidente bölgesinin ele geçirilmesini üstlendi. Havana'da öldü.

9. Antonio Maceo Grajales (1848-1896). Kübalıların bağımsızlık için verdiği savaşların en önemli kahramanlarından biri. Kurtuluş ordusunun genelkurmay başkanlığına kadar yükseldi ve aralarında Occidente'nin işgalinin de bulunduğu iki büyük savaşta çok sayıdaki başarıda başrolü oynadı. 7 aralık 1896'daki San Pedro çarpışmasında öldü.

10. Narciso López (1799-1850). Caracas'ta İspanyol bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Bolívar'a karşı, İspanyol ordusunda subay olarak çarpıştı. İspanya'da, Bourbon sülalesi içindeki iç savaşa katıldı. 1841'de vali yardımcısı olarak Küba'ya geldi. 1848'den itibaren, İspanyol egemenliğine karşı çıkan ve Birleşik Devletler'e katılmayı savunan yerli İspanyollarla yakınlık kurdu. New Orleans'a kaçmak zorunda kaldı ve oradan adaya defalarca askeri sefer düzenledi. Texas bayrağından esinlenerek, Küba'nın yeni bayrağını önerdi. Tutuklandı ve 19 mayıs 1850'de Havana'da idam edildi.

11. Benito Juárez (1806-1872). Yerli kökenli olan Juárez 1858'de Meksika devlet başkanı oldu, ülkesinin dış borçlarını ödemeyi reddetti ve bunun üzerine Meksika III. Napolyon'un orduları tarafından işgal edildi. III. Napolyon, Maximilian'ı Meksika imparatoru ilan etti. Juárez gerilla savaşıyla direnişe geçti, Maximilian'ı ele geçirdi ve kurşuna dizdirdi, Fransızları yenilgiye uğratarak ölümüne kadar sürmek üzere tekrar devlet başkanı oldu.

12. Jorge Eliécer Gaitán (1898-1948). Avukat, Kolombiya Liberal Partisi'nin önderi ve efsanevi hatip. 9 nisan 1948'de öldürülmesi üzerine başlayan ve "Bogotazo" olarak bilinen halk ayaklanması, binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanarak acımasızca bastırıldı. (Bkz. 4. bölüm, 8 ve 9 numaralı dipnotlar.)

13. Santiago de Cuba bozgunu 3 temmuz 1898'de gerçekleşti; İspanyol filosu, Amiral Sampson'un yönetimindeki, silah ve gemi sayısı bakımından ondan iki kat üstün olan Amerikan donanması tarafından yok edildi. 350 İspanyol denizci yaşamını yitirdi.

14. Alıntı tam olarak şöyle: "Zayıfların yanında olduğu için, onurlandırmaya değer." 13 mayıs 1883'te Buenos Aires'te yayımlanan *La Nación* gazetesinde yayımlanan "New York Mektubu, 29 mart 1883"ten alıntı. Martí

bu yazıda, "ipek yürekli, demir elli o Alman'ın, ünlü Karl Marx'ın onuruna" yapılan törenlerden söz ediyor. Bkz. José Martí, *En los Estados Unidos. Periodismo de 1881 a 1892*, Roberto Fernández Retamar ve Pedro Pablo Rodríguez'in (koordinatör) yayına hazırladığı basım, editorial ALLCA, Madrid-Paris-Havana, 2003.

15. Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (ALCA) fikri 1 haziran 1990'da George Bush (baba) tarafından ortaya atıldı ve halefleri Bill Clinton ile George W. Bush tarafından da savunuldu. 800 milyon kişinin yaşadığı, bütün Latin Amerika ve Karayib –Küba hariç– ülkelerinin serbest ticarete entegrasyonunu öngörüyor. Kanada, Birleşik Devletler ve Meksika arasında imzalanarak 1 ocak 1994'te yürürlüğe giren Serbest Ticaret Antlaşması'nı (TLC) yarıkürenin tümüne yaymayı amaçlıyor.

16. Aziz Matta İncili, 5-7 ve Aziz Luka İncili 6, 17-49: Dağ vaazı İsa'nın öğretilerinin ve Hıristiyan doktrininin özünü içerir.

17. Aziz Markos İncili: İsa beş bin kişiyi doyuruyor, 6, 30-44 ve 8, 1-9.

18. Aziz Matta İncili: Bağda çalışmaya çağrılanlar, 20, 1-16.

19. Aziz Markos İncili: İsa tapınağı arıtıyor, 11, 15-19.

2. Bir liderin çocukluğu

1. O dönemde, Batılı ülkelerin bir çoğunda yaygın bir sistemdi, belirli miktardaki bir ödeme yoluyla, askerliğe çağrılanlar cepheye gitmekten kurtulur ve yerine geçmek üzere fakir bir genci kiralarlardı. Örneğin bu adaletsiz sistem temmuz 1863'te iç savaş sürerken Abraham Lincoln hükümeti tarafından uygulamaya kondu ve bu Martin Scorsese'in *New York Çeteleri* (2002) filminde ele aldığı bir ayaklanmaya neden oldu.

2. Bugün Küba'da hâlâ büyük ölçüde kullanılan ve 13,4 hektara denk düşen eski bir tarım arazisi ölçme birimi.

3. Habeşistan Savaşı (1935-1936). 2 ekim 1935'te, Benito Mussolini'nin İtalyası Etyopya'yı işgale girişir. 2 mayıs 1936'da İtalyan birlikleri Addis Abeba'ya girer. Negus Haile Selasiye ülkeden kaçar. 1941'de İngilizler faşist askeri maceraya son verir ve Haile Selasiye tahtını geri alır.

4. Eusebio Leal, Havana'nın antik mahallesini restore eden tarihçi.

5. Yaratılış, 9, 18-28. Nuh, oğlu Sam'ın oğlu, torunu Kenan ve onun soyundan gelen, Kutsal Kitap'a göre eski Fenike-Filistin bölgesinde yaşayan Kenan Ülkesi halkını lanetler ve sonsuza kadar köleliğe mahkûm eder.

6. Yüzbaşı Joaquín Barberán y Tros ve Teğmen Joaquín y Serra deniz üzerinde yapılan en uzun uçuşu gerçekleştirmeyi ve 4 000 millik, yani 7 320 kilometrelik bir mesafeyi 39 saat 55 dakikada kat etmeyi başarır. 10 haziran 1933'te İspanya saatiyle öğleden sonra saat 04.45'te Sevilla'daki Tablada Havaalanı'ndan, Cuatro Vientos adlı uçaklarıyla Küba'ya doğru yola çıkarlar. 11 haziran günü Küba saatiyle öğleden sonra saat 03.40'ta Camagüey'de Küba topraklarına ayak basarlar. Camagüey'den Havana'nın Co-

lumbia Havaalanı'na gelirler. Birkaç gün sonra da, Havana ile Mexico şehri arasında uçarken kaybolurlar.

7. 2 şubat 1929. Fidel Castro üç buçuk yaşındayken, şiddetli bir deprem adanın tüm Oriente bölgesini ve ardından Birán bölgesini sallar. Santiago şehri yerle bir olur.

8. Gerardo Machado (1871-1939), 1925-1933 yılları arasında Küba'nın diktatör devlet başkanı. Amerikan hayranlığı ve muhalefet üzerindeki baskıcı tavrıyla tanınır. "33 Devrimi" olarak adlandırılan hareketin en üst noktası olan bir genel grevin sonucu olarak Küba'dan kaçtı. Bir ay sonra, 4 eylül 1933'te, Fulgencio Batista'nın başını çektiği "Çavuşlar Ayaklanması" gerçekleşir.

9. Julio Antonio Mella (1907-1929), 1923'te Üniversite Öğrencileri Federasyonu'nu (Federación Estudiantil Universitaria-FEU) ve 1925'te Küba Komünist Partisi'ni kurdu. Gerçek adı Nicanor MacFarland'dı. Machado diktatörlüğü sırasında (mayıs 1925-ağustos 1933) hapse atıldı ve açlık grevine gitti. Sebest bırakılınca Meksika'ya sürgün edildi ve 10 ocak 1929'da orada öldürüldü.

10. Antonio Guiteras (1906-1935) Birleşik Devletler, Philadelphia'da doğdu ve çocukluğunu orada geçirdi. Ailesi, 1914'te babasının İngilizce öğretmenliği yaptığı Pinar del Río'ya yerleşti. 1933 Devrimi'nin önderlerinden biriydi. Geçici hükümetin üyesi olarak, sekiz saatlik işgünü ve asgari ücret yasalarını da içeren sosyal reformlar gerçekleştirdi. Ocak 1934'teki askeri darbenin ardından, Batista korkunç bir baskı dönemi başlattı ve 8 mayıs 1935'te Guiteras katledildi.

11. 1898'den başlayarak Küba'yı işgal altında tutan Birleşik Devletler, 1901 Anayasası'nda bir "değişiklik" –Platt Yasa Değişikliği– yapmayı zorunlu kıldı. Bu değişiklik, Washington'a adanın içişlerine karışma hakkı veriyor, Havana'nın Pinos Adası üzerindeki hükümranlığını sona erdiriyor, Küba devletini, Amerikan gemilerinin ikmal yapması için, bazı kömür madenleri üzerindeki haklarından vazgeçmeye zorluyordu. Bu "kömür yataklarından" biri, 2 temmuz 1903'ten itibaren, Küba'nın itirazına rağmen bugün hâlâ Birleşik Devletler'in elinde bulundurduğu Guantánamo deniz üssüne dönüştürüldü.

12. Gustaf Mannerheim (1867-1951), otuz yıl boyunca Rus ordusunda subaylık ve Çar II. Nikolay'ın yardımcılığını yaptı. Ülkesi Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşını yönetti. 1918'de devlet naibi seçildi ve savunma konseyine başkanlık etti. 1939-1940 arasında Stalin'in saldırılarına karşı Finlandiya halkının direnişini idare etti. 1941'de Nazi Almanyası'yla ittifak kurdu. 1944'te devlet başkanı seçildi ve Müttefikler'le silah bırakışması imzalamak zorunda kaldı. 1946'da istifa ederek İsviçre'ye yerleşti. 1951'de Lozan'da öldü.

13. José María Heredia (1803-1839), Küba'nın ulusal şairi, *Topraksızların Marşı*'nın yazarı, en ünlü lirik şiiri *Niágara* 1824'te yayımlandı. Tek yapıtı

Les Trophées'yle tanınan, aynı adı taşıyan, Parnasse okulundan Fransız şairle karıştırılmamalı.

14. 1955 yılında Fidel Castro ve diğer devrimciler tarafından organize edildi. Adını, 26 temmuz 1953'te Santiago de Cuba'daki Moncada kışlası baskınının tarihinden aldı. Bu hareket, Devrimci Direktuvar'la birlikte, Küba'da Batista'ya karşı yürütülen savaşın temel örgütüydü. İki kolu mevcuttu: Sierra (dağlardaki gerillalar) ve Llano (şehirlerdeki başkaldırı hareketi). Daha sonra, Küba Komünist Partisi'ni oluşturmak üzere, başka iki örgütle daha birleşti.

15. Frank País (1934-1957), genç devrimci, Oriente bölgesinde, öğrenci hareketini işçi ve köylülerin mücadelesiyle birleştirmek için çalıştı. Temmuz 1957'de Batista'nın polisi tarafından katledilene kadar, gerilla mücadelesini destekleyen illegal harekette başat bir rol oynadı.

16. Fidelis von Sigmaringen (1577-1622), aziz. Almanya'nın Schwaben bölgesindeki Sigmaringen kentinde doğdu. Yoksulların savunmasını ücret almadan üstlenen avukattı ve bu nedenle "yoksulların avukatı" olarak anıldı. Otuz beş yaşında avukatlığı bıraktı ve Fransisken tarikatına girmeye karar verdi. "Halkın Demosthenes'i" olarak adlandırılan, hatip ve ünlü bir vaaz ustasıydı. 1746'da Papa XIV. Benedictus tarafından aziz ilan edildi ve papa onun hakkında şöyle dedi: "Çevresindekilere yardım etmek ve güç vermek için tüm sevgisini akıtıyor, acı çekenlerin tümünü bir baba yüreğiyle kucaklıyor, dört bir yandan topladığı yardımlarla sayısız yoksulun hayatta kalmasını sağlıyordu." 24 nisan 1622'de Seewis'ta öldürüldü.

17. *Tom Amca'nın Kulübesi* (1851), Kuzey Amerikalı romancı Harriet Beecher Stowe'un (1811-1896) eseri.

18. *La forja de un rebelde* (1941-1946), İspanyol romancı Arturo Barea'nın (1897-1957) bir üçlemesidir: *La forja*, *La ruta*, *La llama*. XX. yüzyılın başından İspanya İç Savaşı'na kadar bir kişinin yaşamını anlatır. Geriye dönüşler üzerine kuruludur, otobiyografik özellikler gösterir.

3. Bir asi şekilleniyor

1. Joe Louis (1914-1981), "Brown Bomber" lakaplı, dünya ağır sıklet boks şampiyonu boksör. 1930'da iki kez şampiyon olan Alman Max Schmeling'e karşı iki kez dövüştü. İlk karşılaşma 19 haziran 1936'da oldu ve Joe Louis yenildi. Fidel Castro'nun burada sözünü ettiği 22 haziran 1938'de, altmış bin seyircinin önünde New York Yankee Stadyumu'nda yapılan ikincisi, İngilizce, Almanca, Portekizce ve İspanyolca olarak dört dilde radyodan naklen yayınlandı. İkinci Dünya Savaşı arifesinde, sembolik boyutu nedeniyle unutulmaz bir karşılaşma oldu, bir Afroamerikalı ile "Ari" ırktan biri karşılaşıyordu: nazizme karşı demokrasi. Joe Louis, daha ilk rauntta nakavtla kazandı.

2. Max Schmeling (1905-2005) 1941'de Girit'in Almanlar tarafından işgal edilmesine paraşütçü olarak katıldı ve çarpışmada yaralandı.
3. *El Gorrión*, 1932'de Arjantin'in Buenos Aires kentinde yayımlanmaya başlayan bir çizgi bant dergisiydi. 1938'de en ilgi çeken hikâyesi, "İntikamcı" adlı adalet dağıtan bir süper kahramanın serüvenleriydi. En önemli çizeri, 1968'de Che Guevara'nın yaşamına adanmış bir albümün de yaratıcısı olan, dünyaca ünlü Alberto Breccia'ydı (1919-1993).
4. *De tal palo, tal astilla* (1880), İspanyol yazar José María de Pereda'nın (1833-1906) romanıdır.
5. Çocuk Fidel Castro'nun Birleşik Devletler Başkanı Franklin D. Roosevelt'e gönderdiği İngilizce mektup şöyleydi: "Birleşik Devletler Başkanı... İsteseniz bana mektupla on dolarlık yeşil bir Amerikan banknotu verin, çünkü ben hayatımda hiç on dolarlık yeşil bir Amerikan banknotu görmedim ve onlardan birine sahip olmak isterim. Adresim şöyle: Sr. Fidel Castro, Dolores Lisesi, Santiago de Cuba, Oriente-Küba... Çok İngilizce bilmiyorum fakat çok İspanyolca biliyorum, sanırım siz çok İspanyolca bilmiyorsunuz ama çok İngilizce biliyorsunuz, çünkü siz Amerikalı'sınız ama ben Amerikalı değilim..."

4. Siyasete atılırken

1. Eduardo Chibás (1907-1951). Machado'ya karşı yürütüle öğrenci mücadelesinden geliyordu ve Gerçek Parti'nin (Partido Auténtico) önde gelen isimlerinden biriydi. Gerçek Parti'den, Başkan Grau San Martín'in ihanetinden, hükümetinin teslimiyetçi tavrından ve yolsuzluklarından rahatsız olarak, mayıs 1947'de, bir süre sonra Fidel'in de katılacağı Küba Halk Partisi'ni (Ortodoks) kurdu. Karizmatik bir lider, iyi bir hatipti; yolsuzluklara karşı mücadele eden ve ulusalcı bir çizginin savunucusuydu. Kazanacağı tahmin edilen, haziran 1952 başkanlık seçimlerinde partisinin adayıydı. 5 ağustos 1951'de katıldığı radyo konuşmasından sonra karnına bir kurşun sıktı ve birkaç gün sonra öldü.
2. 1952'ye kadar Küba'daki başlıca siyasi güçler, Gerçek, Ortodoks, Liberal, Demokrat, Cumhuriyetçi ve daha küçük ölçekli Halkçı Sosyalist (komünist) partilerden oluşuyordu. Seçimlerde, alışılageldiği gibi, Cumhuriyetçiler, Gerçekçiler ve Demokratlarla ittifak yapıyor, Demokratlar ile Liberaller koalisyon oluşturuyor ve Fulgencio Batista'nın son yıllarda kurduğu Birleşik Eylem Partisi (Acción Unitaria) bir biçimde onlara katılıyordu.
3. Münih'te, 29-30 eylül 1938 tarihinde, Fransa (Daladier), İngiltere (Chamberlain), İtalya (Mussolini) ve Almanya (Hitler) temsilcileri, demokrasilerin gerilemesi anlamına gelen bir dizi antlaşma imzaladı. Her şeye rağmen artık kaçınılmaz görünen bir çatışmaya meydan vermemek için, Paris ve Londra, Üçüncü Reich'ı yayılmacı politikasında yüreklendi-

ren bir kararla, Hitler'in Südetler bölgesini ve Çekoslovak topraklarını ilhak etmesine izin verdiler. Bu ihanet, SSCB'yi Almanya'yla bir antlaşma yapma arayışına itti.

4. Carlos Rafael Rodríguez (1913-1997). 1930'dan başlayarak politik yaşamın ve Başkan Gerardo Machado'nun diktatörlüğüne karşı mücadelenin içinde olan Rodríguez, 1940'ta Sosyalist Halk Partisi adını alan Komünist Parti'nin aktif üyesi ve yöneticisiydi. 1940'ta Batista'nın oluşturduğu koalisyon hükümetinde, bir başka komünist Juan Marinello'yla birlikte bakanlık yaptı. 1959'daki devrimin zaferinden sonra hükümet ve devlette çeşitli sorumluluklar üstlendi. Siyasi kariyerini bakanlar konseyinin dış ilişkilerden sorumlu başkan yardımcısı olarak tamamladı.
5. Curzio Malaparte (1898-1957), İtalyan yazar. *Technique de coup d'état* (1931), *Kaputt* (1944) ve *La Pelle* başlıca eserleridir.
6. Rafael Trujillo (1891-1961), 1930'dan bir suikastla 1961'de öldürülene kadar Dominik Cumhuriyeti diktatörü. 1946'da sürgündeki komünistler için bir af çıkardı fakat döndüklerinde öldürülmelerini emretti ve bunun ardından Cayo Confites seferini planladı.
7. "Bogotazo"da yaşananların canlı bir betimlemesi için bkz. Gabriel García Márquez, *Anlatmak İçin Yaşamak*, Can Yayınları, İstanbul, 2005.
8. Eylül 1981'de, Kolombiyalı gazeteci Arturo Alape, "Bogotazo" deneyimi üzerine Fidel'le uzun bir röportaj yaptı. Bkz. Arturo Alape, *El Bogotazo: Memorias del olvido*, Casa de las Américas, Havana, 1983.
9. 18 ekim 1945'te yapılan bir darbeyle başkan-diktatör Isaías Medina Angarita devrildi. Bunun üzerine 15 şubat 1948'e kadar sürecek olan Rómulo Betancourt'un başkanlığında Devrimci Cunta Hükümeti oluşturuldu. Aralık 1947 seçimlerinin galibi olan Rómulo Gallegos Venezuela devlet başkanı oldu. Bu "devrimci" dönem, 24 kasım 1948'de Rómulo Gallegos'u deviren askeri darbeye kadar sürdü.
10. Rómulo Gallegos (1884-1969), Venezuelalı siyasetçi ve yazar. *Doña Bárbara* (1929) ve *Canaima* (1935) gibi önemli eserlerin yazarıdır.
11. Raúl Roa (1907-1982). Yazar ve siyasetçi. 1923'ten başlayarak Julio Antonio Mella'nın örgütlediği ve yönettiği Devrimci Öğrenci Hareketi'ne katıldı. Gerardo Machado'nun diktatörlük rejimiyle çatıştı. Aynı zamanda, Batista diktatörlüğüyle de çatıştı ve bu yüzden iki kez sürgüne gitmek zorunda kaldı. Devrimin başarıya ulaşmasının ardından Havana'ya geri döndü. 1959'dan sonra BM'de ve uluslararası konferanslarda Küba'nın dış politikasını savundu, dışişleri bakanlığı yaptı. Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi ve çok sayıda kitabın yazarıdır.
12. 26 temmuz 1953'teki Moncada kışlası baskınından sonra Fidel Castro tutuklandı ve yargılandı. Avukat olarak savunmasını bizzat üstlendi ve savunmasının son bölümü, aynı zamanda Batista'ya karşı bir manifesto ve Küba'da radikal bir dönüşümün programı olan, "Tarih Beni Beraat Ettirecektir" adıyla tanındı.

5. Moncada kışlası baskını

1. José Antonio Echeverría Bianchi (1932-1957) Matanzas'a bağlı Cárdenas'ta doğdu. 1955'te Üniversite Öğrencileri Federasyonu başkanlığına seçildi. Bir sonraki yıl, Havana Üniversitesi'nin önde gelen öğrenci liderlerinden biri olarak Directoria Revolucionario'yu kurdu. Bir halk ayaklanması başlatarak Batista'yı devirmek amacıyla 13 mart 1957'de başkanlık sarayına saldıran müfrezeyi örgütledi. O gün gerçekleştiren eylemler sırasında öldü.
2. Abel Santamaría Cuadrado (1927-1953), Ortodoks Gençlik'in militanı, Fidel Castro tarafından kurulan hareketin yöneticisi ve Moncada baskınının ikinci komutanı. Saldırı günü olan 26 temmuz 1953'te yakalandı, işkenceye uğradı ve katledildi.
3. Jesús Montané (1923-1999). Pinos Adası'nda doğdu. Küba Devrimi'nin tarihi lidelerinden biri. Ortodoks Parti'nin gençlik üyesi. Moncada kışlası baskınına katıldı. Fidel Castro'yla birlikte hapse atıldı. Meksika'ya sürgün edildi ve *Granma*'yla geri dönen gruba katıldı. Alegría de Pío çarpışmasında yakalandı ve devrim zafere ulaşana kadar hapiste kaldı. Ulusal Meclis'te milletvekili oldu. Çok sayıdaki görevlerinden biri ulaştırma bakanlığıydı.
4. Haydée Santamaría Cuadrado (1922-1980), Ortodoks Gençlik'in ve sonra da Fidel Castro'nun hareketinin militanlarından. 26 temmuz 1953 eylemine katılan iki kadından biri. Yakalandı ve hapsedildi. *Tarih Beni Beraat Ettirecektir*'in yasadışı ilk baskısının hazırlanmasına ve dağıtımına katıldı. Batista diktatörlüğüne karşı verilen savaş boyunca 26 Temmuz'un Ulusal Yönetim üyesi.
5. Raúl Martínez Ararás 26 temmuz 1953 saldırısını hazırlamak üzere Fidel Castro tarafından oluşturulan küçük gruba katılanlardan biriydi. Bayamo kentinde Carlos Manuel de Céspedes kışlasını ele geçirmesi gereken grubun yönetimini üstlenmişti. Bu girişim de başarısızlığa uğradı.
6. Otto Skorzeny, Alman özel birliklerinin komutanı, dağlık Apenin bölgesinde Gran Sasso'da 1943 haziranındaki bozgundan sonra esir düşen Benito Mussolini'yi 12 eylül 1943'te kurtardı.
7. Melba Hernández Rodríguez del Rey, 1922 doğumlu avukat, 26 temmuz 1953 eylemine Haydée Santamaría'yla birlikte katılan diğer kadın. Hapse atıldı. Fidel Castro'nun savunmasının basımı ve dağıtımı faaliyetine katıldı. Savaş boyunca Üçüncü Cephe müfettişliği yaptı.
8. Moncada Kışlası baskınıyla ilgili olarak en doğru kaynak kabul edilen ve ayrıntılı bir anlatım için bkz. Robert Merle, *Moncada, le premier combat de Fidel Castro*, Robert Laffont, Paris, 1965.

6. "Tarih Beni Beraat Ettirecektir"

1. Óscar Alcalde Vals (1923-1993). Moncada'ya saldıran gruptan biri, saldırı sonrası Fidel Castro'yla birlikte Gran Piedra sıradağlarına çekildi. Ya-

kalandı, yargılandı ve 13 yıla mahkûm oldu. 1955'te af çıkınca sürgüne gönderildi. Devrimin zafere ulaşmasından sonra önemli görevler üstlendi. 5 ocak 1993'te öldü.

2. José Suárez Blanco (1927-1991). Moncada'ya saldıran grupta yer aldı. Yakalandı ve hapsedildi. 1955'te sürgüne gönderildi. 15 haziran 1991'de Havana'da öldü.
3. Fidel Castro'nun yaşamının bu bölümüyle ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. Lázaro Barredo Medina, *Mi prisionero Fidel, Recuerdos del teniente Pedro Sarría*, Editorial Pablo de La Torriente, Havana, 2001.
4. Augusto César Sandino (1895-1934). Nikaragualı devrimci. 1926'de silahlı bir ayaklanma gerçekleştirdi. Bir yıl sonra iktidardaki tutuculara ve Nikaragua'da bulunan Amerikan güçlerine karşı gerilla savaşı başlattı. 1928'de El Salvadorlu komünist yönetici Farabundo Martí, Sandinist gerilla kuvvetlerine katıldı. 1933'te Kuzey Amerikalıların çekilmesiyle Sandino'nun davası zafere ulaştı ama Sandino, 1 şubat 1934'te, o sırada Ulusal Muhafızlar'ın komutanı olan; gelecekteyse Amerikan yanlısı acımasız bir diktatörlük kuran ve sonunda 19 temmuz 1979'da Sandinist devrimle alaşağı edilen Anastasio Somoza'nın adamları tarafından öldürüldü.
5. Vo Nguyen Giap (doğ. 1911). Vietnamlı general. 1930'larda Komünist Parti'ye katıldı. İkinci Dünya Savaşı boyunca ülkesinin Japonlar tarafından işgaline direnen güçleri örgütledi. 1946'dan itibaren Fransız sömürgeciliğine karşı savaş başlattı. Modern gerilla savaşının en büyük ustalarından ve teorisyenlerinden biri olarak görülen Giap, 1954'te Dien Bien Phu'da Fransızlara karşı kazanılan zaferin ve 1961'den 1975'e kadar ABD'ye karşı verilen savaşın stratejisinin yaratıcısıydı.
6. Ho Şi Minh (1890-1969). Vietnamlı devrimci ve XX. yüzyılın en önemli siyasi liderlerinden biri. Moskova'da öğrenim gördü ve Komintern'e girdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Vietnam'a dönerek, Fransızlara karşı yürütülen bağımsızlık savaşını yönetti. 1954'te Kuzey Vietnam devlet başkanı seçildi. Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi Vietkong'un, 1975'te ABD'nin yenilgiye uğratılıp, Vietnam'ın birleşmesiyle sonuçlanan, Güney Vietnam'ın kurtuluşu için verdiği mücadeleyi örgütledi.
7. Mao Zedong (1893-1976), Çinli devrimci. 1921'de Çin Komünist Partisi'ni kurdu. 1934-1935'te, yürüttüğü devrimci savaşın başlıca ilkelerini oluşturmasını sağlayan Uzun Yürüyüş'ü yönetti. Japon işgalcilere karşı savaştı ve diğer Çinli güçleri yenilgiye uğrattı. 1 ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti.

7. Che Guevara

1. Fidel Castro, yazılarında, konuşmalarında ve söyleşilerinde, Ernesto Che Guevara'yla ilgili olarak fikirlerini sık sık dile getirdi. Doğrudan tanıklık-

larını bir araya getiren kitap için bkz. *Che en la memoria de Fidel Castro*, Jesús Montané'nin önsözüyle, Ocean Pres, Melbourne, 1998.

2. Bkz. "Arjantin içlerinde gezinti (1950). Günlüğünden bölümler." Ernesto Guevara Lynch, *Oğlum Che*, Çivi Yazıları, İstanbul, 1997.

3. Ernesto Che Guevara, *Latinamericana/Bir Motosiklet Gezisi Günlüğü/1951-1952*, Çivi Yazıları, İstanbul, 1996.

4. 9 nisan 1952'de, Bolivya'yı devrime götüren halk ayaklanması başladı. Ayaklanma, Víctor Paz Estenssoro'nun Ulusal Devrimci Hareket'i (Movimiento Nacionalista Revolucionario-MNR) ve Juan Lechín'in Bolivya İşçi Birliği (Central Obrera Boliviana-COB) tarafından yönlendirildi. Birkaç gün içinde, "rosca" (ulusal zenginliği ve madenleri elinde bulunduran üç büyük aile) iktidardan indirildi; Silahlı Kuvvetler bölündü; sendikalar silahlandı ve alternatif bir iktidara dönüşerek toprakları, şirketleri, işletmeleri işgal etti; madenler ulusallaştırıldı ve latifundalar paylaştırıldı.

5. Alberto Granado, *Con el Che por Sudamérica*, Letras Cubanas, Havana, 1986.

6. Jacobo Arbenz (1913-1971). Orduyu on dört yıl boyunca elinde tutan General Jorge Ubico'nun diktatörlük rejimine son veren halk ayaklanmasının, "1944 ekim devrimi"nin başlıca yaratıcılarından biri olan subay. Arbenz, 1951'de Guatemala devlet başkanı seçilen bir Hıristiyan-demokrattı. Başta United Fruit Company olmak üzere, Kuzey Amerikalı büyük toprak sahibi şirketleri etkileyen Toprak Reformu Yasası'nı çıkardı. Komünistlikle suçlanarak, Başkan Eisenhower'in onayı ve bazı Orta Amerikalı diktatörlerin desteğiyle CIA'in düzenlediği bir askeri darbe sonucu 27 haziran 1954'te başkanlıktan indirildi.

7. Antonio López Fernández (1930-1956). Bayamo kışlasına saldıran grupta yer aldı. Takipten kurtularak Havana'daki Guatemala elçiliğine sığınmayı başardı. 1955 affından sonra ülkeye döndü ve 26 Temmuz Hareketi'nin Ulusal Yönetimi'ne katıldı. *Granma* seferine katılanlardan biriydi. 8 kasım 1956'da Boca del Toro'da katledildi.

8. "Bütün gece Fidel'le sohbet ettim. Ve gün ağardığında, onun gelecekteki seferinin doktoruydum." Arjantinli gazeteci Jorge Masetti'nin nisan 1958'de Sierra Maestra'da Che'yle yaptığı söyleşi. Masetti daha sonra bundan kitabında da söz eder. Bkz. *Los que luchan y los que lloran (El Fidel Castro que yo vi)*, Editorial Madiedo, Havana, 1960. Bu karşılaşmaya ilişkin bir başka tanıklıkta Che şunları yazar: "Kübalı devrimci Fidel Castro'yu tanımış olmak politik bir olaydır. Kendisinden emin, olağanüstü cesur, zeki bir genç: sanırım birbirimizden hoşlandık." Ernesto Che Guevara, *Notas del Segundo Diario de viaje*, 1955.

9. Alberto Bayo, *Mi aporte a la revolución cubana*, Imprenta del Ejército Rebelde, Havana, 1960.

10. Miguel Ángel Sánchez, Kore Savaşı'na katılmış olmasından dolayı "Koreli" adıyla anıldı. Fidel Castro'nun 1955'te tanıdığı Küba kökenli ABD va-

tandaşıydı. Bir ay sonra, taktik konularda işbirliği yapmak üzere Meksika'da gruba katıldı. 1956 sonlarında Kübalı devrimcilerden koptu.

11. Nikita Kruşçev, 25 şubat 1956'da Moskova'da SSCB Komünist Partisi XX. Kongresi'nde Stalin'in cinayetlerini ortaya çıkartan ve tarım alanındaki yanlışları gösteren "gizli bir rapor" sundu.
12. Lázaro Cárdenas (1895-1970), 1934-1940 arasında Meksika devlet başkanlığı yapan Meksikalı devrimci. Önemli bir tarım reformuna önayak oldu ve 1938'de petrolü ulusallaştırdı.

8. Sierra Maestra'da

1. Herbert Matthews, Küba'daki tüm basın gerillayla ilgili haberlere sansür uyguladığı ve Batista'nın propagandacıları, Alegría de Pío çarpışmalarında Fidel Castro'nun öldüğünü iddia ettikleri sırada Sierra'ya çıkan ilk uluslararası gazeteciydi. O dönemde Matthews elli altı yaşındaydı ve *New York Times*'ın Latin Amerika'yla ilgili konulardaki editörüydü. 1935'te İtalya bu ülkeyi işgal ettiğinde Etyopya, iç savaş boyunca İspanya ve İkinci Dünya Savaşı'nda gazetesinin Avrupa muhabiriydi. 17 şubat 1957'de Fidel Castro'yla bir röportaj yaptı ve *New York Times*'da üç haber yayımladı. İlki 24 şubatta ilk sayfadan, "Gizlendiği yerde görüştüğümüz Kübalı asi" başlığıyla yayımlandı. Diğer iki haber, 25 ve 26 şubat günleri yer aldı. İkincisinde, Batistacıların reddettiği görüşmenin gerçek olduğunu göstermek üzere Matthews'un Castro'yla çekilmiş bir fotoğrafı yayımlandı. Bu fotoğraf kısa süre içinde tüm dünyadaki iletişim araçlarında dolaşmaya başladı. Fidel Castro'nun gerillaları Matthews sayesinde böylesi uluslararası bir etki ve komutanları da adalet isteyen bir romantik imajı elde etti.
2. Gerillaya yaptığı bu ilk hizmetin ardından, tüm savaş boyunca İsyan Ordusu'yla son derece değerli bir işbirliği yaptı. 1990'ların sonunda Havana'da öldü. (Pedro Álvarez Tabío'nun notu.)
3. Uvero çarpışması 28 mayıs 1957'de gerçekleşti.
4. Santiago de Cuba'daki Moncado kışlasına 19 ocak 2003'te Fidel Castro'yla birlikte yaptığım ziyaret sırasında bu tarihi tüfeği gördüm.
5. Juan Almeida (doğ. 1927). Devrim komutanlarından. Batista'ya karşı verilen mücadeleye, 10 mart 1952 darbesinden sonra, Fidel Castro'yu tanıdığı üniversitede katıldı. Moncada baskınında yer aldı ve hapse mahkûm oldu. *Granma* çıkarmasını yapan grubun da içindeydi. Sierra'da sayısız çarpışmaya katıldı. 1958'de, İsyan Ordusu'nun Santiago de Cuba müfrezesinin komutanlığına atandı. Çok sayıda görev üstlendi. Küba Devrim Savaşçıları Derneği başkanıdır.
6. José Quevedo Pérez, *La batalla del Jigüe*, Editorial Letras Cubanas, Havana, 1979; *El último semestre*, Ediciones Unión, Havana, 1982 ve *Vale la pena recordar*, Imprenta de las FAR, Havana, 1993.

9. Gerilladan alınacak dersler

1. Ernest Hemingway (1899-1961), 1954 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi ABD'li yazar. İç savaş sırasında İspanya'da muhabirlik yaptı. Bu deney onu, Havana'daki Ambos Mundos Oteli'nin 525 numaralı odasında, bu çatışmayı ele alan ve kuşkusuz en ünlü romanı olan *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'u yazmaya itti. Yönetmen Sam Wood, 1943 yılında, Hollywood'da, başrollerini Gary Cooper ile Ingrid Bergman'ın paylaştığı, romanla aynı adı taşıyan filmi çekti.

10. Devrim: ilk adımlar, ilk sorunlar

1. O dönemde genel sekreterliğini Blas Roca'nın yaptığı ve Carlos Rafael Rodríguez'in içinde bulunduğu, eski Küba Komünist Partisi'nin resmi adı.
2. Örneğin, 22 ocak 1959'da Havana Spor Sarayı'nda yargılanan Batista'nın eski polis şeflerinden Jesús Sosa Blanco, 180 cinayetle suçlandı.
3. Fidel Castro'nun burada sözünü ettiği, birinci La Plata çarpışması öncesinde gerillalara katılan Sierra Maestralı köylü Eutimio Guerra'dır. Batista'nın ordusu tarafından esir alındı ve büyük maddi çıkarlar karşılığında Fidel Castro'yu öldürmeye ya da gerilla kamplarının tahrip edilmesini yardım etmeye ikna edildi. İki kez amacına çok yaklaştı. İhaneti ortaya çıkarılan hain yakalandı, yargılandı ve hakkında verilen ölüm cezası ABD'li gazeteci Herbert Matthews'un Fidel Castro'yla röportaj yaptığı gün, 17 şubat 1957'de isyancılar tarafından infaz edildi.
4. Gustave Le Bon (1841-1931), Fransız hekim, arkeolog, antropolog ve psikolog. *Ulusların Yücelişinin Psikolojik Yasaları* (Ufuk Yayınları, İstanbul, 1998) ve *Kitleler Psikolojisi* (Bedir Yayınevi, İstanbul, 1969) gibi birçok dile çevrilmiş iki önemli eserin yazarı.
5. Fidel Castro burada, "Düşünce Savaşları" adını alan ve tüm halkın bilincini, genel kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlayarak eğitim kampanyaları çerçevesinde yürütülen o dönemdeki gelişim programlarını kastediyor. Bu programlar sayıları artarak devam etti ve 2005'in sonlarında 150'yi aştı.
6. Bu girişime "Peter Pan Operasyonu" adı verildi. Ve buna Küba'daki ve Miami'deki Katolik din adamlarının aktif olarak katıldığı tarihsel olarak belgelendi. Bkz. Ramón Torreira Crespo ve José Buajasán Marrawi, *La operación Peter Pan*, Editora Política, Havana, 2000.
7. Mihail Şolohov, *Ve Durgun Akardı Don*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1965-1966.
8. Meksika'da, Katolik din adamları, yerlilerin ve köylülerin, "Yaşasın İsa" sloganıyla din adamlarının karşıtlarına karşı ayaklanmaları, 1926'dan 1929'a kadar süren gerçek bir iç savaşa ve on binlerce kişinin ölümüne neden oldu.

11. Komplolar başlıyor

1. Antonio Núñez Jiménez (1923-1998). Coğrafyacı, mağarabilimci ve doğabilimci. İsyan Ordusu'nda yüzbaşıydı, Che Guevara'nın birliğinde savaştı. Hükümette üst düzey görevler üstlendi. *Cuba, La naturaleza y el hombre* adlı devasa bir ansiklopedinin ve Küba coğrafyası üzerine çok sayıda kitabın yazarıdır.
2. 1921'de, iç savaşın sonlarında Sovyetler Birliği harabeye dönmüştü ve nüfus açlığın pençesindeydi. Bunun üzerine Lenin savaş komünizmini terk ederek, kısmen kapitalizme dönüşü, karma ekonomiyi ve tarıma önceliği öngören Yeni İktisadi Siyaset'i (NEP) ortaya atar. Sonuçlar olumlu olur. Lenin 1924'te öldükten sonra, 1928'de Stalin NEP ilkelerini aniden terk eder, "tek ülkede sosyalizmin inşası" için önceliği sanayileşmeye vererek tümüyle sosyalist ekonomiye geçer.
3. 1963-1964'te, Küba Devrimi'nin ekonomik örgütlenmesine ilişkin önemli bir teorik tartışma doğdu. İktisadi hesap yandaşları ile bütçe finansmanı sisteminden yana olanlar karşı karşıya geldi. Başını, Carlos Rafael Rodríguez, Alberto Mora, Marcelo Fernández Font ve Fransız Marksist iktisatçı Charles Bettelheim'ın çektiği ilk grup, rekabet eden, ihtiyaç duyduğu malları piyasadan parayla satın alan, otarşik bir finansman yapısına sahip, ademimerkeziyetçi yönetime sahip şirketlerin var olduğu sosyalist pazar ekonomisini uygun görüyor ve savunuyorlardı. Şirketlerin her birinde maddi teşvikler ağırlık kazanıyordu. İktisadi hesap yanlılarının savunduğu planlama, değer ve pazar aracılığıyla oluşuyordu. Bu, o yıllarda Sovyetler tarafından vazedilen ve seçilen başlıca yoldu.
4. Che'nin ekonomiyle ilgili düşünceleri için bkz. "Küba'da sosyalizm ve insan" *Justicia global, liberación y socialismo,* Ocean Pres, Melbourne, 2002, s. 33.
5. Bkz. Church Raporu, "Alleged Assasination Plots Involving Foreing Leaders", koordinatör Senatör Frank Church, Birleşik Devletler Senatosu, Washington, 1975. Church komisyonu, 1960-1965 arasında, CIA'nın doğrudan katıldığı ya da lojistik destek verdiği Fidel Castro'ya karşı girişilmiş sekiz suikast planının onaylandığını kabul etti.
6. Luis Báez, *El mérito es vivir. Objetivo: asesinar a Fidel*, Editorial La Buganville, Barcelona, 2002. Ayrıca bkz. José Ramón Fernández ve José Pérez Fernández, *La guerra de EE.UU. contra Cuba. La invasión de Playa Girón. 638 planes para asesinar a Fidel Castro. 40 años de agresiones*, Editora Política, Havana, 2001; Jacinto Valdés-Dapena, *La CIA contra Cuba. La actividad subversiva de la CIA y la contrarrevolución (1961-1968),* Editorial Capitán San Luis, Havana, 2002.
7. Luis Posada Carriles (doğ. 1928) ve Fidel Castro'yu öldürme planının içindeki diğer Kübalılar –Pedro Ramón, Guillermo Novo ve Gaspar Jiménez– Panama'da tutuklandı, yargılandı ve hapse atıldı. Ağustos 2004'te Panamá

Devlet Başkanı Mireya Moscoso, bu dört teröristi affetti, bunlardan üçü hemen Birleşik Devletler'e gönderildi ve bu ülke yetkililerince kabul edildiler. Mart 2005'te Küba, Posada Carriles'in ABD'ye yasadışı olarak girdiğini suç duyurusuyla bildirdi bu gerçek başlangıçta Washington tarafından reddedildi. Küba'nın başını çektiği yoğun uluslararası bir kampanya karşısında, Posada'nın Miami'de olduğu kabul edildi ve bu durum, itiraflarda bulunmuş (bkz. 12 temmuz 1998'de *New York Times*'da yayımlanan Luis Posada Carriles'le yapılmış röportaj) ünlü bir teröristi koruyarak, "terörizme karşı tüm dünyanın haçlı seferini" savunan Birleşik Devletler hükümetini zor durumda bıraktı. Amerikalı yöneticiler onu tutuklamak ve "ülkeye yasal olmayan yollardan" girme suçundan mahkemeye çıkarmak zorunda kaldı. Eylül 2005'te Birleşik Devletler mahkemesi, Carriles'in 1985'te hapishaneden kaçtığı Venezuela'ya ya da "işkence görebileceği" şüphesiyle Küba'ya iade edilmemesine karar verdi. Ekim 2005'te İberoamerika Zirvesi nedeniyle Salamanca'da bir araya gelen devlet başkanları, Venezuela ile Küba'nın yanında olduklarını ve Posada Carriles'in iade edilmesi ya da yargılanması girişimlerine destek verdiklerini ifade ettiler.

12. Girón sahili

1. MÖ 480'de, Eski Yunan'da, Pers İmparatoru Kserkses'in komutasındaki istilacılar ile I. Leonidas komutasındaki Ispartalılar arasındaki ünlü savaşın gerçekleştiği, genişliği 10 ila 50 metre arasında değişen dar geçit.
2. Nisan 2003'te, ABD mahkemeleri, 2001'de Florida'da tutuklanan ve "ajanlıkla" suçlanan beş Kübalı devlet memurunu, Gerardo Hernández Nordelo, Ramón Labañino Salazar, Fernando González Llort, René González Sehwerert ve Antonio Guerrero Rodríguez'i, ağır hapis cezalarına çarptırdı. Küba Halk İktidarı Meclisi, bu beş kişiye, aralık 2001'de "Küba Cumhuriyet kahramanı" unvanı verdi. Ağustos 2005'te Atlanta İtiraz Mahkemesi, Miami'deki yargılamanın ve dolayısıyla da verilen mahkûmiyetin geçersiz olduğu kararını verdi. Buna rağmen, aralık 2005 itibariyle hâlâ cezaevinde tutuluyorlar ve kimseyle görüşmelerine izin verilmiyor. Küba'da verilen adıyla bu "Beş Kahraman"ın davası, güçlü bir uluslararası dayanışma hareketi yarattı. (Bkz. 21. bölüm, 9. dipnot.)
3. Angola, 1975'teki bağımsızlığın ardından, Agostinho Neto liderliğinde ve Marksist Angola Halk Kurtuluş Hareketi'nin (Movimiento Popular de Liberación de Angola-MPLA) kontrolü altındaki Luanda hükümeti ile ırkçı Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ve ABD'nin desteklediği Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (Unión Nacional por la Independencia Total de Angola-UNITA) örgütünü uzun sürecek bir iç savaşta karşı karşıya getirdi. Angola'yı işgal eden Güney Afrika kuvvetlerinin doğrudan müdahalesi ve Luanda'ya girme tehdidinde bulunması üzerine, Küba Carlota Operasyonu'nu başlattı. Güney Afrikalıları durduran, püskürten

ve 1987'de, Cuito Cuanavale çarpışmasında büyük bir yenilgiye uğratan askerler ile gönüllülerden oluşan bir birliği Angola'ya gönderdi. (Bkz. 15. bölüm "Küba ve Afrika".)

4. 1974'te, öğrencilerin, aydınların ve halkın desteklediği subayların ayaklanması, Etyopya'nın bin yıllık imparatorluğunu ve yaşlı imparator Haile Selasiye'nin iktidarını sona erdirdi. Etyopya'nın egemenlik talep ettiği Ogaden bölgesinin Somali işgali altında olduğu bir dönemde Albay Haile Mariam Mengistu iktidarı ele geçirdi. Sovyetler Birliği Etyopya'ya yardım etti ve Küba bir birlik gönderdi. 1978'de, Etyopyalılar ile Kübalılardan oluşan askeri güç Somali ordusunu geri çekilmeye zorladı ve Ogaden bölgesini geri aldı.
5. Bkz. 11. bölüm, 6. dipnot.
6. John O'Connor (1920-2000), kardinal, 1984'ten 4 mayıs 2000'de ölene kadar New York piskoposu. Papa II. Johannes-Paulus'un ziyareti vesilesiyle ocak 1998'de New Yorklu hacılarla birlikte Küba'yı ziyaret etti.
7. Alpha 66, Florida'da eğitim kampları bulunan 1961'de kurulmuş paramiliter örgüt. Küba'da komando saldırıları ve sabotajlar düzenledi. Omega 7, New York, New Jersey ve Florida'daki Küba hükümet temsilcilerine karşı silahlı saldırılar düzenleyen, bombalı arabalar konusunda uzmanlaşmış, özellikle Girón sahili çıkarmasına katılanların oluşturduğu, merkezi Miami'de bulunan ve 1974'te kurulan şiddet örgütü.

13. Ekim 1962 krizi

1. Havana'nun 60 kilometre güneyindeki Lourdes yerleşim birimi yakınlarında 72 kilometrekarelik bir alanı kaplayan bu önemli üste, Rus mühendis, teknisyen ve askeri personelinden oluşan bin beş yüz kişi çalışıyordu. Sovyetler Birliği ile Küba arasında sıkı bir politik, ekonomik ve askeri işbirliği varken inşa edilmişti. Her türlü elektronik iletişimi dinlemekte kullanılıyordu. 1994'te Rusya ile Küba üssün devamında anlaştılar. Bu üs için Rusya yılda 200 000 dolar ödüyordu. Ekim 2001'de Moskova, Lourdes ve Vietnam'daki Cam Ranh dinleme üslerinin kapatıldığını duyurdu.
2. Mangosta Operasyonu, Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Dairesi tarafından Küba'ya karşı oluşturulmuş yıkıcı bir savaş programıydı. Silahlı grupların ve karşıdevrimci siyasi örgütlerin desteğiyle ekonomik, istihbari ve psikolojik savaş yöntemleri içermekteydi. General Maxwell Taylor'ın değerlendirmeleri ışığında kasım 1961'de başlatıldı ve Girón sahili çıkarmasının bozguna uğramasından sonra 3 ocak 1963'te resmi olarak sona erdirildi.
3. Arthur M. Schlesinger Jr., John Kennedy'nin danışmanı. 11-12 ekim 2002 tarihinde Havana'da gerçekleştirilen, "Ekim krizi: kırk yıl sonra politik bir bakış" konulu uluslararası bir konferans vesilesiyle seksen beş yaşında Küba'yı ziyaret etti. Bu fırsattan yararlanarak, kendisine, sık sık

söylendiği gibi, Kennedy'nin Küba'yla ilişkileri iyileştirme konusunda girişimleri olup olmadığı sorusuna şu yanıtı verdi: "Bu girişimlere doğrudan tanık oldum ve bunları defalarca ifade ettim; size şunu söyleyebilirim ki, üzerinde durması gereken çok sayıda soruna rağmen, başkan (Kennedy) yaklaşımını netleştirmenin yolları ve biçimi üzerine zaten düşünüyordu." Schlesinger bu konuya ilişkin olarak "Şu anda içeriğini tam olarak hatırlamadığı, Brezilya hükümeti aracılığıyla Küba hükümetine gönderilmiş başkanın bir mektubu"ndan söz etti.

4. Arthur M. Schlesinger Jr., *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House*, Mariner Books, Boston, 1965.

14. Che Guevara'nın ölümü

1. Bandung Konferansı, 18-24 nisan 1955'te toplandı, kendilerine Üçüncü Dünya adını vermeye başlayan yirmi dokuz ülke bir araya geldi ve bu konferansta Bağlantısızlar Hareketi'nin doğuşu gerçekleşti. En etkili konuşmacılar, Nehru (Hindistan), Zhou Enlai (Çin), Sukarno (Endonezya) ve Nâsır'dı (Mısır).
2. Zhou Enlai (1898-1976), Çinli devrimci, Uzun Yürüyüş'te Mao'ya eşlik eden yoldaşı. Çin Devrimi'nin zaferinden sonra 1949'da, başbakanlığa daha sonra da dışişleri bakanlığına getirildi.
3. Cavaharlal Nehru (1889-1964), Hintli devlet adamı, Mahatma Gandhi'nin arkadaşı. Onunla birlikte 1947'de elde edilen bağımsızlık için mücadele etti. Ülkesinin başbakanı oldu.
4. Nâsır (Cemal Abdünnâsır) [1918-1970]. Mısırlı devlet adamı. Albay rütbesindeyken, Kral Faruk'u tahttan indiren 1952 darbesine katıldı. 1954'te iktidarı ele geçirdi, Panarabizm'i savundu, ulusal kurtuluş hareketlerini destekledi ve Afrika-Asya dünyasının en önemli liderlerinden biri oldu. 1967'de İsrail'e karşı Altı Gün Savaşı'nı kaybetti.
5. Sukarno (1901-1970), Endonezyalı devlet adamı. 1927'de Endonezya Ulusal Partisi'ni kurdu, 1945'te Japonlara, 1948'de Hollandalılara karşı ülkesini iki kez bağımsızlığa kavuşturdu. 30 eylül 1965'te devrilene kadar devlet başkanı olarak görev yaptı.
6. Rómulo Betancourt (1908-1981). Sosyal demokrat eğilimli Venezuela Demokratik Eylem (Acción Democrática-AD) Partisi'nin lideri. 1945-1948 arasında devlet başkanı olarak görev yaptı. 1958'de, bu kez demokratik yollarla tekrar başkan seçildi ve Venezuelalı gerillalara karşı acımasızca mücadele etti. 1964'te iktidardan indirildi.
7. Bretton Woods (ABD) antlaşmaları, İkinci Dünya Savaşı sonrası işbirliğini geliştirme ve para sisteminde reformlar yapma amacıyla 44 ülke tarafından temmuz 1944'te imzalandı. Bu antlaşmalar dolar-altın kurunu (Gold Exchange Standard) sabitledi ve doları uluslararası rezerv para birimine dönüştürdü. Aynı zamanda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dün-

ya Bankası kuruldu. (Bkz. 20. bölüm, 9. dipnot)

8. Bkz. Che Guevara, "Crear dos, tres muchos Vietnam, es la consigna", *Justicia global, liberación y socialismo.*

9. Masetti nisan 1958'de Sierra Maestra'da Che'yle röportaj yaptı. Bu röportaj için bkz. Che Guevara, *América Latina. Despertar de un continente*, Ocean Pres, Melbourne, 2003.

10. Bolivya sınırı yakınlarında, Salta bölgesinde bir yerleşim biriminde bulunan Masetti'nin liderliğindeki yirmi beş kişiden oluşan grup, 15-25 nisan 1964'te "kayboldu".

11. Bkz. Luis Báez, *Secretos de generales*, Losada, Buenos Aires, 1997.

12. Patrice Lumumba (1925-1961), Belçika'ya karşı yürütülen bağımsızlık savaşının lideri Kongolu siyaset adamı. 1960'ta başbakan oldu ve 1961'de katledildi.

13. Ahmed Bin Bella, "Ainsi était le Che", *Le Monde diplomatique*, ekim 1997.

14. Moise Tshombe (1919-1969). Eski Belçika Kongosu'nda faaliyet gösteren siyasi lider. Katanga bölgesinde Conakat Partisi'ni kurdu. Batılı güçlerin desteğiyle 1960'ta Patrice Lumumba'ya muhalefet etti, Katanga başkanı seçildi ve bu zengin bölgenin bağımsızlığını ilan etti. Lumumba, Birleşmiş Milletler'in müdahale etmesini isteyince Katangalı subaylar tarafından öldürüldü. Tshombe iktidarı bırakmak zorunda kaldı. Avrupa'ya sürgüne gönderildi, bir süre İspanya'da yaşadı. Cezayir'de öldü.

15. Mobutu Sese Seko (1930-1997), bağımsızlık sonrasında Kongo Silahlı Kuvvetler komutanı oldu, 1965'te Başkan Kasavubu'yu devirdi, paralı askerlerin desteğiyle gerillalara karşı savaştı ve 1997'de Laurent-Désiré Kabila güçleri tarafından iktidardan devrilene kadar ülkenin diktatörü olarak kaldı.

16. Ernesto Che Guevara, *L'Année où nous n'étions nulle part, extraits du journal d'Ernesto Che Guevara en Afrique*, Paco Ignacio Taibo II, Froilán Escobar ve Félix Guerra tarafından bir araya getirilmiş ve yorumlanmış metin, Métaillé, Paris, 1995.

17. Alıntı tam olarak şöyle: "Benim vahim sayılabilecek tek hatam, Sierra Maestra'daki ilk anlardan beri sana daha fazla güvenmiş olmamamdır ve senin bir önder ve devrimci niteliklerini yeterince açık kavramamış olmamdır." 3 ekim 1965'te Fidel Castro'nun kamuoyuna açıkladığı bu mektubun tamamı için bkz. *Che en la memoria de Fidel Castro.*

18. Che'ye, aralarında Eddy Suñol'un da bulunduğu Kübalı uzmanlar tarafından, ağız protezi, makyaj ve plastik müdahale yapıldı.

19. Che Guevara'nın yönetiminde Bolivya'ya gitmek üzere eğitim alan birlikte şu kişiler bulunuyordu: Komutan Machín (Alejandro), Komutan Alberto Fernández Montes de Oca (Pacho), Yüzbaşı Suárez Gayol (El Rubio), Komutan Juan Vitalio Acuña (Joaquín), Komutan Antonio Sánchez Díaz (Pinares; Bolivya'da Marcos), Yüzbaşı Eliseo Reyes (Rolando; Boliv-

ya'da Yüzbaşı San Luis), Yüzbaşı Orlando Pantoja (Antonio), Yüzbaşı Manuel Hernández (Miguel), Leonardo Tamayo (Urbano), Harry Villegas (Pombo), Dariel Alarcón Ramírez (Benigno), Carlos Coello (Tuma), José María Martínez Tamayo (Ricardo), Israel Reyes (Braulio) ve René Martínez Tamayo (Arturo).

20. José María ve René Martínez Mamayo kardeşlerden söz ediliyor.

21. Ciro Bustos, Jorge Masetti'nin grubundan hayatta kalan tek Arjantinli ve gerillaya katılması gereken Arjantinli militanlar ile Che'nin birliği arasındaki bağlantı. Yakalandı ve işkence gördü, görünüşe göre, Che'nin varlığı ve yeri konusunda bilgi verdi.

22. Tamara Bunke Bider (1937-1967). Kod adı Laura González Bauer'di, "Gerilla Tania" olarak tanındı. 2 eylül 1967'de, Vado del Yeso'da pusuya düşürülerek tüm üyelerini kaybeden Joaquín'in grubunda Bolivya'da savaştı. Arjantinli.

23. Fidel Castro bu konuşmayı, 18 ekim 1967'de Devrim Meydanı'nda, Che Guevara'nun anısına düzenlenen toplantıda 1 milyon kişi önünde yaptı.

15. Küba ve Afrika

1. Bkz. Ahmed Bin Bella, "Ainsi était le Che" *Le Monde diplomatique*, ekim 1997.

2. Kassinga katliamı, Güney Afrika kuvvetlerinin, Güney Angola'daki Cunene bölgesinde Namibyalı mültecilerin bulunduğu bir kampı 4 mayıs 1978'de bombalayarak çoğunluğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan 600 kişiyi öldürmesiyle gerçekleşti.

3. Küba'nın bağımsızlık savaşlarında çarpışmış ve Kurtuluş Ordusu'nda üst düzey sorumluluk üstlenmiş bir Kuzey Amerikalı olan Henry Reeve'in adını taşıyan yardım ekibi, Lousiana ve Alabama eyaletlerinin büyük bir bölümü ile New Orleans kentini yerle bir eden Katrina kasırgasının kurbanlarına yardım etmek üzere, Küba tarafından sahra hastanesi, yardım malzemesi ve ilaçlarla donatılmış sağlık personeli ile doktorlardan oluşan bir ekibin Amerikan hükümeti tarafından reddedilmesi arifesinde 2005'te oluşturuldu.

4. Bu ekip, ilk andan itibaren Fidel Castro'nun arkadaşı olan, *Granma* çıkarmasının eski savaşçılarından ve Küba devrimci polisinin eski şefi Efigenio Ameijeiras'ın emri altındaydı.

5. Bu operasyonun nasıl gerçekleştiğini daha ayrıntılı öğrenmek için bkz. Gabriel García Márquez, "Operacion Carlota", *Tricontinental*, n. 53 Havana, 1977.

6. 7 aralık 1989'da, Antonio Maceo'nun ölüm yıldönümünde Tributo Operasyonu başlatılır. Bu vesileyle, dayanışma için Afrika topraklarında yaşamlarını yitiren uluslararası savaşçılar için sembolik cenaze törenleri düzenlenir.

7. Chester A. Crocker, *High Noon in Southern Africa: Making Peace in a Rough Neighborhood*, Norton & Company, New York, 1992.

16. ABD'yle göçmen krizleri

1. Lyndon B. Johnson'ın başkanlığı döneminde, 2 kasım 1966'da Birleşik Devletler Kongresi tarafından çıkarılan "The Cuban Adjustement Act" yani Küba Uyum Yasası, Kübalı mültecilerin statüsünü değiştirerek, onları, siyasi sığınma hakkına ve Birleşik Devletler'de sürekli oturma iznine sahip "siyasi mülteci" olarak niteledi. Küba, bu yasanın yasadışı göçü özendirdiğini savunuyor.
2. Birleşik Devletler, 1984'te yapılan antlaşmalar gereğince, yılın o dönemine kadar on binden fazla vize vermiş olması gerekirken 1994'ün temmuzunda sadece 544 vize verdi.
3. 5 ağustos 1994'te, tam "özel dönem" sırasında, bir grup insan Havana'da bir tekneye el koymaya çalıştı ve bu liman bölgesinde gösterilere neden oldu. Bu bölge yakınlarında, merkez mahallelerde ve Eski Havana'da akşamın ilk saatlerinde bir ayaklanma patlamak üzereydi. Polis aşırı tepki gösterdi ve durum az kaldı kontrolden çıkıyordu.
4. Felipe Pérez Roque (doğ. 1965), Küba'nın günümüzdeki dışişleri bakanı, o dönemde Fidel Castro'nun özel yardımcısıydı.
5. Carlos Lage (doğ. 1951), Küba Devlet Konseyi'nin günümüzdeki başkan yardımcısı ve Bakanlar Konseyi sekreteri.
6. Her yıl, yüz binden fazla Faslı'nın ve Batı Sahralı'nın, Cebelitarık'ı geçerek yasadışı yollardan İspanya'ya girmeye çalıştığı tahmin ediliyor. Çok azı bunu başarıyor; Madrid'deki yetkililerden alınan rakamlara göre, 2003'ün ilk dokuz ayında, Fas kıyılarından teknelerle geldiği tahmin edilen 15 985 yabancı tutuklandı. Yasadışı Göç Kurbanları Aileleri ve Dostları Derneği'ne göre, 1997 ve 2001 arasında Fas kıyılarından gelen yasadışı göçmenlerden 10 000'i boğazı geçmeye çalışırken hayatını kaybetti.
7. 1 ocak 1994'ten beri yürürlükte olan Kanada, ABD ve Meksika arasındaki Serbest Ticaret Antlaşması (North American Free Trade Agreement-NAFTA).
8. Eylül 2003'te kırk yıldan beri ilk kez, Miami'ye gelmek için nisan 2003'te bir yolcu uçağını kaçıran biri, bir Florida mahkemesi tarafından 20 yıla mahkûm edildi. Öte yandan, Florida'ya yasadışı yollardan ulaşmak amacıyla Camagüey'de bir yolcu teknesini kaçıran on iki Kübalı'dan oluşan bir grup, ABD yetkililerince ilk kez iade edildi. (bkz. 22. bölüm, 2. dipnot)
9. Bob Menéndez, Küba'da doğdu. New Jersey 13. bölge temsilciliği yaptı, 14 kasım 2002'de Birleşik Devletler Temsilciler Meclisi Caucus Demokrat başkanlığına seçildi.
10. Edvard Şevardnadze (doğ. 1928). 1985-1990 arasında Sovyetler Birliği dışişleri bakanı. 1996-2000 arasında Gürcistan devlet başkanı. Kasım

2003'te bir halk ayaklanmasıyla iktidardan uzaklaştırıldı.

11. 1962'den beri yürürlükte olan ambargoya rağmen 2003'te Birleşik Devletler Küba'nın gıda maddesi temin ettiği en önemli ülke durumuna geldi; yılın ilk dokuz ayında, Küba şirketi Alimport'a 238 milyon dolar değerinde gıda maddesi ve tarımsal ürün satışı gerçekleştirdi. Örneğin eylül 2003'te, Demokrat senatör Max Baucus'un başkanlığında Montana eyaletinden bir heyet, aralarında Birleşik Devletler Tur Operatörleri Birliği'nin başkanının da bulunduğu bir grup işadamıyla Küba'yı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında, Birleşik Devletler'den 10 milyon dolarlık gıda maddesi alımını öngören antlaşmalar imzalandı. Bu işlemlere konan sıkı kısıtlamalara rağmen 2004 ve 2005'te ABD'den Küba'ya gıda maddesi ve tarımsal ürün satışı sürdü.

12. Bush yönetiminin saldırgan politikasına rağmen, Küba'yla ilişkilerin normalleştirilmesinden yana olan işadamlarının, akademisyenlerin, tur operatörlerinin, Demokrat ve Cumhuriyetçi Kongre üyelerinin sayısı giderek artıyor. Senato Dış İlişkiler Alt Komisyonu başkanı, Küba'ya konan ekonomik ambargoda esneklik yanlısı Cumhuriyetçilerden biri olan ve 21 eylül 2003'te Fidel Castro'yla görüşen Cumhuriyetçi senatör Norman Coleman'ın ziyareti bunun göstergelerinden biriydi.

13. 14 eylül 2003'te, Küba Alimport şirketinin başkanı, sekiz ay içinde Birleşik Devletler'den 200 milyon dolar değerinde gıda maddesi alındığını açıkladı.

14. Bu konuda, Washington Temsilciler Meclisi, eylül 2003'te 118'e karşı 227 oyla Kuzey Amerikalıların adaya seyahatine izin veren bir girişimi onayladı.

17. Sovyetler Birliği'nin çöküşü

1. 26 nisan 1986'da, Ukrayna'nın kuzeyinde Beyaz Rusya'ya 12 kilometre mesafedeki Çernobil nükleer santralında, tarihin en yıkıcı nükleer kazası meydana geldi. Yüzlerce kişinin ölümü ve on binlerce kişinin radyasyona maruz kalmasına neden olan kazanın boyutları yerel yöneticiler tarafından başlangıçta, halktan ve dünyadan saklandı.

2. André Voisin (1903-1964) Fransız ziraat mühendisi, *Sol herbe cance,* Ed. La Maison Rustique, 1959 kitabının yazarı.

3. Felipe González, (doğ. 1942), İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'nin (Partido Socialista Obrero Español-PSOE) lideri, 1982-1996 arasında İspanya başbakanı.

4. 1992'de kabul edilen Torricelli Yasası, iki temel yasak getiriyor: 1) üçüncü ülkelerde faaliyet gösteren Kuzey Amerikalı şirketlerin Küba'yla ticari işbirliği yapmasını; 2) ticari amaçlarla Küba limanlarına yanaşan gemilerin Birleşik Devletler limanlarına ya da egemenlik alanına Küba limanlarını terk ettikleri tarihten itibaren yüz seksen gün boyunca girmesini yasaklıyor.

5. Kuzey Carolina senatörü ve Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Jessie Helms ile Temsilciler Meclisi Indiana temsilcisi Dan Burton, "Küba devriminden mağdur olan kişilerin hakları" ve "Küba'yla ticaret yapanlara karşı alınacak önlemler" hakkında, 12 mart 1996'da Başkan Bill Clinton tarafından onaylanan bir yasa teklif ettiler. Bkz. www,cubavsbloqueo.cu/especiales-lhb/ley_hb_intro.htm.

18. Ochoa Vakası ve idam cezası

1. Camilo Cienfuegos'la beraber Sierra Maestra'da çarpışan eski savaşçı, "Küba Cumhuriyeti kahramanı", kırk dokuz yaşındaki General Arnaldo Ochoa haziran 1989'da tutuklandı. Ochoa, Venezuela ve Nikaragua'daki gerilla savaşları ile Angola ve Etyopya savaşlarında dikkat çekmişti. İçişleri Bakanlığı'na bağlı yüksek rütbeli subaylarla birlikte tutuklandı. Tümü yolsuzluk ve uyuşturucu trafiğiyle suçlandı. Askeri mahkeme tarafından yargılanarak (Dava 1/1989) suçlu bulundular ve aralarından dördü, "vatana ihanet" suçundan kurşuna dizilerek ölüm cezasına ve diğerleri de hapis cezasına çarptırıldı. 9 temmuz 1989'da Devlet Konseyi cezaları onayladı. Dört gün sonra, 13 haziran 1989'da, General Ochoa, Albay Antonio (Tony) de La Guardia, Yüzbaşı Jorge Martínez ve Yarbay Amado Padrón kurşuna dizildi. İşbirliğiyle suçlanan İçişleri Bakanı José Abrantes ve diğer suç ortakları aynı şekilde tutuklanıp yargılandılar ve hapis cezalarına çarptırıldılar (Dava 2/1989). Yirmi yıla mahkûm olan José Abrantes, 21 ocak 1991'de hapiste öldü.
2. Antonio Navarro Wolf, M-19 gerilla hareketinin eski yöneticisi ve şu anda Kolombiya Meclisi'nde bağımsız senatör.
3. Norberto Fuentes (doğ. 1943), önsözünü Gabriel García Márquez'in yazdığı *Hemingway en Cuba* (Editorial Letras Cubanas, Havana, 1985) adlı kitabın Kübalı yazarı. Miami'de sürgünde. Ochoa olayıyla ilgili kişisel yorumunu *Dulces guerreros cubanos* (Seix Barral, Barselona, 1999) adlı kitabında yaptı. 2004'te, *La autobiografia de Fidel Castro. 1. El paraíso de los otros* (Destino, Barselona) adlı kitabı yayımladı.
4. Örneğin Che Guevara şöyle yazdı: "Devrimci adalet gerçek adalettir, ne öfke ne de sağlıksız bir aşırılıktır. Ölüm cezası uyguladığımızda, bunu doğru bir şekilde yaparız." Editorial Cuba, Havana, kasım 1967.
5. Söyleşinin bu kısmı, 2 nisanda bir teknenin kaçırılması, korsanların tutuklanması, yargılanması ve aralarından üçünün 11 nisan 2003'te idamından önce, ocak 2003'te gerçekleştirildi.
6. Bkz. Seymour M. Hersch, *Chain of Command: The Road from 9/11 to Abu Ghraib*. HarperCollins, 2004. Özellikle "İnsan Avı" başlıklı bölüm.
7. Kızıl Tugaylar, 70'li ve 80'li yıllarda son derece etkin olan Marksist kökenli yasadışı İtalyan örgütü. Üyeleri, çok sayıda İtalyan işadamına ve politikacıya karşı saldırılar düzenledi. En ünlü eylemi İtalyan Hıristiyan De-

mokratların başkanını 1978'de kaçırmak ve öldürmekti. Polis örgütü çözdü ve beş yüzden fazla üyesi hapse atıldı.

8. Antiterörist Kurtuluş Grupları (Grupos Antiterroristas de Liberación-GAL), İspanya'da, terör örgütü ETA'ya karşı saldırı, cinayet ve kirli savaş yoluyla mücadele etmek üzere devletin güvenlik güçleri tarafından kurulmuş ve 1983-1987 yılları arasında faaliyet göstermiş yasadışı örgüt.

19. Küba ve neoliberal küreselleşme

1. Joseph E. Stiglitz (doğ. 1942), 2001 Nobel İktisat Ödülü sahibi, 1979'dan 1999'a kadar Dünya Bankası başkanlığı yaptı. *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company, haziran 2002 ve *The Roaring Nineties*, W.W. Norton & Company, ekim 2003 kitaplarının yazarı.
2. George Soros (doğ. 1930), *The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered*, PublicAffairs, 1998.
3. John Kenneth Galbraith (1908-2006), Harvard Üniversitesi profesörlerinden. Aralarında *The Great Crash, 1929*'ın da bulunduğu çok sayıda kitabın yazarı.
4. Ignacio Ramonet, *Géopolitique du chaos*, Editions Galelée.
5. Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.
6. Chicago Boys: bu ironik tanımlama, antikeynesçi kuramcı Milton Friedman'ın tilmizleri olan Chicago monetarist okulundan iktisatçılar için yapılmaktadır. Friedman'ın tezleri, 70'li ve 80'li yıllardan itibaren Şili'de General Pinochet, İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan tarafından uygulandı.
7. Adam Smith (1723-1790), İskoçyalı iktisatçı, kapitalizmin ilk büyük kuramcısı, *Ulusların Zenginliği* adlı kitabın yazarı.
8. Karl Marx, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara.
9. Roma Kulübü: ekonomik aşırı üretimin eleştirisini ve modern çevrebilimin öncülüğünü yapan bir grup düşünür ve bilim adamı; 1972'de büyük yankı uyandıran "Büyümenin Sınırları" adlı bir rapor yayımladılar.
10. Ignacio Ramonet, *Medyanın Zorbalığı*, Om Yayınevi.
11. Ignacio Ramonet, *La Propagande invisible*, Galilée, 2000.

20. Başkan James Carter'ın ziyareti

1. Robert Scheer, James Carter'la röportaj, *Playboy*, kasım 1976.
2. Omar Torrijos (1929-1981), Panamalı general, 1968 ile 1978 arasında devlet başkanlığı yaptı. Önemli sosyal ve ekonomik reformlar gerçekleştirdi. ABD Başkanı Carter'la 1977'de Panama Kanalı'nın iadesi görüşmelerini yürüttü. Bir uçak kazasında öldü. Oğlu Martín Torrijos, 2005'te Panama devlet başkanı seçildi.

3. Gerald Ford (doğ. 1913), ağustos 1974'te, Richard Nixon'ın Watergate Skandalı nedeniyle istifa etmesinden sonra üstlendiği başkanlık görevini 1977'ye kadar sürdürdü.

4. Küba'daki Birleşik Devletler Çıkarları Ofisi, tıpkı Küba'nınki gibi, resmi diplomatik ilişkilerin kurulmadığı koşullarda, Havana ve Washington'da karşılıklı "büyükelçilikleri" tanımlamak için kullanılan örtmece bir adlandırma. Girón sahili işgalinden üç ay önce, ocak 1961'de ABD tarafından sona erdirildi.

5. Kasım 1979'da, İran İslam Devrimi henüz sürerken, bir grup Ayetullah Humeyni yanlısı Tahran'daki ABD elçiliğini işgal etti ve 52 Amerikalı'yı rehin aldı. Bütün kurtarma girişimleri başarısızlığa uğradı. Carter, rehinelerin kurtarılması için özel kuvvetlerden bir birliğin gönderilmesine izin verdi, fakat, teknik sorunlar ve kazalar nedeniyle bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Rehineler 20 ocak 1981'de, Carter'ın başkanlık döneminin sonunda, halefi Ronald Reagan görevi devraldığında serbest bırakıldı.

6. Edward "Ted" Kennedy 19 temmuz 1969'da, sekreteri Mary Jo Kopechne'in hayatına mal olan garip bir kaza geçirdi ve bu büyük bir skandalın patlamasına neden oldu.

7. Caius Suetonius (70-160), Romalı tarihçi, Traianus ve Hadrianus'un imparatorlukları döneminde yaşadı. *De vita Caesarum* adlı yapıtın yazarı.

8. John F. Kennedy, *Cesaret ve Fazilet Mücadelesi* (1957 Pulitzer Tarih Ödülü) adlı kitabında, Birleşik Devletler tarihinin önemli şahsiyetleri üzerinden, ulusun gelişmesini sağlayan değer ve özellikleri ele alıyor: kişisel fedakârlık, çaba ve karakter sağlamlığı.

9. Pierre Elliott Trudeau (1919-2000), 1968-1979 ve 1980-1984 arasında Kanada başbakanı.

10. Michel Trudeau (1975-1998), 15 kasım 1998'de İngiliz Kolombiyası'nda çığ altında kalarak öldü.

11. Birinci Dünya Savaşı sırasında, New York'tan kalkan ve 7 mayıs 1915'te bir Alman denizaltısı tarafından 2 000 yolcusuyla birlikte batırılan İngiliz transatlantiği.

12. 7 ekim 2003'te Cumhuriyetçi Parti'den Kaliforniya valisi seçilen oyuncu Arnold Schwarzenegger'in eşi Maria Shriver'ın annesi Eunice.

13. Osvaldo Payá Sardiñas (doğ. 1952), mühendis, "Varela Projesi"nin sorumlusu, "herkes için insan hakları ve özgürlük için mücadele" ettiğini bildiren, Kübalı yetkililer tarafından tanınmayan ama hoşgörü gösterilen politik bir örgütün koordinatörü. Nisan 2002'de Venezuela'nın anayasal başkanı Hugo Chávez'e karşı yapılan darbeyi destekledi (darbecilerle dayanışmasını ifade eden metnin tümü için bkz. José Manuel Martín Medem, *Por qué no me enseñaste cómo se vive sin ti? Diario de un corresponsal de Televisión Española en La Habana*, Ediciones de Intervención Cultural S. L., El Viejo Topo, Barcelona, 2005) Osvaldo Payá'ya, 2002'de, "insan hakları savunucusu" olarak Saharov Ödülü verildi.

14. İç Muhalefet Çalışma Grubu'nun (Grupo de Trabajo de la Disidencia Interna-GTDI) dört yöneticisi, Martha Beatriz Roque, René Gómez Manzano, Félix Bonne Carcassés, Vladimiro Roca, "Ulusal güvenliğe karşı eylemlerde bulunmak"tan mart 1999'da yargılandı ve üç ila beş yıl arası hapis cezalarına çarptırıldı.

21. Mart 2003'te muhaliflerin tutuklanması

1. Dışişleri bakanının 9 nisan 2003'teki basın toplantısı.
2. Küba ve ABD'nin 1961'den beri diplomatik ilişkisi yok, dolayısıyla da ne elçilikleri ne de elçileri bulunuyor. Bununla beraber, 70'li yılların sonundan itibaren, ortak konuları ele almak üzere, her ülke diğerine başkentlerde Çıkar Ofisi kurma izni vermiş durumda. Bu ofisler pratik olarak büyükelçilik, ofislerin başındakiler ise büyükelçi fonksiyonunu yerine getiriyor.
3. 1985-1987 arasında, Ronald Reagan'ın başkanlık döneminde, Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Konseyi, o dönemde ABD'nin müttefiki olan Irak'la savaş halindeki İran'a yasadışı yollarla silah sattı ve buradan elde edilen parayı, Nikaragua'daki Sandinista rejimine karşı savaşan "Contra"lara yardım için kullandı. Bu olayın ortaya çıkması siyasi bir skandala neden oldu.
4. Temmuz 2003'te, Birleşik Devletler yönetimi Otto Reich'ın yerine, Roger Noriega'yı Latin Amerika'dan sorumlu bakan yardımcılığına getirdi.
5. Oswaldo Guayasamín (1919-1999), Ekvadorlu ressam. 29 kasım 2002'de başkent Quito'da açılışı yapılan anıtsal bina "İnsanlığın Şapeli" en önemli eseridir.
6. Halk İktidarı Ulusal Meclisi, Küba devletinin en üst yasama organıdır. Beş yıllık bir süre için, ülkenin her bölgesinde yapılan gizli ve doğrudan oyla seçilmiş altı yüzden fazla milletvekilinden oluşur. Her yıl normal olarak iki, gerektiğinde ise olağanüstü oturum yapar. Her dönem başında, meclis Devlet Konseyi'ni ve başkanını seçer.
7. Bkz. "Aralık 2002'de, ABD Çıkarları Ofisi'nin başkanının Miami televizyonuna yaptığı açıklama", www.rebelion.org/internacional/030414cason.htm.
8. Haziran 2003'te, 75 muhalifin tutuklanıp cezaya çarptırılmasının ve tekne kaçıranlardan üçünün idamının ardından, Avrupa Birliği Küba'ya bir dizi diplomatik yaptırım uygulamaya karar verdi.
9. Küba istihbarat örgütünden beş ajan, Gerardo Hernández, René González, Fernando González, Antonio Guerrero ve Joaquín Méndez, 90'lı yıllarda, Miami'deki Castro karşıtı paramiliter örgütlere sızdı. Bu örgütler, Küba'da ekonomik hedeflere saldırılar düzenliyordu. Örneğin, turizmi baltalamak amacıyla, genç İtalyan turist Fabio Di Celmo'nun ölümüyle sonuçlanan ve 4 eylül 1997 tarihinde Havana'daki Copacabana Ote-

li'ne gerçekleştirilen saldırı bunlardan biriydi. Havana, haziran 1998'de, terörizme karşı ortak mücadele çerçevesinde bu beş ajanın raporlarını FBI'a ulaştırdı. Bu belgeler, ABD yetkililerince, eylül 1998'de beş ajanın tutuklanması için kullanıldı. Miami'de gerçekleşen tartışmalı bir yargılama sonunda, çok ağır koşullarda çekmeye başladıkları ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Ağustos 2005'te Atlanta İtiraz Mahkemesi, Miami'deki yargılamanın geçersiz olduğu kararına vardı. Buna rağmen, aralık 2005 itibariyle beş Kübalı halen hapiste bulunuyor.

10. Rosa Miriam Elizalde ve Luis Báez, *"Disidentes". Agentes de la seguridad cubana revelan la historia real*, Editora Política, Havana, 2003.

11. Luis Jiménez de Asúa (1899-1970), İspanyol hukukçu, 1931'de, Cumhuriyet anayasasını kaleme alan parlamento komisyonunun başkanı. İç savaştan sonra Arjantin'e sürgüne gönderildi, orada Córdoba ve Buenos Aires kentlerinde ceza hukuku dersleri verdi. Çok sayıda kitap yayımladı.

12. Raúl Rivero (doğ. 1945), Kübalı şair, gazeteci. Sovyetler Birliği'nde, Prensa Latina ajansının muhabirliğini yaptı. David Şiir Ödülü'nü (UNEAC, Havana, 1967), Julián del Casal Ulusal Şiir Ödülü'nü (UNEAC, Havana, 1969) kazandı. Nicolás Guillén'in özel sekreterliğini yaptı. 1991'de, siyasi ve ekonomik açılma talep eden "10'lar Mektubu"nu imzaladı. Bağımsız CubaPress haber ajansını kurdu. 20 mart 2003'te tutuklandı ve 4 nisanda "devletin toprak bütünlüğüne karşı eylemler"den dolayı yirmi yıl hapse mahkûm oldu. 30 kasım 2004'te serbest bırakıldı ve İspanya'ya sürgüne gönderildi.

13. Federico García Lorca (1899-1936). İspanyol şair ve oyun yazarı. *Çingene Türküleri* (1928) ve *Kanlı Düğün* (1933) gibi kitapların yazarı. İç savaşın hemen başında Francocular tarafından kurşuna dizildi.

14. Antonio Machado (1875-1939). 98 kuşağından İspanyol şair. *Soledades* (1902) ve *Kastilya Kırları* (1912) gibi kitapların yazarı. İç savaşın sonunda Fransa'da sürgünde öldü.

15. Miguel Hernández (1910-1942). İspanyol şair. *El rayo que no cesa* (1936) ve *Vientos del pueblo* (1937) gibi kitapların yazarı. İç savaşa Cumhuriyetçilerin safında katıldı, Francocular tarafından hapse atıldı ve hapiste öldü.

16. Armando Valladares (doğ. 1937), Batista diktatörlüğü boyunca polisti, 1960'ta tutuklandı ve "terörist eylemler" yüzünden otuz yıla mahkûm oldu, bu cezanın yirmi yılını çekti. Uluslararası bir kampanya onu "kötürüm şair", "Küba infaz sisteminin kurbanı" olarak sundu. 1982'de serbest bırakıldı ve Ronald Reagan tarafından, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu nezdinde ABD büyükelçisi olarak atandı. Anılarını kaleme aldı: *Contra toda esperanza*, Plaza y Janés, Barselona, 1985.

17. Çok sayıda istisnası olmasına rağmen. Örneğin Fransa'da 1966'da mühebbet hapse çarptırılan ve kırk bir yıl hapiste kalan Lucien Léger. 3 ekim

2005'te salıverildi. Üstelik o tarihte Fransa'da, kırk yıldan fazla hapiste kalan iki mahkûm vardı.

18. Küba Cumhuriyeti Anayasası, 24 şubat 1976'da kabul edildi. Haziran 1992'de, Halk İktidarı Ulusal Meclisi tarafından onaylanan bazı reformlar eklendi.

19. Başka Batı Avrupa ülkeleri ölüm cezasını Fransa'dan önce kaldırmışlardı: İzlanda 1928'de, Avusturya 1968'de, Finlandiya ve İsveç 1972'de, Portekiz 1976'da, Lüksemburg ve Danimarka 1978'de ve Norveç 1979'da. Fakat ölüm cezasını ilk kaldıranlar Latin Amerika ülkeleriydi: Venezuela 1863'te, Kosta Rika 1877'de, Ekvador 1906'da, Uruguay 1907'de ve Kolombiya 1910'da.

20. Çek Cumhuriyeti 1990'da.

21. Macaristan 1990'da.

22. Polonya 1997'de.

23. Türkiye 2002'de.

22. Nisan 2003'teki kaçırma olayları

1. 1 nisan 2003'te, bir grup silahlı kişi, Havana Körfezi'nde, içindeki yüzlerce yolcuyla beraber bir deniz ulaşım aracını kaçırdı. Girişim bu kişilerin ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Korsanlar tutuklandı ve yargılandı. Aralarından üçü, Lorenzo Copello, Bárbaro Sevilla ve Jorge Luis Martínez, ölüm cezasına çarptırıldı ve 11 nisan 2003'te cezaları infaz edildi.

2. 19 eylül 2003'te, bir Florida mahkemesi, bu uçak korsanını yirmi yıl hapse mahkûm etti. Kırk yıldan beri ilk kez böyle bir karar alınıyordu. Öte yandan, temmuz 2003'te, ABD'li yetkililer, Camagüey'de bir gemi kaçıran on iki Kübalı'dan oluşan grubu ilk kez iade etti. Küba, onlarca yıldır, kaçırma eylemlerine karşı bu tür önlemler alınmasını talep ediyordu.

3. Oliver Stone (doğ. 1946), ABD'li sinemacı. *Müfreze* (1986), *Doğum Günü 4 Temmuz* (1989), *JFK* (1991), *Katil Doğanlar* (1994), *Nixon* (1995), *Kazanma Hırsı (*1999) ve *Büyük İskender* (2004) gibi filmlerin yönetmeni. 2002'de, Fidel Castro üzerine *Comandante* (2003) adlı bir belgesel çekti. Mart 2003'te muhaliflerin tutuklanması ve nisan 2003'te üç korsanın idam edilmesinden sonra Fidel Castro'yla bir söyleşi yapmak üzere tekrar Havana'ya geldi. Bu söyleşi ABD'deki HBO kanalı için yapılmıştı ve *Comandante*'nin devamı niteliğindeydi. 2004'te *Looking for Fidel* piyasaya çıktı.

4. Küba eğitim sisteminde, her yıl bir sınıfa denk düşüyor. "Dokuzuncu sınıf", bu kişinin dokuz yıldır eğitim gördüğü anlamına geliyor; altı yıl ilköğrenim, üç yıl ikinci öğrenim dönemi.

5. José Saramago (doğ. 1922). 1998'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Portekizli yazar. 14 nisan 2003'te, üç korsanın idamından birkaç gün sonra, İspanyol *El País* gazetesinde, Küba'ya daha mesafeli yaklaştığını bildiren "Buraya kadar" başlıklı bir makale yayımladı. Bununla beraber 12 ekim

2003'te, Meksika gazetesi *La Jornada* ve Havana'da yayımlanan *Juventud Rebelde* adlı gazete için Rosa Miriam Elizalde'yle yaptığı söyleşide, şunları söyledi: "Ben Küba'yla ilişkimi kesmedim. Hâlâ bir Küba dostuyum."

23. Küba ve İspanya

1. Andrés Oppenheimer'ın açıklamaları, *El Nuevo Herald*, Miami, 13 haziran 2003.
2. 25 nisan 2003'te Küba televizyonunda yayınlanan özel bir program. Bkz. Fidel Castro, *Jamás un pueblo tuvo cosas más sagradas que defender*, Oficina de Publicaciones del Consejo de Estado, Havana, 2003.
3. Felipe González hükümetinin içişleri bakanı José Barrionuevo on bir yıl ve devlet güvenlik müsteşarı Rafael Vera yedi yıl hapse mahkûm oldular.
4. Eloy Gutiérrez Menoyo, 1935'te Madrid'de dünyaya geldi, Cumhuriyetçi bir anne babanın çocuğuydu. Çocuk yaşta Küba'ya göç etti. Fidel Castro'nun 26 Temmuz Hareketi'yle bir bağı olmayan ve Escambray İkinci Ulusal Cephesi adını taşıyan bir grubun içinde, Batista diktatörlüğüne karşı silahlı ayaklanmaya katıldı. Bu örgüt içinde komutanlık düzeyine yükseldi, ama zaferden sonra devrimin sunduğu seçenekleri kabul etmedi ve 1961'de Birleşik Devletler'e gitti. 1965'te yasadışı yollardan Küba'ya döndü ve devrime karşı yürütülen kirli savaşa katıldı. Yakalandı ve yirmi iki yıl hapis yattı. Serbest kalınca Miami'ye yerleşti. Orada, Küba Değişimi (Cambio Cubano) adını taşıyan ve rejim ile karşıtları arasında diyaloğu savunan bir örgüt kurdu. 1995'te Küba'ya döndü ve Fidel Castro'yla görüştü. Neredeyse kör bir halde, 2003 yazında tatil yapmak üzere adaya geldi ve "siyasi bir zemin için mücadele etmek üzere" Küba'da kalmaya karar verdiğini açıkladı.
5. Felipe González'in liderliğindeki İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, 1982'den 1996'ya kadar on üç yıl boyunca İspanya siyasetine yön verdi. Bu süre de, halkın büyük tepkisini çeken yolsuzluk ve yetkiyi kötüye kullanma skandalları patladı: Filesa olayı, Ibercorp olayı, Cesid'in (istihbarat örgütü) telefon dinlemeleri, GAL'ın cinayetleri, gizli fonların usulsüz kullanımı, Luis Roldán ve Juan Guerra'nın yolsuzlukları... O yıllarda İspanya'da, olup bitenlere basın "hortumlama kültürü" adını verdi ve sosyalist ekonomi bakanı Carlos Solchaga bu durumu şu sözlerle tanımladı: "En kısa sürede en fazla para kazanılan yer İspanya'dır." Bkz. Mariano Sánchez Soler, *Negocios privados con dinero público. El vademecum de la corrupción de los políticos españoles*, Foca, Madrid, 2003.
6. Carlos Andrés Pérez (doğ. 1922), 1974-1979 ve 1989-1994 yılları arasında Venezuela devlet başkanlığı yapan sosyal demokrat siyasetçi. Şubat 1989 (El Caracazo) ve kasım 1992'de halkın protesto gösterilerini şiddetle bastırdı. 30 mayıs 1996'da, kamu fonlarını kötü kullanmaktan hüküm giydi.

7. Numantia. Bugünkü Soria şehrine altı kilometre mesafedeki İber platosunda bir şehir. MÖ 134'te, iki kez ayaklandıktan sonra Scipio Africanus komutasındaki Roma lejyonları tarafından kuşatıldı. Kuşatma yaklaşık iki yıl sürdü ve şehir halkının büyük çoğunluğu istilacılara teslim olmaktansa ölmeyi tercih etti. Cervantes, 1582'de yazdığı bir tiyatro eseri *La Numancia*'yla bu tarihi trajediyi ölümsüzleştirdi.

8. 11 haziran 2003 tarihli *Yuvarlak Masa* programında.

9. 5 haziran 2003'te Avrupa Birliği, Küba'ya karşı bazı diplomatik yaptırım kararları aldı. Küba hükümetiyle resmi ilişkilerin sınırlandırılması ve iç muhalefetle mümkün olduğunca yakın ilişki kurmak bunlardan bazılarıydı. Nisan ayında birliğin icra organı Avrupa Komisyonu, birlik ile gelişmekte ola bir dizi ülke arasındaki ticari ilişkileri kolaylaştıran Cotonou Antlaşması'na Küba'nın dahil olma talebini belirsiz bir zamana erteleme kararı almıştı. Küba talebini geri çekmeye karar verdi. 3 ocak 2005'te bu kararda yapılan değişiklik üzerine Havana Avrupa Birliği ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirdi.

10. 12 haziran 2003'te, Avrupa Birliği'nin yaptırımlarını protesto etmek amacıyla, yaklaşık bir milyon kişi, Havana'daki İspanya ve İtalya büyükelçiliklerinin önünde gösteri yaptı. İspanya Büyükelçiliği önündeki gösteride Fidel Castro en başta yürüdü.

11. Jorge Mas Canosa, Kübalı milyoner sürgün. Miami'de Küba-Amerika Ulusal Vakfı'nı (Fundación Nacional Cubano-Americana) kurdu. Küba rejimine karşı olan şahinlerin en aşırı sağcısı olarak kabul edildi, bazıları Fidel Castro'ya karşı yapılan saldırıların örgütlenmesiyle ilişkilendirildi. Kasım 1997'de öldü.

12. Bkz. "İspanya'nın Küba büyükelçisi Eduardo Jonco Bonet, üniversitede aşırı sağa yakındı", *El País*, Madrid, 11 mayıs 1998.

13. Unicef ve Low Pay Unit Derneği'ne göre, İngiltere'de, çoğunluğu göçmen ailelerin çocuklarından oluşan iki milyon çocuk yasadışı olarak çalışmakta.

14. Anthony Giddens, *The Third Way and Its Critics*, Cambridge: Polity Press, 2000.

15. Yuriy Andropov (1914-1984), Sovyet yönetici, güvenlik teşkilatı olan KGB'nin başkanı ve Politbüro üyesi. Kasım 1982'de, Leonid Brejnev'in ölümünden sonra Komünist Parti genel sekreterliğine ve Sovyetler Birliği devlet başkanlığına atandı. Kısa süre sonra, 9 şubat 1984'te öldü.

24. Latin Amerika

1. Ignacio Ramonet, *Marcos-Onurlu İsyankâr*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001.

2. 1 ocak 2006'da, Subcomandante Marcos, bütün Meksika'yı kapsayan altı aylık yeni bir yolculuğa çıktı. 2 temmuz 2006'daki başkanlık seçimleri öncesi otuz iki eyaleti dolaşma, geleneksel partiler karşısında "ulusal alter-

natif siyasi bir cephe" yaratma amacıyla ve Che Guevara ile arkadaşı Alberto Granado'nun tüm Güney Amerika'da yaptıkları o ünlü yolculuğu anımsatacak şekilde bu kez motosikletle. Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu (Ejército Zapatista de Liberación Nacional-EZLN) haziran 2005'te her türden "saldırgan askeri operasyonu" terk etti. Marcos bu yolculukta kendini "sıfır delege" olarak tanıttı ve Meksika'daki partilerin tümünü reddettiğini açıkladı. Bunların arasında, Demokratik Devrim Partisi (Partido de la Revolución Democrática-PRD) de vardı. Bu partinin lideri Andrés Manuel López Obrador, anketlere göre önde gidiyordu.

3. Fidel Castro ile Evo Morales, 31 aralık 2005'te, Bolivya'ya kapsamlı bir sağlık ve eğitim yardımını kapsayan işbirliği antlaşması imzaladı. On bir başlık içeren belge, Evo Morales'in başkanlık koltuğuna oturmasıyla yürürlüğe girecekti. İki ülke, ekonomik olanaklara sahip olmayan Bolivyalıların göz ameliyatlarını sağlayacak, "kâr amacı taşımayan" iki uluslu bir kurum oluşturulmasında anlaştılar. Buna yönelik olarak Küba, ekipman ve uzman (ücretleri de Küba tarafından ödenecek), yeni Paz hükümeti ise bu amaca hizmet edecek bina temin edecek. Ayrıca Küba tarafından kısa süre önce donanımı gerçekleştirilen, biri, Cochabamba'da diğeri Santa Cruz'da iki yan kuruluşuyla birlikte, La Paz Ulusal Oftalmoloji Enstitüsü için de bir anlaşmaya varıldı. Bu iki kurumla birlikte projenin tamamı gerçekleştiğinde, yılda elli bin ameliyat gerçekleştirebilecek bir kapasiteye sahip olacak. Anlaşma, "eğer Bolivya yoksul komşu ülkelere Bolivya kurumlarından hizmet verme kararı alırsa, bu kapasitenin yükseltilmesini" öngörüyor. Ayrıca Küba hükümeti, temmuz 2006'dan itibaren, Bolivya halkının tümünü kapsayacak bir okuma yazma seferberliği için, gerekli deneyim, öğrenim malzemesi ve teknik araç temin edecek.
4. Caracas'taki Miraflores Sarayı, resmi başkanlık konutudur.
5. Juan Velasco Alvarado (1910-1977), general. Askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirdi ve 1968'den 1975'e kadar Peru devlet başkanı oldu. Bankaları, petrol, balık, bakır gibi stratejik endüstrileri ulusallaştırdı ve önemli bir tarım reformu gerçekleştirdi.
6. Jorge Amado (1912-2001), Brezilyalı yazar. 1942'de Luis Carlos Prestes'in biyografisini kaleme aldı. Bkz. *O Cavaleiro da Esperança*, Record, Rio de Janeiro, 1998.
7. Elián González. Annesi yasadışı yoldan Florida'ya geçmeye çalışırken denizde boğuldu. Annesinin yanında bulunan Elián birkaç balıkçı tarafından kurtarıldı. Babası çocuğun Küba'ya gönderilmesini talep etmesine karşın Birleşik Devletler'de alıkonuldu. Bu Havana ile Washington arasında diplomatik bir krize neden oldu. Sonunda haziran 2000'de, Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi, çocuğun Küba'ya babasının yanına gönderilmesi gerektiğine karar verdi.
8. Eylül 2003'te Başkan Lula'nın Havana'ya yaptığı resmi ziyaret çerçeve-

sinde Brezilya ile Küba, enerji, balık, turizm, ilaç, sanayi, sağlık, eğitim ve spor sektörlerinde işbirliği öngören on iki antlaşma imzaladı.

25. Günümüz Kübası

1. Özellikle katarakt sorunu yaşayan Venezuelalı hastaların ameliyat edilmek üzere Küba'ya getirilmesi için 2004 yılında gerçekleştirilen Mucize Operasyonu, 20 ülke vatandaşlarını da kapsayacak biçimde genişletildi ve operasyonun başladığı tarihten aralık 2005'e kadar 175 000 kişinin adada ameliyat edilerek tekrar sağlıklı olarak görebilmesi sağlandı.
2. 60 000 kişilik nüfusa ve 180 kilometrekarelik yüzölçümüne sahip Marshall Adaları, 1529'da İspanyol denizciler tarafından keşfedildi. 1886'dan 1914'e kadar Alman koruması altında kalan ada, daha sonra Japonya'nın yönetimine geçti. 1945'te, Birleşmiş Milletler yönetimi altında, ABD gözetiminde bir toprağa dönüştürüldü. 1946'dan 1958'a kadar, Bikini ve Eniwetok atollerinde 67 nükleer bomba denemesi yapıldı. 1979'dan beri bağımsız ama Serbest Birlik Antlaşması uyarınca ABD'ye bağlı. 1990'dan beri Birleşmiş Milletler üyesi.
3. Kızıl Ordu Fraksiyonu (Rote Armee Fraktion) ya da Baader Meinhof Örgütü. 1968-1972 arasında Almanya Federal Cumhuriyeti'nde saldırılar geçekleştiren silahlı mücadele örgütü. Haziran 1972'de, beş önemli yöneticisi tutuklandı ve sıkı korunan Stuttgart, Stammhein hapishanesine kondu. Kasım 1974'te, Holger Meins, birkaç hafta süren açlık grevinden sonra öldü. Mayıs 1976'da, yetkililer Ulrike Meinhof'un hücresinde intihar ettiğini duyurdu. 18 ekim 1977'de Andreas Baader, Gudrun Ensslin ve Jan Carl Raspe de bilinmeyen nedenlerle hücrelerinde ölü bulundu
4. Beşi kadın onu erkek on beş Porto Rikolu, ABD'de, Porto Riko'nun bağımsızlığı için faaliyette bulunmaktan dolayı müebbet hapis cezasına karşılık gelen cezalara çarptırıldı. Aralarından çoğu, on altı yıldan beri hapiste bulunuyor.
5. Fidel Castro'nun saldırılar konusunda konuşmaları için bkz. www.iacenter.org/fidel_on911.html.
6. George W. Bush'un West Point konuşması için bkz. www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3html.
7. Bugün ABDde sürgünde bulunan Küba'nın Birleşmiş Milletler büyükelçisi Alcibíades Hidalgo, Devlet Konseyi Başkan Yardımcısı José Ramón Fernández'in başkanlığındaki bir delegasyonun, Fidel Castro'nun Saddam Hüseyin'e yazdığı mektubu kendisine nasıl teslim ettiğini detaylarıyla 11 mart 2003 tarihli *Le Monde* gazetesinde anlattı.
8. 4. Bağlantısız Ülkeler Zirvesi 5-10 eylül 1973'te Cezayir'de toplandı.
9. İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşının başlamasının 150. yıldönümünde, 10 ekim 2003'te, Beyaz Saray'da yapılan bir basın toplantısında, Bush

Küba'ya karşı bir dizi yeni önlem açıkladı: adaya seyahat etme olanaklarını kısıtlamak; Florida'daki karşıdevrimci gruplara desteği artırmak; Küba'nın "özgürleşmesi"ne yardımcı olmak için, o dönemin dışişleri bakanı Colin Powell'ın eşgüdümünde bir başkanlık komisyonu oluşturmak. Uluslararası Florida Üniversitesi'deki konuşma, Miami, 25 ağustos 2000.

26. Ya Fidel sonrası?

1. Şubat 1957'de Sierra Maestra'da gerçekleşti. Rehberin adı Eutimio Guerra'ydı. İhanetini itiraf etti, yargılandı ve kurşuna dizildi.
2. Carlos Franqui (doğ. 1921). Yazar ve gazeteci. 1956 yılında gizlice *Revolución* gazetesini kurdu. 1958'de Sierra Maestra'daki ayaklanmaya katıldı ve orada İsyan Radyosu'nu yönetti. 1968'de, Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgalinden sonra İtalya'ya sürgün edildi. Aralarında *Diario de la Revolución cubana 1952-1958* (1976), *Retrato de familia con Fidel* (1981) ve *Camilo Cienfuegos* (2001) gibi kitaplar da bulunan çok sayıda eserin yazarı.
3. Hubert Matos (doğ. 1918). Sierra'da "Antonio Guiteras" 9. Müfrezesi'nin başında Batista diktatörlüğüne karşı mücadeleye katılan gerilla komutanı. Ekim 1959'da, ona göre devrimin yönelmekte olduğu "komünist yolu" reddetti. Ayaklanmaya kalkışmakla suçlandı. Camilo Cienfuegos ve Fidel Castro, Camagüey'e gitti. Matos tutuklandı, yargılandı ve yirmi yıl hapse mahkûm oldu. 1979'da Miami'ye sürgün edildikten sonra Bağımsız ve Demokratik Küba Hareketi'ni (Cuba Independiente y Democrática-CID) yönetti. *Cómo llegó la noche* (2003) adlı otobiyografinin yazarı.
4. Rafael del Pino (doğ. 1938). Tuğgeneral. Batista'ya karşı savaşa katıldı. 1959'da, Devrimci Hava Kuvvetleri'nde görev aldı. 1961'de, Girón sahili çarpışmasında kullandığı T-33 uçağıyla, işgalcilere ait iki B-26 uçağını düşürdü. Eylül 1962'deki füze krizinde, hava gücü konusunda Fidel Castro'nun danışmanlığını yaptı. 1975'ten 1977'ye kadar Angola savaşında Küba Hava Kuvvetleri'nin komutanlığını yürüttü. Mayıs 1987'de ABD'ye kaçtı. Anılarından yola çıkarak yazdığı kitaplarından bazıları, *Amanecer en Girón* (1982), *Proa a la libertad* (1990).
5. Carlos Aldana (doğ. 1945). Komünist Partisi Merkez Komitesi Devrimci İdeoloji Bölümü'nün eski güçlü şefi. 1980'lerde, Küba'da iktidarın "üçüncü adamı" olarak kabul edildi. 1992'de, yasadışı elde edilmiş bir servet skandalının ortaya çıkışından sonra görevden alındı. Aynı zamanda "Kübalı Gorbaçov" olmaya çalışmakla suçlandı. Altı yıl boyunca Escambray bölgesinde bir tarım programını yönetti. 2001'de, yabancı şirketlerle işbirliği yapmak üzere oluşturulmuş Cimex'in yöneticisi olarak tekrar kamuoyunun önüne çıktı.
6. Roberto Robiana (doğ. 1956). Komünist Gençler Birliği'nin (Unión de los Jóvenes Comunistas) eski sorumlusu, 1999'da görevine son verilen eski dışişleri bakanı. Mayıs 2003'te, ihanet, yolsuzluk ve kendini Castro

sonrası geçiş döneminin adayı olarak hazırlamak suçlamalarıyla Komünist Parti'den onursuz biçimde atıldı. Halen Havana'da bir kentsel çevre projesinde çalışıyor.

7. Bkz. Fidel Castro, "Análisis de los acontecimientos de Checoslovaquia", 23 ağustos 1968 tarihli konuşma.

8. 1970'te, şeker üretiminde 10 milyon tonluk rekor bir rekolte hedef olarak saptandı, ancak bu hedefe ulaşılamadı.

9. Stalin 5 mart 1953'te öldü ve onun yerine birkaç ay için SSCB'yi Bulganin, Kruşçev ve Malenkov'dan oluşan *troika* yönetti. Merkez Komitesi birinci sekreteri Nikita Kruşçev 1956'da üstünlük sağladı ve 1958'de kesin olarak iktidarı devraldı. 1964'te görevden alınan Kruşçev'in yerine Leonid Brejnev getirildi.

10. 8 ocak 1959'da, Fidel Castro, devrimin zaferinden sonra halka ilk konuşmasını yaptı. Bunu başkanlık sarayının bir terasından gerçekleştirdi. Konuşmanın ortasında, yakınlardaki bir parktan havalanan beyaz güvercinler onun etrafında uçuştuktan sonra, aralarından biri gelip omzuna kondu. Fidel güvercini birkaç saniye tuttu ve bu sahneyi seyreden Havana halkının şaşkın bakışları arasında havaya bıraktı.

11. Jiang Zemin (doğ. 1926). 1946'da Çin Komünist Partisi'ne girdi. Endüstriyel teknoloji konusunda uzman bir mühendis. 1978'de, Deng Xiaoping'in ısrarıyla, Mao'nun ölümünden sonra rejimin "güçlü adamı" olarak öne çıkartıldı. Parti başkanı ve geçiş dönemi başbakanı Hua Guofeng tarafından da desteklendi. 1985'te Şanghay belediye başkanı oldu ve bu kentteki reformları hızlandırdı. 1989'daki Tienanmen katliamından sonra parti genel sekreterliğine getirildi. 1993'te, Çin Halk Cumhuriyeti devlet başkanlığına seçildi. "Sosyalist piyasa ekonomisi" formülünün yaratıcısı. Mart 2003'te görevini bıraktı ve onun yerine Hu Xintao geçti ancak Xiang, güçlü ve etkili Parti Merkez Askeri Komisyonu başkanlığına atandı. Eylül 2004'te Merkez Askeri Komisyon başkanlığından ayrıldı ve yerine Hu Xintao geçti.

12. 2003'te, Başkan Kennedy ile Ulusal Güvenlik Danışmanı McGeorge Bundy arasında geçen ve başkanın Küba'yla yakınlaşmayı sağlayacak bir yolu denemek istediğini ve Fidel Castro tarafından yapılan bir öneriye göre, bir Havana temsilcisiyle gizlice görüşme olasılığına sıcak baktığını gösteren bir bant kaydı halka açıklandı.

13. Erich von Manstein (1887-1973). Alman general, 1939'daki Polonya saldırısına katıldı; General Guderian'ın ve Alman zırhlı birliklerinin Ardennes'i aşıp, Fransa'yı işgal etmesini ve 1940'ta Fransız ordusunu yenilgiye uğratmasını sağlayan stratejiyi (Manstein Planı) hazırladı. Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'nin işgaline de (Barbarossa Operasyonu) katıldı.

14. Charles de Gaulle, *Vers l'armée de métier*, Berger-Levrault, Paris, 1934.

15. 2005 aralığının sonlarında, Küba'daki 2 000 benzin istasyonu, 11 000 sosyal hizmet görevlisinin kontrolü altındaydı. Devrimin denetçi gücü olarak

yetiştirilen bu gençler, yalnızca benzin istasyonlarındaki satışı kontrol etmekle kalmadılar, bu sektörde çalışanların yolsuzluk yapıp yapmadıklarını belirlemek için, rafinerileri ve petrol tankerlerini de gözlem altına aldılar. Bir ayın sonunda ortaya çıkan sonuçlar çok dikkat çekiciydi: Santiago de Cuba'da öncekinden altı kat daha fazla, Las Tunas ve Villa Clara'da üç kat fazla, Havana'daki 250 benzin istasyonunda iki kat fazla gelir elde ettiler. Toplam olarak, yüz milyonlarca dolar. Fidel Castro, yolsuzluğa ve savurganlığa karşı uygulanan önlemlerle, ülkenin 1 milyar dolar kazanacağını açıkladı. Bkz. *El País*, Madrid, 26 aralık 2005.

16. Küba'da aylık asgari ücret 225 peso (9 avro), bir kilovat saat elektriğin tüketim fiyatı ise 9 ile 30 centavo arasında değişiyordu. 23 kasım 2005'ten beri, ayda 300 kilovat saat tüketenler (Küba'daki evlerin yaklaşık yüzde 7'si), her kilovat saat için 1,30 peso (30 centavo yerine) ödemek zorunda. Buna karşılık, yüz kilovat saatten az tüketenler için (yüzde 45) 9 centavoluk ücret sabit kalıyor.

17. Celia Sánchez (1920-1980), Fidel Castro'yla birlikte Sierra Maestra'ya çıkan ilk kadın gerilla, Kübalı kahraman. Bkz. Álvarez Tabío, *Celia, ensayo para una biografía*, Oficina de Publicaciones del Consejo de Estado, Havana, 2003.

Fidel Castro'nun hayatındaki ve Küba Devrimi'ndeki önemli tarihler

13 ağustos 1926: Eski Oriente'ye (bugün Holguín bölgesi) bağlı, Mayarí, Birán'daki Manacas Çiftliği'nde, bebek Fidel Alejandro Castro Ruz doğar.

14 haziran 1928: Rosario de Santa Fe, Arjantin'de Ernesto Guevara de la Serna doğar. Daha sonra "Che" adıyla tanınır.

24 ekim 1929: "Kara Perşembe", New York borsasının çöküşüyle Birleşik Devletler'de patlak veren büyük kriz Küba'ya da sıçrar; on binlerce işçi işsiz kalır.

Eylül 1930: Küçük Fidel, Birán İlkokulu'nda ilk kez derse girer.

Eylül 1932 Fidel Castro, Santiago'da Eufrasia Feliu adlı bir öğretmenin yanına yerleştirilir.

30 ocak 1933: Almanya'da Adolf Hitler iktidara gelir.

12 ağustos 1933: Diktatör Gerardo Machado yapılan bir genel grevle alaşağı edilir ve yönetimi geçici hükümet devralır.

4 eylül 1933: Geçici hükümet, "çavuşlar ayaklanması" adı verilen ve Fulgencio Batista'nın önderlik ettiği bir ayaklanmayla devrilir. Başkanlık görevini Ramón Grau San Martín devralır.

14 ocak 1934: Ordunun genelkurmay başkanlığı görevini yürüten Fulgencio Batista, Başkan Ramón Grau San Martín'i devirir. O günden itibaren tam yirmi beş yıl boyunca, Birleşik Devletler'in de kesintisiz işbirliğiyle Batista, şu ya da bu şekilde Küba'nın politik hayatına hükmedecek, ilk olarak kukla-başkanları göreve getirecek –Carlos Mendieta (1934-1935), José A. Barnet (1935-1936), Miguel Mariano Gómez (1936), Federico Laredo Bru (1936-1940)–, daha sonra kendisini başkan seçtirecek (1940-1944) ve 10 mart 1952'de bir hükümet darbesiyle devlet başkanlığını yeniden eline geçirecektir.

Mart 1934: Fidel Castro, Santiago'daki bir salesyen okulu olan La Salle Lisesi'ne yazılır.

29 mayıs 1934: Başkan Franklin D. Roosevelt yönetimi "iyi komşuluk" politikası çerçevesinde Birleşik Devletler'in Küba'nın içişlerine müdahalesini mümkün kılan Platt Yasa Değişikliği'ni yürürlükten kaldırır.

18 ekim 1934: Çin'de Uzun Yürüyüş başlar. Mao Zedong, yüz binin üzerinde komünisti Yanan bölgesine doğru on üç bin kilometrelik bir yolculuğa çıkarır. Bunlardan yaklaşık yirmi bini hayatta kalacaktır.

3 ekim 1935: Benito Mussolini yönetimindeki İtalyan birlikleri Habeşistan'ı işgal eder.

18 temmuz 1936-1 nisan 1939: İspanya İç Savaşı.

23 ağustos 1939: Almanya ile Sovyetler Birliği Moskova'da bir saldırmazlık paktı imzalarlar.

1 eylül 1939: Alman 3. Reich'ın ordusu Polonya'ya girer. İkinci Dünya Savaşı başlar. Almanya ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Polonya'yı bölüşürler.

Eylül 1939: Fidel Castro Santiago'da, bir Cizvit okulu olan Dolores Lisesi'ne girer.

20 ağustos 1940: Lev Troçki, İspanyol Stalinist Ramón Mercader tarafından Meksika'da öldürülür.

22 haziran 1941: Almanya Sovyetler Birliği'ni işgal eder.

Eylül 1942: Fidel Castro Havana'da, Cizvitlerin yönettiği ünlü Belén Hazırlık Okulu'na girer.

10 ekim 1944: İlk özgür seçimlerin galibi olan Küba Halk Partisi'nden (Gerçek) Ramón Grau San Martín yeniden cumhurbaşkanı olur.

8 mayıs 1945: Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın sonu.

26 haziran 1945: Küba'nın da aralarında olduğu elli ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletler Örgütü'nü kurar.

Haziran 1945: Fidel Castro liseden mezun olur.

6 ağustos 1945: Birleşik Devletler ilk atom bombasını Hiroşima üzerine bırakır, yüz bin kişi ölür. Nükleer çağ başlar ve 2 eylül 1945'te Asya'da İkinci Dünya Savaşı sona erer.

4 eylül 1945: Fidel Castro Havana Üniversitesi'ne girer. Hukuk Fakültesi'ne kaydolur.

5 mart 1946: Winston Churchill Fulton'da verdiği Sovyet karşıtı söylevde Avrupa'yı bölen sınır için "demirperde" benzetmesini yapar. Soğuk savaş başlar.

11 mart 1947: Amerika Başkanı Truman komünizme "set çekme" doktrinini açıklar.

Temmuz-eylül 1947: Fidel Castro Dominik Cumhuriyeti'ndeki Trujillo diktatörlüğüne karşı savaşmak için Cayo Confites seferine katılır.

31 mart 1948: Fidel Castro, çeşitli Latin Amerika ülkelerini kapsayan bir gezinin ayaklarından biri olarak, bir öğrenci konseyinin hazırlık çalışmalarına katılmak üzere Kolombiya'nın başkenti Bogotá'ya varır.

9 nisan 1948: Jorge Eliécer Gaitán, Bogotá'da öldürülür; Fidel Castro "Bogotazo" hareketine katılır.

10 ekim 1948: Seçimleri Küba Halk Partisi (Gerçek) kazanır, Carlos Prío

Socarrás başkanlık görevine gelir. 10 mart 1952'de General Fulgencio Batista tarafından devrilecektir.

12 ekim 1948: Fidel Castro Küba politikasında nüfuz sahibi varlıklı bir ailenin kızı olan Mirtha Díaz-Balart'la evlenir (1955'te boşanırlar). Balayı için New York'a giden Fidel Castro, "156 West, 82th Street, Manhattan" adresinde kalır.

4 nisan 1949: Kuzey Atlantik Paktı imzalanır ve NATO kurulur.

1 eylül 1949: Fidel Castro'nun ilk çocuğu Fidel Félix Castro Díaz-Balart, "Fidelito" doğar.

1 ekim 1949: 1 ocaktan beri Çin'i ele geçirmiş olan Mao Zedong komutasındaki komünist kuvvetler Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan eder.

14 şubat 1950: Mao Zedong Moskova'da, Stalin'le Çin-Sovyet dostluk anlaşması imzalar.

Haziran 1950: Fidel Castro hukuk fakültesinden mezun olur ve avukat unvanını alır.

25 haziran 1950: Kore Savaşı başlar.

30 haziran 1950: Çin'de tarım reformu ülke geneline yayılır.

Nisan 1951: İran Başbakanı Musaddık petrolü millileştirir.

16 ağustos 1951: O dönem yönetimdeki Küba Halk Partisi'nden (Gerçek) ayrılan bir grupla 1947'de Küba Halk Partisi'ni (Ortodoks) kuran senatör Eduardo Chibás'ın intiharı.

10 mart 1952: General Fulgencio Batista'nın bu sefer başkan Carlos Prío Socarrás'ın devrilmesiyle sonuçlanan, ikinci hükümet darbesi.

9 nisan 1952: Bolivya'da sosyal devrim. Maden ve büyük arazilerin kamulaştırılması. Devrimci Ulusal Hareket (Movimiento Nacional Revolucionario) 1964'e kadar yönetimi elinde tutar.

5 mart 1953: Stalin Moskova'da hayatını kaybeder.

26 temmuz 1953: Fidel Castro, Santiago de Cuba'daki Moncada askeri kışlasına yapılan başarısız bir saldırıya liderlik eder.

27 temmuz 1953: Kore Savaşı sona erer. Yarımada SSCB ve Çin'in müttefiki komünist bir Kuzey Kore ile ABD etkisindeki Güney Kore olmak üzere ikiye bölünür.

1 ağustos 1953: Moncada kışlasındaki yenilginin ardından silahlı mücadeleyi sürdürmek amacıyla dağlara çekilen Fidel Castro bir askeri devriye tarafından yakalanır.

3 eylül 1953: Moskova'da Nikita Kruşçev SSCB Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine seçilir.

16 ekim 1953: Fidel Castro'nun yargılanması. Savunmasını kendi üstlenen Castro *Tarih Beni Beraat Ettirecektir* başlığını taşıyan ünlü savunmasını yapar. On beş yıl hapse mahkûm olur.

7 mayıs 1954: Fransız sömürge kuvvetleri, General Nguyen Giap'ın Vietnamlı devrimcileri tarafından Dien Bien Phu'da yenilgiye uğratılır. Bu tarihi yenilgi sömürge halklarının uyanışının simgesi olur.

17 haziran 1954: CIA tarafından silahlandırılmış bir grup paralı asker Guatemala'da önemli bir tarım reformunu yürürlüğe koymuş olan Başkan Jacobo Arbenz'i devirir.

24 ağustos 1954: Brezilya'da petrolü millileştirmiş ve önemli sosyal reformları başarıyla gerçekleştirmiş olan Başkan Getulio Vargas bir hükümet darbesiyle devrilir ve başkanlık sarayında intihar eder.

1 kasım 1954: Cezayir'in bağımsızlık savaşı başlar.

27 kasım 1954: Nikaragua'dan çıkan kuvvetler Kosta Rika'yı işgal eder. Üniversite Öğrencileri Federasyonu Başkanı José Antonio Echeverría liderliğinde bir grup Kübalı öğrenci Başkan José Figueres'i savunmaya gider.

17-24 nisan 1955: Nehru (Hindistan), Zhou Enlai (Çin), Nâsır (Mısır) ve Sukarno'nun (Endonezya) katılımıyla Bandung Asya-Afrika Konferansı düzenlenir. Üçüncü Dünya doğar.

14 mayıs 1955: NATO karşısında dengeleyici bir güç oluşturmak amacıyla, SSCB kontrolündeki bir askeri ittifak olan Varşova Paktı imzalanır.

15 mayıs 1955: Fidel Castro, Kardeşi Raúl ve Moncada saldırısına katılan on sekiz kişiyle birlikte başkanlık affından yararlanarak Pinos Adası'nda (günümüzde Juventud Adası) tutulduğu hapishaneden çıkar.

12 haziran 1955: Yeraltında faaliyet gösteren 26 Temmuz Hareketi ilk ulusal yönetimini Fidel Castro başkanlığında kurarak resmiyet kazanır.

Temmuz 1955: Meksika'da Fidel Castro ve Ernesto Che Guevara ilk kez karşılaşır.

7 temmuz 1955: Fidel Castro Meksika'ya sürgüne gider.

14 şubat 1956: Moskova'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yirminci kongresinde partinin genel sekreteri Nikita Kruşçev Stalin'in emriyle gerçekleştirilen temizlik hareketini açıklar ve onu baskıcı politika yürütmekle suçlar. Çin bu ithamlara katılmaz.

Temmuz 1956: Poznan, Polonya'da antikomünist işçi isyanı.

28 ekim 1956: Fidel'in babası Don Ángel Castro Argiz ölür.

23 ekim-13 kasım 1956: Budapeşte, Macaristan'da komünist rejime karşı ayaklanma. 20 000 kişinin ölümü ve 200 000'in üzerinde Macar'ın ülke dışına kaçmasıyla sonuçlanan Sovyet askeri müdahalesi.

25 kasım 1956: Fidel Castro, kardeşi Raúl, Che Guevara ve yanlarındaki diğer 79 devrimci Küba'ya gitmek üzere *Granma* isimli yatla Meksika'nın Tuxpan limanından ayrılırlar.

2 aralık 1956: *Granma* isimli yatın taşıdığı Fidel Castro ve grubu Küba'nın doğu sahiline, Oriente bölgesine, Manzanillo şehri yakınlarındaki Cayuelos bölgesine varır.

5 aralık 1956: Birlik, Batista'nın ordusu tarafından hazırlıksız yakalanır ve Alegría de Pío'da tamamen dağıtılır.

18 aralık 1956: Fidel Castro, Raúl Castro ve hayatta kalan diğer beş kişi Cinco Palmas'ta buluşur. İki gün sonra Juan Almeida, Ernesto Guevara, Ramiro Valdés ve üç kişi daha onlara katılır.

17 ocak 1957: Bu gruptan ve onlara katılan çiftçilerden oluşan otuz savaşçı La Plata kışlasını ele geçirerek sürdürdükleri gerilla savaşında ilk zaferlerini kazanır.

17 şubat 1957: *New York Times* muhabiri Herbert Matthews Fidel Castro'yla röportaj yapmak üzere Sierra Maestra'ya çıkar.

28 mayıs 1957: Gerilla kuvvetleri El Uvero'daki düşman üssüne saldırır ve üssü ele geçirirler. Che Guevara bu çarpışmayı "İsyan Ordusu'nun (Ejército Rebelde) rüştünü ispatı" olarak kabul eder. Birkaç gün sonra Che, Fidel tarafından komutanlığa terfi ettirilir ve kendi gerilla takımının –başlangıçtaki isyan birliğinden bu yana kurulan ilk gerilla birliğidir– başına geçer.

9 nisan 1958: 26 Temmuz Hareketi'nin örgütlediği genel grev girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. Fidel Castro Batista'ya karşı "topyekûn savaş" ilan eder. ABD diktatöre silah satışını resmen durdurur.

25 mayıs 1958: Batista'nın ordusu İsyan Ordusu'na karşı büyük bir taarruz başlatır ve yetmiş dört gün süren şiddetli çarpışmaların ardından yenilgiye uğratılır. Bu büyük taarruzun püskürtülmesi sırasında Sierra Maestra'da yaşanan çarpışmalar, Fidel Castro komutasındaki Jigüe, Santa Domingo ve Las Mercedes muharebeleri gibi özgürlük savaşı safhalarının en önemlilerindendir.

1958 ağustosunun son günleri: Che Guevara ve Camilo Cienfuegos'un komutasındaki iki gerilla kolu Küba'nın merkez eyaletlerine girmek üzere ayrılırlar.

15 kasım 1958: Fidel Castro İsyan Ordusu'na son taarruzunda liderlik etmek üzere Sierra Maestra'dan ayrılarak Santiago'ya doğru yola çıkar.

30 kasım 1958: Guisa çarpışması isyan kuvvetlerinin zaferiyle sonuçlanır ve Santiago yolu isyancılara açılır.

1 ocak 1959: Diktatör Fulgencio Batista Küba'dan kaçar ve isyancılar yönetimi ele geçirir.

8 ocak 1959: Fidel Castro muzafferane bir şekilde Havana'ya girer. "Güvercinler" (Las Palomas) nutku.

16 şubat 1959: Fidel Castro Devrimci Hükümet'in başbakanlığını üstlenir.

15-27 nisan 1959: Fidel Castro'nun Amerikan Gazete Editörleri Derneği'nin daveti üzerine çıktığı Birleşik Devletler turu. New York'ta bulunduğu sürece Harlem'deki bir otelde kalır ve burada Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnâsır, Hindistan Başbakanı Cavaharlal Nehru ve Afroamerikan lider Malcolm X'le bir araya gelir. Hatta ayın on dokuzunda Birleşik Devletler Başkan Yardımcısı Richard Nixon'la kısa bir görüşme yapar.

28 ekim 1959: Komutanlardan Camilo Cienfuegos'un, Camagüey'deki

devrime karşı kurulmuş bir komployu ortaya çıkarmasının ardından Havana'ya dönerken bindiği hafif uçak denizde kaybolur.

1959 ekiminin son günleri: Başkan Eisenhower, Dışişleri Bakanlığı ve CIA tarafından önerilen, deniz ve hava yollarına korsan saldırılar düzenlemek ve devrim karşıtı organizasyonlara teşvik ve destek sağlamak gibi Küba'ya karşı çeşitli örtülü faaliyetlerin yer aldığı programı onaylar.

11 aralık 1959: Başkan Eisenhower CIA'nın getirdiği Küba'ya karşı eylem planını onaylar. Bu planın amacı "Castro'nun bir yılın sonunda devrilmesi ve yerine Birleşik Devletler'in yakın bir dostunun geçirilmesi"dir ve "korsan radyolar yoluyla saldırılar düzenlemek", "Küba radyo ve televizyonlarının yayınlarına sızmak", "güç kullanarak Küba içerisinde bir kontrol bölgesi oluşturmaları için Amerika taraftarı karşıt grupları desteklemek" ve "Fidel Castro'yu fiziken ortadan kaldırmak" gibi birtakım önlemleri içerir.

Şubat 1960: Sovyet Başbakan Yardımcısı Anastas Mikoyan Küba'yı ziyaret eder, ülkeye yüz milyon dolarlık kredi verir, şeker alımı ve petrol satımı için anlaşma imzalar.

Şubat-mart 1960: Fransız filozoflar Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir Küba'yı ziyaret eder. Fidel Castro'yla görüşürler.

4 mart 1960: Fransız buharlı gemisi *La Coubre* içi silah dolu bir halde, uğradığı sabotaj sonucu Havana limanında havaya uçar; olay, altısı Fransız denizci olmak üzere yüz bir kişinin ölümüne ve iki yüzden fazla kişinin yaralanmasına yol açar.

6 mayıs 1960: Lev Troçki'nin katili Stalinist Ramón Mercader cezasının yirmi yılını Meksika'da tamamladıktan sonra Havana'ya gelir.

8 mayıs 1960: Batista tarafından 1952'de kesintiye uğratılan Sovyetler Birliği-Küba ilişkileri yeniden canlandırılır.

23 mayıs 1960: New York'taki BM genel merkezinde Fidel Castro ve Nikita Kruşçev ilk kez buluşurlar.

29 haziran 1960: Küba, şirket yöneticileri Sovyet petrolünü işlemeyi reddedince Texas Oil Company, Shell ve Esso rafinerilerine el koyar.

Temmuz 1960: SSCB, "barış içinde bir arada yaşama" öğretisini kabul etmeyen Çin'den uzmanlarını çeker ve Pekin'e yardımı durdurur. Çin-Sovyet ihtilafı başlar.

6 temmuz 1960: ABD Başkanı Dwight Eisenhower Küba şekerinin ithalat kotasını düşürür.

6 ağustos 1960: Fidel Castro petrol rafinerilerini, belli başlı şeker işleme tesislerini ve ABD menşeli elektrik ve telefon şirketlerini kamulaştırır.

Eylül 1960: Bağdat'ta, Venezuela'nın da aralarında olduğu beş ülke tarafından Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulur.

2 eylül 1960: Birinci Havana Deklarasyonu. "Küba Halk Genel Meclisi (La Asamblea General del pueblo de Cuba) insanın insan tarafından istis-

marını ve azgelişmiş ülkelerin yayılımcı finansal sermaye tarafından sömürülmesini kınar."

9 eylül 1960: Fidel Castro'ya yönelik en az sekiz suikast girişimi ortaya çıkarılır.

26 eylül 1960: Fidel Castro New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konuşma yapar. Guinness Rekorlar Kitabı'na göre bu BM tarihinde bir lider tarafından verilmiş en uzun söylevdir: dört saat, yirmi dokuz dakika sürer.

28 eylül 1960: Devrimi Savunma Komiteleri (Comités de Defensa de la Revolución) kurulur.

Ekim 1960: Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir Küba'yı yeniden ziyaret eder.

14 ekim 1960: Küba Devrimci Hükümeti, Kentsel Reform Yasası'nı onaylar.

15 ekim 1960: Küba hükümeti kentsel mülkiyeti kamulaştırır, sayısız Küba ve ABD şirketi etkilenir.

30 ekim 1960: Washington Küba'ya gıda maddesi ve ilaç hariç her türlü ihracatı yasaklar.

Kasım 1960: Peter Pan Operasyonu başlar. 14 000 Kübalı çocuk devrim karşıtları tarafından gizlice Amerika Birleşik Devletleri'ne götürülür.

16 aralık 1960: Başkan Eisenhower Küba'dan şeker ithalatını sıfıra indirir.

3 ocak 1961: ABD Küba'yla tüm diplomatik ilişkilerini keser ve Havana elçiliğini kapatır.

11 ocak 1961: Küba'da ulusal okuma yazma kampanyası başlatılır.

13 mart 1961: Washington'da, Başkan John F. Kennedy Latin Amerika ülkelerine, Küba Devrimi'ne alternatif olarak, İlerleme İçin İttifak önerir.

Mart 1961: Küba'ya yönelik saldırılar artırılır. Hermanos Díaz de Santiago Petrolleri sabotaj sonucu havaya uçar, bir kişinin ölümüne, birkaç kişinin de yaralanmasına neden olur.

13 nisan 1961: Havana'daki El Encanto mağazalarına yönelik sabotaj ve kundaklama bir kişinin ölümüne, birçok kişinin de yaralanmasına neden olur.

15 nisan 1961: San Antonio de los Baños, Columbia ve Santiago de Cuba havaalanları Orta Amerika'daki CIA kamplarından kalkan ve para karşılığı çalışan Kübalı ve Amerikalı pilotlarca kullanılan sahte Küba amblemli uçaklar tarafından bombalanır, saldırılar sekiz kişinin ölümüne yol açar.

16 nisan 1961: Fidel Castro devrimin sosyalist nitelikli olduğunu ifade eder.

16 nisan 1961: CIA tarafından desteklenen 1 297 Kübalı sürgün Girón sahilinde (Domuzlar Körfezi) karaya çıkar. Çıkarma iki gün içerisinde bozguna uğrar.

1 mayıs 1961: Fidel Castro Küba'nın bir "sosyalist cumhuriyet" olduğunu ilan eder.

28 mayıs 1961: Pinar del Río'daki Riego Sineması'na çocuklara yönelik bir gösterim sırasında saldırı düzenlenir, onlarca kişi yaralanır.

30 mayıs 1961: Santa Domingo'da diktatör Leónidas Rafael Trujillo öldürülür.

30 haziran 1961: Fidel Castro bir konuşma yapar. "Entelektüellere birkaç söz": "Devrim sınırları içinde her şey, devrime karşı hiçbir şey."

Temmuz 1961: 26 Temmuz Hareketi'ni, Blas Roca'nın Sosyalist Halk Partisi'ni (Komünist) ve Faure Chomon'un yönettiği "13 Mart Hareketi" olarak bilinen Devrimci Öğrenci İdare Meclisi'ni aynı çatı altında toplayan Birleşik Devrimci Örgütler (Organizaciones Revolucionarias Integradas-ORI) kurulur.

17 temmuz 1961: Kongo'da Patrice Lumumba suikastı.

12 ağustos-20 kasım 1961: Berlin Duvarı'nın inşası.

22 aralık 1961: Ulusal okuma yazma seferberliğinin başlatılması. "Küba: Cehaletten arınmış bölge."

22 ocak 1962: Küba, Amerikan Devletler Örgütü'nden (Organización de los Estados Americanos-OEA) ihraç edilir.

3 şubat 1962: Başkan Kennedy adanın ekonomik ambargo altına alınmasını emreder.

4 şubat 1962: İkinci Havana Deklarasyonu: "Her devrimcinin görevi devrim yapmaktır."

7 şubat 1962: Washington Küba'dan her türlü ithalatı yasaklar.

12 mart 1962: Küba'da 1015 sayılı yasayla gıda maddeleri karneye bağlanır. Libreta yürürlüğe girer.

13 mart 1962: Fidel Castro ORI (Birleşik Devrimci Örgütler) içerisinde yapılan "hizipçiliği" halka açıklar. Aníbal Escalante'nin görevine son verilir.

14 mart 1962: Kennedy yönetimi "komünist rejimi devirmek için Küba'ya yardım amaçlı" bir dizi operasyonu içeren gizli planı onaylar. Bu "kirli savaş" programının başında Firavunfaresi Operasyonu (Operatión Mangoose) gelecektir.

26 mart 1962: ORI adını Küba Birleşik Sosyalist Devrim Partisi (Partido Unido de la Revolución Socialista Cubana-PURSC) olarak değiştirir.

5 temmuz 1962: Cezayir Savaşı'nın sonu. Cezayir bağımsızlığını ilan eder.

22 ekim 1962: Başkan Kennedy Sovyet nükleer füzelerinin ülkeden çekilmesini sağlamak amacıyla Küba'nın deniz ablukası altına alınması emrini verdi. Moskova birkaç gün sonra geri çekilir ve Kennedy Küba'yı işgal etmeyeceğine dair söz verir. Çin, Sovyetler'in attığı geri adımı eleştirir ve Mao Zedong Amerikan yayılımcılığını "kâğıttan kaplan" olarak tanımlar.

23 aralık 1962: Domuzlar Körfezi'nin işgalinde verilen maddi ve insani zararların aynî tazminatı olarak Küba'nın talep ettiği malların bir kısmını taşıyan "African Pilot" adlı Amerikan ticaret gemisi Havana limanına

ulaşır. Yakalanarak Küba mahkemelerinde yargılanan işgalciler Birleşik Devletler'e iade edilir.

27 nisan-3 haziran 1963: Fidel Castro'nun Sovyetler Birliği'ni ilk ziyareti.

6 ağustos 1963: Fidel'in annesi Doña Lina Ruz Gonzáles ölür.

Ekim 1963: Fidel Castro, Başkan Ahmed Bin Bella'nın talebi üzerine Cezayir'e Efigenio Ameijeiras komutasında yirmi iki tank ve birkaç yüz askerden oluşan bir birlik gönderir. Birliğin görevi, Fas'ın, Tinduf bölgesine düzenlediği bir saldırıyı püskürtmeleri için Cezayir kuvvetlerine yardım etmektir. Bu, Küba'nın Afrika'ya ilk askeri müdahalesidir.

4 ekim 1963: Flora kasırgası adada büyük tahribata yol açar. Fidel Castro: "Devrim doğadan daha kudretli bir güçtür."

22 kasım 1963: Başkan John F. Kennedy suikastı, Dallas, Texas.

1 nisan 1964: Brezilya'nın reformist başkanı João Goulart, özel petrol rafinerilerini kamulaştırmasından hemen sonra bir hükümet darbesiyle devrilir.

14 ekim 1964: Moskova'da Nikita Kruşçev görevden alınır. SSCB Komünist Partisi genel sekreterliğine Leonid Brejnev seçilir.

22-27 şubat 1965: Cezayir Afrika-Asya Konferansı. Che Guevara'nın konuşması.

Nisan 1965: Che Guevara Küba'dan resmi törenle uğurlanır ve Kongo'da bir gerilla hareketi örgütlemek üzere gizlice Afrika'ya gider.

28 nisan 1965: Birleşik Devletler'e ait birlikler Dominik Cumhuriyeti'ne girer ve Komünist Parti'yi yasallaştırmış olan reformist başkan Juan Bosch'u devirirler. ABD Başkanı Lyndon B. Johnson "Karayipler'de ikinci bir Küba'ya müsamaha etmeyeceğiz" beyanında bulunur.

Ekim 1965: Birinci göçmen krizi; binlerce Kübalı Birleşik Devletler'e gitmek üzere Camarioca limanından yola çıkar.

3 ekim 1965: Küba Komünist Partisi (Partido Comunista de Cuba-PCC) kurulur. Polit büronun genel sekreterliğine Fidel Castro seçilir.

Ocak 1966: Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan yaklaşık yetmiş ülkenin özgürlük hareketlerini Havana'da buluşturan Üç Kıta Konferansı.

16 mayıs 1966: Çin'de "Kültür Devrimi" başlar; ülke kaosa sürüklenir. Mao Zedong partideki reformistlere karşı "Kızıl Muhafızlar"ı kullanır.

2 kasım 1966: Lyndon B. Johnson'ın başkanlığındaki Birleşik Devletler Kongresi Küba Uyum Yasası'nı kabul eder.

9 ekim 1967: Che Guevara Bolivya'da öldürülür.

Ocak 1968: Aníbal Escalante'nin liderliğindeki "Sovyet yanlısı mikrofraksiyon" üyesi beş kişinin yargılanması.

Mart 1968: Küba hükümeti, küçük zirai mülkiyetler hariç, adadaki özel işletmelerin neredeyse tümünü istimlak eder.

Mayıs 1968: Batı toplumunda muhalif öğrenci hareketleri. Kaliforniya'da, Berlin'de, Fransa'da, İtalya'da, ellerinde Che Guevara resimleri taşıyan on binlerce genç, yaşam biçimi ile politikalarda değişim talep eder.

21 ağustos 1968: Varşova Paktı'na bağlı birlikler, Moskova'nın kışkırtmasıyla, Prag Baharı'nı bastırmak için Çekoslovakya'ya müdahale eder. Çin, Çekoslovakya'nın işgalini protesto eder. Fidel Castro 23 ağustostaki bir konuşmasında bu müdahaleyi birkaç küçük ayrıntı dışında onaylar.

18 mayıs 1970: Şekerkamışı rekoltesinde yüz milyon tonluk hasada ulaşma hedefi başarısızlığa uğrar.

25 ekim 1971: Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in Pekin'e yaptığı bir ziyaretin ardından, Tayvan Birleşmiş Milletler'den ihraç edilir, Güvenlik Konseyi'nin beş kalıcı üyesi arasında Tayvan'ın yerini Çin alır.

10 kasım-4 aralık 1971: Fidel Castro, Salvador Allende başkanlığındaki Halk Birliği'nin (Unidad Popular) hükümette olduğu Şili'yi ziyaret eder.

21 şubat 1972: Birleşik Devletler Başkanı Richard Nixon'ın Pekin gezisi ve Mao Zedong'la bir araya gelmesi.

22 mayıs 1972: Başkan Nixon Moskova'yı ziyaret eder. Leonid Brejnev'le bir araya gelir. Nükleer silahların karşılıklı olarak sınırlandırılması için anlaşma imzalar.

Temmuz 1972: Küba, sosyalist ülkelerin ekonomik bloku Comecon'a dahil olur.

Ocak 1973: Kuzey ile Güney Vietnam arasında Paris Antlaşması. Haziran 1969'da birliklerini geri çekmeye başlamış olan ABD, askeri müdahalede bulunmama sözü verir.

5-10 eylül 1973: Fidel Castro Cezayir'de gerçekleşen 4. Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'ne katılır.

11 eylül 1973: Şili'de askeri darbe, Salvador Allende'nin ölümü.

25 nisan 1974: Portekiz'de Karanfil Devrimi. Diktatörlük düşer.

8 ağustos 1974: Washington'da Başkan Richard Nixon, Watergate Skandalı yüzünden istifa eder. Yerini Başkan Yardımcısı Gerald Ford alır.

Kasım 1974: Kübalı ve Amerikalı temsilciler göçmen krizine çözüm bulmak için görüşmeler yapar.

17 nisan 1975: Kamboçya'da Kızıl Kmerler Phnom Penh'i alırlar. Şehir halkı ve etnik azınlıklara karşı soykırım başlar.

30 nisan 1975: Vietnam Ulusal Özgürlük Cephesi kuvvetleri Saygon'a –kent daha sonra Ho Şi Minh adını alacaktır– girer. Vietnam Savaşı sona erer. Bu ABD'nin ilk askeri yenilgisidir.

25 haziran 1975: Portekiz'deki Karanfil Devrimi sonucunda Angola'nın bağımsızlığını kazanması.

11 kasım 1975: Carlota Operasyonu; Küba Angola'yla arasında bir hava köprüsü oluşturur ve bölgeye Güney Afrika birliklerinin Luanda üzerinden ilerleyişlerini durdurmayı başaracak olan binlerce gönüllü taşır.

20 kasım 1975: İspanya'da General Franco hayatını kaybeder. Kral I. Juan Carlos tahta çıkar.

15 şubat 1976: Küba'nın ilk sosyalist anayasası referandumla onaylanır.

9 eylül 1976: Mao Zedong, Pekin de hayatını kaybeder.

16 ekim 1976: Sivil bir Küba uçağı sabotaj sonucu havada infilak eder; yetmiş üç kişi ölür. Şüpheler sürgündeki iki Kübalı Luis Posada Carriles ile Orlando Bosch üzerine yoğunlaşır.

11 şubat 1977: Etyopya'da Albay Haile Mariam Mengistu yönetimi ele geçirir. SSCB yeni rejime destek verir. "Kızıl terör" dönemi boyunca binlerce muhalif ortadan kaldırılır.

1 eylül 1977: James Carter başkanlığındaki Birleşik Devletler ile Küba, Havana'daki İsveç ve Washington'daki Çekoslovakya konsolosluklarını kullanarak, başkentlerde karşılıklı birer diplomatik ofis açarlar.

Mart 1978: Etyopya, Küba birliklerinin desteğiyle Ogaden bölgesinde Somali kuvvetlerini yenilgiye uğratır.

28 temmuz 1978: Havana'da Dünya Gençlik ve Öğrenci Festivali'nin on birincisi törenlerle başlar.

13 eylül 1978: Fidel Castro, zafer kutlamaları kapsamında Addis Abeba'da düzenlenen bir askeri geçit töreninde Etyopyalı lider Haile Mariam Mengistu'ya eşlik eder.

16 ekim 1978: Vatikan'da Polonyalı Kardinal Karol Wojtyla papa seçilerek Katolik Kilisesi'nin ruhani lideri olur. II. Johannes-Paulus adını alır.

18 ekim 1978: Lev Troçki'nin katili Ramón Mercader Havana'da hayatını kaybeder. Moskova'da Kuntsevo Mezarlığı'na gömülür.

24 aralık 1978: Vietnam Ordusu, Kızıl Kmerler'in yönetiminde bulunan Kamboçya'ya girer. 7 ocak 1979'da Vietnam güçleri Phnom Penh'i alırlar.

16 ocak 1979: İran'da İslam Devrimi. Şah Rıza Pehlevi devrilir. Ayetullah Humeyni 1 şubatta Tahran'a döner.

17 şubat 1979: Çin birlikleri Deng Xiaoping'in emriyle Vietnam sınırına vahşi bir saldırı düzenler.

19 haziran 1979: Nikaragua'da Sandinista devriminin zaferi.

3-9 eylül 1979: Havana'da 6. Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi. Fidel Castro ile Yugoslavya Başkanı Tito arasında şiddetli bir mücadele yaşanır.

27 aralık 1979: Sovyet kuvvetleri Afganistan'a girer.

Nisan 1980: İkinci göçmen krizi; Küba hükümeti ülkeyi terk etmek isteyen herkesin ayrılmasına izin vereceğini açıklayınca Mariel limanından deniz köprüsü kurulur. Eylül sonuna kadar yaklaşık 125 000 Kübalı adadan ayrılır.

4 mayıs 1980: Mareşal Tito Belgrad'da hayatını kaybeder.

18 temmuz 1980: Fidel Castro Nikaragua'nın başkenti Managua'da Sandinista zaferinin yıldönümü törenlerine katılır.

14 ağustos 1980: Polonya, Gdansk tersanelerinde zaferle sonuçlanacak olan uzun grev başlar. Huzursuzluk tüm ülkeye yayılır. Varşova'daki

komünist yönetim ile Lech Walesa liderliğindeki Dayanışma Sendikası arasında sözleşme imzalanır.

11 eylül 1980: Kübalı bir diplomat, Omega 7 isimli Castro karşıtı örgütün üyeleri tarafından öldürülür.

Haziran 1981: Çin'de Mao Zedong'un halefi Hua Guofeng Komünist Parti başkanlığından azledilir. Deng Xiaoping rejimin en güçlü adamı haline gelir.

18 ekim 1981: General Jaruzelski, Polonya Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine seçilir.

22 ekim 1981: Cancún, Meksika'da Kuzey-Güney Zirvesi. Yirmi iki ülke başkanı zengin ve yoksul ülkeler arasında küresel müzakereler başlatılması için karar alır. Washington, Küba'nın, G-77 ülkelerine başkanlık ediyor olmasına rağmen, zirveye katılmaması için baskı yapar.

12-13 aralık 1981: Polonya'da General Jaruzelski "sıkıyönetim" ilan eder. Dayanışma Sendikası dağıtılır.

2 Nisan-13 haziran 1982: Falkland Savaşı; İngiliz kuvvetleri, Arjantin işgalindeki takımadayı geri alır.

18 ekim 1982: Kübalı muhalif Armando Valladares, cezasının yirmi iki yılını tamamladıktan sonra serbest bırakılır.

25 ekim 1983: Maurice Bishop'ın öldürülmesinin ardından Granada'ya ABD askeri müdahalesi. Yaklaşık altı yüz Kübalı teknisyen ve işçi yakalanarak ülkelerine geri gönderilir.

16 şubat 1984: Fidel Castro, Rusya dönüşünde uçağının aktarma yapması münasebetiyle ilk kez olarak İspanya'da bulunur. Moncloa'da Başbakan Felipe González'le görüşür.

Aralık 1984: Küba ile Birleşik Devletler arasındaki ilk göçmen anlaşması imzalanır.

11 mart 1985: Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov yönetime geçer ve ülkenin politik ve ekonomik işleyişini sorgulamaya başlar.

3 ağustos 1985: Dış borç mücadelesi. Fidel Castro: "Zalimlerin günahlarının karşılığını zulmedilenler mi ödemeli?"

Şubat 1986: Fidel Castro Moskova'ya ziyarette bulunur. Castro-Gorbaçov görüşmesi samimi bir havada geçer.

19 nisan 1986: "Tanzimat". Sovyetler Birliği'nde *perestroyka*'nın gelişini sezinleyen Fidel Castro, partinin yönetimindeki ahlaki yanlışları, ekonomizmi, bürokratizmi, bencillik ve yolsuzlukları gözler önüne serer.

25 nisan 1986: Ukrayna'daki Çernobil Nükleer Santralı'nda patlama.

Kasım 1986: İspanya Başbakanı Felipe González'in resmi Küba ziyareti.

26 temmuz 1988: Fidel Castro, Gorbaçov'un *perestroyka*'sını "tehlikeli" ve "sosyalizm ilkelerine karşı" olarak nitelendirir ve reddeder.

2 şubat 1989: Fidel Castro, Venezuela'nın yeni cumhurbaşkanı Carlos Andrés Pérez'in Caracas'taki göreve başlama töreninde hazır bulunur.

3 nisan 1989: Mihail Gorbaçov'un Küba ziyareti.

Haziran 1989: Mihail Gorbaçov Pekin'e ziyarette bulunur ve Deng Xiaoping'le görüşür. Çin-Sovyet anlaşmazlığının sonu. "Pekin Baharı" başlar ve Tienanmen Meydanı'ndaki kanlı katliamla bastırılır.

14 haziran 1989: General Arnaldo Ochoa, Albay Antonio de La Guardia ve devletin silahlı kuvvetleri ile güvenlik güçlerine bağlı görev yapan diğer bazı yüksek rütbeli subayların yargılanması. Ochoa, De La Guardia ve diğer iki subay ölüm cezasına çarptırılır ve 13 temmuzda idam edilirler.

26 temmuz 1989: Fidel Castro bir konuşmasında, bir gün Sovyetler Birliği yok olsa bile Küba Devrimi'nin yoluna devam edeceğini ifade eder.

9 kasım 1989: Berlin Duvarı yıkılır. Tüm Doğu Avrupa'da komünist rejimler birbiri ardına çöker.

20 aralık 1989: Romanya'da kanlı halk ihtilali. Komünist rejim yıkılır. Başkan Nicolae Çavuşesku birkaç gün sonra idam edilir.

20 aralık 1989: Aynı gün, Birleşik Devletler "Haklı Dava Operasyonu" adıyla Panama'yı işgal eder ve Başkan Manuel Noriega'yı devirir.

Nisan 1990 Sandinistalar Nikaragua'da seçimi kaybeder. Sandinista devrim sona erer.

21 mayıs 1990: Etyopya'da Albay Haile Mariam Mengistu devrilir ve ülke dışına kaçar.

25 mayıs 1991: Yapılan barış antlaşmalarının ardından Angola'dan çekilen son birlikler Küba'ya varır. Angola Savaşı boyunca yaklaşık iki bin Kübalı ölmüş ve neredeyse yüz bin Kübalı yaralanmıştır. Küba'nın askeri müdahalesi olmaksızın Luanda rejiminin ayakta kalmış olması imkânsızdır.

11 eylül 1991: Mihail Gorbaçov, Sovyetler'in Küba'da bulundurduğu yedi bin askerinin geri çekileceğini ilan eder.

Aralık 1991: Sovyetler Birliği'nin çöküşü, ülkenin Havana'ya yaptığı yardımın ve iki ülke arasındaki ticaretin sonu olur. Takip eden üç yıl içinde Küba ekonomisi yüzde otuz beş küçülür.

1 ocak 1992: "Özel dönem"in ilk yılı.

Haziran 1992: Fidel Castro, Río de Janeiro'daki Dünya Zirvesi'ne katılır.

Temmuz 1992: Fidel Castro Madrid'de toplanan 2. İber-Amerika Zirvesi'ne katılır. Başkan Manuel Fraga'nın davetlisi olarak Galicia'yı, özellikle de babasının doğum yeri olan ve hâlâ akrabalarının bulunduğu, Lugo ilindeki Lancara köyünü ziyaret eder.

Ekim 1992: ABD Kongresi, Torricelli Yasası'yla Küba'ya uygulanan ticari ambargoyu ağırlaştırır.

20 aralık 1992: Küba'da ilk dolaysız yerel seçim. Komünist Parti, parti olarak aday göstermez.

24 şubat 1993: Küba Ulusal Meclisi'nin (Asamblea Nacional de Cuba) 601 milletvekili için ilk dolaysız genel seçimler yapılır. Komünist Parti, parti olarak aday göstermez.

27 temmuz 1993: Küba'da, tarımsal semt pazarları ve "köy pazarları" kurulmasına izin verilir. Başkasının hesabına çalışmak ve tarım işçisi çalıştırmak serbest bırakılır. Böylece çiftçiler üretimlerinin bir bölümünü serbest piyasaya yönlendirebileceklerdir. Aynı zamanda dolar kullanımı yasağı kalkar ve vatandaşların döviz kabul etmesine de izin verilir. Turizm teşvik edilir ve eylül ayından başlayarak küçük ölçekli özel ticaretlere izin verilir.

22 kasım 1993: Çin Cumhurbaşkanı Xiang Zemin'in Küba ziyareti.

Mayıs 1994: Fidel Castro, Pretoria, Güney Afrika'da, Başkan Nelson Mandela'nın göreve başlama töreninde hazır bulunur.

13 temmuz 1994: Yasadışı göçmenler tarafından kaçırılan bir römorkör deniz kazasına uğrar, yaklaşık otuz kişi ölür.

5 ağustos 1994: Havana'da karışıklık; Fidel Castro ayaklanmacıları yatıştırmaya şahsen gider.

11 ağustos 1994: Fidel Castro, dileyen Kübalıların ülkeden ayrılmasına engel olmayacağını açıklar. Birkaç bin Kübalı "balsero" denize açılarak ABD'ye varmaya çalışır.

9 eylül 1994: Yeni göçmen yasası New York'ta imzalanır. Birleşik Devletler yılda yirmi bin adet vize vermeyi ve denizde yakalanan göçmenleri, vize başvurusunda bulunup ülkeden ayrılma sıralarını beklemeleri için geri göndermeyi taahhüt eder.

1 ekim 1994: Küba'da gıda sıkıntısına çözüm getirmek amacıyla özel köy pazarları kurulur.

14 aralık 1994: Fidel Castro, devlet başkanı sıfatıyla, 1992 yılında Carlos Andrés Pérez hükümetine karşı düzenlenen darbede oynadığı rolden dolayı konulduğu Yare Hapishanesi'nden sekiz ay önce çıkmış olan Venezuelalı Hava İndirme Yarbayı Hugo Chávez'i, Havana Havaalanı'nda karşılar.

24 şubat 1996: Küba uçakları, "Kurtarıcı Kardeşler" (Hermanos al Rescate) ismini taşıyan sürgün bir pilot grubu tarafından kullanılan iki adet hafif uçağı ateş açarak düşürür.

5 mart 1996: ABD Kongresi Helms-Burton Yasası'nı oylar. Yasa Küba'ya uygulanan ekonomik ambargoyu daha da ağırlaştırır ve adadaki her türlü yabancı yatırıma ekonomik misilleme tehdidinde bulunur.

12 mart 1966: Amerikan Helms-Burton yasası, Küba'da el konulan Amerikan vatandaşlarına ait mülkleri kullanan yabancı şirketlere yaptırım uygulamayı öngörür.

19 şubat 1997: Çin komünizminin büyük reformcusu Deng Xiaopin Pekin'de ölür. Xiang Zemin rejimin en güçlü adamı haline gelir.

Nisan-Eylül 1997: Havana ve Varadero'da, otellere yönelik bir dizi bombalı saldırı: Meliá Cohiba, Capri, Nacional, Sol, Palmeras, Tritón, Château-Miramar ve Copacabana. Copacabana'ya yapılan saldırıda Fabio Di Celmo adında genç bir İtalyan turist hayatını kaybeder.

10 eylül 1997: Otellere karşı düzenlenen saldırılardan altısının faili olduğunu itiraf eden El Salvador yurttaşı Raúl Cruz León Havana'da tutuklanır. Miami'de bulunan sürgündeki Kübalıların her bir saldırı için kendisine 4 500 dolar ödemeyi vaat ettiklerini söyler.

Ekim 1997: Küba Komünist Partisi'nin 5. kongresi toplanır, Fidel Castro ardılı olarak kardeşi Raúl'u gösterir.

21-25 ocak 1998: Papa II. Johannes-Paulus'un Küba ziyareti.

6 mayıs 1998: Yazar Gabriel García Márquez, Beyaz Saray, Washington'da, Başkan Bill Clinton'a Fidel Castro'nun mesajını iletir. Mesajda Fidel Clinton'ı sürgündeki Kübalı eylemciler tarafından ABD'de organize edilen ve Küba'daki bazı belirli noktalar ile Küba uçaklarını hedef alan terörist faaliyetler hakkında bilgilendirir.

12 temmuz 1998: Sürgündeki Kübalı Luis Posada Carriles, *New York Times*'la yaptığı bir söyleşide 1997'de turistik hedeflere karşı yapılan saldırı hareketini kendisinin örgütlediğini ve saldırıları Jorge Mas Canosa ve Küba-Amerikan Ulusal Vakfı'nın finanse ettiğini kabul eder.

Ağustos 1998: FBI, Fidel Castro'ya 8. İber-Amerika Zirvesi vesilesiyle bulunacağı Santo Domingo'da suikast düzenlemek üzere sürgündeki Kübalılar tarafından kurulan bir komployu ortaya çıkarır.

6 aralık 1998: Venezuela'da, Hugo Chávez oyların yüzde 56,5'ini alarak devlet başkanı seçilir.

17 ocak 1999: Başkan Hugo Chávez'in Küba'ya devlet başkanı sıfatıyla ilk ziyareti.

14-16 kasım 1999: İspanya Kralı I. Juan Carlos, 9. İber-Amerika Zirvesi kapsamında Küba'yı ziyaret eder.

25 kasım 1999: Elián González adlı bir çocuk Birleşik Devletler'e ulaşmaya çalışan annesi ve diğer on Kübalı kazazedenin ölümünün ardından Florida sahili yakınlarında kurtarılır.

30 kasım-3 aralık 1999: Seattle, ABD'de Dünya Ticaret Örgütü zirvesi. Büyük çaplı protesto gösterileri. Liberal küreselleşmeye karşı uluslararası protesto hareketi doğar.

28 haziran 2000: Kübalı çocuk Elián González, Florida'daki sürgünlerin karşı yöndeki çabalarına rağmen Küba'ya döner. Elián'ın dönüşü Havana'daki Malecón'da yapılan ve Fidel Castro başta olmak üzere bir milyon kişinin katıldığı törenle kutlanır.

Eylül 2000: Fidel Castro New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde toplanan Milenyum Zirvesi'ne katılır. Zirve daha önce emsali görülmemiş bir olaya sahne olur. Fidel Castro ve Birleşik Devletler Başkanı Bill Clinton gerçekleştirdikleri kısa buluşmada el sıkışır ve birbirlerinin hatırını sorarlar. Kırk yıldır ilk kez bir Amerikan başkanı Fidel Castro'yla doğrudan konuşmuştur.

26-30 ekim 2000: Fidel Castro'nun Venezuela'ya 1959 yılından sonra –1989'da Başkan Carlos Andrés Pérez'in devir teslim töreninde hazır

bulunmak için çıktığı kısa seyahat dışında– ilk ziyareti. Fidel Caracas'ta bir kahraman olarak karşılanır.

30 ekim 2000: Küba ile Venezuela arasında, Caracas'tan Küba'ya, tercihli fiyatlarla ve ödeme kolaylığı sağlanarak, günde elli üç bin varil ham petrol sevkıyatı yapılmasını öngören anlaşma imzalanır (ada günde tükettiği yüz elli bin varile karşılık yalnızca yetmiş beş bin üretmektedir). Karşılığında Küba genel ilaç ve tıbbi ekipman temin edecek ve Venezuela'da bir aşı üretim merkezi kuracaktır. Bu tarihlerde on beş bin civarında Kübalı doktor, stomatolog, optometrist ve sağlık teknisyeni Arka Mahalleler kampanyasında hevesle çalışmakta ve yirmi beş milyon nüfuslu Venezuela'nın on yedi milyon az gelirli vatandaşına sağlık hizmeti ulaştırmak üzere çabalamaktadır. Ayrıca binlerce Kübalı öğretmen okuma yazma kampanyalarına katılmaktadır ve ülkede yine binlerce Kübalı spor antrenörü bulunmaktadır.

Kasım 2000: Küba haber alma servisleri, Fidel Castro'ya 10. İber-Amerika zirvesi sebebiyle bulunacağı Panama'da suikast düzenlemek üzere, sürgündeki Posada Carriles tarafından tertiplenen bir komployu boşa çıkarırlar.

13-17 aralık 2000: Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in ilk Küba ziyareti.

25 ocak-30 ocak 2001: Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde, "Başka bir dünya mümkün" sloganıyla Birinci Dünya Sosyal Forumu. Dünyanın her yanından toplanan otuz binin üzerinde genç, neoliberal globalizme alternatif üretmek için bir araya gelir. Alternatif Dünya Hareketi doğar.

23 haziran 2001: Fidel Castro, Havana'nın Cotorro semtinde yaptığı ve televizyondan canlı yayınlanan üç saatlik konuşması sırasında hafif bir baygınlık geçirir. Bilinç kaybı sadece birkaç dakika sürer ve "aşırı sıcak ve güneş"e maruz kalmasına bağlanır. Sekiz saat sonra Fidel yeniden bir televizyon programına çıkar ve olanları kendi ağzından anlatır.

11 -13 ağustos 2001: Başkan Hugo Chavéz, yetmiş beşinci doğum gününü kutlayan Fidel Castro'yu ağırlar ve şerefine Santa Elena de Uairen, Venezuela'da kutlamalar düzenler.

11 eylül 2001: New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin bulunduğu ikiz kulelere, Pentagon ve Washington'a saldırılar düzenlenir. Yaklaşık üç bin kişi hayatını kaybeder. Fidel Castro saldırıda hayatını kaybedenler için taziyelerini sunar ve Amerikan mercilerine lojistik yardım (Küba havaalanlarından ulaşım imkânı) önerir.

7 ocak 2002: Washington, Guantánamo deniz üssünde uluslararası terör eylemlerinde rol aldıklarından kuşkulanılan Afganistanlı mahkûmlara yönelik bir hapishane kurma niyetinden Küba'yı haberdar eder.

11 nisan 2002: Caracas'ta Başkan Hugo Chavéz'e karşı hükümet darbesi. Fidel Castro gelişmeleri büyük bir dikkatle izler. Darbe başarısızlıkla

sonuçlanır ve Hugo Chavéz 14 nisan günü şafak sökerken yeniden görevine döner.

6 mayıs 2002: Başkan George W. Bush Küba'yı biyolojik silahlar üzerine araştırma yürütmekle suçlar.

12 -17 mayıs 2002: Eski Birleşik Devletler Başkanı James Carter'ın Küba ziyareti.

21 mayıs 2002: Başkan Bush Küba'yı "terörizme destek veren" ülkeler listesine dahil eder.

10 eylül 2002: Amerikan Çıkarları Ofisi'nde görevli üst düzey diplomat James Cason Havana'ya ayak basar.

Mart-nisan 2003: Şair Raúl Rivero'nun da aralarında bulunduğu karşıt görüşlü yetmiş beş kişi tutuklanır, yargılanır ve ağır hapis cezalarına çarptırılır.

20 mart 2003: Amerikan uçakları Bağdat'ı bombalar. Irak Savaşı başlar.

Nisan 2003: Feribot kaçıran bir grup eylemci yakalanır, yargılanır ve suçlu bulunur. Aralarından üçü idam edilir.

13 mayıs 2003: Washington 14 Kübalı diplomatı sınır dışı eder.

Haziran 2003: Küba'da 75 karşıt görüşlünün tutuklanması ve feribot kaçıran üç gencin idam edilmesi üzerine Avrupa Birliği üyesi ülkeler (Belçika, Portekiz, Yunanistan ve daha sonra Macaristan hariç) Kübalı karşıt görüşlüler ile ailelerini milli bayramlarını kutlama gerekçesiyle büyükelçiliklerine davet eder. Küba hükümeti bu yola başvuran Avrupa konsolosluklarını dondurarak ve Avrupalı diplomatlarla iletişimi keserek karşılık verir.

13 temmuz 2003: Daha çok Compay Segundo adıyla tanınan şarkıcı ve müzisyen Máximo Francisco Repilado Muñoz doksan beş yaşında Havana'da ölür. 1907 yılında Siboney'de doğmuştur. Wim Wenders ile Ry Cooder'ın *Buena Vista Social Club* adlı filmi onu dünyada en çok tanınan Kübalı müzisyen yapmıştır.

10 ekim 2003: Başkan George W. Bush, Florida'da, Küba üzerindeki baskıyı artırma sözü verir, adayı "demokrasiye geçiş sürecine hazırlamak" için Dışişleri Bakanı Colin Powell yönetiminde bir "Özgür Küba'ya Yardım Komitesi" oluşturulacağını açıklar ve Küba'ya "izinsiz seyahatleri engellemek için kontrolleri sıkılaştırma" kararı alır. 2002'de yaklaşık 230 000 Amerikalı adayı ziyaret eder ve bunların kırk binden fazlası bunu 250 000 dolara varan cezaları göze alarak yapar.

28 ekim 2003: Amerikalı entelektüel Noam Chomsky Küba'ya ilk ziyaretini gerçekleştirir. Latin Amerika Sosyal Bilimler Konferansı'na (CLACSO) katılır. Verdiği konferansı Fidel Castro da dinler.

29 ekim 2003: São Paulo'da toplanan Sosyalist Enternasyonal Küba'ya Birleşik Devletler tarafından uygulanan ticari ambargoyu eleştirir. Aynı zamanda Havana'ya "politik baskıları" azaltma ve "demokratik reformlara" yönelme çağrısı yapar.

1 kasım 2003: Şarkıcı ve besteci Pablo Milanés Bogotá'da bir açıklama yapar: "Küba'da eleştirmeye hakkımız olan yanlışlar var."

5 aralık 2003: Başkan George W. Bush, Küba kökenli İskân ve Bayındırlık Bakanı Mel Martínez'in de katılımıyla, Dışişleri Bakanı Colin Powell başkanlığında "Özgür Küba'ya Yardım Komitesi"ni kurar.

14 aralık 2003: Muhalif Oswaldo Payá, Havana'da, Küba için bir "politik geçiş programı" sunar.

Aralık 2003: Küba devletine ait en önemli turizm grubu Cubanaca Şirketi'nin başlıca idari görevlileri "büyük hatalar" ve "ihtiyaç ve kontrol eksikliği" nedeniyle görevden alınır.

1 ocak 2004: Devrimin 45. zafer yıldönümü, Kübalılar'ın entegral genel kültürünün artırılması konusunda ortaya çıkan bir "fikir savaşı"nın; Amerikan ekonomik ablukasının bertaraf edilmesi ve Birleşik Devletler'deki Küba karşıtı göçmen yasalarının yürürlükten kaldırılması için sürdürülen mücadelenin; "Küba Cumhuriyeti'nin kahramanları" ilan edilen ve Birleşik Devletler'de yüksek hapis cezalarına çarptırılan beş Kübalı ajanın serbest kalmasını sağlamak için yürütülen kampanyanın gölgesinde kutlanır.

3 ocak 2004: Devrimin zaferle sonuçlanmasının 45. yıldönümü dolayısıyla Fidel Castro Havana'nın Carlos Marx Tiyatrosu'nda konuşur. Washington'un "Latin Amerika'nın bağımsızlığına karşı bir son saldırı" olarak desteklediği Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (ALCA) projesini eleştirir.

15 ocak 2004: Küba hükümeti "altyapı nedeniyle" internet erişimine kısıtlayıcı önlemler getirir. Küba'da yaklaşık 270 000 bilgisayar bulunmaktadır ve bunların yüzde 65'i internet bağlantısına sahiptir.

21 ocak 2004: 140 milyon Ortodoks Hıristiyan'ın ruhani lideri Ekümenik Patrik 1. Bartolomeos Küba'yı ziyaret eder.

29 ocak 2004: Fidel Castro Birleşik Devletler Başkanı George W. Bush'u kendisine suikast planlamakla itham eder.

5 şubat 2004: Havana Kitap Fuarı başlar. Davetli ülke Almanya 2003 martında 75 muhalifin cezaya çarptırılması nedeniyle fuara katılmayı resmen reddeder.

11 şubat 2004: Küba Turizm Bakanı Ibrahim Ferradaz görevden alınır.

24 şubat 2004: UNESCO, Dünya Basın Özgürlüğü Ödülü'nü nisan 2003'te yirmi yıl hapse mahkûm olan Raúl Rivero'ya verir.

14 nisan 2004: Birleşik Devletler'de, kablolu televizyon kanalı HBO yönetmen Oliver Stone'un 2002 yılının şubat ayında gösterime giren *Comandante* belgeselinin devamı niteliğindeki *Looking for Fidel* (Fidel'i Aramak) filmini yayınlar.

24 nisan 2004: Amerikalı yargıç James L. King, yedi Kübalı sürgünü Küba'nın Juventud Adası'ndan havalanan Aerotaxi Şirketi'ne ait tek pervaneli uçağı kaçırmak suçundan yirmi yılın üzerinde hapis cezasına çarptırır.

Nisan 2004: Meksika ile Küba arasında diplomatik kriz. Meksika'nın Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nda Küba'nın mahkûmiyeti yönünde oy kullanmasının ardından Fidel Castro, Başbakan Vicente Fox'un Birleşik Devletler'in çıkarlarına boyun eğerek Meksika dış politikasını yok ettiğini söyler. Meksika'daki Küba büyükelçisi Jorge Bolaños sınır dışı edilir ve Meksika'nın Havana büyükelçisi Roberta Lajous geri çekilir.

29 nisan 2004: Dışişleri Bakanlığı'nın bir raporunda Washington Küba'yı "uluslararası terörle bağlantılı olmakla" suçlar.

8 mayıs 2004: Amerikan yönetimi "Küba'da demokrasiye geçişi hızlandırmak" için geliştirdiği bir planı kamuoyuna açıklar. Plan Birleşik Devletler'de ikamet eden Kübalılara seyahat sınırlaması getirilmesini, ticari ambargonun sıkılaştırılmasını ve ülke içindeki muhalif gruplara finansal destek sağlanmasını amaçlar.

10 mayıs 2004: Kübalı muhalifler Eloy Gutiérrez Menoyo, Oswaldo Payá ve Elizardo Sánchez Washington'un Küba'ya karşı aldığı yeni önlemleri eleştirir ve "geçişi hızlandırma" planını reddederler.

14 mayıs 2004: Fidel Castro Havana'da Washington'ın tutumuna karşı eylem yapan yüz binlerce protestocunun önünde "George Bush'a birinci mektubunu" okur.

18 mayıs 2004: Küba, sürgündeki ılımlı liderlerle Havana'da bir buluşma düzenler ve karşıt görüşlü Küba Değişim Grubu (Cambio Cubano) lideri ve eski mahkûm Eloy Gutíerrez Menoyo'yu davet eder.

28-29 mayıs 2004: Fidel Castro Guadalajara, Meksika'daki 3. Avrupa Birliği-Latin Amerika Zirvesi'ne katılmaz.

5 haziran 2004: Fidel Castro Küba'nın en yüksek madalyası olan José Martí Nişanı'nı İspanyol dansçı ve koreograf "yoldaş Antonio Gades"e layık görür.

10 haziran 2004: Kübalı yetkililer Miguel Valdés de aralarında olmak üzere 2003 yılının nisan ayında cezaya çarptırılan beş muhalifi serbest bırakır.

21 haziran 2004 İki yüz bin kişinin önünde yaptığı bir konuşmasında Fidel Castro "George Bush'a ikinci mektubu"nu okur ve Birleşik Devletler'in son yaptırımlarının yeni ve ciddi bir göçmen krizine neden olabileceğini, bunun da savaşa kadar varabileceğini ifade eder.

23 haziran 2004: Küba hükümeti nisan 2003'te cezaya çarptırılan yetmiş beş kişilik gruptan Manuel Vázquez Portal ve Roberto de Miranda adlı iki kişiyi daha serbest bırakır.

Temmuz 2004: Birleşik Devletler hükümetinin "Küba rejiminin temelini sarsmak" için şubat ayında aldığı tedbirler yürürlüğe girer. Sürgündeki Kübalıların ziyaretleri üç yılda on dört günle sınırlandırılır ve yalnızca birinci dereceden akrabalarının yanına yapılanlara izin verilir; yanlarında götürebilecekleri nakit para üç bin dolardan üç yüze, daha önce sınırsız olan bagaj ağırlığı yirmi sekiz kiloya ve sadece birin-

ci derece akrabalara izin verilen havale miktarı ise yılda en fazla 1 200 dolara indirilir.

17 temmuz 2004: Başkan Bush Florida'da yaptığı seçim konuşmasında Fidel Castro'yu Küba'yı "seks turizminin ana limanı" haline getirmekle suçlar.

22 temmuz 2004: Kübalı yetkililer 2003 yılının nisan ayında hüküm giyen yetmiş beş kişinin arasındaki tek kadın olan muhalif Marta Beatriz Roque'yi serbest bırakır.

26 temmuz 2004: Fidel Castro Moncada 51. yıldönümü dolayısıyla Santa Clara'da yaptığı konuşmada Küba'yı seks turizmini teşvik etmekle suçlayan Birleşik Devletler başkanına cevap olarak, köktendinci George W. Bush'u alkoliklikle ilişkilendirir.

15 ağustos 2004: Venezuela'da Başkan Hugo Chávez görevdan alınması için yapılan referandumu oyların yüzde 58,25'ini alarak kazanır ve iktidarını sağlamlaştır. Umut Planı (Plan Esperanza) kapsamında on binin üzerinde Venezuelalı genç kırk beş günlük kurslara katılmak ve "sosyal savaşçılar" olarak yetiştirilmek üzere Küba'ya gönderilmiştir. Bu gençler geri döndüklerinde Francisco de Miranda Cephesi'ne (Frente Francisco de Miranda) katılarak referandum öncesi seçmenlerin kayıt altına alınmasında kilit rol oynar, dokuz yüz bin kişinin seçmen listelerine dahil olmasını sağlarlar.

19 ağustos 2004: Río de Janeiro'da, Meksika, Uruguay, El Salvador, Nikaragua ve Kosta Rika, Brezilya'nın Küba'nın on dokuz Latin Amerika ülkesinden meydana gelen Río Grubu'na (Grupo de Río) dahil edilmesi talebine karşı çıkarlar.

26 ağustos 2004: Küba, Panama Devlet Başkanı Mireya Moscoso'nun çeşitli terör eylemlerine katılmakla suçlanan ve Fidel Castro'ya karşı suikast planlamak suçundan mahkûm olan Luis Posada Carriles ile üç suç ortağını genel afla salıvermesi nedeniyle bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini keser.

10-13 eylül 2004: Son elli yılın en güçlü kasırgası olan İvan'ın yaklaşması üzerine yüz binlerce insan önlem olarak tahliye edilir. Fidel Castro sivil savunma çalışmalarına televizyon aracılığıyla destek verir. Sonunda İvan yolunu değiştirir ve herhangi bir can kaybına yol açmadığı batı uç noktası dışında adayı etkilemez.

30 eylül 2004: Küba hükümeti ülkenin ana termoelektrik santralında meydana gelen arızanın ardından çeşitli elektrik tasarrufu önlemlerini devreye sokar; 118 şirket ile Havana ve Varadero'daki kırk otel kapanır. Günde altı saat, haftada dört sefer uygulanan kesintiler halkta hoşnutsuzluk yaratır ve bu durum 2005 yılının şubat ayına kadar devam eder.

6 ekim 2004: Florida'daki Castro karşıtlarının önde gelen lideri, Alfa 66 grubunun kurucusu ve Küba'daki sayısız terör eyleminin planlayıcısı Andrés Nazario Sargén Miami'de hayatını kaybeder.

14 ekim 2004: Fidel Castro elektrik üretimindeki açıktan sorumlu tutulan Temel Sanayi Bakanı Marcos Portal'ı görevden alır. Marcos Portal Küba Komünist Partisi'nin politbüro üyesidir ve Küba devlet başkanının yeğenlerinden biriyle evlidir.

20 ekim 2004: Fidel Castro'nun, Che Guevara'nın Santa Clara kentindeki mozolesi önünde halka yaptığı bir konuşmanın sonunda ayağının takılıp yere düşmesi, sol dizinin kırılması ve sağ kol kemiğinin çatlamasıyla sonuçlanır. Fidel kısa süre sonra bir sandalyede oturur halde televizyon ekranında görünür ve bir dizinin kırılıp kolunun incindiğini "spekülasyonlara mahal vermemek" için kendi ağzından anlatır.

26 ekim 2004: Fidel Castro oturur halde ve sağ kolu askıda olduğu vaziyette yeniden televizyona çıkar ve Küba ekonomisinde *dolarizasyon* uygulamasının sona erdiğini duyurur. 8 kasımdan itibaren tüm mağaza, otel ve tesislerde ABD dolarının dolaşımı askıya alınır. Dolarlar daha sonra ülkedeki tek geçerli para birimi olan pesoyla değiştirilir.

3 kasım 2004: Devrimin zaferle sonuçlanmasını ardından Katolik Kilisesi'nin desteklediği Peter Pan Operasyonu'yla Küba'dan Birleşik Devletler'e götürülen on dört bin çocuktan biri olan Birleşik Devletler'in eski iskân ve bayındırlık bakanı Melquíades Rafael "Mel" Martínez Florida'da senatör (Cumhuriyetçi) seçilir.

16 kasım 2004: Avrupa Birliği Küba'yla aralarındaki diyalog kopukluğunun "olumlu olmadığı" yönünde karar alır.

17 kasım 2004: "Havana Night Club. The Show" adlı gösteride rol alan kırk üç kişilik Kübalı sanatçı grubu Las Vegas'ta sahneye çıkmasının ardından Washington'dan politik sığınma isteminde bulunur.

17 kasım 2004: Avrupa Parlamentosu Küba'dan ülkeyle diyaloğun yeniden kurulmasının şartı olarak politik hükümlüleri serbest bırakmasını talep eder (281'e karşı 376 oyla). Avrupalı sosyalist delege Miguel Ángel Martínez karara katılmadığını ifade eder: "Dünyada insan hakları açısından Küba'dan çok daha kötü durumda olan Çin, Sudan ve Libya gibi elli ülke var ve Avrupa Birliği bu ülkelerle normal ilişkilerini sürdürüyor. O halde Küba'ya bu farklı muamele neden?"

18 kasım 2004: İspanya Başbakanı José Luis Rodríguez Zapatero, Kosta Rika'daki 14. İber-Amerika Zirvesi'ne (Fidel Castro zirveye katılmaz) katılmak üzere ülkeden ayrılmadan önce Efe ajansına verdiği bir demeçte Küba'nın "demokrasiye doğru hızlı adımlarla ilerlemesini" ister.

23 kasım 2004: Çin Devlet Başkanı Hu Cintao Küba'yı ziyaret eder. İki devlet arasında, Küba nikel endüstrisine beş yüz milyon doların üzerinde yatırım yapılması, eğitim ve sağlık alanında kredi verilmesi ve Çin'den bir milyon televizyon alınması için anlaşma imzalanır.

25 kasım 2004: Küba'nın bir yıldan fazladır iletişim kurmadığı İspanya'yla diplomatik ilişkiler normale döner.

30 kasım 2004: Kübalı yetkililer karşıt görüşlü yazar Raúl Rivero'yla birlikte muhalif Óscar Espinosa, Margarito Broche, Marcelo López ve Osvaldo Alfonso Valdés'i serbest bırakır.

6 aralık 2004: Küba hükümeti, muhalif Havana Pres ajansının kurucusu olan ve 2003 yılının nisan ayında hızlı bir yargılama sürecinin ardından on sekiz yıl hapse mahkûm edilen gazeteci Jorge Olivera'yı salıverir.

13 aralık 2004: Adanın tamamı "Birleşik Devletler'in süregelen saldırgan dış politikası ve tehditleri karşısında" düzenlenen Bastión 2004 askeri manevrasına sahne olur.

14 aralık 2004: Avrupa Birliği Latin Amerika Komitesi (COLAT) birlik ülkelerine Havana'daki konsoloslukları tarafından verilen resepsiyonlar için Kübalı muhaliflere yaptıkları davetleri askıya almalarını önerir.

16 aralık 2004: Bastión 2004 manevraları sürerken Fidel Castro Havana'da çoğunluğunu çiftçi ve ziraatçıların oluşturduğu üç yüzden fazla Amerikalı işverenle bir araya gelir.

17 aralık 2004: Havana hükümeti tarafından bozguncu olarak görülen altmış bir yaşındaki Kübalı doktor Hilda Molina Morejón'a Arjantin'e seyahat etme izni verilmesi istemiyle Başkan Néstor Kirchner'in Fidel Castro'ya yazdığı mektubun Kübalı yetkililerce reddedilmesi üzerine Küba ile Arjantin arasında küçük diplomatik bir kriz yaşanır.

22 aralık 2004: Birkaç ılımlı muhalif grup *Consenso* isimli dijital dergiyi oluşturur ve yayını yetkililerin izni dahilinde devlete ait bir şirketin lokalinde tanıtılır.

23 aralık 2004: Fidel Castro halkın önüne iki ay önce sol dizinin kırılmasından sonra ilk kez yürüyerek çıkar.

26 aralık 2004: Fidel Castro, Havana yakınlarındaki kuzey sahilinde Kanada firması Sherritt-Peberco tarafından yeni bir petrol yatağı bulunduğunu ve yatağın yüz milyon varillik çıkarılabilir yarı ağır ham petrol rezervine sahip olduğunu duyurur.

3 ocak 2005: Küba sekiz Avrupa Birliği ülkesiyle ilişkilerini yeniden başlatır: Almanya, Avusturya, Fransa, Yunanistan, İtalya, Portekiz, İngiltere ve İsveç.

10 ocak 2005: Havana'nın tüm Avrupa Birliği ülkeleriyle ilişkisi normale döner.

10 ocak 2005: Hükümet tarafından tanınmayan Küba İnsan Hakları ve Ulusal Uzlaşma Komisyonu (Comisión Cubana para los Derechos Humanos y la Reconciliación Nacional) adadaki 294 "siyasi tutuklunun" listesini yayınlar. Komisyon, hükümeti Uluslararası Kızıl Haç Örgütü ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'yla her türlü işbirliğini reddetmekle suçlar.

13 ocak 2005: *New York Times*'ın başyazarı Nicholas D. Kristof bir makalesinde "Birleşik Devletler Küba'yla aynı çocuk ölüm oranına sahip olsaydı yılda 2 212 Amerikalı çocuğun hayatı kurtulurdu" diye yazar.

15 ocak 2005: Birleşik Devletler Anayasa Mahkemesi, cezalarını tamamlamalarına rağmen Küba'ya kabul edilmedikleri için sınır dışı edilemeyen, bu yüzden tutukluluk halleri sonu belirsiz bir şekilde süren ve bir nevi yasal arafta kalan yedi yüzden fazla Kübalı'nın alıkonmasını yasadışı ilan eder.

10 şubat 2005: Havana'da düzenlenen, "uzun yaşamanın sırları" konulu bir konferansta Fidel Castro'nun tıbbi ekibinin başkanı Doktor Eugenio Selman-Housein Kübalı başkan hakkında "Rahatlıkla yüz yirmi yaşına kadar yaşayabilir" diye konuşur.

21 şubat 2005: 1965 yılından beri sürgünde yaşayan Kübalı yazar Guillermo Cabrera Infante Londra'da hayatını kaybeder. Küba rejimine son derece eleştirel yaklaşan yazar 1997'de Cervantes Ödülü'nü almıştır. Havana gazetesi *Granma* haberi vermez.

8 mart 2005: Dünya Kadınlar Günü nedeniyle verdiği bir söylevde Fidel Castro, hükümetinin "ekonomik sağlamlığa" ulaşmak üzere olduğunu duyurur; 2006'da enerji açığının çözüleceğine, ev inşaatlarının iki katına çıkarılacağına, tren ve şehirlerarası otobüs terminallerinin yenileneceğine dair garanti verir; aynı zamanda, en yakın zamanda beş milyon düdüklü tencere dağıtılacağını duyurur.

12 mart 2005: Birleşik Devletler'e on beş yaşındayken, Katolik Kilisesi'nin yardımıyla on dört bin Kübalı çocuğu ülkeden çıkaran Peter Pan Operasyonu tarafından getirilen Eduardo Aguirre, Başkan George W. Bush tarafından Birleşik Devletler'in İspanya başkonsolosluğuna atanır.

17 mart 2005: Fidel Castro Küba ekonomisinin "mükemmel bir şekilde idare edilmesi" sayesinde pesonun yüzde 7 değer kazandığını açıklar.

18 mart 2005: Uluslararası Af Örgütü Küba'dan yetmiş bir düşünce suçlusunu serbest bırakmasını ister.

2 nisan 2005: Vatikan'da Papa II. Johannes-Paulus hayatını kaybeder.

13 nisan 2005: Fidel Castro, Birleşik Devletler'i 1976 yılında Küba'ya ait bir uçağı havaya uçurarak 73 kişinin ölümüne neden olmaktan suçlu bulunan Luis Posada Carriles'e sığınma hakkı önermekle suçlar.

14 nisan 2005: Cenevre'de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Küba'yı suçlu bulur.

19 nisan 2005: Vatikan'da Dinsel Öğretiler Kurulu Başkanı ve Kardinal Koleji Dekanı olan Kardinal Joseph Ratzinger papa seçilerek Katolik Kilisesi'nin yeni ruhani lideri olur. XVI. Benedictus adını alır.

21 nisan 2005: Bir televizyon demecinde Fidel Castro elektrik enerjisinden tasarruf edilmesi amacıyla geleneksel akkor ampullerin Küba'da artık satılmayacağını duyurur. Kübalılardan "bir parça sabır" ister ve elektrik kesintilerinin 2006 yılının ikinci döneminde sona ereceğini belirtir.

28 nisan 2005: Hugo Chávez ile Fidel Castro Havana'da Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'ne karşı Yarıküresel Mücadele Toplantısı'na katılırlar.

17 mayıs 2005: Fidel Castro başlarında olmak üzere bir milyonun üzerinde Kübalı, Kübalı sivillere yönelik saldırıların faili Luis Posada Carriles'i koruyan ikiyüzlü antiterörist Bush'u kınamak için Havana sokaklarına dökülür.

20 mayıs 2005: Havana'nın Río Verde semtinde Küba'nın en büyük muhalif forumu toplanır: karşıt görüşlü gruplardan 150 temsilci demokrasi üzerine konuşmak ve adada politik geçişi destekleyecek faaliyetler önermek üzere bir araya gelir.

29 haziran 2005: Fidel Castro, Başkan Hugo Chávez'le birlikte, bölgenin enerji alanındaki entegrasyonunu hayata geçirmek üzere, Puerto La Cruz'da (Venezuela) Birinci Petrocaribe için Karayipler Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi'ne katılır.

13 temmuz 2005: Karşıt görüşlü bir grup, 13 temmuz 1994 tarihinde Küba'dan kaçmaya çalışırken bindikleri römorkörün kazaya uğraması sonucu ölen 41 kişiyi anmak için Havana Malecón'da bir gösteri düzenler. Göstericiler acil müdahale birliklerince dağıtılırlar.

22 temmuz 2005: Politik mahkûmların bırakılması için Fransa Konsolosluğu karşısında yapılan bir gösteriye katılan 33 muhalif tutuklanır. Bu göstericilerin büyük bir bölümü birkaç saat sonra serbest bırakılır.

24 temmuz 2005: Caracas'ta Venezuela, Küba, Arjantin, Uruguay ve Brezilya'nın ortak projesi olan Latin Amerika televizyon kanalı Telesur törenle açılır.

26 temmuz 2005: Moncada saldırısının 52. yıldönümü törenlerinde Fidel Castro muhalif ve karşıt görüşlüleri "hain ve paragöz" olarak tanımlar ve Havana'daki Amerikan Çıkarları Bürosu'nun (Birleşik Devletler Konsolosluğu işlevi görmektedir) karşıt görüşlü grupları kışkırtan bir numaralı güç olduğunu ve "provokatif" eylemler içerisinde bulunduğunu belirtir.

28 temmuz 2005: Adada enerji tasarrufu yapmak için geleneksel ampullerin ithalat yasağı yürürlüğe girer.

28 temmuz 2005: Amerika Dışişleri Bakanı Condeleezza Rice, Caleb McCarry'yi adada "tiranlığın sonunu hızlandırmak" göreviyle "Küba'da politik geçiş koordinatörlüğüne" atar.

6 ağustos 2005: Buena Vista Social Club'ın şarkıcısı Ibrahim Ferrer Havana'da hayatını kaybeder.

9 ağustos 2005: İdari merkezi Atlanta'da olan bir Birleşik Devletler mahkemesi 2001 yılında casusluk suçundan ağır hapis cezalarına çarptırılan beş Kübalı (Gerardo Hernández, Fernando González, Ramón Labañino, René Gonzáles ve Antonio Guerrero) için yeniden yargılanma kararı çıkarır. Fidel Castro bu kararı bu beş kişinin serbest bırakılması için verilen savaşta kazanılmış "yasal zafer" olarak nitelendirir.

13 ağustos 2005: Fidel Castro yetmiş dokuz yaşında. *Granma* gazetesi baş sayfasında yayımladığı mektupta geçen bu yetmiş dokuz yılı "ço-

cuklarının asil, bilge ve kahraman babalarına duydukları sevgi ve hayranlıkla" kutladıklarına dair başkanı temin ederler. Mektuptaki imza şöyledir: "Halkınız".

20 ağustos 2005: Fidel Castro ve Hugo Chávez, Latin Amerika Tıp Fakültesi'nin (Escuela Latinoamericana de Medicina-ELAM) yetiştirdiği 1 610 doktorun mezuniyet törenine başkanlık ederler. 1998'de kurulan okulda, yirmi sekiz Latin Amerika ve Karayip ülkesinden gelen on milyonun üzerinde genç ücretsiz eğitim görür.

20 ağustos 2005: Devlet Başkanı Martín Torrijos'un Küba'da bulunmasıyla birlikte Küba-Panama ilişkileri yeniden başlatılır.

23 ağustos 2005: Bir grup "balsero"nun Birleşik Devletler'e gitmeye çalışırken bindikleri motorbotun Matanza kuzey sahilinin otuz mil açığında batması üzerine otuz bir kişi kaybolur.

3 eylül 2005: Katrina kasırgasının New Orleans ve Luisiana'da yol açtığı insani felaketin ardından Fidel Castro Birleşik Devletler'e yardım önerisinde bulunur: acil durumlar konusunda uzman bin yüz doktor.

8 eylül 2005: Küba'nın koruyucusu, Virgen de la Caridad del Cobre Festivali'nin kutlandığı tarihte Kübalı yetkililer, Katolik inancına bağlı olanların düzenlediği kortej yürüyüşlerinin bir bölümüne engel olurlar. Papa II. Johannes-Paulus'un adayı 1998'deki ziyaretinden beri bu türden bir yasaklama yapılmamıştır.

15 eylül 2005: James Cason'ın Havana'daki Birleşik Devletler Çıkarları Ofisi'ndeki başkanlık görevi sona erer. Yerine daha önce Kolombiya ve Bosna'da görev yapmış olan Amerikalı diplomat Michael Parmly geçer.

21 eylül 2005: Küba Tarım Bakanı Alfredo Jordán Havana'da hayatını kaybeder.

28 eylül 2005: Amerikan adaleti, 1976 yılında 73 kişiyi taşıyan Küba uçağının havaya uçurulması suçundan yargılanmak üzereyken Venezuela'daki bir hapishaneden 1985 yılında firar eden ve yasadışı yollardan Birleşik Devletler'e geçen eski CIA ajanı Luis Posada Carriles'i, "kendisine işkence edilebileceği" sebebiyle Venezuela ya da Küba'ya iade etmeme kararı alır.

2 ekim 2005: Avrupa Birliği Küba'dan "siyasi mahkûmların" durumlarının iyileştirilmesini ister. Bu özellikle açlık grevindeki üç tutukluya destek amacıyla yapılır: 2003 yılının mart ayında tutuklanmış ve mahkûmiyet almış olan Victor Rolando Arroyo, Félix Navarro ve José Daniel Ferrer. Yakın zamanda 75 kişilik mahkûm grubundan 14'ü daha sağlık nedeniyle serbest bırakılmıştır.

3 ekim 2005: Birleşik Almanya'nın kuruluş yıldönümü vesilesiyle Havana'daki Almanya konsolosluğunda düzenlenecek bir "Alman gecesine" bazı muhalifler davet edilir: Martha Beatriz Roque, Vladimiro Roca, Elizardo Sánchez. Başkonsolos Ulrich Lunscken ülkesinin yeniden birleşmesinin "sosyalizmin çöküşü ve aynı zamanda barışçı mu-

halif hareketlerin çalışmaları" sayesinde mümkün olduğunu belirtir. Küba kançılaryası açıklamayı protesto eder. Ve Brüksel-Havana ilişkileri yeniden gerginleşir.

14-15 ekim 2005: Salamanca, İspanya'da İber-Amerika Zirvesi. Fidel Castro zirveye katılmaz. İber-Amerika ülkeleri devlet başkanları Küba'ya uygulanan "abluka"yı kınarlar ve Birleşik Devletler yetkililerinin terörist Luis Posada Carriles davasını sanık lehine kolaylaştırdıklarını ileri sürerler.

15 ekim 2005: Havana'da genç sosyal hizmetler çalışanları, yolsuzlukla mücadele etmek üzere şehirdeki benzin istasyonlarının işletmesini üstlenir.

22 ekim 2005: Wilma kasırgası tehdidi üzerine yarım milyon Kübalı tahliye edilir. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) Michel Jarraud'un yazdığı bir mektup aracılığıyla Küba'nın doğal felaketlere karşı erken uyarı sisteminin etkinliğini takdir eder. Mesajda adanın felaketlerin neden olduğu insani ve ekonomik zararları en aza indirme konusundaki "üstün yeterliliği" vurgulanır.

24 ekim 2005: Wilma kasırgası Havana'da su taşkınlarına neden olur.

28 ekim 2005: Bir konuşmasında Fidel Castro "yeni zengin tabaka"yı eleştirir ve yasadışı zenginleşme, yolsuzluk ve soygunculuğa karşı mücadele başlatır.

28 ekim 2005: Strasbourg'daki Avrupa Parlamentosu Saharov İnsan Hakları Ödülü'nü mart 2003'te tutuklanan muhaliflerin eşlerinden oluşan Beyazlı Kadınlar (Damas de Blanco) adlı gruba verir.

29 ekim 2005: Brezilya'da yayımlanan haftalık gazete *Veja*, Küba'nın 2002 yılında Devlet Başkanı Lula'nın seçim kampanyasına maddi destek sağladığını ileri sürer. Havana iddiayı kesin bir dille yalanlar.

30 ekim 2005: Önceki hafta Haulover Beach sularında Miami televizyonu tarafından naklen yayınlanan bir operasyonla durdurulan Kübalı "balsero"lar adaya geri gönderilirken geri kalan Kübalı tutuklular Birleşik Devletler'in Guantánamo deniz üssüne nakledilir.

7 kasım 2005: Küba nüfuzu 2002 yılında yapılan ve iki yıl gecikmeyle açıklanan genel nüfus sayımına göre 11 177 743'e yükselmiştir.

8 kasım 2005: Birleşmiş Milletler üst üste on dördüncü kez olarak Küba'ya karşı Birleşik Devletler tarafından dayatılan ablukayı kınar; 182 ülke Küba lehine oy verir.

17 kasım 2005: Beş saatlik önemli bir konuşmasında Fidel Castro devlet içerisine yayılan soygunculuk ve yolsuzlukların devrimi tehlikeye soktuğunu belirtir.

23 kasım 2005: Küba'yı ziyaret eden turist sayısı 2 milyon olarak hesaplanır. 2005 yılı için hedeflenen 2,3 milyona yaklaşmakta olan bu miktar ülke tarihindeki en yüksek rakamdır.

6 aralık 2005: 27. Latin Amerika Film Festivali (Festival del Nuevo Cine

Latinoamericano) Küba'nın başkentinde başlar.

7 aralık 2005: Kasım ayında Stan kasırgasının ardından Guatemala'nın yüksek kesimlerindeki kırsal yerleşimlere yardım götüren Kübalı sağlık ekibi Henry Reeve Küba'ya geri döner.

8 aralık 2005: Fidel Castro Bridgetown, Barbados'taki 2. Küba-Caricom Zirvesi'ne katılır.

8 aralık 2005: Havana'daki Amerikan Çıkarları Ofisinin yeni başkanı Michael Parmly "Küba halkı bir gün, temelleri şimdiden atılmış olan değişimi mümkün kılacak ve ülkesini demokrasiye kavuşturacaktır" açıklaması yapar.

12 aralık 2005: Küba ile Birleşik Devletler'in Virginia eyaleti, takip eden on sekiz ay içerisinde, adaya 30 milyon dolarlık tarımsal gıda ürünü satılması için anlaşma imzalarlar.

14 aralık 2005: Birleşik Devletler Hazine Bakanlığı'na bağlı Yabancı Malvarlıklarını Denetleme Ofisi, Küba beyzbol takımının Dünya Klasik Serisi'nde oynamak üzere Birleşik Devletler'e giriş yapmasına izin vermez.

16 aralık 2005: Yazar Gabriel García Márquez'in de katılımıyla Havana'da, Kolombiyalı gerilla örgütü Ulusal Özgürlük Ordusu (Ejército de Liberación Nacional-ELN) ile Álvaro Uribe hükûmetinin temsilcileri arasında bir "barış diyaloğu" başlar.

18 aralık 2005: La Paz, Bolivya'da Sosyalizme Doğru Hareket'in [Movimiento Al Socializmo-MAS) lideri Evo Morales devlet başkanlığına seçilir.

20 aralık 2005: Havana'daki Amerikan Çıkarları Ofisi'nin yeni başkanı Michael Parmly'nin yakın zamandaki demeçleri ve muhaliflerle bir arada gerçekleştirilen etkinlikler, Küba radyo ve televizyonlarından düzenli olarak yayınlanan bir programda "provokatif ve sinik" olarak nitelendirilir.

30 aralık 2005: Fidel Castro Bolivya'da yeni seçilen başkan Evo Morales'i devlet başkanı sıfatıyla Havana'da karşılar.

31 aralık 2005: Yetkililer Küba'nın 2005 yılını, hükümetin sosyal hizmetlerinin değerini de dahil ederek yaptığı hesaplamalara göre yüzde 11,8'lik bir ekonomik büyümeyle kapattığını açıklarlar. Bu, adanın sosyalist sistemle geçirdiği kırk altı yılda ulaşılmış en yüksek rakamdır.

Dizin

A

ABD Çıkarlar Ofisi 314, 316, 317, 321, 322, 326, 327
Abrantes, José 270, 271, 272, 273, 274, 275
Acevedo, Rogelio 347, 350
Afganistan 377, 406, 409, 412, 434
ALCA 35, 293, 388, 390
Aldana, Carlos 421
Allende, Salvador 13, 170, 192, 291
Almeida, Juan 421
Alpha 66 198
Amado, Jorge 13, 386
Amerika Serbest Ticaret Anlaşması bkz. NAFTA
Amerikalar Serbest Ticaret Bölgesi bkz. ALCA
Amerikan Devletleri Örgütü bkz. OEA
Andropov, Yuriy 379
Angola 15, 195, 213, 217, 225, 226, 229-245, 272-275, 300, 305, 429
Angola Halk Kurtuluş Hareketi 231, 233
Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik bkz. UNITA
Annibal 50, 156, 431
Arafat, Yaser 13
Arbenz, Jacobo 132, 133, 192, 386
Arjantin 15, 94, 132-134, 136, 137, 139, 145, 184, 212, 216, 255, 284, 287, 365, 377, 380, 387-389, 416, 447
Attila 431
Avrupa Birliği 278, 325, 336, 339, 362, 368
Aznar, José María 361, 384

B

Baader-Meinhof 393
Bağlantısızlar Hareketi 212, 240, 405
Bakanlar Konseyi 401
Batista, Fulgencio 58, 67, 100
Bayo, Alberto 134
Beauvoir, Simone de 13, 436
Betancourt, Rómulo 93, 213
Bin Bella, Ahmed 13, 217, 225, 228
Birleşik Devrimci Örgütler 186
Birleşik Devrimci Örgütler Koordinasyonu 191
Birleşik Devrimci Örgütler Ulusal Yönetimi 186
Birleşik Sol 369
Blair, Tony 374
Bogotazo 83, 93, 104, 166
Bolívar, Simón 192, 244, 382, 383, 385, 386, 427, 431
Borge, Tomás 16
Bosch, Orlando 191
Brandt, Willy 432
Bretton Woods anlaşması 214, 304
Brezilya 322, 380, 386, 389
Bryce Echenique, Alfredo 362
Bush, George Herbert Walker 13, 191, 192
Bush, George Walker 192, 258, 302, 308, 322, 388, 408
Bush, Jeb 393
Büyük İskender 50

C

Cabo Verde 229, 231, 239, 429

Cabral, Amílcar 429
Cantillo, Eulogio 153
Cárdenas, Lázaro 139, 192, 386
Carlos III 23
Carlota Operasyonu 234, 236
Carmona, Pedro 386
Carrillo, Santiago 370
Carter, James 299
Cartier-Bresson, Henri 13
Cason, James 321, 322, 346, 352, 373
Castro Ruz, Angelita 39, 53, 54, 60, 63, 79
Castro Ruz, Emma 39
Castro Ruz, Juana 39
Castro Ruz, Raúl 39, 72, 73, 76, 103, 110, 113, 117, 118, 120, 133-135, 141-143, 147, 148, 150, 153, 183, 186, 188, 209, 219, 237, 267, 309, 455, 456
Castro, Ángel 38, 39, 43
Cayo Confites, seferi 83, 92, 93, 94, 97, 104, 105, 134
Céspedes, Carlos Manuel de 143
Cezayir 13, 195, 212, 217, 225, 226, 228-230, 239, 253, 405, 428, 429, 434, 435
Chávez, Hugo 452
Chaviano, Alberto del Río 126, 128
Chiapas 380, 381
Chibás, Eduardo 83-86, 88, 89, 101, 129
Chomsky, Noam 13
Church Komisyonu 197
CIA 189-191, 193, 196, 202, 217, 432, 453, 454
Cienfuegos, Camilo 11, 102, 147, 155, 271, 290
Clinton, Bill 13, 247, 257, 258, 302, 303, 374, 375
CNN 384, 398, 411
Colomé, Ibarra "Furry" Abelardo 216, 353
Cortázar, Julio 13
Cortés, Hernán 431, 432
Cuito Cuanavale çarpışması 195, 225, 240, 241, 245, 429

Ç

Çankayşek 433
Çeçenistan 402, 403, 408, 412
Çekoslovakya 218, 423
Çin 431, 433, 434, 458

D

Deng Xiaoping 434
Devrimci Direktuvar 186
Devrimci Silahlı Kuvvetler 234, 239, 243, 244
Dickens, Charles 69
Dominik Cumhuriyeti 13, 15, 92, 105, 254, 447
Dominik İçin Demokrasi Komitesi 92, 104
Dünya Bankası 284, 287, 392

E

Eisenhower, Dwight D. 13, 189, 201, 202, 303, 432
Ekvador 17, 322, 381, 382, 383, 416
El Salvador 15, 70, 199, 200, 215, 225, 321, 377, 403
Emin, Hafızullah 434
Engels, Friedrich 88, 139, 458
Escalante, Aníbal 165
Escobar, Pablo 273, 274
ETA 281, 337, 361
Etyopya 372

F

Farabundo Martí Ulusal Kurtuluş Cephesi 214

Fas 135, 217, 229, 253, 371, 372, 429
Felipe (Prens) 361, 376
Feliú, Belén 55
Feliú, Eufrasia 54
Filistin 403
Fleitas, Gildo 101, 118, 121
Ford, Gerald 280, 300
Fraga Iribarne, Manuel 361, 378
Franco Bahamonde, Francisco 361, 370-373, 375
Franqui, Carlos 420
Fransa 23, 24, 55, 58, 86, 88, 180, 214, 225, 233, 240, 280, 290, 315, 316, 337-339, 368, 372, 393, 415, 428, 435
Fuentes, Norberto 274, 275

G

Gaitán, Jorge Eliécer 93, 387
GAL 281
Galbraith, John Kenneth 284
Galeano, Eduardo 13, 360, 461
Gallegos, Rómulo 93
Gandhi, İndira 13
García Bárcena, Rafael 98
García Lorca, Federico 333
García Márquez, Gabriel 13, 18, 362
García, Antonio 46
García, Guillermo 144, 148
Gates, Bill 275
Gaulle, Charles de 18, 434-436
Giap, Vo Nguyen 131
Gine-Bissau 13, 229, 230, 231
Goebbels, Joseph Paul 171, 172
Girón işgali 189
Gómez, Máximo 21, 25, 28, 30, 31, 32, 130, 245
González, Elián 389
González, Felipe 264, 268, 361, 362, 363, 364, 366, 369, 373, 378, 379, 444
Gorbaçov, Mihail 13, 258, 264, 265, 267, 364, 378
Gore, Al 312, 313
Granada işgali 429
Granado, Alberto 132
Granma 420, 421
Grau San Martín, Ramón 57, 67, 84, 86, 87, 89
Greene, Graham 13
Gromiko, Andrey 203
Guantánamo 23, 28, 57, 86, 108, 206, 280, 326, 406
Guatemala 439, 447
Guayasamín, Oswaldo 13, 322, 362, 381
Guevara, Ernesto Che 12, 17, 18, 97, 132, 182, 212, 230
Guillén, Nicolás 335
Guitart, Renato 107, 108, 115, 121
Guiteras, Antonio 57, 58, 67
Güney Afrika Cumhuriyeti 15
Güvenlik Konseyi (BM) 404

H

Halk İktidarı Ulusal Meclisi bkz. Ulusal Meclis
Halk Partisi bkz. Ortodoks Partisi
Helms-Burton yasası 14, 269, 374, 397
Hemingway, Ernest 436
Hernández, Melba 111, 112, 177
Hitler, Adolf 289, 372, 411, 435
Ho Şi Minh 433, 434
Hüseyin, Saddam 405, 406

I

Irak Savaşı 287, 321, 324, 325, 328, 331, 344, 345, 352, 353, 358, 359, 377, 448

İ

İber-Amerika Zirvesi 422
İngiltere 86, 167, 374, 375, 392
İnsan Hakları Avrupa Konvensiyonu 339
İnsan Hakları Komisyonu (BM) 391
İnsan Hakları Küba Komisyonu 318
İran 233, 290, 291, 300, 301, 302, 305, 306, 313, 321, 374
İspanya 375, 376, 377, 378, 379, 384, 435, 444
İspanyol Sosyalist İşçi Partisi 268, 361
İsrail 392, 403, 429, 435
İsyan Ordusu 446
İtalya 24, 49, 106, 207, 255, 372, 393, 435, 460

J

Jiang, Zemin 13
Johannes-Paulus II 13, 50, 172, 309, 319, 359, 387, 453

K

Kabila, Laurent-Désiré 217, 230
Kamboçya 434
Kennedy, Edward 305, 306
Kennedy, John F. 201, 303, 304, 305
Kızıl Tugaylar 281, 393
Kissinger, Henry 236
Kolomb, Kristof 97, 431
Kolombiya 15, 25, 93, 130, 132, 216, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 367, 422
Kongo 429
Kruşçev, Nikita 13, 106, 139, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 261, 425
Kuzey Kore 458
Küba-Amerika Ulusal Vakfı 190, 192, 200, 257, 369
Küba Devrimci Partisi (Gerçek) 34, 84, 87
Küba Komünist Partisi 99, 218
Küba Yazarlar ve Sanatçılar Birliği 296
Kübalı Çalışanlar Konfederasyonu 183

L

La Guardia, Antonio (Tony) de 273, 274, 340
La Guardia, Patricio de 273
Latin Amerika Tıp Fakültesi 395
Lechín, Juan 220, 221
Lenin 286, 456, 458
Lula da Silva, Luiz Inácio 389
Lumumba, Patrice 12, 230, 429

M

M-19, gerillaları 271, 272
Maceo Grajales, Antonio 21, 26, 29, 30, 31, 32, 40, 130
Machado, Antonio 333
Machado Ventura, José Ramón 183
Machado, Gerardo 55, 56, 58, 64, 66, 67, 84, 86, 166
Mandela, Nelson 12, 232, 403, 432
Mao Zedong 433, 434
Maradona, Diego Armando 388
Marcos (Subcomandante 12, 380
Martí, José 11, 18, 21, 29, 30, 56, 102, 311, 333
Martínez, Jorge Luis 273
Marx, Karl 285, 286, 373
Mas Canosa, Jorge 190, 369
Masetti, Jorge Ricardo 216
Matos, Hubert 183, 420
Matthew, Herbert 143
McNamara, Robert 204

Meksika 12, 15, 30, 32-34, 44, 51, 56, 64, 130, 132-135, 137, 139, 158, 180, 192, 209, 213, 217, 253-256, 261, 312, 331, 380, 383, 386, 393
Mella, Julio Antonio 56
Miller, Arthur 13
Miloseviç, Slobodan 412
Mitterand, François 334, 338, 339
Mobutu Sese Seko 217, 231-233, 236, 237, 429
Moncada baskını 12, 19, 21, 37, 39, 83, 89, 93, 98-102, 105-107, 111, 112, 116, 126, 127-130, 133, 142, 152, 153, 160, 164, 166, 177, 311, 420, 421, 425, 426
Montané, Jesús 101, 102, 112, 114-116, 118, 129
Morales, Evo 380-382
Mozambik 229-231
Mozambik Kurtuluş Cephesi 229
Mucize Operasyonu 391, 396
Mugabe, Robert 229
Mussolini, Benito 46, 47, 56, 85, 106, 372, 387

N

NAFTA 254
Namibya 217, 226, 236, 238, 239, 241-244, 403, 429
Napolyon 23, 24, 49, 50, 431
Nâsır, (Cemal Abdünnasır) 13, 212
NATO 195, 225, 240, 338, 362, 363, 370, 392
Navarro Wolf, Antonio 270-275
Nehru, Cavaharlal 13, 212
Neruda, Pablo 13, 219
Neto, Agostinho 230, 234, 429
Nikaragua 13, 15, 130, 192, 198, 199, 215, 225, 266, 272, 313, 321, 377, 378, 403, 430, 447, 449
Nixon, Richard M. 236

O

Ochoa, Arnaldo 270-275, 340, 421
OEA 94, 213, 214
Omega 7 190, 198
Ortega, Daniel 379
Ortodoks Parti 83-85, 88, 89, 94, 95, 98-101, 133

Ö

Öcalan, Abdullah 339

P

País, Frank 64, 102, 144
Pakistan 228, 391, 396
Palme, Olof 13, 374, 432
Payá Sardiñas, Osvaldo 316, 335
Pérez Roque, Felipe 248, 321, 384, 421
Pérez, Carlos Andrés 93, 304, 363, 364
Peter Pan Operasyonu 178, 248
Pinochet, Augusto 191
PKK 339
Platt Yasa Değişikliği 57
Portekiz 229, 230, 231, 429, 430
Porto Alegre Dünya Sosyal Forumu 11
Porto Riko'nun Bağımsızlığı İçin Komite 92
Posada Carriles, Luis 191, 192, 340, 393
Pot, Pol 434
Putin, Vladimir 208, 335

R

Radyo Martí 247, 253
Reagan, Ronald 232, 246
Reich, Otto 313, 321, 322, 325, 343
Rivero, Raúl 321, 333, 335
Robaina, Roberto 421
Roma Kulübü 289, 290
Roosevelt, Franklin Delano 57

S

Sánchez, Miguel Ángel, "Koreli" 136
Sandino, Augusto César 130
Santamaría Cuadrado, Abel 101, 102, 107, 108
Santamaría Cuadrado, Haydée (Yeye) 102, 107, 111, 113, 177
Santana 119, 120
São Paulo Forumu 285
Saramago, José 343, 360
Sarría, Pedro 125
Sartre, Jean-Paul 13, 436
Sary Ieng 434
Sezar 372, 431
Shakespeare, William 69, 431
Sierra Maestra 11, 31, 55, 102, 106, 123, 124, 141, 152, 156, 159, 180, 183, 241, 420, 421, 447
Smith, Adam 285
Solana, Javier 362
Solchaga, Carlos 364
Somoza, Anastasio 272, 447
Soros, George 275
Sosyalist Halk Partisi (komünist) 182
Sosyalist Halk Partisi 99, 165, 182, 186, 456
Sovyetler Birliği 12, 20, 58, 160, 165, 180, 185, 187, 204, 210, 236, 260, 263-265, 267, 268, 438, 458
Stalin, Yosef 58, 59, 139, 140, 160, 165, 266, 285, 286, 425,
Stone, Oliver 13, 69, 358
Sukarno 212

Ş

Şevardnadze, Eduard 258
Şili 132, 170, 191, 192, 213, 216, 300, 386, 405, 447
Şolohov, Mihail 179

T

Tania, Tamara Bunke Bider 221
Tanzanya 217, 218, 230
Tarih Beni Beraat Ettirecektir 49, 97, 127, 129, 130, 134, 184
Tereki, Muhammed 434
Tito, Josip Broz 13
Torricelli Yasaları 14, 269
Troçki, Lev 139, 285
Trujillo, Rafael Leónidas 13, 92, 94, 104, 160, 212, 447
Türkiye 205, 207, 339, 377

U

Ulusal Meclis 444, 449
Ulusalararası Af Örgütü 14
Uluslararası Para Fonu 287
UNITA 235, 240, 243
Urrutia, Manuel 164, 420
Uruguay 213, 389
Uyum Yasası 246, 247, 248, 250, 251, 254, 255, 256, 257, 302, 344, 358, 359, 397

Ü

Üniversite Öğrencileri Federasyonu 56, 98, 443
Üretime Yardımcı Askeri Birlikler 169

V

Valdés, Ramiro 114, 148
Venezuela 15, 20, 23-27, 30, 36, 88, 93, 101, 132, 152, 153, 188, 191, 192, 213, 301, 304-306, 380, 383-386, 389, 394-396, 427
Vietnam Savaşı 195, 215, 303, 305, 331, 405, 412, 433

Y

Yeltsin, Boris 206, 266
26 Temmuz Hareketi 26
Yunanistan 376

Z

Zaire 231-234, 236, 240
Zapatistler 12, 380
Zhou Enlai 212
Zimbabve 229, 238-240, 242

IGNACIO RAMONET

DK DOĞAN KİTAP

FİDEL CASTRO

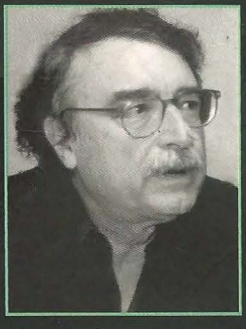
İki ses bir biyografi

Fidel Castro uzun ve ateşli konuşmalarından ilkini, muzaffer gerilla birlikleriyle Havana'ya girdiği gün yaptı. Sonra bunu yüzlercesi izledi. Birleşmiş Milletler'de yapılan en uzun konuşma rekoru hâlâ onda. Dünya buna alıştı.
Ama Fidel Castro herkesi bir kez daha şaşırttı ve bu kez 100 saat konuştu.
Tüm dünyanın merak ettiği, tarihe mal olmuş, bilinmeyen birçok konuya değindi.
Bir hayatın, bir devrimin ve giderek bir yüzyılın bilançosunu çıkardı.

Büyük devrimci Mao, yaşamının son yıllarında neden vahim hatalar yapmıştı?
Che'yi Bolivya'ya gitme kararından caydırmaya çalışmış mıydı?
Sandinistalara iktidar kaybettiren hata neydi?
Angola'daki Küba birliklerinin komutanı neden idam edilmişti?
Castro, bir askeri darbeyle devrilen Chávez'e o gün ne söylemişti?
Şimdiye dek kaç suikast girişiminden kurtuldu?

Bu kitapta tarihe ve bugüne dair Fidel Castro'nun söyleyebileceği her şey var...

Gracias Comandante!..

1943'te İspanya'nın Pontevedra kenti yakınlarında doğdu, çocukluğunu Tanca'da geçirdi. Bordeaux, Rabat ve Paris'te mühendislik ve Paris Yüksek Sosyal Bilimler Okulu'nda sosyoloji okudu. Roland Barthes ve Christian Metz'le çalıştı. Kültür semiyolojisi ve tarihi üzerine doktora yaptı. *Cahiers du Cinéma* ve *Libération*'da sinema eleştirileri yazdı. Küreselleşme karşıtı ATTAC hareketinin kurucuları arasında yer aldı ve Porto Alegre Dünya Sosyal Forumu'nu destekledi. İletişim ve medya konularında çok sayıda kitabı bulunan Ramonet, Paris Denis-Diderot Üniversitesi'nde iletişim teorisi dersleri veriyor, ayrıca *Le Monde diplomatique*'in baş editörlüğünü yapıyor.

ISBN 975-293-502-8

21 YTL